

ISSN 2955-2346

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

на Филолошкиот факултет
„Блаже Конески“ - Скопје

2022/2023

47/48

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Издавач: Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
За издавачот: проф. д-р Владимир Мартиновски, декан на Факултетот

РЕДАКЦИСКИ ОДБОР

Гордана Алексова
Јасминка Делова-Силјанова
Бисера Станкова
Ајтен Хајдари-Ќамили
Ирина Талевска

EDITORIAL BOARD

Gordana Aleksova
Jasminka Delova-Siljanova
Bisera Stankova
Ajten Hajdari-Qamili
Irina Talevska

Адреса: Филолошки факултет „Блаже Конески“, п. фах 567
1000 Скопје, Република Македонија
Address: Blaže Koneski Faculty of Philology, PO Box 567
1000 Skopje, Republic of Macedonia

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“
на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Книга 47/48, 2022/2023

ANNUAL COLLECTION

Blaže Koneski Faculty of Philology
Ss. Cyril and Methodius University – Skopje, Volume 47/48, 2022/2023

Јазична редакција: Гордана Алексова

Печати: Мар-Саж, Скопје

Тираж: 100 примероци

ISSN 2955-2346 (печатена верзија)
ISSN 1409-8571 (електронска верзија)

© Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 2022

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

книга 47/48

Скопје, 2022/2023

СОДРЖИНА

ЧЕСТВУВАЊЕ НА ЛИКОТ И ДЕЛОТО НА ПРОФ. Д-Р ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ (1951 – 2022) 15.6.2022

Зоран Анчевски

Превод 17

Соња Витанова-Стрезова

ОСВРТ НА ЈАВНИОТ НАСТАН „ЧЕСТВУВАЊЕ НА ЛИКОТ И
ДЕЛОТО НА ПРОФ. Д-Р ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ (1951-2022)“
(15.6.2022)..... 19

Јана Михајловска

ОД СЕМЕЈСТВОТО..... 23

Венко Андоновски

ЛИЦЕ-ЃОН

(Драги Михајловски: *Ѓон*, „Култура“, Скопје, 1990)25

Венко Андоновски

ПОНИШТЕНА ГРАВИТАЦИЈА

(Драги Михајловски: *Скок со сѝај*, *раскази*,
Македонска книѝа, 1994) 29

Венко Андоновски

ПОЗДРАВНА РЕЧ ЗА ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ, 15.12.1994

Салон 19,19 33

Ирина Бабамова

РАЗГОВОРИ СО ДРАГИ НА ПИСМЕНИТЕ ИСПИТИ

ПО ТЕОРИЈА И ПРАКТИКА НА ПРЕВЕДУВАЊЕТО 41

Соња Витанова-Стрезова

ОСВРТ НА КНИЖЕВНОТО ТВОРЕШТВО

НА ПРОФ. Д-Р ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ

реферат во форма на воведна реч за јавниот настан *Чесѝвување на ликоѝ
и делото на ѝроф. д-р Драги Михајловски (1951-2022)*45

Милан Дамјаноски ОСВРТ ЗА НАГРАДАТА „ДРАГИ“	55
Никола Ѓелинчески КАКО ДА СЕ СТИГНЕ ДО ВИСТИНСКИОТ ЗБОР.....	61
Марија Ѓорѓиева-Димова ИМАГОЛОШКИТЕ ОБРАСЦИ ВО <i>МОЈОТ</i> СКЕНДЕРБЕЈ НА ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ.....	63
Рајна Кошка-Хот ПРЕВЕДУВАЧКИОТ ПОДВИГ НА ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ: ПРЕВОДОТ КАКО УМЕТНОСТ	75
БИБЛИОГРАФИЈА НА ПРОФ. Д-Р ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ (лична библиографија).....	79
ФОТОГРАФИИ ОД НАСТАНОТ.....	98
 СВЕЧЕН ЧАС ПО ПОВОД 75 ГОДИНИ ОД ОСНОВАЊЕТО НА КАТЕДРАТА ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК – СРЕДБА НА ГЕНЕРАЦИИ –	
Искра Пановска-Димкова	103
Анета Дучевска ОБРАЌАЊЕ ВО СВОЈСТВО НА ДЕКАН НА ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ НА СВЕЧЕН ЧАС ПО ПОВОД 75-ГОДИШНОТО ПОСТОЕЊЕ НА КАТЕДРАТА ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК (15.10.2021).....	105
Никола Јанкуловски Ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје	107
Димитар Пандев НАШИТЕ ПРВИ ПРОФЕСОРИ.....	109

Катерина Велјановска
.....115

Камелија Левенска
Поранешна студентка на Катедрата за македонски јазик.....117

Магдалена Ристеска
Студентка на Катедрата за македонски јазик 121

ФОТОГРАФИИ ОД НАСТАНОТ..... 123

ТРИБИНА ОДРЖАНА ПО ПОВОД 5 МАЈ – ДЕН НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Анета Дучевска
ВОВЕДНО ОБРАЌАЊЕ ВО СВОЈСТВО НА ДЕКАН НА
ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ И НА
МОДЕРАТОР НА ТРИБИНАТА ОДРЖАНА ПО ПОВОД
5 МАЈ – ДЕН НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК (5.05.2023) 129

Јасминка Павловска
ОДНОСОТ СПРЕМА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК Е КРВНАТА
СЛИКА НА МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО 131

Васко Попетревски
..... 135

ЈАЗИК И КНИЖЕВНОСТ

Ајтен Хајдари-Камили
УНИФИЦИРАЊЕ НА АДМИНИСТРАТИВНАТА
ТЕРМИНОЛОГИЈА ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК..... 141

Лилјана Макаријоска, Бисера Павлеска-Георгиевска
ФРАЗЕМИТЕ СО КОМПОНЕНТА ‘БОЈА’ ВО
ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ КОНТЕКСТ 157

Искра Тасевска Хаци-Бошкова
СИМБОЛИЧКИОТ УНИВЕРЗУМ НА ЕФТИМ КЛЕТНИКОВ..... 173

ПРИКАЗИ

Венко Андоновски
ДВЕ СЈАЈНИ КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИИ НА КОНЕСКИ 187

Татјана Гочкова-Стојановска
ПРИКАЗ НА МОНОГРАФИЈАТА *СОЦИОЛИНГВИСТИКА –*
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК: ЈАЗИЧНОТО ПЛАНИРАЊЕ И
ЈАВНАТА КОМУНИКАЦИЈА ОД АЛЕКСАНДРА ЃУРКОВА 195

Марија Ѓорѓиева-Димова
КАТЕДРАТА ЗА ОПШТА И КОМПАРАТИВНА КНИЖЕВНОСТ –
РАСАДНИК НА МАКЕДОНСКАТА КОМПАРАТИСТИЧКА ШКОЛА
(кон промоцијата на зборникот трудови *Предизвициите на*
компаративната книжевност во 21 век)..... 201

Владимир Мартиновски
МАКЕДОНСКОТО ПОЕТСКО СОСВЕЗДИЕ
НА ГЕОРГИ СТАРДЕЛОВ..... 207

Димитар Пандев
ПРЕПРОЧИТ НА „ПРОСТО И СТРОГО – КОНЕСКИ“ НА
ИВАН АНТОНОВСКИ (Клуб Матица, Скопје 2023).....211

Марија Паунова
СОВРЕМЕН УЧЕБНИК ПО СТАРОСЛОВЕНСКИ ЈАЗИК
(Емилија Црвенковска, *Старословенска граматика*, Филолошки
факултет „Блаже Конески“, Скопје 2021) 215

Симон Саздов
ГРАМАТИКА НА АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК ОД ИСМЕТ ОСМАНИ..... 221

Аугуст Ковачец
ПЕТАР АТАНАСОВ: *РЕЧНИК НА*
МЕГЛЕНОРОМАНСКИОТ ГОВОР..... 225

Емил Царкомнику <i>ЛИНГВИСТИЧКИ АТЛАС НА МЕГЛЕНОРОМАНСКИОТ</i> <i>ДИЈАЛЕКТ ОД ПЕТАР АТАНАСОВ</i>	233
---	-----

**ТРУДОВИ ОД ВТОР И ОД
ТРЕТ ЦИКЛУС СТУДИИ**

Елена Алулоска ЕЛИЗАБЕТ БЕНЕТ	239
---	-----

Иван Антоновски <i>ДЕЈСТВУВАЧКАТА ЕСТЕТИКА И ОБЈЕКТИВНАТА ВИСТИНА</i> <i>ВО КНИЖЕВНАТА КРИТИКА НА КОСТА СОЛЕВ РАЦИН</i> (За некои особености на критичко-есеистичките текстови на Коста Солев Рацин).....	253
--	-----

Марија Атанасова БИБЛИСКИТЕ ФРАЗЕМИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....	267
--	-----

Блета Бериша КОМПАРАТИВНИ АСПЕКТИ НА ПЕСНАТА НА АЛБАНСКИ И НА МАКЕДОНСКИ (<i>ЧЕРЕШНА СЕ ОД КОРЕН КОРНЕСИ</i>).....	281
---	-----

Бранка Гривчевска АНАЛИЗА НА ПРАШАЛНИЦИ ЗА ПРИБИРАЊЕ ПОДАТОЦИ ЗА СТРАТЕГИИ ЗА УЧЕЊЕ И УСВОЈУВАЊЕ ВОКАБУЛАР	289
---	-----

Милица Денковска ПРЕТСТАВАТА ЗА МАКЕДОНИЈА ВО ГЕРМАНСКОЈАЗИЧНИТЕ ПАТОПИСИ (експозе на одбранет докторски труд).....	313
---	-----

Ведран Диздаревиќ НЕОЛИБЕРАЛИЗМОТ И МЕТОДОТ НА „ДВОЈНА ИСТОРИЗАЦИЈА“ ВО ПРАВИЛАТА НА УМЕТНОСТА НА ПЈЕР БУРДЈЕ	321
--	-----

Маја Јовановска

ПРЕВЕДУВАЊЕ ПРАВНИ ТЕКСТОВИ:
МОСТ МЕЃУ СИСТЕМИ И КУЛТУРИ 337

Билјана Маринова

ПРАВОПИСНАТА ПРАКТИКА
НА ЈОРДАН ХАЦИ КОНСТАНТИНОВ-ЏИНОТ И НА НЕКОИ
НЕГОВИ СОВРЕМЕНИЦИ ВО МАКЕДОНИЈА И БУГАРИЈА 345

Марија Марковска

НОВОТО ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА
(Експозе од одбранет магистерски труд) 363

Христина Марковска

АЛТЕРНАТИВНИТЕ ФОРМИ НА ОЦЕНУВАЊЕ ВО ОНЛАЈН
НАСТАВАТА ПО АНГЛИСКИ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ ВО
СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО
РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА 369

Наталија Милчовска

ГОВОРНИОТ ЧИН *ВЕТУВАЊЕ* ВО РУСКИОТ И ВО
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК
(Експозе од одбранет магистерски труд) 377

Дарко Митевски

БЕКЕТОВАТА АПСТРАКТНА МАШИНА:
ТОЛКУВАЊЕ НА ТРИЛОГИЈАТА НА СЕМЈУЕЛ БЕКЕТ
ПРЕКУ ФИЛОЗОФИЈАТА НА ЖИЛ ДЕЛЕЗ И ФЕЛИКС ГАТАРИ
(експозе на магистерски труд) 387

Марија Пандева

УПОТРЕБАТА НА *ДА*-КОНСТРУКЦИЈАТА СО МОДАЛНИТЕ И
СО ФАЗНИТЕ ГЛАГОЛИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И
НЕЈЗИНИТЕ ЕКВИВАЛЕНТИ ВО ШПАНСКИОТ ЈАЗИК 407

Мирјана Пачовска

ФОРМУЛИ ЗА ПОЗДРАВУВАЊЕ ВО УЧЕБНИЦИТЕ ПО
ГЕРМАНСКИ КАКО ВТОР СТРАНСКИ ЈАЗИК ВО
РС МАКЕДОНИЈА 417

Игор Поповски ВИСТИНАТА ВО ПРИКАЗНАТА НА ЗАРОБЕНИКОТ ВО ПРВИОТ ДЕЛ ОД <i>ДОН КИХОТ</i>	443
Нертиља Рамадани МОЌТА НА ВЕТУВАЊАТА КАКО ГОВОРНИ ЧИНОВИ И КАКО ДЕЛА.....	453
Калтрина Садики ТРАНСФЕРОТ НА МИТОТ ВО ПОЕЗИЈАТА КАКО КНИЖЕВЕН ЖАНР	467
Јусуф Санберк МЕТАФИКЦИЈА И НАРАЦИЈА ВО РОМАНОТ <i>ИСКУПУВАЊЕ</i> НА ИАН МЕКЈУАН.....	481
Виљдане Селмани ВЛИЈАНИЕТО НА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК ВРЗ ИЗУЧУВАЊЕТО НА АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК КАЈ МАКЕДОНСКИТЕ ИЗУЧУВАЧИ ..	491
Селвије Селмани СУФИКСНОТО ИЗВЕДУВАЊЕ ВО РОМАНИТЕ <i>НЕСРЕЌНИЦИ И СТАНОТ НА ТРЕТИОТ КАТ</i> НА МУРАТ ИСАКУ	497
Идаете Синани СЛОВЕНСКИТЕ ЗАЕМКИ ВО ГОВОРОТ НА ЖИТЕЛИТЕ ОД СКОПСКИТЕ СЕЛА СО ПОТЕКЛО ОД ГОРНА РЕКА	509
Наталија Тоневска-Каровска НАЧИНИТЕ И МОЖНОСТИТЕ НА ПРЕВЕДУВАЊЕ НА ОПШТОРАЗГОВОРНИОТ, РАЗГОВОРНИОТ И ЛИТЕРАТУРНИОТ ЧЕШКИ ЈАЗИК НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК (експозе од магистерски труд)	519
Флорентина Фетахи ВРЕМЕТО И ПРОСТОРОТ ВО РОМАНОТ <i>ДОМАШНА ЗМИЈА</i> ОД АРИЈАН ЛЕКА	535

Изабела Целевска

УПОТРЕБАТА НА АНГЛИЗМИ ВО СЕКОЈДНЕВНИОТ ГОВОР НА
АДОЛЕСЦЕНТИТЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
(експозе од магистерски труд) 543

ХРОНИКИ

Ирина Бабамова

ХРОНИКИ ОД ПЕТТОТО И ШЕСТОТО ИЗДАНИЕ НА
КУЛТУРНО-ОБРАЗОВНАТА МАНИФЕСТАЦИЈА *ДЕНОВИ НА
ФРАНКОФОНИЈАТА НА ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ*
„БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ – СКОПЈЕ 559

Анастасија Ѓурчинова

НАУЧЕН СОБИР ПО ПОВОД 100 ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА
ИТАЛО КАЛВИНО: *КАКО ГО ЧИТАМЕ КАЛВИНО ДЕНЕС:
НАСЛЕДСТВО, РЕЦЕПЦИЈА, ПРЕВОДИ* 563

Кристина Н. Николовска

ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ – СКОПЈЕ
ГИ ОТВОРИ ВРАТИТЕ ЗА МЕДИУМСКАТА ПИСМЕНОСТ 569

Трајче Стамески

ПРИКАЗ КОН *100 ГОДИНИ ШОПОВА СВЕТЛИНА*
ОД КРИСТИНА НИКОЛОВСКА 573

Лидија Танушевска

ПРЕЗЕНТАЦИЈА НА СТУДЕНТСКИ ПРЕВОДИ ОД ПОЛСКИ,
ОД РУСКИ И ОД ЧЕШКИ ЈАЗИК 579

АКТУЕЛНОСТИ

Соња Витанова-Стрезова

Тамара Јолевска-Попов

Анастасија Ангеловска

Јана Христовска

ПРОЕКТ-РАБОТИЛНИЦА: КОЛОНИЈАЛНИТЕ И
ПОСТКОЛОНИЈАЛНИТЕ ДИСКУРСИ ВО *РОБИНЗОН КРУСО*
ОД Д. ДЕФО, ВО *ГУЛИВЕРОВИТЕ ПАТУВАЊА* ОД Џ. СВИФТ
И ВО *ИГРА НА ТРОНОВИ* ОД Р. Р. МАРТИН (10.11.2023)..... 583

Руска Ивановска-Наскова

ПРОЕКТ *ЕЛЕКТРОНСКИ РЕСУРСИ ЗА МАКЕДОНСКИОТ*
ЈАЗИК: СОСТОЈБА И ПЕРСПЕКТИВИ (NIP.UKIM.21-22.20)..... 591

Горан Ивковиќ

АКТИВНОСТИ НА ОДДЕЛЕНИЕТО ЗА
БИБЛИОТЕЧНО РАБОТЕЊЕ..... 595

Сања Михајловиќ-Костадиновска

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА ОД УЧЕСТВОТО ВО
МЕЃУНАРОДНИОТ ИСТРАЖУВАЧКИ ПРОЕКТ
„ШПАНСКИОТ ЈАЗИК ВО ЕВРОПА“ 599

Наташа Стојановска-Илиевска

ИЗРАБОТКА НА ЕЛЕКТРОНСКИ КОРПУС ОД ПРЕВОДИ ОД
СТУДЕНТИ ВО РАМКИТЕ НА ПРОЕКТОТ MUST..... 607

Лидија Танушевска

„МОДЕРНИ СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ“ –
ПРОЕКТ НА КАТЕДРАТА ЗА СЛАВИСТИКА..... 613

**ИНИЦИЈАТИВА ЗА ОСНОВАЊЕ МАКЕДОНИСТИЧКА МРЕЖА НА
ЦЕНТРАЛНОЕВРОПСКАТА ПРОГРАМА ЗА РАЗМЕНА ЗА
УНИВЕРЗИТЕТСКИ СТУДИИ (СЕЕРУС)**

*Македонистичкиите студии во централноевропски, словенски и
балкански контекст / Macedonian Studies in Central European,
Slavic and Balkan context*..... 617

**ЧЕСТВУВАЊЕ НА ЛИКОТ И ДЕЛОТО НА
ПРОФ. Д-Р ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ (1951-2022)
15.6.2022**

УДК 821.163.3-1

Зоран Анчевски**Превод***На Драги Михајловски*

Збор по збор
ги преведов мртвите во живи,
коските во месо,
зимите во лета ги преведов,
летата во зими,
накалемив диво на питомо,
на змиите кошулки им скроив,
на ангелите крилја,
на зборот станав судија
кој во тек(ст)от
не смее да се види,
заспивав врз зглавје
од туѓи соништа,
се будев во доброутро
од мртви јазици.

Го преведов минатото во сега,
денот во ноќ,
сегашноста во утре ја преведов,
но превидов
еден груб, непредвидлив факт
што при секој и сечиј преведен здив
сум губел еден од моите,
штедро сум се трошел и арчел,

сум се дробел без да сетам
збор по збор сум истекувал
во туѓо писмо...
...и сега од мене алчно се чека
и жеден преку вода да преведам,
но јас веќе ниту здив имам,
ниту збор,
ниту рака,
мојава сопствена мака
да ја преведам во благодот,
мојава тага
да ја преведам
во радост

и да речам –
доста.

УДК 821.163.3:929 Михајловски, Д.
УДК 81'255.4

Соња Витанова-Стрезова

ОСВРТ НА ЈАВНИОТ НАСТАН „ЧЕСТВУВАЊЕ НА ЛИКОТ И ДЕЛОТО НА ПРОФ. Д-Р ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ (1951-2022)“ (15.6.2022)

Овој напис, насловен *Осврт на јавниот настан Чествување на ликот и делото на проф. д-р Драги Михајловски (1951-2022)*, накусо се осврнува на темата од насловот, односно, на јавниот настан одржан на 15.6.2022, како своевидна комеморација во спомен на нашиот сакан Драги Михајловски, кого го изгубивме на 21 февруари 2022 година.

Чествувањето на ликот и делото на проф. д-р Драги Михајловски се одржа во аулата на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, на 15.06.2022 година. Настанот претставуваше своевиден омаж за творечкиот книжевен и преведувачки опус на големиот писател и книжевен преведувач Михајловски. Во реализацијата на чествувањето на ликот и делото на проф. д-р Драги Михајловски учествуваа професори и студенти. Професорите говорници беа колеги на Михајловски, главно од Катедрата за англиски јазик и книжевност, но свои пригодни говори презентираа и проф. д-р Анета Дучевска, тогашна деканка на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, Никола Ѓелинчевски, претставник на ЗРПМ и д-р Јана Михајловска, претставник на семејството Михајловски. На настанот беше прочитано и пригодно обраќање, напишано од проф. д-р Венко Андоновски, за ликот и делото на Михајловски. Студентите, кои беа дел од омажот за проф. д-р Драги Михајловски, презентираа извадоци од неговото книжевно творештво, како и од неговите препеви.

Чествувањето го отвори проф. д-р Дучевска, која им се обрати на присутните со поздравен говор во којшто ги истакна придобивките, не само за нашиот факултет, туку и за целото општество, од плодната книжевна, преведувачка и наставна дејност на проф. д-р Михајловски.

Проф. д-р Витанова-Стрезова, редовен професор по англиска книжевност на Катедрата за англиски јазик и книжевност, која има напишано докторска дисертација за творештвото на Михајловски, одржа воведна реч, осврнувајќи се на целокупниот творечки опус на авторот, со фокус на неговото книжевно творештво, но, исто така, таа се наврати и на неговата брилијантна преведувачка дејност. Преку низа текстови од книжевното творештво на авторот, Витанова-Стрезова на оригинален начин ја презентираше и биографијата, односно, животот на Михајловски. Таа, исто така, се наврати и на наставната дејност на проф. д-р Михајловски, кој ја започна својата кариера како библиотекар на Катедрата за англиски јазик и книжевност и, поминувајќи низ сите академски звања, успешно го заокружи својот професионален пат со изборот во највисокото звање, редовен професор кој долги години предаваше Теорија и практика на преведувањето и толкувањето на катедрата и на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

Никола Ѓелинчески, кој има дипломирано на Катедрата за англиски јазик и книжевност, презентираше извадок од препевот на Михајловски на англосаксонскиот еп *Беовулф*. Потоа, д-р Јана Михајловска, како претставник на семејството Михајловски, презентираше емотивен говор за својот татко. По говорот на д-р Михајловска, Светлана Гугучевска, која има дипломирано на Катедрата за англиски јазик и книжевност, презентираше уште еден извадок, овој пат, од препевот на Михајловски на епот *Зајубениот рај* од Џон Милтон.

Проф. д-р Рајна Кошка-Хот, редовен професор по англиска книжевност и тогашен раководител на Катедрата за англиски јазик и книжевност, презентираше говор за преведувачката дејност на Михајловски, но таа, исто така, евоцираше сеќавања и спомени од заедничките убави моменти споделени со Михајловски, на Катедрата за англиски јазик и книжевност и во професионалното опкружување на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

Потоа, Магдалена Стојанова, студент на Катедрата за англиски јазик и книжевност, презентираше извадок (монолотот на Лејди Макбет) од препевот на Михајловски на драмата *Макбет* од Вилијам Шекспир.

И проф. д-р Зоран Анчевски, редовен професор по англиска книжевност на Катедрата за англиски јазик и книжевност, презентираше пригоден говор за Михајловски, преполн со спомени и сеќавања за споделените прекрасни моменти и доживувања со Драги Михајловски, како на катедрата така и надвор од професионалното опкружување. Впрочем, освен колега, Драги на Зоран Анчевски му беше и близок, според годините, пријател и другар.

По подеднакво емотивниот и духовит говор на проф. д-р Анчевски, Борис Симоновски, студент на втор циклус студии од научната област Англиска книжевност и културолошки студии, го презентираше препевот на Михајловски на *Сонети 18* од Вилијам Шекспир.

Никола Ѓелинчески, наш поранешен студент и актуелен претставник на ЗПРМ, како и овогодишен добитник на специјалната Плакета за продолжување на преведувачката традиција и креативниот дух на Драги Михајловски, презентираше пригоден говор за проф. д-р Михајловски кому му беше студент и по чии стапки и самиот зачекори како актуелен надежен млад книжевен преведувач. Тој со возбуда и ентузијазам говореше за она што го има научено од својот учител Драги Михајловски.

Во отсуство на проф. д-р Венко Андоновски, проф. д-р Милан Дамјаноски го прочита припадното обраќање на Андоновски за книжевното творештво и преведувачката дејност на неговиот колега Михајловски.

На крајот Благица Димитрова и Ивона Лаушевиќ, обете студентки на втор циклус студии од научната област Англиска книжевност и културолошки студии, како и демонстраторки или помлади соработнички во наставата по англиска книжевност, презентираа извадоци од книжевното творештво на Михајловски, и тоа, Димитрова презентираше извадок од расказот *Ѓон*, а Лаушевиќ прочита извадок од расказот *Скок со сивај*. Модератор на целиот настан беше проф. д-р Румена Бужаровска.

Беа поделени програмите и присутните имаа можност да ги разгледаат книгите од плодната творечка книжевна и преведувачка дејност на авторот, изложени веднаш до говорничката платформа под портретната фотографија на Михајловски, специјално изработена за чествувањето на неговиот лик и дело.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Милтон, Џон. (2007) *Зајубениот рај*. Препев од англиски Драги Михајловски. Скопје: Каприкорнус.
- Михајловски, Д. (1990) *Ѓон* (раскази), Скопје: Култура.
- Михајловски, Д. (1994) *Скок со сивај* (раскази), Скопје: Македонска книга.
- Непознат. (2010) *Беовулф*. Препев од англиски Драги Михајловски, Скопје, Каприкорнус. Шекспир, Вилијам. (2013) *Сиве драми и сонети* (препев од англиски), Скопје, Каприкорнус.

Sonja Vitanova-Strezova

**OVERVIEW OF THE PUBLIC EVENT
"MEMORY TRIBUTE TO THE CHARACTER AND WORK OF
PROF. DR. DRAGI MIHAJLOVSKI (1951-1922)"
(15.06.2022)**

Abstract

This article under the title "Overview of the Public Event 'Memory Tribute to the Character and Work of Prof. Dr. Dragi Mihajlovski (1951-1922)'" draws on the title topic, that is, deals with the public event, held on 15.06.2022 as a commemoration in memory of the beloved Prof. Dr. Dragi Mihajlovski who passed away on 21.02.2022. The purpose of this public event was to pay homage to the great writer and brilliant literary translator Mihajlovski, but also to honour the memory of the good and gentle man Dragi Mihajlovski who was always here to advise, instruct and guide us. The event programme was realized by professors and students, mostly from the Department of English Language and Literature. Prof. Dr. Sonja Vitanova-Strezova, professor of English literature, gave an introduction speech on Mihajlovski's brilliant literary output, focusing on his fiction, while Prof. Dr. Rajna Koska-Hot, professor of English literature, presented her paper on Mihajlovski's work, focusing on his literary translations. Both professors also evoked beautiful memories of moments shared with Dragi at the Department. Prof. Dr. Zoran Anchevski, professor of English literature, gave his equally emotional and humorous speech, evoking happy memories of the time he spent with his friend Dragi. Nikola Gelincheski, Svetlana Guguchevska, Magdalena Stojanova, Boris Simonovski, Blagica Dimitrova and Ivona Laushevic, the best undergraduate, postgraduate and former students from the Department of English Language and Literature, read extracts from Mihajlovski's fiction and literary translations. In addition, Prof. Dr. Aneta Ducevska, then dean of Blaze Koneski Faculty of Philology in Skopje, gave a welcoming speech, as well as Nikola Gelincheski, a representative of the Macedonian Association of Translators, and Dr. Jana Miajlovska, Dragi's daughter, who presented their commemorative speeches.

Key words: public event, memory tribute, Dragi Mihajlovski, character, work, fiction, literary translation

Клучни зборови: јавен настан, чествување, Драги Михајловски, лик, дело, прозно творештво, книжевен превод

УДК 821.163.3-5

Јана Михајловска**ОД СЕМЕЈСТВОТО**

Ова што следува на една страница е, всушност, обраќањето за нашиот Драги од семејство, на јавниот настан што се одржа на 15 јуни 2022 година на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје, а во чест на неговите лик и дело. Упатуваме благодарност до Филолошкиот факултет што ни отстапи простор во Годишниот зборник да дадеме многу краток прилог во сеќавање на него.

На денот на неговото чествување од многу почитувани професори, од студентите, од неговите колеги и пријатели слушнахме за неговиот лик, за неговите дела, за учителствувањето, за неговите преводи и прозни дела и, неминовно, се кажаа и зборови за неговото физичко заминување од овој свет: „Колку тажно, изгубивме голем двигател во книжевноста и образованието, но, пред сè, човек. Толку скромен, а толкава величина... Неговите дела ќе останат запаметени, тие се дел од кодот/„ѓонот“ на нашиот развој, како македонска едуцирана, писмена целина, не само како оставштина и како аманет, туку и како силно орудие против просечноста. Неговото творештво се врежува во нас уште на прво читање, разговорите со него (барем мене), кратки и мудри, а преводите, богатство за сегашниве и идни генерации. Познавач и столб на македонскиот јазик.“

Горди сме на него! Она што нам ни го остави како последно сеќавање беа топлата преградка и бакнежот на рака. Замина тивко, нечујно и со леснотија го напушти овој физички свет, баш онака како што живееше. Неговата големина е најголемото наследство што ни го остави. Наследство што е длабоко всадено во нас. Бескрајно сме благодарни што беше дел од нашите животи. Секако, неизбежни се сеќавањата со него: љубовта кон домот; звукот од старата машина за пишување во нашиот мал но полн со љубов дом; поддршката; семејните собираи и свирењето на гитара, долгите

прошетки, прекрасните разговори, решавањето на проблемите. Со мајка ни ни влеаја љубов кон уметничките дела на наши познати сликари, кон книгите, театарот, уметноста, воопшто. Во која улога и да го сместиме, тој е во целост остварен и, како човек, зад себе и во нас остави безусловна љубов, лик на татко/пријател, човек со вредности. Тој никогаш нема да е минато, бидејќи токму тоа што ни го остави е и наша должност – да го шириме и продлабочуваме во сегашноста и во секој иден момент. „Нема сè во книгите, животот се учи од животот“, е една од многуте мудрости што тој ни ги има кажано, а што ги споделувал и со своите студенти, пријатели, роднини...

На крај, а во стил на Драги, кој веруваме дека, исто како нас, би ги поздравил сите свои познавачи, поддржувачи, пријатели со зборовите: „Чувај се, чувајте се, и само здравје!“.

Слава ти наш најмил Драги!

Секогаш со и во нас!

УДК 821.163.3-32(049.3)

Венко Андоновски

ЛИЦЕ-ЃОН

(Драги Михајловски: *Ѓон*, „Култура“, Скопје, 1990)

Со својата втора книга раскази писателот Драги Михајловски успева да ги потврди позитивните одгласи за неговата прва прозна објава (*Речно улишѝе*, КММ, Скопје, 1981), и, што е уште поважно, да ги развие доминантните стилски обележја што таму беа навестени. Ќе се обидеме да ги наброиме најкарактеристичните белези на овој талентиран прозаист.

Пред сè, мора да се истакне дека расказите на Драги Михајловски, и овде, како и во *Речно улишѝе* говорат за бесмисленоста на светот, за сомнежот во неговата морална оправданост, и, се разбира, за неговата неафинитетност кон човекот. Така, светот претставува место на апсурдот, место во кое разумот многу малку може да партиципира во разбирањето на стварноста, а следствено на тоа и *лоѝосоиѝ*, јазикот, говорот – стануваат „лажни“ инструменти на сознанието со кои не може да се опфати светот. Така, инструментите на сознанието стануваат решето со кое трагичниот комуникациски јунак треба да црпи вода од езерото на стварноста!

Оттаму и првата структурна карактеристика на расказите на Михајловски: *дијалоѝиѝ-фонема*. Велиме *фонема*, алудирајќи на нејзината асемантичност, на празната форма која сама за себе нема значење, но во синтагматиката, во комбинацијата на елементите *служи* (*е во служба*) тоа да се произведе. Така, дијалогот кај Михајловски сам за себе не значи ништо; тој е апсурден, асемантичен; доминантна е конативната функција, желбата на учесниците во говорниот чин да комуницираат, но *ѝиѝе не се разбирааѝиѝ*; се случува често да се помисли дека тие можеби говорат и со различни кодови. На пример: „Значи не се твои децата?“ прашав. „Има тие чии да бидат“, рече, „имаш ли твои?“. „Глупости“, реков. „Работиш?“. Одмавнав со главата. „Значи сè уште не си корумпиран“, рече. „Не разби-

рам“, реков. „Добар си“, рече, „затоа не разбираш. Од тебе може сè да се направи“. „Што сè? реков. Под нас исчезна земјата. „Сè“, рече, „семејство, нација, држава!“ „Што има лошо во тоа?“ Лебдевме. „Ти не си само добар“ рече, „туку и прост!“ . „Немој така, Мојца“, реков. „Во последно време многу работев на себе. Повеќе никој на може да ми продава гурабии на метро и басма на кило.“ (*Врска*, 53-54).

Со ваков тип конативен дијалог обилува посебно расказот *Сведок*. Но, таквата *асемантичност* на дијалогот, во комбинацијата на крупните текстовни елементи (во композицијата) стекнува своја семантичка дефиниција: таквиот дијалог станува сementизам за трагичноста на јунакот, за неговата гносеолошка бесперспективност, за комуниколошката неможност да се совлада пречката на релацијата јас-свет.

Втората структурна карактеристика е постоењето базична наративна реченица во секој од десетте раскази, околу која, како околу нуклеусна сема се генерира севкупниот наративен дискурс. Таа наративна реченица, таа нуклеусна сема (потсетува и на констелацијата кај Еуген Гомрингер: еден јазичен елемент кој во себе ја содржи потенцијалноста на сите идни генерирани текстови) не е ништо друго туку – метафора! Така, расказот *Ѓон*, во кој сижето може функционално да се дефинира како постојано одлагање на едно дадено ветување, е граден исклучиво врз база на метафората *лице-ѓон*. Притоа, на таквата метафора, која функционира врз база на опозицијата горе/долу, ѝ се придружува и едно колоквијално клише од видот „си го извалка образот“, или „си згазна врз образот“. Така, расказот и не претставува ништо друго, ами *раскажана метафора*, метафора прекодирана во наративен дискурс, опфатена со наративни категории. Во расказот *Ѓон*, дури, таа базична наративна реченица, таа генеративна матрица е испишана од самиот автор, на стр. 83, преку устата на братот на главниот лик: „Не е дека јас не моам да го нам ѓоно, ама сега инает ме фати! А, бе, два месеца да не мојш до еден скапан Бит Пазар да ојш? А, бе, знајш шо му прајш на чоeko бе! А, бе, ко му рече оти ќе му земиш ѓон, бе, знајш колку работа назеде а ти го извиси! А, бе *ѓој лице има, бе, не ѓон!*“ (нагласеното – нуклеусна сема).

Така, базичната наративна реченица која се потпира врз опозицијата лице/ѓон станува точка околу која се плете целиот расказ. Такви базични наративни реченици Михајловски користи и во останатите раскази: во расказот *Месечари* функционира нуклеусната метафора уметност-сомнабулство, во *Сврџничар* се ползува метафората на свртницата, а во *Печуркар* настанува аналогија меѓу печурките и хипносот, односно – смртта. Во оваа смисла, особено е интересен расказот *Месечари*, каде што, во моментот

кога започнува разговорот на двајцата соседи околу песните што едниот му ги дал на другиот да ги оцени (вториот, се разбира, е писател), настанува *ипрекин* на дискурсот со вметнување сосема нова секвенца, со сосема нова топка. Имено, одеднаш во дискурсот се јукстапонира секвенца во која двата лика се наоѓаат на покривот од зградата и почнуваат да чекорат во воздухот над градот! Таквиот ‘премин’ (code switching) од еден реалистичен во еден фантастичен фон се случува во следниов, краток текстуален сегмент: „Добар си, добар,“ вела и ја наведнувам главата. Јово станува од столот онака низок, слаб, со мустачиња, мавта со рацете, расте. Станувам и јас. И зборувам, зборувам.../ Горе, на таван, наоѓаме мали железни скали. Ги вадиме и ги местиме на пенџерчето што води на покривот.“ (58)

Така, се случува *корелативностиа* (заменливоста) да се прошири на цели текстовни сегменти. Секвенцата на разговорот за уметноста е *заменетиа* (истозначна е!) со секвенцата за месечарењето. Така, тие два сегмента, тие два мотива стануваат заменливи само врз база на композицијата: вториот ја зазема структурната позиција на првиот. Метафората станува наративна категорија, постапка, го „преплавува“ текстот!

Уште една постапка, се чини, влегува како конститутивен елемент во наративниот персоналитет на Драги Михајловски. Станува збор за *ипрејтерувањеио*, односно – хиперболата, која го определува типолошки дискурсот на раскажувачот во опсегот меѓу *ипројескаиџа* и *икарикаиџураиџа*. Гротеската, како предимензиониран исказ за отуѓеноста на светот (без хуморна димензија) ја исчитуваме мошне често во расказите на Михајловски. Но, таа е редовно „ублажена“ со една карикатурална димензија, со една хуморна фактура. Во основа на двете лежи, како што рековме – хиперболата, која честопати се комбинира (или – се реализира?!) како персонификација, со што расказите на Михајловски потсетуваат на еден друг медиум – цртаниот филм. На пример: „Водостојот под нас вртоглаво растеше од неговата пот. Се закануваше да го поплави мостот и да не однесе во неврат.“ (*Сведок*, 42). Или: „Адресата се збуни. Се туфкаше но потоа покорно влезе во цебот на Мркуле“ (исто, 44). Или: „Гаражата се наежи и го очекуваше“ (*Сврџничар*, 32).

Таквата персонифицираност не е ништо друго, ами оживување на предметноста на светот, придавање свест на предметите, начин на *очудување* карактеристичен за модерната и постмодерната литература. Затоа и не е чудо што и раскажувачот, како книжевен конституент, како текстуална перспектива во расказот *Сведок* не е никој друг – ами пенкалото на глав-

ниот лик! Тоа говори дека експериментот со гледната точка и нараторите се покажал интересен за Драги Михајловски и во оваа книга раскази.

Хиперболизираноста на исказот кај Михајловски треба да се толкува како постапка во служба на комплетниот прозен дискурс, на сите опишани структурни својства. Оти, да не заборавиме: Шарл Бали ја дефинираше хиперболата како елементарно средство на *афективност* во говорот. Таа афективност на Михајловски му е потребна за да ја „задуши“ референцијалноста на дискурсот и за да го изрази сомнежот во рационалното устројство на светот во можноста за него да се говори поимно.

УДК 821.163.3-32(049.3)

Венко Андоновски

ПОНИШТЕНА ГРАВИТАЦИЈА
(**Драги Михајловски: *Скок со сѝај*, раскази,**
***Македонска книѝа*, 1994)**

Еве го, по четири години од последната книга проза, Драги Михајловски (1951), со свежи раскази, под наслов *Скок со сѝај*. И, веднаш да кажеме нешто што обично кај недоделканите книги се кажува на крајот од ваквите рецензии, па променетиот редослед на вредносниот суд и аргументацијата за него нека биде сфатен како воодушевување од прочитаното: Михајловски повторно напишал одлична *книѝа*. Несомнено, авторот продолжува да се одлепува од македонските раскажувачи со брзина што ја поништува гравитацијата на националниот прозен просек и стереотип. Уште со првата книга раскази, *Речно улишѝе* (1981), а потоа и со втората, *Ѓон* (1990), Михајловски се покажа како натпросечен, оригинален и одличен раскажувач кој претпочита да пишува надвор од медиокритетските шеми за ликот како *ѝолем национален херој*. Неговата проза е проза на малиот човек, на анти-херојот, човекот од секојдневието, малиот човек со *ѝолем* проблеми. Проблемите на човекот на Михајловски редовно, во сите негови раскази започнуваат како *зрно* што боцка, а завршуваат како *лавина* што убива. На познавачите на прозата на Михајловски, како и на поупатените литературозналци им е јасно за што станува збор: *хиѝерболаѝа*, *карикатаѝуралносѝа* и самракот на *ѝроѝескаѝа* и *иронијаѝа* стануваат основни својства на овој тип наративен дискурс, негова *ѝосѝајка* и *ѝлан на ѝраѓба*.

Така е и во најновата книга на Михајловски, каде што се печатени шест раскази, на вкупно 115 страници (уште една врвна одлика на овој автор: печати малку, но одбрано). *Бизарносѝа* и понатаму останува прво сојство на расказите на Михајловски. Во првиот расказ, *Куќа во Солун*, при една случајна средба во Битола, соседот Аврам му кажува на ликот-раскажувач

дека никако не може да ја заборава првата жена, што ја напуштил оти не можела да му роди, а која сега живее во Солун; потоа, двајцата, без збор, како по договор, барајќи чаре, ја земаат двокатната куќа на Аврама (!) и ја креваат на раце, носејќи ја на врв рид, од каде може да се види Солун! И, додека ликот-раскажувач ја држи куќата извишена на раце, небаре модерен Херкул, Аврам, од чардакот ја здогледува љубената жена! Библиската матрица за Аврам и Сара е, очигледно, само предлошка за еден нов, наративен *скок*, во буквална и во преносна смисла! Во овој расказ, практично, почнува *скокоиѝ* за кој станува збор подоцна, во последниот расказ од книгата.

Воопшто, јунаците на Михајловски *сакааиѝ* да функционираат во насока на просторната метафора: горе-долу: да се потсетиме на расказот *Месечари* од, исто така, одличната книга *Ѓон*. Таа *ресеманиѝзација* на просторот е едно од основните својства на прозата на Михајловски: просторните категории се исполнуваат со симболични значења, стануваат метафори за човековата егзистенција, копнежи, чувства, состојби.

Во расказот *Скок со сѝаиѝ* повторно се среќава метафоризацијата на просторот *горе* и просторот *долу*. Овие архетипови се семантизираат од една, повторно бизарна *ѝриказна-лавина*, толку карактеристична за Михајловски. Таа *ѝриказна-лавина* не е ништо друго, ами *ѝроѝресивно ѝрадирана хѝербола*, постапка со која наративното ‘зрно’ набабрува до неверојатни граници. Проблемот на ликот во овој расказ е банален на почетокот, а прашање на живот или смрт на крајот. Станува збор за еден библиотекар на Филолошкиот факултет, кој, откако ќе започне сидањето на огромната зграда на Телевизијата отспротива, ќе устрои дека веќе не може да има поглед на Китка од својата библиотека. Тоа за него е исто што и фрлање ракавица в лице од страна на државата, предизвик на двобој, прашање на честа. Така, тој се решава на најнепрактичното, но морално најдоследно решение: на долготрајни, исцрпувачки, гротескни физички подготовки, за да ја прескокне зградата со стап, онака како што тоа го прават хероите на атлетиката! Тука јасно се исчитува карикирањето, персифлажата на митот за античкиот, олимписки херој, за да се отслика немоќта на малиот човек на денешницата. Но, се исчитува и разорната критика на бирократијата и отуѓеноста на човекот од *ѝприродатаѝ*, нешто што во овој расказ е изведено со иронија, ведар хумор, но и со – кафкијанска горчина во пародирањето на олимпискиот, херојски, грациозен *скок* преку овој отуѓен свет што се наоѓа на залез.

Конечно, во моментот на долго подготвуваниот *скок*, настанува една *невидена екстѝензија на дискурсоиѝ*, додека *сижѝето* мирува. Течат тука,

на 9 странички ‘без гравитација’: сеќавања, автоматски подредени слики од детството и животот, броенки, имиња на лековити билки слушнати од *традицијата* и триста други дребулии, готови семиотички форми и текстови, собрани во потсвеста на животот, небаре станува збор за оној феномен на ‘филмска лента’, што, наводно, според ‘повратниците’ од клиничката смрт, се ‘одвиткува’ во мигот кога душата го напушта телото. Таа *елонјација на дискурсој*, својство на модерната и постмодерната проза, предизвикува ефект на *slow motion* (забавена снимка), нешто што тесно го сврзува стилот на Драги Михајловски и со визуелните медиуми. На едно друго место, во поинаква прилика, веќе забележавме дека техниката на пишување на Драги Михајловски, според начелото *иропресивна хиперболизација*, потсетува на цртаните филмови, особено на оние во кои главен лик е популарниот Унгарец Густав. Парадигматично е во таа смисла токму она сиже кога симпатичниот, ќелав Унгарец се решава да ја пребојадиса целата соба во црно, поради тоа што една дамка црна боја му капнува на подот. Ист идеен извод има и приказната на Драги Михајловски за скокачот со стап: тој се решава на *најнејрајмајичној*, *најнаивно*, но – *есјетизирано*, морално решение, она што, всушност, и не е решение. Анти-херојот скока, за да избега *горе*, но, всушност, *падој* е нужен и страотен: тоа е пад на Човекот, навестен и во претходните раскази на писателот, особено во *Гон*.

На планот на стилот, *Скок со сјај* ги унапредува доблестите на Михајловски идентификувани и по повод претходните книги. Михајловски е врвен стилист, мајстор на колоквијалната, Цепенковска реченица, во која честопати го препознаваме и локалното, дијалектно милје. Неговите дијалози се особено пластични, а описите економизирани и сведени на нужен минимум.

Што уште да се каже за ваквите книги, освен дека се ретки, пријатни и дека вистински хендикеп е тоа што – имаат крај. Но, тоа е законот на талентот и вкусот: она што е добро, обично доаѓа во мали емисии. Книгата *Скок со сјај* уште еднаш покажува дека: да се говори понатаму за македонската современа проза, без да му се посвети *значително* внимание и детална интерпретација на овој автор – е невозможно, неупатно и критички арогантно.

УДК 821.163.3-5

Венко Андоновски**ПОЗДРАВНА РЕЧ ЗА ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ, 15.12.1994***Салон 19,19*

Почитувани пријатели, дами и господа,

Вечерва сме овде за да кажеме збор-два за најновата книга на Драги Михајловски, *Скок со сѝаи̇*, што годинава го доби *Раџиновото ѝризнание*, највисоката награда на Македонија за прозно остварување. Но, нашата задача воопшто не е толку едноставна колку што изгледа на прв поглед, особено затоа што не би сакале овде да го повториме она што веќе критиката го кажа во суперлативи: дека Михајловски е мајстор на кратката форма, дека е мајстор на Цепенковската колоквијална реченица, дека неговиот фикционален свет е оригинален итн., итн. За да се каже нешто друго, мора да се почне од иднината: од една хипотетична и, во науката за книжевноста, често користена поучна приказна со која се покажува вредноста на книгата и на уметничкото дело.

Таа приказна гласи вака: да се обидеме да замислиме дека е 4586 година и дека на планетата Земја веќе не постои живо суштество. Нема луѓе, затоа што меѓусебно се истребиле во мрачниот жар на војните. Или, за оние кои сè уште се оптимисти по однос на најинтелигентното животно на оваа планета: нема луѓе, затоа што некоја огромна комета се судрила со планетата Земја, та настанал помор на сиот жив свет. Да претпоставиме дека на таквата, испустана планета, слетува вселенски брод со интелигентни суштества кои сосема добро одговараат на нашиот ментален состав и кои се наоѓаат на ист степен на културен развој. Да претпоставиме, понатаму, дека тие подобро од нас ги владеат сите светски јазици, особено македонскиот. Предлагам тие суштества да се спуштат во непосредна близина на овој салон, во кој вечерва, петнаесетти декември тогаш веќе далечната 1994 година, ние скромно го чествуваме скромниот

наш почестеник; нека се спуштат, да речеме, во дворот на Народната и универзитетска библиотека *Климент Охридски*. И нека влезат таму, додека ние сега остануваме овде.

Откако влегуваат, тие, сосема збунети, како што е збунет човек кога влегува во непозната библиотека од минатото, наоѓаат на првата полица една стара, црна книга, со пожолтени страници. Тоа е единствената книга што се сочувала од тој свет. Книгата има чуден наслов: *Скок со сџај*. Името на, за нив непознатиот писател е Драги Михајловски. Тие се збунети; гледаат во неговата фотографија, се чудат на неговата, за нив антиквитетно негувана брада и на неговата облека; сè им е чудно и непознато. Забележуваат дека на книгата пишува дека е наградена со највисока награда за проза. Во жарот на својата љубопитност да дознаат нешто за нас тие ја отвораат старата книга и со една борхесовска возбуда почнуваат да читаат. Сакаат точно да знаат: во какви економски, општествени, културни и антрополошки услови сме живееле. Во каков свет?

Нема, почитувани пријатели, да ви биде особено тешко да претпоставите зошто ја кажувам оваа хипотетична приказна сега и на ова место. Оние што помислија дека до пред две-три години и ние за Драги Михајловски знаевме колку што знаат и симпатичните вонземјани од нашата хипотеза, иако тој имаше напишано две брилијантни книги раскази, тие сигурно помислиле дека ќе говорам за хроничната болка на нашата книжевност во која, поради петрифицираните вредности на некои постари книжевни митови, човек е млад сè додека не почнат да му отпаѓаат косата и забите. Но, целта на оваа моја мала сајанс-фикшн екскурзија не е една таква културолошка дијагноза. Целта е да се постави едно прашање. Прашањето што сакам да го поставам, едноставно, гласи: каква претстава ќе стекнат членовите на таа симпатична човеколика експедиција за нашиот свет, читајќи го Драги Михајловски?

Ако претпоставиме дека тие луѓе доаѓаат од свет во кој не се знае што е страв, дека кај нив не постои гавол, не постои зло, тогаш е мошне веројатно дека единствениот емотивен репертоар на таквите суштества би била насмевката. Тие читаат и не можат да се сопрат од смеење. Оти, од расказот *Куќа во Солун* дознаваат дека жителите на тој, за нив непознат свет биле *висџински* но, внимавајте – *мали* Херкули. Со други зборови, дознаваат дека двата лика во расказот, ликот-раскажувач и несреќниот Аврам, кој копнее по својата прва, избркана, бездетна жена што сега живее во Солун, едноставно, ја земаат куќата на Аврам в раце и ја искачуваат, небаре е тоа ковчеже, на највисоката планина, од која несреќниот Аврам може да стане среќен, оти ја здогледува својата жена во Солун. Потем го

читаат расказот *Скок со сѝај*. Изненадени се од тоа што главниот лик, по еден релативно кус, интензивно тежок, но и интензивно смешен тренинг на своето тело успева да прескокне една повеќекатница со помош на стап. Тоа е зградата на Телевизијата, која на ликот му го затвора видикот кон неговата омилена планина Китка, што имал обичај секое утро да ја гледа од прозорецот на библиотеката во која тој работи.

Конечно, тие заклучуваат дека сме живееле во најсреќниот од сите можни среќни светови, затоа што нашите несреќи биле лесно совладливи со помош на телото и престорувани во среќа. И, освен тоа, тие сметаат дека ние бескрајно хуморно сме се забавувале гледајќи ги другите како скокаат преку зградите, кулите и планините како кенгури, совладувајќи ги сите пречки на овој век. Чувствуваат по малку и завист што, ете, тој свет на лесно и практично совладливи тешкотии не им припаѓал ним.

По читањето тие веднаш ја мерат гравитацијата на планетата на која се гости. И доаѓаат до прецизен заклучок: книгата говори за невестинити нешта. Таа е лажна, оти тие луѓе што би можеле да прескокнат повеќекатница при гравитација од 9,81 метри во секунда на квадрат, би морале да бидат високи најмалку 15 или 20 метри! Меѓутоа, од некрополите вонземјаните добро знаат дека висината на, за нив непознатиот човечки род не поминувала 2 метра. Но, се прашуваат: зошто, тогаш, ако говори невестинито за светот, таа книга е наградена со највисока награда за проза?

Мислам дека имаме доволно причини да ги оставиме симпатичните посетители да размислуваат, додека ние кажеме збор-два за таа чудна ситуација, за таа чудна говорна и фокална диспозиција на нараторите во книгата *Скок со сѝај*. Прво, факт е дека книгата што е наградена не е *висѝиниѝа* во онаа смисла во која тоа од неа го бараат нашите вонземјани. Тие, имено, бараат таа да биде одраз на светот во кој настанала. Но, тоа не значи и дека е лажна. Едноставно, таа говори за светот во кој живееме, на еден особен начин, низ една посебна леќа што го деформира тој свет. Сосема друго прашање е тоа што книгата сака да нè убеди дека *не леќаѝа*, ами *свеѝоѝ* што се гледа е *деформиран*.

За познавачите на теориите на гротескното оваа ситуација во која се наоѓаат нашите вонземјани е сосема јасна. Но, за персоналот од вселенскиот брод, кој не знае дека гротеската од Кајзер наваму се дефинира како симултан ефект на *сѝрашноѝо* и *хуморноѝо*, книгата *Скок со сѝај* нема некаква особена спознајна важност, освен хуморна. Тие посетители, како што се рече, не знаат за ѓавол, па според тоа, не знаат ни дека гротескните книжевни светови уште се дефинираат како *демонизација на хуморноѝо*, односно, демонизација на човечкото. Тие чувствуваат нејасно, но не знаат

точно дека со книгата *Скок со сѝај* се врши „разоружување на демонското со хумор“. Тие, исто така, не знаат дека по оваа книга, Драги Михајловски одбранил, односно ќе одбрани докторска дисертација на тема *Г'аволои во книжевностѝа*. Тие, конечно, не можат да знаат ниту за поимот *т'рошескен реализам* на Михаил Бахтин, чија дефиниција изворно гласи: „Основното својство на гротескниот реализам е снижувањето односно преведувањето на високото духовно на материјално-телесен план, на планот на земјата и телото во нивното нераскинливо единство.“ И уште понатаму: за Бахтин основниот елемент на гротескното е деформираната *слика на човековото тело* и специфичниот однос на тоа изобличено тело кон околината.

Кога нашите вонземјани би го знаеле ова, тие веќе не би покажале толкав степен на хуморен однос кон книгата. Дури, би можело да се каже дека таа би им изгледала тажна, оти би можеле преку неа теоретски да научат едно чувство што емпириски не го познаваат од нивниот хармоничен свет: чувството на страв, егзистенцијалната фобија пред светот, судирот со тој свет. Кога тие би знаеле за Бахтин, тие брзо би разбрале дека оваа книга е чиста гротеска, затоа што во расказот *Скок со сѝај*, како и во расказот *Куќа во Солун*, е исполнет Бахтиновиот услов за гротескното: токму *телото* во расказите на Драги Михајловски воспоставува специфичен, невообичаено силен однос кон околината. Телото во расказот *Скок со сѝај* е подложно на еден тренинг, кој за цел има хиперболизација на телесната моќ. Таа хиперболизација на телесната моќ е, всушност, наративна инвестиција за да се достигне наративниот објект: скокот преку зградата што на симпатичниот лик му го затворила видикот кон неговата омилена планина – Китка. Кога посетителите на нашата Земја би знаеле уште дека во *хагиографиите* како книжевен жанр се слави душата, тогаш би сфатиле дека овде се плаче над изгубената душа и се слави на еден циничен начин силата на телото кое останува *целосно осамено* во борбата со суровиот, прекрасен свет. Затоа и некаде напишав дека *Скок со сѝај* е инверзна хагиографија.

Наспроти тоа, добродушните, наивни и на зло неотпорни посетители, не знаат за отуѓеност и се смеат на нелогичните и хуморни ситуации во книгата *Скок со сѝај*. Но, ако некој од нив се сети да го постави логичното прашање: зошто државата ја изградила високата зграда на тоа место, и покрај тоа што библиотекарот пишува неколку писма до власта и молел да не му се затвора видикот кон планината, тогаш, симпатичните посетители ќе мора да ја дознаат вистината за нашиот, според нив „најсреќен од сите можни светови“. Ќе мора да сфатат дека гротескното било израз на доживувањето на радикално загрозување на човековата егзистенција

во еден свет кој од темели станал неразбирлив. Ќе мора да се помират со судбината и дека *тpошескнаиѝа слика* на светот е, всушност, слика на *тpошескниоиѝ свети* кој сакаат да го запознаат. Во крајна инстанца, тие ќе мора да признаат дека, сепак, книгата не е сосема *лажна*, оти ако еден свет би си допуштил, и покрај молбата и очајничките крикови на едно свое суштество, да му ја наруши егзистенцијата (планината Китка за нашиот библиотекар е повеќе од храна), тогаш тој свет, секако, би го заслужил епитетот – лош, или, кажано со зборовите на еден Орвел, за да не се нервира државата без потреба – *не-добар*.

Тој *не-добар* свет е, всушност, свет на *ѓаволот*, оти светот на доброто е свет на Бога. Тука се открива аспектот на *стпpашноиѝо* во гротескниот ефект. Но, тој *ѓавол* во книгата на Драги Михајловски е сепак разоружан со хуморната, оптимистичка слика за силата на човекот, оној човек кој тврдоглаво и упорно се подготвува за својот голем скок, иако знае дека неговиот потфат излегува од границите на достижното. Се сеќавате ли на оние брилијантни, хуморни страници од расказот *Скок со стпай* кога раскажувачот ги дава дневните атлетски планови на својот новопечен гимнастичар, кој се подготвува да ја скокне зградата што му пречи: „3 ден. Загревање. Скокови во далечина, троскок од место. Разни скокови последователно“. Се разбира дека нашите вонземјани на овие редови се смеат: *можен ли е троскок од место? И, на што би личело тоа? Нели е тоа оној „специфичен однос“ на телото кон околината, што за Бахтин, како што се виде, е основа на гротескното? И, што значи она „разни скокови последователно“? Можно ли е да се скокне двапати во исто време, за да се наруши принципот на последователноста, темелен принцип на секоја наша праксема?*

Едноставно, колку и да изгледа ликот смешен во тие свои секојдневни јурења по кејовите, парковите и гимнастичките сали на Скопје, тој сепак предизвикува еден вид трагичко сожалување и страв. Тој сето тоа го прави *затиѝоа шитѝо мора да се избори за тпpавоитѝо да оситѝане жив*. Ако не успее, тој ќе умре. Тука лежи демонската сила на гротеската, невидлива за нашите, на добро навиканати, вселенски Кандиди; демонизацијата во овој расказ е, ако може така да се каже, во надлежност на *државатѝа*, на *тpадежно-архитѝектѝонската бирокраитѝија*. Отуѓениот, речиси Кафкин свет застрашува; нереалниот оптимизам, пак, на човекот што се надева на победа во судирот со неа – засмејува. Нема пошколски пример за гротеска.

Двапати досега сум имал прилика да укажам дека прозата на Драги Михајловски може лесно, брзо и ефикасно да се споредува, според она што семиолозите го именуваат како *тѝемтѝераитѝура на тѝоракатѝа* – со цртаниот

филм или карикатурата, бидејќи во основа на неговата наративна постапка лежи грубата скица со развиената хипербола, односно изобличувањето на односите меѓу деловите и целината. Не треба да се заборави дека теоретичарите на гротескното тоа својство го сметаат, исто така, за едно од творбените начела на овој тип литература. Така, ако на човекот му ги продолжите нозете, така што тие да бидат трипати поголеми од трупот, сериозно ќе ја загорите неговата *генеричка идентификација*, оти се нарушува нормата со која човекот треба да има еден и пол пати поголеми нозе од трупот, вели една популарна дефиниција на гротескното. Со тоа се загрозува позицијата на човекот во стварноста, па се создава комичен ефект произлезен од нелогичноста, а аспектот на човековата загрозеност едновремено произведува ефект на nelaгодност и страв.

А, што се случува со генеричката идентификација на човекот во *Скок со сџај*? Зарем таа не е сосема изобличена? Скокачот ги надминува границите на човечкото; со својот нелогичен тренинг, со стапот што се сфаќа како механичко продолжение на неговите природни органи – нозете, како и со непропорционалната височина на својот идеал, тој засмејува; но, со чувството на неговата загрозена егзистенцијална позиција, застрашува.

И, конечно: секоја конзистентна теорија на гротескното особено истакнува еден мошне важен услов: секоја абнормалност во светот што го прикажува гротеската, мора во естетскиот објект да биде прикажана како *сосема нормална*. Секоја нелогичност мора да биде предадена со рамнодушност од страна на нараторот, како да станува збор за најлогична логичност. Тоа, на планот на дискурсот, во гротескната структура бара „студен“, „рамнодушен“ глас на раскажувачот. Без овој наративен залог, гротескниот ефект се поништува. Првата реченица од расказот *Врска* од претходната, не помалку перфектна книга, *Гон, рамнодушно и сџудено* гласи: *Претходнајќи ја видов на бандера*. Таа не гласи: *Претходнајќи, о, боже, (или о-чудо!) ја видов на бандера!* Едноставно, афективноста кај нараторот на гротеската не е допуштена, и тоа Драги Михајловски одлично го знае; таа е недозволена бидејќи треба да се изврши „убедувачки“ ефект кај читателот: нестварното да го прими како стварно. Станува збор за силна потврда на една од базичните наративни конвенции, онаа според која читателот мора да му верува на раскажувачот, без разлика дали тој ќе му соопшти: *Беше ѝеј часот и врнеше кога излегов од дома* или *Се ѝресторив бел лилјак*. По истиот начин по кој читателот не смее да праша: „Дали навистина било пет часот и дали навистина врнело кога тој излегол од дома“, така, тој, поради „студениот“, „рамнодушен“, суге-

стивен и убедлив раскажувач на гротеската, еднакво не смее да праша: дали навистина тој се сторил бел лилјак?

Кај Драги Михајловски таа постапка на „објективација“ на раскажувачот е доведена до климакс. Затоа неговите раскажувачи понекогаш се – неживи нешта, односно – предмети. Кај предметите, тоа барем е сигурно на овој свет, исклучена е секаква афективност што би го уништила гротескниот ефект, која би покажала солидарност со загрозениот, но смешен човек. Во расказот *Скок со сџај* од истоимената книга раскажуваат патиката и стапот за скокање; во расказот *Сведок* од претходната негова книга, *Гон*, таа функција ја исполнува наливперото на јунакот.

Но, тука постои уште една причина за таквото „оживување“ на предметите и нивно поставување во наративна перспектива на раскажувачи. Би можело да се каже токму обратното: не предметите кои раскажуваат се очовечени, туку опредметени се луѓето што раскажуваат. Едно од темелните обележја на гротеската е сведувањето на човекот на предмет. Таа радикална позиција на гротескното е израз на радикална отуѓеност на светот. Човекот, што се смета за предмет, покрај комичниот ефект на нелогичноста, сепак, предизвикува и ежење на кожата, од една антрополошка перспектива.

Конечно, време е да се вратиме на вонземјината експедиција. Таа не го знае сето ова што ние го знаеме како својство на гротескната структура, бидејќи единствената сочувана книга-сведоштво за овој свет во кој живееме е *Скок со сџај*; ни една друга теориска книга која би им била „упатство“ за читање на тие вселенските посетители, за жал, не е сочувана. Но, да претпоставиме уште нешто: еден од вонземјаните, пољубопитен од другите, решава да се прошета низ Скопје. Тргува, нека биде тоа во стилот на јунаците на Драги Михајловски, по мостот накај Гранд Хотел и влегува во овој салон во кој ние вечерва седиме. Меѓу другите безвредни нешта расфрлани во салонот, го наоѓа и овој текст. Го чита. Сфаќа дека „најсреќниот од сите среќни светови“, светот на смешните двоножни животни што како кенгури скокале преку високите згради, воопшто не бил толку весел. За првпат чувствува страв од тој свет на отуѓеност. Се враќа назад кај своите и решава да не ги разочарува, оти тие и натаму читаат од книгата и се смеат; во тој миг го читаат расказот *Поштарој*, каде раскажувачката перспектива му е доверена на едно обично писмо. „Ајде да си одиме“, им вели со студ во душата. „Овде нема жива душа, само предмети“. Тие се качуваат на своето НЛО и ја земаат чудната книга со себе, оти сакаат да се смеат. Љубопитниот вонземјанин, пак, незабележано од џебот го вади овој текст што јас сега го читам и го фрла долу, на земја.

Со право: фобиите и демонскиот аспект на гротескното, сепак, му припаѓаат само на овој наш денешен свет. Оние што сакаат да живеат во подобри, поведри светови, нека ги понесат со себе оптимизмот и хуморот од *Скок со сѝај*. И, тоа е доволно. Тогаш и гротескниот свет на Драги Михајловски ќе ја изгуби својата есхатолошка, студена перспектива и ќе стане ведар и топол свет на човековите можности, па ќе се чита како обновен мит на Херкулските вредности на човекот, а не како анти-мит на скокачите од грчките олимпијади.

Да ти се множат книгите, Драги!

УДК 811.163.3-83

Ирина Бабамова**РАЗГОВОРИ СО ДРАГИ НА ПИСМЕНИТЕ ИСПИТИ
ПО ТЕОРИЈА И ПРАКТИКА НА ПРЕВЕДУВАЊЕТО**

Ја немав среќата да бидам студент на Драги Михајловски зашто студирав на Групата за француски јазик и книжевност и дипломирав во 1990 г., но имав ретка привилегија, неколку години подоцна, да го споделувам со него времето додека студентите полагаа писмен испит по предметот Теорија и практика на преведувањето на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

Во октомври 1992 г. ги правев првите чекори како помлад асистент по предметот што во тоа време го носеше тој назив, Теорија и практика на преведувањето. Предметот беше застапен само во студиските планови и програми за преведувачката насока на групите за англиски, француски и германски јазик и книжевност, а предавањата за идните преведувачи ги држеше проф. д-р Лидија Арсова-Николиќ на македонски јазик. Практиката на преведувањето, вежбите што ги дополнуваа предавањата, ги држеа асистенти од односните катедри. Драги ги држеше вежбите за студентите од преведувачката насока на Катедрата за англиски јазик и книжевност, а јас, вежбите за студентите од преведувачката насока на Групата за француски јазик и книжевност при Катедрата за романски јазици и книжевности. Писмените испити се одржуваа во ист термин за студентите од сите групи, а бидејќи тогашниот број на студенти на трите преведувачки насоки беше многу поголем во споредба со денешниот, испитот се одржуваше во релативно големата просторија што на сите им беше позната како „шееска“, денес Предавална бр.7, во приземјето на факултетската зграда.

- Да ги распоредиме студентите поинаку... седат многу блиску еден до друг?!, гласно размислував пред почеток на едно од моите први дежурствата на писмен испит.

- Не мора, треба да направат матрица на преводливост... не можат да ја препишат, треба да ја откријат.

Како помлад асистент на почетокот на деведесеттите години се имав запознаено со дела од областа на теоријата на преведувањето, пред сè, на француските теоретичари Жорж Мунен, Жан-Рене Ладмирал, Анри Мешоник, како и со дела на теоретичарите Владимир Ивир, Миодраг Сибиновиќ, Борис Хлебев, кои од оваа временска дистанца и перспектива може да ги сметаме за претставници на југословенската школа за теоријата на преведувањето. Но, терминот *матрица на преводливост* го немав сретнато. Знаев за постапката *хиерархизирање на елементите на оригиналот*, за која може да се прочита кај Сибиновиќ (1990), на пример, и врз основа на која се решаваат конкретни проблеми при преведување на изворниот јазик на јазикот-цел, но „матрицата на преводливост“ беше нов термин за мене во тоа време. И, секако, одличен доказ дека учењето продолжува и по завршувањето на студиите, а знаењето постојано се надградува. Разговорите со Драги на теми од теоријата и практиката на преведувањето имаа свој удел во тоа мое согледување, па, така, „чувањето на студентите“ во термините за писмен испит по овој предмет во испитните сесии, што во деведесеттите години ги имаше многу повеќе отколку денес (јануарска, априлска, јунска, септемвриска, па продолжена октомвриска, ноемвриска и декемвриска за апсолвенти), на моменти прераснуваа во термини за разговор на преведувачки теми: за разликата меѓу смислата и значењето, за матрицата на преводливост како преведувачки метод што Драги го темелел на учењата на светски школи за преведување, главно од XX век, за преведувачките погледи на Јакобсон и на Гентзлер, за терминот *очудување*, што го имал забележано уште во искажувањата на Блаже Конески и во кој ја препознал поврзаноста со концептот *литерарност* на книжевното дело, чие откривање, пак, му било од суштинска важност за правењето матрица на преводливост при книжевното преведување. За дилемите што јас, како почетник и во наставата и во преведувањето во раните деведесетти години ги имав околу изборот на текстови за вежби по преведување од француски на македонски јазик, Драги беше подготвен да даде конкретен совет во секое време. *Any time*, знаеше да одговори тој, во свој стил.

Драги го сметав за особено умешен и храбар при изборот на лексичките преводни решенија во неговите преводи, во кои наидував на зборови

што не ги имав сретнато во македонскиот јазик: *на збор-ѝријаѝтели, ва-ди-каѝи-и-клечи робови, земи-беѝајковци*, на пример, во неговиот превод на македонски јазик со наслов *Тимон од Аѝина* (Михајловски, 2006). Особено драгоцен за мене беше размената на мислења со Драги околу лексиката за која се двоумев да ја употребам во некои преводи од француски на македонски јазик што ги работев во тоа време. Ми помагаше во тестирањето на нивниот ефект во јазикот-цел, македонскиот јазик.

- Завлези во сокаците на јазикот – советуваше Драги – можеби решението е таму.

Еден од разговорите со него за време на заедничките испитни дежурства придонесе за мојата одлука да го употребам зборот *мечѝаење* наместо зборот *сонување* како преводно решение за францускиот збор *réverie* во еден од моите преведувачки предизвици во деведесеттите години, големите текстови (*les grands textes*) на Гастон Башлар.

Д-р Драги Михајловски со своите размислувања за преведувањето и за преводите внесе квалитативна промена во наставата по Теорија и практика на преведувањето, не само поради осовременувањето на наставните содржини по овој предмет, туку и поради ретко пријатниот начин на пренесување на своите преведувачки знаења на своите слушатели и соговорници. Тој направи поместување на границите во теориска смисла, понудувајќи свој пристап, свој метод на преведување, своја матрица на преводливост. Ние, неговите колеги, преведувачите и студентите, го следиме тој пристап како водилка во преведувачкиот занает. Лично, од разговорите со колегата Драги Михајловски научив многу за теоријата и практика на преведувањето, особено за книжевното преведување. И, ми беше огромна чест што е мој колега и рецензент при секое мое академско напредување, од асистент до редовен професор. Искрено му благодарам.

Библиографија:

Сибиновић, М. 1990. *Нови ориѝнал. Увод у ѝревођење*. Београд: Научна књига.
Михајловски, Д. 2006. *Под Вавилон. Задачаѝа на ѝреведувачоѝи*. Скопје: Каприкорнус.

УДК 821.163.3:929 Михајловски, Д.

Соња Витанова-Стрезова

**ОСВРТ НА КНИЖЕВНОТО ТВОРЕШТВО
НА ПРОФ. Д-Р ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ**
реферат во форма на воведна реч за јавниот настан *Честитување на ликој
и делото на проф. д-р Драги Михајловски (1951-2022)*

Дозволете ми сречно да Ве поздравам и да го изразам своето задоволство што сте присутни во толку голем број. Едно големо добредојде на сите обожаватели на ликот и делото на проф. д-р Драги Михајловски! Програмата за овој јавен настан е своевиден омаж за авторот Михајловски, што вклучува реферати за книжевната и за преведувачката дејност на авторот од негови колеги, како и извадоци од неговото книжевно прозно творештво и од неговите препеви, презентирани од студенти на Катедрата за англиски јазик и книжевност. Уште еднаш, Ви благодарам што издвоивте дел од Вашето време за Драги, кој секогаш беше тука за нас. Особено ми е мило што во публиката гледам и многу познати лица на сегашни и поранешни наши студенти, од кои многумина ја имале скапоцената можност да бидат студенти и на Драги.

Голема е честа да одржам воведна реч на јавниот настан *Честитувањето на ликој и делото на проф. д-р Драги Михајловски (1951-2022)*, но исто толку голема е и одговорноста. Долго време се мислев како да почнам оти, вообичаено, оној што држи воведна реч почнува со биографијата на личноста која ја чествува. Меѓутоа, јас решив малку да се 'очудам', можеби и затоа што очудувањето, како уметничка техника преку која обичните нешта се претставени на необичен начин, беше тема на докторската дисертација на Михајловски, со наслов *Очудување и можни преводни модели врз примери од англиската поезија*, којашто ја одбрани на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Во таа смисла, малку очудено ќе се обидам да одговорам на прашањето: „Кој е Драги Михајловски?“ Па, Драги Михајловски е Писмото, оти тој прекар му го дале уште во основно

училиште, кога на тинејџерите им ги пишувал писмата за девојчињата во кои тие биле вљубени. Дури и неговата сопруга се сеќава дека во истото основно училиште, „Гоце Делчев“ во Битола, во коешто и таа самата учела, се зборувало за некое дете од погорните одделенија што многу убаво пишувало писма. Значи, Писмото бил првиот прекар на Драги, а тој е од Битола, каде што велат дека човекот уште како дете добива еден прекар и само тој прекар го носи целиот свој живот. Навистина, овој прекар му соодветсува на Драги, кому му личи да го викаат Драги Писмото оти, кога порасна, тој стана еден од најголемите мајстори на писмото кај нас, а и пошироко, во смисла на неговиот пишан прозен збор. Драги е Писмото оти преку своите оригинални раскажувачки постапки го сопоставува традиционалното и современото, создавајќи нешто ново во своето книжевно творештво. Во целиот книжевен опус на Михајловски, почнувајќи од неговото прва објавена збирка раскази *Речно улиштие* (1981), па сè до неговиот последен роман *Пајански времиња* (2019), Михајловски креативно црпи автентични изрази и зборови од преданието и усната народна традиција, особено од Цепенковата раскажувачка и јазична ризница. Така, користејќи го моделот на Цепенков, во *Речно улиштие* Михајловски креативно ја пресоздава звуковноста на македонската усна раскажувачка традиција, нешто што го прави на свој автентичен начин и во *Пајански времиња*, роман напишан на колоквијален јазик, кој наликува на народна приказна. Во сите свои романи и раскази авторот ја пресоздава македонската народна раскажувачка традиција, користејќи постмодернистички раскажувачки техники што вклучуваат и полилошки говорни субјекти. Така, наративниот глас во романот *Пророкоџи од Дисканџирија* (2001) му припаѓа на Василиј Нежил, кој е полилошки говорен субјект, како лик од единаесеттиот век, кој раскажува во дваесеттиот век. Всушност, Василиј Нежил бил богомилскиот духовник чиј живот завршил кога тој бил запален на клода поради проповедање на неговата еретичка вера. Многу векови подоцна, некаде на крајот на дваесеттиот век, Василиј се реинкарнира во учител во една приградска скопска населба. И, во расказот *Милџон* говорниот субјект, исто така, раскажува преку низа реинкарнации. Друг полилошки говорен субјект е Велзевут, кој во *Смршџија на дијакоџи* (2002) ги обединува наративните гласови на православниот монах Равул и на османлискиот војсководец Тимурташ. Во расказите на Михајловски карактеристични се и неантропоморфните раскажувачи, како глувчето во *Койшле* или чинарот во *Милџон*, но раскажувачите можат да бидат и објекти или предмети, како гаражата во *Коле*, пенкалото во *Свегок*, левата патика, стапот и мирото во *Скок со сџај* и, токму, писмото во *Пошџар*.

Враќајќи се на полемиката околу прекарите, интересно е што, додека учел во битолското основно училиште, и самиот Драги им давал прекари на многу битолчани, кои тие ги носат до денешен ден. На сличен начин Михајловски си поигрува со прекарите и антропонимијата и во својата книжевна фикција, во која има многу ликови чии имиња се неразделни од прекарите како *Стијан Козејто* и *Љазо Шилојто* во расказот *Ѓон, Косија Косои* во расказот *Мајсиор*, *Перо Врвкаија* и *Перо Мафои* во расказот *Пошиар* и други. Во творештвото на Михајловски има и ликови чиишто имиња се заменети со прекари, како *Икар* во расказот *Коле*, *Флечер* во расказот *Сврџничар*, *Вујко Вања* во расказот *Среќна нова* и други.

Зборувајќи за прекарите, ќе кажам дека, иако битолчани секогаш и за сè се во право, сепак, тие не се во право дека еден човек може да има само еден прекар, барем не во случајот на нашиот Драги Михајловски. Иако на Драги му соодветствува прекарот *Писмојто*, тоа не е единствениот прекар што тој го носи. Токму поради тоа што Михајловски има преведено повеќе од сто и десет илјади стихови, меѓу кои, и триесет и седум драми и сто педесет и четири сонети од Шекспир, во нашите книжевни кругови тој е познат и како *Македонскиот Шекспир*. Со своите книжевни преводи и препеви Михајловски ќе остане запаметен како еден од најплодните и најкреативните пренесувачи на културни вредности од англиски на македонски јазик, кој, поигрувајќи си на неверојатен начин со македонската јазична ризница, покажа дека таа постојано се создава и пресоздава како своевиден неисцрпен извор на нови значења.

Во контекст на темата за прекарите, бидејќи напишав докторска дисертација за творештвото на Михајловски, ќе си дозволам на авторот да му додадам уште еден прекар, како прилог кон книжевната критика за неговото дело. Така, *Драги Писмојто* ќе го наречам и *Драги Пророкој*, прекар што е дел од насловот на неговиот роман *Пророкој од Дисканџирија* (2001). Другиот збор во насловот, *Дисканџирија*, потекнува од фразата *this country*, што западните дипломати во романот ја користат наместо името на земјата во којашто читателот веднаш ќе ја препознае Македонија. Адаптирана според домашната транскрипција, фразата се преобразува во *дис канџири*. Кога на истата ќе го додадеме македонскиот суфикс *ја*, добиваме *дис-канџири-ја*, или слеано, *Дисканџирија*. Бидејќи англискиот префикс *дис*¹ означува негација или одреден недостаток, *Дисканџирија* буквално би се превела како *не-земја* или *земја без земја*. Не е потребен коментар за значењето на ова книжевно пророштвото на Михајловски од

¹ Адаптацијата според домашната транскрипција „дис“ е изведена од англискиот збор „this“.

пред повеќе од две децении, преку преименувањето на земјата којашто е асоцијација за Македонија.

Темите што Михајловски ги разработува во своето прозно творештво, се најразнородни. Во својата книжевна фикција авторот интертекстуално преточува разни случувања од сопственото и од актуелното македонско секојдневие, како актуелни политички дискурси и современи настани или такви што се случиле неодамна, но, исто така, и историски настани, текстови и дискурси, фрагментирани книжевни алузии од македонската, англиската и од други книжевности, како и библиски алузии. Тука ќе ги издвоиме политичките дискурси во *Пророкој од Дисканџирија*, коишто го пренесуваат притисокот од меѓународната заедница врз Македонија да го смени името како книжевно пророштво, на коешто претходно се навративме, за она што се случи во нашето блиско минато. Покрај тоа, веќе споменавме дека книжевното творештво на Михајловски е проткаено и со историски текстови, како тие во романот *Смртта на дијакој*, чијашто тематска преокупација е освојувањето на Битола од страна на Османлиите, настан за којшто авторот црпи инспирација од преданието и од усната народна традиција, во отсуство на пишани извори. Во романот *Бајазит и Оливера* (2009), којшто обработува историска тема од крајот на четиринаесттиот и почетокот на петнаесеттиот век, главните протагонисти се историски ликови: ќерката на српскиот цар Лазар, Оливера, и новокрунисаниот султан Бајазит, за кого таа од политички причини е принудена да се омажи по смртта на татко ѝ, жртвувајќи дванаесет години од сопствениот животот во харемот на султанот за да го спаси својот народ. Во некои дела на Михајловски, настани од подалечното минато се сопоставени со сегашноста или со неодамнешното минато, како во романот *Пророкој од Дисканџирија* којшто се одвива на две временски рамништа: во единаесеттиот и во дваесеттиот век. Во романот *Мојој Скендербеј* (2006), во којшто, исто така, се сопоставени две временски рамништа, преку судбините на десетици ликови од поново време, е раскажана приказната за Георгија Кастриот-Скендербеј, кој е историски лик од петнаесеттиот век.

Уникатниот интертекстуален мозаик на традиционалното и современото е извор на многузначноста на книжевната фикција на Михајловски, во којашто авторот успева да создаде нешто ново и автентично. Не само што Михајловски креативно ја инкорпорира Цепенковата јазична и раскажувачка традиција, туку во неговата книжевна фикција проверуваат и фрагменти и алузии на творештвото на Цепенков, како во расказите *Коле* и *Триолската кација* од збирката раскази *Триолската кација* (1999).

Творештвото на Михајловски, како своевиден интертекстуален мозаик, многу често упатува и на англиската книжевна традиција. Во *Смртта на дијакој* се транспонирани интертекстуални референци на *Загубениот рај* од Милтон, преку ликот на Велзевут, како полилошки говорен субјект. Покрај англиската книжевност, во книжевното творештво на Михајловски проверуваат и алузии на други книжевности. Така, прекарот *Вујко Вања*, којшто го присвојува ликот во расказот *Среќна нова*, е интертекстуална референца на драмата од Чехов со ист наслов. Во *Пророкот од Дисканџирија* проверуваат и библиските алузии преку ликот на Василиј Нежил, чиј живот интертекстуално упатува на животот на Исус Христос, но Михајловски ја деконструира и пресоздава новозаветната приказна, демистифицирајќи ги чудата на пророкот Василиј.

Во контекст на животот на авторот Михајловски, спомнав дека воведната реч вообичаено ја содржи и биографијата на личноста што се честува. Меѓутоа, наместо да ја читам биографијата на авторот, во овој мој говор, ќе препуштам творештвото на Михајловски да говори за неговиот живот. Фуко вели дека животот на авторот може да се разбере како „уште една... низа текстови“ (Фуко, 1997: 75). Широката тематска преокупација на прозата на Михајловски опфаќа и таква специфична низа на текстови од животот на самиот автор, кои понекогаш се сопоставени и со текстови од животот на друг автор. Така, во споменатиот расказ *Милџон*, којшто е насловен по големиот англиски поет од 17-от век, Џон Милтон, напоредно проверуваат текстови од животите на Михајловски и на Милтон. Земајќи предвид дека во 1996 година авторот Михајловски ја има добиено престижната награда „Григор Прличев“ за препевот на епот *Загубениот рај* од Милтон, не е случајно интертекстуалното сопоставување во расказот *Милџон* на животот на авторот со животот и делото на големиот англиски поет од 17-от век. Така, текстовите од животот на Михајловски постојано се пресоздаваат во неговиот фиктивен свет кој функционира интертекстуално на повеќе рамништа.

Всушност, целиот творечки опус на Михајловски е проткаен со разни текстови од животот на авторот, почнувајќи од неговата прва збирка раскази *Речно улишће* (1981). Реминисценции од детството на Михајловски проверуваат во фиктивниот свет на расказите од оваа збирка. Спомените, детската фантазија и детските мечти се ројат околу реката Курдерес во Битола, како што пчелите се ројат околу водата. Оттука доаѓа и зборот ‘улиште’ од насловот на збирката *Речно улишће*, што значи ‘кошница со пчели’. Имагинацијата на Михајловски кривулка по течението на река-

та Курдерес² низ интертекстуалниот мозаик, составен од разни детски доживувања, сеќавања, расположенија, мечти и фантазии. Детството на авторот не е преокупација на Михајловски само во раниот период од неговото творештво, туку тој има напишано и две книги за деца³, а темите од детството се во фокусот на интересот на писателот и во неговиот претпоследен роман, *Бдеењето на Одисеј* (2018). Дејството во романот се случува во Битола, некаде во 50-тите и раните 60-ти години од минатиот век. Детството на авторот во делото е сопоставено со фикцијата. Романот е преполн со топли сеќавања од детството и има елементи и на книга за деца.

Авторот често е преокупиран и со писателскиот занает, како на пример во романот *Швајцарија на Балканиите* (2015), којшто навлегува во сферата на метафикцијата. Романот завршува со поентата околу пишувањето или, како што вели Силјан во неговата препорака за делото, „авторот се навраќа на своето пишување, својата естетика, своето писателско вејерују“ (Силјан, 2015).

Во прозното творештво на Михајловски проверуваат и текстови и фрагменти од неговиот животот во Битола и во Скопје. Битола, родниот град на Михајловски, е предмет на неговата творечка имагинација во голем дел од творештвото, вклучувајќи ја и споменатата прва збирка раскази, *Речно улиште* (1981), како и неговиот последен роман *Пајански времиња* (2019), во кој Битола е една од неколкуте споменати локации каде што се одвива дејството. Покрај тоа, во расказите *Куќа во Солу*, *Тасичо*, *Скова*, *Граница* и други раскази од збирката *Раскази од шестти капи* (2003), настаните се одвиваат во семејната куќа на авторот во Битола или во околината на градот. Романот *Смртта на дијакој* е лоциран во историска Битола од 1384 година.

Покрај Битола, и Скопје проверува низ целото творештво на Михајловски. Дејството во расказите *Койшле* и *Анџолоича* главно се одвива на Филолошкиот факултет во Скопје. Во своето творештво Михајловски неретко пишува и за случувањата на факултетот каде што ја започнува и завршува кариерата, најпрво вработувајќи се како библиотекар, потоа и како асистент, а по успешната одбрана на неговата докторска дисертација, и како наставник во сите академски звања, завршувајќи со последното - редовен професор од областа на теоријата и практиката на преведувањето. Така, факултетскиот библиотекар во расказите *Койшле* и *Скок со сити* од

² Зборот „курдерес“ на турски значи „крива река“.

³ Михајловски, Д. 1995. *Волишебното койшле и друѓи бајки*, Скопје, Каприкорнус. Михајловиќ, Д. 2001. *Сиромавиот и чукулишта*, Скопје, Каприкорнус.

збирката раскази *Скок со сѝај* (1994) се ‘очудува’ од монотоната рутина на своето факултетско опкружување, преку фантастичните преобразби низ коишто минува. Во *Анѝолоѝичар* и *Триѝолскаѝа кайѝѝа* од збирката раскази *Триѝолскаѝа кайѝѝа* авторот ни прикажува фрагменти од животите на универзитетските професори по англиска книжевност на факултетот во Скопје, и тоа на визитинг професорот од странство во првиот расказ и на самиот автор Михајловски во вториот.

Расказите *Коле*, *Ресѝоранѝ*, како и други раскази од збирката *Раскази од шесѝѝи кайѝ* (2003) се сместени во скопската населба Чаир – местото каде што авторот има живеено во Скопје. Во фиктивниот свет на некои раскази, како *Милѝон* и *Писаѝелоѝ* од истата збирка, интертекстуално се сопоставени текстови од животот на авторот во Битола и во Чаир. Така, насловот на збирката *Раскази од шесѝѝи кайѝ* подеднакво упатува на шесѝѝиот кат од зградата во Чаир, каде што авторот го создавал фиктивниот свет, но и на „други катови и други згради, Скопје и Битола, и многу други познати и непознати места“ (Витанова-Стрезова, 2013: 211).

Пред крајот, без посебен напор за очудување на мојот текст, оти информациите што следат се сами по себе очудувачки, само ќе споменам дека авторот Михајловски ги има добиено сите најпрестижни државни награди, како за своето книжевно прозно творештво, така и за неговата брилијантна преведувачка дејност. *Речно улишѝе* (1981) е прогласено за најдобра дебитантска книга на Книжевната младина на Македонија во 1981 година. Понатаму, во 1994 година, Михајловски е награден со „Рациновото признание“, едно од најпрестижните македонски книжевни признанија, за збирката раскази *Скок со сѝај* (1994). Некои реномирани книжевни награди авторот ги добива дури два пати, како престижната награда „Стале Попов“ на ДПМ за најдобра прозна книга, со којашто е награден за романот *Смрѝѝа на дијакоѝ* (2002) во 2002 година, како и за романот *Мојоѝ Скенѝербеј* (2006) во 2006 година. Покрај тоа, за својата книжевна преведувачка дејност Михајловски ги има добиено сите македонски награди за книжевни преведувачи. Исто како за книжевното творештво, авторот е наградуван, дури два пати, со престижни награди за книжевни преведувачи, како со наградата „Григор Прличев“ во 1996 година, за веќе споменатиот препев на епот *Заѝубениоѝ рај* од Милтон и седумнаесет години подоцна, во 2013 година, за препевот на *Сиѝѝе грами и сонетѝи* од Шекспир. За препевот на сите сонети од Шекспир ја добива и наградата „Зимски саем на книгата“ во 2006 година. Во 2009 година за својата плодна книжевна преведувачка дејност, преточена во бројни препеви и преводи од англофонската книжевност на македонски јазик, ја

добива и наградата „Кирил Пејчиновиќ“. Како заокружување на плодниот книжевен и преведувачки опус, добитник е и на наградата „11 октомври“, за животно дело од областа на културата и уметноста во 2018 година.

Би сакала да нагласам дека и покрај сите награди, Драги ни е драг и сите го сакаме и поради неговата човештина. Тој никогаш не се возљуби, секогаш беше скромен, благороден и понизен кон својата професорска и писателска професија. Ни беше учител, другар, и колега кој секогаш беше тука да го даде вистинскиот професионален или приватен совет. Професорот Михајловски го обожуваа и сè уште го обожуваат сите што ја имаа привилегијата да му бидат студенти и колеги. Со радост ќе се сеќаваме на Драги како на еден од најомилените и најсаканите професори на Универзитетот. Многу ни недостасува неговиот благороден смирен тон и учителски совет.

Со своето книжевно творештво Драги Михајловски ќе остане запаметен како еден од најсугестивните и најавтентичните раскажувачи, како и од најомилените македонски современи писатели. По тематската преокупација на неговата книжевна фикција, којашто вклучува универзални теми и неретко ги сопосатавува современието и минатото, творештвото на Михајловски е своевидно книжевно пророштво што истовремено е вонвременско и апликативно на сите времиња и на сите генерации. Отука произлегува и универзалната книжевна вредност на романите и расказите на авторот, кои се преведени на многу јазици и, соодветно, имаат широка меѓународна читателска публика. Привлечноста и податливоста за читање на прозното творештво на Михајловски, секако, се должат и на умешноста и стилот на авторот, наречен *Драги Писмошо*, како мајстор на прозниот збор. Се чини дека е бесконечен семантичкиот потенцијал на книжевната фикција на Михајловски, којашто е податлива за безбројни критички толкувања и имагинативни читања. Така, преку креативниот импулс на секој литературен критичар и читател, во прозното творештво на Михајловски постојано се создаваат и се пресоздаваат значењата.

Учителу! Скокна со својот стап или тоа беше твоето писателско перо!?

- Скокна и се вивна во небесни височини!

НЕКА ТИ Е ВЕЧНА СЛАВАТА!

БИБЛИОГРАФИЈА:**БЕЛЕТРИСТИЧКА:**

а) Раскази

Михајловски, Д. 1981. *Речно улишће*, Скопје, Книжевна младина на Македонија.

Михајловски, Д. 1990. *Ѓон*, Скопје, Култура.

Михајловски, Д. 1994. *Скок со сџај*, Скопје, Македонска книга.

Михајловски, Д. 1999. *Тријолскајта кајџа*, Скопје, Каприкорнус.

Михајловски, Д. 2003. *Раскази од шестти кајџ*, Скопје, Каприкорнус.

б) Романи

Михајловски, Д. 2001. *Пророкој од Дисканџрија*, Скопје, Каприкорнус.

Михајловски, Д. 2002. *Смрџџа на дијакој*, Скопје, Каприкорнус.

Михајловски, Д. 2006. *Мојој Скенгербеј*, Скопје, Каприкорнус.

Михајловски, Д. 2009. *Бајазџџ и Оливера*, Скопје, Каприкорнус.

Михајловски, Д. 2015. *Швајцарија на Балканиџе*, Скопје, Каприкорнус.

Михајловски, Д. 2018. *Бдееџејо на Одисеј*, Скопје, Каприкорнус.

Михајловски, Д. 2019. *Пајански времиџа*, Скопје, Каприкорнус.

в) Книги за деца

Михајловски, Д. 1995. *Волшебното којле и груџи бајки*, Скопје, Каприкорнус.

Михајловски, Д. 2001. *Сиромавиој и чучурлиџаџа*, Скопје, Каприкорнус.

ТЕОРИСКО-КРИТИЧКА:

Витанова-Стрезова, С. 2013. *Дискурсој на Друџиој: Иан Маџуан, Драџи Михајловски*, Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески.

Додовски, И. 1994. Гротескното и фантастичното во расказите на Драги Михајловски. *Современосџ*, Скопје, година XLIV, број 7-8, 3-13.

Коцевски, Д. 1984. Еден необичен раскажувач, Драги Михајловски. *За новиџе џтенденџи*, Скопје, Наша книга, 135-137.

Младеновски, Р. 2006. Декнструкџија на ликот во прозата на Драги Михајловски. *Современосџ*, бр. 5, 82-96.

Младеновски, Р. 2014. *Декнструкџија на ликој*, Скопје, Македонска реч.

Силџан, Р. 2015. Препорака (задна корица). *Швајцарија на Балканиџе*, Скопје, Матица македонска.

Ќулавковска, К. 1992. Драги Михајловски, маниристички раскажувач. *Којнеж џо сисџем*. Скопје, Македонска книга, 241-244.

Шелева, Е. 1994. Влијанието на Чинго врз помладата проза. *СУМ Сџисание за умејносџ*, 43-44.

Шелева, Е. 2001. Дијалог – кантрија: земја и дијалог. *Наше џисмо*, 14.

Mills, S. 1997. *Discourse*, London and New York, Routledge.

Sonja Vitanova-Strezova

OVERVIEW OF THE LITERARY OUTPUT OF PROF. DR. DRAGI
МИHAJLOVSKI

paper as an introduction speech to the public event

Memory Tribute to the Character and Work of Prof. Dr. Dragi Mihajlovski
(1951-2022)

Abstract

This paper under the title “Overview of the Literary Output of Prof. Dr. Dragi Mihajlovski” was given by Prof. Dr. Sonja Vitanova-Strezova as an introduction speech to the public event “Memory Tribute to the Character and Work of Prof. Dr. Dragi Mihajlovski (1951-2022)”, that took place on 15.06.2022. The work overviews Mihajlovski’s literary output, focusing on his fiction. Through defamiliarisation, a concept included in the title of Mihajlovski’s doctoral dissertation, Prof. Dr. Vitanova-Strezova introduces the author’s work and life in a unique way, discussing the writer’s nicknames and their meanings. The first nickname of Mihajlovski, given to him while he was in primary school, was “Dragi the Letter”, as he was writing the letters of the schoolboys to the girls they were in love with. At the same time, this nickname suggests Mihajlovski’s talent for writing as he grew up to become one of the most innovative writers who juxtaposes contemporary narrative techniques and the oral Macedonian folk tradition, especially Cepenkov’s storytelling model. Mihajlvski is also called “Macedonian Shakespeare”, as he translated into Macedonian, in the most creative way, 37 plays and 154 sonnets, written by Shakespeare. In addition, Vitanova-Strezova refers to Mihajlovski as a “Prophet” for he prophesied in his fiction the current political situation more than two decades ago. The author argues that Mihajlovski’s fiction is permeated by intertextual references to his own life, frequently juxtaposed with a series of texts from the life of another writer. Mihajlovski’s novels and short stories are especially pervaded by many references to the writer’s life in Bitola and Skopje. Vitanova-Strezova also argues that Mihajlovski creatively transposed intertextual references to the Macedonian, English and other literatures, as well as biblical references, into his own fiction that constantly multiplies and reconstructs meanings.

Key words: Dragi Mihajlovski, literary output, writer, storyteller, novels, short stories, themes, texts, meaning

Клучни зборови: Драги Михајловски, книжевен опус, писател, раскажувач, романи, раскази, теми, текстови, значење

УДК 81'255.4:06.068

Милан Дамјаноски**ОСВРТ ЗА НАГРАДАТА „ДРАГИ“**

Драги Михајловски со своето авторско творештво ја задолжи македонската книжевност и култура, но и даде свој огромен придонес во изградбата на современиот македонски јазик преку својата работа како книжевен преведувач. Само неговите преводи од англиски јазик на севкупното творештво на Вилијам Шекспир го ставија македонскиот јазик и култура рамо до рамо со другите светски јазици и култури, покажувајќи ја неговата зрелост и богатство на израз и лексика. Секако, во неговиот богат преведувачки опус мора да ги истакнеме и преводите на *Зајубениоџ рај* на Џон Милтон, англосаксонскиот еп *Беовулф* и песните на истакнати поети, како што се Вордсворт, Џон Дан, Шели, Вилијам Блејк и Т.С. Елиот, кои го збогатија познавањето и присуството на англиската книжевност во современата македонска култура.

За својот истакнат и плоден преведувачки труд Драги Михајловски е повеќепати наградуван со државни и книжевни награди, меѓу кои се истакнуваат Награда „Григор Прличев“ за препевот на епот *Зајубениоџ рај* од Милтон (1996), Награда „Зимски саем на книгата“ за препевот на сите сонети од Шекспир (2006), Награда „Кирил Пејчиновиќ“ за неговите многубројни препеви и преводи на дела од англосаксонската книжевност на македонски јазик. (2009), како и Наградата „Григор Прличев“ за препевот на *Ситје драми и сонети* од Шекспир (2013). Се разбира, дел од признанието што му се одаде со доделување на најзначајната државна награда „11 Октомври“ за животното дело од областа на културата и уметноста (2018), се должи и на неговиот преведувачки опус.

Иако во текот на својот живот и кариера како преведувач и професор по превод на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, како што може да видиме од горенаведеното, неговиот труд и придонес беа соодветно и

заслужено признати и наградувани, сепак, по неговото ненадејно заминување од животната сцена во февруари 2022 г., остана чувството дека треба да се најде начин да се зачува споменот за Драги Михајловски и неговото преведувачко наследство. Тоа, на еден спонтан начин, прво го направи издавачката куќа „Антолог“, на иницијатива на сопственикот Жарко Кујунџиски, која реши да ја воспостави наградата „Драги“ за најдобар книжевен превод во тековната година. Притоа, знаејќи дека името на Драги Михајловски стана синоним за врвен и креативен превод во нашата средина, се реши наградата, едноставно, да го носи неговото име, „Драги“.

Како прв чекор кон воспоставувањето и заживувањето на оваа награда, „Антолог“ во рамките на својот фестивал “Букстар“ во 2022 г., првото доделување на наградата го означи со нејзиното постхумно доделување на самиот Драги Михајловски, како признание за целиот негов животен опус, при што наградата ја примија членовите на најтесното семејство. Импулсот да се воспостави наградата како традиционална, продолжи и следната година, кога во јуни 2023 г. се донесе одлука да се распише конкурс на кој можеа да се пријават сите издавачи со преводи на македонски јазик на книжевни дела објавени меѓу двете награди. Воедно, се донесе одлука да се додели и интернационалната награда „Драги“ за најзначаен превод на македонски автор на странски јазик. Тоа што треба да се истакне е дека, иако во својата прва година Наградата „Драги“ не доби поддршка од државните и градските институции, таа беше целосно поддржана од страна на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“. Последователно, беше потпишан и Меморандум за соработка, според кој организирањето и доделувањето на наградата во иднина ќе биде правено во блиска соработка меѓу Филолошкиот факултет и „Антолог“.

Комисијата за доделување на наградата ја сочинуваа Јана Михајловска (библиотекар и претседател на Библиотекарското здружение на Македонија; претставник на семејството на Драги Михајловски), проф. д-р Лидија Капушевска-Дракулевска (професор на Катедрата за општа и компаративна книжевност и книжевна критичарка и теоретичарка) и проф. д-р Милан

Дамјаноски (професор на Катедрата за англиски јазик и книжевност и преведувач). На конститутивната средба членовите на Комисијата ги разгледаа доставените книги и разговараа во врска со процедурата околу изборот и начинот на работа на Комисијата. Беше донесена одлука жирирањето да се одвива во три круга, а на почетокот за наградата „Драги“ се номинираа триесет и девет преведувачи од седумнаесет издавачи и две приватни изданија. По двата круга на избор, Комисијата во најтесниот круг за наградата ги избра следните петмина преведувачи: Анастасија Ѓурчинова за преводот од италијански јазик на *Пет куси романи и неколку раскази* од Наталија Гинзбург („Артконект“), Златко Панзов за преводот од унгарски јазик на *Заробеништво* од Ѓерѓ Шпиро („Артконект“), Иван Шопов за преводот од хрватски јазик на *На работи од ѓамејој* од Мирослав Крлежа („Бејемој“), Љубица Арсовска за преводот од англиски јазик на *Елизабет Финч* од Џулијан Барнс („Артконект“) и Никола Ѓелинчески за преводот од шпански јазик на *Прејтесни на ѓосјтшански и друѓи ѓесни* од Хорхенрике Адум („Алеф публикации“).

Официјалната церемонија за доделувањето на наградите се одржа во рамките на книжевниот фестивал „Букстар“ на 3 октомври 2023 година, во аулата на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, во присуство на семејството на Драги Михајловски, на голем број на негови колеги и студенти, како и на почитувачи на неговиот лик и дело. На почетокот од настанот, свое пригодно обраќање имаше деканот, проф. д-р Владимир Мартиновски, по што се пристапи кон потпишувањето на меморандумот за соработка меѓу Филолошкиот факултет и „Антолог“. Потоа следеше прикажување на кусо видео за Наградата, при што беа претставени и петте финалисти, како и членовите на Комисијата.

Во вториот дел од манифестацијата, се премина кон доделувањето на наградите, при што проф. д-р Милан Дамјаноски ја додели интернационалната награда „Драги“ за најзначаен превод на македонски автор на странски јазик на преведувачката Александра Јоаниду за преводот на книгата *Мојој маж* од Румена Бужаровска на грчки јазик. Добитничката Александра Јоаниду беше присутна и ја прими наградата, по што се обрати на македонски јазик и говореше за своето искуство со преводот и приемот на *Мојој маж* од Румена Бужаровска, која, исто така, накусо се осврна на значењето на оваа награда.

Како последен дел од манифестацијата, проф. д-р Лидија Капушевска свечено го прогласи добитникот на наградата „Драги“ за 2023 година. Комисијата имаше мошне тешка и одговорна задача да одбере еден добитник на наградата, но сепак, едногласно донесе одлука таа да му се додели на Златко Панзов, за неговиот превод од унгарски јазик на книгата *Заробенништво* од Ѓерѓ Шпиро, во издание на „Артконект“.

„Златко Панзов успешно се справил со предизвиците на преведувањето и сосема солидно го пренел историскиот, нималку лесен, дискурс во духот на македонскиот јазик. Преводот на ова волуминозно дело, и по обем, и по содржина, несомнено, изискува голем труд, посветеност и истражувачка работа. Дијалозите се спонтани, а драматичното преплетување на историските факти и фикцијата, во симбиоза со психологијата на главниот лик, нудат несекојдневно читателско искуство.“, се вели во Одлуката.

Мора да се истакне дека Комисијата за доделување на наградата „Драги“ едногласно реши да му се додели и специјална признание-плакета за продолжување на преведувачката традиција и на креативниот дух на Драги Михајловски. Јана Михајловска, ќерката на драги Михајловски, му ја додели оваа плакета на Никола Ѓелинчески за неговиот превод од шпански јазик на *Претходни на постојански и друѓи песни* од Хорхенрике Адум, во издание на „Алеф публикации“. Комисијата заклучи дека „Ѓелинчески храбро и бескомпромисно ја продолжува традицијата на преводот како метакреација и со тоа придонесува за збогатување на македонскиот јазик. Нешто за што Драги Михајловски беше ненадминат мајстор, но и учител кој својот креативен дух им го пренесе на новите генерации чиј претставник е Никола Ѓелинчески.“

Комисијата, на крај, изрази и благодарност до издавачката куќа „Антолог“ од Скопје и до сите преведувачи и издавачи кои учествуваа на конкурсот за Наградата „Драги“. На сите им посака успех на следните конкурси, а на наградата „Драги“, која годинава, некако природно, се вдоми на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје, каде што Драги Михајловски го помина целиот свој работен стаж, ѝ посака долговечност.

Milan Damjanoski

ON THE AWARD FOR LITERARY TRANSLATION “DRAGI”

Abstract

This article is dedicated to the newly established award for literary translation dedicated to the memory of our esteemed professor and translator Dragi Mihajlovs-

ki. It provides an overview of the background and the origin of the award, sparked by the passing of Dragi Mihajlovski in 2022. Furthermore, it details the selection and awarding process for the first annual “Dragi” Award in 2023, as well as the official ceremony held at the Blazhe Koneski Faculty of Philology in Skopje. Finally, the winners of the national and international award, Zlatko Panzov and Alexandra Ioannidou are presented.

Key words: Dragi Mihajlovski, “Dragi” Award, award for literary translation, Faculty of Philology, “Antolog”

Клучни зборови: Драги Михајловски, Награда „Драги“, награда за книжевен превод, Филолошки факултет, „Антолог“

УДК 821.163.3-5

Никола Ѓелинчески**КАКО ДА СЕ СТИГНЕ ДО ВИСТИНСКИОТ ЗБОР**

Речиси е невозможно да се зборува за драгиот учител, а тоа да не звучи како боготворење. Ми доаѓа да зборувам за некој чудесен порив, за откровенија, за бесмртноста на преводите и луѓето. Во неколку наврати имам кажано дека тој е светла точка во моето образование и веројатно истото чувство го имаат сите што се школа на Драги. Кога треба да се зборува за преведувач и учител од тој размер, традиционалната метафора на градење мостови ми се чини преедноставна. Можеби посоодветна одредница би биле кулите, сараите, државите што ги пресоздал на нашки, со најцврста и најубава граѓа.

Порив да се научи, да се навлезе подлабоко во секое преводно решение при културолошката адаптација, кованиците, неологизмите, архаизмите. Да се стигне до вистинскиот збор, до вистинската нијанса. Да се чепне разговорниот секојдневен јазик, дијалектите.

Откровение, како отворање на пансурите за подобро да се сирне во душата на светот. Се сеќавам дека на едно од неговите предавања, во дискусија за статусот на преведувачите и условите во коишто тие работат, рече – зборуваше за реченицата „Снајди се па живеј“, којашто неретко ја слушаме од најмала возраст, најчесто изговорена на српски. Се сеќавам дека тогаш рече – тоа треба да биде „Учи, па живеј“. Сега тоа ми звучи сосема нормално, но во тој момент, беше пресвртна точка за мене и ново согледување на нештата и преиспитување на сопствената култура и вредности.

Како професор, на часовите ни ја всади љубовта за преведувањето и читањето и нè научи дека не е доволно на човек да му ‘пее пилето’, туку дека мора и да се работи. Нè научи за сериозноста при работата, дека треба да се копа во вертикалата и да се истражува не само во изворниот

текст што го викаме оригинал, туку и во целниот јазик, мајчиниот, зашто преводот е вечно учење.

Делата и преводите на учителот Драги Михајловски, меѓу кои најзначајни се триесет и седум драми и сите сто педесет и четири сонети на Шекспир, епот *Зајубениот рај* од Милтон, *Беовулф* се подароци за македонскиот јазик. Бесмртни артефакти коишто допрва ќе се препрочитуваат и од кои ќе се вооружуваат за сите предизвици во преведувачкиот потфат, како што вели во *Нерасинати бојови*, новите, постасани витези на обидот.

Речиси не постои преведувач што не се идентификува со реченицата „Со љубов и во детаљ“. А, љубовта е голема и деталите се безброј.

Самиот Драги е бесмртен. Преведен е во сите нас.

Марија Ѓорѓиева-Димова

ИМАГОЛОШКИТЕ ОБРАСЦИ ВО МОЈОТ СКЕНДЕРБЕЈ НА ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ

Теориски контекстуализации

Книжевноста, како една од дискурзивните практики во современиот културно-општествен контекст и, неминовно, во корелација со нив, е вклучена во имаголошките процеси на создавање книжевни (хетеро- и авто-) слики, во чијашто основа, честопати, лежат стереотипите и предрасудите, учествувајќи во процесите на стереотипизација, веќе афирмирани во другите (некнижевни) дискурси. Но, книжевноста, благодарение на својот јазичен медиум и неговиот реторички потенцијал и на богатиот репертоар наративни постапки, е привилигирана со можностите да учествува и во деформирањето и трансформирањето на стереотипните претстави за Другиот, вклучувајќи се на тој начин и во процесите на дестереотипизација.

Според францускиот компаратист Даниел Анри Пажо, стереотипите се „една моќна форма на сликата“, „знак кој несвесно упатува на единствено можно толкување“: „Стереотипот како кус преглед, скратен исказ бележит за една култура, предава најмал вид информации за најголема комуникација, најширока можна и што се стреми кон обопштување“ (Пажо, 2002: 106–107). Овие дефиниции нагласуваат два аспекта на стереотипите: 1. нивната функционалност во комуникацијата, нудејќи готов систем од информации што ја олеснува социјалната интеракција и 2. нивната редуктивност и посредуваност: втемелени врз селективност и збирно претставување, тие водат до стереотипизацијата – до генерализирани впечатоци и ставови за припадниците на стереотипизираната група.

Балканот има комплексна имаголошка содржина, сочинета од позитивни и негативни стереотипи, потврдувајќи дека „балканската семантика е заснована врз мал број трајни слики што одново се обликуваат, така што ќе одговараат на секој историски миг“ (Норис, 2002: 58), односно дека

„Балканот е заложник на една традиција стереотипи“ (Тодорова, 2001: 276). На пример, позитивните стереотипи, вообичаено, се асоцирани со: претставите за балканската патријархална култура; со стереотипот на крстопатот и неговите геосимболички значења; со претставите за една мултикултурна, мултијазична и мултиконфесионална средина. Негативните претстави се сублимирани во стереотипите за Балканот како „буре барут“, како „дива Европа“, „проколнат полуостров“, со негативните конотации на „балканизмот/балканизацијата“. Позитивните и негативните претстави за Балканот и за Балканците, конструирани во јазикот, фолклорот, книжевноста, филмот, вицот, патописите, политичките дискурси, информативните медиуми, социјалните мрежи, академските истражувања, имаат упориште во специфичните социо-политички и културно-историски контексти, обележани со: двете Балкански војни, со почетокот на Првата светска војна, со текот на Втората светска војна, со Граѓанската војна во СФРЈ, со миксот од нации, етникуми, религии и културни традиции. Тие контексти ги исцртуваат комплексните релации меѓу балканските (географските) соседи како воени сојузници/непријатели, како политички и идеолошки истомисленици/противници, рефлектирајќи се и во бројните јазични, национални, етнички, културни стереотипи. Оттаму, балканската историја е добар пример за тоа дека токму историјата е еден од основните механизми за аргументација на стереотипите, односно дека нивната поликонтекстуалност, т. е. „повторна употребливост во сите времиња“ (Пажо, 2002: 108) им ја овозможува манипулацијата и ескалацијата во кризни периоди, за што сведочи, на пример, војната на територијата на поранешна Југославија. Осцилирајќи меѓу афирмирањето на сликите што го промовираат „споделеното наследство“ меѓу балканските народи и „коллективните фигури на меморија“ (Ќулавкова, 2009: 23) и комично-хумористичните афирмации на различноста/другоста, од една страна, и сликите што ја нагласуваат етничката, националната и верската различност како идентитетски обележја (зло)употребени во дневнополитичките и националистичките реторики, од друга страна, стереотипите за балканските соседи учествуваат во обликувањето на балканската другост, вообичаено сопоставена на европските цивилизациски и културни вредности, но и на основните хуманистички вредности.

Дестереотипизацијата е процес што учествува во проблематизирањето или во освестувањето на стереотипите, понудени не само како имаголошки, туку и како идеолошки конструкти. Дубравка Ораиќ-Толиќ ја поврзува деконструкцијата на стереотипите со потребата од разоткривање, демаскирање и препознавање на идеологиите што се скриени во културниот

имагинариум, со денатурализирањето на приказните, покажувајќи дека тие се фикционализации и поетизации на личните и колективните желби, на општествените конвенции и идеолошките опции (2005: 267). Иако конверзијата на стереотипите, нивната еуфемизација или реторичка коректност може да се сфатат како освестување или контрола на стереотипот, сепак останува дилемата дали тие процеси се дестереотипизациски. Според Гордана Ѓериќ, во последниве децении, како резултат на деконструкцијата на доминантните нарации, се менува односот кон Другоста, од тесно реторичка перспектива, иако е дискутабилно дали преименувањето влијае и врз менувањето на долгосоздаваните претстави. „Дали променетите ознаки и имиња во јавниот говор за стереотипите од нашето време се реторичка маска со чија задолжителна употреба се признава и се легитимира постоењето на стигма, односно уште повеќе ги провоцираат ‘осетливите места’, или ваквата практика делумно доведува до промена на статусот на ‘означените’, со што ‘Афроамериканците’ се помалку ‘црнци’, ‘Ромите’ помалку ‘Цигани’, а ‘Западен Балкан’ е помалку ‘Балкан’?“ (Ѓериќ, 2009b: 20). Оттаму, дестереотипизацијата не се ефектуира низ „превртувањето на сликите“, преку нивната замена или негирање, туку преку барањето одговори на прашањата „кога, како, зошто и што се постигнува со стереотипите?“ (Ѓериќ, 2009a: 11).

Книжевната понудила извонредни примери на дестереотипизација, создавајќи наративни ситуации, ликови и постапки што ја афирмираат нејзината моќ да интервенира во постојните слики или да се сопостави на нив, било тие да се восприемени од другите медиуми/дискурси, било да се наследени како стереотипи и предрасуди под влијание на формалните и неформалните групи што учествуваат во процесите на социјализација. Впрочем, (ре)афирмацијата на основните хуманистички вредности е дел од нејзината социјална и етичка функција, а честопати е и еден од критериумите при селектирањето на книжевните дела во наставните програми. Артикулирајќи ги процесите на дестереотипизација, книжевната потврдува дека во себе содржи и критички и креативен потенцијал да влијае корективно врз моделите на моќ засновани врз дискриминација, дисквалификација и потчинување.

Интерпретативни контекстуализации

Поаѓајќи од овие премиси, нашата цел е толкувањето на улогата на книжевната во разбивањето на стереотипите што циркулираат во комуникацијата меѓу балканските народи/соседи. Во македонската колективна

свест, т. е. во нејзината историја, постои искуството на припадност кон една федерална заедница (СФРЈ) и учеството во една интерлитерарна заедница (југословенската), што резултира со бројни имаголошки претстави на соседот/Другиот, со извесно мултиплицирање: соседите што биле дел од федералната заедница и соседите што биле надвор од неа (Бугарите, Грците, Албанците), но се дел од пошироката балканска заедница. Распадот на федерацијата и на колективниот (југословенски) идентитет и создавањето независни држави со нови општествени уредувања, втемелени врз легитимирањето нов (национален) колективен идентитет, води до рedefинирање на статусот на ‘внатрешните’ и на ‘надворешните’ соседи. Притоа, новосоздадените идеолошки, политички, историски, социјални контексти ја осведочуваат и конверзијата на стереотипите (од позитивните кон негативните).⁴

Предмет на нашиот интерес е романот *Мојој Скенѓербеј* (2006) на Драги Михајловски, парадигматичен со оглед на тоа дека: 1. реферира на историски настани и личности, потврдувајќи дека историјата е основниот механизам за аргументирање на стереотипните слики; 2. ја демонстрира дестереотипизацијата и на тематско и на структурно рамниште, но и преку неговата појава во извесен историски контекст, а во насока на промовирање на надетничките, т. е. универзалните човечки и културни вредности – љубовта, емпатијата, простувањето, дијалогот, толеранцијата, едукацијата, прогресот, библиофилијата, оптимизмот, хуманоста, што вообичаено, па и стереотипно, се третираат како изворно европски вредности.

Романот поаѓа од постојните стереотипни претстави на/за Македонците и Албанците, реферирани во приказната како перцептивни обрасци, наследени од традицијата или од непосредната околина, а кои многу лесно се реактуализираат и се злоупотребуваат во историско-политички контексти. Но, паралелно, романот го илустрира процесот на дестереотипизација: и преку освестувањето на последиците од стереотипите и преку промовирањето алтернативни модели на меѓусоседска комуникација. Своевиден претходник на оваа дестереотипизација е поемата *Сергарој* (1860) на Григор Прличев (1830 – 1893), особено во сцената каде што Гегите/Албанците го носат убиеното тело на нивниот непријател, македонскиот сердар Кузман Капидан, со изразување почит кон неговото јунаштво пред мајката.

⁴ Конверзијата на стереотипите е илустрирана преку трансформацијата на концептот братство и единство меѓу југословенските народи и народности, промовиран во федералниот контекст како единство од различности, додека во постфедералниот период се инсистира на разликите меѓу југословенските народи. Тоа кулминира со реактуализациите на негативните стереотипи што биле во оптек во текот на Втората светска војна.

Мојот Скендербеј на Драги Михајловски е објавен во специфичен политички контекст, обележан со поставување на споменикот на Скендербеј во Скопје (на 28.11.2006), што поттикна негодување во јавноста околу оправданоста споменикот на оваа значајна фигура од албанската, но и од балканската историја, да се постави на еден од плоштадите во македонската метропола. Романот ги тематизира меѓусебните перцепции на Македонците и на Албанците, главно низ призма на постојните јазични и етнички стереотипи што ја подгреваат националистичката реторика, а како повод се користи историската фигура на Скендербеј, видена низ постојните национални и националистички призми, но алтернирајќи и поинаква космополитска визура. Низ тринаесет поглавја/раскази, Михајловски реферира на варијантите на (се)присуство на Скендербеј – во секојдневните, во историските, во културните и во книжевно-уметничките контексти што учествуваат во обликувањето на колективното паметење: на пример, Скендербеј како назив на воена формација што оперира на територијата на Македонија во времето на вооружениот конфликт од 2001 година; на јазично рамниште (во фигуративните склопови „ќе ја дотерам ко дворецо на Скендербеј во Круја“); како тема на научни трудови („Книжевниот лик на Скендербеј кај Прличев и во делата на англиски јазик“, „Марко Крале и Скендербеј – една или две личности“); како дел од театарска претстава; како бронзен споменик во Скопје; како книжевен лик во поемата *Скендербеј* на македонскиот автор Григор Прличев; како дел од книжевна мистификација што му се припишува на британскиот автор Кристофер Марло. Во сите приказни, како и во историско-политичките контексти на коишто тие алудираат, постојано се упатува на негативните јазични и етнички стереотипи со кои е обременета секојдневната комуникација меѓу Албанците и Македонците. „На слава, Свети Атанасие мислам беше, се заподена разговор за Албанците и Македонците и, по обичај, а и под дејство на алкохол, луѓето се разжестија против ‘Шиптарите’, како што ги викаа, ‘дека се жива напаст за Македонците’, дека ‘се котат ко скотови, и дека набргу ќе нè сотрат ако не ги сотреме, кучиња едни шиптарски’“ (Михајловски, 2006: 145). Во расказот/поглавјето *Вајаро* претставено е трауматичното искуство на Албанецот кој емигрирал, со објаснување: „Таму никој не ме викаше Шиптар. Не знајш колку то боли! Да си дете, да прајш сè најарно шо мојш и пак да не си прифатен“ (Михајловски, 2006: 33).

Дестереотипизацијата во романот е изведена на фабуларно, на тематско и на структурно рамниште. Во дел од расказите/поглавјата, ликовите ја освестуваат потребата од соживот, ослободен од предрасудите и од вер-

балните клишеа: „Што знаеме ние всушност за нив? Знаете дека и дедо ми води потекло од Албанија? И зошто ги викате Шиптари ако тие не сакаат така да ги викаме без оглед на етимологијата на зборот? Знаете дека и тие за нас имаат погрдни зборови, шкињи, мислам или така нешто? И до каде ќе стигнеме ако продолжиме вака?“ (Михајловски, 2006: 145). Покрај освестувањето на заблудите што произлегуваат од стереотипизацијата, се потенцира и придонесот на научните сознанија во алтернирањето на комуникацијата надвор од предрасудите: научното истражување во кое се споредуваат Марко Крале и Скендербеј, т.е. македонската и албанската историска фигура, се толкува како „прилог на ‘новопрокламираната политика’ од таа 2000 година за ‘релаксирани меѓуетнички односи’, од кои во голема мера зависеше голиот опстанок на сè уште крвката држава“ (Михајловски, 2006: 144). Во дел од расказите/поглавјата се нагласува мешаното, православно-муслиманското потекло на Ѓорѓија Кастриот (1405 – 1468), односно на Герг Кастриоти, односно на Скендербеј,⁵ како и неговиот ангажман во борбите против заедничкиот непријател на балканските народи, Турците-Османлии. Потсетувајќи на неколку биографски податоци, авторот ја сугерира опасноста од стереотипното генерализирање, не само во насока да ги потисне официјалните знаења, туку и да ги предочи недоразбирањата и предрасудите со кои е обремената меѓусоседската и меѓуетничката комуникација. Дел од заблудите и опасностите се коментирани и од страна на ликовите: „Колку пакости се напраја во негово име, да знај чоeko в гроб ќе се превртува! Националистите од албанската страна му го користат прекаро како плашило против христијаните, како Атила на исламо, иако чоeko, не од омраза, туку од мака, токму против идечкио ислам се борел, да го одбрани христијанството. А Македонците денеска, само кога ќе му го чујат прекаро, косата му се крева без да знаат дека барем положна бил Македонец, дека многу нивни предци под негов бајрак се бореле, дека може дури нивни крал бил и нивното писмо старословенско го користел. Толку ногу мистика, толкава прашина и крв заради еден прекар“ (Михајловски, 2006: 183).

Понатаму, во дел од расказите/поглавјата се нагласува алтруизмот на Скендербеј, кој се ставил во служба на одбрана на слободата и на социјалната правда на балканските народи што биле под османлиска власт. Во расказот/поглавјето *Подземен театар* ликот кој работи на докторат под наслов „Марко Крале и Ѓерг Кастриоти Скендербеј – две различни или една иста личност“, ја констатира наднационалната улога на овие

⁵ Прекарот што му го доделува турскиот султан во значење на Александар Велики.

историски фигури кои се ангажираат во име на повисоки општочовечки цели – слободата: „А којзнае, можеби луѓето пред налетот на заедничката опасност од идечкиот ислам ги контаминирале во една личност, за да се охрабрат во борбата против заедничкиот непријател“ – заклучува докторантот (Михајловски, 2006: 144). Преку примерот на конверзиите на историската фигура романот ги сугерира алтернативните модели на перцепција на Другиот/соседот што се издигнуваат над наследените стереотипи и над политичките дискурси што ги потхрануваат и ги одржуваат. На пример, во приказната каде што еден од ликовите е македонскиот поет од XIX век, Григор Прличев, кој говори за процесите на настанување на своите дела *Сергарој* и *Скендербеј*, тој упатува на релативноста на етничките поделби кога луѓето се соочени со егизстенцијалните проблеми, вообичаени во балканската историја полна со воени потреси: „Мнозина Албанци, кога е за даноци, се јавуваат како Турци, а кога е за воена служба како крстени христијани. Кај мнозина други сопствените имиња се отомански, а татковите (прекарите) христијански, а сведочат за она време кога нивните дедовци се одметнале. А трети, не оти поитри, тајно се чисти христијани, а јавно чисти Турци. Тие имаат и двојни имиња. Оваа вавилонија царува и при други обреди“ (Михајловски, 2006: 205).

Дестереотипизацијата на тематско рамниште е особено нагласена во последното поглавје/расказ *Мајсџранд*, каде што се аргументира космополитизмот на Скендербеј. Магистрандот, кој работи на труд под наслов „Книжевниот лик на Скендербеј кај Прличев и во делата на англиски јазик низ истражувањето“, констатира дека Скендрбеј е „значаен Европеец уште пред да се роди идејата за европејството. Научив дека бил православен Словен по потекло, дека можеби бил даден заложник кај султанот каде го примил мухамеданството, а дека најголемите почести ги добил од папата и католичанството. Дали бил Албанец?... Токму на Скендербеј му беше судено, како на троен пророк, без предрасуди да ги изоди трите патишта истовремено и да докаже дека сите, со безначајните разлики што, многу често ги фрлаат во војни, водат до истата цел – до Бога“ (Михајловски, 2006: 311–312). Несомнено, авторот иронично си поигрува со темата на едnodимензионалните, редуцираните, строго етничките присвојувања на „споделеното наследство“ меѓу балканските соседи, а на сметка на препознавање на глобалните, цивилизациски и културни придобивки од тоа наследство. „Скендербеј е голем како Шекспир. Како што Шекспир можеш да го пикаш колку сакаш во романтичари, реалисти, симболисти, модернисти, постмодернисти, па секаде ќе го збира, ама никаде целиот и до крај зашто тој е над секое ограничување, така и Скендербеј можеш да

го пикаш колку сакаш само во православни, или само во муслимани или само во католици, или само во Албанци, или само во Македонци, Срби, Власи, Грци, па секаде го собира, ама никаде поединечно нема да биде целосен. Зашто тој е сите заедно и над сите заедно. Горд син на православието, атлет на католичанството, љубимец на мухамеданството. Свезда што болсна на темното балканско небо и освои максимум од просторот на можното“ (Михајловски, 2006: 312).

Дестереотипизацијата е сугерирана и на структурно рамниште: Михајловски го организира своето дело како жанровски хибрид што осцилира меѓу наративниот формат на роман поделен на тринаесет поглавја и на збирка сочинета од тринаесет раскази. Жанровскиот идентитет на делото е паратекстуално назначен во поднасловот: „13 современи наративни напаѓања на оваа мошне малтертирана тема од гледна точка на едно непристрасно македонско перо со одбрана библиографија и заклучок“ (Михајловски, 2006: 7). Оттаму, во секој расказ/поглавје се појавуваат различни наратори и ликови, создавајќи мозаик од гледни точки, од приказни, од коментари, од претстави на ликовите Албанци и Македонци и на нивните сфаќања на една историска фигура - Скендербеј. Токму во пресекот од наративни визури на читателот му се сугерирани ризиците од стереотипните перцепции на другите етникуми, но и придобивките од промовирањето на алтернативните модели на перцепција и на комуникација – низ призма на алтруизмот, на космополитизмот и на толеранцијата. Во наративниот контекст таквите алтернативни модели на комуникација меѓу соседите се сугерирани и како влог во балканската култура и наука.

Книжевните претстави на (де)стереотипизација, веројатно, го немаат приматот во ерата на доминација на визуелно-електронските медиуми и нивните имаголошки конструкти. Но, интерпретативната атрактивност на книжевноста произлегува од нејзините естетски димензии, за што сведочи романот на Михајловски: тој ги избегнува претенциозните и едnodимензионалните идеолошки позиции и не ја изневерува својата естетска вредност и квалитетот на литерараност. Впрочем, изборот на овој роман не се должи само на илустративноста во однос на темата што ја истражуваме, туку и со оглед на неговите високи естетски вредности потврдени со фактот што *Мојот Скендербеј* е добитник на наградата за најдобра прозна книга *Сџале Појов* (во 2006), доделена од Друштвото на писатели на Македонија.

Иако интерпретативниот фокус е, главно, врз процесите на дестереотипизација, така што на тематско рамниште романот има нагласено референцијална функција, сепак, станува збор за книжевен, фикциски

текст чијашто доминанта е поетската функција, па авторот првенствено е свртен кон процесите на литераризација, кон инвентивната примена на книжевните постапки, избегнувајќи ги и естетичките стереотипи во прикажувањето на историската стварност. Романескните процеси на (де)стереотипизација се демонстрирани и низ сижејните постапки, низ ликовите, низ описите, низ хронотопите: низ мозаичната структура од ликови, наратори и фокализатори, динамично се проектираат стереотипните перцепции на Другиот, но и нивните деконструкции. Играта меѓу стереотипните слики за соседите и нивните проблематизации е во функција на карактеризација на ликовите – во обликувањето на нивните психолошки и идеолошки гледни точки, но и во нивната трансформација низ дејството. Во романот се присутни и интертекстуалните и метафикциските постапки, кои упатуваат на постојните книжевни и некнижевни текстуализации на стварноста, но и на дистанцирањето од нивните стереотипни импликации (особено нагласено со ироничната дистанца во *Мојој Скендербеј*).

Креативното осцилирање меѓу референцијалната и поетската функција во романот покажува дека книжевното дело не е во функција на промовирање вонкнижевни тези, туку дека е само едно дискурзивно поле во кое се создаваат можни (де)стереотипизирани претстави на другоста. Конечно, во наративно-структурните артикулации на дестереотипизацијата, романот ја сугерира и релевантноста на книжевните и на жанровските конвенции и поетски како филтри низ кои се моделира стварноста, па во имаголошка смисла, ја потврдува жанровската предност на романот во однос на лириката. Романот на Михајловски ги илустрира актуелните имаголошки тенденции чијшто фокус не е врз вреднувањето на сликите во однос на вонтекстуалната стварност, туку врз нивните текстуални значења. Книжевните слики, првенствено, се фикција, иако може да бидат и материјал за најразлични контекстуализации на книжевните дела. Оттаму, книжевните текстови толкувани низ призма на процесите на (де)стереотипизација ги илустрираат комплексните релации меѓу дадениот текст и контекстите на нивното создавање, но и на нивното толкување.

Заклучок

Анализата на *Мојој Скендербеј* на Драги Михајловски води до заклучоци релевантни во однос на теориските аспекти на (де)стереотипизацијата и на нивната книжевна артикулација.

1. Романескниот паралелизам меѓу стереотипизацијата и дестереотипизацијата го сугерира паралелизмот меѓу автосликите и хетеросли-

ките. Стереотипните перцепции на Другиот имаат и повратен одраз во градењето слика за себе. Референцијалноста и рефлексивноста ја прави сликата имаголошки повеќеслојна – и како слика и како хетерослика и како автослика и како контраслика. Стереотипите на Другиот/соседот говорат за предрасудите на оние кои ги употребуваат, а тоа ги проектира автосликите на надмоќ.

2. Процесите на дестереотипизација може да се толкуваат како афирмација на т.н. „симболички модели“ за кои говори Пажо: филијата како модел на „стварна, двострана размена“ и на „заемно признавање и познавање, со критичка размена и дијалог меѓу еднаквите“ и моделот на „обединување или востановување на исчезнатото единство“ (космополитизмот) со кои се надминуваат моделите на фобијата и манијата, втемелени врз стереотипните слики (Пажо, 2002: 124). Романот на Михајловски, недвосмислено, ги афирмира првите два симболички модела на дестереотипизирана комуникација.

3. Ако книжевноста не е затворен систем, туку активен дел од процесите на правење значење во културата, тогаш книжевните дела во кои се афирмираат процесите на дестереотипизација имаат важна улога во реализацијата на социјалните и на етичките функции на книжевноста и во нејзиното компетитивно поставување кон стереотипните проекции понудени во другите дискурси. Тие дела придонесуваат во освестувањето на основните хуманистички вредности што ќе се втемелат во унапредувањето на социјалните интеракции, еднакво како што ќе ги упатат читателите на поинакви модели на перцепција и на комуникација меѓу членовите на заедницата (особено мултикултурните и мултиетничките заедници каква што е македонската), различни од оние што се нудат во мас-медиумите или во политичките дискурси. Рецепцијата на ваквите книжевни дела и нивното вклучување во наставните програми е ефикасен начин да се влијае врз читателите и особено врз младите луѓе, со цел да се освестат негативните аспекти на стереотипите, да се ослободат од предрасудите и да изградат афирмативен однос кон соседот/Другиот.

Библиографија:

- Михајловски, Д. 2006. *Мојој Скенгербеј*, Скопје, Каприкорнус.
 Пажо, Д. А. 2002. *Ойшџа и комјарашивна книжевност*, Скопје, Македонска книга.
 Тодорова, М. 2001. *Замислувајќи го Балканот*, Скопје, Магор.

- Đerić, G. 2009a. Razvoj stereotipa – multidisciplinarni pristup (antropološka, socijalno-psihološka, književno-istorijska i imagološka perspektiva). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, str. 1-12.
- Đerić, G. 2009b. Stereotip i studije o Balkanu. *Antropologija*, 9(9), str. 11-26.
- Goldsvorti, V. 2000. *Izmišljanje Ruritanije. Imperijalizam mašte*, Beograd, Geopoetika.
- Kulavkova, K. 2009. From a Black God to a Black Arab: different mythical and historical actualizations of the universal matrix of Black. In: K. Kulavkova (ed.), *The Black Arab as a Figure of Memory*, Skopje, Macedonian Academy of Sciences and Arts, pp. 21-48.
- Noris, D. 2002. *Balkanski mit*, Beograd, Geopoetika.
- Tolić-Oraić, D. 2005. *Muška moderna i ženska postmoderna: rođenje virtualne culture*, Zagreb, Naklada Ljevak.

Marija Gjorgjieva-Dimova

**IMAGOLOGICAL PATTERNS IN DRAGI MIHAJLOVSKI'S NOVEL
MOJOT SKENDERBEY**

Abstract

Considering the imagological conceptions of the Other by Daniel-Henri Pageau and Gordana Đerić, this text analyses the role of literature in the deconstruction of stereo-types that circulate in communication between Balkan neighbours. In the focus of our interpretation is Dragi Mihajlovski's novel *Mojot Skenderbey*, which is paradigmatic in two ways: 1.the novel refers to historical events and figures, thus confirming that history is the basic mechanism for the argumentation of stereotypical images; 2.the novel depicts processes of destereotyping both thematically and structurally, but also by its appearance in a particular sociohistorical context, with the aim of promoting supranational, universal, human, civilizational, and cultural values such as love, empa-ty, forgiveness, dialogue, tolerance, education, love of books, optimism, humaneness, all of which are usually treated as originally European values. Literature, by articulating the processes of destereotyping through the narrative strategies in the works, confirms that it holds the potential to act correctively on systems where different forms of power are based on discrimination and submission.

Keywords:stereotype, destereotypization, depiction of the Other/neighbour, novel

Клучни зборови: стереотип, дестереотипизација, проекции на Другиот/соседот, роман

УДК 821.111:811.163.3'255.4

Рајна Кошка-Хот**ПРЕВЕДУВАЧКИОТ ПОДВИГ НА ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ:
ПРЕВОДОТ КАКО УМЕТНОСТ**

По повод чествувањето на делото на Драги Михајловски, со овој текст им се обраќаме на сите оние кои без здив ги следеле неговите предавања, на оние кои професионално соработувале со него или лично го познавале, но и на сите оние кои му се восхитуваат на преводот како уметност. Во фокусот се, секако, неговото сфаќање на процесот на преведувањето, но и неговиот препев на сите драми и сонети на Шекспир, затоа што го споделувавме професионалниот интерес за Шекспир, а особено затоа што со препевот на неговите севкупни драми и сонети уште еднаш нè стави на културната мапа на светот.¹

Преведувачот е едновременно и Сизиф и Херкул, но и како Атлас на својот грб го носи делото на великаните на светската книжевност. Атлас го носи светот, а преведувачот го пренесува светот на оригиналот во светот на јазичниот и културолошкиот код на другиот јазик. Во текот на овој процес си поставува безброј прашања, но најтешкото е следново - дали е можно да се остане верен на оригиналот, а притоа да се задржи слободата во преводот?

Драги Михајловски на преводот му пристапуваше со целосна свест за прашањето на верноста кон оригиналот и прегрнувањето на слободата при преводот, но и со чувство на искрена (страво)почит, а веруваше и нè учеше дека препевот на постари текстови мора да се очуди – знаеше да каже, парафразирам, сите тие зборови се тука некаде околу нас, во некој ковчег, само мораме да се потрудиме да ги најдеме и со почеста употреба

¹ Интегралната верзија на овој текст е објавена во списанието Културен живот (2012, бр. 3-4, стр. 16-23), со наслов „Чекајќи го вистинскиот збор“. Текстот е посветен на природата на преводот како процес, а одредени делови се неизбежно посветени на Драги Михајловски. Токму тие делови се преземени и вклучени тука, секако, и со одредени дополнувања.

пак да ги оживееме како трајно богатство. Се преведуваат времето, просторот, идеите и сфаќањата. Се преведуваат и култури. Во современите теории на преведувањето етаблиран е - сосема оправдано - ставот дека не се преведува само текстот, туку и културата од која тој текст потекнува. Ние би кажале дека се „преведува“ и хронотопот, односно времето и местото, и начинот на кој тие се претставени во книжевноста. Како и текстот, и соодветната култура треба да се трансферира/пренесе во културолошкиот код на јазикот-цел. Токму тоа го прави Драги Михајловски во своите преводи и препеви.

Секако, општото правило е дека версификацијата на оригиналот мора да се пресликува. Но, Драги Михајловски го карактеризира како „вистинско насилство врз јазикот“ инсистирањето на пресликување на белиот стих (неримуван јампски пентаметар што е исклучително значаен во англиската ренесансна драма и во англиската книжевност воопшто) при преводот на Шекспир, што прави преведувачите да се чувствуваат како „небаре пикнати и скукулени во некоја задушлива затворска ќелија, во која вашиот дух не може, слободно и моќно, до самите синори на своите можности, да ја исполнува својата света преведувачка задача“. На овој свој стручен став, како свое *credo*, длабоко му веруваше. Длабоко веруваше во поетската слобода. Препевот на постари текстови мора да се очуди со соодветни архаизми, народни поговорки и изрази и помалку фреквентна лексика. Ако во оригиналот се среќава кованица, неологизам, идиом, поговорка – тука Михајловски не прави отстапки, туку изнаоѓа извонредно креативни адекватности, што е особено видливо во неговите преводи на Шекспир. Ќе посочиме како илустрација само два примера. Во трагедијата *Макбет*, во монолот на Леди Макбет во кој таа ги повикува мрачните сили да ѝ го сменат полот, Шекспир употребува префикс и именка за да создаде нов збор, *unsex* (во слободен превод во рамките на контекстот-сменети ме то ѝолои). Драги Михајловски изнаоѓа извонредно решение: *машкосајте ме*. Во Шекспировата римска историја *Анијоније и Клеопатра*, во мигот кога Клеопатра сфаќа дека е поразена, дека ќе биде заробена и однесена во Рим, одлучува да си го одземе животот затоа што не сака да биде јавно понижувана низ улиците на Рим, каде што некое младо момче (на жените не им било дозволено да настапуваат) подбивно ќе ја имитира и со тоа ќе го унижи нејзиното величие. Шекспировиот стих во којшто таа го искажува ова е: „...and I shall see/ Some squeaking Cleopatra boy my greatness.“ Тука, Шекспир, како и во стотици други примери употребува именка како глагол (*boy* - момче). Во препевот на оваа драма Драги Михајловски ја применува истата постапка:

го пренесува на следниов начин: „...а јас ќе дочекам некој пискав пубертелија да ми ја *момчи* женственоста.“ Веќе спомнавме дека не се преведува само јазикот, туку и културолошкиот контекст. Михајловски, кој е и извонреден познавач на историскиот, општествениот и културолошкиот контекст на англиската книжевност, го постигнува и тоа, знаејќи дека женските улоги (и не само во англиската ренесансна драма) ги играле млади момчиња пред да им мутира гласот. Оттаму и неговиот избор тој сегмент да биде пренесен преку користење на зборовите *ѝискав ѝуберѝеѝлија*.

Валтер Бенјамин вели дека вистинскиот превод е просирен, тој не го покрива оригиналот и не ја затемнува неговата светлина, туку преку чистиот јазик (на преводот) кој би требало да биде уште повеќе засилен сам по себе како средство, му дозволува на оригиналот да сјае уште посилено. Кон оваа цел треба да се стремиме; ако ја достигнеме, а Драги Михајловски несомнено ја достигнал – таа светлина не е затемнета.

Знаеше дека преводот е чин на жртвување, пресоздавање и создавање на текстот. Тоа е така зашто текстот (уметноста) е жива материја што има свое внатрешно рамновесие. При пренесувањето на делото од еден јазичен и културолошки код во друг, нешто во тој организам мора да се помести, рамновесието мора да се наруши, нешто мора да се жртвува. Но, тоа е само привремено, затоа што потоа настапува мигот на преведувачко пресоздавање и конечното создавање на тој ист текст, кој сега, пренесен во еден друг код, едновременно е и ист, но и не е. Со самото тоа, преведувањето е аналогно на чинот на создавање оригинално уметничко дело. А, Драги Михајловски во своите преводи и препеви беше уметник.

Римскиот бог Јанус со две лица за старите Римјани бил божество на почетоци и премини. Секој превод е ново создавање коешто има свој макотрпен почеток, а во текот на креативниот процес поминува низ свои премини и порти, за да премине во некоја поинаква димензија. Процесот на преведувањето е исто така процес на содавање преку *ѝре-создавање* на оригиналот. Во своите преводи и препеви Драги Михајловски токму тоа и го постигнува.

Лицата на богот Јанус гледаат во спротивни насоки, во иднината и минатото. Задачата на преведувачот е, во мигот кога ќе го најде вистинскиот збор, да го убеди Јанус погледот од двете лица да го впери во една иста точка. На Драги Михајловски тоа му успеа.

Драги Михајловски – благороден, несобичен, скроман и бескрајно даровит – даровит во смисла на неговата даровитост како дар за уметност кој го имаат во себе само одбраните. Но, тој е и личност која постојано нè даруваше – во овој случај дарот е за секого од нас поединечно, но и за

златниот ковчег на македонскиот јазик, во кој тој посегна по зборови при препевот на Шекспир, но и во којшто врати многу повеќе отколку што зеде.

Rajna Koška-Hot

**DRAGI MIHAJLOVSKI'S REMARKABLE FEATS IN THE FIELD OF
TRANSLATION: TRANSLATION AS ART**

Abstract

This article is inspired by the event organized on the occasion of celebrating the life and work of our prominent university teacher, author and translator Dragi Mihajlovski. The author of the article has already written on Dragi Mihajlovski as a translator and therefore certain segments from the previously published article are incorporated in this text as well. It focuses on Dragi Mihajlovski as a translator and, more specifically, as the translator of all of Shakespeare's plays and sonnets into Macedonian, an extraordinary achievement in terms of its scope and as a linguistic challenge. Its objective is to discuss the indelible mark that Mihajlovski's endeavors in the field of translation and translation theory have left on our cultural, literary and linguistic context, simultaneously examining the process of translation as a re-writing and re-creating of the original. The article looks at the process of translation and its various aspects and stages through the lens of the methods required to reach the point where the translation becomes a work of art in and of itself, something that modern translation theories recognize as the ultimate goal of every literary translation. In this context, it is evident that Dragi Mihajlovski's exceptional achievements in the field of translation can rightfully be defined as art.

Key words: Dragi Mihajlovski, translation as a process, Shakespeare

Клучни зборови: Драги Михајловски, превод како процес, Шекспир

УДК 016:929Михајловски, Д.

БИБЛИОГРАФИЈА НА ПРОФ. Д-Р ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ¹

Драги М и х а ј л о в с к и, редовен професор на Катедрата за англиски јазик и книжевност при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје

1976

1. Елиот, Т. С. „Љубовната песна на Џ. Алфред Пруфрок“. Препев од англиски Драги Михајловски. Билтен на младиот отворен театар. - Скопје: 1976, II, 2, 11-16.

1977

2. Елиот, Т. С. „Чиста среда“. Препев од англиски Драги Михајловски. Разгледи. - Скопје: 1977, јануари-февруари, 139-146.
3. Михајловски, Драги. „Чиста среда или едно ново Елиотово крштевање“, во Разгледи. - Скопје: 1977, јануари-февруари, 147-150.

1978

4. Дан, Џон. „Десет песни“. Препев од англиски Драги Михајловски. Стремеж. - Прилеп: 1978, декември, 10, 1025-1033.
5. Михајловски, Драги. „За Поезијата на Џон Дан“, во Стремеж. - Прилеп: 1978 (XXII), 10, 1034-1037.
6. Михајловски, Драги. „Преглед на основните податоци за сонетниот циклус на В.Шекспир со посебен осврт на свадбените сонети и нивниот препев на македонски“, во Стремеж. - Прилеп: 1978 (XXII), 4, 324-336.

¹ Ова е личната библиографија на проф. д-р Драги Михајловски, запишувана од негова рака во годините од 1976 до 2019. Редакцијата на *Годишен зборник* одлучи да го објави списокот на трудови во автентичната форма. Изразуваме голема благодарност до семејството на нашиот драг колега и професор Драги Михајловски за отстапувањето на оваа вредна библиографска граѓа. Насловот е напишан од Редакцијата.

7. Шекспир, Вилијам. „Десет свадбени сонети“. Препев од англиски Драги Михајловски. Стремеж. - Прилеп: 1978 (XXII), 4, 337-341.

1979

8. Михајловски, Драги / Спасов, Људмил. “Birgitta Englund YES/NO-QUESTIONS IN BULGARIAN AND MACEDONIAN FORM (Формите на да/не прашањата во бугарскиот и македонскиот јазик), Acta Universitatis Stocholmlensis, Stolchholm Slavic Studies, Almqvist and Wiksell International, Stockholm, 1977. (Докторска дисертација одбрана на Катедрата за словенски и балтиски јазици на Универзитетот во Стокхолм, 1977)” во Литературен збор. - Скопје: 1979, 1, 113-116.

1980

9. Бошковски, Петар. “A Bed on Terrace”. Translated by Dragi Mihajlovski. Bhubaneswar Review. Bhubaneswar (India): 1980, January-June, 68-69.
10. Вордсворт, Вилијам. „Пет песни“. Препев од англиски Драги Михајловски. Стремеж. - Прилеп: 1980 (XXIV), 6, 454-459.
11. Литературен преглед, собрани критики од Веле Смилевски и Тодор Чаловски. Превод на англиски Драги Михајловски. - Скопје, Југословенска авторска агенција, 1980, 49.
12. Милтон, Џон. „Изгубениот рај: книга прва“. Препев од англиски Драги Михајловски. Стремеж. - Прилеп: 1980 (XXIV), 2, 169-190.
13. Михајловски, Драги. „Млада македонска поезија“, во Студентски збор. - Скопје: 1980, август, 10-15
14. Павловски, Радован. “The Youth That Sleeps At Noon”. Translated by Dragi Mihajlovski. Bhubaneswar Review. Bhubaneswar (India): 1980, January-June, 69-70.
15. Павловски, Радован. “Message”. Translated by Dragi Mihajlovski. Bhubaneswar Review. Bhubaneswar (India): 1980, January-June, 70-71.
16. Џен, Шјораџ Сингх. Современа индиска поезија. Превод од англиски Драги Михајловски, Мето Јовановски, Веле Смилевски. - Струга: Струшки вечери на поезијата, 1980, 59.

1981

17. Боркгревинк, Х. И. „Зошто музичката хармонија е пријатна за човечкото уво?“. Превод од англиски Драги Михајловски. Современост. - Скопје: 1981 (XXX), 2-3, 200-203.
18. Кабеле, Јиржи. „Уметничката креација и проблемите на компјутерски обликуваниот индустриски дизајн“. Превод од англиски Драги Михајловски. Современост. - Скопје: 1981 (XXX), 2-3, 208-211.
19. Кајзер, Вини. „Уметничката креација во видео-уметноста и перформансите“. Превод од англиски Драги Михајловски. Современост. - Скопје: 1981 (XXX), 2-3, 254-257.
20. Китс, Џон. „Ода на грчката урна“. Препев од англиски Драги Михајловски. Студентски збор. - Скопје: 1981 (XXXII), 23 октомври, 12.
21. Литературен преглед, собрани критики од Веле Смилевски и Тодор Чаловски. Превод на англиски Драги Михајловски. - Скопје: Југословенска авторска агенција, 1981, 49.
22. Махапатра, С./Босковски, Ј.Т.. Longing for the South: Contemporary Macedonian poetry. Translated by Dragi Mihajlovski et al. - New Delhi: Prachi Prakashan, 1981, 196.
23. Михајловски, Драги. Речно улиште. - Скопје: Книжевна младина на Македонија, 1981, 98.
24. Михајловски, Драги. „Бабиње“. во Студентски збор. - Скопје: 1981, 29 ноември, 855-856.
25. Михајловски, Драги. „Асоцијација. Леван. Чиновник“, во Разгледи. - Скопје: 1981 (XXIII), 7-8, 619-623.
26. Норденстам, Торе. „За логиката на креативниот процес“. Превод од англиски Драги Михајловски. Современост. - Скопје: 1981 (XXX), 2-3, 122-124.
27. Сааринен, Пирко. „Мотивите за пишување: резултати од една анкета“. Превод од англиски Драги Михајловски. Современост. - Скопје: 1981 (XXX), 2-3, 169-172.
28. Фишер, Џон. “Задоволството и творештвото”. Превод од англиски Драги Михајловски. Современост. - Скопје: 1981 (XXX), 2-3, 82-86.

1982

29. Милош, Чеслав. „Поинаку“. Препев од англиски Драги Михајловски. Стремеж. - Прилеп: 1982 (XXVI), 1-2, 90.

30. Михајловски, Драги. „Том Кемпински: Монодует“. Синопис. - Скопје: МНТ, 1982.
31. Михајловски Драги. „Џек Лондон: животот и јавето како фикција“. Поговор кон делото Мартин Идн од Џек Лондон. -Скопје: Мисла, 1982, 451-456.
32. Михајловски Драги. „На спореден колосек“, во Разгледи. - Скопје: 1982 (XXIV), 9-10, 770-775.
33. Оксенхем, Џон. „Македонија: нова песна за Илинден“. Препев од англиски Драги Михајловски. Современост. - Скопје: 1982 (XXXII), 4, 55-63.
34. Петковски, Борис. Никола Мартиноски. Превод на резимето од англиски Драги Михајловски. - Скопје, Култура, 1982.
35. Шекспир, Вилијам. „Десет сонети“. -Разгледи. - Скопје: 1982 (XXIV), 9-10, 790-794.

1983

36. Андонов-Полјански, Христо. „Илинден“. Превод на англиски Драги Михајловски. Macedonian Review. - Скопје: 1983 (XIII), 3, 241-252.
37. Ivanovski, Srbo. Reaching for the Magic. Translated into English by Dragi Mihajlovski. - Struga: Struga Poetry Evenings, 1983, 60.
38. Милтон, Џон. „Изгубениот рај: второ пеење“. Препев од англиски Драги Михајловски. Стремеж. - Прилеп: 1983 (XXVII), 6, 507-517.
39. Михајловски, Драги. „Случка“, во За. - Битола: 1983, 2, 39-41.

1984

40. Ел Тохани, Мохамед. „Поезијата меѓу сонот и реалноста“. Превод од англиски Драги Михајловски. Поезијата меѓу сонот и реалноста. - Струга: Струшки вечери на поезијата, 1984, 132-134.
41. Лоубери, Едвард. „Поезијата меѓу сонот и реалноста“. Превод од англиски Драги Михајловски. Поезијата меѓу сонот и реалноста. - Струга: Струшки вечери на поезијата, 1984, 67-71.
42. Махапатра, Ситакант. „Поезијата меѓу сонот и реалноста“. Превод од англиски Драги Михајловски. Поезијата меѓу сонот и реалноста. - Струга: Струшки вечери на поезијата, 1984, 60-64.
43. Чуо, Зенг. „Поезијата меѓу сонот и јавето“. Превод од англиски Драги Михајловски. Поезијата меѓу сонот и реалноста. - Струга: Струшки вечери на поезијата, 1984, 116-119.

44. Тодоровски, Гане. Одбрани песни. Превод на поговорот The Poetry of Gane Todorovski Драги Михајловски. - Струга: Струшки вечери на поезијата, 1984.

1985

45. Михајловски, Драги. „Сведок“, во Разгледи. - Скопје: 1985 (XX-VII), 2-3, 169-177.
46. Михајловски, Драги. „Родителски“, во Стремеж. - Прилеп: 1985 (XXIX), 3, 373-386.
47. Михајловски, Драги. „Ричард Трети“. Поговор кон драмата Ричард Трети од Вилијам Шекспир. - Скопје: Македонска книга, 1985, 197-199.
48. Нова кинеска поезија. Препев од англиски Драги Михајловски. - Скопје: Мисла, 1985, 282.
49. Ортаков, Драгослав. Works of Music for the Stage by Macedonian Composers. Превод на англиски Драги Михајловски. - Скопје: Авторска агенција на Македонија, 1985, 54.
50. Христов, Стојан. „Орелот и штркот“. Превод од англиски Драги Михајловски. Разгледи. - Скопје: 1985 (XXVII), 9-10, 847-858.
51. Шекспир, Вилијам. Ричард Трети. Препев од англиски Драги Михајловски. - Скопје: Македонска книга, 1985, 196.

1986

52. Бартелми, Фредерик. „Рипка“. Превод од англиски Драги Михајловски. Разгледи. - Скопје: 1986 (XXVIII), 7-8, 632-638.
53. Карвер, Рејмонд. „Можев да видам сè до ситница“. Превод од англиски Драги Михајловски. Разгледи. - Скопје: 1986 (XXVIII), 7-8, 628-631.
54. Михајловски, Драги. „Врска“. Млад борец. - Скопје: 1986 (март).
55. Михајловски, Драги. „Месечари“. Разгледи. - 1986 (XXVI-II), 9-10, 728-734.
56. Михајловски, Драги. “Sleep-walkers”. Macedonian Review. - Скопје: 1986 (XVI), 2, 193-198.
57. Оутс, Керол Џојс. „Најроби“. Превод од англиски Драги Михајловски. Разгледи. - Скопје: 1986 (XXVIII), 7-8, 621-627.
58. Христов, Стојан. Орелот и штркот. Превод од англиски Драги Михајловски. - Скопје: Македонска книга, 1986, 214.

59. Шпорер, Мајкл. „Гинзберговата поетика на промашеноста“. Превод од англиски Драги Михајловски. Разгледи. - Скопје: 1986 (XXVI-II), 5-6, 466-469.

1987

60. Андреевски, М. Петре. “What A Beautiful Corpse”. Translated into English by Dragi Mihajlovski. Macedonian Review. - Skopje: 1987 (XVII), 3, 294-295.
61. Атанасовски, Миха. “Bate Shurutka”. Translated into English by Dragi Mihajlovski. Macedonian Review. - Skopje: 1987 (XVII), 3, 296-297.
62. Gjegjeku, Enver. “That Town Again”. Translated into English by Dragi Mihajlovski. Macedonian Review. - Skopje: 1987 (XVII), 3, 299
63. Yevrich, Darinka. “Room”. Translated into English by Dragi Mihajlovski. Macedonian Review. - Skopje: 1987 (XVII), 3, 299-300.
64. Колриџ, Семјуел. „Кублај кан“. Препев од англиски Драги Михајловски. Стремеж. - Прилеп: 1987 (XXXI), 6, 457-458.
65. Конески, Блаже. “Epistle”. Translated into English by Dragi Mihajlovski. Macedonian Review. - Skopje: 1987 (XVII), 3, 294.
66. Михајловски, Драги. „Скали“. Културен живот. - Скопје: 1987 (XXX-II), 9-10, 23-26.
67. Михајловски, Драги. „Белешки кон сонот на Колриџ“, во Стремеж. - Прилеп: 1987 (XXXI), 6, 459-468.
68. Михајловски, Драги. „Печуркарот“, во Разгледи. - Скопје: 1987 (XXIX), 5-6, 509-515.
69. Рајмонд, Вики. „Промашена поента“. Препев од англиски Драги Михајловски. Културен живот. - Скопје: 1987 (XXXII), 7-8, 9.
70. Rendzov, Mihail. “The King”. Translated into English by Dragi Mihajlovski. Macedonian Review. - Skopje: 1987 (XVII), 3, 298.
71. Современа австралиска поезија. Препев од англиски Драги Михајловски со Илија Чашуле и др. - Скопје: Мисла, 1987, 121.
72. Fotev, Methodia. “Request for Friendship with a Like Mind”. Translated into English by Dragi Mihajlovski. Macedonian Review. - Skopje: 1987 (XVII), 3, 295-296.

1988

73. Вилсон, Сну. Антихрист. Превод на сценарио од англиски Драги Михајловски. - Скопје: Вардар-филм, 1988, 102.

74. Стинус, Ерик. „Младост. Невидливиот. Едуардо Мондлејн. Фашист.“. Препев од англиски Драги Михајловски. Културен живот. - Скопје: 1988 (XXXIII), 5-6, 26.
75. Шпорер, Мајкл. „Три песни“. Препев од англиски Драги Михајловски. Стремеж. - Прилеп: 1988 (XXXII), 5, 470-472.

1989

76. Михајловски, Драги. „Ѓон“, во Стремеж. - Прилеп: 1989 (XXXI-II), 1-2, 10-25.
77. Михајловски, Драги. „Гљивар“, во Излазак из сенке. - Кикинда: Књижевна заједница Кикинде, 1989, 54-61.
78. Михасловски, Драги. „Голге“. Сеслер. - Скопје: 1989 (XXV), 233, 59-64.
79. Шекспир, Вилијам. Забуни. Препев од англиски Драги Михајловски. - Скопје: Македонска книга, 1989, 197.

1990

80. Блејк, Вилијам. „Венчавката на рајот и пеколот“. Препев од англиски Драги Михајловски. Разледи.- Скопје: 1990 (XXXII), 1-2, 68-85.
81. Вајт, И. Би. Пајажината на Клементина. Превод од англиски Драги Михајловски. - Скопје: Култура, 1990, 127.
82. Јанешлиева, Љубица. Современа британска поезија. Препев од англиски Драги Михајловски и др. - Струга: Струшки вечери на поезијата, 1990, 183.
83. Михајловски, Драги. Книжевниот лик на Скендербеј кај Прличев и во делата на англиски јазик. Магистерска теза - необјавена. - Скопје: Фонд на Филолошки факултет, 1990, 100.
84. Михајловски, Драги. „Осветлување на темнината“. Кон книгата Бубарот од Воден на Ристо Јачев, во Нова Македонија. - Скопје: 1990.
85. Михајловски, Драги. Ѓон. - Скопје: Култура, 1990, 99.
86. Михајловски, Драги. Нераспнати богови. - Скопје: Табернакул, 1990, 113.
87. Михајловски, Драги. “Sleep-walkers”. Anthology of the Macedonian Postmodern Short Story. - Skopje: Nasha kniga, 1990, 206-221.
88. Михајловски, Драги. “The Mushroom-gatherer”. Anthology of the Macedonian Postmodern Short Story. Скопје: Наша книга, 1990, 222-237.

1991

89. Јовановска-Илиевска, Пандора. *Хеат Бурст*. Translated into English by Dragi Mihajlovski & Graham W. Reid. - Куманово: Просвета, 1991, 70.
90. Михајловски, Драги. „Копиле“, во *Нова Македонија*. - Скопје: 1991, 27 ноември, 15.
91. Расел, Бертран. „Кошмарот на кралицата од Саба“. Превод од англиски Драги Михајловски. *Еднорог*. - Штип: 1991, 1, 55-62.
92. Рид, Греам. „Курбиново“. Превод од англиски Драги Михајловски. *Збор*. - Скопје: 1991, 27 ноември, 18.
93. Томиќ, Олга. *Англиско-македонски речник*. Јазична редакција на македонскиот текст Драги Михајловски. - Скопје: Култура, 1991, 800.

1992

94. Волкот, Дерек. *Омир*. Препев од англиски Драги Михајловски, Зоран Анчевски, Греам Рид. - Скопје: *Детска радост*, 1992, 170.
95. Михајловски, Драги. „Како да се одере волкот“. Поговор кон делото *Омир на Дерек Волкот*. - Скопје: *Детска радост*, 1992, 165-166

1993

96. Бакевски, Петре. *Journey of the Shout to the High Sky*. Translated into English by Dragi Mihajlovski, Zoran Anchevski & David Bowen. Скопје: *Детска радост*, 1993, 77.
97. Вајт, Елвин Брукс. *Пајажината на Климентина*. Превод од англиски Драги Михајловски. - Скопје: *Здружени издавачи*, 1993, 107.
98. Вангелов, Атанас. *Traces*. Translated into English Dragi Mihajlovski, Zoran Anchevski & David Bowen. - Скопје: *Детска радост*, 1993, 74.
99. Гацов, Д-р Димитрија. *English for Businessmen*. Translated into English by Dragi Mihajlovski & David Bowen. - Скопје: *Матица македонска*, 1993, 99.
100. Манро, Саки Х.Х.. „Отворениот прозорец“. Превод од англиски Драги Михајловски. *Нова Македонија*. - Скопје: 1993, 31 март, 11.
101. Михајловски, Драги. „Среќна нова“, во *Нова Македонија*. - Скопје: 1993, 17 февруари, 11.
102. Михајловски, Драги. „Лицата на Вавилон“. Поговор кон делото *Љубена на Тони Морисон*. - Скопје: *Детска радост*, 1993, 292-294.

103. Михајловски, Драги. "Der Pilzfreund". Neue Literatur. - Bucuresti: 1993, 3, 52-60.
104. Морисон, Тони. Љубена. Превод од англиски Драги Михајловски и Зоран Анчевски. - Скопје: Детска радост, 1993, 294.

1994

105. Антологија на светската лирика. Препев Драги Михајловски и др. - Скопје: Македонска книга, 1994, 529.
106. Вокер, Бренда. Ноќен воз/ Night Train. Превод од англиски Драги Михајловски. - Скопје: Култура, 1994, 63.
107. Михајловски, Драги/ Јанковски, Виктор. Неопходен англиски за медицинари / Essential English for Medicine. - Скопје: Хомо Фабер, 1994, 75.
108. Михајловски, Драги. Скок со стап. - Скопје: Македонска книга, 1994, 117.
109. Михајловски, Драги. "Лицата на Вавилон". Око. - Скопје: 1994, 12, 17.
110. Ое, Кензабуро. Тивкиот крик. Превод од англиски Драги Михајловски и Зоран Анчевски. - Скопје: Детска радост, 1994, 367.
111. Павловски, Јован. Building and Unbuilding. Translated into English by Dragi Mihajlovski. - Skopje: MI-AN, 1994, 125.
112. Поповски, Анте. Arcanum. Arcanum. Translated by Dragi Mihajlovski, Zoran Anchevski & David Bowen. - Palermo: La Meridiana, 1994, 62.

1995

113. Михајловски, Драги. Волшебното котле и други бајки / The Wonderful Pot and Other Fairy Tales. - Скопје: Каприкорнус, 1995, 97.
114. Михајловски, Драги. „Кошница и костум“. Lettre Internationale. - Скопје: 1995, декември, 12-15.
115. Михајловски, Драги. "Happy New...". Pen International. - London: 1995, 2, 41-43.
116. Rendzov, Mihail. Poetry. Translated by Dragi Mihajlovski. - Скопје: „Гоце Делчев“, 1995, 171.

1996

117. Милтон, Џон. Загубениот рај. Превод, поговор и коментари Драги Михајловски. - Скопје: Култура, 1996, 326.

118. Михајловски, Драги. *The Wonderful Pot and other Fairy Tales*. - Скопје: Каприкорнус, 1996, 97.
119. Џојс, Џејмс. „Ивлин“. Превод од англиски Драги Михајловски. *Црни овци: антологија на светскиот расказ*. - Скопје: Детска радост, 1996, 39-44.
120. Дерида, Жак. „Кулите вавилонски“. Превод од англиски Драги Михајловски. *Lettre Internationale*. - Скопје: 1996, јуни, 21-43.
121. Метјуз, Роберт Џ. „Што сакаше да каже Архимед со хронос?“. Превод од англиски Драги Михајловски. *Lettre Internationale*. - Скопје: 1996, септември, 8-16.
122. Ренд, Ричард. „Пре-полно“. Превод од англиски Драги Михајловски. *Lettre Internationale*. - Скопје: 1996, септември, 16-26.
123. Џонсон, Барбара. „Филозофски за верноста“. Превод од англиски Драги Михајловски. *Lettre Internationale*. - Скопје: 1996, септември, 26-29

1997

124. Де Ман, Пол. „Задачата на преведувачот на Валтер Бенјамин“. Превод од англиски Драги Михајловски. *Lettre Internationale*. - Скопје: 1997, јули-септември, 27-42
125. *The Song Beyond Songs: Anthology of Contemporary Macedonian Poetry*. Translated into English by Dragi Mihajlovski & others. - Прилеп, Стремеж, 1997, 283
126. Шекспир, Вилијам. *Веселите жени од Виндзор*. Превод од англиски и адаптација Драги Михајловски. - Битолски театар, 31.10.1997
127. Димиќ, Мома. „Од месечината“. Превод од српски Драги Михајловски. *Lettre Internationale*. - Скопје: 1997, октомври - декември, 94 -109
128. Михајловски, Драги. „Миз Амбрела“. Наше писмо. - Скопје: ноември, 1997 стр.5

1998

129. Ристески, Благоја. *Лепа Ангелина*. Translated into English by Dragi Mihajlovski and Richard Gaughran.. - За Благоја Самакоски, 1998, п.п 110
130. Вајлд, Оскар. *Важно да си Богумил*. Превод и адаптација Драги Михајловски. - Битолски народен театар, 1998, стр. 85
131. Гофран, Ричард. „Издигнување над нивото на џунглата: филмовите на Квентин Тарантино“. - Превод од англиски Драги Михајловски. - *Lettre Internationale*. - Скопје: 1998, јануари-март, стр. 65-78

132. Хил, Џон. „Копнежот, класата и времето во филмовите Ребека и Пат во високото општество“. - Превод од англиски Драги Михајловски. - *Lettre Internationale*. - Скопје: 1998, јануари-март, стр. 79-91
133. Михајловски Драги. „Глјивар“. Господари лабиринта:антологија снова, мастарија и фантастицних прица из македонске књижевности. Загреб: Наклада МД,1998, стр.167-174
134. Михајловски, Драги. „Ѓон“. Ден во Скопје: антологија на скопски раскази. Скопје: Темплум,1998, стр. 52-72
135. Михајловски, Драги. „Заем“. - Стремеж 1998, бр.3-4, стр. 107-116
136. Шекспир, Вилијам. Веселите жени од Виндзор, Кориолан, Тимон од Атина. (Превод од англиски Драги Михајловски.) Скопје: Каприкорнус, 1998.
137. Михајловски, Драги. “Happy New...”. *Worldview Magazine* (Washington D.C.), 1998, February-April, p.p. 40-43

1999

138. Михајловски, Драги. Триполската капија. Скопје: Каприкорнус, 1999 стр. 211
139. Шекспир, Вилијам. Кротењето на опаката (превод од англиски Драги Михајловски). Битолски народен театар, 1999
140. Вајлд, Оскар. Важно да си Богумил (Превод од англиски и предговор Драги Михајловски) Скопје:Каприкорнус, 1999 стр. 104
141. Михајловски, Драги. Очудување и можни преводни модели врз примери од англиската поезија: докторска дисертација. Скопје: Филолошки факултет, 1999 стр.206
142. Мекдонах, Мартин. Мис на Линејн (превод од англиски Драги Михајловски) Македонски народен театар, 17 декември, 1999
143. Михајловски, Драги. “Sole Leather” in *The Macedonian P.E.N.* Скопје: *Macedonian P.E.N.*, 1999, WINTER 98-99, p.p. 96-113

2000

144. Михајловски, Драги. “A House in Salonica” in *The Macedonian P.E.N.* Скопје: *Macedonian P.E.N.*, 1999-2000, WINTER, p.p 67-78
145. Шекспир, Вилијам. Четири драми: Ричард Трети, Комедија на забуну, Кротењето на опаката, Со сила убавина не бидува. (Превод, предговори и коментари Драги Михајловски.) Скопје: Каприкорнус, 2000 стр.500

146. Михајловски, Драги. "A House in Salonica" and "Mrs Brolly" in Richard Goughran's Change of the System: An Anthology of Macedonian Short Story, Skopje: Magor, 2000
147. Michael Rendzov. Psalms (Translated into English by Dragi Mihajlovski) Skopje: Kultura, 2000
148. Dimitrov, Bratislav. Classified Advertisements: a play (Translated into English by Dragi Mihajlovski) Skopje: For the author, 2000
149. Ten Modern Macedonian Plays (Blagoja Risteski-Platnar Lepa Angelina, translated into English by Dragi Mihajlovski and Richard Gaughram). Skopje, Matica makedonska, 2000

2001

150. Шекспир, Вилијам. Од влакно ортома. (Превод од англиски Драги Михајловски) Скопје: Македонски народен театар, 2001
151. Шекспир, Вилијам. Танте за кукуригу. (Превод од англиски Драги Михајловски) Битола: Народен театар, 2001
152. Шекспир, Вилијам. Секое зло за арно. (Превод од англиски Драги Михајловски)
153. Михајловски, Драги. „Преведување мизантропија и лудило, Тимон од Атина“ во Јазикот и општеството на прагот од 21 век. Зборник на трудови од Првиот меѓународен конгрес за применета лингвистика во Македонија, Скопје 8-10 мај 1998. уредници Љупчо Стефановски, Јованка Лазаревска. Скопје, Филолошки факултет, 2001 стр. 343-351
154. Михајловски, Драги. Пророкот од Дискантрија. (роман). –Скопје: Каприкорнус, 2001 стр.178
155. Михајловски, Драги. „Куќа во Солун“ во Тајна одаја: антологија на македонскиот расказ на 20-от век. Скопје: Три, 2001 стр. 281-289
156. Боргесон и други. Целокупните дела на Вил Шекспир (превод на драмата од англиски Драги Михајловски) Велес: Театар Цинот, 2001
157. Михајловски, Драги. Шарена убавина, драма. Скопје: МНТ, 2001
158. Михајловски, Драги. Сиромавиот и чучулигата, книга за деца, двојазично, македонски и англиски. - Скопје: Каприкорнус, 2001 стр., 205
159. Михајловски, Драги. „Слепец“ во Горан Јанковик. Антологија на кратките раскази...’. – Љубљана: КУД Франце Прешерн, 2001 стр. 192-194
160. Михајловски, Драги. „Пет современи македонски раскажувачи“, избор во *Антологија на крајќините раскази од Екс Ју, 1990-2000.* -Љубљана, КУД Франце Прешерн, 2001 сѝр, 169-194

161. Шекспир, Вилијам. *Ромео и Јулија* (превод од англиски Драги Михајловски).-Куманово, Народен театар,2001
162. Стивенсон, Шила. *Паметнењето на водаџија* (превод на драмата од англиски јазик Драги Михајловски).- Битола, Народен театар,2001

2002

163. Михајловски, Драги. *Смртта на дијакот*, роман. - Скопје: Каприкорнус, 2002 стр. 189
164. Михајловски, Драги. *Под Вавилон: задачата на преведувачот*, студија. –Скопје: Каприкорнус, 2002

2003

165. Шекспир, Вилијам. 11 драми (превод од англиски Драги Михајловски). – Скопје: Каприкорнус, 2003, 895 страни
166. Михајловски, Драги. Предговор кон книгата 11 драми од Вилијам Шекспир, Скопје, Каприкорнус, 2003 стр, 1-4
167. Михајловски, Драги. *Раскази од шести кат*.- Скопје:Каприкорнус, 2003
168. Михајловски, Драги. ‘Der Pilzfreund’ in *Lightungen*. Graz. 94/XXIV.Jg./2003 71-75
169. Михајловски, Драги. ‘Pripravljalec antologij’ u *Sodobnost*. – letnik 67, мај-јуниј 2003 659-669
170. Макдона, Мартин. „Мис на Линејн“ во *Различни гласови: антологија на современата британска драма*. – Скопје: Магор, 2003 стр. 417-464 S
171. *Правнуци на полноќта*, антологија на современата индиска поезија пишувана на англиски јазик (препев од англиски Драги Михајловски, Богомил Ѓузел и Зоран Анчевски). Струга, Струшки вечери на поезијата, 2003
172. Михајловски, Драги, „Нушиќ“, *расказ во Стремеж 1-2 (2003)*, Прилеп, Дом на културата „Марко Цепенков“ стр. 25-33
173. Шекспир, Вилијам. „20 сонети“ (препев од англиски Драги Михајловски) во *Стремеж 9 (2003)*, Прилеп, Дом на културата „Марко Цепенков“

2004

174. Андоновски, Венко. *Папокот на светот*, филмско сценарио (Превод на англиски Драги Михајловски), Скопје, за Владимир Анастасов, 2004 стр.164

175. Шекспир, Вилијам. 154 сонети (препев од англиски Драги Михајловски) двојазично англиско-македонско издание. Скопје, Каприкорнус, 2004 стр.161
176. Михајловски, Драги. Предговор кон книгата 154 сонети од Вилијам Шекспир. Скопје, Каприкорнус, 2004 стр. 1-5
177. Илиевска-Јовановска, Пандора. HeavenlyAquarelle. (Translated into English by Dragi Mihajlovski). Skopje, for the author, 2004 p.77
178. Михајловски, Драги. „Граница“ расказ во Забранета одаја, избор од македонскиот расказ од Раде Силјан.-Скопје. Матица македонска, 2004 стр.255-263
179. Борза, Јуџин Н. Во сенката на Олимп: појавата на Македон (Превод од англиски Драги Михајловски). Скопје, Патрија, 2004 стр. 390
180. Вајт, Елви Б. Пајажината на Климентина (превод од англиски Драги Михајловски). Скопје, Просветно дело/Детска радост, 2004 стр.133
181. Бартелми, Доналд. „Училиштето“ во Телесни сознанија: современи американски раскази приредени од Виолета Христовска (превод од англиски Драги Михајловски). Скопје, Магор, 2004 стр. 13-17
182. Бисон, Тери. ‘Мечките го откриваат огнот’ во Телесни сознанија: современи американски раскази, приредени од Виолета Христовска (превод од англиски Драги Михајловски). Скопје, Магор, 2004 230-242

2005

183. Михајловски, Драги. Шарена убавина, драма, во Стремеж 1.2, (2005) стр. 82-110
184. Мари, Лез. Да учиш за човек (Препев од англиски Драги Михајловски). Струга, Струшки вечери на поезијата, 2005 стр. 83
185. Брејтенбах, Брејтен. Време воено и скудно (Препев од англиски Драги Михајловски). Струга, Струшки вечери на поезијата, 2005 стр.70
186. Михајловски, Драги. ‘Бор’ расказ во Синтези: македонски книжевен гласник (2005-2) стр. 20-22
187. Шекспир, Вилијам. Тимон од Атина (Превод од англиски Драги Михајловски) Битола. Народен театар, 2005 (Режија: Бранко Брезовац)
188. Шекспир, Вилијам. Ричатд 3 (Превод од англиски Драги Михајловски). Битола, Народен театар, 2005 (Режија: Љубиша Георгиевски)
189. Шекспир, Вилијам. Кралот Лир (Превод од англиски Драги Михајловски)
190. Шекспир, Вилијам. Отело (Препев од англиски Драги Михајловски)

191. Боулер, Тим. Сенки. (Превод од англиски Драги Михајловски), Скопје, Детска радост, 2005 стр.177
192. Михаиловски, Драги. Смртта на дијакона (превод на бугарски Здравка Итева). Софија, Балкани, 2005 стр.189
193. Китанов, Блазе. Ms Диамондс (Translated from Macedonian into English by Dragi Mihajlovski). Скопје, Макавеј, 2005 пп.32
194. Михајловски, Драги. Под Вавилон: задачата на преведувачот (второ издание). Скопје, Каприкорнус, 2005 стр. 254

2006

195. Михајловски Драги. Мојот Скендербеј (роман). Скопје, Каприкорнус, 2006 стр. 313
196. Мен, Џон. Атила. (Јазична редакција на преводот Драги Михајловски. Скопје: Матица Македонска, 2006
197. Михајловски, Драги. „Лексичките очудувања и нивното пренесување при преведувањето на **Кралот Лир** од Шекспир“. Охрид, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура 2006
198. Силјан, Раде. Bitter Realm: Poetry selection with an afterward (Translated from Macedonian into English by Dragi Mihajlovski). Skopje: Matica Makedonska, 2006
199. Georgievski, Ljubisa. Macedonian Roulette: A film script (Translated from Macedonian by Dragi Mihajlovski). Skopje: Dramski teatar, 2006 p.94
200. Вајт, И. Би. Пајажината на Климентина (Превод од англиски Драги Михајловски). Скопје: Матица Македонска, 2006

2007

201. Антологија на келтска поезија (Препев од англиски Драги Михајловски). Скопје: Разноликост, 2007
202. Михајловски, Драги. ‘Podzemno pozoriste’ vo Sarajevske tetratke. Sarajevo, 2007
203. Милтон, Џон. Загубениот рај:еп во дванаесет пеења (Препев од англиски, предговор, вовед и белешки Драги Михајловски. Скопје: Каприкорнус, 2007; 560 стр.
204. Џонсон, Тери. Хистерија (Превод на драмата од англиски Драги Михајловски). – За МНТ, 2007; 80 стр.
205. Михајловски, Драги. Пророкот од Дискантрија (Второ издание). Скопје: Каприкорнус, 2007

206. Михајловски, Драги. Смртта на дијакот (Второ издание). Скопје: Каприкорнус, 2007

2008

207. Колумни. Скопје: Каприкорнус, 2008
208. Михајловски, Драги. 'The Underground Theatre' in *The Best of Sarajevske tetratke* (2008). –Sarajevo
209. Михајловски, Драги. „Преведување на Хамлет“. Излагање на Првиот меѓународен симпозиум за преведување организиран од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. 6–ти мај 2008 година
210. Михајловски, Драги. *Skenderbeu im: roman (perktheu Nehas Sopaj)*. – Kumanove: Jehona e Karadakut, 2008
211. Михајловски, Драги. Избор. – Битола: Микена, 2008

2009

212. Михајловски, Драги. „Граница“ во *Раскази македонских писатели (Составление и перевод на с македонского Олги Панкиной)*. – Москва: Издателство Окоем, 2009 стр. 390-399)
213. Pfister, Manfred/Gutsch, Jurgen eds. *William Shekespeare's Sonnets: A Quatercentenary Anthology* (20 сонети во препев на Драги Михајловски со предговор и библиографија за македонскиот дел). – Dozwil TG Schweiz: Edition SIGNAThUR, 2009 pp.459-466
214. Михајловски, Драги. “Shakespeare's Sonnets in Macedonia” in *William Shakespeare's Sonnets: A Quatercentenary Anthology 1609-2009*. – Dozwil TG Switzerland, 2009 p.p 459-466)
215. Ое, Кензабуро. *Тивкиот крик* (превод од англиски Драги Михајловски и Зоран Анчевски). – Битола: Микена, 2009
216. Волкот, Дерек. *Омир* (Превод од англиски Драги Михајловски, Зоран Анчевски и Греам Рид). –Битола: Микена, 2009
217. Морисон, Тони. *Љубена* (Превод од англиски Драги Михајловски и Зоран Анчевски). – Битола: Микена, 2009
218. Михајловски, Драги. *Бајазит и Оливера, роман*. – Скопје: Каприкорнус, 2009

2010

219. Михајловски, Драги. Бајазит и Оливера (превод на српски Гордана Стојковска). – Бања Лука, 2010
220. Михајловски, Драги. Пеперуткарот, раскази. – Скопје: Каприкорнус, 2010

2011

221. Шекспир, Вилијам. Четири драми: Луњата, Сон во ноќта спроти Иванден, Зимска приказка и Како што ви е арно така (препев од англиски Драги Михајловски). – Скопје: Каприкорнус, 2011
222. Шекспир, Вилијам. Четири драми: Кралот Лир, Макбет, Отело и Хамлет (Превод од англиски Драги Михајловски). – Скопје: Каприкорнус, 2011
223. Беовулф (препев од староанглиски Драги Михајловски). – Скопје: Каприкорнус, 2011

2012

224. Драги Михајловски. Дијакова смрт (превод на српски Билјана Андоновска). – Београд: Архипелаг, 2012
225. Шекспир, Вилијам. Хенри Шести, трет дел. – Битолски театар во Лондон (12.5.2012, режија Џон Блондел), потоа во Битола и во Скопје, па во Кина

2013

226. Шекспир, Вилијам. Симбелин. – Скопје, Каприкорнус, 2013
227. Шекспир, Вилијам. Венецијанскиот трговец. – Скопје: Каприкорнус, 2013
228. Шекспир, Вилијам. Антоние и Клеопатра. – Скопје: Каприкорнус, 2013
229. Шекспир, Вилијам. Јулие Цезар. – Скопје: Каприкорнус, 2013
230. Шекспир, Вилијам. Сите драми и сонети (Препев од англиски Драги Михајловски). – Скопје: Каприкорнус, 2013

2014

231. Михајловски, Драги. Во земјата на човекојадците: новели и раскази. Скопје: Каприкорнус, 2014
232. Дан, Џон. Песни, свети сонети, проповеди (препев од англиски Драги Михајловски). – Скопје: Каприкорнус, 2014
233. Вордсворт, Вилијам. Од поезијата и есеистиката на В. Вордсворт. (Препев и превод од англиски Драги Михајловски). – Скопје: Каприкорнус, 2014
234. Колриџ, Семјуел. Од поезијата и есеистиката на Колриџ (препев и превод од англиски Драги Михајловски). – Скопје: Каприкорнус, 2014
235. Михајловски, Драги. „Pop Goes the Weasel“ (превод на англиски Will Firth). – Лондон: списание Waisfiri, 2014
236. Shakespeare, William. King Lear (препев на македонски Драги Михајловски). – Велес: Велешки театар, 2014 (февруари, режија Звезда Ангеловска)
237. Михајловски, Драги. За режисерот што од мирно седење го истрикал Хамлет (превод на француски Марија Безановска. – Блог на Марија Безановска, 2014 (петти февруари)
238. Михајловски, Драги. Much Ado about Nothing–Skopje: Театар комедија, 2014
239. Михајловски, Драги. Должници, роман – Скопје: Каприкорнус, 2014

2015

240. Миихајловски, Драги. Должници 2: раскази и коментари. – Скопје: Каприкорнус,
241. Михајловски, Драги. Швајцарија на Балканите. – Скопје: Каприкорнус, 2015
242. Shakespeare, William. Antony and Cleopatra (превод од англиски Драги Михајловски, адаптација и режија John Blondell. - Битолски наероден театар, 18.7.2015

2016

243. Михајловски, Драги. Носко (драматизација на бајка од Вилхелм Хојф)
244. Михајловски, Драги. Трите самовили (драматизација на бајка запишана од Марко Цепенков)

245. Михајловски, Драги. Швајцарија на Балканите: драма (според истоимениот роман од Д.М.)

2017

246. В. Шекспир. Недрамски дела (превод на сите 3869 римувани стихови). Скопје, КСЦ, 2017
247. Михајловски, Драги. "Milton's Reception in Macedonia". Oxford: Oxford University Press, 2017
248. Д. Михајловски. „Пат за рајот“: Раскази и драми, Скопје: ТРИ, 2017
249. Д. Михајловски. Преведување книжевност. Скопје: Матица Македонска, 2017

2018

250. Михајловски, Драги. Швајцарија на Балканите, роман, Скопје: Матица Македонска, Скопје 2018
251. Михајловски, Драги. Бдењето на Одисеј, роман, Скопје: Просветно дело и Детска радост, Скопје 2018
252. D. Mihajlovski. "Pat za rajot": Raskazi I drami, Skopje: TRI, 2017
253. D. Mihajlovski. Preveduvanje knizhevnost. Skopje: Matica Makedonska, 2017 (во печат)
254. Shakespeare, William. Julius Caesar (Препев од англиски Драги Михајловски). – Битолски народен театар, мај, 2018
255. Михајловски, Драги. - Пагански времиња: за старите што станале бесмртни и од мирно седење отишле кај бога да му ја сакаат штитеничката за невеста. Скопје: Просветно дело, 2018

2019

256. Михајловски, Драги. Излез од лавиринтот: Теорија и практика на книжевниот превод со терминологија на ЕУ, македонските институции и разни поимници и глосари. Скопје: Просветно дело, 2019
257. Руми. Сите имиња на Господ (препев од англиски со соодветен вовед) Скопје: ТРИ, 2019
258. Михајловски, Драги. Пагански времиња (роман), Скопје: Просветно дело, 2019
259. Rade Siljan. Triptichon for Macedonia. (prevod od makedonski Dragi Mihajlovski), Skopje: Matica makedonska, 2019

ФОТОГРАФИИ ОД НАСТАНОТ

**ЧЕСТВУВАЊЕ НА ЛИКОТ И ДЕЛОТО НА
ПРОФ. Д-Р ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ**

ПРОФ. Д-Р ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ
(1951-2022)

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ, БЛАЖЕ КОНЕСКИ - СКОПЈЕ
ЧЕСТАГО ПРЕДСТАВНИ ОДБОР

**15.06.2022
18:00 часот**

**ЧЕСТВУВАЊЕ НА ЛИКОТ И ДЕЛОТО НА
ПРОФ. Д-Р ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ**

Имаме особена чест и задоволство
да Ве поканиме на

**ЧЕСТВУВАЊЕТО НА ЛИКОТ И ДЕЛОТО НА
ПРОФ. Д-Р ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ**

Настанот ќе се одржи на
Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје

**15.06.2022
18:00 часот**

Поздравно обраќање: проф. д-р Анастасија Буљчиќ, декан

Воведно слово: проф. д-р Соња Виланова-Стевановиќ

Излагање од преговор на темата: *Блаже Конески и неговото дело*
- Елена Величковиќ

Објавено на сцената: војвода Јана Мираковиќ

Излагање од преговор на темата: *Животопис на проф. д-р Драги Михајловски*
- Светлана Буљчиќ

Објавено: проф. д-р Рајна Милашевиќ
реципиент на Блаже Конески на англиски јазик и соопштение

Излагање од преговор на темата: *Животопис на проф. д-р Драги Михајловски*
(реципиент на Блаже Конески) - Милана Ѓуѓинска

Објавено: проф. д-р Јован Ангеловиќ

Преговор на Совет 18 од Војвода Мирашевиќ
- Елена Величковиќ

Објавено на рецитирање од СТФК, Пешира Ѓуѓинска

Корисници од расказите „Сон“ и „Скопје е град на Драги Михајловски“
- Благојд Димитровски и Милана Ѓуѓинска

Надворешно: проф. д-р Румјана Буљчиќ

СТФК ИСТИСКО ОДБОР
Проф. д-р Соња Виланова-Стевановиќ
Проф. д-р Румјана Буљчиќ
Проф. д-р Милана Ѓуѓинска

**СВЕЧЕН ЧАС ПО ПОВОД
75 ГОДИНИ ОД ОСНОВАЊЕТО НА
КАТЕДРАТА ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
– СРЕДБА НА ГЕНЕРАЦИИ –**

УДК 821.163.3-5

Искра Пановска-Димкова

Почитуван ректоре на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, проф. д-р Никола Јанкуловски,

Почитувана директорке на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, проф. д-р Елена Јованова-Грујовска,

Почитувана деканке на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, проф. д-р Анета Дучевска,

Почитувани наши пензионирани и актуелни професори и раководители на катедри,

Почитувани колеги наши дипломирани и сегашни студенти,

Во името на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици, ви посакувам топло добре дојде на Свечениот час на Катедрата – Средба на генерации.

Денес се собравме тука за да одбележиме еден голем јубилеј на нашата Катедра – 75 години од основањето. Точно на 16 декември 1946 г. се одржало првото предавање на македонски јазик на една високообразовна институција – на македонски јазик, но и за македонскиот јазик, со што се поставиле темелите на денешната Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици, а истовремено и на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, кој, исто така, годинава одбележува јубилеј 75 години од основањето.

Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици ја има честа основач и нејзин прв раководител да биде великанот на македонската наука за јазикот – професорот Блаже Конески, во чија чест и Филолошкиот факултет денес го носи неговото име, а чијашто 100-годишнина од раѓањето годинава ја одбележуваме не само на Факултетот туку и низ институциите во целата држава. Делото на нашиот основач и патрон Блаже Конески, заедно со делата на другите видни професорски имиња излезени од нашата Катедра, како и современите постигнувања на Катедрата, нè обврзуваат и понатаму да ја развиваме нашата наставна и научна дејност за идните

генерации македонисти и ни се поттик за уште посмела афирмација на македонскиот јазик како на внатрешен, така и на меѓународен план.

Македонскиот јазик, како фундаментално национално богатство, е една од најважните студиски програми што се изучуваат на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“. Во текот на годините, на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици постојано се развиваат нови и современи предметни програми кои држат чекор со развојот на лингвистичката наука во светот. Тргувајќи од првите основни предавања за македонскиот литературен јазик и за неговата граматика, денес на Катедрата се предаваат високонаучни предмети од сите области: предмети од областа на историјата на македонскиот јазик, од областа на дијалектологијата, предмети од областа на современиот македонски јазик: фонологија, морфологија, лексикологија, зборообразување, синтакса, лингвистика, основи на врзан текст, предмети од областа на методиката на јазикот, но и уште поспецијалистички предмети од типот на психолингвистика, социолингвистика, семантика, балканистика, ономастика, прагматика, до форензичка лингвистика итн.

Од основањето, па до денес, во текот на 75-те години постоење, на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици дипломирале над 2000 студенти. Најголемата група ја претставуваат професорите по македонски јазик и книжевност – кои своето место го наоѓаат во основното и во средното образование, но голем дел се и дипломирани на некогашните двопредметни групи: македонски јазик како прв главен предмет со некој странски јазик како втор главен предмет (или попознато како настава „под Б“). Нашите дипломирани студенти денес се признати стручњаци во своите области: наставници, професори, лектори, преведувачи, писатели, новинари.

И, ќе завршам со следново: да се студира мајчиниот, македонски јазик е едно посебно благородно искуство. Сите го зборуваме, но само со неговото длабинско проучување – го запознаваме целото негово богатство на зборови, структури и значења, го согледуваме неговиот специфичен систем што го одразува допирот меѓу словенскиот и несловенскиот свет и сè она што го прави македонскиот јазик најнетипичниот, но и најинтересниот претставник на словенските јазици и непресушна инспирација за научна работа. Сето тоа знаење Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици несебично им го предава на своите студенти, а тие потоа со љубов им го пренесуваат на следните генерации македонисти.

Ви благодарам!

УДК 821.163.3-5

Анета Дучевска

**ОБРАЌАЊЕ ВО СВОЈСТВО НА ДЕКАН НА
ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ НА
СВЕЧЕН ЧАС ПО ПОВОД 75-ГОДИШНОТО ПОСТОЕЊЕ НА
КАТЕДРАТА ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК (15.10.2021)**

Почитувани,

Катедрата за македонски јазик во своето 75-годишно постоење се развива и достигнува статус на образовна, научна и културна референца во своето потесно и пошироко опкружување.

Формирана како факултетска единица чиј примарен интерес е проучувањето на македонскиот јазик во општолингвистички контекст, во образовен контекст, во применувачки контекст, во амбасадорски контекст, Катедрата се здобива со лик и дело препознатливо во земјата и во странство.

На што се должи овој статус и оваа препознатливост? Пред сè, на несебичните заложби на индивидуален и на колективен план: Катедрата за македонски јазик е дом и алма матер на голем број филолози и јазичари, кои со своите авторски дела и со педагошката дејност придонеле во обликувањето на сликата на Катедрата, која, пак, привлекла и привлекува нови генерации заинтересирани да се формираат во вакви профили. Од друга страна, на колективен план, Катедрата се истакнува како домаќин на бројни научни конференции; како учесник и партнер во национални и меѓународни проекти со значајни резултати за својот развој; како реализатор на специјализирани тестирања и испити за потребите на други институции. Сè на сè, една богата и шаренолика континуирана активност и присутност.

Почитувани,

Како и секој друг жив организам на овој свет, така и Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици има свои животни циклуси: има своја пролет, свое раѓање, обновата, будење во 40-тите и 50-тите години; има

своје лето – виталност, акција, авантура во 60-тите и 70-тите години; има своја есен – жетва, златно доба, плодови во 80-тите и 90-тите години; има своја зима – студ, пасива, хибернација во 20-те години од 21 век. На прагот сме на нов циклус, кој нè води до прашањето Што понатаму? Оваа временска отсечка од 75 години постоење и делување на една високообразовна институција е доволен период за рефлексива во однос на ова прашање, т.е. за рефлексива во манир на Мисирковата реторика Што направивме и што треба да правиме за однапред; или, пак, во манир на христијанската реторика Кво вадис? Одговорите на овие прашања ќе добијат свој израз во наредните 25 години, кога ќе се најдеме во 100-та година од постоењето. До тогаш, на сите колеги актуелни и поранешни, на сите студенти актуелни и поранешни, на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и на УКИМ им го честитам јубилејот на Катедрата за македонски јазик, со желба за воведување нови, свежи, квалитетно подобрени концепти и пристапи кон работата, за континуирано зајакнување на своите капацитети, како и за поставување високи цели и стандарди што ќе ја направат Катедрата институција со исклучително квалитетни обележја.

УДК 821.163.3-5

Никола Јанкуловски
Ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Во оваа година на јубилеи што ги одбележува Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ ми претставува особена чест да го поздравам големиот јубилеј на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици – 75 години од основањето. Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици има основоположничка улога во создавањето на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и е неговата првата наставно-научна институционална единица. Основана е во 1946 година, под називот Катедра за јужнословенски јазици, со посебен Семинар за македонски јазик. Оваа година одбележуваме и 100 години од раѓањето на великанот на македонистиката – Блаже Конески, кој бил член токму на оваа Катедра.

Од основањето до денес, Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици постојано ги приспособува своите додипломски студиски програми кон барањата на современата наука и на пазарот на трудот, успешно организира и ги осовременува постдипломските студии на студиската програма Македонски јазик, а учествува и во третиот циклус студии од областа Македонистика на Школата за докторски студии при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

Професорите од оваа Катедра учествуваат во изведувачето на наставата и на сите студиски групи на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, но настава по македонски јазик, како и по други лингвистички предмети, држат и на поголем број факултети во рамките на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, како што се Филозофскиот факултет, Правниот факултет „Јустинијан Први“, Медицинскиот факултет, Факултетот за драмски уметности, Природно-математичкиот факултет, Факултетот за ликовни уметности, Машинскиот факултет и др.

Грижа на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици е и организирањето на наставата по македонски јазик на универзитетите во странство. Катедрата остварувала и остварува контакти со речиси сите славистички центри во светот, а меѓународниот подем на македонистиката

во светот особено доаѓа до израз преку основањето на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во 1967 година, во чие организирање и функционирање Катедрата дала значаен придонес. Секоја година професорите од оваа Катедра држат предавања и изведуваат лекторска настава на Летната школа на Семинарот во Охрид.

Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици ја покрива и наставата по македонски јазик за странските студенти што сакаат да се запишат на нашиот Универзитет и за таа цел професорите од Катедрата го спроведуваат европски признатиот Тест по македонски јазик за странци – ТЕМАК.

Меѓународната соработка на Катедрата е видлива и преку многубројните студиски престои на наставниот кадар на повеќе универзитети во различни држави во светот. Професорите од Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици за следните генерации студенти и за пошироката јавност имаат оставено и оставаат богато печатено наследство, како во вид на зборници од одржаните научни собири така и во вид на специјализирани монографии и учебници за студентите, но и печатени материјали од многубројните меѓународни и национални проекти со кои раководеле.

Во таа смисла, на колегите им посакувам натамошна успешна работа и срдечно им го честитам јубилејот 75 години од основањето на Катедрата.

УДК 811.163.3-051

Димитар Пандев**НАШИТЕ ПРВИ ПРОФЕСОРИ**

Нашите први професори самостојно ја организираа наставата по македонистика уште пред 75 години и ги поставија со своето акумулирано знаење и комуникациски вештини основите на македонскиот универзитетски и научно-уметнички живот. Многу напишаа и објавија, но уште повеќе говореа: не само на часови, на предавањата и на семинарските вежби меѓу актуелните студенти, туку уште повеќе и на јавни настапи и трибини, промоции и свечени одбележувања.

Нашите професори, бодриот Блаже Конески и искусниот Крум Тошев, ја поставија стожерно македонската граматика на Семинарот за македонски јазик и литература, зашто логистиката на јазикот е во неговите творци, а творбите на македонскиот јазик беа во македонскиот фолкор и во македонската писменост, и требаше прво детализирано да се откријат, да им се избрише правта што ни ги подзатскрила пред иднината и, бездруго, да се актуализираат во млада литература, систематизирано да се вклопат во јазичното времепространство на јужнословенските и балканските јазици и литератури, да се издигнат на рамниште на Катедра со прецизна лингвистичка ориентација поткрепена со книжевно-уметничките достоинства на македонскиот јазик на фонот на филологијата и книжевната историја. Не без Васо Томановиќ и Харалампие Поленаковиќ.

Првите наши професори безрезервно го направија тоа и го отворија патот на македонскиот збор, свежината на македонскиот јазик низ македонските основни и средни училишта, достоинствата на македонскиот речник како национално богатство во масовните медиуми.

И меѓусебно се надополнуваа во науката за јазикот и во практиката на наставата по македонски јазик и литература, грижливо откривајќи го македонското јазично милје во сета негова дијалектна и писменојазична

изнијансираност, кодирајќи го македонскиот јазик на лингвистичката карта на светот, имено, на фонот на јазикотворечките теории во светската лингвистика од тоа време, токму во оваа средина од која се раскрилила писменоста низ словенскиот свет.

Се надоврзуваа на најпрогресивните страници од филозофско-филолошката мисла и ги надополнуваа со примери од сопствените истражувања секогаш во спреги со секоја нова генерација македонисти.

Конески и Тошев меѓусебно се надополнуваа на онаа тогаш сè уште недоволно раскрчена, во светската лингвистика, крстосница меѓу синхронијата и дијакронијата, за која се тврдело дека се развива низ парадокси, па, така, повозрасниот и поискусниот Тошев ја презеде современата граматика на македонскиот јазик, синхронијата, а Конески ја прифати историската, според неговиот јасен принцип, „наша е иднината, а тоа значи наше станува и минатото“. А, минатото Конески најпрво го побара по сè уште нерасчистените врвици од војната, собирајќи го фолклорниот материјал создаван под геслото „Македонско име нема да загине“, кое истражувачки ќе го пренесе во илинденската епопеја, а потоа и во македонските преродбенски училишта на трансверзалите меѓу црквата и чаршијата... и сè така херменевтички до времето на Охридската книжевна школа.

Конески ќе се сообрази со принципите на општата лингвистика, мошне брзо ќе се ослободи од стегите на традиционалната граматика и внимателно ќе ги следи трендовите во модерната лингвистика. По неговиот пат нема да заостане ниту Тошев, а по тој ќе тргнат и првите генерации дипломирани македонисти.

Да се студирало македонски јазик во тие први повоени години воопшто не било лесно, ниту пак едноставно, зашто се апсолвирало нешто што само што добивало свој воспоставен тек, но младите генерации ги убедувало меѓусебното разбирање на релацијата професор – студент дека ништо ново не создавале, туку завршувале одамна започнато грандиозно дело, од времето на Кирил и Методиј, кои набргу стануваат и заштитно име на Универзитетот, а нивното дело тогаш во тоа време наоѓа своја заштита токму на Семинарот за македонски јазик и книжевност. А, уште недооформена Катедрата, македонскиот јазик одново се нашол на жестоки напади, во превртливото време.

Но, филолошката знајба што се пренесувала низ аулите на факултетот, исполнета со метафори и алегии од стари книги и древни митови, упатувала дека на нескротливата младост на македонскиот јазик, поттикната со зрелоста на академската кирилометодиевистика, никој ништо

не ѝ може. Со други зборови, политичката стихија ништо не ѝ може на народнојазичната.

Катедрата ќе се надополнува со нови свежи сили, од чијашто прва спрега меѓу Конески и Тошев и првите асистенти, Божо Видоески и Рада Угринова, ќе произлезе прво Билтенот на Катедрата, а истовремено и Правописот на македонскиот јазик со правописен речник и ќе се допрецизираат правописните и граматичките прашања според практиката воспоставена низ македонскиот образовен и медиумски простор. Ќе дојде тука до израз не само методичкото и преведувачкото искуство на Тошев и творечкото на Конески, туку и грижливиот однос кон македонското речничко богатство, говорено и писмено засведочено, на Видоески и Угринова. На страниците на Билтенот ќе се запросторат недоискажаните идеи на старите предвоени борци за македонскиот јазик, Јован Костовски, Радослав Петковски, како и на Филип Каваев, кој одново, потем сите предвоени схолии, ќе застудира на Групата за македонски јазик, но и на младите студенти, Трајко Стаматовски, Благоја Корубин. Да ги собере во едно неизбришливо медиумско времепространство, бездруго, можеле само Конески и Тошев, не без Видоески и Угринова.

Исто како што ја имале способноста, само неколку години по првите издадени дипломи за професори по македонски јазик и литература да го оформат Сојузот на Друштвата за македонски јазик и литература и заедно со своите довчерашни студенти, веќе професори во основните и средните училишта, да ги дискутираат проблемите во наставата, но и да полемизираат на теми од областа на лингвистиката и на теоријата на литературата, јавно на собранија на Друштвата и писмено на страниците на органот на Друштвото, „Литературен збор“, не без поддршка и од далеку повозрасните Христо Зографов и Васил Иљоски, но и од помладите Корубин и Александар Спасов.

А, на едно од првите собранија, Конески ќе застане јавно во одбрана на делото на Кирил и Методиј, глаголицата. Друго и можеби никогаш до крај недорасчистено прашање е кому во тоа време му пречела глаголицата, како што им пречел и македонскиот јазик. Но, Конески се наоѓа упатен да ја брани, како што секогаш останува доследен на принципите на општата лингвистика и на нејзините погледи за литературните јазици во современиот свет, ќе се сообразува со актуализациите во современата лингвистика, зашто нема ниту една теорија што не ја илустрирал со сопствен творечки пример, или со примери од своите најблиски соработници што ќе ги вклопува во своите грандиозни дела, почнувајќи од Граматиката на македонскиот литературен јазик. И, сè така до „Светот на песната и

легендата“. И постојано ќе креира одбранбени позиции пред сите напади врз македонскиот јазик.

И, мошне брзо, уште од 1952 година, нашите први професори ќе продолжат да ги одбележуваат македонистичките јубилеи, прво на Зборникот на браќата Миладиновци, па на Григор Прличев. И, чинам, никого нема да забораваат, во ниту еден случај, ни Кирил и Методиј, ни свети Климент Охридски, ниту пак Крсте Петков Мисирков.

И, ќе создадат прецизна лингвистика, мунициозниот Видоески низ призмата на структурализмот беспрекорно ќе ја проучи македонската дијалектологија и ќе дојде до истите заклучоци по кои по друг пат беше дошол своевремено и Крсте Петков Мисирков, а Угринова ќе ја осветли притаената етимологија со свежи семантички проучувања, во тоа време оставени за некое друго време потем строгиот формализам.

Време е тоа на сè уште строги лингвистички процедури, но македонската лингвистика на Катедрата за македонски јазик се водела по сопствена интуиција и со беспрекорна програма, која наскоро ќе се вложи во Институтот за македонски јазик, предводен прво од Тошев, и ќе ни треба една прецизна историја на македонистиката и на славистиката за да утврдиме во која мера македонистиката ја поттикнувала славистиката во одделни теории што ќе бидат разработувани на светските славистички конгреси. Зашто, некои од идеите на доајените на славистиката слободно циркулирале низ аулите на нашиот факултет.

Меѓу другото, и балканистичките и стилистичките, во онаа мера во која ќе бидат прифатени и детализирани, првите од Оливера Јашар-Настева, која со своите истражувања нагледно врз мас-медиумски примери потврди дека социолингвистиката не е егзотика туку јазична стварност, а вторите од Ружа Паноска, која ќе продолжи од онаа современа граматичкостилистичка делница, на која подзапре Конески, јазикот на современите македонски писатели. А, Конески мораше да ја пренесочи својата композиција, зашто токму таму ќе се посретнеше себеси, како што тоа така ведро го кажува во првата песна во стихозбирката „Записи“, потем која сите книжевни неверници што не веруваа во поетската моќ на Конески, прочитаа и поверуваа.

Нашите први професори меѓусебно се надополнуваа во своите знајби, заедно настапуваа со заеднички реферати, заедно ја бранеа македонистиката на светските славистички конгреси, буквално беа јазик во акција, македонски јазик, во онаа смисла во која јазикот е систем издигнат над сите други системи, научни и уметнички, над општетството и културата.

И, ќе соработуваат со врвните имиња на лингвистиката и славистиката, со Хораст Лант, Роман Јакобсон, Тадеуш Лер-Сплавински, Збигњев Голомб, Семјуел Борисевич Бернштејн, Милка Ивиќ, Далибор Брозовиќ, а некои од нив станаа и наши пријатели и беа дел од нашите катедри како Влоѓимјеж Пјанка, кој од место во место ја пропешачи Македонија и Рина Усикова, која им беше близок пријател на македонските писатели а дел од нив ги преведе на руски. Траги се тоа неизбришливи.

И кога зборувам за нив, професорите на нашиот факултет, и домашните и странските, просто не можам да се отргнам од една од првите засведочени во текст беседи на Конески насловена „Светлината во нашите очи“, зашто сега гледам колку нараснало нашето македонистичко друштво.

УДК 821.163.3-5

Катерина Велјановска

Почитувани гости, драги колешки и колеги, драги дипломирани и сегашни студенти,

По повод нашиот голем јубилеј, 75 години од основањето на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици, подготвивме брошура во која се обидовме накусо, на 150 страници да ги претставиме развојот и дејноста на Катедрата и да ги изложиме кратките биографии и селектираните библиографии на сите членови (вкупно 41) од нејзиното основање до денес. Кога пристапиме кон реализација на ова издание, појдовме од идејата да оставиме запишана трага за следните генерации, со намера да не се забораваат активностите на оние што работеле и на оние што сè уште работат на Катедрата. За реализација на ова издание заслужни се сите вработени од нејзиниот активен состав.

Сметам дека токму сега и токму овде е вистинскиот момент да ги споменеме имињата на сите вработени, хронолошки, според нивното доаѓање на Катедрата.

Првата генерација, воедно и основачи на нашата Катедра се Блаже Конески (повеќегодишен нејзин шеф и патрон на нашиот факултет), Крум Тошев и Васо Томановиќ. Од првата дипломирана генерација на групата македонски јазик на Катедрата од 1949 г. остануваат професорите Радмила Угринова-Скаловска и Божидар Видоески, а во учебната 1958/59 г. составот на Катедрата се проширува со уште шестмина нововработени: Оливера Јашар-Настева, Александар Цукески, Милка Проданова, Вида Павловска, Бистрица Миркуловска и Ружа Паноска. Во 1970 г. како нови членови се примени Стојка Бојковска и Мито Миовски, а подоцна и Живко Цветковски.

Со новите наставни планови од 1977 година, со воведувањето на еднопредметната студиска група и со нови предмети, особено од областа на современиот македонски јазик, на Катедрата доаѓаат Лилјана Минова-Ѓуркова, Кирил Конески, Људмил Спасов и Илија Чашуле. Во 1981

односно 1982 година се примени Димитар Пандев, Емилија Црвенковска и Југослава Арсовиќ.

Катедрата евидентно се подмладува во периодот од 1984 до 1991 година, кога се примени Катерина Велјановска, Станислав Станковиќ, Томислав Трневски, Гордана Алексова, Нина Димитрова, Елена Петроска, Славица Велева, Анета Дучевска, Татјана Гочкова, Лидија Аризанковска и Ненад Вујадиновиќ.

Во периодот што следи, од 1995 до 1997 година, на членството им се придружуваат и Марјан Марковиќ, Симон Саздов, Искра Пановска-Димкова и Станислава-Саша Тофоска. По подолга пауза, во 2003 година, примена е Марија Паунова. Следи повторно подолга пауза и во 2018 година на Катедрата доаѓаат Бобан Карапејовски и Бојан Петревски. Денес, во својот активен состав Катедрата има 16 вработени. Фактот дека најголем дел од вработените се од редот на редовните професори и други наставнички звања, и немањето ниту еден асистент, укажува на насушната потреба за подмладување на Катедрата и за поголем слух за решавање на ова прашање кај одговорните министерства при Владата на РСМ.

Во оформувањето и дејноста на Катедрата значаен удел имаа и имаат студентите. Без нивното присуство и нивниот интерес за проучување на македонскиот јазик, Катедрата немаше да има и ваков плоден развој. Затоа сме им благодарни на сите што одбраа да го студираат македонскиот јазик. На поголем број од дипломираните студенти тој им стана и животна професија, со вработувањата како наставници во основните и средните училишта или како лектори.

На членовите на Катедрата, како и на сите присутни и на оние што не успеаја да дојдат, им посакувам многу успеси и во иднина во грижата и негувањето на македонскиот јазик. Исто така, ви посакувам и многу здравје.

Ви благодарам за вниманието!

УДК 821.163.3-5

Камелија Левенска
Поранешна студентка на
Катедрата за македонски јазик

Почитувани присутни, драги професори, студенти, колешки и колеги, Честитајќи ја 75-годишнината од востановување на Катедрата за македонски јазик, дозволете ми да ја изразам својата благодарност за укажаната чест да се обратам пред вас, на овој Свечен час, токму годинава кога одбележуваме и 100-годишнина од раѓањето на Блаже Конески.

Се гордеам што студирав на Катедрата за македонски јазик, којашто Блаже Конески ја основал и водел и што мојата алма матер го носи неговото име.

Овој свод ги чува моите студентски спомени напоени со убавина. Мојата, тука ткаена и везена руба ме подготви за живот со јазикот и зборот, за меѓусебна поддршка и разбирање, чување со полно почитување и предаденост, без предавство.

Не избираме во кој народ или во кој јазик ќе се родиме. Јас сум горда што македонскиот јазик ме избрал мене за негов говирител но и гласник, а токму тоа што студирав на Катедрата за македонски јазик е една од моите предности во деловниот свет.

Денес, на средбата на генерации, тука ми се дел од професорите, асистентите и колешките – сега професори, професорки и на раководни позиции. Ги нарекувам чувари на јазикот, нескриено им се радувам на континуитетот во заложбите и искрено се надевам на отворање поголема соработка со деловниот сектор.

Зад себе имам триесетгодишна успешна кариера во областа на маркетингот и односите со јавност, но јас сум, пред сè, вљубеник во зборот и македонскиот јазик, и тоа најточно ме дефинира. Можеби затоа што мојот прв роденденски дар – едицијата книги од десет македонски поети издадена во 66-тата, како десет наречници ми ја одредиле иднината. Првата во нив е токму – СТЕРНА.

Пред 36 години, со мојата љубов кон јазикот, како со развиорено знаме, за првпат втрчав во оваа аула и со широка насмевка се запознав со неа... и таа и јас, полни трепет и очекувања.

По завршувањето на студиите, го прифатив предизвикот на деловниот свет и се обликував низ учење со практична работа и обуки од странски маркетинг и експерти за односи со јавноста, формирајќи ги и првите сектори за маркетинг и за односи со јавноста во дел од нашите компании, со внимание кон општествената одговорност, почитување на македонските културни вредности и нашиот културен идентитет, свесна дека токму јазикот е огледало на целокупниот поимен свет на културниот идентитет, а комуникацијата движечка сила за негово чување и развој.

Темелот на мојата кариера, можев да го создадам единствено тука, каде што се учат најдобрите особини на јазикот и каде што се стекнува сродство со зборот низ осознавање на сите негови димензии, нијанси и точни мери и каде што низ море од литература и дискусии, окото и увото се навикнуваат на полнозначност и убавина на кажаното и напишаното.

Последниве триесетина години многу нешта се променија: технологијата го претвори светот во глобално село, медиумите се носат в џеб, информацијата стана достапна на допир, влегувајќи во 21 век нè понесе ерата на комуникации.

Денес успехот на секоја деловна компанија се мери со успехот на нејзината комуникација. Технологијата ги води промените, но таа е во служба на пренесување на пораката.

Зборот и натаму е најмоќно орудие и оружје кое „и со шепот цели“.

Тој треба да се чува и да не се пушта „како необучен коњ што знае да каса, да клоца, да мава“.

Но, и притоа, да се навлезе во неговата широка човечка и очовечувачка природа, имајќи на ум дека сè се прави од човекот за човекот.

Според мене, секој што умее да патува низ богатите предели на јазикот и зборот, нема да заталка на мапата на ниту една дејност. Умешноста за креирање содржини и нивно правописно и правоговорно изнесување ќе е секогаш и секаде негова предност. Мајчиниот јазик и *сѿернаиша*, се богатство што се носи, сè друго е вештина и може да се научи.

Со пиетет и благодарност кон Блаже Конески – патронот на нашиот Факултет, којшто ни ги отвори и портите за достоинствен влез во светот на модерната цивилизација, на наставно-научниот кадар, но и на сите нам, пожелувам...

– да гргне стерната и да ги наполни сите суводолици низ нашето работно секојдневие, та да ни се наполни Факултетот студенти за нови радости и гордости, за достинство.

А, таа, да се стиши и успокои во ширината....

Камелија Левенска

Магистер по култура и медиуми

Експерт за маркетинг и односи со јавноста

Дипломира на Факултетот „Блаже Конески“ на Катедрата за македонски јазик во 1989 год.

Својата кариера од 1990 г. ја гради во сферата на деловниот сектор, во областа на маркетингот и односите со јавноста во домашни и меѓународни компании, каде што внесува посебен белег во комуникацијата меѓу брендovите и јавноста, промовирајќи ги вредностите и предностите на македонскиот јазик. Од 2009 е директор за комуникациска стратегија и маркетинг при Државна лотарија.

УДК 821.163.3-5

Магдалена Ристеска

Студентка на Катедрата за македонски јазик

Почитувани присутни,

Почитуван проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје,

Почитувана професор д-р Анета Дучевска, декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“,

Почитувана професор д-р Искра Пановска-Димкова, раководител на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици,

Почитувана професор д-р Елена Јованова-Грујовска директор на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“,

Драги и почитувани наши професори, драги дипломирани и сегашни студенти, драги почитувачи на македонистиката,

Особена чест и задоволство ми е да ви се обратам како претставник на студентите на овој Свечен час, со кој ја славиме 75-годишнината од основањето на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици. Впрочем, чест е да се биде пред сè студент, а потоа соработник и содејствувач со врвни македонисти и научници, особено во оваа убава, јубилејна 2021 година, во која, меѓу другото, ја чествуваме и 100-годишнината од раѓањето на столбот на македонската културна ренесанса во XX век, нашиот патрон – Блаже Конески. Радоста е неизмерна што и покрај ситуацијата која го преплави светот со доза трагичност, се собравме во живо да проглаголиме збор-два за важноста и значајноста на овие јубилеи и да ја оствариме потребната меѓугенерациска дружба, при која се отвораат можностите за споделување на досегашните заеднички искуства и доживувања.

Особено ми е драго што на овој значаен ден радоста ја споделуваме заедно и во голем број го прославуваме постоењето на Катедрата и значењето на нејзината дејност за македонистиката, како наука за нашето најголемо културно и духовно богатство и наследство - македонскиот јазик. Да се изучува македонистиката значи да се биде духовно присутен во сите епохи од историјата на македонскиот народ и македонскиот јазик.

Од епохата на почетоците на словенската писменост и масовното описување на народот, преку епохата на дејствувањето на македонските преродбеници, периодот на стандардизација на македонскиот јазик, па сè до започнувањето на современото научно проучување на јазикот, кое трае и денес. Да се изучува македонистиката значи да се воспостави и постојано да се воспоставува директен контакт со делото на сите личности кои оствариле и оставиле силен и траен печат во развојот на македонскиот јазик, литература и култура. А, македонската наука располага со богатство имиња, огромен број културни дејци, интелектуалци и творци чии јазични и книжевни акции и дела обележале одреден период во историјата. Сите тие ги почитувале работата и делата на претходните поколенија, а со својата дејност оставале аманет и за идните генерации.

Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици беспрекорно ги почитува и ги уважува делата на претходниците македонисти и ја продолжува нивната работа. А, со самото продолжување на борбата за целосна афирмација на македонскиот јазик и негово длабинско научно истражување ни го предава аманетот нам, на сегашните студенти. Воспитува, образува и подготвува млади македонисти што ќе го продолжат овој постојан и непрекинат ланец на личности на македонската историја – сподвижници на нови јазични идеи, перцепции и процеси. Професорите на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици извонредно нè подготвуваат нас студентите успешно да пловиме низ водите на македонистиката, да продолжиме да го проучуваме македонскиот јазик, да ја развиваме и негуваме љубовта кон убавиот, правилен јазичен израз и достоинство да ја почитуваме јазичната норма. Меѓу другото, нè збогатуваат со научни факти и вистини за во оние несакани околности кои наложуваат неизбежен спор, храбро да ѝ се спротивставиме на секоја опасност која претставува закана за македонскиот јазик и македонскиот идентитет. Заканите не доаѓаат секогаш еднавотвор. Па, така, досегашното студентско искуство потврдува дека сè помасовно ни се заканува проблемот со неписменоста, неукоста, погрешната употреба на јазикот и непознавањето на јазичната норма и сопствената историја. А, војната со неписменоста е единствената пострашна војна од војната со непријателот.

За крај, би сакала во името на сите актуелни студенти да им искажам голема благодарност на сите професори на Катедрата. Посебно им благодариме на оние што ни укажуваа на грешките со цел да се искачиме некое скалило погоре и неуморно нè поттикнуваат да се впуштаме во нови, сè посериозни предизвици. Драги професори, со вашето големо вложување во нашето образование, внурнување во длабочините на македонистиката

придонесувате за нашето себеспознавање и духовно растење. Вашата посветеност, истрајност и стремеж за постојано усовршување во проучувањето на главните карактеристики на македонскиот јазик, ја прави Катедрата најдоброто место за темелно совладување на безбројните начини на пренесувањето на убавината на јазикот на помладите генерации. А, несомнено, вашата дејност низ годините ја направи и вистинско седиште каде што секој вљубеник на македонскиот јазик и литература може да ја доживее македонистиката онака како што не би можел на ниедно друго место.

Да се студира македонистика е благодат, а ние како студенти сме благословени и благодарни за условите, перспективите, можностите и знаењето што ни ги нудат Катедрата и Факултетот и сериозно ја прифаќаме одговорноста за сето она што останува во наши раце! Благодариме!

ФОТОГРАФИИ ОД НАСТАНОТ

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“
КАТЕДРА ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
И ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ЈАЗИЦИ

Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици
има чест да ги покани
сите свои дипломирани и сегашни студенти
на **СВЕЧЕН ЧАС**
по повод 75 година од основанието

- СРЕДБА НА ГЕНЕРАЦИИ -

14.10.2021 г. (неделен ден) во 11:00 ч.
Дула на Филозофскиот факултет „Блаже Конески“

ПРОГРАМА

11:00 - 11:30	Приводни обраќања проф. д-р Мисир Павески-Димоски, ректор на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици проф. д-р Анастас Арнаудовски, директор на Филозофскиот факултет „Блаже Конески“ проф. д-р Наташа Јанковиќ-Јанковиќ, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ в Скопје проф. д-р Радика Јовановиќ-Љуповиќ, директор на Институтот за македонски јазик „Братислав Митревски“
11:30 - 11:40	приф. д-р Арминтар Пантели Поздравни зборови професорите
11:30 - 11:40	Дипломни зборови и поздравни зборови од Катедрата Катерина Јевревиќ-Јевревиќ, студентка Милана Раѓоски, студентка
11:40 - 11:45	проф. д-р Кристина Вељковиќ Презентација на брошура „Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици: 1946 - 2021“
11:45 - 11:00	Колени и дружење

**ТРИБИНА ОДРЖАНА ПО ПОВОД
5 МАЈ – ДЕН НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК**

УДК 821.163.3-5

Анета Дучевска**ВОВЕДНО ОБРАЌАЊЕ ВО СВОЈСТВО НА ДЕКАН НА
ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ И НА
МОДЕРАТОР НА ТРИБИНАТА ОДРЖАНА ПО ПОВОД
5 МАЈ – ДЕН НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК (5.05.2023)**

Јазикот и медиумите е тема што отсекогаш го привлекувала вниманието на лингвистите, на новинарите, но и на јавноста пошироко. Има повеќе причини за ваквиот интерес, кои сега ќе ги претставам и како можни тези за нашиот денешен разговор:

- медиумите претставуваат лесно достапен извор за јазичен материјал што се користи за научно-истражувачки цели и за наставно-образовни цели;
- медиумите се, исто така, важни јазични институции – нивните производи се во голема мера она што корисниците на јазикот секојдневно го слушаат или го читаат;
- следствено, восприемањето на медиумите го моделира јазичното поведение, т.е. влијае на развојот на нови тенденции во сите јазични рамништа;
- за странските изучувачи на јазикот медиумите претставуваат важен извор за јазичните модели на родените зборувачи;
- начините на кои се користи јазикот во медиумите е интересен за лингвистите од аспект на тоа какви раслојувања се користат (географски, социолошки, нормативни, т.е. дијалекти, сленг, жаргон) на пример, во рекламите, во жолтиот печат, во радиоемисиите (каде што водителите само ја претпоставуваат својата публика), т.е. генерално каков јазичен израз одбираат во својата проекција за публиката што ги чита или ги слуша;
- медиумите се, исто така, важни општествени институции затоа што се тие клучни претставувачи на културата, на политиката, на

општествениот живот, притоа наметнувајќи влијание врз тоа како се оформуваат и како се изразуваат овие сегменти во практиката;

- медиумскиот дискурс е важен затоа што преку него се открива карактерот за општеството, а се откриваат и начините и содржините со кои се придонесува за карактерот на општеството.

Што може да се каже за местото, улогата, поставеноста на македонскиот јазик во гореспоменатите тези?

Јасминка Павловска

ОДНОСОТ СПРЕМА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК Е КРВНАТА СЛИКА НА МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО

Јазикот е основното средство за работа во медиумите, било тие да се печатени (весници), електронски (радио, телевизија), или дигитални (интернетски медиуми). Иако, во динамичниот предизвик на медиумската работа, печатените медиуми постојано бараат начин како да бидат конкурентни на пазарот на информирањето, со условно кажано, „побрзите“ медиуми, мора да се истакне дека во весниците, денес најмногу се внимава на правилната употреба на македонскиот јазик, како своевиден професионален стандард. Од една страна, тоа е можеби затоа што трајноста на пишаниот збор повеќе ги обврзува новинарите, а потоа и поради тоа што пред да бидат пуштени во печат, текстовите минуваат уште низ неколку читачки филтри, уреднички и лекторски.

Во контекстот на значењето на печатените медиуми во стандардизирањето на македонскиот јазик, треба да се нагласи улогата на дневниот весник „Нова Македонија“, кој има голема улога во неговото официјализирање како службен јазик во Република Македонија. Имено, на 5 мај 1945 година со објавата во „Нова Македонија“ е официјализирана азбуката на македонскиот јазик како официјално писмо. Во историското значење на првиот број на „Нова Македонија“ е содржан и моментот што тој бил првиот официјален документ во кој Блаже Конески го извршил нормирањето на јазикот. Таквата историска испреплетеност на постоењето на „Нова Македонија“ и нормирањето на македонскиот јазик и денес ја чувствуваме како обврска за негово зачувување и континуирана афирмација.

Сите сме свесни дека употребата и развојот на јазикот се динамични процеси, подложени на влијанија од сеопштиот развој како на домашен така и на глобален план. Брзиот развој на технологијата, новите појави и поими произлезени од овој аспект на животот, како и феноменот на глобализација на политичките и на економските процеси, често нè става

во ситуација да мора брзо да се изнајде соодветен македонски збор за тој новогвор произлезен од нови поими, најчесто од англискиот јазик. Таквите зборови често се „новосоздадени“, компилирани дури и во англискиот јазик. Линијата на помал отпор, во такви ситуации ја исфрла фразата за најлесна одбрана: „многу ни е сиромашен македонскиот јазик“ и се пристапува кон некритичко преземање на англиските зборови и поими, без никаков труд да се пронајде македонскиот збор или фраза. Постои тенденција, особено во ТВ-прилозите и репортажите соговорниците со сема „природно“ во македонскиот говор да употребуваат зборови како: „постови“ (објави) „рандом“ (случајно), „рич“ (посетеност), „хејтање“ (омраза – говор на омраза)... На политичарите во Македонија, веќе како да им е вродено да зборуваат за своите „нотирања“ (забелешки), „наративи“ (приказни), „моментум“ (миг), „дисфункционалност“ (неспособност, но често и со значење на неприспособеност, па дури и заостанатост)... Дури ни интернетската алатка „гугл транслејт“ (преведувачот на Гугл) изразот „ЕУ-скрининг процес“ не го преведува на македонски јазик.

Ваквите ситуации, кога зборува соговорник во радио- или ТВ-прилог, односно кога политичари или други општественици даваат изјави, интервјуа... на некоректен македонски јазик, речиси се практично нерешливи. Но, во печатен или во дигитален медиум (портал), кога се пренесува изјавата, сепак би требало јазично (а често и логично) да се коригира и коректно да им се „сервира“ на читателите.

Кога како новинари, или воопшто како медиумски работници, ќе се најдеме во ваква ситуација, прво мора да ни биде јасно дека: македонскиот јазик воопшто не е сиромашен, ниту со зборови ниту со изрази. Ако ние не ги употребуваме, или сме мрзливи да ги побараме во речниците, или имаме комплекс од странските зборови..., не значи дека македонскиот јазик е сиромашен. И воопшто не е „кул“, односно нема да изгледаме поважно или поавторитетно, ако употребуваме зборови што читателите, гледачите, слушателите не ги разбираат. Секако, не треба секогаш да се инсистира на македонски зборови, по секоја цена за новопојавени, но општоприфатени глобални поими и термини, особено во технологијата и комуникациите. На пример, „интернет“ не мора да се нарекува „внатрешна мрежа“.

Специфичен феномен во македонскиот медиумски простор се синхронизираните, странски ТВ-серии. Во јавноста, овие серии често се потценувани во однос на интелектуалните и културните вредности кои ги пренесуваат, но исто така е факт дека тие зафаќаат значителен временски простор во програмите на македонските национални телевизии, речиси две децении. За сето ова време, непријатно забележливо е дека

во медиумите кои ги емитуваат овие серии, воопшто нема никаква грижа за квалитетот на преводот на македонски јазик. Освен што реченичната структура на македонскиот јазик е целосно изместена при синхронизацијата на сериите, многу често погрешни се преводите на одредени топоними кои се споменуваат во нив, имиња на историски личности и низа други фактички и граматички грешки. Одговорноста на медиумите за јазикот во преводот на странски содржини е подеднаква како и за домашните програмски содржини.

Впрочем, одговорноста на медиумите за одржување на културната посебност на македонскиот јазик во современото опкружување и за неговиот развој во контекст на лингвистичката глобализација е на практично ниво и е секојдневна. Во голема мера медиумите и не се свесни за тоа, па се однесуваат како македонскиот јазик да е споредна (законска) обврска за нивната дејност, а не основно средство и смисла за нивно постоење.

Начинот на којшто јазикот се користи и се третира во медиумите, претставува еден вид дијахрониски пресек на состојбите во општеството на повеќе нивоа. Не само на културно, интелектуално, духовно или на уметничко ниво, туку со внимателно слушање/читање на јазичното изразување во медиумите може во голема мера да се открие и економското ниво на развој во општеството, како и политичкиот капацитет и визионерство за дејствување во сегашноста и во иднината. Употребата на јазикот, во нашиот случај – македонскиот јазик, непристрасно ја отсликува „крвната слика“ на македонското општество.

Скопје, 5.5.2003 г.
Јасминка Павловска
„Нова Македонија“

Васко Попетревски

Благодарам за поканата и за иницијативата, чест ми е што сум дел од ваков форум.

Состојбата со современиот македонски јазик во медиумите денес – не е добра. И тоа е еуфемистичка констатација. Се сеќавам на времињата кога почнував да студирам новинарство на Правниот факултет при УКИМ – тоа е во далечната 1996 година. Јас и колегите, со кои заедно студирав, во тоа време сонувавме и се прашувавме дали некој од нас еден ден ќе може да каже – добар ден, го слушате Пладневниот весник на Македонското радио. Се надевам дека најголемиот дел од присутните во амфитеатарот се сеќаваат на култната информативна емисија на Македонското радио што се емитуваше секој ден во 15 часот и 30 минути.

Тоа беше време кога познавањето на стандардниот македонски јазик се сметаше за важна вредност. Време кога се ловea и најситните јазични, пред сè, правоговорни грешки. Така што, сонот да се каже – добар ден во 15:30 – во себе ја содржеше претпоставката за високо ниво на познавање на стандардната јазична норма.

За жал, брзонадоаѓачката комерцијализација во медиумскиот простор, пред сè, кај телевизиите, наскоро ги урна и сонот да се биде дел од Македонското радио и познавањето на стандардниот јазик како важна вредност во новинарството. Во најголемите телевизиски куќи за кои работев во периодот од 2001 до 2008 година речиси и да не се обрнуваше внимание на квалитетот на јазикот. За лектори воопшто и не стануваше збор, а не, пак, да бидат ангажирани. Како исклучок, во позитивна смисла, во тој период би ги посочил весниците на МПМ – „Медиа принт Македонија“, кои негуваа високо ниво на стандардната јазична норма.

Како е денес? Според мене, полошо и од тоа лошо време. И ако понекаде и може да се прочита очигледно лекториран текст, на планот на правоворот, состојбата е очајна. Акцентските целисти речиси да не постојат. Акцентирањето на третиот слог од крајот на зборот, особено кај повеќесложните зборови, е повеќе исклучок отколку правило. Обидете се, на пример, да се сетите кога последен пат сте слушнале правилно прочитани (изговорени) број или година, на пример.

Парадоксално, би рекол – устите и текстовите ни се полни со пораки за тоа колку ни е „загрозен“ јазикот, а во практика – не правиме речиси ништо за да го заштитиме. За мене, битката за јазикот се води во секоја јавно напишана или изговорена реченица. За мене, одбраната на јазикот не се мери со бројот на изговорени клетви за Бугарија и Бугарите, туку, на пример, со бројот на ангажирани лектори во медиумите во кои работиме. За мене, битка за македонскиот јазик не е критиката на Законот за употреба на албанскиот јазик, туку вршењето јавен притисок за доследна примена на Законот за македонскиот јазик.

На тој план, мислам дека постои високо ниво на лицемерност во нашето општество. Има обратнопропорционален однос во кој најгласните дека јазикот ни е загрозен, всушност, најмалку водат грижа за јазичната норма. Притоа, во критиката дека малку правиме за негување и за заштита на стандардниот јазик не би ги исклучил ниту најповиканите институции за тоа или, да бидам попрецизен, делови од нив.

На пример, некои од најхистеричните реакции за Договорот од Преспа, за некои потпишани документи во односите со Бугарија, за законот со кој беше проширена употребата на албанскиот јазик – дојдоа од вработени во Институтот за македонски јазик. Притоа, не забележувам дека истите тие вработени, со иста жар и посветеност, зборуваат за тоа дека речиси ниеден текст или документ што излегува од јавните институции не е лекториран, дека најголем дел од доминантните медиуми во државата се без лектори итн.

За да не излезе дека само критикувам, ќе се обидам конструктивно да го привршам моето излагање. За време на студиите по новинарство во шест семестри слушав предмети поврзани со македонскиот јазик. Како вчера да беше – се сеќавам на писмениот дел од испитот по Синтакса кај професорката Лилјана Минова-Гуркова. Во овој амфитеатар во кој сме денес, деканката Анета Дучевска, тогаш асистентка, внимаваше да не препишуваме. Се сеќавам и на испитот по Зборообразување кај професорот Живко Цветковски – во неговиот кабинет за време на полагањето беше присутна и професорката Катерина Велјановска – и таа е денес тука со нас.

Многу работи ми останаа во главата од тоа време, благодарен сум им за тоа. Но, како човек од практиката, кој секојдневно работи со јазикот, мојот апел до професорите што им предаваат на идните новинари денес би бил – обидете се да предавате применет јазик. Новинар не мора да ги знае дефинициите за конгруенција, но би било добро да знае дека – за пример ќе ја искористам фразата што веќе ја употребив – иста жар – дека жар е двородова именка и дека може да биде и – истиот жар. Или, новинар не

мора да знае што се номина агентис или номина инструменти, но добро е да знае, на пример, дека дрводелец се пишува слеано.

Мислам дека на тој план имаме можност и за заеднички здружени ангажмани – лингвистите и журналистите. Па, дури да лобираме и да бараме јавни пари за да се подготват материјали – практикуми, работни листови и друго, кои би служеле како основа за усвојување на стандардната јазична норма. Може да се размислува и за обуки на веќе активните новинари, со кои би се пополнила дупката создадена во меѓувреме.

Зашто: „*Cè godeka tō чуваме, tō неїуваме, tō вардиме, tō t̄легаме јазикот̄ наш македонски – ќе може да сметаме дека ја имаме и t̄t̄t̄ковинаt̄t̄a. Како кука, како дом, како оt̄нишt̄t̄е*“. Цитатот ви е познат.

Со плачење и колнење мислам дека ништо не правиме.

Скопје, 5.5.2023 г.

Васко Попетревски,
ТВ „Алсат“

ЈАЗИК И КНИЖЕВНОСТ

811.18'276.6:35(497.7)

Ајтен Хајдари-Ќамили**УНИФИЦИРАЊЕ НА АДМИНИСТРАТИВНАТА ТЕРМИНОЛОГИЈА
ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК**

Потребата за унифицирање на административната терминологија во Република Северна Македонија, Албанија и Косово, поточно, во албанскиот јазик, е констатирана одамна, особено при употребата на албанскиот јазик во администрацијата во РСМ. Преведувачите, а понекогаш и авторите на административните текстови во РС Македонија често се соочуваат со големи предизвици при изборот на соодветни термини, бидејќи се соочуваат со различни варијанти на термини во овие три држави. Во Албанија административната терминологија е повеќе под влијание на италијанскиот јазик, а во последно време од англискиот јазик, додека, во Косово и во Северна Македонија повеќе влијаеле германскиот и јужнословенските јазици. Затоа терминологијата не е унифицирана.

Многу важно прашање е кој модел да се земе предвид – тој што се употребува во Албанија, тој во Косово или буквалниот превод од македонскиот јазик. За да им се стави крај на овие предизвици, единствено решение е да се унифицира, прво административната терминологија во албанскиот стандарен јазик, а потоа и терминологијата во другите области.

За да се аргументира потребата за унифицирање на терминологијата, во продолжение ќе анализирам само некои од термините и поимите што се проблематични, од кои поголемиот дел се синоними со потполно исто значење, а некои со приближно значење. Некои синонимни парови немаат ниту една семантичка разлика, се менува само јазикот од кој влегле во албанскиот јазик. Термините ги анализирав според објаснувањата во толковните речници (Речник на современиот албански јазик и Речник на современиот македонски јазик), потоа, како што се преведуваат во двојазичните речници (албанско-македонски и македонско-албански речник)

и, за споредба, ги земам предвид и речниците албанско-српскохрватски и обратно, бидејќи се работи за меѓународни поими или поими што се слични во јужнословенските јазици.

Често се случува преведувачите во институциите да бидат ставени во незавидни ситуации, бидејќи секогаш се жртви на критики за јазичното ниво што го поседуваат или за изборот на соодветни термини, дури и кога тие не се виновни. Една од овие ситуации е случајот со називите на составните делови на институциите, како што се: *секџор*, *џранка*, *единица*, *огделение*, *огдел* итн., кои не се унифицирани ниту меѓу сестринските институции во РС Македонија, а уште помалку со хомологните институции на Албанија и Косово.

Ако за истата подгранка на институцијата во една институција се користи *огделение*, во друга се користи *огдел*, во трета *секција*, некаде нешто друго, додека, при превод на албански јазик понекогаш се преведуваат како *njësi*, некаде како *seksion*, некаде *degë*, на друго место *njësiti* итн. Причината за ова е тоа што во албанскиот или во македонскиот толковен речник сите овие зборови се синоними со потполно исто значење или со приближно значење, додека во албанско-македонските или македонско-албанските речници за сите овие зборови се редат сите горенаведени поими како алтернатви. Изборот на збор останува на одговорност на преведувачот или на раководителот на институцијата. Треба да се нагласи дека многу често преведувачите од различни институции не разменуваат идеи меѓу себе, но и ако разменуваат, не можат да се усогласат меѓу себе. Дури, не само што не можат да се усогласат преведувачите, туку и албанолозите. Во случаите кога се консултирани, секој дава различен одговор, во зависност од вкусот, стилот, менталитетот или нешто друго.

Мора да се најде решение за овие проблеми што е можно поскоро и токму поради тоа почнав да ги истражувам причините за оваа појава и да изнајдам решение. Сакајќи да дадам придонес во ова прашање, направив анализа во која се одразуваат објаснувањата на горенаведените поими, нивното дефинирање или описот во толковните речници. Прво ги наведувам зборовите од речниците на современиот албански јазик, потоа и од речниците на современиот македонски јазик. Исто така, овие зборови ги споредувам со нивниот превод во албанско-македонските речници и во македонско-албанските речници. Дополнително, за споредба земам предвид и албанско-српскохрватските и српскохрватско-албанските речници, бидејќи се работи за меѓународни поими или термини што се исти во јужнословенските јазици.

Во продолжение се прикажани зборовите како што се објаснуваат (опишуваат) во толковните речници на современиот албански јазик:

Sektor – nënndarje e veprimtarisë së një institucioni kërkimor-shkencor ose e një administrate sipas fushave të veçanta.¹

Njësi – formacion ushtarak që përbëhet nga disa reparte (brigada, batalione etj.) të një arme që kryen detyra të caktuara luftarake. 2. nënndarje administrative.²

Njësit – formacion i vogël ushtarak, *Njësit vrojtues. Njësitet e luftimit. Njësitet vullnetare popullore. Njësi i shërbimit.*³

Seksion – degë ose ndarje e veçantë e një institucioni shtetëror, organizatë shoqërore etj. 2. ndarje e veçantë që përfshin disa fusha të afërta studimi në një akademi shkencash. 3. një nga ndarjet e punimeve të një kongresi, konference etj.⁴

Repart – ndarje në një ndërmarrje prodhimi, shërbimi, tregtie etj. sipas llojit të punës, pajisjeve ose të prodhimit. Ndarje në një spital. 2. njësi ushtarake sipas detyrës ose llojit të armës që ka. 3. grup njerëzish për të vepruar me një qëllim të përbashkët.⁵

Degë – nënndarje administrative në një dikaster, në një ndërmarrje a në një institucion; pjesë e një organizate kulturore a e një institucioni që vepron në një rreth a qytet tjetër: *Dega ushtarake. Dega e bankës. Dega e Lidhjes së Shkrimtarëve.* ⁶ Fushë e diturisë, e artit, e shkencës etj. dhe drejtim i veçantë i studimit përkatës në një shkollë profesionale a të lartë; nënndarje e një veprimtarie shoqërore: *Degët e ekonomisë. Dega e gjuhës. Dega e ndërtimit.*⁷

Departament – degë a seksion në një ministri. (në administratën shqiptare para Çlirimit); ministri (në SHBA, Zvicër etj.). *Departamenti i shtetit* ministria e punëve të jashtme në SHBA. 2. njësi e madhe administrative e tokësore në Francë, prefekturë. *Kryeqendra e departamentit.*⁸

¹ Akademia e Shkencave e RPS Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Fjalor i shqipes së sotme*, Tiranë, 1984, стр. 1078.

² Akademia e Shkencave e RPS Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Fjalor i shqipes së sotme*, Tiranë, 1984, стр. 812.

³ Ибид, стр. 812.

⁴ Akademia e Shkencave e RPS Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Fjalor i shqipes së sotme*, Tiranë, 1984, стр. 1077.

⁵ Akademia e Shkencave e RPS Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Fjalor i shqipes së sotme*, Tiranë, 1984, стр. 1018.

⁶ Akademia e Shkencave e RPS Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Fjalor i shqipes së sotme*, Tiranë, 1984, стр. 184. значење 4.

⁷ Ибид, значење 5.

⁸ Akademia e Shkencave e RPS Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Fjalor i shqipes së sotme*, Tiranë, 1984, стр. 189.

Katedër – grup pedagogësh në shkollat e larta që drejtojnë e kryejnë punën mësimore e shkencore për një lëndë të caktuar a për disa lëndë të lidhura ndërmjet tyre; dhoma e këtyre pedagogëve: *Katedra e gjuhës shqipe*.⁹

Pavijon – dhomë ose repart në një spital, sipas llojit të sëmundjeve dhe të mjekimeve. 2. Ndërtesë a sallë për të paraqitur mallrat në një panair.¹⁰

Во продолжение се претставени истите зборови така како што се преведени во албанско-македонски речник и во албанско-српскохрватски речник.

Sektor – сектор (посебен оддел од организација, стопанство, општество и сл.);¹¹ 1. сектор *сектор на цивилна одбрана (sektori i mbrojtjes civile)*; 2. отсек; 3. гранка *гранка на служба (sektori i shërbimit)*¹² 1. iseçak, sektor, 2. odsek, odeljak. 3. grana, sektor, polje, područje delovanje. 4. odeljenje¹³

Njësi – единица¹⁴ (*njësi monetare, tregtare, ushtarake, kohore, matjeje, leksikore, mësimore – иарична, иртовска, воена, временска, лексичка, наставна единица, единица за мера*; 2. единство¹⁵ 1. jedinica ekonomska jedinica; 2. jedinstvo jedinstvo mišljenja, jedinstvo osećanja.¹⁶

Njësit – 1. одред; 2. мала воена формација;¹⁷ 3. единица.¹⁸ 1. odred¹⁹

Seksion – 1. секција (*како дел на институција, организација, школски активност и сл.*); 2. секција (*како дел на иоважен сосианок, конгрес и сл.*); 3. отсек (*во администрација и сл.*); 4. пресек (*во теометрија*).²⁰ 1. odeljenje, odsek, секција. 2. presek.²¹

Pavijon – 1. павилјон; 2. просторија; 3. зграда.²² 1. paviljon.²³

⁹ Akademia e Shkencave e RPS Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Fjalor i shqipes së sotme*, Tiranë, 1984, стр. 500, значење 2.

¹⁰ Akademia e Shkencave e RPS Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Fjalor i shqipes së sotme*, Tiranë, 1984, стр. 871.

¹¹ Haki Ymeri - Bina, *Fjalor shqip – maqedonisht*, Logos-A, Shkup, 2012, стр. 773.

¹² Adnan & Kimete Agai, *Fjalor shqip-maqedonisht*, Meshari, Shkup, 1996, стр. 638.

¹³ A. Zajmi, M. Bardhi, S. Drini, L. Mulaku, G. Luboteni, S. Imami, *Fjalor shqip - serbokroatisht*, Prishtinë, 1981, стр. 846.

¹⁴ Veselinka Labroska, Berton Sulejmani, Haki Ymeri – Bina, Petar Atanasov, *Fjalor maqedonisht – shqip dhe shqip – maqedonisht*, Shkup, 2016, стр. 115.

¹⁵ Adnan & Kimete Agai, *Fjalor shqip-maqedonisht*, Meshari, Shkup, 1996, стр. 487.

¹⁶ A. Zajmi, M. Bardhi, S. Drini, L. Mulaku, G. Luboteni, S. Imami, *Fjalor shqip - serbokroatisht*, Prishtinë, 1981, стр. 646.

¹⁷ Haki Ymeri - Bina, *Fjalor shqip – maqedonisht*, Logos-A, Shkup, 2012, стр. 583.

¹⁸ Adnan & Kimete Agai, *Fjalor shqip-maqedonisht*, Meshari, Shkup, 1996, стр. 487.

¹⁹ A. Zajmi, M. Bardhi, S. Drini, L. Mulaku, G. Luboteni, S. Imami, *Fjalor shqip - serbokroatisht*, Prishtinë, 1981, стр. 646.

²⁰ Haki Ymeri - Bina, *Fjalor shqip – maqedonisht*, Logos-A, Shkup, 2012, стр. 773 dhe Adnan & Kimete Agai, *Fjalor shqip-maqedonisht*, Meshari, Shkup, 1996, стр. 638.

²¹ A. Zajmi, M. Bardhi, S. Drini, L. Mulaku, G. Luboteni, S. Imami, *Fjalor shqip - serbokroatisht*, Prishtinë, 1981, стр. 846.

²² Adnan & Kimete Agai, *Fjalor shqip-maqedonisht*, Meshari, Shkup, 1996, стр. 522.

²³ A. Zajmi, M. Bardhi, S. Drini, L. Mulaku, G. Luboteni, S. Imami, *Fjalor shqip - serbokroatisht*, Prishtinë, 1981, стр. 691.

Repart – 1. отсек, одделение; 2. погон; 3. воена единица; вод.²⁴ 4. болнички отсек.²⁵ 1. odsek, odeljenje (ustanove, radne organizacije); 2. pogon (fabrike, preduzeća); 3. voj. jedinica.²⁶

Degë – 1. боѝ. гранка, ветка, вејка; 2. *теоѝр*. притока; 3. оддел, раздел; 4. отсек *оѝсек за исѝорија, за хемија*; 3. струка²⁷, специјалист, бранша, област, подрачје *ѝодрачје за снабдување*, отсек *оѝсек ѝо исѝорија*, одделение, секција, филијала *филијала на банка*, подружница *синдикална ѝодружница*.²⁸ 1. bot. grana; 2. grana, struka, branša, branža, oblast, područje. 3. odsek, odeljenje, sekcija, ogranak, filijala, podružnica. 4. pritoka.²⁹

Departament – 1. департман (*админисѝраѝивно-ѝериѝоријална единица во некои заѝагни земји*); *админисѝраѝивно ѝодрачје*; ³⁰ област, околија, 2. гранка, отсек ³¹

Сега ќе ги наведеме истите зборови така како што се објаснуваат или опишуваат во толковните речници на современиот македонски јазик ³² и како што се преведени во македонско-албански речник:

Единица – 1. shifra e fundit e një numri shumëshifror. 2. njësh, notë e dobët. 3. njësi matjeje. 4. njësit ushtarak. 5. vajzë e vetme. ³³

1. Бројка со која се бележи природниот број еден.

Анѝиски: one; *албански*: njësh

Вид: број (м.)

2. Последната цифра во повеќецифрените броеви, класа на единици

Албански: njëshe

Употреба: математика

3. Најниска, слаба оценка во образованието.

Албански: njësh, e dobët

Употреба: образование

Слично со: кеѝ (м.)

4. Тој или таа што е означено со бројката еден (играч во спортот, натпреварувач, превозно средство, просторија).

²⁴ Adnan & Kimete Agai, *Fjalor shqip-maqedonisht*, Meshari, Shkup, 1996, стр. 600.

²⁵ Haki Ymeri - Bina, *Fjalor shqip – maqedonisht*, Logos-A, Shkup, 2012, стр. 737.

²⁶ A. Zajmi, M. Bardhi, S. Drini, L. Mulaku, G. Luboteni, S. Imami, *Fjalor shqip - serbokroatisht*, Prishtinë, 1981, стр. 797.

²⁷ Haki Ymeri - Bina, *Fjalor shqip – maqedonisht*, Logos-A, Shkup, 2012, стр. 124.

²⁸ Adnan & Kimete Agai, *Fjalor shqip-maqedonisht*, Meshari, Shkup, 1996, стр. 131.

²⁹ A. Zajmi, M. Bardhi, S. Drini, L. Mulaku, G. Luboteni, S. Imami, *Fjalor shqip - serbokroatisht*, Prishtinë, 1981, стр. 172.

³⁰ Adnan & Kimete Agai, *Fjalor shqip-maqedonisht*, Meshari, Shkup, 1996, стр. 136.

³¹ Haki Ymeri - Bina, *Fjalor shqip – maqedonisht*, Logos-A, Shkup, 2012, стр. 127.

³² Во овој ченик, освен што се толкува зборот на македонски јазик, се ставаат и соодветните зборови на англиски и на албански јазик.

³³ Haki Ymeri; Zihni Osmani, *Fjalor maqedonisht – shqip*, Logos-A, Shkup, 2000, стр. 87 dhe Haki Ymeri; Zihni Osmani, *Fjalor maqedonisht – shqip*, Menora, Shkup, 2008, стр. 175.

Албански: njëshi, i pari

5. Големина, мерка според која се мерат други големини (за тежина, должина итн.)

Англиски: unit; *албански:* njësi

Употреба: физика

6. Дел од некаква целина, изделен поради посебноста на делокругот на дејноста, неговите специфични задачи, цели и сл.

Англиски: unit; *албански:* njësi

Употреба: административен термин

Примери:

воена единица

йешадиски единици

йроштивйожарна единица

йроизводсйвена единица

7. Определен составен дел, елемент од некој систем, множество, збир

Англиски: unit; *албански:* njësi

Примери:

јазична единица ³⁴

Оддел – 1. pjesë e një lokali. 2. kupe treni. 3. pjesë teksti a libri; paragraf.

4. njësi administrative, seksion, departament, degë, ³⁵ repart.

мн. оддели

Вид збор: *именка, машки род*

Ранг: 3408

1. Составен дел од организација, институција, установа.

Англиски: department; *албански:* seksion

Примери:

Хируршки оддел.

Одделој за образование йри Ойшйинайа.

Слично со: отсек (м.)

2. Дел, глава на книга, весник и сл.

Англиски: section; *албански:* pjesë, seksion

Примери:

Последниој дел од йрудој йрейсйавува сумирање на резултатите од исйражувањето.

³⁴<http://www.makedonski.info/search/%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0>

³⁵ Haki Ymeri; Zihni Osmani, *Fjalor maqedonisht – shqip*, Logos-A, Shkup, 2000, f. 282 dhe Haki Ymeri; Zihni Osmani, *Fjalor maqedonisht – shqip*, Menora, Shkup, 2008, f. 493.

3. Гранка, дисциплина од поширока област што се одликува со посебни карактеристики.

Англиски: field; албански: fushë, disiplinë

Примери:

*Оддел за итентика во рамките на биотехнологијата.*³⁶

Одделение – 1. klasë (në shkollë fillore). 2. pjesë a degë e një institucioni.³⁷
мн. одделенија

Вид збор: именка, среден род

Ранг: 1299

1. Составен дел од организација, институција, установа.

Англиски: department; албански: njësi

Употреба: административен термин

Примери:

одделение за интензивна нега

травматолошко одделение

Слично со: оддел (м.)

2. Клас во основно училиште.

Англиски: class; албански: klasë

Употреба: образование

Примери:

*Поради отсуство на наставничката, двете одделенија ти сѐија.
прво одделение*

Слично со: паралелка (ж.)

Изведенки

1. одделенски, прид.

Одделенскиот,

што се однесува на одделение.

Пример: одделенски раководител

2. одделенец м.

мн. одделенци³⁸

Одред – repart, aradhe (ushtarake),³⁹ detachment.

1. Воена единица или вооружена организирана група со борбена задача.

³⁶ <http://www.makedonski.info/search/%D0%BE%D0%B4%D0%B4%D0%B5%D0%BB>

³⁷ Haki Ymeri; Zihni Osmani, *Fjalor maqedonisht – shqip*, Logos-A, Shkup, 2000, стр. 282 dhe Haki Ymeri; Zihni Osmani, *Fjalor maqedonisht – shqip*, Menora, Shkup, 2008, стр. 493.

³⁸ <http://www.makedonski.info/search/%D0%BE%D0%B4%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5>

³⁹ Haki Ymeri; Zihni Osmani, *Fjalor maqedonisht – shqip*, Logos-A, Shkup, 2000, стр. 284 dhe Haki Ymeri; Zihni Osmani, *Fjalor maqedonisht – shqip*, Menora, Shkup, 2008, стр. 497.

Англиски: detachmen; албански: njësit, detashment

Употреба: воен термин

Примери:

Партизански одреди.

Командант на одредот.

Одред од њедесетина луѓе.

2. Организирана група со организација слична на воената.

Англиски: department; албански: repart

Примери:

*Извиднички одред.*⁴⁰

Отсек – 1. ndarje, pjesë, 2. seksion, degë, 3. segment.⁴¹ repart.

мн. ојсеци

Вид збор: *именка, машки род*

Ранг: 15706

1. Дел од некоја целина.

Англиски: part; албански: pjesë

Примери:

Композицијата е поделена на њедесет и шест тактови, поделени на четири ојсеци.

Слично со: дел (м.)

2. Внатрешна организациска единица во едно одделение на некоја установа, управен орган или сл.

Англиски: department; албански: repart

Употреба: административен термин

Примери:

Јас сум референт во сџанбен ојсек.

Правен ојсек.

Слично со: одделение (ср.)

3. Временски период

Англиски: period; албански: periudhë

Примери:

Час е ојсек на време што трае 60 минути.

временски ојсек

Слично со: период (м.)

4. Отсечен дел, отсечка, отсечок.

Англиски: segment; албански: segment

⁴⁰ <http://www.makedonski.info/search/%D0%BE%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B4>

⁴¹ Haki Ymeri; Zihni Osmani, *Fjalor maqedonisht – shqip*, Logos-A, Shkup, 2000, f. 300 dhe Haki Ymeri; Zihni Osmani, *Fjalor maqedonisht – shqip*, Menora, Shkup, 2008, f. 523.

Употреба: математика

Слично со: отсечок (м.)

5. Место каде што брегот е одронет и стрмен.

Англиски: abyss; *албански:* humnerë

Употреба: геологија

Слично со: амбис (м.)⁴²

Департман:

мн. гејарџмани

Вид збор: *именка, машки рог*

Ранг: 33117

1. Административно-територијална единица во некои земји (на пр. во Франција).

Англиски: department; *албански:* repart

Примери:

Најравен е џусџош во четиринаесет гејарџмани.

Слично со: област (ж.), околија (ж.)

2. Министерство за надворешни работи во некои земји (Швајцарија, САД)

Англиски: department; *албански:* ministrija e punëve të jashtme

3. Управно одделение на повисока установа во некои земји.

Англиски: department; *албански:* repart⁴³

1. назив за регионална заедница (околија, округ) во некои земји, посебно во Франција; 2. во САД: Министерство за надворешни работи.⁴⁴

Сектор:

1. Дел од круг ограничен од лак и два радиуса.

Англиски: sector; *албански:* sektor

Употреба: математика

Примери:

рамен секџор

2. Дел од некое пространство, подрачје.

Англиски: sector; *албански:* zonë

Примери:

секџорој на одбраната

⁴² <http://www.makedonski.info/search/%D0%BE%D1%82%D1%81%D0%B5%D0%BA>

⁴³ <http://www.makedonski.info/search/%D0%B4%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BC%D0%B0%D0%BD>

⁴⁴ Љубо Микуновиќ, *Современ лексикон на странски зборови и изрази*, ИРО Наша книга, Скопје, 1995, стр. 154.

исџочниот секџор на фронтот

Слично со: подрачје (ср.)

3. Оддел на установа или организација со определена специјализација.

Англиски: sector; албански: sektor

Употреба: административен термин

Примери:

Продажниот секџор на фирмата

Слично со: одделение (ср.)

4. Дел од стопанството со определени економски и социјални признаци.

Англиски: sector; албански: sektor

Употреба: економија

Примери:

приватниот секџор

*државниот секџор*⁴⁵

1. исечок, дел од круг; 2. изрезок, дел од кугла. 3. дел од воен фронт; 4. подрачје, делокруг на работа; 5. дел од пат.⁴⁶

Секција:

1. Оддел или пододел на установа, организација со определена специјалност; подраздел на конгрес, конференција и сл.

Англиски: section; албански: seksion

Примери:

младинска секција

работата на секциите на друштвото

Конгресот работи во секции.

Слично со: оддел (м.)

2. Дел од некоја градежен систем, од некоја машина или уред, блок.

Англиски: section; албански: seksion

Употреба: технологија

Примери:

секцијата на каналите

Слично со: блок (м.)

3. Дел од пат или пруга, сектор.

Англиски: section; албански: sektor

⁴⁵<http://www.makedonski.info/search/%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80>

⁴⁶ Љубо Микуновиќ, *Современ лексикон на странски зборови и изрази*, ИРО Наша книга, Скопје, 1995, стр. 538.

Слично со: сектор (м.)

4. Расекување груп.

Англиски: dissec; албански: sorëtoj

Употреба: медицина

Слично со: расекување (ср.)

5. Географска карта на помало подрачје ⁴⁷

1. отсек, оддел, дел од установа или организација, подраздел на конгрес, конференција и сл. 2. дел од еден пат, од една сообраќајница;
3. географска карта на помало подрачје.⁴⁸

Во продолжение ќе прикажеме неколку конкретни називи што се употребуваат во регионот само со зборот **сектор** / **sektor**:

Sektori për Teknologji të Informacionit dhe Komunikimit

Sektori për Procedurë Administrative të Shkallës së Dytë, Konteste

Administrative dhe Arkëtim të Kërkesave

Sektori për Revision të Brendshëm

Sektori për integrime europjane

Sektori për sigurim shëndetësor dhe ndjekje të punës se FSSHM

Sektori i teknologjisë së informatikës dhe komunikimit

Sektor për bashkëpunim ndërkombëtar dhe ndihmë teknike në kabinet

Sektori për menaxhim me kriza në sektorin e shëndetëse dhe donacionet

Sektori për çështje normative ligjore dhe administrative

Sektori për punë të përgjithshme

Sektori për mbrojtje preventive shëndetësore

Sektori për mbrojtje primare shëndetësore

Сектори во министерството за економија

Сектор за координација на активностите на министерот

Сектор за управување со човечки ресурси

Сектор за финансиски прашања

Сектор за правни работи

Сектор за европска интеграција

Сектор за внатрешен пазар

Сектор за меѓународно - трговска соработка

Сектор за енергетика

Сектор за минерални суровини

Сектор за индустриска и инвестициска политика и општествена

⁴⁷<http://www.makedonski.info/search/%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0>

⁴⁸ Љубо Микуновиќ, *Современ лексикон на странски зборови и изрази*, ИРО Наша книга, Скопје, 1995, стр. 539.

одговорност

Сектор за претприемништво и конкурентност на малите и средни претпријатија (мсп)

Сектор за туризам и угостителство

Сектор за информатичка и комуникациска технологија

Zyra e Burimeve Njerëzore (Tiranë)

Sektor i Burimeve Njerëzore (Kosovë)

Sektor i Burimeve Njerezore (Mallakstër)

Sektor i ndërtimit (Tiranë)

Sektor i ndërtimtarisë (Maqedonia e Veriut)

Sektor i për inspeksion financiar në sektorin publik (Maqedonia e Veriut)

Shoqata për Teknologji të Informacionit dhe Komunikimit (Kosovë)

Како што може да се види, во некои институции за истата подделба се употребуваат зборовите *njësi*, *degë*, *zyrë* итн.

Има и случаи кога за некои термини, појави или изрази (синтагми) се одвива жестока дебата меѓу јазичарите и многу тешко може да се аргументира која варијанта е најсоодветна, бидејќи влијаат многу фактори. Освен изборот на термин, поим или синтагма за називот на составните делови на институција, несусогласеност има и при употребата на голема или мала буква. Во некои институции сите почетни букви на називот на секторот се пишуваат со голема буква, во други институции само зборот *сектор* се пишува со голема буква.

Заклучок

Од сè што изнесовме погоре, се гледа дека за еден ист поим или термин има многу синоними, понекогаш со потполно исто значење, а понекогаш со приближно значење, кои постојано кружат и се мешаат еден со друг, создавајќи замагленост и тотална нејаснотија. Ова не се случува само при преведување, туку и при пишување на административни текстови на албански или на македонски јазик. Факторите што ја предизвикале оваа шареноликост на термините / поимите на администрацијата во РС Македонија, во Албанија и во Косово се многубројни, почнувајќи од: традицијата на администрацијата, влијанието од туѓите јазици и култури, различното административно и правно уредување во овие три држави, индивидуалниот стил и вкус на преведувачот или креаторот на текстот, изворот на текстот (во РСМ секогаш преведуван јазик е албанскиот јазик) и многу други фактори.

Бидејќи сите Албанци на светот, каде и да се, имаат единствена азбука, единствен стандарден албански јазик за сите, треба и терминологијата на сите полиња да биде изедначена. Главна и многу тешка задача на сите албанолози ќе биде, првенствено, да ја унифицираат административната терминологија, а понатаму и терминологијата на другите полиња. За почеток треба јасно и добро да се определи кој збор да се избере за употреба. Ако не може да се унифицира еден термин поради екстралингвистички фактори, но можеби и поради јазични фактори, тогаш треба јасно да се објасни причината. Ова ќе им ја олесни работата и ќе им помогне на преведувачите да немаат дилеми, бидејќи досега секој преведувач самостојно избирал како ќе преведе некој збор.

Од искуството на другите земји, поврзано со ова прашање (на пр., во Јужен Тирол), е констатирано дека ваквата состојба траела со децении и затоа се бара волја, посветеност, сериозна работа и трпение. Тука би ја споменала и толеранцијата, бидејќи за некои термини или изрази за кои нема научни аргументи, туку се само прашање на стилот и традицијата, ќе треба некоја од научните академии (на РСМ, на Албанија или на Косово) и владите да попуштат, отстапувајќи од досегашната традиција и да почнат да го употребуваат терминот или изразот избран од групата специјалисти на соодветните полиња и од најистакнатите лингвисти во регионот. Потоа, административните термини со сите објаснувања да се внесат во електронските речници и во софтверот што го креира Агенцијата за примена на јазикот, за потоа да се стават во употреба насекаде каде што се користи албанскиот јазик.

Библиографија:

Кирилична библиографија:

- Велјановска, К. (2006) *Фразеолошкиите изрази во македонскиот јазик (со осврќи на соматската фразеологија)*, Македонска ризница, Куманово
- Димитровски, Т. Корубин, Б. Стаматоски. Т. (1961) *Речник на македонскиот јазик* (со српскохрватски толкувања), А-Н, Скопје.
- Димитровски, Т. Корубин, Б. Стаматоски. Т. (1965) *Речник на македонскиот јазик* (со српскохрватски толкувања), О-П, Скопје.
- Димитровски, Т. Корубин, Б. Стаматоски Т. (1996) *Речник на македонскиот јазик* (со српскохрватски толкувања), Р-Ш, Скопје
- Мирто, Љ. (2008) *Фразеолошки ѕборедби меѓу албанскиот и македонскиот јазик*, Скопје
- Микуновиќ, Љ. (1995). *Современ лексикон на ѕирански зборови и изрази*, Скопје: Иро наша книга.

ДИГИТАЛЕН РЕЧНИК НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК: <http://www.makedonski.info/>

Латинична библиографија:

- Agai, A. & K. (1996) *Fjalor shqip-maqedonisht*. Shkup: Meshari.
- Zajmi, A. Bardhi, M. Drini, S., Mulaku, L. Luboteni, G. Imami, S. (1981). Grup autorësh. (2000) *Fjala shqipe në vend të fjalës së huaj*, Mitrovicë.
- Jashari, A. (2007). *Fjalor me shprehje të huazuara në gjuhën shqipe*, Tiranë.
- Labroska, V. Sulejmani, B. Haki Ymeri – Bina, Atanasov P. (2016) *Fjalor maqedonisht – shqip dhe shqip – maqedonisht*, Shkup.
- Nuhiu, B. (2002). *Fjalor shprehjesh frazeologjike (Anglisht-Shqip)*, Prishtinë.
- Pano, T. (2006) *Fjalorth i ri*, Tiranë
- Ymeri, H. - Bina. (2012) *Fjalor shqip – maqedonisht*, Shkup: Logos-A.
- Ymeri, H.; Osmani, Z. (2000). *Fjalor maqedonisht – shqip*, Logos-A, Shkup.
- Ymeri, H.; Osmani, Z. (2008). *Fjalor maqedonisht – shqip*, Menora, Shkup.
- Thomai, J. (1999) *Fjalori frazeologjik i gjuhës shqipe*, Tiranë.
- Fjalor shqip - serbokroatisht*, Prishtinë.
- Akademia e Shkencave e RPS Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Fjalor i gjuhës shqipe*, Tiranë, 1954.
- Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Fjalori i gjuhës së sotme shqipe*, 1980.
- Akademia e Shkencave e RPS Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Fjalor i shqipes së sotme*, Tiranë, 1984.
- Akademia e Shkencave e RPS Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Fjalor i gjuhës shqipe*, Tiranë, 1954.

Aјten Хајдари-Камили

UNIFICATION OF THE ADMINISTRATIVE TERMINOLOGY IN THE ALBANIAN LANGUAGE

Abstract

The need to unify the administrative terminology in RNM, Albania and Kosovo respectively, throughout the Albanian language has been ascertained for a long time, but there has been a special stress for the use of the Albanian language in the administration of RNM. The translators very often, but sometimes even the compilers of administrative texts face great challenges during the selection of relevant terms, because have been confronted with different varieties in these three states. A very serious issue has been which form or model should be takes as basis: what is being used in Albania, in Kosovo or the meticulous translation from Macedonian? In order to end these challenges, the only solution is for the administrative terminology in the Albanian language to be unified and later on also of other fields.

To give arguments regarding the need for the unification of the terminology, I have analyzed the terms by describing how they are in explanatory dictionaries (in

the dictionaries of modern Albanian language and modern Macedonian language), afterwards how they are translated in Albanian-Macedonian dictionaries, later on how they are translated in Macedonian-Albanian dictionaries and for comparison I have put also the Albanian-Serbo-Croatian dictionaries and vice versa, since its regarding international terms or terms that are the same in the Slavic languages.

Keyword: unification, administrative terminology, electronic dictionary, Albanian language

Клучни зборови: унификација, административна терминологија, електронски речници, албански јазик

811.163.3'373.7
811.163.41'373.7
811.163.42'373.7
811.163.2'373.7

Лијана Макаријоска, Бисера Павлеска-Георгиевска

ФРАЗЕМИТЕ СО КОМПОНЕНТА 'БОЈА' ВО ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ КОНТЕКСТ

Боите имаат значајна улога во духовната и материјалната култура, односно имаат магиско, естетско, психолошко и симболичко значење. Предмет на нашиот интерес се хроматските фраземи, односно фраземите со компонента 'боја' имајќи предвид дека уште од најстарите времиња до денес за боите се размислувало како за посебен феномен, па се одликуваат со својата богата симболика одразена во народната култура, во литературата и во фразеологијата.

Споредбената анализа на фраземите отвора многу лингвистички и екстралингвистички прашања, за кои во секојдневието, во изучувањето на два јазика, во преведувањето итн., е потребно да се даде соодветен одговор (Терзијоска 2013: 8). На пр. македонскиот, српскиот, хрватскиот и бугарскиот јазик, иако се генетски сродни и ѝ припаѓаат на јужнословенската група јазици, сепак развиле различни восприемања и сфаќања за боите, особено кога станува збор за фраземите.

Фраземите со компонента 'боја' во македонскиот и во другите словенски јазици биле предмет на интерес на повеќе истражувачи (Никодиновска 2012: 293–302, 2015: 85–100; Терзијоска 2013; Велковска 2016: 45–49, Недкова 2008, Pintarić 2007: 178–182; Опашиќ, Spicijarić 2010: 121–136; Hrnjak 2010; Turk, Опашиќ, Spicijarić Paškvan 2012: 269–282; Cindrić 2015 и др.). Во однос на сличностите и разликите во семантичкиот опфат на фраземите што имаат ист или сличен лексички состав, или пак разлики во компонентата 'боја' или некоја друга компонента од фраземата, се

изделуваат и оние фраземи за кои не постои соодветна фраза со компонента ‘боја’ во другите јазици и сл.

Нашата анализа опфаќа материјал од фразеолошките и толковните речници, како и од трудови посветени на фразеологијата на српскиот, бугарскиот и хрватскиот јазик, но и нови фраземи коишто се потврдени во јазикот на медиумите и во македонската литература.

Фраземите ги подредуваме во групи според компонентата ‘боја’, при што укажуваме на припадноста на фраземите кон поодделни семантички полиња според фразеолошкото значење, а со цел да добиеме увид во сличностите или разликите во одделни јазици, ги споредуваме со фраземите од српскиот, хрватскиот и бугарскиот јазик.

Црната боја често е спротивставена на белата, како доброто и злото. Нејзината богата симболика се одразува и во фразеологијата. Фраземите коишто како составна компонента ја имаат црната боја може да се поделат во повеќе подгрупи со оглед на значењето на кое се однесуваат. Најголема група се фраземите во кои на црната боја ѝ се придава негативно значење.

Со оглед на тоа што црната боја најчесто се поврзува со смртта, ги бележиме фраземите: го покри црната земја ‘умре’, си го чека црниот ангел ‘си ја чека смртта’, како да го голтна црната земја ‘исчезна, умре’. Слични фраземи со ова значење има и во хрватскиот: на пр. *otići pod crnu zemlju, pokrila je koga crna zemlja; biti pod crnom zemljom* ‘мртов е’, *otjerati (poslati) koga pod (u) crnu zemlju* ‘предизвика нечија смрт’, *sastaviti (složiti) koga s crnom zemljom* ‘убие некого’. Во српскиот јазик: *загрлила (пољубила) је [некога] црна земља, <црна> земља [некога] крије* ‘некој е во гроб’; *<црна> земља [некога] привлеачи* ‘некому му се ближи смртта, наскоро ќе умре’; *све је црна земља* ‘сè е исто, без оглед на разликите меѓу луѓето сите ги чека ист крај, сите луѓе имаат ист крај’. Во бугарскиот ги среќаваме: *предавам на черната земя* ‘погребувам некого’, *да те вземе черната земя* ‘клетва: да умреш’ итн.

Црната облека е симбол на жал, тагување за покојник, па таа симболика се наоѓа во заднинската слика на фраземите: завие во црно ‘ужали некого со нечија смрт; ‘унесреќи некого’, црно носи ‘во жалост е’. Во хрв. *obići se (zaviti se) и crno, zavijati/zaviti koga и crno*, во срп. *zaviti [некога] у црно*. Во бугарскиот, пак, ваквиот тип фраземи се користат и со иронија, со сосем спротивното значење, па така фраземите *ще вџржа черна кџрна* и *ще си вџржа черно на подметката* означуваат ‘не сум тажен, не тагувам за никого и ништо; воопшто не ми е грижа, не ме засега’. Наспроти овие се фраземите *вџрзам черно* и *ходя в черно* ‘човек што е во жалост’.

Црната боја симболизира несреќа, зло и сл. на пр.: црн ден 'несреќен ден', црн петок 'кога во календарот се совпаѓа со датата 13, баксузен ден'; 'прв ден на предбожиќни распродажби во Америка и некои други земји', црно време, за црни денови 'за тешки времиња'; црна страница 'трагичен, тажен период настан (во историја, биографија)' итн. И во бугарскиот, српскиот и хрватскиот јазик ги бележиме овие фраземи со истото значење, на пр. во буг. *за черни дни, черна недела, черни дни*; срп. *црни дан, црни дани*, хрв. *crni dan/dani, crni petak*.

Ќе ги споменеме и фраземите работи како црн ѓавол 'многу се мачи'; работи за црни очи 'работи без материјален надомест'. Во буг. како во мак. се употребуваат *за черните ми очи, за черните ти очи* 'без лична корист или интерес' *за черните очи (на некого)* 'залудно, безуспешно', а во срп. го среќаваме делумниот еквивалент што наместо бојата, ја содржи придавката *леп: на (за) лепе очи (због лепих очију)*.

Негативните чувства, состојби се опишуваат и со неколку фраземи во кои црната боја најавува 'тешкотија, претчувство за несреќа', како што е црни мисли 'песимистички, негативни мисли', црно му се пишува 'не му се предвидува ништо добро', му падна црно перде пред очите 'му стана многу мачно, тешко, тешки мисли го совладаа'. Сп. и во хрв. *crne misli, crne slutnje* и *crno se piše komu, baviti se (predati se) crnim mislima*, во срп. се користат и делумните еквиваленти *зло се [некоме] пише*, и *имати мрак испред очију*, во буг. *черни мисли, черно ми е пред очите, чернее ме пред очите, става ми черно пред очите, причернява ми пред очите*.

Концептот на малодушност, песимизам, лошо расположение може да се опише со фраземата на сè гледа црно или црно му се гледа 'голем песимист', низ црни очила 'гледа на работите негативно', го гледа своето црнило 'си ја гледа маката'. Во буг. се употребува истата фразема *гледам през черни очила*, но и *гледам с черни очи*⁴⁹, а и во срп.: *гледати (посматрати, проматрати* и сл.) *кроз црне (тамне, мутне) наочаре [<на> нешто]*; и хрв.: *gledati sve crno*, како и *gledati na što kroz crne naočale*.

Со црната боја во фраземите може да се означи злоба, злонамерност, злобна личност: црна душа 'препреден, подмолен човек', му го оцрни образот 'го посрамоти; му ја уништи честа', како црна овца 'што се издвојува од другите во негативна смисла'. Со вакво значење се употребуваат во хрв. *metnuti (uvaliti) komu crn komad u torbu* 'му подметна некому нешто', *prikazivati/prikazati (slikati/naslikati, ocrtati) koga, što u crnim bojama* 'прикажа некого во лошо светло, зборува лошо за некого',

⁴⁹ Во буг. се користи и фраземата *право, куме, та в черните очи* 'без заобиколувања, директно, отворено и смело'.

а во фраземата *crni Anđeo* ‘лошо, злобно суштество, ѓавол’, црната боја е симболична; во буг. *черна душа, описвам с черни бои, очерням някого* ‘претставува во лошо светло’, *представям в черна светлина, очерням му кџцата* ‘му нанесов големо зло, тешкотија, мака’, *той е черната овца, черна овца*; како и во срп. *представити / представљати* [некога, нешто] *у црној (тамној, ружној) боји*.

Незаконска или криминална дејност се изразува со црната боја во пр.: на црно ‘1. продава, купува незаконски, со висока цена (при продавање дефицитарни стоки), 2. работи незаконски, без плаќање на средства за социјално или друго осигурување’; црн пазар ‘илегална економија во која стоките, услугите и сл. не се дел од официјалната економија, па затоа и не се оданочуваат’; црна берза ‘црн пазар’; црни (валкани) пари ‘пари добиени по незаконски пат, нечесно заработени, скриени од Управата за јавни приходи’; црн бизнис ‘незаконски бизнис’ итн. Во хрв. се употребува *na crno, raditi na crno; rad na crno; kupiti na crno; crno tržište* и *crna burza*. Фраземата *crni fond* во хрв. има две значења: 1. пари собрани за илегална исплата, 2. пари што се чуваат за тешки денови. Во срп. исто така се употребува фраземата *радити на црно*. Во буг. со ваква конотација се среќаваат: *на черно, черна борса, черна каса, билети на черно, черно дело*.

Фраземите црна работа ‘тежок физички труд’ и црн фонд ‘резервен фонд, пари кои се чуваат за непредвидливи и тешки времиња, најчесто за немили настани (често скриени)’ значенски се одвојуваат од оваа подгрупа. Во бугарскиот фраземите *вѐрша черната работа* и *черна работа* се користат за ‘макотрпна, валкана и непријатна работа’.

Ќе ги споменеме и фраземите црн список / листа ‘список на непожелни луѓе, фирми, честопати поврзани со прекршување на закон, криминал’ и црна книга ‘книга, список со имиња на непожелни, сомнителни лица’, запиша во црниот тефтер ‘забележи неког како лош, сомнителен, непожелен’. Во хрв. *crna lista* и *crna knjiga, biti zapisan (upisan) и crni knjigu/cрној knjizi* се со истите значења, како и во буг. *записвам в черния тефтер (списък), слагам в черния списък (тефтер)*, а во срп. *бити записан у црној книзи*.

Посебна подгрупа се споредбените фраземи што се темелат на визуелниот аспект на боите. Коса, брада, мустаци со изразено црна боја се споредуваат со јаглен, катран и сл. Со значење ‘многу, изразито црн’ се употребуваат: црн како гавран / гавраница, црн како катран, црн како ѓавол, црн како кумур, црн како ноќ, црн како кумбе, црн како Циган, црн како Арап, црн како гламна, црн како ѓумче, црн како сифт, црн како

жужер / жужел⁵⁰ црн, црн како капинка, црн како од волот рогот, црн како саѓи, црн како сенка, црн како тунел, чивит црн и др. Сп. и во хрв. *crn kao ugljen, crn kao gar, crn kao katran, crn kao vrag*; во буг.: *черен като гарван, черен като въглен, черен като дявол, черен като абонос, черен като арапин, черен като катран, черен като гавран*; во срп.: *црн као гарван; црн као угљен; црн као враг, црн као гар*. Во хрв. и срп. се користи фраземата *crni Ciganin*, односно *црни Циганин* и за 'многу сиромашен човек, човек од дното'.

Посебна група се фраземите што не се поврзани со некое заедничко значење, но заедничка им е компонентата црн којашто го мотивира нивното значење: црно злато 'нафта'; црн хумор морбиден хумор', црн ангел 'ангелот на смртта', и др. Сп. и во хрв. *crni humor, crni Anđeo, crno zlato*, во срп. *црни хумор, црно злато*, а во буг. *черно злато, черно злато*. Она што е заедничко за овој тип фраземи (со ангел, хумор) е што компонентата што носи позитивна конотација се негира со компонентата *црн* што придонесува со негативно значење за целиот израз.

Ќе наведеме и некои фраземи со компонента 'црн' што се со различни значења, на пр. црна кутија 'систем кој служи за откривање причини за авионски и друг вид несреќи (обично има портокалова боја)', црна вдовица 'терористка – самоубиец; вид отровен смртоносен пајак': црн народ 'сиромашен, кутар, обесправен народ', црна точка 'место на пат каде што многу често се случуваат несреќи', црна магија 'магиски ритуали со чија помош може да се нанесе зло', за црна срамота / црни резили 'многу се засрами', црното грозје е послатко 'црномурестите девојки се поубави од русите', црниот континент 'Африка'. Сп. и хрв. *crna tagija*, срп. *црна магија*, во буг. *черна кутија, черна магия, черна любов, черна дупка, черна точка, черна прокуда, черно петно, черният континент*.

За разлика од црната, **белата** боја носи позитивна конотација. Таа е симбол на: чистота, невиност, совршеност. Белата е божествена боја, боја на рајот и вечноста, литургиска боја на најголемите празници Велигден и Божиќ, како и на поглаварите на католичката црква, папите. Таа е боја на новороденчињата и децата, но и на староста. Го означува и преминот од едно животно доба во друго (раѓање, крштевка, брак) симболизирајќи нов живот за кој сè уште не се знае како ќе биде (Cindrić 2015: 30, сп. Brenko 2009: 47), па станува боја на откритие и преобразба (Cindrić 2015: 22, сп. Chavalier–Gheerbrant 1983: 47).

⁵⁰ вид бумбар, тврдокрилец *Carabus*.

Постојат фраземи во кои белата боја имплицира спротивност на некоја неизречена стварност. На пр. фраземата бела вдовица ‘жена чиј маж е отсутен долго време (жена на печалбар, на затвореник и сл.)’, значи и ‘хибриден вид на висококвалитетен канабис со психотропно дејство’. И во хрв. се употребува фраземата *bijela udovica* ‘женско лице чиј маж е отсутен’, но и *bijeli udovac* ‘машко лице чија жена е отсутна’, како и во срп. *бела (сламната) удовица, бели удовац*, а во буг. само *сламена вдовица*.

Со оглед на тоа што белата е боја на староста таа симболика ја наоѓаме во фраземите во чија заднинска слика е белата боја на седата коса што ја имаат луѓето во постарите години од животот: бела глава, му побелува косата ‘1. остарува 2. побелува од грижи’. Сп. и во хрв. *bijela brada* ‘стар човек’, *bijeje godine* ‘старост’, *bijela glava* ‘паметна, искусна личност’. Во буг. фраземата *бял човек* се однесува на ‘финансиски добро ситуирана личност чии права се почитуваат’.

Белата боја во примерот тргна во / по белиот свет ‘отиде далеку, во непознато, надвор од земјата, насекаде’ има симболика на нешто непознато, далечно, замина по белиот свет ‘замина надвор од земјата’, виде бел свет ‘отиде надвор од земјата, посети далечни, непознати места’, бел свет да види ‘да оди надвор од земјата, на далечни, непознати места’. Сп. и хрв. *bijeli svijet*, срп. *бели свет*, буг. *бял свят* ‘убав, спокоен живот’. Во буг. фраземата *да види бял свят* значи ‘да му се случи нешто убаво’, а пак *виждам бял свят* ‘роден сум, се појавувам; нешто се реализира’.

Овде може да се спомене и фраземата гледа бело некого ‘1. гледа недоветно, глупаво, со неразбирање 2. се прави дека не гледа (некого), не придава важност (некому), не сфаќа’. Сп. и хрв. *gledati koga bijelo* ‘го гледа со неразбирање’; срп. *гледати бело*. Во буг. фраземата *гледам с бялото на очите си* значи ‘на некого му се лутам, незадоволна сум, кон некого имам лош однос’.

Со фраземата бела смрт се опишува смрт предизвикана од премрзнување и тука белата боја има визуелна улога (белото е студено, снег и мраз), а може да означува и смрт од прекумерна доза на дрога (од хероин), но и др. на пр. шеќер или сл. Сп. и во хрв. *bijela smrt*, срп. *бела смрт*, буг. *бяла смърт*. Во буг. фраземата *бяла отрова* означува и ‘наркотици, најчесто хероин или кокаин’.

Во примерот бела врана, бел гавран ‘нешто ретко, различно од другите’, белата боја е во спротивност со стварноста, а се работи за интернационално позната фразема, што се однесува на личност што со своето однесување се издвојува од својата средина и заедничко е тоа што во заднинската

слика е животно (гавран) што во стварноста нема бела боја. Сп. и во буг. *бяла врана*, срп. *бела врана*, хрв. *bijela vrana*.

Споредбените фраземи се карактеристични и за оваа група и вообичаено означуваат изразено бела боја на нешто, а белата боја има визуелна улога. Со значење 'многу бел' во македонскиот јазик се среќаваат: бел како млеко, бел како снег, бел како алабастер, бел како аспра, бел како бисер, бел како гулаб на мирот, бел како (бел) лист хартија, бел како маштеница, бел како свила, бел како слонова коска, бел како стиропор, бел како карфиол, бел како јајце и др.

Визуелната мотивација поттикнала и значење што укажува на нарушена физичка или психичка состојба на човекот, т.е. 'многу блед, со нарушено здравје; многу исплашен' во фраземите: бел како креда / вар, бел како сид, бел како пепел, бел како свеќа, бел како слана и др.

Во хрв. се среќаваат: *bijel kao kreda*, *bijel kao kreč*, *bijel kao zid*, *bijel kao inje*, *bijel kao mlijeko*, *bijel kao snijeg*, во буг. *бял като тебешир / платно*; *бял като стената*; *бял като вар* 'многу бел, блед' и со истото значење во срп. *бео као зид*, *бео као креда*, *бео као креч*, *бео као млеко*, *бео као папир*, *бео као снег*. Едно исто значење е предадено преку аналогни фраземи, иако сликите се различни (споредбено во буг.: вар, платно, стена; во срп.: креда и др.).

Кај голем дел од фраземите при преведувањето не наоѓаме соодветник т.е. постои јазична асиметрија⁵¹.

Во употреба се фраземи со компонента бел со разни други значења, на пр. бело злато 'памук', 'метал', бело духовништво 'незамонашени духовни лица', бело робје 'трговија со луѓе'; бела чума '1. наркоманија 2. свесно пометнување; воздржување од пород; паѓање на наталитет', лекарска бела чума.

Ќе ги наведеме и бела лага 'лага што се користи за прикривање некоја болна вистина', бели мантили 'медицински персонал', бела ноќ 'организирање на разни културни иницијативи кои траат цела ноќ', бели ноќи 'поларни ноќи', бел спорт 'тенис, скијање, едрење'; бела магија 'магија која делува во хармонија со натприродните и паранормалните

⁵¹ Со изразена експресивност се одликуваат бугарските иронични фраземи, кај кои поради постоењето на определена парадоксалност во сликата (т.е. несовапаѓање меѓу формата и содржината) се раѓа ироничната оценка во значењето: *бял като вџлен*; *бял като на тенџерата дъното*; *бял като кюмюрджия*, *като циганин* 'многу црн' итн. Во буг. има и клетви и благослови, како и во мак. за разлика од срп. и хрв.: *Да те забуљат в бяло*; *Под бяло да легнеш*; *Ега хванеш черния свят* 'да умреш'; *Да те видя на бял кон* 'да се отличиш' и др., што се интересна психолингвистичка особеност на јазикот (Недкова 2008).

сили; обред што се прави за да се помогне некому; бел прашок кокаин’, бела хроника ‘информации за настани со политичко-општествен карактер’.

Белата боја симболизира светлост, па се вели на/по бела виделина ‘преку ден, кога е светло’, додека со негативна конотација се користи во (не) види бело видело/ бела виделина ‘нема мир од нешто’; излегува на бела виделина ‘се разоткрива’; изнесува на бела виделина ‘обелоденува’, јасно како бел ден ‘многу јасно’. Сп. буг. *не виждам бял ден / свят* ‘води тежок живот’, *не виждам бяло видело*; во срп.: *не видети бела дана, не видети бела (белога) дана* ‘1. е презафатен, нема време за излегување, за дружење и сл. 2. не остане жив’; *не видети белога бога* ‘не излегува од дома, не контактира, не се дружи со луѓе’. Како временска определба се користи фраземата додека да обели (побелее) гавранот ‘никогаш’ и во неа постои нелогична мотивираност на значењето.

Со чесноста се поврзуваат фраземите го обелува образот / со бел (чист) образ е (излезе / излегува со бел образ) ‘се истакнува со некакво чесно дело, прави нешто со што може да се гордее; си го потврдува или подига угледот’; со бел образ ‘може да се гордее со својата чесност, професионализам’.

Во употреба се и неколку фраземи во кои паралелно се застапени **и црната и белата** боја како нивни компоненти. Имајќи предвид дека нивната симболика е спротивставена, антонимна, и фраземите со овие две бои означувајќи контраст искажуваат експресивност, на пр. црно на бело ‘1. писмен доказ за нешто, документ. 2. напишано јасно; или пак под привиден апсурд се изразува ‘обид за изведување на невозможното’ или ‘свесно прикажување на нешто дека е лажно, т.е. замајување некого’ или кога некој сака да го прикаже лошото како добро: црното бело го прави ‘ја извртува вистината’; белото го прави црно ‘го кажува спротивното’, за белото вели црно ‘зборува за инает, тврдоглав; прави голема грешка’, еднаш вели бело еднаш црно ‘е контрадикторен’, црното го прави бело, а белото црно ‘ја искривува вистината’, (не) разликува црно од бело ‘(не) прави разлика/ (не) е глупав’, црното го прави бело ‘прикажува нешто сосема спротивно од реалното’, сака од црно да направи бело ‘сакајќи да ги прикаже работите како што му одговараат, ја извртува вистината’ и др.

Се бележат и примерите бели пари за црни денови, чува бели пари за црни дни ‘пари заштедени, сочувани за тешки времиња’, ни црна ни бела (не кажа, не проговори, не одговори, не рече и сл.) ‘ништо не кажа, не проговори, не одговори’; црното бело не бидува ‘фактите не може да се изменат’ итн. Сп. и во буг. *бели пари за черни дни; ни черно, ни бяло (не казвам), на черното казвам (викам) бяло* ‘го тврдам обратното’ во срп.: *ни*

црне ни беле (не рећи), *прогласити црно за бело*, во хрв.: *čuvati (ostavljati, sakupljati) bijele novce za crne dane* 'штеди за денови на сиромаштија'; *ne reći ni crne ni bijele* 'молчи', *ili bijelo ili crno* 'исклучиво добро или лошо', *crno na bijelo/bijelom/bijelu*; *od crna činiti bijelo*; *proglašavati/proglasiti crno bijelim (za bijelo)*.

Сивата боја настанува со мешање на белата и црната и има симболика на просечност, двовидост, па дури и злодевност. Визуелно, сивата боја е боја на маглата и пепелот, па така симболизира тага, меланхоличност, а во христијанството жалење и понизност (сп. Cindrić 2015). Во македонскиот јазик не се застапени многу фраземи со сивата боја, на пр. сива еминенција 'личност што делува во сенка, но пресудно влијае врз случувањата', сива економија, сив пазар 'назаконски пазар, пазар надвор од законот', сиво секојдневие 'монотонија'. Сп. и во хрв. *siva eminencija, sivo tržište*, срп. *сива еминенција, сиво тржиште*, буг. *сив кардинал, сив бизнес, сив сектор, сива икономика, сиви продажби, сиво ежедневие*. Во буг. се среќава и *брада сива, глава дива* 'тврдоглав човек'.

Црвената боја во македонската култура симболизира: крв, оган, љубов, страст, сила, храброст, а подоцна со оваа боја се сврзало уште едно универзално значење – протест, револуција, побуна (Терзијоска 2013: 73). Со црвената боја се нагласува важноста и се свртува вниманието кон нешто во фраземите црвен тепих / килим 'привилегиран третман на познат гостин, црвена нишка 'нишка водилка / основна мисла'. Сп. во хрв. *crveni tepih* 'почесен дочек' и *dočekati koga s crvenim tepihom* 'го дочека како важна личност'; *provlači se kao crvena nit što* 'нешто што е главна мисла, основна идеја' (Cindrić 2015: 30).

Фразема со нагласена симболика на црвената боја е како црвено на бик 'нешто што нервира, раздражува, доведува до безумие'. Се среќава и во хрв. *kao biki crvena krpa* 'провокација' и во буг. *гледам като бик на червено*.

Значењето 'е должен' се однесува на фраземата црвено салдо 'влегува во минусно салдо'. Во хрв. аналогно се користи *biti u crvenom* во која во заднинската слика е мастилото во црвена боја со која се бележеле долговите на сметките (Cindrić 2015: 31).

Побројна група се фраземите во кои црвената боја има визуелна улога, односно споредбените. Човековото лице може да добие црвена боја од повеќе причини. Ако се работи за лутина или бес, тогаш се споредува со пиперка: црвен како пиперка (од студ и сл.), црвен како патлиџан (од сонце, срам и сл.), црвен како крв, црвен како ружа, црвен како каранфил, црвен како лубеница, црвен како јагода, црвен како вино 'многу здрав'. Црвеното јаболко симболизира здравје, виталност, па се вели црвен како

(тетовско) јабољко ‘здрав на изглед’, додека за црвенило предизвикано од сонце, изгореници на кожата се употребува црвен како жар / жар црвен ‘многу црвен (од сонце)’, но и двете фраземи се користат за означување интензитет на бојата. Ќе ги наведеме и црвен како рак ‘многу црвен (во лицето), изгореници од сонце’. За црвенило како резултат на срам се користи црвен како булка/божур ‘поцрвенет од срам’.

И во хрв. црвенилото на лицето, но и на бојата на некој предмет може да се спореди со цветот на макот *crven kao mak*. Ако е резултат на срам или непријатност се споредува со домот *crven kao paradajz (rajčica)* и со рак *crven kao rak*. Визуелниот аспект се огледа во *crven kao jabuka*, каде што црвенилото е одраз на доброто здравје и *crven kao krv* ‘многу црвен’, што најчесто се користи за да се опише некој предмет (Орашиќ и Spisijariќ 2010: 123). Во буг. се користат *червен като ябълка, червен като рак, червен като мак, червен като крџв, червен като божур, червен като огън, червен като панджар, червен като калинка*, а во срп. *црвен као јабука, црвен као рак, црвен као мак, црвен као крв*. Во буг. ја среќаваме и фраземата *червенея се като Битолски просјак* ‘силен, здрав и чуван, дебел сум’.

Фраземата црвен и бел се среќава со значење ‘здрав на изглед’, а визуелната функција на црвената боја се огледа и во: е црвен во носот ‘црвен по природа, од студено, од алкохол’, има црвени очи ‘црвен од плачење/ од возбуда’.

Црвената боја симболизира опомена, забрана и често се користи за да значи дека нешто не смее да се направи. На пр. во фудбалот црвен картон, црвено светло кај семафорот, црвени знаци за забрана во сообраќајот и сл. (Пачовска 2017: 21). Фраземата потекнува од спортскиот жаргон црвен картон ‘картон што му се покажува на играч кога се исклучува’, но нејзината употреба се проширува и може да означува ‘забрана, стопирање на дејност’. И во хрв. *dobiti crveni karton* се користи за ‘исклучи некого од заедницата, лиши некого од положба’; *dati crveni karton* ‘предупреди некого за пропусти во работата, му даде строга опомена’ (Cindriќ 2015: 39–31). Во буг. *червен картон, вдигам червен картон*.

Црвената боја се поврзува со одредени општествено-историски случувања: црвена буржоазија ‘раководството на комунистичката партија; новонастаната политична владејачка класа во државите со социјалистичко уредување’; црвена република ‘што се раководи од идеите на комунизмот’; црвена армија ‘вооружените сили на СССР од 1918’; црвена Гарда ‘војници на црвената армија’; црвено знаме ‘1. симбол на социјалистичка револуција, 2. знак за опасност 3. знак за застанување на возилата во автомобилски трки’.

Во буг. фраземата *червена бабичка* означува 'приврзаничка на БКП, која безрезервно ја поддржува политиката на својата партија'.

Паралелно со црна врана, може да се сретне и фраземата *црвена врана* 'некој што се изделува од другите'.

Жолтата е најтоплата, најекспанзивната и најсјајната боја (Chavaliier-Gheerbrant 2007: 916). Поради позитивните особини на Сонцето таа симболизира и топлина, оптимизам, веселба, плодност, богатство, напредок, вечност. Но, има и негативни значења. Бидејќи се врзува со есента, таа е боја на зрелоста, староста и пропаѓањето. Жолтата боја може да биде и знак за болест затоа што болните луѓе неретко имаат жолта кожа (Cindrić 2015: 39–41). Жолтото е боја и на лудилото, а причината може да се бара во фактот дека шафранот, цвет што се користи за добивање жолта боја, содржи супстанција што може да предизвика неконтролирано смеење (Cindrić 2015: 39–41).

Во мак. се употребува *жолто комбе* што асоцира на невропсихичко растројство. Сп. во хрв. *žuta kuća* 'ментална установа', *došla je žuta minuta* 'момент во кој испровоциран човек губи контрола', во срп. *жу́та минута* 'привремена непресметливост, лудило', во буг. тој што *има жълта книжка* е 'доказано луд'.

Поради болест човек може да добие жолта боја, па се споредува со лимон: *жолт како лимон* 'лоша здравствена состојба', но истата фразема се употребува и за означување интензитет или нијанса на жолта боја, како и пр. *жолт како дуња*, *жолт како месечина*, *жолт како алтан*, *жолт како дукат*, *жолт како смил*. И во хрв. *žut kao limun*; *žut kao vosak*; во буг. *жълт като лимон*, *пожълтял като диня*, во срп. *жут као лимон*, *жут (блед) као восак*, *жут као цекин*.

Фраземата *жолта треска* означува 'тропско вирусно заболување со треска и грозница што се пренесува преку каснување од комарецот'. Во буг. фраземата *жълтата гостенка* се користи како еуфемизам за 'туберкулоза'.

Од спортскиот жаргон е преземена фраземата *жолт картон* 'картон покажан на играч како опомена', што се јавува и за 'предупредување'. Во хрв. *dati/davati žuti karton* 'предупредува за пропусти или грешки' и *dobiti/dobivati žuti karton* 'предупреден е за грешките или пропустите' (Орашиќ и Сперијариќ 2010: 132). Исто и во буг. *показвам жълт картон*.

Фраземата *жолта фаза/аларм* означува 'опасност од невреме'. Со истото значење се употребуваат и во хрв. *žuti alarm* и срп. *жути аларм*.

Ќе ја наведеме и фраземата *жолто злато* 'скапоцен метал со жолта боја', што преносно се користи и за скапоцени нешта, со голема важност и вредност, а со изразено жолта боја, пр. жолто злато може да означува

тутун, зачинот куркума. Во буг. *жълтият метал* се користи за ‘злато’, а фраземата за *жълти стотинки* значи ‘многу евтино’.

Честа е фраземата *жолт печат* ‘печат со сензационална, безвредна содржина; печат кој ги изневерува интересите на работничката класа’. Сп во хрв. *žuti tisak* ‘весници што се занимаваат со озборувања’, гласини за славни личности’ и *жута штампа* во срп., а во буг. *жълт печат, жълта преса, жълти страници*.

Ќе споменеме уште неколку фраземи од буг.: *има жълто на гаџите, направям жълто на гаџите, ожълтих гаџите, имам жълто на гъза* ‘многу силно се израдува’ и *кога се покачи свиня с жълти чехли на круша* ‘никогаш нема да се случи’.

Зелената боја буди асоцијација на природа, живот, плодност, сила, обновување и бесмртност. Наспроти црвената што означува забрана, зелената значи допуштање и слободен премин.

Симболиката на младост и незрелост, неискуство се огледа во фраземите *млад и зелен* ‘сè уште не е психички зрел’, *си умре млад и зелен* ‘умре млад, пред време’, *уште е зелен* ‘уште е млад’; *жив зелен* ‘неопитен, незрел’; *зелен та однесен* ‘уште е млад/ не е психички зрел’ *зелен како тиква* ‘неопитен, незрел’; *од зелена тиква семе зема* ‘бара совет од неискусен човек’. И во хрв. се користи *biti mlad i zelen* ‘е млад, неискусен, незрел, наивен’, во буг. *млад и зелен/зелена глава*. Иако зелената е симбол за младоста, во хрв., буг. и срп. и жолтата се јавува во таква употреба, па *žit oko kljuna* во хрв. значи ‘многу млад и неискусен’, во буг. *имам жълто околу устата (под мустака)*, с *жълто околу устата*, а во срп. *бити жут око кљуна*.

Фраземата *не умри магаре до зелена трева* значи ‘не се знае како ќе биде една работа, нешто несигурно’. Сп. во срп. *не липши, магарче (магаре), до зелене траве (док трава нарасте)*, а во буг. наместо компонентата магаре се користи зоонимот коњ *трай коњо, за зелена трева*.

Зелената боја симболизира билки и природа, упатува на земјоделски производи, па оттука е и составот *зелен пазар* ‘пазар на кој се продава овошје и зеленчук’, кај нас од скоро постои и *зелена берза* ‘назив на здружение на земјоделци’, *зелен кредит* ‘кредит наменет за проекти за подобрување на животната средина; еколошки кредит’, а под поимот *зелена партија* се подразбираат ‘политички формации коишто на преден план во своите програми ги имаат еколошките вредности и заштитата на природата’. Тука ќе ги наведеме и: *зелена површина* ‘површина покриена со обилна вегетација’, *зелен појас* ‘дрвја линиски насадени, што претставуваат еден вид природна граница или заштита’, *зелен покрив*

‘кровна површина насадена со зеленило’. Во хрв. се користи фраземата *imati zelenu ruku* за ‘некој што успешно одгледува цвеќе’.

Како што споменавме наспроти црвената боја којашто симболизира забрана, зелената симболизира допуштање, дозвола, па оттаму фраземите даде зелено светло ‘одобри, допушти некому нешто’; добие зелено светло ‘му е одобрено, дозволено нешто’. Сп. во хрв. *dati/davati zeleno svjetlo; dobiti/dobivati zeleno svjetlo*, во срп. *дати [некоме, нечему] зелено светло*, додека во буг. фраземата *давам зелена светлина* означува ‘разрешувам нешто’.

Зелената боја на лицето посочува на лоша здравствена состојба, како жолтата и белата, каде што до израз доаѓа нејзината визуелна улога, па така кога за некој ќе се каже дека е зелен во лицето значи дека ‘е болникав’, зелен/позеленет како ливада ‘што е во лоша здравствена состојба’. Фраземата, пак, е зелен од бес / позелене од бес се однесува на некој ‘многу лут’. Во хрв. *biti zelen u licu* значи ‘лошо изгледа, чувствува мачнина’; исто и со значењето ‘многу му завидува’ се користи *biti zelen/pozelenjeti od zavisti*.

Човекот може да биде зелен од страв ‘многу уплашен’, зелен од завист ‘многу завидлив’. Ќе ја споменеме и фраземата блуе зелени гуштери ‘повраќа’. Во буг. се користат синонимно *позеленувам како гуштер, позеленувам от гняв, позеленувам от обида, позеленувам от яд*.

Во заднинската слика на фраземата седнува на зелена маса е зелената боја на платното со кое биле покриени масите на кои се носеле одлуки, па таа значи ‘седнува да преговара’. Во хрв. и срп. е со истото значење како во мак., хрв. *za zelenim stolom* и срп. *решавати за зеленим столом* ‘на неслужбено место, на место одредено за носење важни одлуки’, но во буг. фраземата *изправам пред зелената маса* значи ‘дава некого на суд’.

Со **сината** боја се забележани само неколку фраземи во македонскиот јазик, а ретки примери има и во останатите јужнословенски јазици. Поради асоцијацијата на небесно и божествено, сината станува кралска боја. Таа симболизира мир, поврзаност и договор (Cindrić 2015: 33–35 сп. Brenko 2009: 62). На европските јазици, па и на македонскиот им е позната фраземата сина крв ‘благородно, аристократско потекло’. И во хрв. *plava krv* и во срп. *човек плаве (модре) крви*, а во буг. *синя крв*.

Сината има визуелна улога и во син коверт ‘мито, подмитување’. Во хрв. *plava kuverta*, срп. *плави коверат*. Составот сини беретки се користи за ‘мировни сили’, во хрв. *plave kacige*, срп. *плави шлемови*, буг. *синя каска*.

Во мак. и сината птица како ‘симбол за среќа’, во буг. *синя птица*, хрв. *плава птица*.

Ќе ги споменеме и сино гориво ‘природен гас’, термилошкиот состав син јазик ‘незаразна вирусна болест на домашни и диви преживари’, сината планета за ‘планетата Земја’ и др. Сп. во буг. *синьо гориво*, *син език*, *синята планета*, хрв. *plava planeta*, срп. *плава планета*.

Карактеристични се споредбените фраземи син како небо, син како море за означување ‘нијанса или интензитет на сината боја’, син како цигер ‘многу син, модар’. Сината боја овде има визуелна улога.

Розовата боја ја добила својата симболика во текот на XVIII век, кога се врзува со нежноста на девојчињата, а денес добива нови значења и со нејзиното свесно истакнување се тежнее да се срушат предрасудите и стереотипите поврзани со особините на жените, па се нагласува нивната сила и самоверба (Cindrić 2015: 45).

Во мак. се употребува фраземата прикаже некого/нешто во розово светло ‘прикажува некого во подобро светло, со подобри особини од реалноста’. Сп. хрв. *prikazati/prikazivati koga, što u ružičastoj boji*, срп. *приказати / приказивати (видети / гледати, представити / представљати)* некога, нешто у *ружичастој боји*, буг. *розова светлина*, *розово бъдеще*, *розови мечти*.

Со значење ‘оптимистично гледа на нешто’ се користи гледа низ розови очила. Сп. во хрв. *gledati kroz ružičaste naočale* <na> *što*, во буг. *виждам в розово*, *гледам през розови очила*.

Со оглед на честата употреба на фраземите со компонента ‘боја’ во секојдневната комуникација, присуството на афективни и социокултурни конотации, кои се од голема важност за запознавање на културата и на менталитетот на една нација, неопходно е да се вршат комплексни анализи на фраземите кои сè уште претставуваат отворено поле за истражување. Претставените примери ја потврдуваат универзалноста на претставите за боите во македонскиот јазик, а слична е состојбата и во споредуваните јазици, односно хрватскиот, српскиот и бугарскиот. Сепак во многу случаи се исцртува и посебноста и различноста на овие словенски народи од етнокултурен аспект.

На пр. во македонскиот јазик особено се издвојуваат примерите на споредбени фраземи со црн и бел, па покрај стандардните забележани во речниците се јавуваат и голем број специфични и интересни примери исцрпени од литературата или медиумите, на пр.: црн како гавраница, црн како гламна, црн како ѓумче, црн како сифт, црн како жужер / жужел, црн, црн како капинка, црн како од волот рогот, црн како саѓи, црн како сенка, црн како тунел, чивит црн; бел како алабастер, бел како аспра, бел како бисер, бел како гулаб на мирот, бел како (бел) лист хартија, бел како

карфиол, бел како маштеница, бел како свила, бел како слонова коска, бел како стиропор, бел како јајце, бел како пепел, бел како слана, црвен како ружа, црвен како каранфил, црвен како лубеница, црвен како вино, зелен/позеленет како ливада, син како цигер, жолт како дуња, жолт како месечина, жолт како алтан, жолт како дукат, жолт како смил и др.

Имајќи предвид дека боите се присутни во сè што нè опкружува, во сите јазици се потврдени голем број фраземи што содржат една од боите како составна компонента: бела, црна, сива, сина, црвена, зелена, жолта, розова. Иако се семантички еквивалентни, меѓу фраземиите може да се утврди целосно, делумно совпаѓање или несовпаѓање, земајќи ја предвид нивната структура и лексичкиот состав. Значењата на фраземиите со компонента 'боја' во голема мера се поклопуваат. Примерите покажуваат дека во фраземиите со компонента 'боја' во македонскиот јазик и во трите јужнословенски јазици (срп., хрв., буг.) постојат значителни структурни и семантички сличности и тоа најпрво во фраземиите кои своето значење го градат на визуелната компонента во заднинската слика, а делумно и на симболичката улога на бојата. Разликите се воочуваат во фраземиите во кои боите се користат во нивната симболичка улога бидејќи тој потенцијал се искористува или не се искористува во согласност со обичаите и етнокултурните стереотипи на народите и нивниот јазик (Cindrić 2015: 44–45). На пр. забележавме дека иако зелената е симбол за младоста, во хрв., буг. и срп. и жолтата се јавува во таква употреба, на пр. во хрв. *žit oko kljuna* 'многу млад и неискусен', во буг. *имам жълто около устата (под мустака)*, *с жълто около устата*, а во срп. *бити жут око кљуна*, но во македонскиот не е потврдена ваквата употреба.

Библиографија:

- Недкова, Е. (2008) „Фразеологизми с компоненти названия на цветовите в български и руски език“, *Вестник Волг. госуд. университета*, 2008, серия 2, № 1.
- Недкова, Е. (2008) „Фразеологизми с компоненти названия на цветовите в български и сръбски език“, *Изследования по фразеологија, лексикологија и лексикографија*, В память на проф. д-р. Кети Анкова-Ничева, Софија, стр. 119–131.
- Turk, M., Opašić, M., Spicijarić, Paškvan N. (2012) „Crno na bijelom: Crna, bijela i siva boja u hrvatskoj, talijanskoj i njemačkoj frazeologiji“, *Zbornik Međunarodnog znanstvenog skupa u spomen na prof. dr. sc. Josipa Jerneja (1909.–2005)*, Zagreb: FF press, str. 269–282.

- Велковска, С. (2016) „Боите во балканската фразеологија“, Меѓународен научен собир „Афирмација, проглаголување и проширување на вековниите културни врски меѓу Р. Македонија и Р. Србија“, Битола, стр. 45–49.
- Мирчевска-Бошева, Б. (2018) „Бојата на емоциите (врз материјал од македонската и руската фразеологија)“, *Славистички студии*, 18, стр. 100–110.
- Никодиновска, Р. (2012) „Белата боја во италијанските и во македонските фразеолошки изрази“. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“*, кн. 38, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, стр. 293–302.
- Никодиновска, Р. (2015) „Хромонимите црвено, жолто и зелено во италијанските и во македонските фразеолошки изрази“, *XLI меѓународна научна конференција на XLVII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, стр. 85–100.
- Оташевиќ, Ђ. (2007) *Мали српски фразеолошки речник*, Нови Сад: Алма.
- Оташевиќ, Ђ. (2012) *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј.

Liljana Makarijoska, Bisera Pavleska-Georgievska

PHRASEMES WITH ‘COLOR’ COMPONENT IN SOUTH SLAVIC CONTEXT

Abstract

Subject of our interest are chromatic phrasemes, i.e. those containing a ‘color’ component, bearing in mind that colors have always been perceived as a special phenomenon, so their rich symbolism is reflected in folk culture, in literature, and in phraseology.

Our analysis is based on phraseological and explanatory dictionaries, and papers concerning the phraseology of Serbian, Bulgarian and Croatian languages, including some new phrasemes that have been confirmed in the language of the media and within Macedonian literature as well. The phrasemes are being grouped by the ‘color’ component, indicating their affiliation to separate semantic fields according to the phraseological meaning, in order to discover the similarities and differences in the compared languages.

The analyzed material confirms the universality of color conceptualization in the Macedonian language, confirming similar situation within the compared languages. However, many cases highlight the uniqueness and the diversity of these Slavic peoples from an ethno-cultural point of view.

Keywords: phrasemes with ‘color’ component, Macedonian language, South Slavic languages

Клучни зборови: фраземи со компонента ‘боја’, македонски јазик, јужнословенски јазици

УДК 821.163.3-1.09

Искра Тасевска Хаџи-Бошкова**СИМБОЛИЧКИОТ УНИВЕРЗУМ НА ЕФТИМ КЛЕТНИКОВ**

Творештвото на Ефтим Клетников претставува импресивен извор на специфични поетски симболи, кои се аспектираат како суштествен дел од стилско-изразната фактура во македонската поезија. Неговата посветеност на поетскиот збор е изворна, едноставна, искрена и полна со визионерство. Како што забележува и самиот во една автопоетичка белешка, поезијата е првенствено „говор на битието“, тој е автентичен и самороден, а јазикот е средството преку кое тој говор се отелотворува. „Човекот е по судбина поет, осуден на Песна не како дете на смртта, туку како дете на вечноста. Поезијата е еден вид прарелигија и, имено, со неа човекот се објавува како религиозно битие, кога се искачува од мрак во светлина, или од потсвест во натсвест.“ (Клетников, 2012а: 5). За неговиот избор да пишува поезија, сфатен како универзална човечка задача, со цел да се изгони заборавот и незнаењето во корист на духовното просветлување и самоспознание, сведочат неговите бројни поетски збирки. Во нив превладува сфаќањето на поезијата како „таинствена утроба“, како што критички и низ поетски дискурс се изрази Роман Кисјов (Кисјов, 2012: 905), бидејќи таа може да се дофати само преку силината на поетската слика. Тоа го забележува и Миодраг Друговац кога, определувајќи го Клетников како поет од четвртата генерација македонски поети, го потенцира приклучувањето, но и отклонувањето на поетот од „моделите на неосимболистичкото пеење“ (Друговац, 1990: 629), со што тој ги отфрла и надраснува ограничувањата коишто произлегуваат од припадноста кон определена поетска школа или стилска формација. Во таа насока, многубројните награди и признанија за придонесот на Клетников за македонската поетска реч (наградата на Струшките вечери на поезијата „Браќа Миладиновци“, наградата за најдобра поема „Григор Прличев“, наградата на Град Скопје „13 Ноември“,

наградата на Друштвото на писателите на Македонија „Ацо Шопов“ за најдобра поетска книга, наградата „11 Октомври“ за долгогодишни остварувања во културата и уметноста, франкофонската награда „Леополд Седар Сенгор“ од страна на Европската академија за поезија, литература и уметност во Париз и др.) се само еден од показателите за неговата исклучителна творечка моќ и импресивна поетска надареност. Да се биде поет, за Клетников значи да се биде во контакт и да се пренесе во вид на пророштво сето она што е скриено длабоко во човековата душа, како прометејски чин на освестување на заспаното човештво пред предизвиците што ги носи секоја нова епоха. Во таа смисла, неговата поезија е во постојан допир со современото, актуелното, како изблик на древниот жрец кој бдее над судбината на народот и внимателно ги исцртува нужните насоки на движење.

Значењето на симболите за поетската реч е видливо во нивната функционална присутност и суштинска поставеност за поимањето на она што се нарекува поетски свет на еден автор. Како што забележува Хегел во своите *Предавања од естетиката* (1820 – 1829), симболот е во најтесна врска со идејата за убавото, која се пројавува како врвна цел на уметноста. Тој е почеток на уметноста во есенцијална, но и во историска смисла и се сфаќа како сублимност (возвишеност), чијашто прва карактеристика е бегството од појавноста, односно тој е една немерлива идеја, апстрактност, на која допрва треба да ѝ се даде соодветна форма. Симболот е „надворешен егзистент даден или моментно присутен за контемплација“ (Hegel, 1975: 303–304), во кој посебно се потцртуваат значењето и изразот. Тоа го доближува симболот до знакот, но симболот ја избегнува соодветноста и конвенционалноста на изразот и на содржината која е поставена како правило во природата на знакот. Во таа смисла се развиваат Хегеловите ставови за амбигвитетот, за несигурноста со која нè соочува симболот, но и за дилемата дали, воопшто, постои симболична форма на уметноста, којашто тој ја поистоветува со класичната уметност. За тоа се индикативни митолошките фигури, кои нè поставуваат пред прашањето дали се, на пример, старогрчките богови само слободни и антропоморфизирани претстави на богови, или се апстрахиран, алегоричен концепт, кој сведочи за човековото постоење и за неговата смисла.

Симболот во поетскиот свет на Клетников се пројавува како обид да се дофати универзалната убавина, „огромното Чудо на светот“, „универзалното единство на природата“ (Котески, 2000: 132–133). Уште од неговата прва збирка, со наслов *Модер вир* (1977), се појавува модрата боја како симбол во неговиот поетски свет, односно како доминантен аспект

во подоцнежното негово поетско еманирање. Во антологиската песна од оваа збирка, „Морно момче каква модра рана“, Клетников ја оживува романтичарската визија за древноста и за митолошкото чувствување на светот како можност да се проникне во скриените аспекти на постоењето. Модрот во себе ги содржи како темното, заумното, хтонското, така и светлото, обновувачкото, креативното. Тоа се прелева во асоцијации на древните архетипови, но и во импресиите понесени од домашната, блиска средина од детството. „Во Малешевските долини / распупуваат црешите / како да ти се креваат / од душата. / Свона. Бели рани. / Речи колку Занесени сега / заедно со тебе сонуваат ѕвезди, / колку морни ездни, / а коњите им – / заледени во модер вир / под земјата.“ (Клетников, 1977: 16). Поетскиот дискурс ги комбинира сликите на морното момче и на фрескосликарот, на пастирот и на јунакот, како активирање на различните слоеви на значењето (од традицијата и од индивидуалното поетско искуство). Соодветник на поврзаноста меѓу хтонското и обновувачкото (плодотворното), која ја носат одредени поетски фигури, е и ружата, која се доживува како „меѓупростор“, „мистичен ритуал на Ноќ и Сонце“, „храм од води“. Тие слоеви на поетското искуство се видливи и во следните збирки, што кулминира во збирката *Окошто на Темниот* (1980), за која Клетников ќе биде овенчан за првпат на Струшките вечери на поезијата.

Во збирката *Окошто на Темниот* (1980) Клетников преку доминантниот симбол – Темниот, сфатен како „јавач во полноќта“ – го развива архетипот анимус во една романтичарска смисла, наспроти мртвото девојче на воденичарот како анима и мртва сакана (како романтичарски концепт). Во основа, се работи за тријадата темнина – светлина – модро (Урошевиќ, 1980: 86), која се развива како константа во поетскиот свет на Клетников. „Окото на Темниот го заградило / сонот на девојчето со црно цвеќе. / Воденичарот го пуштил како ѕвезда Деница / гласот во мрачната. Светка болката. / Лелекаат со зрачен глас и каменот и водата. // (...) Сал тогаш воденичарот девојчето го гледа. / Темниот му бере јаболки од сребро. / Тоа станува, ги зема долу ситата и сее. / Меси леб за мртвите. Но, наеднаш, брашното е снег / што почнува над воденичарот да вее.“ (Клетников, 1980: 25–26). Овој извадок од песната „Окото на Темниот го гледа мртвото девојче на воденичарот“ претставува исклучителен пример за варијацијата на различните концепти, укажувајќи на надминувањето на едноставните констатации за припадноста на Клетников кон определена поетска школа. Тој е показател за вештата употреба на синестезијата која ги разбива очекуваните поетски значења, како и за метафоризацијата на стилот кој избликнува со невообичаени значенски корелати (пр. лелекот

на каменот и на водата). Истовремено, Клетников активно се надоврзува на фолклорното и на митолошкото поимање на светот, разбивајќи го дуализмот на материјалните сопоставености со поимање на нешто трето што е присутно како можност, иако не е отелотворено во неговиот целосен потенцијал. Во тој контекст може да се толкува појавата/симболиката на воденичарот, кој корелира меѓу светлото и темното, онака како што сонот (хипнос) во романтичарската тријада ерос – хипнос – танатос ја дополнува и функционално ја збогатува корелацијата на љубовта и смртта. Тој е и посредникот меѓу љубовникот и мртвата сакана затоа што неговиот признак е брашното, кое уште од древните традиции е поврзано како со одржувањето на животот, така и со смртта.

Овој копнеж по разбивање на претпоставениот дуализам во светот, како на поетско така и на творечко ниво, Клетников го продолжува и во следните збирки, правејќи обид за рефлексивно читање преку творечко преобликување на сопствената историска позиција и на книжевноста воопшто (Bourdieu, 1995: 309–312). Со тоа отвора нестивнати прашања за можноста да се стекне увид во поетскиот универзум на еден автор. Клетников исцртува поинаков тип историска визија во збирката *Гласови* (1987), во која палеолитот и неолитот се диференцираат преку симболите на каменот и на глината. Првиот период е облежен со свеста за пракаменот како прабитие, коешто му овозможува на човештвото да напредува, а другиот како успешно минување низ предизвикот што е поставен пред човекот создаден од глина. Тие аспекти се слеваат во „златниот глас“ (Клетников, 2012: 254), односно во појавата на Бога како трет елемент што е, повторно, двоен – тој е материјален и конкретен онолку колку што е метафизичен и апстрактен. Таа претпоставка за слевањето на спротивностите во нешто трето кулминира во збирката *Триок* (1989), како вешто варирање на концептот на тројството, сфатено како признак на божественото. Бог е актуализиран преку симболот на Големата Меморија, но и во библискиот псалмичен повик *de profundis*, кој ја потцртува силата на „сината свест“ на Бога како манифестација на надмоќта и на универзалното присуство, односно на она „сè во сè“ (Старделов, 1999: 160). „Богомислата престојува подеднакво / и во планината / и во зрнцето песок, / затоа не знаеш кога ќе го сретнеш / и каде ќе ти се прикаже / поголем Создателот, / каде ќе порасне / а каде ќе се смали тој, / кое зрнце ќе ти стане планина / а која планина – зрнце.“ (Клетников, 1989: 60). Во тој контекст Клетников непрестајно ја преиспитува современоста, како запрашаност пред постоењето кое недвосмислено ја уништува претставата за светото и за вредностите според кои треба да се живее. Тоа е мошне вешто изразено во

песната „Разговор со Хелдерлин“ од збирката *Мајновенија* (1992), во која Клетников се надоврзува на Хелдерлиновиот концепт за слабо/просирно/глуво време во кое сите вредности се погазени. „Нема кој да прославува. / Се ниша како темен крик / лавровото гранче / над челото – урнатица / на боговите и јунаците.“ (Клетников, 2012в: 362–363). Сепак, и тука се подразбира една нескриена можност за надминување на загубата преку повторното обновување и цикличното поимање на времето, видливо и во претходните збирки, кое тука кулминира во симболичната претстава на ангелот од црквата „Св. Ѓорѓија“ во Курбиново. Во поетската визија на Клетников, тој е манифестација на непроменливоста и на истрајноста, како гаранција и ветување за подобро утре кое неизбежно доаѓа, и покрај многубројните порази и падови.

Еден мошне важен аспект на поетскиот свет на Клетников претставува потрагата по вистинската ознака, што се поврзува со експресивноста на симболот и со неговиот значенски потенцијал. Тоа го истакнува и Венко Андоновски во својот осврт кон поетската збирка *Белуџрак* на Клетников, именувајќи ја неговата поетска постапка „поетика на ономатургијата“ (Андоновски, 2001: 113). Во потрагата по совршениот израз, кој во себе би ги слеал значењата во еден повисок поредок, како звучење кое одгласува во вечноста, односно како чин својствен за боговите, Клетников го актуализира и она што е затскриено, а кое, сепак, се насетува во феномените обележени со присутноста. Преку симболот на белутракот, како камен-кремен кој има моќ да предизвика оган, Клетников го прави видлив скриениот потенцијал содржан во различните појавности. „Не се фали белутракот / со огнот во себе / и само молчи студен, / не кажува дека му е син на сонцето. / Тоа ме боли, / оти и мојата тага / што му е сестра на молкот / не се фали, / од страв да не ја повреди искрата / ако пламне нежната ноќ на срцето.“ (Клетников, 2001: 7). На таков начин е објаснета и појавата на поетот, како раѓање кое се случува на прагот, во моментот кога човекот е соочен со својата конечност, а која нужно ја предизвикува појавата на песната како чин на отпор. Во таа конфликтна состојба, човекот се определува за вечноста преку искажувањето, преку силата на изречењето и на напишаниот збор, кои одгласуваат низ вечноста и сведочат за постоењето кое не може да биде поништено. За традицијата, сфатена како пантеистичка поврзаност на сите нешта во светот, сведочи и симболот на дрвото, присутен како развиена слика уште во збирката *Прасјај* (1995), за да добие своја соодветна актуализација и во збирката *Белуџрак*. Интересно е да се забележи дека во *Прасјај* симболот се развива во соодветна слика на древноста, како поврзување на мноштвото генерации на човештвото

во една единствена целина. Од друга страна, во *Белуџрак*, дрвото станува признак на величественото постоење, своевидна синегдоха за истрајувањето и за опстојувањето. „Јас реков Дрво, / но тоа што шуми, / листа и пупи во мојот говор / не е дрво, / туку можеби само сила / која ги собира во семка / вечноста и бескрајот.“ (Клетников, 2001: 21). На таков начин, микросветот и макросветот се во една динамична врска, чијшто признак е повторно искажувањето, речта, говорот. Тој аспект на постоењето како изрекување се развива и во песната „Што може да ми каже глината“, во која се актуализира прашањето како прасуштина врз која се втемелува постоењето на човекот. За Клетников говорот е неизбежно втемелен во „садот на битието“, односно во материјалноста на глината од која е создаден човекот и во неговата есенцијална насоченост кон вечноста.

Хајдегеровската поврзаност на говорот и на битието Клетников ја преиспитува и во концептот на неискажливото, особено во неговата истоимена збирка од 2008 година. Тој феномен го отвора прашањето за постоењето, за древноста и за потеклото, но и проблемот на душата, која страда во неискажливото. Како другите симболи на Клетников, и овој симбол е исполнет со низа амбивалентни значења, па од една страна, означува неможност скриеното да се пројави, а од друга страна, го навестува божественото кое проникнува како затскриен потенцијал. Така е обележана и раната, која се актуализира во песната „2001. мојата татковина“. Покрај пробивањето на историската актуелност во поетскиот свет на Клетников, овде може да се забележи како страдањето, индивидуално и колективно, е недвосмислено обележено со пробивот на победоносното и на афирмативното. „Само нашата длабока рана / во која липа на дното / модрата пукнатина на небото / може да ѝ го пружи тоа, / и бива сè подлабока / во паметењето, / за да ја вгнезди во себе / и спаси од заборавот.“ (Клетников, 2008: 65). Во основа, Клетников поетски се надоврзува на прапојавувањето на името и на зборот, како заштита од заборавот, односно како библиско впишување на сите нешта во Книгата на Животот, особено на името, кое продолжува да сјае низ вековите. Во контекст на триумфот на животот, Клетников се зафаќа со една специфична поетска слика во која се гради конечноста и минливоста на смртта (во песната „Ја видов смртта како плаче“). Тоа е всушност величење на победата на вечниот живот, кога пред Страшниот Суд се појавува смртта, свесна дека и самата треба да умре. Во вака поставената парадоксалност на конечноста, човечноста победува, еднаш како сочувство и вчувствување (*empfindung*), а другпат како славење на вечниот живот по преминот. Тие концепти се втемелени и во мноштво други песни на Клетников коишто го обележуваат променетото

време („Технолошка песна“, „Европа умира“, „Последниот збор“ и др.). Тоа поинакво време означува неминовен пад и потреба од ново раѓање на човештвото. Технологијата која се пројавува како надмоќна во однос на човекот е, всушност, „технолошки коњ“ (кој алузивно се надоврзува на измамата која во антиката се случува со тројанскиот коњ), „ентропија“, односно „огромен светски нужник“. Таа е истовремено и признак на развиената Европа, која „умира во избилство“ и мора да биде причестена со страдање за да го заслужи спасението. Преминот кон актуализирањето на животната актуелност, што се исцртува појасно од оваа збирка на Клетников натаму, сведочи за нужното пројавување на поетскиот збор како коректив на општествената стварност. Профетската природа на поетот не е сфатена како можност за практикување неограничена интроспекција и спекулација, туку напротив, како нешто што го обврзува поетот да зборува јасно и отворено за проблемите на современото, како еден од слоевите на споделената стварност.

Со следните збирки Клетников се обидува поетски да проговори за слични теми на различен начин, експериментирајќи со облиците на исказувањето. Така, збирката *Пурпур и злато* (2020) претставува импресивен показател за надградувањето на поетскиот збор на формален план, што доаѓа до израз преку вештото користење на сонетот како поетски облик. Пурпурот и златото, како што истакнува Санде Стојчевски (2020: 160), се манифестација на пошироките симболични релации, на она сè во сè, како „површински демонстрации на избраност во социјалната сфера и со сјајот наталожен врз нив во текот на историските фасцинации и заблуди, но уште повеќе со своите симболски зрачења (...)“. Тоа особено го илустрира истоимениот почетен сонет, кој покажува дека тие два симболи го содржат сето она што се појавува како животен феномен. „И сè е пурпур и злато, ништо страшно, / ни смртта во живот престорена и сјајна.“ (Клетников, 2020: 21). Ова покажува дека во своите поетски преобразби, Клетников и натаму ја следи врската со христијанската духовна и идејна традиција, и покрај тоа што контекстот е давање подетален увид во тајните на постоењето, со што недвосмислено се приклучува и кон другите традиции. Тоа се забележува во песната „Седумте отроци златни“, која се надоврзува во форма на аналогија на првата сура од Куранот и на симболиката на седумте деца на пророкот Мухамед, коишто се поврзуваат со отворањето на Книгата на Животот и на седмиот печат од библиската традиција. Симболиката на бројот седум, покрај споменатите конотации, во оваа песна на Клетников носи упатување на духовното просветлување, на можноста да се стапи во нова врска со Бога, да се отргнат дотогашните заблуди и

да се отвори место за ново спознание. Сепак, таа слика не губи од својата материјално-телесна длабочина во светлината на древните мистични традиции, бидејќи имплицира дека ќе се случи ново љубовно спојување меѓу душата и Изворот, „легло љубовно, крчма ангелите кај служат“. Тоа може да се забележи и во песната „Бог“, во која читаме една апокрифна визија за надмоќното битие коешто претставува спој од спротивности. „Бог е тоа, тежина пред која сме исправени / и која едвај се држи. Бездна, космос што пее, / отнато Ништо, времиња, простори заглавени / во свеста која никогаш не вели дека Не е, // туку дека е Да, Големата Афирмација / суштина во сè што е прапочетно, неначнато.“ (Клетников, 2020: 53). Во овој контекст се поставува прашањето за божествената правда, како манифестација на Божјата моќ среде страдањето на човекот, кое, сепак, е распределено нејасно и најчесто ги погодува најнезаштитените суштества. Оставајќи ја отворена можноста за просуда, Клетников поставува предизвикувачки прашања, очекувајќи го нивниот одговор на некое повисоко ниво на свеста. Би требало да се истакне дека оваа збирка во себе содржи многу слоеви, што се гледа и во функционалното поврзување на духовната проблематика со романтичарската визија за *Sturm und Drang* (‘бура и сѝрес’), како отпор кон секојдневието и опстојувањето во кое човекот ретко се прашува за смислата на животот. Принципот на ентропијата се појавува како клучен признак, како на обичниот живот на човекот така и на вечноста, потцртувајќи го циклусот на вечните раѓања и умирања на човештвото. Како врвен симбол во оваа збирка на Клетников се истакнува ружата, онаа на Данте и на Колриџ, со значење на неисцрпно совршенство, но и на конечност, материјалност. „Но кога се будам, пред да зинам / в чудо, гледам таа ружа бела / од Рајот е Ружата на болот.“ (Клетников, 2020: 145). Таа се преточува и во симболиката на ангелот како совршена манифестација на чистото битие.

Клетников во македонската поетска традиција е познат и како вешт творец на поеми, за што сведочат неговите награди и признанија. Во 2022 година тој ја објави поемата *Бојојавление*, со која уште појасно се објавува како критичар на македонската историја и современост. Како што забележува Елена Пренцова (2022: 141), „БОГОЈАВЛЕНИЕ не е политичка поема, туку самото нејзино постоење е политички чин“. Таа е всушност чин на отпор кон доминантните политички стратегии кои се обидуваат да го негираат легитимното огласување на еден народ против наметнатите политички решенија (првенствено, по менувањето на името на државата во 2018 година). Во форма на поетски активизам, Клетников се обидува да исцрта визија за постанокот која индиректно зборува

и за уништувањето кое неминовно претходи на создавањето на т.н. Нов Почеток. Во таа смисла, пракапката е клучниот симбол за да се разбере новото создание, бидејќи таа е елементарното, „ги собира во себе водите“ според решението на Бога (Клетников, 2022: 5), односно таа е „вестител, гласник на Небото“ (Стојковски, 2022: 131). Таа го означува крајот, но истовремено и почетокот, цикличното движење кое симболички се содржи во претставата на уроборосот (змијата која си ја каса опашката). Во таа специфична игра се преплетуваат симболите на водата и огнот, бидејќи тие се древните симболи на прочистувањето и преродувањето што ќе се случи од новото тесто/новата земја, чијшто епицентар е поставен во Македонија. Таквото преродување е, во суштина, показател на егзистенцијалната драма на човекот, воопшто, чијшто нужен предуслов е раната, како знак за духовен растеж. Преку тоа двопланско сликање на стварноста – човековото постоење коешто е обележано со крикот на глината, кој не можел да го предвиди ниту Бог и македонската стварност како страдање под ударот на т.н. цивилизација, Клетников вешто ја гради претставата за името Македонија како прапојавност, која се поврзува со Исус, Павле и Лидија. Во симболиката на богојавлението, Клетников го преточува поимањето на новото раѓање, но и на спознанието, како древен стремеж на човекот (уште од митот за Икар), односно како вечно враќање кон изворот. „Прамеланхолијата, пракопнежот на Адам и на Ева / сега како пороен поток во цели народи / и поколенија, тие кои сепак открија еден / од трансценденталните клучеви на Творецот. Ама скапоцен: / да живеат во мигот минлив како во вечност.“ (Клетников, 2022: 46).

Македонската културна традиција Клетников ја реактуализира на неколку нивоа, почнувајќи од библиските претстави во македонските цркви и манастири, па сè до нивното преточување во вербалниот екфразис на македонските поети од рангот на Прличев и Рацин. Интересно е да се забележи дека, во овој контекст, Клетников не заборава критички да ја преосмисли природата на уметноста, упатувајќи на фактот дека во манирот на епското сликање, дури и одредени историски појави и личности добиваат поинакво значење. Во таа смисла, Клетников е критички настроен кон традицијата, којашто често, од различни причини, ја преобликува вистината која добива признаци на божествена објава. „И, не знаеме како би ги опишал поетот на *Сергароџи* / Гегите денес по 2001, тие што повторно го убија и сè уште / го доубиваат Кузман. Не знаеме ни дали во име на уметноста / пак би ја следел естетската етика на Хомер, / онаа што го оправдува на некој начин злосторството / на Грците и што е всушност обичен естетски трик, / ефект во служба на сомнителната

теорија на катарзата / на Аристотел, кој тешко дека бил толку наивен / да верува во неа, така поставена.“ (Клетников, 2022: 67). Сето тоа дополнително се актуализира во симболот на козите, како заумна библиска шифра за тајната на постоењето, којашто во себе ги содржи значењата на подвигот на праведниците и нивното делумно претопување во светскиот хаос. Таа се содржи и во релативноста на законот на силата, преточен низ поетските слики за ластовичкото крило и пирамидата на Кеопс, која, и покрај големината, е осудена да пропаѓа пред наевот на ентропијата и на ништожноста на материјалното постоење. Богојавлението, како света свадба (хиерогамија) и ново раѓање, во својот значенски спектар го содржи и обновувањето на опустошените македонски села, во кои повторно ќе одгласува плачот на новороденчињата и игривата детска смеа. Раѓањето на новиот ден е обележено со пурпурот и златото, како аспекти на божествениот подвиг и на спасението.

Читањето на поезијата на Клетников претставува несекојдневно движење низ лавиринтите на поетскиот израз. Создавањето на поетскиот збор, за Клетников претставува врвен чин на именување, којшто недвосмислено се доведува во врска со Божјото именување и со примордијалноста на зборот, односно со неговата суштествена улога во чинот на создавањето. Неговата поезија се движи од заумното и хтонското кон небесното и профетското, покажувајќи како надарениот поет визионер е секогаш повикан јасно да проговори за актуелната стварност, не останувајќи имун и на дневнополитичките превирања и манипулации. За Клетников поетот е, првенствено, толкувач на скриените значења, објавувач на затемнетата вистина и предводник на човештвото. Преку напластувањето на различните значенски слоеви Клетников гради визија за човекот како признак на создадениот свет, кој не може да се замисли без неговото активно учество. Со тоа исцртува еден нов вид хуманизам, во чијшто центар се наоѓа човекот како спознавачко и креативно битие што ги исцртува насоките на развојот на човештвото.

Библиографија:

- Андоновски, В. (2001) Поетика на онома тургијата. Ефтим Клетников, *Белуџрак*, Скопје, Три, 113–121.
- Друговац, М. (1990) *Историја на македонската книжевност XX век*, Скопје, Мисла.
- Клетников, Е. (1977) *Модер вир*, Скопје, Култура.
- Клетников, Е. (1980) *Окојто на Темниот*, Скопје, Мисла.
- Клетников, Е. (1989) *Триок*, Скопје, Мисла.

- Клетников, Е. (2012а) Пресеќавање. Ефтим Клетников, *Пурѝурна јанса*, Скопје, Матица македонска, 5–6.
- Клетников, Е. (2012б) Гласови. Ефтим Клетников, *Пурѝурна јанса*, Скопје, Матица македонска, 241–294.
- Клетников, Е. (2012в) Магновенија. Ефтим Клетников, *Пурѝурна јанса*, Скопје, Матица македонска, 349–381.
- Клетников, Е. (2001) *Белуѝрак*, Скопје, Три.
- Клетников, Е. (2008) *Неискажливо*, Скопје, АЕА.
- Клетников, Е. (2020) *Пурѝур и злаѝо*, Скопје, Ри-графика.
- Клетников, Е. (2022) *Боѝојавление*, Скопје, Менора.
- Кисјов, Р. (2012) Утроба. Извор (диптих). Ефтим Клетников, *Пурѝурна јанса*, Скопје, Матица македонска, 905–906.
- Котески, Ј. (2000) Поезија со универзални значења (за творештвото на Ефтим Клетников). Јован Котески, *Избрани дела, книѝа ѝреѝа*, Скопје, Три, 132–135.
- Пренцова, Е. (2022) Стихувањето како политички и активистички чин. Ефтим Клетников, *Боѝојавление*, Скопје, Менора, 139–141.
- Старделов, Г. (1999) Поет на целината. Ефтим Клетников, *Кладенец на биѝишеѝо*, Скопје, Мисла, 159–187.
- Стојковски, Г. (2022) Нов потоп за нов човек (Е. Клетников: „Богојавление“). Ефтим Клетников, *Боѝојавление*, Скопје, Менора, 129–137.
- Стојчевски, С. (2020) Пурпур, злато, стихови. Ефтим Клетников, *Пурѝур и злаѝо*, Скопје, Ри-графика, 149–168.
- Урошевиќ, В. (1980) Окоото на Темниот. Ефтим Клетников, *Окоѝо на Темниот*, Скопје, Мисла, 85–86.
- Hegel, G. W. F. (1975) *Aesthetics (Lectures on Fine Art)*, vol. 1, Oxford, Clarendon Press.
- Bourdieu, P. 1995. *The Rules of Art (Genesis and Structure of the Literary Field)*, Stanford, Stanford University Press.

Iskra Tasevska Hadji Boshkova

THE SYMBOLIC UNIVERSE OF EFTIM KLETNIKOV

Abstract

This paper analyses Eftim Kletnikov's poetry from the perspective of the presence of dominant symbols and symbolic correlates, by affirming some of his poetic works and collections of poems. The polyphony of meanings that is generated by Eftim Kletnikov's poetic symbols is due to his unique knowledge of different cultural traditions, as he subtly combines various cultural concepts and notions. Kletnikov is in a sort of Romantic quest for the unique, the original, and the ideal, which can be noted in his search for the perfect word that is able to unveil the secret of human ex-

istence. For Kletnikov, the poet is a prophet, i.e. leader of humanity, who is obliged to arouse man from the darkness of his ignorance. In that sense, he is a skillful interpreter of hidden meanings, revealing the mysterious connection of each and every thing in the world. His poetry is a poetic testimony of a new type of humanism, where human as an insightful and creative being is placed in the center, thus outlining the directions of human development.

Keywords: poetic discourse, symbol, Eftim Kletnikov, Macedonian cultural tradition, man as attribute of human development

Клучни зборови: поетски дискурс, симбол, Ефтим Клетников, македонска културна традиција, човекот како признак на развојот

ПРИКАЗИ

УДК 821.163.3.09Конески,Б.(082)(049.3)

Венко Андоновски**ДВЕ СЈАЈНИ КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИИ НА КОНЕСКИ**

Пред нас стои една исклучителна книга: критичко-интерпретативен омаж за столбот на македонската современа поезија, проза и филологија, Блаже Конески. Таа книга покажува што, всушност, се случува кога двајца видни, *канонски* македонски поети (и есеисти-херменевтичари), кои им припаѓаат на различни генерации и на различни стилски формации во македонската книжевност, читаат еден свој знаменит претходник, внесувајќи ги во неговото дело како интерпретативен клуч *сојсџвенийџе* поетики и соодветните омилени нивни критички методи, односно книжевните контексти на кои самите им припаѓаат. Така, академик Влада Урошевиќ и академик Катица Ќулавкова ни подаруваат ексклузивен *научен чин*: интерпретација на Конески од аспект на доминантната модернистичка книжевна контекстура на поетот и есеист Урошевиќ, и интерпретација на Конески од аспект на доминантната постмодернистичка контекстура на поетесата и книжевна херменевтичарка Ќулавкова. Ова е несекојдневен чин на една *џалимџесџина* книжевна рецепција, зашто внесувањето сопствени книжевни контексти во делото на Конески (поезијата, прозата и есеистиката) го отсликува современиот поим на читањето (одлично опишан во првата глава на книгата *За деконсџрукцијџиџа* на Џонатан Калер или во книгата *Улоџаџиџа на чџиџаџелоџиџа* на Умберто Еко): секој читател (херменевтичар), барајќи го она што нему му е познато во делото на претходникот, всушност, уште посилено го изјаснува *и си џо објаснува* токму она што му е непознато. Тоа непознато, кое дотогаш било невидлив текст во текстот на Конески, сега станува *видливо џоџиџисмо во џисмоџо на Конески*. Она што било невидливо за модернистот и надреалистот Урошевиќ (а имено -модернизмот на Конески), станува видливо и за него, како што постмодернизмот на Конески станува видливо за постмодернистот Ќулавкова.

Притоа, остануваат уште невидливи места кои ќе ги откриваат идните интерпретатори на Конески. Така, може да се каже дека оваа книга, со деветте огледи на Урошевиќ и дванаесетте на Ќулавкова е сјаен почеток на еден *бесконечен семиозис на интeрпeрeтaции* на Конески. Поттикнува нови читања на неговото колосално дело.

Секогаш кога сум пишувал за Конески, сум имал чувство дека неговата поетска, прозна и критичка реч била оној сингуларитет, онаа силно збиена маса праматерија, голема колку главчето на една шпенадла (така барем нè уверуваат астрономите и астрофизичарите), од која потоа, *со толемата македонска културна експлозија* (од 1945 наваму), настанале сите можни галаксии, соѕвездија и планети на македонската книжевна вселена. Книжевното дело на Конески, според тоа, за мене е, најпрвин, *соствојба на еден книжевно-национален дискурс* пред експлозија (The Big Bang), а дури потоа – *својста и дефинирана ѝоејтика, унікална лична книжевна реч*. Иако без проблем би го препознал меѓу непотпишаните песни на илјада други поети, јас сепак го препознавам Конески токму според таа негова *ѝрамаѝеријалност и симулираност* меѓу силниот метафоричен и силниот метонимиски генеративен пол на песната, меѓу епското и лирското, меѓу исповедното и колективното, меѓу оригиналното и интертекстуалното, меѓу личното и традицијата. Парадоксално, токму таа негова *симулираност во ѝовеке ѝоејтики* и станува негов најличен стилски белег и се доживува како *една ѝоејтика*.

Се сеќавам дека кога правев еден обид за периодизација на македонското поетско писмо, во есејот-предговор „Песна зад песните“ (за истоимената антологија), кај него, исто како и Урошевиќ и Ќулавкова, ги наоѓав етимоните и на метонимијата и на метафората, и на интимизмот и на колективизмот (посебно будењето на архетиповите на македонската култура), дури и на „звучната“ (еуфониска) наспроти беззвучната песна. Затоа, неговото писмо за мене имало статус на *архитексти* на севкупната наша книжевност. Тука ги вбројувам не само неговите песни, туку и расказите, но и неговите „криптографски“ филолошко-книжевни есеи во кои секој ден, зад „едноставните“ и „прости“ негови лични теориски термини, откриваме позната стручна терминологија, вокабулар од познати книжевно-критички методологии, меѓу кои има и класични и современи!

Како еден канонски модернист, вљубеник во надреализмот, човек свртен кон длабочините не само на личното, туку и на колективното несвесно, каков што е Урошевиќ, го чита Конески? Поточно, што чита тој кај него? Што *бара* тој во неговата книжевна реч? На почетокот, го бара она што него како модернист го возбуждува:

„Тогаш, во првата половина на педесеттите години од минатиот век, Блаже Конески беше авторитет кон којшто имав почит, но чијашто поезија не спаѓаше во тој круг на моите интимни преференции; имав поинаква насоченост и други примери за следење. (...) Но, веќе во збирката *Песни* (1953) се сретнав со една песна која веднаш ја прифатив како блиска до моето чувство за поетски вредности: „Рж“ („Нужна спокојност на подведени старици...“). Во неа имаше нешто и од моето доживување (...) не стануваше збор само за успешен образец на „пејзажна лирика“: зад таа навидум објективно согледана глетка (без директно вклучување на поетовото „јас“) како да се насетуваше цел еден (како што тогаш, поучени од Крлежа, велевме) *Weltanschauung*, еден мисловно–емотивен систем, еден светоглед кој во себе, како основно јадро, го содржи трагичното сфаќање на животот и светот.“

До таа средба на навидум неспоиви поетики доаѓа во оваа книга. Урошевиќ коментира дека на еден книжевен настап во Требиње биле прочитани една негова песна и една на Конески; притоа нагласува дека и Конески бил свесен за таа нивна „некомпатибилност“: „Рециталот почнал со неговата песна „Три крупни жени“ („Три крупни жени запливаа в езеро / како три мазни риби...“), а веднаш потоа следела мојата „Летна ноќ“ („Убави голи жени минуваат в ноќна доба / низ железничката станица осветлена и празна...“). Смеејќи се, тој ми рече дека никогаш пред тоа не би можел да замисли дека негова и моја песна би можеле да стојат една до друга. Секако, имаше двосмисленост во таа негова изјава: тие зборови можеа да значат дека Блаже ја чувствува мојата поезија како мошне далечна од неговата, но и дека тие две поетики сепак во некој миг можат да се сретнат...“

И, еве, се среќаваат. Оваа книга, која донесува антологиски и веќе познати (но до сега неприбрани на едно место) огледи, е вистинска средба меѓу Урошевиќ и Конески на *заедничкиот ѝтерен*: архетипот. Урошевиќ сјајно го интерпретира „интимистот“ Конески низ сопствените поетички клучеви, во кои доминираат херменевтичките контексти на Елијаде, Башлар и цела една *митолошка* школа од која воскреснува и специфичната поетска реч на Урошевиќ. Така, толкувајќи ја „Стерна“, Урошевиќ го проектира врз неа теорискиот, митолошко–ониричен свет на Гастон Башлар:

„Вода молчалива, вода успиена, вода без дно, толку материјални поуки за едно сознание на смртта. Но тоа не е поука за една хераклитовска смрт, за една смрт што нè однесува далеку со својот тек, како еден тек. Тоа е поука за една неподвижна смрт, за една смрт во длабочина, за една смрт што останува со нас, близу до нас, во нас“, вели Гастон Башлар во својата книга

Водаџа и сонииџаџа. И навистина, на крајот од песната, и поетот на „Стерна“ ја распознава Стерна во себеси, нејзините темни сили преминуваат во него (...) Несомнено, сликата на водите, преку претставата на смртта, е длабоко вкоренета во идејата за слегувањето во подземниот свет. Поради тоа, во митската свест секој отвор во кој влегува или од кој излегува водата е идеално место од каде што најлесно може да се слезе во подземјето.“

Така, доаѓа до средба на навидум неспоивото; во Конески се открива скриениот архетипски ракопис на Урошевиќ. Излегува дека во „интимистот“ презрен од надреализмот имало и надреализам, како што и во надреализмот имало бар зрно интимизам, инаку не би дошло до ваква критичка афилијација. Но, сепак, тие две нешта остануваат *различни*: надреалистички кажано, и слонот и мастилницата имаат бар една сличност – содржат течност во себе, но никој не би се осмелил да ги компарира израмнувајќи ги! Сепак, Урошевиќ му се воодушевува на Конески за *доследноста* и *верноста* кон својата поетика, како што и тој е верен и доследен на својата:

„И покрај тоа што ќе ги напише, во пресудните педесетти години на минатиот век, некои од најуспешните песни што се создадени во периодот на македонскиот модернизам (парадигматичната „Болен Дојчин“ и, потоа, песните од циклусот за Крали Марко), Блаже Конески ќе му остане верен на интимистичкото сфаќање на поезијата низ целиот свој развоен пат. (...) Конески свесно го отфрла предизвикот да биде *poeta doctus*, поет ерудит (што по своето образование и култура би можел да биде)... Став несомнено несекојдневен и осаменички во ова наше време, но став несомнено смел и неконформистички истовремено.“

Но, Урошевиќ му се воодушевува и за уште нешто, што исто така беше *идеал* на модернизмот: *пророчката димензија на поезијата*. Излегува дека тој „интимизам“ на Конески не пророкувал помалку од оној на надреалистите:

„Во овие денови, драматични и полни неизвесности, кои на еден заканувачки начин ѝ носат искушенија на македонската нација и го поставуваат одново, по којзнае кој пат, во прашање нејзиниот опстанок, поначесто чувствувам потреба да го чујам мудриот глас на Блаже Конески, да дознам што мисли тој за прашањата што времето кое го живееме ги поставува пред нас (...) Но тогаш сфаќам: тој однапред, како да ги знаел сите нешта што нè очекуваат, го кажал својот збор не само за минатото, туку и за денешнината и за иднината. (...) доволно

е да ги прочитаме уште еднаш тие стихови за кои сме биле сигурни, во миговите на поранешните прочитувања, дека веќе ни ја кажале сета своја содржина, па да откриеме дека тие ја развиваат и натаму својата порака низ времето, покажувајќи ни ги своите нови значења со секоја промена што ќе се случи во нас и околу нас... “

Херменевтиката на Ќулавкова продолжува таму каде што застанува онаа на Урошевиќ: имено, Урошевиќ претпазливо го поврзува текстот „Таблица прваја“ на Конески, преку поимот на *мистицификацијата* (затоа што зад „Таблица прваја“ на Конески се кријат Џинот, Доситеј Обрадовиќ и Вико) со *интертекстуалноста*. Ќулавкова веќе отворено говори за Конески како поет на интертекстот, што веќе значи – како поет на постмодерната. Но, пред да го стори тоа, таа ни понудува една сјајна студија за метафората кај Конески, во која заклучува нешто што се совпаѓа и со моите сознанија за неговиот поетски сингуларитет, како и со убедувањето дека Конески не може да се класира во ниту една теоретска „фиока“ а да не се жртвува добар дел од неговата поезија на Прокрустовата постела на методот:

„Метафоричноста не е ниту единствена ниту доминанта одлика на поезијата на Блаже Конески. Па сепак, таа претставува нејзин составен, незаменлив и оригинален дел, како на лингвистички, така и на уметничко–естетски план. Метафората не е цел за себе, туку се јавува во функција на неговата поезија. Метафората, во таа смисла, го разоткрива онтосот на поетскиот свет кај Конески (...) таа ги „оживотворува“ идеите и предметите и ги доближува до спознанието имагинарните и метафизичките светови. Можеби поради тоа неговата метафора е не ретко персонифицирана и визуелна. (...) метафората на Конески не се поведува по доминантните облици на метафората во времето во кое е создавана. Таа е специфична, самосвојна естетска појава во современата македонска поезија.“

Но, Ќулавкова својот интерес за откривање на поетскиот „криптограм“ наречен Конески не го ограничува на наивната претстава дека поезија е *сејак* она што „има метафори“, предрасуда на која и денес ѝ робуваат многумина врвни критичари и естетичари, па се свртува кон клучниот поим на нејзината генерација и на нејзината „стилска формација“ во македонската книжевност: *интертекстуалноста*. Во есејот „Интертекстуални аспекти на поетиката на Блаже Конески“, таа особено се фокусира на последната стихозбирка на Конески, *Црн овен* (1993) и на клучната книга огледи за разбирање на Конески, *Светиот на јеснајта и лејндајта*. Таму, „интертекстот“ Ќулавкова го бара и го наоѓа кај Конески „под друго име“, реноминиран како *актуализација на зборот* или „моќ за оживување“:

„Актуализацијата на зборот“ (или „моќта за оживување“) е „суштествена одлика“ на поезијата, „самата нејзина сушност“, која ја диференцира од „другите духовни дејности“, се определува Блаже Конески во неговиот оглед „За поезијата“. Актуелизацијата тој уште ја нарекува иновација, обновување, освежување, очудување на речта, а литературата, да не забораваме, е „речева активност“. Поетската реч ја брише прашинаста која паѓа и се таложи врз зборовите и врз пораките.“

Ќулавкова точно знае што бара кај Конески, и, се разбира, како вешта херменевтичка, таа и го наоѓа тоа што го бара: излегува дека кај Конески станува збор за јасна самосвест за „усниот интертекст“, зашто Ќулавкова го вади, како со критичка пинцета, токму, епицентарот на свеста за интертекстот кај Конески:

„Јас сум ги усвојувал во своето детство нашите народни песни, преданија и легенди на самиот извор, во најблиската средина, со нивното својствено звучење. Јас не сум ги учел нив од книга. Подоцна сум користел во својата поезија многу мотиви од нашата орална традиција. Преку нив јас наоѓав начин да ги искажам своите дилеми, своите возбуди и огорченија. Јас вршев иновација, ги вклопував старите пораки во современ израз и ги варирав по начин што му одговара на интересот и сензибилитетот на современиот човек. (...) Така се чувствував сврзан со богатата јазикотворечка лабораторија на колективот.“

Ќулавкова така доаѓа до она што нејзе ѝ е познато од тогаш најсовремените критички теории за книжевноста; го наоѓа тоа во *йоеџскиџе џворби* на Конески (сјајна е во таа смисла нејзината студија „Интертекстот во циклусот за Марко Крале на Конески“), но и во неговите патем изречени и божем системски несврзани забелешки и промислувања на литературата. Така, таа ни открива еден *невидлив Конески* во самиот Конески, ни ги отвора очите дека пред себе имаме свесен *џеоретџичар* кој остава лажен впечаток на наивен и спонтан, неамбициозен промислувач на книжевниот чин:

„Тој и без да ги користи термините на современата постструктуралистичка и постмодернистичка теорија на книжевно–уметничкиот текст какви што се, на пример, термините интертекстуалност и транстекстуалност, хипертекстуалност, паратекстуалност и метатекстуалност, сосема свесно и доследно ја применува токму постапката на создавање–пишување нов поетски хипер–текст врз предлошката и матрицата на некој хипо–текст (хипограм е изворно Де Сосиров термин),

прототекст, архитект, врз некое експлицитно мото и цитат, или имплицитно, во форма на евокација и алузија на некој запис.“

За ова нејзино храбро но точно тврдење Кулавкова наведува бројни поетски примери од Конески, со што нејзините студии стекнуваат легитимитет на *доказан научен чин*. Таа оди и натаму: нè потсетува дека „Конески, најверојатно прв во македонската книжевна теорија, прави типологија на цитати во современата македонска современа поезија до 1969 година“, и избројува дека според Конески, интертекстуалниот цитат може да биде употребен на осум начини. Повикувајќи се на исказите на самиот Конески, таа нè потсетува дека интертекстуалноста и цитатноста кај Конески не се самоцелна игра, туку дека „Цитатот има улога во ,карактеризацијата на индивидуалната авторска постапка‘ и во ,живото вплетување на традицијата во новите стилски ткаива““. Нејзиниот заклучок за односот на Конески кон интертекстуалноста, теоретски формиран со најсовремениот вокабулар, гласи:

„Така, уште во раните седумдесетти години во Македонија, се не само навестени, туку дефинирани и аплицирани неколку херменевтички и интертекстуални категории: преосмислување; актуелизација; — реставрирање и преобликување; — потсетување или реминисценција; индивидуална карактеризација или (стилско) нијансирање; — промена на контекстот; — резонанс, соработка или корелација меѓу авторот и целината сфатени како однос на авторот, делото и читателот/аудиториумот спрема традицијата, средината, културата и колективната меморија; — цитатност; предлошка, образец или првообразец; — вплетување и интерференција или, како што денес се преферира да се каже — дијалог, интерлитерарност и интертекстуалност; — „степен на инкорпорираност на цитатот во новиот текст“ — цитатот како репер за постапките на *ирейхходнојто обликување и следбенојто преобликување* на поетското градиво (монтажа).“

Реткост се ваквите книги. Во нив доаѓа до средба на она што навидум има различен поетички предзнак и што изгледа непомирливо на прв поглед. Но, кога ќе се вложи херменевтички труд за откривање на „универзалиите“ на поетскиот текст, се доаѓа до фрапантни (иако за историјата на книжевноста не и непознати) резултати: сушноста на поетскиот чин, без разлика колку некоја поетика со својата појава сака да се „издели“ од претходните и да се прикаже како „оригинална“ и „различна“ – останува иста. Суштото во поезијата е Едно кое се прикажува во илјада лица. Така, и од оваа книга добиваме поука да не говориме за „постмодернисти“ кои првпат се јавиле наводно во дваесеттиот век: па и Софокле бил постмо-

дернист, кога го пишува *Цар Едип* како хипертекст користејќи го хипотекстот на митот за Едип. Така и Конески со Крале Марко. Подеднакво, не би можела онаа „Стрена“ на Конески да баботи во нашата колективна потсвест на никаков инаков начин освен *нагреално* и *модернистички*, зашто инаку би била фолклорен хипотекст, а не Елиотовски срочен, модернистички хипертекст. Сјајна е оваа книга, зашто во неа и Урошевиќ и Кулавакова, укажувајќи на разликите во еманацијата, укажуваат токму на големото Едно на поетското сушто, и тоа, токму во Големата Поезија: онаа на Блаже Конески.

УДК 811.163.3'27(049.3)

Татјана Гочкова-Стојановска

**ПРИКАЗ НА МОНОГРАФИЈАТА СОЦИОЛИНГВИСТИКА –
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК: ЈАЗИЧНОТО ПЛАНИРАЊЕ И
ЈАВНАТА КОМУНИКАЦИЈА ОД АЛЕКСАНДРА ЃУРКОВА**

Монографијата *Социолингвистика - Македонски јазик: јазичнојо ѓланирање и јавнајо комуникација* претставува продлабочен осврт кон социолингвистиката како научна дисциплина, но истовремено, и релевантна аналитична студија на отворените социолингвистички прашања во поврзаност со македонскиот јазик. Со својот сериозен и сеопфатен пристап, авторката ги анализира сите современи тенденции и методи во проучувањето на јазикот, на јазичните заедници, општеството, медиумите, како и севкупната комплексност на нивните меѓусебни односи. Изнесените концепции претставуваат основа и поттик за натамошни изучувања на сите аспекти на употребата на македонскиот јазик и на неговиот статус и отвораат перспективи за идни истражувања на споредбено и контрастивно ниво во однос на другите јазици, но, со подеднаква важност, поставеноста на монографијата со своите специфики и особености претставува драгоцен прилог при изучувањето на социолингвистиката како предмет и во рамките на универзитетските студии.

Монографијата е претставена во три поглавја преку кои читателот постепено се воведува во сржта на социолингвистичките теми.

Во *ѓрвојо* поглавје се обработени основите на социолингвистиката како дисциплина којашто се дефинира како изучување на јазикот во врска со општеството. Притоа, предвид се зема и социологијата на јазикот, којашто се занимава со проучување на општеството во однос на јазикот. Според релевантната стручна литература, во рамките на социолингвистиката се вклучуваат повеќе различни видови истражувања, како на пример јазичната варијација, јазичната промена, јазичните контакти

и интерференцијата, комуникативната компетенција, етикецијата, анализа на дискурсот, јазичните ставови итн. Во делото се обработени стручните термини и поими коишто се клучни во социолингвистиката и се поврзани со концептите на стандардниот јазик, диглосијата, билингвизмот, промена на кодот, креолските јазици и сл., а се дава и детален преглед на развојот на социолингвистичките истражувања и оформувањето на социолингвистиката како модерна дисциплина во шеесеттите години на 20-тиот век. Посебно внимание се посветува на методолошките аспекти во социолингвистиката, односно се дава преглед на досега применуваните методи и нивна споредба со методите на некои сродни дисциплини како: социјалната психологија на јазикот, антрополошката лингвистика, анализата на дискурсот, урбаната дијалектологија, историската социолингвистика итн.

Во однос на истражувањата на јазичните контакти, подробно се обработени јазичните контакти и интерференцијата кај словенските јазици. Притоа, особено внимание се посветува на јазичните влијанија и позајмувањето кај словенските јазици во историски контекст, почнувајќи од старословенскиот јазик и јазиците со кои тој доаѓал во контакт, како и историските процеси и позајмувања кај источнословенските, западнословенските и јужнословенските јазици. Од современ аспект се разгледуваат современите тенденции во јазичното заемање од англискиот јазик во словенските јазици, калкирањето, проширувањето на номинативизацијата во полскиот јазик, позачестена употреба на аналитички форми во полскиот и рускиот јазик, влијанието на комуникацијата на социјалните мрежи врз пишуваниот и разговорниот јазик, пренесувањето и адаптацијата на еуфемизмите и сл. Во врска со македонскиот јазик, предвид се земаат влијанијата од различни јазици од историски и современ аспект, се одбележуваат истражувањата во македонистиката во однос на јазичните контакти, а се зема предвид и македонскиот јазик како дел од балканскиот јазичен сојуз. Со оглед на потребата од истражување на социолингвистиката во однос на другите лингвистички дисциплини, во книгата социолингвистиката се проучува и во однос со прагматиката, прагмалингвистиката и со стилистиката. Важен аспект во овој поглед претставува обработката на комуникативната компетенција, употребата на еуфемизмите и нивната улога во оформувањето на политичката коректност.

Во *второто* поглавје се зема предвид употребата на јазикот во општеството, а посебно се обработуваат областите на: јазичното планирање, стандардизацијата, јазичните политики, јазикот во јавната комуникација, јазичниот менаџмент, јазикот во медиумите и на интернет и јазикот во образованието. Посебно внимание се посветува на поимите на јазичната

идеологија, јазичниот империјализам и јазичниот пуризам, преку кои се огледува употребата на јазикот како средство за изразување моќ и надмоќ. Од особено значење е обработката на концептите на јазичните политики во ЕУ и во светот, што претставува актуелна, современа тема, со оглед на евроинтеграциските процеси и потребите за примена на искуствата во однос на јазичните политики. Во фокусот се поставени неколку монолингвални и плурилингвални држави, а од вторите – од особен интерес се оние во кои регионалните јазици добиваат повисок статус (на пример, Белгија, Шпанија). Во посебна секција се обработени јазично-политичките состојби во соседните земји: Албанија, Бугарија и Грција и во поранешните југословенски републики, со што се добива еден целосен преглед за третманот на службените и на малцинските јазици и за примената на европските препораки и принципи во јазичните политики. Во контекст на малцинските и човековите права, направен е преглед на меѓународните договори и декларации, како на пример: Универзалната декларација за човекови права, Декларацијата за правата на лицата што припаѓаат на национални или етнички, религиски и јазични малцинства, Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства, Европската повелба за регионалните или малцинските јазици и други. Преку различните механизми за заштита и унапредување на правата на националните, етничките и јазичните малцинства може да се направи процена за примената на европските принципи во јазичниот менаџмент во Македонија и на Балканот. Во секциите 4 и 5 во второто поглавје се обработуваат темите за јазикот во јавниот простор, јазичниот пејзаж, јазикот во медиумите и на интернет, јазикот во образованието и значењето на Заедничката европска референтна рамка за јазици. Во таа насока, се издвојува и дел во којшто се вклучува македонскиот јазик како странски јазик и/или втор (немајчин) јазик, при што се издвојуваат главните прирачници и граматички посветени на изучувањето на македонскиот јазик како странски јазик и воспоставеното тестирање за познавање на македонскиот јазик, според референтната рамка за јазици.

Во *шрејтойто* поглавје се обработува македонскиот јазик од социолингвистичка гледна точка. Се земаат предвид процесите на јазичното планирање, стандардизацијата на македонскиот јазик, историските процеси поврзани со стандардизацијата, статусот на македонскиот јазик и сл. Посебно се издвојуваат темите коишто се однесуваат на употребата на македонскиот јазик во сите сфери на општествениот живот, како и промените во морфологијата, лексиката и во синтаксата на современиот македонски јазик. Посебно се издвојува дејноста на авторите од 19-тиот

век: Партениј Зографски, Ѓорѓија Пулевски, Константин Миладинов, како и на Мисирков, кои со своите дела даваат посебен придонес кон правописната и нормативната кодификација на македонскиот јазик. Одделни делови се посветени на лингвистичката терминологија кај дејците од 19-тиот век и кај авторите на првите македонски граматики, а значајно место има обработката на првите граматики на македонскиот јазик од странски автори – Хорас Лант и Рециналд де Бреј, споредбите на македонскиот јазик со бугарскиот и српскиот, особено во однос на *има*-конструкцијата и удвојувањето на објектот. Во рамките на секцијата 2 од ова поглавје се обработува јазичното заемање од грчкиот, латинскиот, турскиот, српскиот, бугарскиот и англискиот јазик. Во секцијата 3 се презентирани социолингвистички истражувања на македонскиот јазик во однос на изучувањето на јазиците, јазичните ставови на говорителите во однос на значењето на јазичните вариетети во формалната и неформалната комуникација и во однос на синхронизацијата. Корисни за споредба во овој однос може да бидат презентирани јазични ставови во европските земји, претставени во секцијата 4. Во секцијата 5 покрај анализата на статусот на македонскиот јазик, во однос на европските интеграции, се прави анализа на законите што се однесуваат на употребата на македонскиот јазик и на другите јазици. Исто така, македонскиот јазик се истражува како средство на формалната и неформалната комуникација, а посебно внимание се посветува на употребата на македонскиот јазик во медиумите, на интернет, на социјалните мрежи и сл. Во секцијата 6 се обработува македонскиот јазик во медиумите од социолингвистички, стилистички и когнитивен аспект, со особен акцент на насловите во новинарскиот потстил и на концептуалните метафори. Покрај ова, се вклучени аспекти на анализа на македонскиот јазик на интернет и од аспект на употребата на јазиците на интернет во глобална перспектива.

Во рамките на првите две поглавја се вметнати и можности за интерактивност на содржините на книгата *Социолингвистика*, со што монографијата е адаптирана и за употреба како учебник во додипломските, постдипломските и докторските студии насочени кон проучување на македонскиот јазик. Ваквиот пристап особено го поздравуваме и го препознаваме како став кој кореспондира со желбата на авторката да предизвика интерес кај студентската популација и да претставува поттик за натамошни применети истражувања.

Монографијата (во издание на *Македоника лиџера*), претставена на 360 страници текст, содржи и: *Библиографија* - која по својата опфатност

и актуелност претставува сама по себе научно дело, како и: *Индекс на ѝоими и ѝермини*, и: *Резиме* на англиски јазик.

Во македонската научна средина нема книга од оваа област со такво ниво на систематичност и опфатност на темите, воедно поткрепена и со пристап кон горливите прашања од особена важност за македонистиката.

Монографијата претставува драгоцен придонес кон областа на социолингвистиката и несомнено ќе придонесе за зголемување на интересот кон обработените теми, претставени на автентичен и инспиративен начин.

Tatjana Gockova-Stojanovska

REVIEW OF THE MONOGRAPH *SOCIOLINGUISTICS: MACEDONIAN LANGUAGE – LANGUAGE PLANING AND PUBLIC COMMUNICATION* BY ALEKSANDRA GJURKOVA

Abstract

In her groundbreaking monograph “Sociolinguistics: Macedonian language – language planning and public communication” Dr. Aleksandra Gjurkova offers a comprehensive and insightful analysis of the intricate relationships between the Macedonian language and society. A notable aspect of this work is the focus on the development of sociolinguistics as a scientific and applied discipline, as well as on the current trends in sociolinguistic research. The book addresses three contemporary issues within the frames of three chapters: Chapter 1 – Approach to Sociolinguistics, Chapter 2 – Language and Society, and Chapter 3 – Sociolinguistics of Macedonian. The examination of these relevant topics includes suggestions for project research, with the aim to inspire further sociolinguistic studies of Macedonian language.

In conclusion, *Sociolinguistics: Macedonian language – language planning and public communication* stands as a commendable contribution to the field. Dr. Aleksandra Gjurkova’s clear exposition and thoughtful analysis make this monograph an invaluable resource for scholars, students, and anyone interested in the complex interplay between language and society.

Key words: sociolinguistics, Macedonian language, language planning, language policy, public communication

Клучни зборови: социолингвистика, македонски јазик, јазично планирање, јазична политика, јавна комуникација

УДК 82.091"20"(082)(049.3)

Марија Ѓорѓиева-Димова

**КАТЕДРАТА ЗА ОПШТА И КОМПАРАТИВНА КНИЖЕВНОСТ –
РАСАДНИК НА МАКЕДОНСКАТА КОМПАРАТИСТИЧКА ШКОЛА
(кон промоцијата на зборникот трудови
Предизвициџе на компаративнајта книжевностџ во 21 век)**

Зборникот *Предизвициџе на компаративнајта книжевностџ во XXI век*¹ е издание што ги содржи рефератите изложени во рамките на меѓународната научна конференција одржана на 15 и 16 октомври 2021-та година, во онлајн формат, во неповолниот контекст на безбедносните мерки за ковид, но и во контекстот на еден исклучително значаен двоен јубилеј на нашата матична институција: одбележувањето седумдесет и пет години од постоењето на Филолошкиот факултет и сто години од раѓањето на нашиот патрон Блаже Конески.

Овој зборник на трудови, поврзан со одбележувањето на четириесеттиот роденден на Катедрата за општа и компаративна книжевност, е резултат не само на потребата од архивирање на темите и на дилемите актуализирани во рамките на конференцијата, што е своевиден влог и во институционалната меморија на катедрата, туку и на потребата од архивирање на предизвиците со кои се соочила компаратистиката во одреден историски миг – првите децении од XXI век.

Несомнено, секое време има свои специфики, па така и мигот на објава на ова зборничко издание. И, секоја дисциплина има свои еволутивни амплитуди, особено динамизирани во современиот контекст, обележан со развојот на дигиталните технологии, со процесите на глобализација, со променетите поимања на високото образование, со маргинализацијата на хуманистичките дисциплини. Оттаму, силна е потребата, но и одговорноста кај овие генерации книжевни проучувачи, вклучително и ком-

¹ *Предизвициџе на компаративнајта книжевностџ во XXI век*. 2023. Прир. Славица Србиновска. Скопје: Сигмапрес.

паратистите, да се пронајде оправдување за постоењето и за важноста на непрактичните духовни дејности. Состојбите на криза, како што сведочи етимологијата на овој збор во старогрчкиот јазик (κρίσις), подразбираат не само проблематична, опасна, загрозувачка состојба, туку и пресвртна точка на опоравување/зздравување, на избор и на одлука, како што, впрочем, покажа и Пол де Ман, повлекувајќи ги и етимолошките и семантичките релации меѓу критиката и кризата.²

Реакцијата на компаратистиката на актуелните кризи, потврдена низ нејзините промени на предметно и на методолошко рамниште, не само што сведочи за виталноста на дисциплината што го има искуството на продуктивна методолошка криза како нејзина перманентна состојба, туку и за можните излезни решенија што таа би ги дала и во поширокото хуманистичко поле.

Впрочем, скриениот адут на компаратистиката го беше навестил и академик Милан Ѓурчинов, основачот на нашата катедра и бардот на македонската компаратистика, во воведот на својата книга *Компаративни студиуми*, од 1998 година, односно од крајот на минатиот век: „Во последните неколку децении компаративната книжевна наука доби силен замав и се прошири врз сите континенти на светот. Тој подем бездруго е условен од сознанието дека сме дел од светот во кој сè е поврзано и дека не постои ниту еден аргумент кој би ја оправдал затвореноста и изолацијата во кој и да е сегмент на општествениот живот, а најмалку - во сферата на културата и на духот. Упатени сме едни на други и не постои таков проблем, ниту таква вредност кои би можеле да се однесуваат само на еден човек или само на еден народ“.³ Несомнено, на таа линија бил и неговиот колега, словачкиот компаратист Дионис Ѓуришин, кој иднината на компаративизмот ја гледал во проучувањето на широката проблематика на литературниот процес во двете насоки: националниот и меѓунационалниот аспект на книжевниот развој во неговото единство и тоталитет. Во првите децении од XXI век за конјуктурноста на компаратистичките модели на проучување говори и Стивен Тотоши, заговарајќи ја т.н. компаративна хуманистика: „Воспоставувањето релации, и опипливи и виртуелни, е моќен мотиватор во научното истражување. Една нишка се протега кон друга за да создадат говор за следната нишка, додека електронската комуникација и светската мрежа не се рашират низ целиот свет. Ова е фигуративното опкружување на знаењето и на преносот на знаењето во нашиот свет без граници во

²Paul de Man. 1983. *Blindness and Insight: Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism*. London: Routledge.

³Милан Ѓурчинов. 1998. *Компаративни студиуми*. Скопје: МАНУ, 7.

дваесет и првиот век. Поврзувањето на текстовите и контекстите, на културните продукти и на економиите на нивното производство, на авторите, публиката, јазиците и писменоста, на политиката и циркулацијата на моќта создава комплексна текстура на меѓусебно поврзани системи на знаење и на човечки односи. Преговарањето за мрежата односи во рапидно трансформирачкото ‘глокално’ милје бара повеќе од соодветни педагогии: најважно, тоа бара важни поместувања во културалните и во естетските парадигми и пристапи и пренасочување кон тоа да се биде глобално што повклучен.“⁴

Во ваквите констелации, зборникот доаѓа во вистинскиот миг: низ дваесет и осумте статии, на 351 страница, компаратистите и филолозите се вклучија во потрагата по нови дефиниции на компаратистиката, се навратија на старите компаратистички теми, проблематизирачки реконтекстуализирани било преку метатеориски рефлексии, било во интерпретативен контекст, ажурирајќи ја компаратистичката парадигма. Авторските фокуси во текстовите се поставени врз прашањата поврзани со националната, со светската и општата книжевност, со канонот, другоста, споредувањето, космополитизмот, дводомноста, транснационалноста, предизвиците на новата глобализирана географија, со дигиталната хуманистика, со пресвртите во компаратистичките студии, со рецепцијата, читањето на далечина, еко-критиката, интертекстуалноста, односот меѓу компаративната книжевност, студиите на културата, етнологијата, театрологијата и хуманистиката воопшто. Трудовите во зборникот се распоредени според тематски и методолошки критериум во двата циклуса, *Темели и Вкрстувања и Ырсѝекѝиви*, врамени со воведниот текст на приредувачката, проф. д-р Славица Србиновска, која, трагајќи по она што е есенцијално во компаративната книжевност, ја проследува дисциплината во македонскиот книжевно-научен, но и социо-политички контекст, посочувајќи ги потенцијалите на компаратистиката да придонесе во реафирмацијата и во ревитализацијата на хуманистичките науки, но и на хуманото; и со последниот текст во кој проф. д-р Владимир Мартиновски нуди хронолошко-фактографска ретроспектива на дејноста на катедрата. Во првиот циклус се поместени пленарните предавања на долгогодишните професори на Катедрата и актуелни академици, Влада Урошевиќ и Катица Кулавакова, како и текстовите на актуелните професори посветени на компаратистичката актива на наставниот кадар, вграден во темелите и во раните и во

⁴ Steven Tötösy de Zepetnek. Introduction to the *Companion to Comparative Literature, World Literatures, and Comparative Cultural Studies*. 2013. Steven Tötösy de Zepetnek and Tutun Mukherjee (eds.). Cambridge University Press India Pvt. Ltd, pp.VII.

долгогодишните афирмации на компаратистиката и во едукацијата на генерации компаратисти. Во вториот циклус се поместени текстовите посветени на актуелни компаратистички теми, но и текстови во кои се демонстрира интерпретативниот потенцијал на компаратистичките модели во творештвото на Блаже Конески, Влада Урошевиќ, Линдита Ахмети.

Значењето на ова издание е повеќекратно:

1. Зборникот трудови е вистински израз и потврда на тематско-методолошката еластичност на дисциплината.

2. Како резултат на конкретен конференциски настан, зборникот, одново и повторно, го осведочува ентузијазмот и ангажманот на членовите на Катедрата за општа и компаративна книжевност да го актуализираат промислувањето на состојбите и на развојните насоки на компаратистиката, а токму низ сите одбележувања на своите досегашни јубилеи ја издигнува авторефлексијата на рамниште на традиција.

3. Разновидноста на актуализираните прашања, полемичниот тон, интерогативната синтакса, уверливите аргументации, комплексноста во пристапите сведочат за посветеноста на компаратистите и на филолозите да понудат сериозни, научно издржани придонеси во дисциплината, но и автентичен влог во проучувањето на македонската книжевност, вклучувајќи ја во релации со други литератури и култури, во различни интерлитерарни заедници, но и промислувајќи ја низ теориско-методолошката компаратистичка визура, повратно, збогатувајќи ја и книжевната наука во македонскиот академски контекст.

4. Зборникот останува сведоштво за интергенерацииската средба на компаратистите и филолозите, на професорите и нивните студенти, на втемелувачите на катедрата и нејзините актуелни и идни афирматори, на доајените и подмладоците, легитимирајќи ја Катедрата за општа и компаративна книжевност не само како најстарото институционално присуство на компаратистиката во нашава наставно-научна средина, туку и како расадник на македонската компаратистичка школа. Токму текстовите во зборникот се најубавото признание за 42-годишниот двоен ангажман на Катедрата: и во наставната област, преку конципирањето интердисциплинарни компаратистички наставни модели и создавањето кадри за специјализирани субдисциплинарни подрачја со компаратистички предзнак, но и во научната сфера, преку бројните научни студии, учества во проекти и конференции. Конечно, четиридецениската традиција на дело ја потврдува изјавата на италијанскиот компаратист Армандо Њиши, дадена во неговото дело *Компаративна книжевност*: „Да ја замислуваме компаративната книжевност токму во смисла на содејство и доаѓање во

пресрет... за мене компаративната книжевност е оваа дисциплина која се зголемува преку соживот и сообразование.“⁵

⁵ *Компаративна книжевност*. 2006. Армандо Њиши (прир.). Скопје:Магор, стр 12.

УДК 821.163.3-1.09"19" (049.3)

Владимир Мартиновски**МАКЕДОНСКОТО ПОЕТСКО СОСВЕЗДИЕ
НА ГЕОРГИ СТАРДЕЛОВ**

„Кога се зборува за македонската литература, најчесто се мисли, во прв ред, на македонската поезија. Тоа не е случајно, а најмалку е тоа заради големата и ретка македонска почит кон самата поезија“ – вели реномираниот филозоф, естетичар, есеист, литературен критичар, антологичар и автор на над 20 филозофски и есеистички книги, акад. Георги Старделов (1930-2021) во воведните реченици од својата капиталната книга *Македонско ѝоејско сосвездие* (во издание на МАНУ и Матица македонска, 2020). Длабоко уверен дека „поезијата не е само најзначаен род на македонската книжевност, таа е *врховен ѝринциј*“, акад. Старделов на залезот од својата исклучителна критичарарска и истражувачка кариера (ни) остави во аманет неодминлива книга за секој што ќе сака темелно да ги запознае одликите и естетските дострели на современата македонска поезија. Станува збор за невообичаено волуменозна книга (со безмалку 900 страници), која едновременно се чита и како компендиум на драгоцените ставови и согледби за поезијата и како врвна белетристика. Таа е еден вид синтеза и *summa summarum* на долгогодишниот безрезервен и пасиониран ангажман на Георги Старделов во анализирањето, толкувањето, вреднувањето и промовирањето на дострелите на современата македонска поезија.

Сочинета од пет претходно објавени монографии, посветени на пет стожерни творечки личности и основоположници на македонската литература и култура од првите две повоени генерации, *Македонско ѝоејско сосвездие* е еден вид петокнижие на македонската поезија на втората половина од XX век. Имено, во структурата на оваа книга се вткаени клучните студии на Старделов сосредоточени на поезијата: *Experimentum Macedonicum* (1983),

посветена на Славко Јаневски (1920-2000); *Одземање на силаџиџа* (1990), посветена на Блаже Конески (1921-1993); *Небиднинаџа* (2000), посветена на поезијата на Ацо Шопов (1923-1982); *Раџање на џраџеџиџа* (2020), посветена на поезијата на Матеја Матовски (1929-2018) и *Величаниџа* (1997), посветена на поезијата на Анте Поповски (1931-2003).

Многу е веројатно дека самото споменување на имињата на овие творечки личности во една низа неизбежно нè враќа на зачетоците, но и на шестдесетиниската досегашна историја на фестивалот Струшки вечери на поезијата, кој започнува, токму, како собир на дванаесет македонски поети, кои во 1961 година ја чествуваат стогодишнината од објавувањето на Зборникот народни песни на Браќата Миладиновци, а кој постепено прерасна во еден од најзначајните меѓународни поетски фестивали во светот. Во оваа пригода би требало да истакнеме дека според Старделов, токму периодот на зачетокот на СВП коинцидира и со пресвртните години во развојот на современата македонска поезија: „Во моите пет монографии за основачите на повоената македонска поезија, вели Старделов, особено се осврнувам на првата фаза во која сите овие пет автори се спротивставија, како по некој напишан договор, на фолклорниот маниризам во кој авторската песна е сведена на чиста механичка транскрипција на народната песна (...) особено тука има пресвртничка улога појавата на ‘Везилка’ на нејзиното второ, дополнето издание (1961 година) (...) Со ова издание на ‘Везилка’ почна фундаменталната мена и промена во битието на повоената македонска поезија, настапија нејзините свездени години“ (2020: 16).

Оттука, несомнено е дека монографиите што добиваат статус на поглавја во новата целина, можеме да ги читаме и засебно, но меѓу кориците на новата синтеза добиваме можност да се соочиме со безброј суптилни нишки кои Старделов ни ги оставил како завештанија и духовни предизвици. Преку вкрстување на микроскопските читања на антологиските песни на петте поети, но и преку телескопските визури кон литературните процеси, Старделов ни овозможува свездите на македонската литература да ги видиме во едно ново светло, како една нова целина и структура – како сосвездие, кое, се чини, го вклучува и него како творечка личност. Како изворен сведок на нивната севкупна творечка еволуција, Старделов е свесен дека како литературен проследувач, како што вели тој, „растет и се развивав со нивниот растеж, дека на определен начин и самиот сум вклучен во драмата на нивното творештво“.

Всушност, ако ја имаме предвид неговата теза за поетското како *врвен џринциџ*, како и согледбата, токму, на Матеја Матовски за критичарското кредо на Старделов, која гласи: „Тој тоа го прави со занесот, ентузијазмот

и стилот на белетрист и со зафатот и сериозноста на научник“ (2020, 883), токму оваа книга би можела да ни даде за право да говориме за присуството и славењето на поетското во критичарскиот дискурс на Старделов, како и за неговата сотворечка улога во возбудливиот и еруптивен развој на современата македонска поезија. На оваа линија е и констатацијата на Кица Колбе: „Мислејќи на Старделов, ги повикувавме во умот и имињата на сите оние кои некогаш ја сочинуваа духовната елита на македонската култура. Со нас беа и Славко Јаневски и Блаже Конески, еден век по нивното раѓање. Македонската литературна, научна и духовна елита навистина не е замислива без Георги Старделов“.

Во книгата *Македонско ѝоејско сосвездие*, впрочем, преку исцрпното и сеопфатно проникнување во поетските опуси и поетските искуства на Јаневски, Конески, Шопов, Матевски и Поповски, всушност Старделов ни покажува што е „едно и единствено“, што е партикуларно и препознатливо во поетиките на секој од овие творци, кои се тајните на нивното „пеење и мислење“, но и суптилно ги навестува зоните на интерференции и творечки размени, како со македонската поетска традиција, така и во дијалогот со поети од други, поблиски и подалечни меридијани. Неслучајно, дејноста на патронатите на овој фестивал, браќата Миладиновци, Старделов суптилно ги става во релација со поетските опуси на сите пет поети. Во оваа пригода, би требало да се потсетиме и дека поднасловот на книгата на Георги Старделов гласи: „Една нова поезија во европската литература на XX век“.

Оттука, кога говори за естетските дострели, за новото и за поетските искуства на македонските поети, Георги Старделов ја истражува суштината на македонското поетско писмо и преку дијалогот со светот. Како негов близок соработник и наследник, Иван Цепароски со право истакнува: „Старделов беше човек со огромни познавања на светската и на македонската култура и книжевност. Тој беше човек што сите свои знаења умееше да ги преточи во прекрасни предавања, беседи, текстови и монографски студии“. Оваа констатација наполно е валидна за последната објавена книга на Старделов. Притоа, не е случајно што Старделов како доктор по филозофски науки, како филозоф на културата и врвен естетичар трага и по творечката филозофија и по присуството на филозофското во поетските светови на овие поети.

Не е никакво изненадување што во неговите проникливи и вдахновени толкувања наидуваме како на дијалог со сознанија на низа мислителци: од Аристотел, Адорно и Киркегард до Хартман, Хајдегер и Мигел де Унамуно. На страниците од оваа книга често наидуваме и на просветлу-

вачки паралели со голем број европски и светски поети, чиишто имиња, меѓу другото, се поврзуваат со СВП, секако, како струшки лауреати: од Крлежа, Алберти, Енцесбергер, Вознесенски, Одн и Сенгор, до Неруда, Гинзберг и Амихај, за чиешто поетско творештво во Св. Софија беседел токму Старделов.

Во едно интервју во 2008 година Георги Старделов вака ја објаснува улогата на литературното творештво и културно-уметничкото наследство: „Ние сме на земјата за да ги свршиме оние работи што ќе ги однесеме со себе на небото. Од секоја гледна точка, а најмногу од гледна точка на науките и уметностите, тоа се делата. Од книжевните дела, на пример, најмногу зависи меморијата на еден народ“. Од оваа визура, објавена во година во која авторот навлезе во десеттата деценија од животот (патем кажано, токму денес му е роденден на Георги Старделов) книгата *Македонско ѝоејтско cosvezgje* е дело што е органски споено со делата на доајените на современата македонска поезија, кои се впишани во светското поетско небо.

Како во најдобрата поезија, благодарение на оваа огромна книга, и по обем и по значење, сведоци сме на возбудлива метаморфоза: читајќи ги вдахновените текстови на Георги Старделов, неретко имаме чувство дека астронаутот високо на небото веќе се преобразил во ѕвезда. Бидејќи, како што нагласува Старделов во повеќе текстови, и во најтешките околности, поезијата била, е и ќе биде „победа на човековиот дух“.

УДК 821.163.3.09Конески,Б.(049.3)

Димитар Пандев

**ПРЕПРОЧИТ НА „ПРОСТО И СТРОГО – КОНЕСКИ“ НА
ИВАН АНТОНОВСКИ
(Клуб Матица, Скопје 2023)**

Основните дихотомии во јазикот Конески ги трансформира или ги транспонира, сеедно, во односот ОПИС – ПОРАКА.

И, тоа го изложува токму во оние статии што му се пишувани во времето на песната „Предела“, со која започнува и првото поглавје на оваа книга, во која авторот си го поставува прашањето: „Зошто „Просто и строго – Конески“?, што во основа е и наслов на книгата.

Се допира на овој начин Антоновски до сознајбите до кои се докоснува Конески во есеите „Одломки“, „Архитектонскиот принцип“ и „Двокатна песна“, во кои ја заокружува својата теорија за знакот и отвора простор за стилските синтези кои едноставно би нè одвеле кон граматичката структура на македонскиот јазик. Конески никаде не се изразува толку просто, но и толку строго како во стиховите од оваа песна, се спушта дури и на разговорно рамниште, благо декларирајќи се преку својата фонологија низ опозициите *шум* : *звуч*, вклопени во синтагмите *врева*, *јајма* и *шум* наспроти *звучни зборови*, што е така комплицирано изложено низ теории што ги заокружува своевремено Ноам Чомски низ опозицијата невербална наспроти вербална комуникација.

Стилските синтези остварени на фонетско-фонолошко рамниште му ги откриваме во песната со која Антоновски го заокружува својот вовед. „Ars poetica“, што во основа би било синоним за јазик со вградена своевидна паронимија, всушност, рима (леко и меко), антонимија и пак рима (силно а милно), синонимија со малку алитерација (со горчелив опит, со згрутчена мака) и, бездруго, отворена хомонимија која го контрастира

изговорот на возрасниот наспрема децата и го доловува недостижното низ ономатопејата: цив... цив... цив.

И веќе не е јасно исто ли цивкаат врапците и исто ли граќаат гавраните низ заумниот говор. И не е важно се допреле ли до таа сознајба Роман Јакобсон и Умберто Еко.

За нас е важно дека Иван Антоновски се доближил до мислата на Конески за поетиката воопшто, независно дали му останале во мислите сите оние неразбирливи одломки од детството на Конески кое го упатиле во сферата на литературата, на книжевната наука и особено на лингвистиката.

Антоновски се надоврзува на претходниците што Конески го истражувале и мемоарски како дел од нивното совремие или окружение и се вживува во растајнувањето на Конески за кое професорката Весна Мојсова-Чепишевска филолошки го предложува дипломатичниот израз „тестамент“, изнедрен меѓу другото и така форсиран низ книжевен разговор на сцена, перифрастично кажано, на значаен ден од македонската културна историја. Впрочем, Конески просто и строго се држеше до зборот „послание“ што е и наслов на една негова песна, но и книга.

А, секоја промоција на книга за Конески била значајна и не се сраemel од можност за искажување, дури и повеќе од на научен собир или конференција, зашто промоцијата напати не подразбира реплика, туку е фатика во која е вградена сета сериозност на она што Конески го сфаќа како автоматизација, но не ритуална или ритуализирана, туку како продолжена сеанса или сесија, сеедно, а пред сè како вовед во сложени меѓугенерациски односи во кои се сокриваат дихотомиите на лингвистиката:

„О мои предци! О мои внуци!
Нека прогласува овој час
Дека сум распнат меѓу вас.“

Со овие стихови Антоновски го започнува поглавјето „Просто и строго за исчитувањето на тестаментот на Конески“. Конески клучната дихотомија на македонската јазична посебност синхронија – дијахронија низ овие стихови ја проследува низ генетскиот код, толку својствен за јазикот на македонската народна поезија, особено за најдолгата македонска песна „Кузман капидан“, но и за сета македонска револуционерна борба, а Антоновски ја синтагматизира низ тријадата кодирана со знаците „Конески како тестамент“, „Везилка“, „Излезе сејачот да сее“, при што првиот знак се однесува на читањето на Мојсова-Чепишевска на делото на Конески, вториот наслов на книга-учебник што е реплика на истоимената песна на Конески, а третиот знак ја отвора типологијата на македонската совре-

мена (авто)биографска проза на фонот на есеистиката и мемоаристиката на Конески, што во основа отвора идеја за релациска проза во која не се толку битни ликовите, колку воспоставените односи меѓу нив, што е чиста лингвистика и семиотика, ако се има предвид дека главниот лик е лингвист, имено Конески, а авторот не е само писател туку и уметник, едноставно творец – Паскал Гилевски, еден од најдобрите, лингвистите би рекле, флуидни, т.е. течни – македонски раскажувачи на нашето време. И, тука маестрално Антоновски го вовлекува во плероматичноста на семиотичкиот триаголник Божин Павловски со пример, ох колку усложнета знаковност! од автобиографската трилогија што започнува со „Мемоари на задоцнетиот романтичар“ и ги спојува нивните автобиографии на фонот на записите на Конески од „Дневник по многу години“, а примерот од Павловски е книжевна реплика на стимулот од лингвистиката и поетиката предложен од Александар Потебња и преземен од Едвард Сапир, лингвисти што Конески вешто ги одбегнува. А, одбегнувањето на образложувањето на идејата не е ништо друго, туку вешто воден дискурс кон подлабока смисла. Како во песната „Штурци“. И е карактеристика за раскажувачи што спомнатите лингвисти, а пред сè, Едвард Сапир, би ги нарекле флуидни.

Знам дека ќе ја прочитате книгата на Антоновски и посочените примери, низ нив најдобро ги доловуваме автобиографиите на современиците низ нивната антиподност, имено спротивставеност на односите меѓу идентификација и универзализација, што не е ништо друго, туку поетика во функција на јазикот. Ништо без лингвистика.

А, во оваа книга ја има особено во интерпретацијата на Молитвите на Конески, на кои Антоновски им се посветил со сета своја истражувачка жар, а Конески им пристапува со сиот својот медијевистички багаж, во кој централно место заема, сепак, според наше мислење, Молитвата на свети Труфун, независно дали и како ја преточил во стихови, покрај сета онаа религиозно-апокрифна фрагментарност што му послужила како илустрација на неговата *Историја на македонскиот јазик*, а што ја вложил во поезија, најкодирано преку октоихот (та кој ли го прочитал, освен специјалистите), а најотворено, преку житијата, на кои Конески им пристапува со творечка жар, која денес со право би ја именувале и револуционерно логистичка. Но, проучувачите на молитвите на Конески се допреле до концептот „злоба“, што е клучен во „Молитвата на свети Трифун“, имено на онаа верзија што му се припишува на свети Климент Охридски, а Антоновски ја дообразложува врз примерот на „Лажни проци“, заокружувајќи ја својата енигма со почетната точка на теоријата за

знакот, исповедно започната кај свети Августин, а предложено продолжена кај Фердинанд де Сосир, во смисла, знакот се менува зашто се продолжува односот меѓу, сега го одлomuваме Сосир, зашто тој никаде не се спомнува низ целокупните дела на Конески, и ја прескокнуваме сета теорија на знаците и запираме на односот посочен од Конески ОПИС – ПОРАКА.

А, меѓу нив се распослала како рамнина изневерата. Од времето на свети Климент Охридски до денес. А, лажни пророци во тоа времепространство прст и плева... А, злобата знае да биде вовед во злоупотребата. Конески го чувствувал тоа, наша е само потврдата. И интерпретацијата низ сета трансмедијалност и трансмодалност на современите медиуми кои штедро се расфрлаат со стиховите на Конески. За лингвистите од ковот на Сосир и Конески доволен е само впечатокот независно како го претставува Конески низ своите текстови.

Впрочем, Конески им припаѓа на онаа генерација писатели што ги изневеруваат каноните и жанрите. И, тоа Антоновски го забележува и го следи низ сета творечка активност на Конески, од „Гладна кокошка просо сонуе“, на која, според наше мислење би му позавидел секој следбеник на Александар Потебња, од кого многумина се беа откажале, а сега повторно му се навраќаат преку когнитивистиката во која се заложил и Ноам Чомски, а дали ѝ остана верен не е важно.

За нас е сега важно, како што имаше обичај да каже Атанас Вангелов, секако барајќи го релевантното низ лингвистиката и поетиката, дека во Иван Антоновски имаме доследен следбеник на идеите заложени во целокупните дела на Конески, проект што го започна Милан Ѓурчинов, кој можеби за оваа книга на Антоновски би го кажал истото што го кажа своевремено и за „Лозје“.

А, Конески, само би се насмеал со една тиха констатација: на што сте мислеле да ми ја сведете книгата. Та, Конески како и Јакобсон уживаше во бесконечните приказни, како оние од „Чудесата...“ на Јоаким Крчовски. А, исчитувањето на Конески низ погледот на Иван Антоновски отвора простор за бесконечни приказни...

УДК 811.163.1'36(075.8)(049.3)

Марија Паунова**СОВРЕМЕН УЧЕБНИК ПО СТАРОСЛОВЕНСКИ ЈАЗИК
(Емилија Црвенковска, *Старословенска ѓрамаџика*,
Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје 2021)**

Во 2021 година, во годината кога се одбележуваа два големи јубилеја, 100 години од раѓањето на патронот на Филолошкиот факултет, Блаже Конески, и платинестиот јубилеј 75 години од постоењето и дејствувањето на Филолошкиот факултет, во издание на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, излезе од печат книгата *Старословенска ѓрамаџика* од Емилија Црвенковска. Авторката се погрижила пред себе да имаме, пред сè, темелно подготвен учебник за универзитетска настава, но воедно и студиозна стручно-научна литература, не само во македонистичките кругови во земјава и во странство, туку и надвор од нив. Имено, овој универзитетски учебник првенствено им е наменет на студентите на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ што изучуваат словенски јазици и литератури, но и на студентите од Филозофскиот факултет од групите археологија, историја на уметност, историја и архивистика, објаснувајќи го постанокот, функционирањето и граматиката на старословенскиот јазик. Во него покрај запознавањето со јазикот на најстарите словенски текстови, преку читанката е овозможено и запознавање со оригиналните текстови. Вклучени се и нови сознанија за старословенскиот јазик, кои, пред сè, се однесуваат на нови непознати старословенски ракописи.

Грамматиката се состои од 234 страници конципирани во следниве делови: *За учебничокџи* (5-6); *Увод* (7-9); *Истџориски џреџлед* (11-45); *Фонеџика* (47-69); *Морфолоџија* (71-146); *Основни особеносџи на синџтаксаџи* (147-153); *Лексика* (155-158); *Сџисок на краџенки* (159-160); *Знаџи шџџо се џрименувааџи во оваа книџа* (161); *Литџераџура* (163-168); *Тексџови* (169-

200); *Речник кон ѿекстѿовиѿе* (201-221) и *Снимки* (223-230). На крајот од трудот е дадена содржината.

Во воведниот збор на авторката, *За учебникоѿи*, се изнесени намената и целта на учебникот, како и причините за изучување на старословенскиот јазик, особено во македонската средина „од каде што потекнуваат основите на старословенскиот јазик, па така тој претставува и извор на идентификација со националната култура“. Во *Уводоѿи* се разгледуваат поимите јазично семејство и прајазик, за поконкретно авторката да се задржи на словенското јазично семејство и на неговото расчленување на три поголеми групи, со акцент на старословенскиот и со аргументирано објаснување зошто старословенскиот е јужнословенски јазик.

Во делот *Истѿориски ѿреѿлег* се дава исцрпен преглед на почетоците и на историскиот развој на словенската писменост. Почнувајќи од словенските и несловенските (грчки и латински) извори за животот и за дејноста на словенските првоучители, творците на првиот книжевен (пишан) словенски јазик, Константин-Кирил и Методиј, се доаѓа до називите под кои првично се споменува старословенскиот јазик, како и до именувањата на старословенскиот јазик во различни извори, во различни средини и традиции. Следува историјат на модерното проучување на старословенскиот. Наведени се теориите за народната основа на старословенскиот јазик. Во продолжение авторката се занимава со старословенските азбуки, глаголицата и кирилицата, и со нивниот проилез. Изнесени се многубројни податоци за двете фонетски писма, а одделен раздел е посветен на сличностите, како и на разликите на двете најстари словенски азбуки. Понатаму, следува табеларен преглед на старословенската глаголица и кирилица, за да може поилустративно да се согледаат постојните сличности и разлики меѓу двете писма. За полесно усвојување на бројните вредности на буквите се дава поделба во три енеади. По наведување на двата можни начини на сметање на времето во старословенските споменици, византиски и александриски, авторката се задржува на редоследот на буквите во старословенските азбуки засведочени во абецедари и во азбучни молитви. Претставени се и објаснети се надредните и интерпункциските знаци во старословенските текстови. Одделно внимание им е посветено на кратенките (контракции и суспензии), а даден е и список на најчесто употребувани зборови под титла. Потоа се преминува кон мошне презицно и прегледно презентирање на писмените споменици на старословенскиот јазик, книжевни и епиграфски, глаголски и кирилски. На класичните текстови им е посветено подробно внимание, при што, по нивниот многустран опис се посочува на печатените изданија и на литера-

турата за ракописите. Особено значајно е тоа што се посочуваат и повеќе електронски извори, односно различни интернет-адреси на кои студентите можат да се запознаат со целосниот / расчитаниот / транслитерираниот текст на ракописот. За првпат во нашата традиција овде се вклучени и сознанија за новооткриени, досега непознати старословенски споменици. Во овој дел авторката се осврнува и на редакциите на црковнословенскиот јазик и на нивните особености. Како особено значаен во оваа насока е разделот посветен на старословенскиот на македонско тло, односно, на, за нас најважната, македонската редакција на црковнословенскиот јазик, каде што авторката, освен што детално ги наведува јазичните карактеристики на сите јазични рамништа, се задржува на центрите во коишто се негувала писменоста и на ракописите (од XII до XIV) во коишто е одразена македонската редакција на црковнословенскиот.

Значаен простор заземаат и содржините од *Фонетика*. По прегледот на особеностите на старословенските гласови, се прави грижлив опис на вокалниот систем во старите зачувани текстови од крајот на X и почетокот на XI век. Дадени се опозициите кај вокалите, а потоа се разгледува потеклото на секој вокал одделно, при што особено подробно се обработени сите поважни специфики на оние вокали што се карактеристични за старословенскиот (вокализација на еровите, преглас на еровите, ерови во напрегната позиција, секундарни ерови; назали, мешање на назалите). Во оваа насока одделен раздел претставува оној во кој се разгледуваат вокалите во почетокот на зборот и слоготворните гъ и љъ. Во рамките на вокалниот систем се обработени метатезата на ликвидите и превојот на вокалите. По освртот на општите особености на консонантниот систем, табеларно се дава приказ на консонантниот систем на старословенскиот, во кој се вклучени поделбите на согласките. Следуваат основните консонантски промени кои довеле до формирање нови консонанти: трите палатализации и јотувањата. Пред да се премине на следното поглавје, се разгледуваат промените кај консонантските групи и акцентот.

Централно место во книгата му е посветено на изложувањето на граматичкиот материјал, во делот насловен *Морфологија* (стр.71-146). Авторката сестрано и мошне подробно се задржува на содржините поврзани со именската и со глаголската морфологија. Кај именките, по запознавањето со општите одлики и категории на формите, исцрпно се опфатени особеностите на деklinацијата на сите единаесет деklinационски основи, со седмочлен падежен систем во еднина, шестчлен во множина и тричлен во двоина. Табеларниот приказ на промените по падежи овозможува полесно визуелно восприемање на материјата. Заменскиот

систем темелно е разработен; дадени се поделбите на заменките, нивните карактеристики и функции, како и многубројни табели за илустрација на промената. Објаснувањето на придавките се збогатува со табеларни прикази на обележјата, особеностите на именската (простата) и на заменската (сложената) промена во позитив и во компаратив, што, секако, придонесува за поголема прегледност на оваа граматичка тема. Претставено е и образувањето и функционирањето на суперлативот и на апсолутниот суперлатив. Одделно внимание ѝ е посветено на зборовната група *броеви*, така што се разгледуваат основните, редните и збирните броеви, начинот на образување, промената на броевите во старословенскиот. Во вториот голем раздел од овој дел, се разгледани особеностите на глаголите и на нивната конјугација. На почетокот им е посветено внимание на својствените граматичките категории (лице, број, време, начин, вид, залог), а потоа авторката се задржува на поделбата на двете глаголски основи во старословенскиот и на класификацијата на глаголите на глаголски групи и подгрупи. Понатаму се дадени сите глаголски времиња во старословенскиот, имајќи ја предвид поделбата на прости и сложени глаголски форми. Кај секое од седумте времиња (презент, аорист, имперфект, перфект, плусквамперфект, футур и егзактен футур) начинот на образување е придружен со прегледни табели, во кои се илустрира конјугацијата во зависност од глаголската група на глаголите во старословенскиот. Исто така, се даваат и значењата, односно употребите на разработуваната глаголска форма, редовно придружени со потврди од најстарите, канонските евангелија. Во прилог на изложувањето на овие содржини, авторката дава и многу објаснувања, образложенија на конкретните процеси или форми, упатува на повеќе извори за конкретно прашање и сл., што впрочем е практика во целиот морфолошки дел, и интегрално, во целата граматика. На глаголските времиња, се надоврзува разгледувањето на двата начина, заповеден и условен начин. Еден раздел им е посветен на именските форми на глаголите (инфинитив, супин, партиципи и глаголска именка). Многустрано и студиозно се разгледуваат петте партиципа, секој уредно придружен со богат илустративен материјал, многу табели за посистематско и визуелно олеснето восприемање на образувањето, карактеристиките и промената на партиципите. Напоредно се даваат и бројни примери преку кои се илустрираат функциите на партиципите, нивните преводи, остатоци во македонскиот јазик и сл. На крајот од овој дел, за првпат во нашата академско-учебникарска традиција, фокусот е ставен на сите неменливи зборови; се разгледуваат прилозите, предлозите, сврзниците и честичките, извиците. Овој дел е новина и вистинско освежување при

изложувањето на граматичкиот материјал досега, особено ако се има предвид дека некои од нив, освен што може да бидат интересна граѓа, воедно се и мошне значајна, тука, пред сè, посочуваме на предлозите и на нивната *йодгршка* во изразувањето на падежните односи.

Во следниот дел, насловен како *Основни особености на синтаксата*, се обработени некои од суштинските содржини, како падежната синтакса, при што подробно е разгледана функцијата и употребата на секој од седумте падежи. Изложени се уште две теми; редот на зборовите во реченицата, како и согласување меѓу именските зборови, меѓу прирокот и подметот.

Во делот *Лексика* авторката се задржува на основните информации поврзани со речничкиот фонд на старословенскиот како *корџусен* јазик, при што се добива претстава за лексиката на кирилометодиевскиот јазик. Се наведуваат податоци за различни лексички слоеви; за лексеми од различно потекло; претставена е општословенска лексика во различни семантички сфери. Посветено е внимание и на заемките, посредни и непосредни, и на калките; на варијативноста во лексиката и на употребата на двојни форми. Особено интересно во овој дел е запознавањето на *чиџајтелоџ* со преведувачката техника и со истенченото преведувачко чувство на првите преведувачи, при што „може да се зборува за исклучителна култура на преведувачката дејност на Кирил и Методиј, за длабоко познавање на елементите од грчкиот и од словенскиот јазик“.

Потоа следува список на кратенки користени во изложување на материјалот, како и објаснување на знаците што се применуваат во оваа книга. Приложена е литературата што е користена во изработка на оваа капитална монографија, а воедно и мошне корисна литература: старословенски граматика, старословенски читанки и зборници со текстови, речници, палеографии, споредбени граматика, енциклопедии, е-извори за предметот и друга литература.

Во продолжение е даден избор на текстови од старословенските ракописи (старословенски ракописи пишувани со глаголица, старословенски ракописи пишувани со кирилица и *За буквиџе* од Црноризец Храбар). Покрај тоа што се посочува на печатените изданија на ракописите, се наведуваат и постојните и познатите електронски извори и разни интернет-адреси што се користат во науката. На овој начин се отвора можност заинтересираните да се запознаат со интегралните изданија, со расчитаните текстови; со снимки од ракописите и со дополнителни информации за нив. Сето ова придонесува учебникот, граматиката, да одговара напивно на современите потреби и да добие уште поголема практична и применлива вредност. Новина претставува што се даваат извадоци од најста-

рите ракописи, паралелно со двете писма, оригиналното – глаголското и кириличната транслитерација. Во оваа насока авторката приложува и текстови од Добромировото евангелие, ракопис од македонска редакција на црковнословенскиот јазик од подоцнежен период, за споредба со трите старословенски евангелија. На овој начин на студентите им се овозможува да се стекнат со вештините читање и преведување од старословенски јазик, но, исто така, и да се упатат и во (продлабочена) анализа на *ѳрочийѳанойѳо*. Некои текстови се придружени со снимки.

Речникот кон текстовите е многу корисен од аспект на тоа што овозможува да се дојде до значењето на зборовите употребени во текстовите и да послужи како помагало за превод и за анализа. На крајот од книгата е направен избор од снимки на некои од најстарите словенски споменици, книжевни и епиграфски.

Книгата *Старословенска граматика* е современ универзитетски учебник со исклучителна вредност зашто, иако првенствено е наменет за студентите што како студиски предмет слушаат старословенскиот јазик, тој, им служи и на специјалистите кои посредно или непосредно доаѓаат во контакт со ова подрачје во рамките на своите проучувања. Книгата е одлично функционално и методолошки осмислена и конципирана во секој нејзин дел, што е резултат на повеќе од тридецениското предавачко искуство и целокупната научна и научно-учебникарска дејност и посветеност на Црвенковска. Ова доаѓа до израз во постепеното, но, воедно, темелно претставување на комплексноста на материјата што се обработува, но и во внимателниот избор на текстови преку кои студентите се запознаваат и имаат контакт со оригинални текстови од канонскиот период.

Оттаму, сметаме дека оваа граматика, овој универзитетски учебник, е многу значајно и вредно остварување, првенствено авторско на Црвенковска, а потоа и колективно, на македонистиката, на македонската (палео)славистика, но и пошироко, на македонската наука и култура, воопшто. Тоа е гаранција дека од него секогаш ќе имаат полза и потреба студентите и специјалистите, како и сите заинтересирани, и во земјата и во странство. Сречно ѝ благодариме на професорката за овој ислучително значаен влог и придонес кон осовременувањето на универзитетската настава по предметот Старословенски јазик.

УДК 811.18'36(075.8)(049.3)

Симон Саздов**ГРАМАТИКА НА АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК ОД ИСМЕТ ОСМАНИ**

Кон крајот на 2019 година македонската учебничка ризница беше збогатена со уште едно дело – *Грамаџика на албанскиот јазик* од колегата универзитетски професор, д-р Исмет Османи. Станува збор за универзитетски учебник наменет, пред сè, за студентите по албански јазик на Катедрата за албански јазик и книжевност на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје на кои албанскиот јазик не им е мајчин јазик, но и за студентите од другите катедри што албанскиот јазик го изучуваат како избран предмет. Секако, тој може да биде интересен и корисен за секој љубопитник. Учебникот претставува авторско издание со обем од 229 страници со формат А5, финансиски потпомогнато од Министерството за култура на Република Северна Македонија. Уредник на изданието е проф. д-р Аслан Хамити, а рецензенти се проф. д-р Рами Мемушај и проф. д-р Станислава Сташа Тофоска. Лектурата и коректурата е на д-р Бојан Петревски, за техничкото уредување се погрижил Бесник Ибрахими, а корицата на учебникот ја дизајнирал Виган Демири.

Учебникот започнува со краток предговор на авторот, по кој следува вовед чијшто автор е еден од рецензентите, проф. д-р Рами Мемушај, а е насловен *Албанскиот јазик во текој на историјата*. Воведот во најголем дел ѝ е посветен на историјата на албанскиот јазик од дамнешни времиња до денес, но содржи и посебен осврт на местото на албанскиот јазик во т.н. Балкански јазичен сојуз, како и дел за врските помеѓу албанскиот и македонскиот јазик, нивните сличности и заеднички особености.

Во делот *Фонетика и фонологија* најнапред многу прегледно се претставува албанската азбука, потоа гласовниот систем на албанскиот стандарден јазик, гласовните промени, како и акцентот во албанскиот јазик.

Најопширен дел на учебникот претставува поглавјето *Морфологија*, во кое над 170 страници им се посветени на именките, придавките, членот, броевите, заменките, глаголите, прилозите, предлозите, сврзниците, честичките и извиците во албанскиот јазик.

Очекувано, најголемо внимание им е посветено на менливите зборовни групи преку детално и многу прегледно претставување на граматичките категории што ги карактеризираат, како и начинот на нивното разликување – селективен или парадигматски.

Заслужува да се истакне умешноста на авторот при претставување на материјалот. Имено, имајќи добар увид во македонските граматички учебници, Османи во својата Граматика не ги повторува податоците коишто на македонските студенти им се добро познати. За сметка на тоа, учебникот избобилува со примери од албанскиот јазик, на тој начин доближувајќи им го на студентите на коишто тој не им е мајчин и коишто ќе го користат овој прирачник за да го научат албанскиот јазик.

Во ова учебно помагало се провлекол еден технички пропуст, кој може да ги збунува читателите кои се свикнати да го користат краткото претставување на содржината на книгата. Имено, во прегледот на содржината воопшто не се застапени категориите определеност и падеж кај именките, кои, секако, се присутни во учебникот.

Најзабележителната разлика во граматиката на албанскиот јазик во однос на граматиката на македонскиот јазик е категоријата падеж. Затоа таа во учебникот претставува опширно разработена граматичка тема. Најнапред општо се претставува категоријата падеж во албанскиот јазик, потоа посебно се прави осврт на петте падежи во албанскиот јазик (номинатив, генитив, датив, акузатив и аблатив), а на крајот одделно се претставени четирите деклинации на именките во албанскиот јазик. Тоа се прави мошне прегледно, со табели и описи. Исто така, присутни се правописни забелешки во однос на именките што ја менуваат својата форма според третата деклинација, како и за именките од среден род, за кои, меѓу другото, се изнесува податокот дека се намалува нивниот број во современиот албански јазик.

Иако во морфологијата менувањето на формите се разгледува како формообразување, во овој учебник кај именките, придавките, глаголите и прилозите е поместена посебна глава којашто го разгледува зборообразувањето на овие менливи зборовни групи. На тој начин авторот значително содржински го збогатил учебникот и им овозможил на неговите корисници увид во зборообразувањето во албанскиот јазик.

Со оглед на тоа што препозитивниот член во албанскиот јазик е посебна збороформа, во овој учебник тој се разгледува изделено, на тој начин што е претставена неговата дефлекција.

И придавките во албанскиот јазик се претставени низ сите нивни граматички форми: определеност, род, број, падеж, степен. Овој дел од учебникот завршува за преглед на зборообразувањето на придавките.

На неколку страници се разгледани броевите во албанскиот јазик, при што авторот посебно се осврнува на нивната употреба.

На заменките во албанскиот јазик им се посветени триесет страници, а тоа е последица на нивната многубројност и во поглед на видовите заменки што се изделуваат во албанскиот јазик (лични, повратни, показни, присвојни, прашални, односни и неопределени) и во однос на граматичките категории што ги разликуваат тие (падеж, род, број, лице).

Најголем дел од учебникот, цели шеесетина страници, им е посветен на глаголите во албанскиот јазик. Тој дел започнува со класификација на глаголите според значењето, продолжува со прегледот на граматичките категории на глаголот, а најобемно се претставени временските и начинските парадигми на глаголот во албанскиот јазик. Овој дел завршува со преглед на зборообразувањето на глаголите.

Во продолжение на учебникот на по неколку страници се претставени прилозите, предлозите, сврзниците, честичките и извиците, што е очекувано, со оглед на нивната делумна или целосна неменливост.

Учебникот завршува со 44 релевантни библиографски единици на латиница и на кирилица.

Грамматиката на албанскиот јазик од Исмет Османи е мошне корисен учебник за сите изучувачи на албанскиот јазик, особено за оние на коишто албанскиот јазик не им е мајчин јазик. Тој претставува несомнен придонес кон можноста за зголемување на бројот на лингвистите балканисти во нашата земја, за што се залагаше сесрдно и самиот Блаже Конески.

УДК 811.135.1'282(038)(049.3)

Аугуст Ковачец

ПЕТАР АТАНАСОВ: РЕЧНИК НА МЕГЛЕНОРОМАНСКИОТ ГОВОР¹

Меѓу романските јазици, романскиот јазик, меѓу останатото, се издудува и по тоа што покрај дакороманскиот дијалект, на кој зборува голем број говорители во компактни заедници и на голем компактен простор северно и јужно од Дунав, тој има и три просторно одвоени дијалекти што се зборуваат во земјите јужно од Дунав – аромански, мегленоромански и истроромански. Овие три дијалекти се зборуваат или на мали простори, или, пак, нивните говорители се распрснати во помали заедници на големи простори во неколку држави меѓу говорители на други јазици, па скоро редовно се двојазични. Бидејќи меѓу овие дијалекти ниту биле постојани, ниту значајни врските и допирите во текот на илјада години, тие, обично се означуваат како историски дијалекти на романскиот јазик. Поради повеќевековното непостоење на врските меѓу нив, а и поради нивниот посебен развој во некои јазични аспекти, некои лингвисти се обиделе да ги означат како посебни, самостојни романски јазици. Но, притоа, треба да се има на ум дека, од една страна, ниеден од трите јужнодунавски дијалекти немал ниту доволен број говорители, ниту значителна сопствена компактна територија на која би се зборувал, ниту пак поседувал некои трајни сопствени општествени, државни и верски организации со кои би се служиле како средство за разбирање. Од друга страна, сите битни карактеристики според кои дакороманскиот (романскиот јазик) се разликува од другите романски јазици, се среќават и во трите дијалекти што се зборуваат во земјите јужно од Дунав (на пример, постпозитивниот член, сочувани елементи од деклинацијата, посебен тип на среден род или „двород, двоен род“ што меѓу романските јазици го поседува

¹ ПЕТАР АТАНАСОВ, *Dicționarul dialectului meglénoromân actual, general și etimologic / Dictionnaire du dialecte méglénoroumain actuel, général et étymologique* (DDMA), București, Editura Academiei Române, 2022, 1221 str. + Addenda + Planșe.

само романскиот јазик и сл.), така што од остатокот од Романија сите четири дијалекти се изделуваат како целина. Со други зборови, да го цитираме големиот романски лингвист Секстил Пушкариу: „Сите карактеристични белези на романскиот јазик, со сè што романскиот јазик се разликува од латинскиот, од една страна, како и од другите романски јазици, од друга страна, се наоѓат во сите четири романски дијалекти (*Limba română*, I, str.232). Кога во 18 и особено во 19 век повторно се воспоставени постојани и значајни контакти помеѓу јужнодунавските дијалекти и дакороманскиот, се покажа дека јазичната подлога за блиска поврзаност била повеќе од поволна.

Поради распространетоста на нивните говорители на голем простор во повеќе држави, како и поради редовната двојазичност, и ароманската јазична заедница денес е во постојано опаѓање, така што бројот на активните говорители на ароманскиот постојано се намалува. За двата преостанати јужнодунавски дијалекти – истроромански и мегленоромански – поради нивниот многу мал број говорители, како и поради нивното преселување во градовите меѓу компактно население што зборува друг јазик, состојбата е уште понеповолна. Поради заминување во градовите и поради иселување во странство во потрага по работа, истророманските села скоро се испразнети, јазичната заедница нужна за одржување на јазикот се растурила, децата веќе не го учат јазикот на нивните родители, така што опстанокот на истророманскиот е доведен во прашање. Се случува понекогаш истророманските деца од Опатија или Ријека кои не одат во градинка, и до школската возраст да останат дома со дедото или со бабата, за да научат добро да зборуват истроромански, но таквите случаи се ретки. Слично е и со мегленороманскиот. Иако јазикот на предците го употребуваат нешто поголем број говорители, особено во Грција, и опстанокот на мегленороманскиот како во Грција така и во Северна Македонија е доведен во прашање.

До почетокот на 20 век Мегленороманците живееле на компактен простор во Мегленската област, иако нивниот број никогаш не ја надминал цифрата од 20000. Додека не почнале да се поставуваат новите државни граници по пропаста на Отоманското Царство и Првата светска војна и додека не почнале преселбите на населението, т.е. неговото населување во градовите, јазичната заедница добро се одржала. Освен тоа, во последните децении од 19 и првите децении на 20 век во Грција и во Северна Македонија на местата со ароманско и мегленороманско население постоеле училишта на романски јазик, кои придонеле за самосвеста и свеста за заедничка припадност. До дваесеттата година на минатиот век во Северна Грција мегленоромански се зборувало во селата (*Notia Nânti*, (*Perikliea*) *Birislăv*, *Arhangelos (Oșin)*, *Lagadia (Lunđin)*,

Skra (*Lumnica*), Кура (*Cupa*), Карпи (*Țămareka*), каде што се одржал, а се изгубил во селото Баровица (*Kastaneri*). Меѓутоа, при размена на населението во новонастанатите балкански држави по Првата светска војна, исламизираното население од селото Nănti, врз основа на спогодбата меѓу Грција и Турција, било преселено во Турција (1923/1924), а во Nănti се населиле Грци од Турција. Во Северна Македонија мегленороманскиот се зборувал во селото Ума (Хума), но престанало да се зборува во селата Конско (*Conița*) и Серменин (*Sirminina*). Особено по Втората светска војна мегленороманското население сè повеќе се населувало во Гевгелија, каде што живее заедно со мнозинското македонско население, така што нивната говорна заедница е значително ослабена, а младите сè поретко го зборуваат јазикот на своите предци. Некои Мегленороманци од Гевгелија, главно, преку лето, престојуваат во Ума, но во зимскиот период, главно, селото е пусто.

Во втората половина на 19 век сè поинтензивни биле проучувањата на романскиот јазик, неговата историја и дијалектот. Кон крајот на 19 век почнале проучувањата на мегленороманскиот. Германскиот романист и балканолог Густав Вајганд (*Gustav Weigand* (1860-1930), ја одбранил во 1892 година својата хабилитација во која го обработува мегленороманскиот (*Vlacho-Meglen, Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, 11892). Во почетолот на 20 век романскиот филолог и фолклорист, по потекло Ароманец од Авдела во Грција, Перикле Папахаци (*Pericle Parahagi* 1872-1943), најпрвин објавил мегленоромански текстови и прв глосар на тој дијалект (*Româniî din Meglenia. Texte și glosar*, București 1900), а потоа и опсежен труд за Мегленороманците и за мегленороманскиот дијалект (*Meglenoromâniî. Studiu etnografico-filologic* I-II, București, 1902). Во списанието “Grai și suflet” романскиот лингвист и филолог Јон-Аурел Кандреа (*Ion-Aurel Candrea* 1872 – 1950) ојавил мегленоромански текстови, глосар и етнографска студија за сточарството кај Мегленороманците (*Texte meglenite* 1924, 1925; *Glosar meglenit* A-C 1927; -I 1928; M – R 1933-1934; S – ž 1937; *Viața păstorească la megleniți*). Паралелно, романскиот лингвист, Ароманец по потекло од Прилеп, Теодор Капидан (*Theodor Capidan* 1879 – 1953) објавил опсежна монографија во три книги *Meglenorom(nii* (Vol. I. *Istoria și graiul lor*, București, 1925; Vol. II. *Literatura populară & la meglenorom(ni*, București 1928; Vol. III. *Dic`ionar meglenorom(n*, București 1935). Наведените трудови биле солидна основа за лингвистичките проучувања на мегленороманскиот во следните десетлетија на подрачјето на романската дијалектологија и историјата на романскиот јазик со неговите четири историски дијалекти. Таквите дијалектолошки проучувања биле значај-

ни зашто прв целосен текст на романски (на дакоромански) е сочуван од 1521, а пред тоа биле забележени само одделни зборови кои по своите карактеристики биле препознатливи како романски. Затоа проучувањето на историските романски дијалекти јужно од Дунав значително ја олесниле реконструкцијата на првобитниот романски прајазик.

Трудовите на спомнатите автори останале основен извор за познавање и користење на мегленороманскиот во романската дијалектологија и историја на јазикот сè до седумдесеттите години на минатиот век, кога Петар Атанасов со своите системски теренски истражувања отвори нови можности и перспективи во запознавањето на тој дијалект. Имено, Петар Атанасов, роден во 1939 година во мегленороманското село Хума, каде што го поминал детството, му пристапил сеопфатно и комплексно на истражувањето на својот мајчин идиом. Завршил студии по француски јазик и книжевност на Универзитетот во Скопје, како одличен студент бил избран за лектор, така што од почетокот на својата кариера се посветил на темелното запознавање на современата лингвистика, особено на лингвистичката географија, но и на запознавањето други романски јазици. Така, покрај францускиот, се служи со италијанскиот, со стандардниот романски јазик, со шпанскиот. Проф. д-р Петар Атанасов ја задолжи македонската лингвистика и лексикографија со работата на двојазични речници за француски, италијански и шпански. Од почетокот на својата научна активност, покрај наставната дејност на факултетот, главно внимание му посветил на системското и сестраното проучување на својот мајчин идиом, не само во родното место, туку и во Гевгелија, каде што во меѓувреме се преселил голем дел од населението од Хума, како и во селата од соседна Грција, каде што мегленороманскиот сè уште се зборува. Освен трудовите во научните списанија и зборниците, објавил неколку синтетички труда кои се фундаментални за познавање на тој романски идиом, трудови што денес се незаобиколни во научната литература за мегленороманскиот. Пред сè, треба да се спомнат неговите три монографски труда за мегленороманскиот: *Meglenoromâna* (во "Tratat de dialectologie românească, Craiova, 1984), *Le mégléno-roumain de nos jours. Une approche linguistique* (во *Balkan-Archiv, Neue Folge-Beiheft, Band 7, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1990, 293 str. + 1 карта*) и *Meglenoromâna astăzi* (Editura Academiei Române, București, 2002. Постојаните теренски истражувања го поттикнаа проф. Атанасов на капитален потфат, изработка на мегленоромански лингвистички атлас, во кој ги бележи главните карактеристики на говорите од сите села на овој идиом што полека исчезнува. Така, со помош на внимателно подготвен прашалник извршил анкети во родното село Хума, како и во шесте села во Грција каде што меглено-

романскиот се одржал во употреба до наши дни. Врз основа на тие анкети објавил три тома од Мегленороманскиот лингвистички атлас со 1815 карти (*Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân* (ALDM), Editura Academiei Române, București, Tom I 2008 год. карти 1-594; Том II. 2013 год. карти 595 – 1203; Том III. 2015 год. карти 1204–1845). Така приреден, атласот расветли многу поединости од мегленороманскиот дијалект, особено за карактеристиките на говорите од поединечни места, што дотогаш или не биле согледани или не биле забележени. Можеме да претпоставиме дека работата на атласот му било поттик и инспирација на професорот Атанасов за ново капитално дело за мегленороманскиот, за кое овдека посебно ќе зборуваме – за сеопфатниот речник на мегленороманскиот дијалект. За овој речник не ги користел само одговорите на прашањата за својот атлас, туку и многубројни попатни белешки што ги направил собирајќи граѓа на терен. Авторот во речникот системски ја внесува и граѓата што ја објавиле и другите автори пред него.

Во обработката на мегленороманскиот речник професорот Атанасов настојувал да го следи моделот на романскиот лингвист и етнограф *Tache Papahagi* (1892–1977), Ароманец по потекло од Авдела, во Грција каде што учел во гимназија во Авдела и во Битола, и чијшто речник *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic / Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et étymologique* (București 1963, ed. A II-a 1974) е вистинска енциклопедија на материјалниот и духовниот живот на Ароманците и незаобиколен инструмент за проучување на настанокот и развојот на романскиот јазик. Притоа, треба да се истакне дека професорот Атанасов во својот мегленоромански речник *Dicționarul dialectului meglenoromân actual, general și etimologic / Dictionnaire du dialecte méglénoroumain actuel, général et étymologique* (DDMA), Editura Academiei Române, București, 2022), потполно ги документирал месните говори, односно донел граѓа од сите денешни мегленоромански населби во кои извршил системски истражувања.

Самиот Речник опфаќа 1204 страници ситно печатена речничка граѓа и 16 страници помошна граѓа (кратенки и попис на информаторите), 16 страници фотографии во боја и една карта. Ако се изземат дијалектите со богата писмена традиција, како што е на пример венецијанскиот дијалект од италијанскиот јазик, овој мегленоромански речник е еден од најопсежните и најбогатите романистички дијалектни речници. На ова треба да се додаде и уште еден битен факт. И порано составувачите на мегленороманските глосари и речници бележеле и варијанти на зборови и облици, но не бележеле доследно ниту од каде се тие варијанти, ниту дали се индивидуални, факултативни или некакви други. Како искусен

теренски истражувач, според современите начела на лингвистичката географија, професорот Атанасов внимателно ги бележел варијантите на одделни зборови и облици на теренот, независно од тоа дали се работи за месни, индивидуални, факултативни или некои други варијанти и сето тоа совесно го запишувал и го означил во својот речник, со тоа што секогаш назначува од кое село потекнува варијантата. По секоја варијанта селата ги означил во заграда со почетната буква на името на селото (U – Uma / Huma, Ĺ - Ĺumnița, C – Cupa, O – Oșiń, B – Birislăv, L – Lunđiń, Ț - Țărnareca).

Така на пример, за зборот ‘сега’, за кој и во други поранешни извори се забележени некои варијанти, се наведува точно каде се употребуваат тие: *actó*, *actúó* (Ĺ, B), *actúá* (C), *cto* (O, L), *mo* (U, Ț, O, L) (стр. 18) и *ăctó*, *ăctúó* (O, B, L), *ăctúă* (Ĺ, C) (стр. 50-51). Сличен пример може да се наведе и за прилогот со значење ‘надвор’: *ařără*, *năřără* (Ĺ, C, O, B, L), *năřără* (U, Ț), или пак за именката ‘око’: *óclú* (U, Ț), *úóclú* (O, B, L), *úăclú* (Ĺ, C). Истото важи и за глаголите, било да станува збор за наслови, како, на пример, за глаголот ‘има’ *vęári* (U, Ț, Ĺ, C, O, B), *veri* (L). Или кај коњугацијата за 1. Лице од индикативот презент глаголот *căntári* „пее“: *căntu* (U, Ț), *cqnt* (Ĺ, C, O, B, L) што дава јасен увид за состојбата во морфологијата на терен.

За менливите зборови (именки, придавки, членови, заменки), освен ознаката за видот на зборот, се дават и формите за множина и за родот. За глаголите се назначува дали глаголот е преоден, непреоден или повратен, како и типот на коњугацијата (I, II, III, IV). Кај некои најтипични правилни глаголи за секоја коњугација се дава комплетната парадигма на глаголот од соодветната коњугација спрема времето, начинот, лицето, бројот. Така, на пример, за глаголите од I коњугација се дава глаголот *căntári* ‘пее’, ‘чита’, каде што се наведуваат сите форми за трите лица и за двата броја: индикатив презент, имперфект, простиот и сложениот перфект, плусквамперфектот и идното време, како и за конјунктивот презент, за кондиционалот, за императивот и за герундивот. За II коњугација такви форми се дават за глаголот *vreári* „сака“, за III коњугација за глаголот *árdiri* ‘гори’ и глаголот *creăștiri* (U, !, Ĺ, C, O, B), *creștiri* ‘расте’ (L), а за IV за глаголот *durmíri* ‘спие’. Според овие обрасци можат да се менуваат сите други правилни глаголи.

По граматичките обележја, зад заглавниот збор следи значењето (едно или повеќе), најпрво на стандардниот романски јазик, а потоа меѓу наводници и на француски, на пр. *ápă* și *ápu* pl. *ápi* – 1. Apă, fr. “eau”. 2. Izvor, râuleț, râu, fr. « source d’eau, ruisseau ». 3. (despre fructe) suc, fr.

« jus ». По секое значење се наведуваат бројни примери, а на крајот се дават фразеолошки изрази со соодветниот збор од изреката и пословицата (на пример *dar guvã ãp ápã, ãравам гуџка во вода*, т.е. *ãравам нешиџо наãразно*, или кај заглавниот збор *çãni* (U, T) *çõni* (O), *çõjini* (L, C, B, L) : *çãniil' látrã, çãrãvãnu trããti* (*кучињаџа лаџи, караваноџ врви*).

На крајот за секој заглавен збор се дава кратка етимологија. Не се навлегува во етимолошки расправи туку се наведува онаа етимологија што може да се смета за сигурна и општоприфатена. Така, овој речник го презентира составот на мегленороманскиот вокабулар според потеклото на поединечни зборови. Зборовите од латинско потекло, кои редовно се среќаваат и во другите романски дијалекти, најчесто се јавуваат во текстовите, па затоа, начелно, статиите за тие зборови се најопсежни, со најмногу наведени примери (*acmó* „сега“ < lat. *eccum modo*; *árdiri* „гори“ < lat. *ardere*; *çãni, çõni, çõjini* < lat. *canis, canem*; *fiçór, fiçurór, fiçurãr, fiçúr* < lat. *fetiolus*; *mãñã* (U, T), *mõñã* (L, C, O, B, L) < lat. *manus*, итн.) За разлика од ароманскиот, во мегленороманскиот има многу мал број заемки од албанскиот, но затоа има голем број заемки од македонскиот: (*ácu* ãи *cu*, мак. ако; *gludiri* мак. глода; *nãrãniri* мак. нахрани; од грчки *acçiomatícós* ‘офицер’, *agãpi* љубов; од тур. *bakla* грав, *pak* чисто; *rizil* срам итн.

Во подготовката на овој речник авторот проф. д-р Петар Атанасов го вложил скоро целиот свој работен век. Бидејќи секојдневно и од година во година се намалува бројот на зборуваачите на овој идиом, мегленороманскиот денес е на пат да исчезне. Професор Атанасов успеа да спаси од заборав непроценето јазично богатство, како за месноста каде што се зборува или некогаш се зборувало, така и за романистиката како наука, особено за романската дијалектологија. Освен јазичната граѓа, овој речник донесува богата етнографска, фолклорна и културна граѓа, која не само што е културно наследство на мегленороманската заедница и на местата во кои мегленороманците живеат или живееле, туку и културно наследство на РС Македонија и на мегленскиот дел од Грција. Ова монументално дело му служи на чест на авторот и е гордост за македонската романистика и лингвистика како дисциплина.

УДК 811.135.1'282(038)(049.3)

Емил Царкомнику

**ЛИНГВИСТИЧКИ АТЛАС НА МЕГЛЕНОРОМАНСКИОТ ДИЈАЛЕКТ
ОД ПЕТАР АТАНАСОВ²**

Еден ваков монументален труд станува суштествен особено ако го имаме предвид фактот дека бројот на говорителите на мегленороманскиот дијалект, во селата од северна Грција, како и во Гевгелија и Хума, во Северна Македонија, драстично се намалил во првите две децении на XXI век. Собирајќи материјали во овие места, за да ги состави трите тома на *Лингвистичкиот атлас на мегленороманскиот дијалект*, материјали кои сами по себе, преку објавување, стануваат непроценливо богатство во поглед на мегленороманскиот дијалект, Петар Атанасов, и самиот со мегленороманско потекло и активен говорител на овој дијалект, успеал по една деценија напорен труд да го објави овој речник, слично на оној на Таке Папахаци што се појави во 1963 година за ароманскиот дијалект објавен во издание на Академијата на Народна Република Романија. И двата авторски труда, сработени самостојно, претставуваат работни инструменти неопходни за запознавањето на соодветните дијалекти, трудови што со право би можеле да бидат остварени од работни колективи на одредени академски институции во текот на повеќе години и со материјални средства доделени за такви истражувања.

Петар Атанасов е роден на 25 декември 1939 година во село Хума, Гевгелиско, од родители Мегленороманци; професионално се образувал на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Добил награди и академско признание за целата своја активност за промоција и зачувување на мегленороманскиот дијалект, за кој има објавено фундаментални трудови. Во оваа серија на трудови се вклопува и овој речник, посветен

² PETAR ATANASOV *Dicționarul dialectului meglénoromân actual. general și etimologic / Dictionnaire du dialecte méglénoroumain actuel, général et étymologique* (DDMA) București, Editura Academiei Române 2022, 1235 pgini +addenda, planșe + 1 hartă.

на мајчиниот јазик, за кого вели дека „до 30-тите години на минатиот век бил најмалку проучуван дијалект“. Оттогаш до денес, во период од 100 години материјалната состојба на Мегленороманците тотално се променила, доведувајќи го денес дијалектот на пат да згасне. младите го напуштат мајчиниот јазик, служејќи се со грчкиот и македонскиот јазик. Затоа, пишува авторот, „љубовта кон мајчиниот говор и преголемата тага поради сегашнава ситуација во која се наоѓа дијалектот, ме натераа да се посветам на неговото зачувување барем по писмен пат.“

Сè до наши дни недостасуваше речник на мегленороманскиот во вистинска смисла на зборот, односно речник што ќе обедини две компоненти: од една страна, тоа да биде комплетен и актуелен речник што ќе ја претстави денешната состојба на идиомот со бројните заемки од соседните јазици и, од друга страна, што ќе понуди податоци за потеклото на секој заглавен збор, т.е. да биде и етимолошки. Речникот на Петар Атанасов ги содржи овие две компоненти. Тој е општ, комплетен со најголем можен број влезни зборови и со бројни заемки од грчкиот и македонскиот јазик, што ќе рече, ја отсликува актуелната состојба на идиомот, а од друга страна е и етимолошки.

Таквиот потфат можеше да биде реализиран од автор што ги поседува потребните алатки, а тоа е да го владее добро јазикот, а знаеме дека тој е воедно и нативен говорител на мегленороманскиот и, од друга страна, неговото лексикографско искуство му помогна успешно да го обработи овој богат лексички материјал. Без да се навлезе во детали, на прв поглед се забележува дека модерните заемки од грчкиот и од македонскиот јазик се извонредно претставени. Покрај лингвистичката вредност за која треба да пишуваат колегите лингвисти, речникот е корисен и за мегленороманската заедница од Грција, Република Северна Македонија и Романија, но и за истражувачите од други области, како што се етнологите и фолклористите, кои се занимаваат со истражувањето на овие заедници. На крајот, во дополнението (Адденда) Речникот ни дава листа со машки и женски имиња, како и со имиња на семејства што се среќаваат кај Мегленороманците. Се дава и листа на топоними. Картата на местата што се наоѓаат во областа на границата меѓу Грција и Северна Македонија, објавена во трудот *Meglenoromâna astăzi (Мегленороманскиот денес)* е вклучена како анекс покрај фотографиите од овие села, кои прикажуваат пејзажи, фолклорни групи, информатори, стари икони пишувани на романски јазик, цркви, фамилијарни фотографии, стари и нови куќи итн.

Би можело да се констатира дека во Европа постојат повеќе мали идиоми на кои им се обрнува малку внимание. Мегленороманскиот е

дел од тие идиоми што ја имал среќата да биде претставен од еден негов говорител, проф. Петар Атанасов – еминентен лингвист. Со тоа, тој дава голем придонес не само за романската дијалектологија, туку и за македонската наука за јазикот. Овој труд сигурно ќе претставува репер, како за романските, така и за светските истражувачи, денешни и утрешни, во проучувањето на мегленороманскиот.

**ТРУДОВИ ОД ВТОР И ОД
ТРЕТ ЦИКЛУС СТУДИИ**

УДК 821.111-31.09

Елена Алуоска**ЕЛИЗАБЕТ БЕНЕТ**

Елизабет Бенет е главниот протагонист и, според многумина, стожерот на романот „Гордост и предрасуди“. Таа се смета за една од најголемите британски, ако не и светски хероини, поради својата ексцентричност, слобода на говор, храброст и независност. Самата Џејн Остин ја опишала својата хероина како „чудесно суштество кое се појавило во книжевноста“.

Елизабет е втората од петте ќерки на господин и госпоѓа Бенет, кои живеат на имотот Лонгбурн, во близина на фиктивното село Меритон, во Харфордшир, Англија. Елизабет има дваесет години и е опишана како интелегентна млада жена со „разиграна диспозиција, која одушевува со нешто смешно“. На почетокот на романот таа е прикажана како личност што е горда на своето потекло и на статусот што го ужива во општеството и во семејството, како носител на сопственото мислење, кое не се плаши да го искаже јавно и гласно, како и на сопствената проценка за општественото однесување и за намерите на сите околу неа. Нејзиниот татко е земјопоседник, но неговите ќерки не можат да го наследат неговиот имот, бидејќи, според тогашните закони за наследство, имотот морал да биде наследен по машка линија (можеле да го наследат само роднините од машки пол). Согласно со законот, имотот Лонгбурн по смртта на господин Бенет ќе го наследи нивниот роднина и најблиската машка врска господинот, Вилијам Колинс, свештеник во опатијата Розингс во Кент, која е во сопственост на Леди Кетрин де Бург. Токму таквата слика за иднината на своите ќерки, била доволно добра причина за госпоѓа Бенет да посака да ги омажи богато.

Елизабет Бенет е силна и интелегентна личност. Таа е доволно храбра за да прикаже умствена независност, но и независност на духот. Тоа што му припаѓа на семејство од средната класа, не ја става во пасивна состојба

во каква што се наоѓаат нејзината мајка и нејзините сестри. Восхитот што го чувствуваме кон Елизабет, произлегува од нејзината сурова искреност, отвореност, досетлива природа, како и од храбриот карактер во одбивањето и спротивставувањето на традиционалните родови норми наметнати од општеството. Нејзиниот спротивставувачки однос кон утврдените законски правила, особено кон мажите и бракот, се славени и широко прифатени од женската публика. Всушност, Елизабет се смета за бунтовник во англиската литература како и во литературата, воопшто. Иако нејзиното семејство мисли дека таа ќе заврши како стара мома поради остриот јазик и отворената природа склона кон расправање, Елизабет на тоа не му придава ни најмало значење. Додека господин Бенет се служи со пофални зборови за да ја опише брилијантноста на Елизабет, како и нејзиното здраворазумско размислување и расудување, со што се издвојува од своите будалести сестри, госпоѓа Бенет ја гледа својата ќерка како „тешка за справување“. Контрадикторното мислење на Елизабет, како и нејзината нескриена отвореност ја прават застрашувачка за повеќето ликови во романот. Таков е случајот со госпоѓа Херст и госпоѓица Бингли, уште на самиот почеток на романот, кога Елизабет поминува пеш сама речиси пет километри по каллив пат за да ја посети својата болна сестра Џејн, која е привремено сместена во Недерфилд, куќата на господинот Бингли. Имено, за тоа време било незамисливо и недозволиво жена сама да пешачи и да поминува долг пат без придружба за нешто толку „безначајно“, како што е болната сестра. За таа своја храброст Елизабет била почестена со потсмешливи зборови, а наидува и на осуда за своето дело од страна на госпоѓа Херст и госпоѓица Бингли

„Да испешачиш три километри, четири, пет или колку и да се, по кал до колена, и тоа сосем сама! Што сакаше да покаже со тоа? Мене ми се чини дека покажува некоја одвратна самостојност, вистинска провинциска рамнодушност спрема пристојноста.“ (стр. 45)

Во продолжение на романот се развива дискусија околу сето она што претставува „образована жена“ според општествените норми, односно ОКОЛУ идејата за образована жена.

„Ниедна жена не може да се смета за вистински образована ако не го надминува она на што обично наидува. Жената мора да знае добро да пее, да танцува, да свири, да црта и да зборува модерни јазици за да го заслужи тој комплимент, покрај тоа, мора да има нешто посебно во држењето и одењето, бојата на

гласот, во однесувањето и изразувањето или тој комплимент ќе биде само половично заслужен.“ (стр. 68)

Оваа изјава дадена од страна на госпоѓицата Бингли наидува на отпор од страна на Елизабет, бидејќи сите горенаведени квалитети нашата хероина не ги поседува, така што таа во сето тоа не гледа ништо страшно, бидејќи смета дека слободата, самостојноста, независноста и самодовербата што ги поседува, претставуваат нешто што не може да биде научено. Токму во таквиот нејзин став може да се препознае нејзиното жестоко спротивставување на патријархалните конвенции наметнати од страна на општеството и поради тоа наидува на осуда, како од страна на своите соговорнички, така и од страна на околината во која живее. Исто така, и Леди Кетрин де Бург не ја охрабрува и не ја поддржува таквата несоработлива природа и немањето ни најмала желба Елизабет да се покори на општествените норми, како и нејзиниот постојан отпор кон традиционалните стандарди и самата традиција, од општеството поставени и креирани за жените. Имено, во тоа време жените морале да покажат понизност и сервилност кон спротивниот пол и да прикажат дамско однесување, поседувајќи ги сите квалитети на образована жена, со цел да можат подобро да се омажат, идеја што Елизабет без и најмало двоумење ја отфрла, девојките биле учени на послушност, во спротивно, би се соочиле со страшни последици. Но, за Елизабет воопшто не е застрашувачки фактот да не бидеш мажена или, дури, да живееш самостојно и независно. Токму ваквиот став и спротивставување ја прави Елизабет да биде феминистката во целата приказна. Уште повеќе, феминизмот на Елизабет може да се види низ нејзините храбри дејства, како и во нејзините спротивставувања во предизвикување на конвенционалните идеологии и правила наметнати од општеството. Еден од неколкуте примери е нејзиното одбивање на понудата за брак од страна на господин Колинс, која има за цел да обезбеди не само брачен статус за свештеникот, туку и да ги спаси сите пет сестри во финансиска смисла. Како што е споменато и во самата приказна, Елизабет верува во брак од љубов, а не во брак за пари или социјален статус. И покрај тоа што знае дека бракот со господин Колинс ќе ѝ обезбеди сигурен дом и комфорен живот, Елизабет не поседува способност да сака маж налик на господин Колинс. Нејзините одлуки се базираат на рационалност, а не на практичност. Знаејќи ја својата неизбежна судбина без сопруг и чувствувајќи го притисокот од своите родители, Елизабет нема ни најмал сомнеж кога, цврсто решена, го одбива предлогот за брак, наведувајќи ја главната причина за тоа – недостатокот на љубов, односно непостоење-

то на љубов од страна на господин Колинс, но и од нејзина страна, исто така. Елизбает добива неколку предлози за брак и подоцна во романот, прво од господин Колинс, подоцна од господино Дарси. Таа, исто така, го одбива предлогот за брак што доаѓа од страна на господин Дарси, поради прекинувањето на врската помеѓу Џејн и господин Бингли, но и поради непочитувањето што тој го покажува и искажува кон нејзиното семејство. Во минатото жените, имајќи ја предвид својата финансиска ситуација, не биле во позиција да одбиваат понуди за брак, особено од богати додворувачи. Поради одбивањето на брачните понуди, жените „можеле лесно за се здобијат со репутација дека се заводнички. Всушност, двете страни можеле да бидат уништени со одбивањето на предлогот за брак, па таквите ситуации биле разрешувани на најделикатен можен начин, земајќи ги во предвид и чувствата на младиот човек. Тоа, не само што било „женска работа туку и го омекнувало неговото достоинство“.

Жените „најпрво го одбивале предлогот за подоцна да го прифатат истиот под драматично променети услови“. Затоа одбивањето на брачната понуда од страна на Елизабет, господин Колинс го прифаќа како „редовен дел од работата“. Одбивањето двајца потенцијални додворувачи само докажува дека Елизабет не е осакатена од конвенционалните правила на општеството.

Елизабет зазема неколку феминистички ставови низ целиот роман, што всушност е многу важно за неа, бидејќи придонесува за воведување поголема свесност и еволуција во општеството. Волби расправа за тоа дека потчинетоста на жените е универзална и дека причината зад нивното ограничување кон приватната сфера на семејството е тоа што тие ги донесуваат на свет и ги одгледуваат децата. Се вели дека жените се третираат инфериорно и дека се сметаат за слаби, но на едно општество му се потребни повеќе жени како Елизабет, кои се борат против своите угнетувачи и кои се победници во своите битки. На пример, кога Леди Кетрин де Бург ги слуша озборувањата дека господит Дарси и Елизабет се свршени, таа ѝ вели на Елизабет дека ќе ги загади сенките на Пемберли со мажењето за господин Дарси. Без никакво воздржување ѝ кажува на Елизабет дека не е доволно вредна да стапи во брак со господин Дарси, велејќи дека нејзината ќерка е совршена, зашто и двајцата припаѓаат на иста благородна лоза и чесно семејство. На сето ова Елизабет одговара дека „Со мажачката за вашиот внук, мислам дека не би го напуштила тој круг. Тој е човек од висока класа а јас сум ќерка на човек од висока класа, па во тој поглед сме еднакви“. (стр. 87) Токму во овој момент Елизабет воопшто не е исплашена да ѝ се спротивстави на Леди Кетрин

де Бург, која во континуитет не покажува никакво почитување кон луѓето од пониските социјални класи. Со овој одговор Елизабет ја брани честа на своето семејство, но истовремено ѝ докажува на својата соговорничка дека тие се, всушност, еднакви според интегритетот и покажувањето почит една кон друга.

Стожерот на целиот роман, Елизабет Бенет, е внимателно креиран лик што во себе ги содржи сите карактеристики на една нова модерна, урбана девојка, иако е портретирана уште во почетокот на 19 век. Креирајќи го овој, за многумина, прототип на жена, Џејн Остин како да била пред своето време, како да знаела дека нејзината Елизабет ќе портретира една цела нова ера која допрва ќе расцветува. Иако Џејн Остин растела во времето на опресијата на женската мисла и збор, односно на жената како индивидуа и опкружена со таква околина и такви идеи, таа успеала со своето перо да создаде цела плејада прекрасни женски личности, кои денес би ги опишале како борци, војни. Според Дејвид Спринг, некои теоретичари „имаат проблем во согласувањето околку тоа како да ги наречат тие три или четири семејства во кои британската авторка ги усовршувала своите романи“ (2009, 45). Меѓу другите дефиниции за нејзината опсежна анализа, по повеќе од век и половина истражување, се добил терминот „средна класа“, „обичен и среден живот“, дури, таа била наречена „аристократскиот аналит“ или, конечно, „буржоазот Џејн Остин“. Дејвид Спринг се обидел да дефинира на која општествена скала – иако овој термин тогаш не се ни употребувал – претендирала Елизабет Бенет и неговиот заклучок е дека таа е дел од сегментот наречен „средно рурална аристократија“, што, всушност, претставувал оној слој на општеството чии имоти „покриваат голем дел на Англија, успевајќи да ги обезбедат своите сопственици со комфор и статус доволен да ги направи родени и природни лидери во нивното локално опкружување“ (2009, 45). Во тој случај, семејството на Елизабет припаѓа токму на тој слој од општеството што би можело да биде дизајнирано како „аристократија со ниски примања“, со што би довело до пад при водењето на локалното опкружување, колку и да се бори госпоѓа Бенет против тоа. Во нејзините очи, како дел од група со помала финансиска надмоќ од аристократијата, семејството не смее да ја пропушти шансата за добра мажачка барем на една од петте ќерки. Исто така, и покрај тоа што во овој роман е опишан периодот на постојаните промени на мислата, во Англија сè уште бил на сила наметнатиот закон според кој женските деца и жените воопшто немале право на наследување имот и сопственост. Господин Колинс, далечен роднина, го наследува имотот Лонгбурн и токму поради тоа, според госпоѓа Бенет,

мажачката со него е повеќе од предност. Елизабет храбро се спротивставува на општествените норми во тој миг, кревајќи го својот глас против неправдата наметната на жените од страна на крутото општество, со што им се ускратува правото на независност на жените, наметнувајќи им правило според кое ќе мора животот да го поминат во милост и немилост на мажот. Поради таквата навреда за жените, поради нанесената неправда, како и поради скратувњето на правото да биде самостојна и независна индивидуа, Елизабет го отфрла предлогот за брак од страна на господин Колинс, а во сето тоа, тука е и недостатокот, т.е. непостоењето љубов од двете страни. Дури и предлогот за брак од господин Дарси, колку и да ѝ се чини одбивен во мигот кога Елизабет првпат го слуша, е од голема предност за неа, но таа и него го одбива, овојпат, од сосема други побуди. Поради предрасудите кои се наметнати, повторно, од општеството, но и поради душевната болка која ѝ е нанесана на нејзината сестра, па индиректно и нејзе, токму, од страна на господин Дарси.

Леди Кетрин де Бург, иако конзервативен аристократ, исто така, е моделиран пример на процесот на промена на мислата, во мигот кога вели дека наметнатиот закон за наследство не бил потребен во семејството на Сер Луис де Бург, кога го искажува своето мислење за истиот закон во однос на имотот во Лонгбурн: „Имотот на вашиот татко му припаѓа на господин Колинс. Мислам. За ваше добро“, вртејќи се кон Шарлот: „Драго ми е поради тоа, бидејќи не гледам причина да се предава имотот на женското дете. Тоа воопшто не беше случај во семејството на господинот Сер Луис де Бург“ (Гордост и предрасуда, 112). Иако е таа многу строга жена кога е во прашање општествената класа, што подоцна се гледа при нејзината посета на Елизабет, кога ѝ наложува на младата девојка што е „инфериорна уште од раѓање“ да ѝ вети дека нема да го прифати предлогот за брак од господин Дарси, исто така, демонстрира нешто што би можело да биде дел од феминизмот кога застанува во одбрана на сопственоста, велејќи дека таа треба да се предаде и на женските наследници. Дали се ова вистинските чувства на Кетрин де Бург, или е ова постапка на Џејн Остин за, преку овој лик, да ги искаже своите мисли и чувства во однос на наметнатиот закон, сè уште не е целосно анализирано од страна на експертите.

Својот негативниот став, како и своето недопаѓање на аристократијата, Елизабет ги прикажува преку својата храброст уште кога првпат оди во посета на Паркот Розингс, имотот на Леди Кетрин де Бург. Додека другите гости – господин и госпоѓа Колинс, господин Лукас и Мери Лукас – или се воодушевени, или исплашени од грандиозноста на имотот и од

авторитативното однесување на Кетрин де Бург, Елизабет делува целосно неимпресионирана од таа големина и важност што, дури, се граничи со гадење, па, на прашањата поставени од страна на Кетрин де Бург, одговара со голема леснотија и самодоверба. Кога е длабоко заинтересирана за постигнувањата на Елизабет, како и за постигнувањата на нејзините сестри, таа воопшто не е заплашена од сето тоа, туку, напротив, со гордост во гласот и во ставот кажува дека ниту една од нив не знае да црта, дека само една од нив знае да свири и да пее, додека, сите пет се веќе прикажани пред општеството, иако, најстарите сè уште не се омажени. И, повторно ја гледаме борбеноста на Елизабет против правилата наметнати од општеството, според кои, за да може добро да се омажи, жената мора да знае одлично да црта, да свири, да пее, да везе, но никаде не се споменува како правило да знае да чита и да го разбира тоа што го чита. Овде, дури, можеме да го видиме и бунтовниот дух на госпоѓа Бенет, која, можеби, на свој начин им удира шпаканица на општествените норми, со тоа што без помош на дадилка успеала самостојно да одгледа пет ќерки на кои им е дозволена слобода на духот и на волјата, без притоа да им ги наметнува општествените стеги и строго да се држи до правилата за добро воспитување и за добра мажачка. Со таквата изразеност на независност и самодоверба, Елизабет го продолжува на сосема смирен начин разговорот со Леди Кетрин и, во исто време, на читателот му ја открива својата незаинтересираност и индолентност во постигнувањата на една дама со цел добро да се омажи.

Раскошната на човечките интеракции сè повеќе и повеќе го привлекува читателот да оди до крај во потрагата за исполнетост на амбициите на оваа млада разиграна девојка, да разбере што одлучила таа за својот живот, како ќе реагира и, на крајот, дали, воопшто, ќе се омажи. Роберт Мајлс преку својата опсервација прикажува дека преку употребата на Остин за карактеризацијата на ликовите, ги опфаќа сите дефиниции за „личност“, односно за „ортографско писмо, референца, морално стојалиште, насоченост на умот, личноста или изгледот“. Според неговите зборови, постои една комплексност во градењето на ликовите, до тој степен, што никој не смее да го земе здраво за готово изборот на зборови кој го прави таа (2013, 15). „Умот“, на пример, воопшто не е синоним за карактер, за личност, заклучок до кој дошол Мајлс при опсервацијата на „философот Гилберт Рајл, кој прв го свртел вниманието кон значењето на „умот“ кај Остин“ (2013, 15). Според концептот на Рајл, користењето на зборот кај Остин „е особено модерен, иако изведен од англискиот моралист од седумнаесеттиот век, Ерл од Шафтсбери“ (2013, 15). Ерлот во

своја одбрана ја реформулирал Сократовата идеја „запознај се себеси“, како „подели се себеси“. Според Мајлс, таквата „себе-поделба е интимна и внатрешна: секој се враќа кон себеси, делејќи се себеси на два дела, со една цел, доминација над другиот“ (2013, 15). Ова е повеќе процес отколку производ, што Шафтсбери го нарекува „осаменост“: „се познаваме себеси до оној степен до кој можеме да ја одржуваме оваа осаменост“ (2013, 15). Во таа смисла, „секој момент од себе-разбирањето мора да биде делумно и провизионално“ (2013, 16).

Базирајќи ја дискусијата на оваа перспектива, можно е да се потврди дека под прекривката на една млада дама што се наоѓа во години за мажење – насловувајќи го овој период од животот на една жена според зборовите на Џон Бенет – постои едно индивидуално суштество што се соочува со животни дилеми и што е изгубено“ (Грин, 1991: 11). Таа верува дека се познава себеси и другите и демонстрира гордост за сето тоа. Поради однесувањето на господин Дарси за време на првиот бал, Елизабет го декларира своето мислење за аристократијата, кое целосно го објаснува кога таа го одбива првиот предлог за брак од господинот Дарси:

„Од самиот почеток – од првиот момент, можам речиси да кажам, од моментот на вашето запознавање, вашето однесување, импресионрајќи ме со целосно верување во вашата ароганција и вашата себичност кон чувставата на другите, беа такви да создадам негативно мислење за вас, дури и целосно и непроменливо недопаѓање кон вас, и доколку не ве запознаев еден месец порано, чувствувам дека ќе бевте последниот човек на земјата со кој би сакала да се омажам“ (Гордост и предрасуда, 131-132).

Елизабет е во состојба да ја доведе во прашање само својата перцепција во однос на господин Дарси и аристократијата, кога оди во посета на имотот Пемберли и кога ја слуша госпоѓа Рејнолдс со колку голема чувствителност и љубов зборува за господин Дарси, кога господин Гарднер ја прашува дали господин Дарси има намера некогаш да се ожени: „Да, господине, но јас не би знаела да кажам кога тоа ќе се случи. Не знам која би можела да биде доволно добра за него“. Или: „Никогаш не сум слушнала лош збор од него за целиот мој живот а го знам од кога беше момче на четиригодишна возраст“ (Гордост и предрасуди, 139). Секако дека, гледајќи ги темелите на Пемберли, има силно влијание врз менување на мислењето кај главната протагонистка, кое се движи од мразење до сакање на господин Дарси. Па, во оваа смисла, наметнувањата на надворешниот свет ѝ помагаат да се подели себеси во она што мислеше дека е вистина

и она што е, всушност, вистина. Почетокот на овој процес на промена започнува кога таа неколкупати едноподруго го чита писмото напишано од господин Дарси до неа, во кое тој на јасен, концизен и начин исполнет со љубов ѝ ги објаснува причините поради кои го одвоил господин Бингли од нејзината сестра Џејн, како и за неговиот однос кон Џорџ Викам. И, како што Елизабет учи да стане подобра личност, така Дарси започнува да го разбира и почитува нејзиното семејство, но истовремено учи и да биде помалку претпазлив. Од една микроперспектива, Дејвид Монгам (2009, 5) кажува дека „и покрај неговата резервираност кон нејзиното потекло, Дарси прави многу обиди со цел да ѝ се доближи на Елизабет“. Сепак, како и што беше претходно објаснето „секој пат, Елизабет го одбива. Тоа создава екстремно фрустрирачка ситуација која не може да биде разрешена сè додека секој од нив не најде поголемо разбирање за социјалната група на другиот“ (2009, 57). Дискусијата за заслугата се чини соодветна да се истакне во овој момент од дискусијата. Покрај процесот на себеподелување низ кој поминува Елизабет со цел подобро да ја разбере ситуацијата што ја опкружува, се наоѓа и фактот дека, кога таа ќе научи за целокупниот контекст благодарение на писмото од господин Дарси, а подоцна кога и истата личност ќе стане заслужна за зачувување на честа на нејзиното семејство, во случајот со бегството на Лидија, читателот набљудува дека господинот, сега веќе однесувајќи се како таков, го заслужува нејзиното внимание и покрај нејзиното гадење од аристократијата. Со други зборови, господин Дарси го освојува нејзиното срце, покажувајќи и докажувајќи ѝ дека го заслужува. Нејзиното сфаќање дека таа, всушност, го сака него е производ на откритието дека тој неа ја заслужува и дека тој е вистински господин, а не на фактот дека тој ‘тежи’ десет илјади годишно и дека е сопственик на имотот Пемберли.

Како што дискусијата продолжува да се врти во круг, таа секогаш се враќа на општествените класи и на статусот во општеството. Најважните промени што се случуваат во однесувањето на Елизабет се нејзините погледи и стојалишта кон општествениот ранг и колку што е можно повеќе да биде револуционерна, со својата венчавка, некои од теоретичарите расправаат, дека таа се подложува на традицијата, не само поради бракот како институција, туку и поради тоа што таа институција претставува заедница која нуди многу предности. Тоа дури претставува и факт кој, доколку се согласува со него, таа учи да го сака идниот сопружник, но тука постојат и јасни знаци поставени од самата традиција. Сето ова може да се каже на следниот начин, дека фиктивниот свет ја имитира желбата на Остин која се појавува во нејзиниот реален свет. Бидејќи

нејзиното семејство припаѓало на страната на Ториевците, бранители на социјалните институции како што се англиската црква, морнарицата и хиерархиската организација на општеството, бракот е нешто природно што треба да се случи, и како што вели Англиканскиот свештеник Мајкл Гифин – „во Англиканската теологија постои круцијално преклопување помеѓу домаќинството, парохијата и пошироката околина“, (алудирајќи на нацијата) (2013, 13). Во продолжение „жената ја искупува и повторно ја обновува средината“ преку бракот (Гифин, 2013: 17). Елизабет е, навистина, експресивна и репрезентативна во прикажувањето на човечките односи, бидејќи таа е уникатна личност со сета своја појава, независна, самостојна, личност која апсолутно не дозволува да подлегне на правилата и нормите на општеството, личност која ја изразува својата умствена способност но и волја, која се почитува себеси и која цврсто верува и стои зад секој свој збор, и, иако таа на крајот се мажи, што би претставувало нејзино подлегнување на традицијата, таа го прави тоа бидејќи се мажи за човекот кој искрено го сака и го почитува како личност. Поради тоа, во градењето на својата сакана хероина, Џејн Остин укажува на зачетоците на едно револуционерно движење, кое се појавува во доцниот осумнаесетти и раниот деветнаесетти век во Англија. Движење кое уште долги години нема да биде препознаено како такво. Сето ова ни кажува дека традиционалните и револуционарните идеи наоѓаат простор во животот на нејзините ликови.

Се поставува прашањето што се наоѓа под површината на изразот ‘револуционарен’. Токму заради ова особеност теоретичарите воделе расправа за и против ставовите што ги искажува во своите романи и преку своите хероини. Истражувачите и проучувачите на делата на Џејн Остин сè уште се прашуваат дали нејзините протагонисти се модерни (со феминистички обележја) бидејќи не ја прифаќаат првата понуда за брак, чекајќи да видат што одредила за нив судбината, или тие се, всушност традиционални и конзервативни бидејќи, на крајот, сите се мажат среќно и за вистинскиот (што претставува стандардно однесување за една дама во деветнаесеттиот век во Англија). Вивиен Џонс е една од истражувачите што ги идентификуваат таквите противречни концепции на британската авторка, кои се „прифатени од некои коментатори како непроблематично феминистички поради нивната грижа целокупно свртена кон жената поврзана со политиката на приватниот живот, сексуалните врски, и токму поради тоа романите на Остин се дефинирани како длабоко традиционални во нивниот однос кон улогата на половите“ (Џонс, 2012: 282).

Сепак, доволно јасно е дека таквите поларизирани пристапи не даваат решение за прашањето како да се разбере Елизабет Бенет како жена на своето време. Во обид подобро да се дебатира на таа тема, се чини дека е сосема прифатливо да се набљудуваат најважните размислувања за тоа време имајќи ја предвид улогата на жената во тогашното општество. Од една страна, едно од најпроминентните имиња во прореволуционерните дискусии е Мери Волстонкрафт, чија книга „Потврда на правата на жените“, објавена во 1792 година, претставува пресвртница во потрагата за женските права. Таа е една од жените писатели чии идеи ги започнале дискусиите што понатаму се развиле во она што денес го знаеме како ‘феминизам’, кој има свои зачетоци уште од доцниот деветнаесетти век. Спред Вивиен Џонс, иако Остин сигурно не би била запозната со терминот ‘феминизам’, таа била свесна за „концептот на индивидуални права, и уште попрецизно ‘правата на жените’“. Таквата идеја била развиена од „жените писатели кои сочувствувале со идеите на Француската револуција“, меѓу кои била и Волстонкрафт (Џонс, 2012: 282).

Речиси двесте години критиката расправа за делата на Џејн Остин, за сето тоа што сакала таа да го прикаже и покаже. Секоја нејзина идеја, мисла, мислење и став се пресликани во нејзината главна и омилена хероина на целокупната британска и светска книжевност. Навистина е тешко да се навлезе во нејзините мисли, па дури и се поставува прашањето дали можеби Остин била пред своето време. Дали, всушност, таа е водилката во феминизмот? Најверојатно поради притисокот од времето и општествените норми, Остин не можела или не смеела да каже сè што мисли и што чувствува, па наједноставно е да го искаже преку своите ликови, креирани до совршенство. Елизабет Бенет претставува второто јас на Остин, нејзиното алтер-его, нејзиниот глас, идеја, мисла. Елизабет Бенет портретира цела една плејада на ликови кои се отелотворени во неа, таа е предводникот на револуцијата. Го крева својот глас против угнетувачите и против нормите и правилата наметнати од тогашното општество, води своја битка, што, иако изгледа дека на крајот ја губи, не е така. Таа извојува победа во името на сите девојки, жени кои се покориле на правилата, таа извојува победа бидејќи креира заедница што се темиле на чиста, вистинска, искрена и заемна љубов.

Библиографија:

- Abrams, M.H. (1996). *The Norton Anthology of English Literature*, 6th Edition, Vol.2
W.W. Norton and Company, Inc. Print.
- Sanders, Andrew (1994). *The short Oxford History of English Literature*. Clarendon
Press. Oxford
- Woolf Virginia (1959). *A Room of One's Own*, London, The Hogarth Press
- Beauvoir, Simone de (1949). *Drugi pol*, Beogradski izdavacko graficki zavod, Be-
ograd, 1983
- Showalter, Elaine (1977). *A Literature of Their Own*, Princeton University press,
1998
- Bhasin, K. 2006. *What Is Patriarchy*. Women Unlimited: New Delhi
- Mitchell, J. 1971. *Women's Estate*. Harmondsworth: Penguin.
- Walby, S. 1990. *Theorizing Patriarchy*. Blackwell Publishers Ltd.: Oxford, UK and
Cambridge USA
- Freud, S. 1977. *On Sexuality*. Harmondsworth : Penguin
- Engels, F. 1940. *The Origin of the Family, Private Property and the State*. London :
Lawrence and Wishart
- Wollstonecraft, Mary (1792). *A Vindication of the Rights of Woman*, Enhanced Me-
dia 2014
- Todd, Janet (2019). *Jane Austen, her life, her times, her novels*.
- GREEN, Hank. SU, Bernie. *The Lizzie Bennet Diaries*. 2012-2013. 100 episodes.
- MILES, Robert. *Character*. In: Todd, Janet. Ed. *The Cambridge Companion to Pride
and Prejudice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 15-26
- SPRING, David. *Levels of rank*. In: Johnson, Claudia. ed. *Issues of Class in Jane
Austen's Pride and Prejudice*. Farmington Hills, 2009, p. 42-50
- MONAGHAN, David. *Courtship and class*. In: Johnson, Claudia. ed. *Issues of Class
in Jane Austen's Pride and Prejudice*. Farmington Hills, 2009, p. 57-64
- JONES, Vivien. *Feminisms*. In: Johnson, Claudia. Tuite, Clara. ed. *A Companion to
Jane Austen*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2012, p. 282-291
- Justice, G. (Ed.) (2012). *Emma: Authoritative text, backgrounds, reviews and criti-
cism*. London and New York: W. W. Norton & Company
- Smith, LeRoy W. (1983). *Jane Austen and the drama of woman*. Basingstoke: The
Macmillan Press
- Scott, Temple, ed. *Novels of the Sisters Bronte*. Edinburgh: John Grant, 1905.
- Wise, T. J., and J. A. Symington, ed. *The Brontes: their Lives, Friendships and Cor-
respondence*. 4 Vols. Oxford: Shakespeare Head Press, 1932.
- Bronte, Charlotte. *Jane Eyre*. 1847. Oxford: Oxford University Press, 1999
- Gaskell, Elizabeth C. *The Life of Charlotte Bronte*. Edinburgh: Jo
] Jane, Austen. *Pride and Prejudice*[M]. Cambridge University Press, 2006, p. 12.
- Bronte, Charlotte. *Jane Eyre*. 1847. Oxford: Oxford University Press, 1999
- Bronte, Charlotte. *Villette*. Penguin Group. New York: 1987
- De Groot, Caroline. *Equal we are: Jane Eyre Versus the Victorian Woman*. Munich:
GRIN Publishing, 2008.
- Austen, Jane (2010). *Emma*, Penguin Group

- Иригаре, Лис (2022). *Спекулум на другата жена*. Евро-балкан Пресс. Истражувачки венгар за родови студии
- Мои, Торил (2010). *Сексуална/текстуална политика*. Феминистичка литературна теорија. Сигмапрес, Скопје
- Хот-Кошка, Рајна. Србиновска, Славица. Бојациевска, Маја (2010). *Феминизам и род – Лексикон*. Сигмапрес, Скопје
- Tickner, Ann J. (2001). „Patriarchy“. *Routledge Encyclopedia of International Political Economy: Entries P-Z*. Taylor & Francis. стр. 1197–1198. ISBN 978-0-415-24352-0.
<https://www.thefreedictionary.com/Romantism#:~:text=romantic%20spirit%20or%20tendency.,%5B1795%E2%80%931805%5D>
- Tickner, Ann J. (2001). „Patriarchy“. *Routledge Encyclopedia of International Political Economy: Entries P-Z*. Taylor & Francis. стр. 1197–1198. ISBN 978-0-415-24352-0.
<https://languages.oup.com/google-dictionary-en/>
<https://victoriantcity.wp.st-andrews.ac.uk> .
<https://mk.warbletoncouncil.org/feminismo-4185>

Elena Aluloska

**POSITION OF WOMAN IN BRITISH PATRIARCHAL CONVENTIONS
OF THE BRITISH SOCIETY IN WORKS OF JANE AUSTIN AND
SHARLOTTE BRONTE**

Abstract

This master's thesis under the title "The Woman against the Patriarchal Conventions of the British Society in Jane Austen's and Charlotte Brontë's Novels" investigates the position of the English woman in the first half of the British nineteenth-century society. The corpus includes the following four novels: *Pride and Prejudice* and *Emma* by Jane Austen, and *Jane Eyre* and *Shirley* by Charlotte Brontë. The analysis in the thesis draws on some feminist thoughts of Virginia Woolf, Simone de Beauvoir and Elaine Showalter respectively, as well as on the sociological and cultural studies. The overview of the context in the thesis includes historical, social and cultural portrayal of British society in the first half of the nineteenth-century, relevant for the understanding of the selected corpus of fiction. In addition, the chapter dealing with the context also draws on Jane Austen's and Charlotte Brontë's lives correspondingly so that the reader can better understand their attitudes on the position of women, as each of them wrote from her own female experience. Thus, the aim of this master's thesis is not only to expose the underprivileged position of women in the first half of the nineteenth century, but also to highlight the heroines' struggles against the patriarchal conventions of British society of that time. Through their female characters, Austen and Brontë raised the voice of the English women of the first half of the nineteenth century, empowering them to express their feelings

and thoughts as well as to fight for their love, ambitions and ideals. Thus, this master's thesis shows that Austen and Brontë not only gained ground on the male writers in the first half of the nineteenth century, but they began to rival them. The two women writers have established themselves as distinguished novelists, preoccupied with the daily lives of the genteel women in the domestic sphere, focusing on the question of their marriage, always resolved through the heroines' successful fight against the patriarchal conventions.

Keywords: feminism, Austin, Woolf, Simone, Bronte, fight, rights

Клучни зборови: феминизам, Остин, Вулф, Симон, Бронте, борба, права

УДК 821.163.3-95:929Рацин, К.

Иван Антоновски

**ДЕЈСТВУВАЧКАТА ЕСТЕТИКА И ОБЈЕКТИВНАТА ВИСТИНА
ВО КНИЖЕВНАТА КРИТИКА НА КОСТА СОЛЕВ РАЦИН
(За некои особености на критичко-есеистичките
текстови на Коста Солев Рацин)**

1. УВОДНИ НАПОМЕНИ

1.1. Уводни напомени за досегашниот интерес за критичко-есеистичките текстови на Коста Солев Рацин и за нивното значење

Во критичко-валоризирачкото исчитување и интерпретирање на творечкиот опус на Коста Солев Рацин, македонската книжевна наука најчесто се осврнува за неговото поетско творештво, притоа незапоставувајќи ги и песните создадени на српскохрватски јазик, коишто ја претставуваат неговата прва творечка фаза, иако во сиот изминат период, доминантно, интересот на научната реч е насочен кон стихозбирката „Бели мугри“, која несомнено е „извонредно крупен настан во културната и политичката историја на македонскиот народ и пошироко“ (Николовска, 2019). Во децениите наназад, иако, можеби, без позабележливо одделно задржување на некои прозни текстови, меѓу кои е и првообјавениот Рацинов прозен текст, расказот-есеј „Резултат“ и со поголема фокусираност на објавените фрагменти од романот „Опиум“ („Афион“), македонската книжевна наука оствари влог во исчитувањето на Рациновиот опус и со осврнувањата за Рациновото прозно творештво. Извесна критичко-валоризирачка и историско-книжевна перцепција доживеа и Рациновата публицистичко-есеистичка дејност. Во тој контекст, во досегашните проучувања е и валоризирачко-интерпретативното апострофирање на

студиите за Хегел, како и на студијата „Драговитските богомили“¹ и, воопшто, на Рациновиот интерес за богомилското движење, засведочен и преку текстовите „Богомилите“² и „Селското движење на богомилите во средниот век“³. Но, значајно помалку внимание досега е посветено на Рациновата книжевна критика, којашто, иако не е обемна од аспект на бројноста на критичко-есеистичките текстови, имајќи ги предвид и спецификите на развојот на македонската книжевност, несомнено е дека има исклучително значење во севкупниот македонски книжевен и воопшто културно-историски контекст. Таа го детерминира т.н. Рацинов период во македонската книжевна критика – од објавувањето на Рациновиот приказ на книгата „Новеле“ на Стеван Галогача, во 1931 година, па сè до почетокот на Народноослободителната борба, со тоа претставувајќи прва фаза на современата македонска критичка реч. Впрочем, не треба да се пренебрегне фактот дека во Рациновиот опус, книжевната критика се појавува речиси во исто време кога и поезијата и прозата, по што е присутна во текот на цела творечка деценија. Оттука, ако се имаат предвид и околностите на македонската книжевност во конкретниот период, особено историско-општествениот контекст во којшто таа егзистира, книжевната критика, независно од нејзиниот обем, и не може да се смета за маргинална пројава во Рациновиот опус, што дополнително укажува на потребата од продлабочени осврнувања.

Впрочем, публицистичката и критичко-есеистичка актива на Рацин, во историскиот континуум претставува *пресек на македонскиот книжевен интелектуализам*, остварен од личноста за која неслучајно Конески ќе рече дека е „најиздигнат македонски народен интелектуалец од неговото време, најкултурен наш човек“ (Конески, 1987: 99). Рациновиот есеј, како што е нагласено од Весна Мојсова-Чепишевска во едно од немногубројните претходни осврнувања кон овој сегмент од опусот на Рацин, „е вистински репрезент на научниот есеј“ (2021: 165). Оттука, нужно е да се извршат темелни разграничувања меѓу вистинската публицистика и вистинската книжевна критика и есеистика во Рациновиот опус, како што укажа и Миодраг Друговац, „зашто поголемиот дел од тие Рацинови написи ги

¹ „Драговитските богомили“ е текст напишан околу 1938–1940 кој сè до 1948 година стои во ракопис кога е објавен во редакција на Блаже Конески.

² Македонскиот текст „Богомилите“ бил умножен на шапирограф и растурен по појавата на стихозбирката „Бели мугри“, во последниот месец од 1939. и почетокот на 1940 година, а за него соопштува Георѓи Шоптрајанов во списанието „Македонски јазик“ (год. I, бр. 8, 9, год. II, бр. 1, 2, 3).

³ Текстот за првпат е објавен во „Народна читанка из науке и књижевности“ („Селачки покрет Богомила у средњем веку“. – Београд: 1939, бр. 7, 20–24), а потоа и во весникот „Наша реч“ (Скопје: 1940, год. II, бр. 16–17).

имаат сите потребни атрибути на една во сè автентична книжевна критика, односно есеистика“ (1987: 42), на што упатува и напомената на Мојсова-Чепишевска за потреба од „сериозно хипертекстуално исчитување“ (2021, 175) на овој сегмент од Рациновата оставнина.

Цел на овој труд е да се оствари влог и во таквото хипертекстуално исчитување на критичко-есеистичките текстови на Коста Солев Рацин, и тоа, преку присуството на двете клучни критичко-теориски категории што се детерминанти на овој сегмент од неговиот опус.

1.1.1. Уводни напомени за досегашните согледби на книжевната наука за критичко-есеистичките текстови на Рацин

Рациновите критичко-есеистички текстови досега не се анализирани надвор од македонската книжевна наука, а на домашниот научен терен, на нив, пред сè, најпрво се задржуваат Димитар Митрев и Миодраг Друговац, а потоа и Георги Сталев Поповски, за од понов датум, ваквиот предизвик да го прифати Весна Мојсова-Чепишевска. Во текстот „Рацин во развојот на македонската национална култура“ – беседа искажана на свечениот собир во Македонската академија на науките и уметностите на 13 јуни 1968 година, Митрев⁴, се задржува на образложување на констатацијата за значењето на ваквата дејност на Рацин и се задржува само на текстот „За развитокот на една нова наша книжевност“⁵. Потоа, Друговац, по ова прашање се произнесува најпрво со текстот „Појава на македонската критика“, објавен во публикацијата „Македонската литературна наука за Рацин“ (Скопје: Наша книга, 1987), а нешто подоцна и во монографската публикација „Историја на македонската книжевност: XX век“ (Скопје: Мисла, 1990), но се задржува само на препознавање на Рациновите текстови како сегмент на книжевната критика и на претходно посочениот текст, којшто го смета за книжевен манифест. Сталев Поповски, во своето осврнување во вториот обид за монографско издание, коешто ќе претставува македонска книжевна историја и на овој прв период на македонскиот XX век, во сегментот на книжевната критика на Рацин, сепак, и не оди многу чекори понатаму од Друговац, иако е дециден дека Рациновиот есеј е „рамноправен партнер на строгиот научен труд“ (2003: 125). И кај двајцата е присутно дефинирањето на Рацинов период во

⁴ При подготовката на овој труд, текстот е консултиран според верзијата објавена во повеќетомното издание *РАЦИН* (Скопје: Наша книга, 1987). Во изданието е напоменато дека е објавена верзијата од 1968 година.

⁵ Стагијата „Развиток и значај једне нове наше књижевности“ за првпат е објавена во списанието „Radnički tjednik (list za socijalna i ekonomska pitanja)“ (Zagreb: 25 listopad 1940, god. I, br. 23, 5-6). Таа има ракописна верзија која на македонски ја преведе и приопшти Ѓорѓи Милошев во списанието *Иднина* (Скопје: 1950, год. II, бр.4).

македонската книжевна критика, при што кај едниот експлицитно, а кај другиот имплицитно се упатува укажувањето од потребата критичко-есеистичките текстови да бидат внимателно исчитани и анализирани, одделно од неговата публицистичка актива, задавајќи предизвик за натамошните истражувачи. Со есеистичкото творештво на Рацин, од понов датум, како што посочивме, се занимава и Весна Мојсова-Чепишевска, но за сегментот на критичко-есеистичките текстови нагласува дека во иднина треба да се направи сериозно исчитување (Мојсова-Чепишевска 2021: 175). Со тоа и дополнително упатува на потребата од поопстојна анализа и вреднување на особеностите на Рациновата книжевна критика.

Цениме дека посветувањето одделно внимание на некои особености на Рациновите критичко-есеистичките текстови е барем мал влог во тие анализа и вреднување што се неопходни за комплетирање на научно детерминираниот, книжевен портрет на Рацин.

1.2. Зошто токму *дејјувачката естетика* и *објективната вистина*?

Во суштина, за научната јавност кај нас, покрај сознанието дека критичко-есеистичките текстови се составен дел од опусот на Рацин и ја претставуваат првата фаза на современата македонска книжевна критика, кон кое се изнесени и некои резимирани согледби за нивната книжевно-историска вредност кои придонесуваат за афирмација на фактот дека „освен што поседуваше редок талент за поезија“, Рацин „беше успешен есеист“ (Koteska 2006), поопстојно не се коментирани особеностите на овие текстови, како од структурен, така и од содржински аспект, со исклучок на текстот „За развикот на една нова наша книжевност“. Без детално микроисчитување на овие текстови, сепак, ние немаме јасна претстава за детална аргументација на валоризирачката оценка за оваа актива на Рацин, но и за нејзиното влијание врз тогашната културна/книжевна стварност, а со тоа тука може да се идентификува „празнината“ во нашите постојни знаења за истражуваната тема, што упатува и кон потреба од проблемско / тематско / фрагментарно исчитување.

Навраќајќи се кон т.н. Рацинов период во македонската книжевна критика и анализирајќи ги особеностите на Рациновите критичко-есеистички текстови, од објавувањето на приказот на книгата „Новеле“ на Стеван Галогача, во 1931 година, па сè до последните објавени на почетокот на Народноослободителната борба, според нашиот прочит, како фундаментални се издвојуваат токму овие две критичко-теориски

категории – клучни постулати на неговата критичка реч: *дејствувачка естетика* и *објективна вистина*.

Хипертекстуалното исчитување, но и, воопшто, микроисчитувањето на Рациновите критичко-есеистички текстови низ призмата на овие критичко-теориски категории може да претставува појдовна основа за согледби што можат да доведат до натамошни продлабочени анализи и да отворат нови прашања, но, пред сè, да резултираат со некои тези и заклучоци кои веќе би биле извесен влог во расветлувањето на овој сегмент од Рациновиот опус. Оттука, со определба да се обидеме да оставиме таков влог, но и да дојдеме до нови прашања и да се насочиме и кон натамошни продлабочени анализи, сметаме дека е потребно да посветиме одделно внимание, токму, на прочитот на овие текстови на Рацин со акцент токму на овие категории.

1.3. Уводни методолошки напомени

Имајќи ја предвид определбата дека нужно е да се извршат темелни разграничувања меѓу вистинската публицистика и вистинската книжевна критика и есеистика во Рациновиот опус, на ова наше осврнување му претходеше наше првично вакво разграничување, при што, покрај формалната определба на Рацин во самиот текст, предвид го имавме и придржувањето до особеностите на есејот како жанр и на книжевно-теориските очекувања од книжевната критика, наспроти оние кои се однеуваат на публицистиката. Поконкретно, во корпусот што е земен предвид за овој труд, опфатени се исклучиво критичко-есеистичките текстови кои според нашите оценки и согледби се дел од Рациновата книжевна критика, а кои се наведени и во користената литература⁶.

Во истражувањето на присуството и значењето на *дејствувачката естетика* и *објективната вистина* во Рациновото критичко-есеистичко творештво, доминантно го применувавме методот на анализа со книжевно-теорискиот и книжевно-историографскиот инструментариум што се однесува на книжевната критика и есеистиката, со цел да се издвојат особеностите на Рациновите критичко-есеистички текстови и да може да се оствари нивна критичка валоризација. Клучно го применивме методот на компарација, којшто е важен за контекстите што се опфатени со истражувањето, а во кои треба да се исчита и вреднува Рациновиот критичарски опус низ призмата на есенцијалните книжевно-теориски категории за него.

⁶ При подготовката на трудот користени се преводите на текстовите на македонски јазик, објавени во повеќетомникот „Рацин“ (Скопје: Наша книга, 1987).

Според постојните типологии, ова истражување е применето (апликативна примена на книжевно-теориска рамка врз текст), но има и теориска компонента, при што беше остварено како комбинација од квантитативно и квалитативно истражување (имајќи предвид дека едновремено ќе се занимава и со особеностите/квалитетот на Рациновите текстови и со нивното книжевно и културолошко влијание, што подразбира и квантитативен пристап). Едновремено е и дескриптивно и интердисциплинарно (имајќи предвид дека текстовите на Рацин излегуваат од вообичаената оптика на книжевната историја, опфаќајќи и филозофија, естетика, историја на уметност итн). Заради контекстите во коишто се исчитуваат овие текстови, неопходно беше истражувањето да биде и компаративно, но едновремено и евалуациско, затоа што резултира и со одреден критички суд.

Сепак, и должни сме да напоменеме: со овој труд, претендираме пред сè да посочиме на конкретни примери и да издвоиме рефлексии од Рациновите ставови во текстовите, преку кои може да се анализира и коментира оваа проблематика и едновремено да изнесеме дел од досегашните наши истражувачки согледби, во синтетизирана и резимирана форма. Накусо, овој труд резултира со првични согледби кои, пред сè, адресираат прашања што упатуваат и на натамошни исчитувања и осврнувања.

2. ПОТРАГА ПО ДЕЈСТВУВАЧКАТА ЕСТЕТИКА И ОБЈЕКТИВНАТА ВИСТИНА

Својствено на неговата марксистичка ориентација, интересот за естетиката во книжевното дело, кај Рацин е *воопшто* *во дејствувачка естетика*, односно по *естетика на акцијата*, којашто инсистира на суштествувањето на книжевното дело во контекстот и на некнижевната стварност (Старделов: 1981). Но клучно, независно од таквото поимање, Рациновата критика и публицистика, сепак, првенствено го исчитува книжевниот текст со диоптрија којашто не инсистира таквата естетика да се перципира догматски, што дополнително придонесува Рациновите критики да се вреднуваат и надвор од вообичаениот однос кон социјалистичката/левата книжевнокритичка реч и да се воспостави синтеза на *воопшто* *во дејствувачка естетика* во Рациновите критички судови и перцепции за книжевноста со позициите на Мирослав Крлежа во текот на судирот на книжевната левица во Југославија. Впрочем, Рациновата критика сведочи и за зародишот на современото (понатаму етаблирано и како модерничко) микрочитање на книжевното дело во нашата книжевна традиција, ама и за изградена лична свест покрај потребата од вреднувачки дијалог со делото (а не дотолку со авторот надвор од делото), да се има предвид

и севкупниот книжевен и културен контекст и визија за натамошниот книжевен развoтoк.

Како илустративен пример би го посочиле критичкиот приказ за полемичката книга „Скидање маске“, објавена во Загреб, во 1931 година, во којшто Рацин потенцира: „Вистина, актуелност на денешнинава не е баш книжевноста, секако. Но значи ли тоа дека и покрај тоа, книжевноста е некоја ‘terra incognita’ и дека писателите се така далеку надвор од таа актуелност? Ќе се земе ли предвид дека особено најмладите се тие коишто сакаат да заседнат на изворите на општествените противречности и дека овие, пак, се суштински за понатамошниот развoтoк на општеството, – тогаш ќе се увиди од каква револуционерна или реакционерна важност е нивната дејност и положба на едно правилно гледиште“ (Рацин 1987 (7): 89-90). Овој исклучително полемичен и аналитички коментар упатен од Рацин со искористување на просторот за критичко осврнување кон делото на Савиќ Марковиќ Штедимлија, илустративно ја претставува Рациновата позиција за дејствувачката естетика, присутна во севкупната Рацинова критика. Се чини дека токму дејствувачката естетика е остварувањето на дејноста и положбата на едно правилно гледиште на коишто тој отворено упатува. А тоа гледиште го бара внатре, во книжевното дело, а не дотолку надвор од него. И, притоа, потрагата по дејствувачката естетика ја остварува со изградена свесност за потребата од книжевно-теориски инструментариум кој, иако не реферира на книжевната теорија онаква каква што денес ја ползуваме, се базира на очекувањата од естетиката и поетиката во контекстот, како на дотогашниот книжевен развој, така и на потребите на актуелниот културен хронотоп, со настојување да се истисне можноста од изразито субјективни критички осврнувања. Потрагата со дејствувачката естетика со Рациновиот инструментариум се потврдува како влог во идејата за издржана, аналитична, а во извесна мера и мултидисциплинарна критичарска практика во коментирањето на особеностите и вредностите на книжевното (или публицистичкото) дело.

Ваквиот пристап-влог најсоодветно се согледува во некои од текстовите во коишто тој и полемизира со своите современици – автори и критичари, што може да се согледа и во неговиот критичко-есеистички текст „Реализмот на Ангелко Крстиќ“, пронајден во неговата оставнина. Во него тој грчевито цели кон книжевна аргументација, задржувајќи се на стилско-формациски начела, наратолошки аспекти и, воопшто, поетички особености, демонстрирајќи критички микропрочит со остварување на задачата на книжевната критика да го сецира книжевниот текст и аргументирано да ги издвои неговите книжевни вредности и слабости,

притоа анализирајќи го и во контекстот на опусот на неговиот автор и во контекстот на севкупната книжевна стварност. Таквиот прочит, во конкретниов текст се согледува и преку адресирањето на конкретни пропусти во романот „Трајан“, коешто Рацин го аргументира со конкретни барања од книжевниот текст, при што го отвора и прашањето дали Ангелко Крстиќ е вистински книжевен реалист.

Но, токму на недогматското третирање на *дејствиувачката естетика* се темели Рациновото полемизирање со ставовите за конкретни дела исказани од негови современици, коешто сведочи и за поставувањето на темелите на современата книжевна полемика во нашата книжевна традиција, иако при исчитувањето на Рациновиот опус, не може да се говори за полемика како одделен жанр, туку за критичко-есеистичко остварување што е резултат на потребата да се искаже своето мислечко – книжевно и културолошко, но и филозофско, визионерско Јас за книжевноста. Притоа, иако на Рацин не му е туѓа марксистичката определба дека книжевноста е субјективен одраз на објективната стварност, што е согледливо и во текстот „Теорија на одразот и уметничката литература“, сепак, својот критички, естетски суд не го задржува ограничен во нејзината идејно-филозофска шема. Конкретна потврда за тоа се текстовите: „Ангелко Крстиќ пред судот на Пламенац“, „Уметноста на работничката класа“ и „Блазирани глупости за насмевката на Мона Лиза“.

Отворено и жестоко полемизирајќи со Пламенац во врска со неговите ставови и оцени за творештвото на Крстиќ, нарекувајќи ги „безапелациони критичарски осуди“ што наводно се објавуваат во името на „најпрогресивната идеологија“, Рацин го демаскира и го жигосува вулгарно-социолошкиот метод „на разбирање и оценка на едно уметничко дело“, и укажува на „апсурдот до кој се доаѓа со примената на методот на вулгарната социологија во уметноста“, за на крајот, категорично и недвосмислено да констатира: „Гледајќи во уметничкото дело на еден писател само реализирани идеи на едно време, критичарите, биле тие ‘одлево’ или тие ‘оддесно’, секојпат кон тоа дело се однесувале потврдно или одречно, според тоа која идеја во делото им се допаѓа, пренебрегнувајќи ја на тој начин објективната вистина што се наоѓа во него. Ако на пр. Фртуниќ го глорификуваше Крстиќевиот ‘Трајан’ како манифестација на националната идеја, гледајќи во него еден свет од идеи блиски до критичарот, нашиот Пламенац поради тие идеи го негира Ангелко Крстиќ“ (1987 (1): 154).

Иако, најверојатно заради ограниченоста на просторот за објава, но и заради тоа што некои се останати во ракопис, во некои од критичките текстови на Рацин (меѓу кои е и првиот ваков објавен текст на Рацин) се

забележува отсуството на поопстојна аргументација на изнесената оцена или констатација, но од друга страна изнесени се смели, проникливи и издржани оцени и видувања што упатуваат кон заклучок дека и надвор од приказот зад нив стои Рациново студиозно и аналитичко исчитување на книжевниот текст, и тоа, во тогашниот југословенски книжевен контекст.

Но, не случајно, во овие текстови Рацин го употребува и терминот *објективна вистина* како книжевна категорија. Од една страна, тој, најверојатно, реферира на марксистичкото стојалиште дека писателот е должен стварноста да ја прикажува објективно во книжевниот текст. Впрочем, затоа и вели дека единствено правилна теорија на уметноста е онаа што ја сфаќа уметноста „не како симболично дочарување на вистината на стварноста, туку како специфичен, уметнички одраз на објективната реалност и која во секоја вистинска уметност го открива нејзиниот длабок спознајно-културен елемент“ (Рацин 1987 (9): 166). Но од друга страна, станува збор и за „објективна вистина“ за естетското и поетичко – уметничко и интерпретативно рамниште на книжевниот текст. За Рацин објективната вистина, едновременно, е и естетска и книжевно-етичка категорија.

Во контекстот на Рациновата објективна вистина, како книжевно-историски одглас што отвора и други можности и прашања за анализа на Рациновиот критичарски дискурс, мошне важен е Рациновиот став дека писателот, за односите, за животот, за општеството и за самиот човек, воопшто, ни ја зборува вистината на еден специјален, уметнички начин. Иако не дава некаква дефиниција што сè теориски иманентно припаѓа на одредбата *специјален, уметнички начин*, можеме да согледаме дека едновременно алудира на сето она што го формулира идентитетот/поетиката на книжевниот текст, а со тоа и на книжевната постапка и стилот на авторот.

Со ваквата перцепција за специјален уметнички начин, сепак, и покрај приврзаноста за одредбата дека книжевноста е субјективен одраз на објективната стварност, Рацин демонстрира критичарски изградена свесност за естетската функција и димензија на книжевното дело, којашто не овозможува тоа да се перципира поедноставно како инструмент на стварноста.

Впрочем, и во негативната критика за брошурата „Уметноста и работничката класа“, Рацин задира и во некои постојано отворени прашања за книжевноста и, воопшто, за перципирањето на уметноста. Но, во исто време, во однос со категоријата *објективна вистина* ја надоврзува и категоријата *вистинска уметност*, за којашто и денес, особено по веќе завршениот подем на постмодернизмот, сè уште се полемизира – дали е објективна или субјективна категорија и дали е, воопшто, категорија

на којашто може да се повикува критичкото/оценувачко осврнување за книжевните/уметничките остварувања.

Клучно, во споредба со низа свои современици, Рацин не мисли дека вистинската уметност треба да му е туѓа на работникот и на новото време. Заради тоа, тој и грчевито ги оспорува заклучокот и главна теза во оваа брошура од Живоин Цветковиќ: „...работниците во современи услови на живот не може да се издигнат до ’разбирањето на правата и вистинската уметност’, па затоа во културно-просветните организации требало да бидат воспитувани во духот на ’класната пролетерска идеологија, култура и уметност’. Но, всушност, неразбирање и неспособност за сфаќање на вистинската уметност има единствено кај вакви квази-идеолози на работничката класа, коишто со своите непролетерски теории ја заглупуваат нејзината свест“ (1987 (9): 166). За Рацин, којшто се надоврзува на претходното Лениново поимање, новото во книжевноста не треба да е дисконтинуитет на тогаш, веќе, канонизираните книжевни вредности во кој ќе се препознава нова левичарска естетика, туку треба да е континуитет на веќе создадената вредна *вистинска уметносѝ*, што задира и во концептот на книжевната и културна традиција.

Рациновите размисли за несоодветниот пропагиран однос кон реципиентот и за залагањето за програмска книжевност со поетика на работничката средина (жртвување на книжевноста за некнижевни цели), а коишто базираат на убеденоста во дејствувачката естетика и објективната вистина, на пр. засведочени се и во текстот „Блазирани глупости за насмевката на Мона Лиза“. „Зарем ова не личи на оваа култура што треба да се роди – ‘незнајно од каде’? Зарем ова не личи на оние стари, одамна, одамна погребани идеи на пролеткултот, што поникнаа од редовите на руските махисти и ревизионисти?“ 1987 (2): 160) – дециден е Рацин, на едно друго критичко и мислечко рамниште реферирајќи на неговото поимање на објективната вистина.

Во ваквите гледишта и во ваквиот пристап, илустративно прикажани преку некои од Рациновите критичко-есеистички текстови, го препознаваме Рациновото настојување да се оствари влог во натамошното димензионирање на книжевната стварност, со *појираа* и *настојување на дејствувачка естетика* и *објективна вистина* во/за книжевното дело. Врвот на овој влог е есејот/стативјата „Развитокот и значењето на една нова наша книжевност“, со „естетски и книжевноисториски атрибути на литературен манифест“ (Друговац 1990: 183), во кој како што истакнува Друговац, чувствувајќи ја хегемонијата на останатите, модернистички и ултрамодерни манифести на својата литературна епоха, „Рацин се опре-

делил за една наполно своја и специфично македонска естетска програма“ (1990: 184) – текст со кој „сигурно се удираат темелите на македонската современа книжевно-критичка мисла“ (Мојсова-Чепишевска 2021: 175).

3. ЗАКЛУЧОК

Во Рациновите критичко-есеистички текстови препознаваме целосна поетичка, книжевна платформа, во којашто има визија за книжевната стварност и книжевниот развој, втемелена на Рациновото поимање на *дејствувачката естетика* и *објективната вистина*. Но, ако имаме предвид и други текстови од неговата публицистичка и есеистичка актива, како на пр. „За поправилно сфаќање на нашето минато“ и „Македонската народна песна“, од кој за жал е сочувана само одломка, препознаваме и зародиш на платформа, воопшто, на културниот развој во национални рамки.

„На идните истражувачи веројатно им остануваат малку можности да откријат нешто суштествено ново за неговата ираично ирекината џовест и за неговиот лик на творец којшто претставува почетно поглавје во развитокот на современата македонска национална култура. Но тоа не значи дека темата Рацин не може да биде предмет на нови ирекуиции.“ – (1987: 110, означеното е мое) – ќе истакне Димитар Митрев во 1968 година. Но, повеќе од половина век потоа, осврнувањето на критичко-есеистичките текстови на Рацин низ призмата на *дејствувачката естетика* и *објективната вистина* укажува дека, сепак, за тогаш идните, а сега актуелни испишувачи, сепак, останува една голема, клучна, не само можност, туку и обврска да се (до)открие нешто суштествено ново за/од опусот на Рацин. Не ново затоа што претходно не било достапно како материјал, туку ново од аспект на можностите за анализа, заклучоци и согледби кои досега не биле опфатени од нашата книжевна наука, а кои разоткриваат една суштинска димензија на Рациновата творечка личност.

Се чини, сето ова се тези кои зад себе отвораат и дополнителни прашања, на кои упатуваме и во веќе кажаното. Покрај нив, би издвоиле уште неколку, на кои се обврзуваме и за натамошно осврнување:

- Колку ги остваруваат можностите на есејот како жанр критичко-есеистичките Рацинови текстови и на кој тип есеј припаѓаат според постојните класификации?

- Колку се аргументирани ставовите во текстовите – релација: *субјективизам* – *објективизам*?

- Компаративно согледување: ставовите на Рацин наспроти ставовите на/во другите книжевни критики од тој период?

- Колку се идеолошки (не)обоени ставовите на Рацин?
- Какво е значењето на особеностите на Рациновата критика за хронотопот на нејзиното настанување – културолошко и книжевно значење?

Ако се земе предвид и публицистиката на Рацин, бројноста на прашањата ќе биде значајно поголема, при што, меѓу нив ќе биде и прашањето на релацијата на Рацин со родовите студии и ‘женското прашање’, на кое досега е посветена само една студија (Koteska 2006).

Но, кон сите веќе посочени прашања, не може да не се надоврзе уште едно прашање-дилема. Самиот факт дека станува збор за книжевна критика што и покрај својата важност во нашиот книжевен контекст, сепак, е скромна по обем, при што некои од текстовите се дел од оставината на Рацин без објава во моментот на нивното создавање, упатува кон констатација дека, сепак, не може да се перципира како пројава којашто сама по себе, во тој формат можела да изврши сеопфатно влијание на димензионирањето на книжевната стварност. Но, како би бил димензиониран повоениот развој на македонската книжевност, ако Рациновиот живот не завршеше во јуни 1943 година и ако Рациновата критичарска актива, а со тоа и рациновски сфатените *дејствиувачка естетика* и *објективна висина* беа конститутивен елемент на македонската книжевна стварност по ослободувањето?

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Друговац, М. (1987). ‘Појава на македонската критика’ во *Македонската литературна наука за Рацин*. Скопје: Наша книга, 40-49.
- Друговац, М. (1990). *Историја на македонската книжевност: XX век*. Скопје: Мисла.
- Конески, Б. (1987). ‘Богомилите од Коста Рацин’ во *РАЦИН. Прилози I*. Скопје: Наша книга, 95–99.
- Koteska, J. (2006) „Kočo Racin“. *A Biographical Dictionary of Women's Movements and feminisms, 19th and 20th Centuries*. Budapest and New York: CEU Press
- Митрев, Д. (1987) ‘Рацин во развојот на македонската национална култура’ во *РАЦИН*. Скопје: Наша книга, 110-117.
- Мојсова-Чепишевска, В. (2021) „Рациновите есеи – судбоносна фаза во националното созревање“. *Конески како ѝстџаменѝ*. Скопје: Матица македонска, 165-176.
- Николовска, К. (2019) „Книжевна беседа во чест на 80 години од Рациновите „Бели мугри“. *Неѝпрес*. Електронски извор: <https://netpress.com.mk/knizhevna-beseda-vo-chest-na-80-godini-od-racinovite-beli-mugri/> [Пристапено на: 2.3.2023]
- Рацин, К. (1987) (1). „Ангелко Крстиќ пред судот на Ж. Пламенац“. *Проза и ѝублицистѝка*. Скопје: Наша книга, 154.

- Рацин, К. (1987) (2). „Блазирани глупости за насмевката на Мона Лиза“. *Проза и јублицисџика*. Скопје: Наша книга, 159-160.
- Рацин, К. (1987) (3). „За поправилно сфаќање на нашето минато“. *Проза и јублицисџика*. Скопје: Наша книга, 102-103.
- Рацин, К. (1987) (4). „Развитокот и значењето на една нова наша книжевност“. *Проза и јублицисџика*. Скопје: Наша книга, 167-169.
- Рацин, К. (1987) (5). „Реализмот на Ангелко Крстик“. *Проза и јублицисџика*. Скопје: Наша книга, 155-158.
- Рацин, К. (1987) (6). „С. Галогожа: „Новеле“, II издање – Загреб, 1931“. *Проза и јублицисџика*. Скопје: Наша книга, 80.
- Рацин, К. (1987) (7). „С. М. Штедимлија: Скидање маске, Загреб, 1931“. *Проза и јублицисџика*. Скопје: Наша книга, 89-90.
- Рацин, К. (1987) (8). „Теорија на одразот и уметничката литература“. *Проза и јублицисџика*. Скопје: Наша книга, 161-165.
- Рацин, К. (1987) (9). „Уметноста и работничката класа“. *Проза и јублицисџика*. Скопје: Наша книга, 166.
- Сталев, Г. (2003). *Историја на македонската книжевност: од 1800 – 1945. II дел. Првата половина на XX век*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Старделов, Г. (1981). *Меѓу литературата и живојот*. Скопје: Култура.

Ivan Antonovski

***EFFECTIVE AESTHETICS AND OBJECTIVE TRUTH
IN THE LITERARY CRITICISM OF KOSTA SOLEV RACIN
(About some peculiarities of the critical-essay texts of Kosta Solev Racin)***

Abstract

Compared to the overall publicist work of Kosta Solev Racin, less attention has been paid to Racin's literary criticism, which, although it is not extensive, taking into account the specifics of the development of Macedonian literature, there is no doubt that it has an exceptional importance in the overall Macedonian literary and in general cultural and historical context. It determines the so-called Racin's period in Macedonian literary criticism, which is the foundation of the contemporary Macedonian literary-critical work, but at the same time it also bears witness to the laying of the foundations of the contemporary literary controversy in the Macedonian cultural area, which affects both the perceptions and concepts of aesthetic and poetic literary platforms and the evaluative court for specific literary achievements. This reference to Racin's literary criticism aims to make it possible to perceive some significant dimensions of Racin's creative personality realized through literary criticism and to reanalyze some of Racin's views on literature, from a time/historical distance from which it can be perceived and the overall Macedonian and Yugoslav / South Slavic literary context of the 20th century. The emphasis of the paper is placed on two funda-

mental critical-theoretical categories in Racin's critical-essay texts – key postulates of his critical speech: *effective aesthetics* and *objective truth*.

The analysis of the contextualization of these critical-theoretical categories in Racin's critical-essay texts, achieved by reading specific specific examples and by reading the entire critical-essay Racin's opus by pointing out the specific texts, leads to the conclusion that it is a question of literary criticism which represents a built position for literature and for the dimensioning of the further development of the Macedonian and South Slavic literary, but also cultural reality in general and as such, seen from today's perspective, undoubtedly had the potential to be the birth of a designed aesthetic platform, which deserves more thorough studies and evaluate.

Keywords: Kosta Solev Racin, literary criticism, essay writing, objective truth, effective aesthetics, real art

Клучни зборови: Коста Солев Рацин, книжевна критика, есеистика, објективна вистина, дејствувачка естетика, вистинска уметност

УДК 811.163.3'373.7

Марија Атанасова**БИБЛИСКИТЕ ФРАЗЕМИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК**

Фразеологијата е дел од науката за јазикот што се занимава со опис и проучување на посебен вид јазични единици. Нејзиниот теоретски дел се темели врз зголемениот интерес за народниот јазик и за постарата лексикографска практика. Фразеологијата (од грчкиот јазик: *phrasis* – израз, *logos* – наука) го изучува фразеолошкиот состав на јазикот во неговиот историски и современ развој, значењата и структурата на затврдените зборовни состави и нивната употреба.

„Фразеолошките изрази се неслободни зборовни состави кои не се создаваат во говорниот процес, туку се репродуцираат во готова форма која се зацврстува со долгата употреба. Составните компоненти на фразеолошките изрази покажуваат поголем или помал степен на десемантизација, така што значењето на фразеолошкиот израз не е соодветно со значењата на одделните компоненти што го сочинуваат“ (Велјановска 2006: 21).

Во *Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик* на Димитровски и Ширилов (2003), фраземите се дефинирани „како неслободни зборовни состави, секвенции, со значенски карактер, кои исклучиво како непроменлива целост и како еквивалент на единствен збор, се репродуцираат, од една до друга генерација родени говорители од исто јазично подрачје, и тоа, пред сè, во актот на говорот, и во принцип содржат најмалку два полнозначни збора кои, како и секој друг збор, при говорењето или пишувањето, беспрекорно се вклопуваат во исказот со евидентна можност за вршење на синтаксичка функција во реченицата, при што барем едниот од нив задолжително упатува на семантичка метаморфоза“.

За Библијата

Библија, во согласност со етимологијата, е збор од старогрчко потекло βιβλία *biblia* „книги“, така што може да се говори и за „Книга над книгите“, чиј зачеток датира, некаде, од 13. век п. н. е. Таа е, всушност, збир од вкупно 66 Свети книги, кои во христијанството се поделени на Стар завет (39), наречен „Завет на Бог“ и Нов завет (27), или „Завет на Спасителот Исус Христос“, додека верниците што му припаѓаат на јудаизмот, за кои Исус Христос сè уште не дошол на земјата да го спаси светот, го признаваат само Стариот завет, па, така, тој се нарекува и „Света книга на Евреите“. Келер (2004: 361; в. Силвана Симоска) вели: „Оној што ќе ја отвори Библијата не држи само една книга в рака, туку библиотека од книги настанати низ векови“.

Различните преводи на Библијата, предизвикуваат разлики во библиските еквиваленти меѓу јазиците. Во овој поглед, Библијата може да се смета дека има големо влијание врз македонската фразеологија.

Познато е дека од Библијата се користат многу изрази присутни во јазикот, со кои, преку нивното преносно значење, опишуваме одредена ситуација. Меѓутоа, често користиме и изрази за кои не сме свесни дека имаат библско потекло. „Ваквите лингвистички изрази на воспоставена структура, преземени од преводот на Библијата или мотивирани од библски параболи, настани или симболи, се нарекуваат библски фраземи или библизми“ (Рибарова, Видовиќ Болт 2009: 163).

Оставајќи ги настрана главните, религиозните и етичките причини, мора да се признае дека Библијата и нејзиното влијание во голема мера го збогатува речникот на јазикот, во неговата усна и пишана форма.

Библијата низ специфични импулси и форми остварува одредено значење кое сега, како што во еден свој труд забележува Виолета Пирuze-Тасевска (1999: 276), се сведува на модалитетите на книжевното ползување, кои варираат од импликација на библски елементи (слики, илузии, симболи, поетски и наративни искази), до развивање на имагинацијата врз основа на библскиот ракурс.

Терминот *библизам/библски фраземи* и класификации според различни автори

Терминот *библизам* се јавува како општ поим што во себе вклучува единици од различни јазични рамништа што се поврзани со Библијата (Мирчевска-Бошева, 2017).

Различни истражувачи поаѓале од различни критериуми и принципи за да направат класификација на овие фраземи.

Исто така, под библизми, се подразбираат фразеолошки и афористички единици од различни типови што потекнуваат од Библијата, како што се: *Алфа и омега*, *Книџа со седум ѝечайџи* и др., кои Мокиенко (2011) ги нарекува *дирекџни библизми*.

Споредбите од типот *сџар како Меџузалеџ* или *сиромав како Јов* во самата Библија не се среќаваат, а ниту хумористичните форми како *во косџумоџ на Адам* и *од Понџиј до Пилаџи*. Тие не се преземаат директно од Библијата, но се засноваат на изведби, перцепција на настани или личности од Библијата во човековата свест кои Валтер (2009) ги нарекува индиректни библизми. Се разбира, меѓу нив постои преодна зона (форма на транзиција), границата не е толку јасна, туку, во некој степен, е и условна.

Понатаму, некои истражувачи библиските фраземи ги делат на: фраземи кои потекнуваат од Стариот и Новиот завет и се поврзани со библиски митови за создавањето на светот, животот на светците; фраземи кои во својот состав содржат библиски имиња и фраземи поврзани со религиозни обреди и обичаи (в. Мирчевска-Бошева 2017: 31).

Класификација на библиските фраземи според составните компоненти и нивните значења

Библиските фраземи според составните компоненти и нивните значења се класифицирани во следните групи:

- со онимиска компонента (*од Адам и Ева, од дего Ное*);
- со соматска компонента (*око за око, заб за заб*);
- со зоонимна компонента (*заблудена овца*);
- со фитонимна компонента (*забранџто овошје*);
- со компонента *Боџ* (*Божџи дом, рај Божџи*);
- со компонента *камен* (*камен- џемелник*);
- со компонента *небо* и небесни тела (*помеѓу небоџо и земјаџа*);
- со компонента обреди, ритуали, црковни и обичајни практики (*Амин*);
- со компонента религиски предмети (*свеќа, џемјан, свеџа вода*) и
- други библиски фраземи (*вдахне живоџи, со сџрав и џре- џеџи, смрџен џрев*).

Библиски фраземи со онимиска компонента

Онимиската компонента е ограничена на антропонимите, а со оглед на тоа што се работи за библиски фраземи, личните имиња (ЛИ) се тие

што се во фокусот на нашето внимание. Библијата ги идентификува и ги возвишува идентитетите на главните ликови во книгите од Стариот завет и од Новиот завет исклучиво преку ЛИ, кое е доволно уникатно и метафорично и без именски додаток, којшто е вообичаен во денешната практика во вид на официјално презиме или (не)официјален прекар (на пр., Мила Гушевска, Јордан Пиперката и сл.).

Онимот во библиските фраземи може по својата структура да биде од еден или од двокомпонентен карактер. Во библиските фраземи со еднокомпонентен оним се појавува само едно ЛИ, на пр. *Ное*, *Тома* и др. Кога се во прашање двокомпонентни оними, се апострофираат или библиски „тандемски имиња“ што се однесуваат на двајца различни референти (на пр. *Каин и Авел*), или на еден ист референт (на пр. *Савле и Павле* се две различни имиња во една фразема за едно исто лице), а се деонимизирани и фразеологизирани. Двокомпонентните тандемски оними можат сами по себе да формираат фразема (браќата *Каин и Авел* - првиот и вториот син на Адам и Ева, при што Каин го убива брата си Авел од љубомора), или да бидат составен дел од покомплексна фразеолошка структура (*Каинов знак* ‘братоубиец’; ‘лице обележано како злосторник’).

Покрај ЛИ (библиски антропоними), има и имиња на градови, држави и сл. (библиски ојконими и ороними).

Од Адам и Ева (Битие 1, 2 и 3) – 1. ‘одамна, од почетокот на светот’; 2. ‘многу опширно (раскажува и сл.)’ (ФРМЈ);

Врз основа на ова, се појавиле и следниве изрази, кои не се преземени директно од Библијата, туку се изведени (Симоска 2016: 266):

Агамов век – ‘многу долг живот’; *Агамови времиња* – ‘од многу одамна, од памтивек’; *Агамово колено* – 1. ‘човек со исклучително лични особини’, 2. ‘добра, чесна жена’ 3. ‘осмо дете на една мајка што според народното верување е најдобро, но е несреќно’; *Агамов косиум* – ‘гол, без никаква облека’; *Во косиумој на Адам и Ева* – ‘голи, без никаква облека’; *Евин косиум* – ‘сосема гола, без никаква облека’; *Евин син* – ‘човечкиот род’; *Евина ќерка* – 1. ‘жена’; 2. ‘љубопитна жена подложна на искушение’ (Мирчевска-Бошева, Велјановска 2019: 151).

- За да се напише родословот на една личност и да се отиде со векови наназад, па дури и до Адама, потребни се извори од усното предание, но и запишани документи. <https://www.rrgrozdanoski.mk/magisterski-studii/>
- Ако, пак, спиеете во костимот на Адам или Ева, се ослободуваат повеќе хормони за раст, кои обезбедуваат мирен и длабок сон. <https://mkn.koshachek.com/articles/zoshto-treba-da-spiete-goli.html>

Давид и Голијат (1. Царства, 17) – 1. ‘противници со нееднаква сила’; 2. ‘нерамноправна битка’; 3. ‘победа на послабиот над појакиот’;

- Давид со својата вештина, белиот камен, како сончев зрак, фрлен со праќа, со брзина на молња, ќе го погоди Голијат по третото око, кое ништо не гледа и ќе му го скрши черепот. <https://mn.mk/aktuelno/17910-DAVID-I-GOLIJAT-David-and-Goliath>

Неверен Тома (Јован 20: 24, 29) - 1. ‘недоверлива личност’; 2. ‘човек што не може да биде убеден во нешто и сака сè сам да провери’ (Макриоска, Павлеска-Георгиевска 2020: 110).

- Бирокуратите во Македонија се однесуваат како Неверен Тома према законите, а и законите го имаат вградено тој фактор во себе. <https://www.cea.org.mk/documents/kolumni/Marjan%20Neveren%20Toma.pdf>

Библски фраземи со соматска компонента

За овој вид фраземи се смета дека се засноваат на традиционалната симболика што е својствена за секоја културна средина, но и дека често пати може да имаат универзална симболика што е лесно препознатлива. Оттука, според семантиката, соматските фраземи може да опфаќаат повеќе концептуални полиња, односно може да опишуваат: човечки особини, човечки состојби, човечко однесување и однос кон опкружувањето, апстрактни поими, околности.

Карактеристични се промените во значењето на фраземите, разновидноста во употребата, а разбирливо, почеста е нивната иронична, пејоративна употреба, наспроти позитивната конотација.

Лице в лице (Второзаконие 5: 4, Битие 32: 30, 2 Летописи 25: 21, 4 Царства 14: 8, Јов 17: 6, Матеј 26: 67, 3 Јован 1: 14...) - ‘соочување меѓу две личности’ (Велјановска 2006: 109); **Око за око, заб за заб** (Излез 21: 24; Матеј 5: 38) – 1. ‘одмазда’; 2. ‘чиста сметка’ (Велјановска 2006: 78).

- Лукашенко претходно изјави дека планира денеска да има телефонски разговор со рускиот лидер, а подоцна ќе има и средба лице в лице. <https://www.mkd.mk/svet/vesti/lukashenko-ostvari-telefonski-razgovor-so-putin>
- Ако дипломатските „око за око, заб за заб“ можат да се сметаат некаде пред крај, сега се јавува истата игра за медиумите. Со што ќе заврши таквата игра никој не знае. <https://faktor.mk/-sad-rusija-oko-za-oko-zab-za-zab-i-za-mediumite>

Овој израз се наоѓа во Библијата, поточно во Излез 21: 24: „око за око, заб за заб, рака за рака, нога за нога“, во овој пасус Бог му открива на Мојсеј некои закони што треба да ги пренесе на остатокот од Светиот град.

Библиски фраземи со зоонимна компонента

Покрај соматските, фраземите со зоонимска компонента го претставуваат најголемиот дел од фразеолошкото богатство на македонскиот јазик. Нивната многубројност се должи, главно, на тоа што улогата на животните во животот на човекот е голема, тие му биле неопходни за основна егзистенција, му служеле како храна, но и како помош во земјоделските работи и сл.

Според досегашните информации во Библијата, се спомнуваат дури 150 животни. Поради честиот мотив на жртвување, животните се повеќе застапени во Стариот завет отколку во Новиот завет, во кој овој пагански обичај се заменува со вистинското жртвување на Исус Христос на крстот (Рибаров, Видовиќ Болт, 2005). Во книгите на Стариот завет (Лев. 11 и Второзаконие 14) тие се поделени на чисти и нечисти животни, т.е. оние што можат да се јадат и оние што е забрането да се јадат. Така, на пример, свињата е нечисто животно, додека овцата, јагнето, козата итн. се чисти.

„Симболиката на поединечно животно е пренесена на фразеолошко ниво, така што доминантните карактеристики на одделните зоономи, како и параболите и сликите поврзани со нив, го мотивираа создавањето на идиоми“ (Рибарова, Видовиќ Болт, 2005). Кај авторот Томашевиќ (2012) наоѓаме информации дека мачката е единственото домашно животно кое не се споменува во Библијата.

Заблудена овца (Матеј 18: 12); ‘(млад) човек што тргнал по лоши патишта во животот и има многу пороци’; **Изгубена овца** (Лука 15: 6) – 1. ‘залутан човек’; 2. ‘изгубена личност, лекомислена, што ја следи масата’.

- И кога ќе дојде дома ќе ги повика пријателите и соседите и ќе им рече: ‘Радувајте се со мене, зашто ја најдов својата изгубена овца!’ (Лука 15: 6)

Фраземите *Заблудена овца* и *Изгубена овца* означуваат ‘добра личност која случајно се оддалечи од вистинскиот пат’. Во Библијата постои параболо дека едно лице имало стадо овци, едно од нив се изгубило и исчезнало. Сопственикот, кому секое животно му било мило, го оставило стадото и отишол да ја бара. Кога ја пронашол, ја донел дома на рамениците. Подоцна, овој израз *изгубени овци* станал алегоричен (Лалиќ 2018: 32).

Библски фраземи со фитонимна компонента

Под фитоним подразбираме називи на растенија, нивни делови и деривати добиени од или со преработка на растенијата. Во македонската фразеологија се среќаваат повеќе фитонимни единици, кои најчесто во својот состав имаат назив на дрво, грмушка, цвеќе, трева и др. Ексерпираниот материјал покажува богата слика за човековите карактеристики, како надворешните, така и внатрешните. Овој сегмент од фразеологијата претставува богат извор на информации за односот на човекот кон растенијата и на тој начин претставува еден важен дел од целосната претстава за културата и историјата на еден народ (Велјановска, Мирчевска-Бошева, 2021).

Дрво на знаењето (добро и зло) (Битие 2:16-17) - ‘да се спознае, да се прими знаење’;

Забрането овошје (јаболкото на раздорот) (Битие 3: 23)

- „Човечката природа е така устроена, што го сака забранетото овошје, се стреми кон она што е скапо и ретко“. – Д. И. Писарев (руски писател)

Јаболкото е ‘симбол на знаењето и бесмртноста’, ‘плод на спознанието и слободата’, не се малку и оние што го сметаат за ‘симбол на првиот грев’.

Библски фраземи со компонента *Госѝог/Бої* и *Божја*

Во македонскиот јазик, во пишаната и во говорната комуникација, како еквиваленти на *Госѝог/Бої* се среќаваат: *Оѝеѝоѝи*, *Севиѝниоѝи*, *Семокѝниоѝи*, *Светѝаѝа Троиѝа*, *Исцелиѝелоѝи*, *Создаѝелоѝи*, *Седржѝиѝелоѝи*, *Сѝасѝиѝелоѝи* итн. Наведените еквиваленти ги претставуваат, всушност, и одделните признаци на семемата Господ (Никодиновска 2016: 230).

Фраземите со компонентите *Госѝог/Бої* се плод на колективната свест и се обидуваат да го објаснат светот и преку неговата интервенција.

Бог – 1. ‘име на Творецот на вселената’; 2. ‘Господар на небото и земјата’; 3. ‘Татко на сите нас’ (БР); **Ог Боїа gagen** (1 Коринтјаните 6: 19) – ‘талентиран, надарен’ (Никодиновска 2016: 235); **Има Госѝог** – ‘има правда, вистината излегува на виделина’; **По милосѝа Божја** - денеска за луѓе со особена дарба за нешто се вели дека ‘по милоста божја се тоа што се’ (РЛИ);

- „Јас по милоста Божја, како мудар градител, кладов темел, а други ќе градат врз него“ (Првото послание на апостол Павле до Коринќаните 3: 7).

Библски фраземи со компонента *небо* и *небесни тела*

Според Хрњак (2008: 89), важното место коешто небото и небесните тела го заземаат во наивната претстава за светот, доведува до висок степен на нивната продуктивност во фразеологијата, иако секој јазик носи одредени специфичности во начинот на нивната метафоризација и создавање на фразеолошкото значење.

На седмо небо (3. Езра 6: 38.); *Лебди на деветијто небо; Лејта во (на) небојто; Лејта на седмото небо; На седмо (деветијто) небо е.* – 1. не е при себе'; 2. 'занесен е'; 3. 'се самозаборава'; 4. 'се чувствува безгранично среќен'.

- „Каков викенд, се чувствувам како да сум на седмо небо. Ја испив мојата прва чаша шампањ во најубавиот ресторан што некогаш сум го видела“. <https://kajgana.com/>

На седмо (деветијто) небо каде што *небо* има позитивна конотација во врска со симболиката на броевите седум и девет (бројот седум соодветствува на седумте денови во неделата, седумте планети, седумте сфери или небесни степени итн., ја симболизира севкупноста на просторот и на времето или на моралниот живот (Шевалие, Гербран 2005: 889–895). Девет е и мерка за созревање, за плодносни истражувања и го симболизира крунисувањето на напорите, довршувањето на делото (Шевалие, Гербран 2005: 234–237).

Нишито ново ѓод сонцејто (Книга на проповедникот 1:9) - 'што било пак ќе биде и што се правело пак ќе се прави – нема ништо ново под сонцето'; *Нишито ново ѓод небеснајта кајта*.

Фразеолошко значење е позитивно и е поврзано со овие негови карактеристики – носи светлина, среќа, подобар живот, што може да стопли некого или нешто, или некого да исполни со чувство на милост, убавина, задоволство (Макаријоска, Павлеска-Георгиевска 2015: 47).

Библски фраземи со компонента *камен*

Изразот *камен-темелник* има двојно значење во Новиот завет: „Каме-нот поставен во темелите на зградата станува симбол на Исус Христос“. Во модерната употреба, оваа фразеологија значи основа, главна идеја за нешто. *Камен ајолник* - најчесто поголем камен што се поставува во темелот на носечкиот агол на зградата, но понекогаш и последниот камен што се вградува. Честопати се користи со метафоричко значење.

- Да, за вас што верувате: „Тој Камен што сидарите го отфрлија, стана Камен-темелник,“ скапоцен Камен. <https://www.bible.com/mk/search/bible>

Камен на камен не остџави (Матеј 24: 2; Марко 13: 2) - ‘уништи, разурне до темел’;

- Трамп вети дека ‘нема да остане камен на камен’ за да ги добие податоците за американското државјанство на пописот. <https://netpress.com.mk/tramp-veti-deka-nema-da-ostane-kamen-na-kamen-za-da-gi-dobie-podatocite-za-amerikanskoto-drzavjanstvo-na-popisot/>

Камен на сојнување - ‘голема пречка, тешкотија што се испречила пред луѓето, државите и др., во нивните односи при решавањето на определени проблеми’ (РЛИ).

Влече корени од Стариот и Новиот завет (Книга на пророк Исаија 8: 4; Прво послание на апостол Павле 9: 31-33).

- „Камен од кој ќе се сопнуваат, Карпа преку која ќе паѓаат.“ Тие се сопнуваат затоа што не ја слушаат и не ја веруваат Божјата порака. Затоа таква судбина им е определена. (Петар 2: 8)

Библски фраземи со компонента на обреди, рийуали, црковни и обичајни йракџики

Религијата ја сочинуваат повеќе елементи, меѓу кои верувањето во светото, симболите и ритуалите и без нив не е можно да се определи нејзината суштина.

Амин (Откр. 3, 14; 1 Кор. 14, 16; Пс. 41,.13; Мт. 6,.13) – еврејски збор на крајот на молитвата - ‘нека биде така’ или, ‘така ќе биде, навистина, без сомнеж’. Етимолошки означува ‘доверба, цврстина на верата’ (БР); **Оче наш** (Лука 11:2) - ‘главната молитва во христијанството’, предложена од самиот Исус Христос и запишана во Библијата (БР).

Библски фраземи со компонента на релиџиски йредметџ

Изразот „религиозни предмети“ укажува на слики, икони, кипови, симболи и сѐ друго што се обожува (Коцева, 2014).

Крст - Столб на срамот или столб за мачење со најразлични форми на кои се казнувале престапници. Ваквата смрт била најболна и најсрамна. Крстот – дрвото на проклетството (Евр. 12: 2), преку смртта на Христос на него станал ‘симбол на спасението’ (Гал. 6: 14). Средството за мачење за христијаните станал ‘симбол за живот’. Смртта на крстот е ‘почеток на новиот живот во вечноста’ (БР).

Беџа како ѓавол од крстѝ - ‘се плаши, бега од нешто или некого’; **Тежок крстѝ носи** – ‘чувствува големи тешкотии во животот’; **Тежок му е крстѝоѝ** - ‘минува низ големи маки’; (Вуловиќ 2015: 114).

- „Шејтанот бега од крст, негов белег е чалмата“. - „Забранета одаја“ од Славко Јаневски (1988)

Свеќа (Сирахова 26: 22) - Свеќата ја симболизира чистотата на нашата душа и светлината Христова, која ја гори и осветлува темнината. И на крај, љубовта и мирот, особини на секој Христијанин зашто, додека гори, таа со својата светлина го просветлува и утешува човекот кој е во темнина.

Му доѓорува свеќаѝа – ‘умира’; **Му ѝали свеќа на ѓаволоѝ** – ‘сам си ја бара неволја’;

- Кога ќе скипне свеќата да догори, тогај и детето ќе скипне, ќе угасне. - „Крпен живот“ од Стале Попов (1953)

Други библиски фраземи

Во оваа подгрупа се анализирани библиски фраземи (преземени од Речникот на литературни изрази (1995) што имаат различни компоненти според составот, а се среќаваат и се користат често во јазичната комуникација.

Тече мед и млеко (Излез 3: 8) - ‘изобилие, богатство, убав живот’ и сл.;

Партиите ветуваат дека ќе тече „мед и млеко“ – но може ли економијата да ги издржи економските изборни ветувања? <https://denar.mk/224814/ekonomija/partiite-vetuvaaat-deka-ke-tece-med-i-mleko>

Со страв и трепет – ‘иронично или пак почит спрема некого до тој степен дури со страв и трепет’;

Бугарите и Романците страв и трепет за Западна Европа: доселувањето на југоисточната сиромаштија на претрес пред Европскиот суд на правдата. <https://akademik.mk/bugarite-i-romantsite-strav-i-trepet-za-zapadna-evropa-doseluvaneto-na-jugoistochnata-siromashtija-na-pretres-pred-evropskiot-sud-na-pravdata/>

Библијата (Стариот завет, неговите еврејски извори и Новиот завет) ги поставува не само основните теолошки параметри на христијанството, туку и етичките и општествените норми. Меѓутоа, Библијата е и културен, литературен и, последно, но не и најмалку важно, јазичен извор.

Православието оставило силен белег на македонската култура. Македонскиот јазик во својот состав задржува широк дијапазон на библиска фразеологија, но долго време читателот бил отсечен од директен контакт со Светото писмо. Луѓето често користат библиски изрази без прецизно

знаење за нивното значење. Современиот читател треба подобро да се запознае со текстот на Библијата за подобро разбирање и перцепција на библизмите поврзани со цели библиски приказни, како и за подлабоко разбирање на древната македонска класична литература.

Светото писмо како извор на фразеолошки изрази го збогатува секој јазик. Различните преводи на Библијата предизвикуваат разлики во библиските еквиваленти меѓу јазиците. Во овој поглед, Библијата може да се смета дека има големо влијание врз македонската фразеологија.

Библиографија:

- Балакова, Д., Ковачова, В., Мокиенко В. М. (2013) *Наследие Библии во фразеологији*, Грајфсвалд.
- Балакова, Д., Вальтер Х., Мокиенко В.М. (2015) 1-е издание, *Из библејской мудрости; Z biblickej mudrosti; Biblische Weisheiten*, Грајфсвалд.
- Библија (Светото писмо): Стариот и Новиот завет* (=Библија). (1999) Превод: Душан Х. Константинов. Битола: Еуролибер.
- Бошева-Мирчевска, Б. (2020) „За интернационализацијата на фразеологијата (врз материјал од македонскиот јазик)“, *ЕВРАЗИЈСКИЈ ГУМАНИТАРНИЈ ЖУРНАЛ*, № 1, ISSN 2587-6589, 30-37.
- Бошева-Мирчевска, Б. (2008) „Фраземи со значење ‘време’ во македонскиот и во рускиот јазик“ (мајстџерски труд). Скопје: УКИМ.
- Валтер, Х. 2009. Лексикографическое описание библејской фразеологии (из опыта немецкорусского словаря библеизмов), „Проблемы истории, филологии, культуры, Русская лексикография и фразеология в контексте славистики: теория и практика“, *Российская академия наук*, Москва–Магнитогорск–Новосибирск, 73–78.
- Велев, И. 1996. *Македонскиот XIV век*. Веда: Скопје.
- Велјановска, К., Мирчевска-Бошева Б. (2022) „Човекот низ призма на фитонимијата (врз фразеолошки материјал од македонскиот и од рускиот јазик)“, *Stephanos* #2 (52) <http://stephanos.ru>, 58-64, DOI 10.24249/2309-9917-2022-52-2-58-64.
- Велјановска К., Мирчевска-Бошева, Б. (2021) *Имињата во македонската фразеологија*. Скопје: Антолог
- Велјановска К., Мирчевска-Бошева, Б. (2021) „Претставата за човекот во македонската фитонимна фразеологија“, *10th International Symposium Intercontinental Dialogue on Phraseology, The World of Plants in Phraseology and Proverbs*, Bialystok-Zagreb.
- Велјановска, К. (2006) *Фразеолошки изрази во македонскиот јазик: со осврт на соматската фразеологија*. Куманово: Македонска ризница.
- Велковска, С. (2002) *Белешки за македонската фразеологија*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Велковска, С. (2008) *Македонската фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје: Авторско издание.

- Димитровски, Т. (1995) *Речник на литературни изрази*. Скопје: Институт за македонски јазик Крсте П. Мисирков.
- Димитровски, Т., Ширилов Т. (2009) *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*, Скопје: Огледало, том I: 2003, том II: 2008, том III.
- Конески, Б. (1986) *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Макаријоска, Л., Павлеска-Георгиевска, Б., (2015) „Небото и небесните тела како компоненти во фразеолошките изрази (во јазикот на медиумите)“. *Македонски јазик LXVI*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Мирчевска-Бошева, Б. (2017) „Класификација на фразеолошките библизми“. *Славистички студии 17*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 31-37.
- Мирчевска-Бошева, Б. (2021) „Зоонимната фразеологија и надворешниот изглед на човекот (на материјал од македонскиот јазик)“; *SlavVaria 1/2021*. 305–314 DOI: 10.15170/SV.1/2021.305
- Мирчевска-Бошева, Б., Велјановска К., (2019) „Антропонимите во македонската фразеологија“. *Славистички студии 19*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 149-159.
- Назарјан, А.Г. (1976) *Фразеологија современог француског јазика*. – М., 61-67.
- Никодиновска, Р. (2010) „Теориски проучувања на фраземите“, *Годишен зборник на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 235-261.
- Никодиновски, З. (2000) „Семиологијата на окото во македонскиот јазик“ (посл.) *Очии се огледало на гушата. XXVI Научна конференција. Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје, 263 – 292.
- Пирузе-Тасевска, В. (1999) „Библиски елементи во делата на македонските преодбеници“ во XXV Научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, литература и култура: Охрид
- Lalić, M. (2018) *Biblijski frazemi sa zoonimskom sastavnicom u ruskom, portugalskom i hrvatskom jeziku* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. University of Zagreb
- Ribarova, S., Vidović Bolt, I. (2009) „Biblijski zoonimski frazemi u hrvatskom, češkom i poljskom jeziku“. u: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim*, Zagreb: FF press, 163–180.

Електронски извори:

<http://drmj.eu/show/>

<https://novamakedonija.com.mk/mislenja/kolumni/>

<https://burido.ru/499-frazeologizmy-iz-biblii>

<https://novamakedonija.com.mk/mislenja/kolumni/slasta-na-smokvata/>

Marija Atanasova

BIBLICAL IDIOMS IN THE MACEDONIAN LANGUAGE

Abstract

Phraseology is the language legacy which represents the view of the speaker's world, their culture, which is close to the: customs, traditions, legends, beliefs, imagination, the history of the language colectivity, the cultural and the environmental surrounding, taken as a whole. A lot of studies show the strong connection between the language and the culture.

The Bible's language has had an enormous influence on creating the literature languages of a lot of nations since the ancient times connected to the christian culture. This is "The Book of the books", which saved a lot of ancient cultural concepts and linguistic pictures for us. The translations of the Holy Bible to a lot of languages had became the foundation of the European bookish languages, including the Macedonian.

The Holy Bible as a source of phraseological expressions enriches every language. The Bible contains hyperbole, parable, metaphores, personifications and pictures. The phraseological expressions develop with their presence.

Key words: Phraseology, Language, Bible, Culture, Christianity, Phraseological expressions, Biblical idioms, Gospel

Клучни зборови: фразеологија, јазик, библија, култура, христијанство, фразеолошки изрази, библиски идиоми, евангелие

УДК 784.4(=163.3)(049.3)

УДК 784.4(=18)(049.3)

Блета Бериша**КОМПАРАТИВНИ АСПЕКТИ НА ПЕСНАТА НА АЛБАНСКИ И НА МАКЕДОНСКИ (ЧЕРЕШНА СЕ ОД КОРЕН КОРНЕСЕ)****1. Кога се пее оваа песна**

Свадбата е најубава, најрадосна и најомилена церемонија кај сите народи, воопшто. Има толку многу убавини, ритуали, обичаи, песни и ора кои фасцинираат со различноста на начинот на кој се организирани и во однос на традицијата на секој народ, но и со важноста и величината што му ја даваат на овој настан.

Предмет на оваа студија е песната *Черешна се од корен корнеше*. Песната се пее во Дебар на свадба, во моментот кога невестата влегува во дворот на младоженецот. Кај Македонците се пее во моментот кога невестата излегува од дома и заминува кај мажот. Значи, оваа песна е отпеана на албански и на македонски јазик, па сакам да го споредам текстот на двата јазика, за да ги истакнам влијанијата што ги имаат двата јазика еден на друг. Кога делат иста земја, два народи коегзистираат во хармонија, секој прима и дава од својата култура.

Песната се пее и во Белово (Дебарска околија во Албанија), Велики Трновац (кај Бујановац, Србија) и Прилеп.

Оваа песна првпат ја слушнав кон крајот на 80-тите години и во таа песна ја препознав мелодиската линија на македонскиот мелос. Тоа го потврдува и Нухи Винца, кој анализирајќи ги првите два стиха, а особено вториот стих, кој има објаснувачка функција, смета дека тоа е типично за македонската и за словенската лирика¹.

¹ Nuhi Vinca, *Për lirikën gojore erotike si teori dhe ballkanike në veçanti*. Prishtinë, 2020

Во песната *Черешна се од корен корнеше* се издвојува вториот стих: *мома се од мајка делеше*. Овој стих има објаснувачка функција со тоа што наеднаш ја дешифрира метафората од претходниот стих. Ова е стих кој не само што се среќава во песна, туку станува типичен стих во стиховите од овој вид народна литература на македонскиот и на другите словенски народи. Во албанските песни ваквиот објаснувачки стих речиси целосно отсуствува, карактеристика што ја прави песната посимболична, во целина, и со неотворена поента – покажува дека песната не познава граници, се шири и по волја си наоѓа свое засолниште.

На македонски, оваа песна ја наоѓаме на yutoobe, испеана од Васка Илиева и многу други пејачи, додека на албански, во Дебар ја пеат само на свадба, испеана од жени и ја среќаваме во различни варијанти.

*Черешна се од корен корнеше,
мома се од мајка делеше*

*Çershëja pi ranje shkuleshte,
bija pi nane s'on daeshte,*

*Прошџевај мајко, ѝрошџевај,
ѝрошџевајџе мили роднини.*

*Foli mi nano foli bijës-o
a s'të vie keç për bijën-o*

*Досеџа сум мајка слушала,
оџсеџа ќе слушам свекрва.*

*Nuk më vie keç për bijën-o,
po më vie keç për izmetin-o*

*Оџсеџа ќе слушам свекрва.
свекрва, свекор, јайрва*

*Çershëja pi ranje shkuleshte,
bija pi babe s'on daeshte,*

*Свекрва, свекор, јайрва,
и најмалото ми деверче.²*

*Foli mër babë foli bijës-o,
A s'të vie keç për bijën-o,³*

2.1. Споредба: сличности и разлики

Во оваа песна мелодијата останува целосно иста, додека од текстот само првиот стих целосно одговара на македонскиот:

Черешна се од корен корнеше / Çershëja pi ranje shkuleshte /

Во вториот стих: *мома се од мајка делеше / bija pi nane s'on daeshte* (*мома од мајка не се делеше*) албанскиот текст го дава спротивното значење од стихот на македонски јазик. Односно, во македонската песна вториот стих не ја дешифрира метафората од првиот стих, додека на албанскиот, ќерката тешко се одвојува од мајката.

² Donka Kazinovska, 1988, Dibër (dhjetor 2022), dhe në yutoobe: <https://www.youtube.com/watch?v=wEugrifPjSI>

³ Ermira Cami 57 vjeçare, Dibër; (korrik, 2022); Fëllanza Dika 52 vjeçare, Dibër; (dhjetor 2022).

Така, овде ја имаме сликата на долгата преградка на мајката со нејзина ќерка. Првиот стих, со убава метафора што ја создава идејата на црешата, црвено, убаво овошје (ја симболизира ќерката-невеста), која е целосно откорната од коренот, со гранки и плодови, ја дава симболиката на крајот на животниот циклус и како резултат на тоа, продолжување на животот со нов почеток, во друго семејство, предизвикувајќи емотивен шок кај ќерката, која целосно се одвојува од семејството.

Во продолжение, песните заземаат поинаков тек:

Во македонската песна девојката одговара барајќи прошка од мајка си, татка си братучедите, бидејќи до сега ја слушала мајка си, а отсега ќе ги слушне свекрвата, свекорот, деверот и други. Во албанската песна не одговара невестата, туку лирскиот јунак кој ѝ кажува на мајката да разговара со ќерката, односно да ја увери дека треба да оди, прашувајќи ја дали не ја сожалува ќерката, но зачудувачки, мајката одговара дека и е жал што ќе ѝ недостига кога ќерка ѝ ќе ја нема.

2.2. Споредба меѓу варијантите на албански јазик

Во верзијата напишана од Петрит Фетаху првите два стиха се распоредени вака:

Çershëja shkuleshte pi ranje, *Черешна од корен се корнеше*
Couca son daeshte pi nane *мома (не можеше) се делеше од мајка*

Понатаму стихови се слични со стиховите од варијантата од Белово и од В. Трновац:

Qaje moj nanë bijën / *Плачи мајко за ќеркаџа*
*Se ta mçëinte shpëinë*¹ (se ta fshinte shtëpinë) / *оџи кукаџа џи ја мейеше*

Интересно е што зборот *цреша* во Белово, во Трновац и во Прилеп се заменува со зборот *вишна*, а во овие две варијанти вишната се суши и не се откинува.

Vishnja kah rraja po thahet-o *Црешаџа од корен се суши*
Nana prej bijës po dahet-o, *мајка од ќерка се разделува*
Qaje moj nanë, qaje bijën-o *џлачи, мори, мајко џлачи за ќеркаџа*
*Se s'ka kush ta mçajë shpajën-o*² *нема кој да ја исчисџи кукаџа.*

Во верзијата од Трновац:

Vishnja prej rrajës thahet-o *Вишна од корен се суши*
Vajza prej nanës po ndahet-o *ќерка од мајка се разделува*
Qaje moj nënë bijën-o *џлачи, мори, мајко џлачи за момаџа*

¹ Petrit Fetahu, *Lirika popullore dibrane*, fq. 96.

² Mbledhës të folklorit, *Folklor nga Dibra*, Tiranë: 1990, fq. 353.

Se s'ka kush ta lidh ty shamijën-o ³ *Нема кој га ӣи то врзи шало̄и.*

Истата песна со мотив за разделба се среќава и во една албанска песна од прилепската околија.

Vishnjët pi ranje thaeshin *Вишнѝе ог корен се суша̄ӣ*
Lulia pi nanës s'daeshte ⁴ *Лулиа ог мајка не се делеше*

Овде се менува метафората, сега вишната не се откорнува, туку се суши од корен, како што се суши душата на мајката кога ќерката ќе излезе од дома. Секоја од овие варијанти е многу убава и го содржи истиот мотив – разделбата на девојката што се мажи, па болката од нејзиното напуштање на домот не може да се игнорира и да не бидат вознемирени и семејството и девојката.

Оваа песна ја среќаваме и на српски јазик со наслов *Трешња се од корен корнеше*, која се пее на свадби во југоисточна Србија.

Се обидов да најдам варијанти и на некој друг балкански јазик, но не ми успеа. Барем од пребарувањата на интернет, но тоа не значи дека оваа песна нема поширока распространетост, особено сега, во ерата на интернетот, кога сè се шири многу брзо.

2.3. Зошто токму оваа песна

Со оглед на тоа дека во Дебар се дефинирани и добро воспоставени песните што ѝ се пеат на невестата, интересно е како оваа песна влегла и станала дел од овој момент на пеење. Во Дебар не се практикуваат тажните песни за невестата. Тие не се пеат кај девојката, туку кај младоженецот, па и оваа песна е вклучена токму кога невестата влегува во дворот на младоженецот. Секако, оваа песна има многу убав текст и е возбудлива секаде каде што ќерката, кога ќе се омажи, треба да го напушти дотогашниот дом и да оди кај својот сопруг, како што е генерално, барем на Балканот.

Метафората *Черешна се од корен корнеше*, продолжувајќи со вториот стих како структурирана споредба *мома се од мајка делеше*, најдобро ја пренесува моќната поврзаност и длабоката болка на членот на семејството, особено на ќерката, која секогаш била повеќе поврзана со семејството, емотивно или како помош при домашните работи. Дури и во македонската песна се опишува истата сцена, истата болка, истата емоција. Она што е човечко, универзално, на ист начин ги допира нервите и душата на народите.

Во последниве години сè пазабележлива е појавата одреден број невести да не се согласуваат на нивната свадба да биде изведена посочената песна „Черешна се од корен корнеше“. Причината е во тоа што тажните

³ Afërdita Ademi, 1976, Prishtinë, (dhjetor 2022); kujton këngën që i është kënduar në kanagjegjin e saj dhe emocionet që i ka dhënë kjo këngë.

⁴ Mustafa Ibrahim, Zëri i Pellagonisë, nr 3-4/2010. Interlingua, Shkup, fq.13.

чувства при разделбата од родниот дом уште повеќе се потенцираат преку оваа песна, или според зборовите на одреден број невести: „Таа песна ме тера да плачам“..⁵

3. Строфа и стих

Песната на македонски јазик има десет стиха, додека, на албански има дваесет и четири стиха, поделени во четири строфи со шест стиха, во кои, всушност се повторува истата строфа, само го менува името на членовите на семејството, почнувајќи од мајката и продолжува понатаму со таткото, братот и сестрата.

Треба да се истакне дека лирската песна не ја познава строфата во смисла на пишуваната литература. Таа ја признава транзицијата од една ситуација во друга, дијалогот и друго. Овие елементи, иако не одговараат на строфа, се вклопуваат во структурата на песната.⁶

Првиот стих е идентичен на албански и на македонски:

Черешна се од корен корнеше / Çershëja pi ranje shkuleshte

Во него метафората е иста и глаголот се користи во несвршено време (*корнеше – shkuleshte*), за да се покаже дека болката не завршува, но продолжува бесконечно.

Римата во првите два стиха е АА (*корнеше/гелеше*); (*shkuleshte/daeshte*).

Во другите стихови римата се менува и му остава место на повторувањето, како една од најчестите форми во усната литература; најраспространети се епаналепсија и епанастрофија.

Прошѝевај мајко, ѝрошѝевај, ѝрошѝевајѝе мили рогнини/ истото се подвлекува и во албанската песна: *Foli mi nan-o foli bijës-o/ a s'të vie keç për bijën-o/ Nuk më vie keç për bijën-o/*

Еден од елементите на организацијата на популарните стихови е мајсторската употреба на цел систем повторувања. Звуците се повторуваат, зборовите се повторуваат, цели стихови се повторуваат⁷.

Повторувањето понатаму се развива со префрлање на епаналепсија:

Досега сум мајка слушала/ отсега ќе слушам свекрва/ Отсега ќе слушам свекрва/ свекрва, свекор, јатрва/

/a s'të vie keç për bijën-o / Nuk më vie keç për bijën-o / pë më vie keç për izmetin-o/

⁵ Александар Димитриевски, *Музиката во македонските свадбени обичаи во 21 век, Доктoрска дисертација, Скопје, 2008. Стр. 145.*

⁶ Zeqirja Neziri, *Lirika gojore shqiptare*, Shkup 2015.

⁷ Gjergj Zheji, *Vëzhgime metrike*, Prishtinë, 1981 fq. 45.

Овој вид повторување му дава музичка интонација на стихот и истовремено на поетскиот израз му дава дух на разговор⁸.

Песните ги носи ветрот – вели Митруш Кутели, албански писател и фолклорист. Песните немаат граници што ќе ги спречат. Тие се раѓаат некаде и, ако содржат во себе вистински уметнички повик, одат од уста на уста, на крилјата на ветрот. Овој цитат прекрасно ја доловува идејата дека музиката и песните имаат моќ да ги надминат границите и да ги поврзуваат луѓето од различни култури и јазици.⁹

Библиографија:

- Димитриевски, А. (2008) *Обичаи Музикајќа во македонскиите свадбени во 21 век*, Докторска дисертација, Скопје.
- Chevrel, Y. (1997) *La littérature comparée*. Paris: PUF.
- Fetahu, P. (2003) *Lirika popullore dibrane*. Tetovë: Çabej.
- Fetahu, P (2004) *Studime folklorike dibrane*. Dibër: Grafoprint
- Ibrahimi, M. (2010) »Besimi në kultin e drurit tek shqiptarët dhe tek disa popuj të Ballkanit«
- Koljegjja, H (1990) *Mbledhës të folklorit. Folklor nga Dibra*, Tiranë:, fq. 3.
- Neziri, Z. (2015) *Lirika gojore shqiptare*. Shkup: Interlingua.
- Vinci, N, (2006) *Poetika e lirikës gojore strugane*. Strugë:Iris.
- <https://www.youtube.com/watch?v=wEugrifPjSI>
- Zëri i Pellagonisë , nr 3-4. Interlingua, Shkup, fq.13.

Интервјуа:

- Ermira Cami 57 vjeçare, Dibër (korrik,2022).
- Fëllanza Dika 52 vjeçare, Dibër (dhjetor 2022).
- Donka Kazinovska, 1988, Dibër (dhjetor 2022).
- Afërdita Ademi, 1976, Prishtinë (dhjetor 2022).

Bleta Berisha

COMPARATIVE ASPECTS OF POEMS IN ALBANIAN AND MACEDONIAN

Abstract

The subject of this study is the song, **Qershia prej rranje shkuleshte** (*Черешна се од корен корнеште*) a song that is sung in Debar at a wedding, at the moment when the bride enters the yard; among the Macedonians, it is sung at the moment

⁸ Gjergj Zheji, *Vëzhgime metrike*, Prishtinë, 1981 fq. 45.

⁹ Mitrush Kuteli, *Këngë e britma nga qyteti i djegur*, fq.12

when the bride leaves the house and goes to her husband. So, this song is sung in Albanian and Macedonian language, so I want to compare the lyrics in both languages to highlight the influences that two completely different languages have from each other, but when they share the same country, two nations coexist in harmony, each receiving and giving from their culture. Then, when the poem is borrowed, it is not taken completely and simply as a literal translation, but is adapted to the nature, rhythm and specifics of the language.

Comparative literature is a method of action, testing hypotheses, a way of examining texts, - says Yves Chevrel.

This is what I will try to do by studying a song that is sung in two different languages, trying to understand why exactly this song managed to break through linguistic boundaries and become so loved not only in Macedonia, but also in other Balkan countries.

When analyzing this song, I don't aim to find the roots or how old this song is, because it doesn't matter who first created it, but what matters is the motif, the figures and the emotions that the song can convey.

Key words: lyric poem, comparative aspects, cherry, root, maiden, metaphor.

Клучни зборови: лирска песна, компаративни аспекти, черешна, корен, мома, метафора.

УДК 159.953.5:373.3.091.3(497.7)

Бранка Гривчевска**АНАЛИЗА НА ПРАШАЛНИЦИ ЗА ПРИБИРАЊЕ ПОДАТОЦИ ЗА
СТРАТЕГИИ ЗА УЧЕЊЕ И УСВОЈУВАЊЕ ВОКАБУЛАР****1. Вовед**

Ова истражување претставува дел од докторската теза насловена *Усвојувањето на лексичката компетенција при изучувањето на италијанскиот како втор странски јазик во основното образование на РСМ*, чија главна цел е да се понуди поуспешен модел за усвојување на лексичката компетенција, како и да се препорачаат стратегии за учење што водат кон поуспешни резултати.

1.1. Предмет и цели на истражување

Предмет на истражувањето е анализа на прашалници за прибирање податоци во врска со стратегиите за усвојување на вокабуларот. Се пристапи кон изработка и спроведување на два прашалника за прибирање податоци, нивна анализа, класификација и интерпетација. Едниот прашалник служи за прибирање податоци за стратегиите што наставниците ги применуваат во наставата по лексика во основните училишта, додека другиот прашалник има за цел собирање податоци за стратегиите на учење што ги применуваат учениците при усвојување на лексиката на италијанскиот јазик во основните училишта.

Главна цел на истражувањето е идентификување и анализа на стратегиите за учење и усвојување на вокабуларот.

1.2. Методи на истражување

За потребите на овој труд се послуживме со квантитативниот и квалитативниот метод на истражување, изготвивме прашалник за прибирање податоци¹ кои беа подложени на анализа и обработка.

Акциското истражување ни помогна за пронаоѓање поуспешни стратегии и начини за подобрување и олеснување на процесот на усвојување на лексиката, а како и за зголемување на ефикасноста на самиот процес.

1.3. Хипотеза

Расчекор во ставовите на наставниците и оние на учениците.

Учениците слабо ги владеат стратегиите за учење.

Истата стратегија може да даде различни резултати.

Опис на истражувањето

Истражувањето се заснова на теориски и на практичен аспект. Истражувањето започна со аналитичко-синтетичкиот метод, односно, со помош на анализа, синтеза и класификација се обидовме да ги издвоиме, класифицираме, објасниме и синтетизираме факторите што влијаат на процесот на усвојување на лексиката, неговите составни елементи и неговото функционирање. Сите овие податоци ни беа потребни при составувањето на прашалниците за учениците од основните училишта за прибирање податоци и на прашалникот за наставниците, во врска со стратегиите за поучување на лексиката. За таа цел беа избрани петнаесет основни училишта од територијата на нашата земја, каде што италијанскиот се изучува како втор странски јазик.

1.3. Контекст и испитаници

Во рамките на истражувањето беа вклучени наставници и ученици од петнаесет основни училишта во Македонија, во кои италијанскиот се изучува како втор странски јазик. Испитаниците се наставници по италијански јазик од училишта од Струмица, Свети Николе, Делчево, Скопје, Струга, Скудриње, Кавадарци, Центар Жупа и Гостивар и секој од нив со различен број години искуство во наставата. Учениците што учествуваа во ова истражување се на возраст од единаесет до четиринаесет години, односно од VI до IX одделение. На прашалникот одговорија петнаесет наставника и деведесет и три ученика.

¹ Митковска Јованова, С., стр.2

1.4. Приказ на прашалниците

За составување на прашалниците беше консултирана различна литература, консултирана беше и Ребека Оксфорд и нејзиниот Стратегиски инвентар за учење странски јазик². Прашалниците беа анонимни, спроведени преку Google Docs. Прашалникот е стандардизиран, прашањата и нивната последователност се однапред дадени.

Прашалникот за наставниците содржи полуотворени прашања, односно на испитаникот, освен понудените одговори за секое прашање, му се остава простор за дополнителен одговор или да го изложи своето размислување. Прашалникот е поделен на два дела. Започнува со прашања поврзани со годините на искуство во наставата и првиот дел се однесува на верувања поврзани со наставата и изучувањето на вокабуларот, размислувања на наставниците за начинот на кој треба да се одбира, претставува и изучува вокабуларот, додека во вториот цел се поместени поконкретни прашања, поврзани со наставата за вокабулар во училища, за пристапите, методите, активностите и наставните техники што ги применуваат во наставата за олеснување на процесот на усвојување на вокабуларот.

Прашалникот за учениците е сочинет од десет прашања, девет од затворен тип, кои имаат за цел да ги откријат начините на кои учениците ги спознаваат, организираат и усвојуваат новите зборови, со кои стратегии се служат за да ги запомнат полесно новите зборови и што најмногу им помага за нивно понатамошно користење и едно отворено прашање, во кое тие треба да одговорат според личното искуство. Одговорите на деветте прашања се подредени по Ликертова скала за да се означи честотата на користење на секоја стратегија, почнувајќи од 1 – никогаш, 2 – ретко, 3 – понекогаш, 4 – често и 5 – секогаш.

3. Анализа на резултатите од прашалниците

3.1. Анализа на прашалниците за наставници

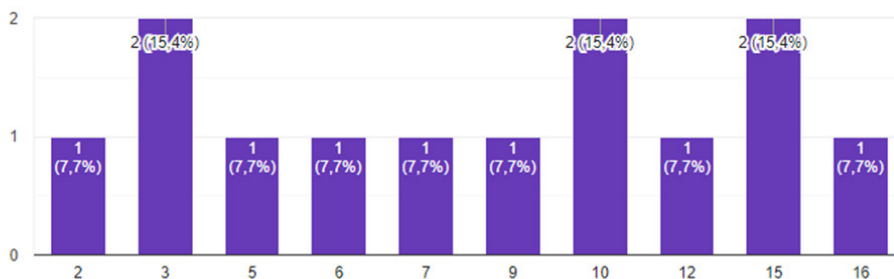
Прашалникот за наставниците е достапен на следниот линк: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSd53vjTTUn-gKaGek0w-P_qo68R9Zpizp4EmGSgaM7_Y3I6Nw/viewform?usp=sf_link

² Oxford, R., Strategy Inventory for Language Learning, SILL, Oxford, 1990.

Години искуство во настава

13 risposte

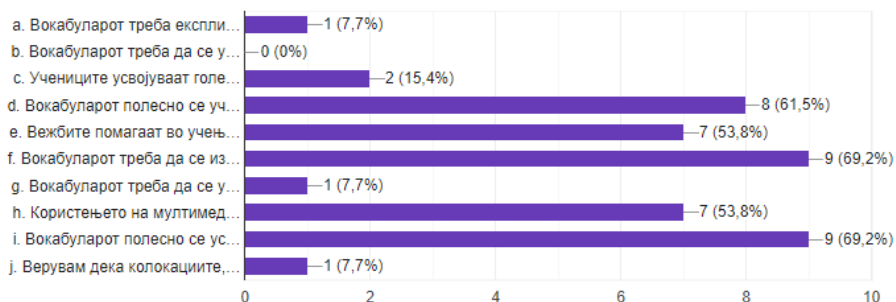
На првото прашање поврзано со годините на искуство во наставата, повеќе од половина испитаници одговориле дека се вклучени во наставата повеќе од седум години. Тоа е факт што не треба да се занемари, ни потврдува дека имаме меродавни испитаници, професори кои зад себе имаат богато работно искуство и кои можат да ни дадат релевантни одговори. Мал е бројот на професори кои се „нови“ во оваа бранша, двајца со една-две години искуство, но, сепак, и нивните размислувања не треба да се занемарат. Останатите четворица имаат од три до седум години искуство.

A. Верувања поврзани со наставата и изучувањето на вокабуларот

Верувам во следните тврдења поврзани со наставата и изучувањето на вокабуларот:

13 risposte

Во првиот дел од прашалникот е поместена листа на верувања поврзани со наставата и изучувањето на вокабуларот и тие, всушност, ни го отсликуваат размислувањето и ставот на наставниците за лексиката. Се започнува со тврдења за начинот на кој вокабуларот треба да се презентира на часот,

како полесно се усвојува, дали тој процес се олеснува преку користење разни алатки, средства, активности итн. На ова прашање испитаниците не беа ограничени во бројот на одговори, можеа да одберат повеќе тврдења.

Најголемиот процент од испитаниците – 73%, т.е. единаесет испитаници, се согласуваат со ставот дека вокабуларот треба да се изучува преку конверзација или други комуникативни активности. Веднаш зад нив – 67%, се испитаниците за кои вокабуларот полесно се усвојува преку игри. Голем е бројот на испитаници – 60%, кои сметаат дека вокабуларот полесно се учи во контекст. Веднаш зад овие тврдења се ставовите дека се потребни различни вежби и активности за нејзино усвојување – 54% и зад нив се оние кои веруваат дека мултимедијалните ресурси помагаат во изучувањето на лексиката – 46%. Мал број испитаници – 20%, сметаат дека продлабоченото читање помага во усвојување на вокабуларот. Радува фактот што ниеден испитаник не верува дека вокабуларот треба да се учи напамет од двојазични листи. Од друга страна, изненадува фактот што наставниците сметаат дека колокациите, рутинските и идиоматските изрази се резервирани за повисоките нивоа на изучување на јазикот и не треба да се воведуваат уште од самиот почеток. Ова сосема се коси со нашите ставови, односно, сметаме дека е правилно сите овие изрази да почнат да се воведуваат од почетокот на изучување на јазикот, ученикот мора да биде свесен за нивното постоење и сметаме дека, доколку се тие присутни од самиот почеток на неговото изучување на еден странски јазик, побрзо и поуспешно ќе бидат прифатени и усвоени.

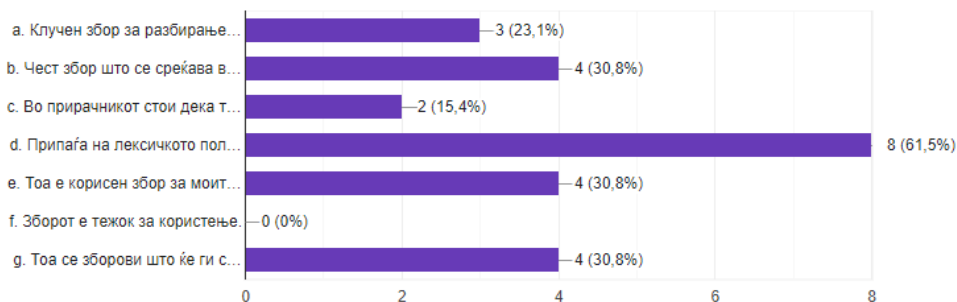
Б. Настава на вокабулар во училиница

1. Како ги одбирате лексичките единици што треба да се усвојат?

Ги одбирам лексичките единици според следниве критериуми:

13 risposte

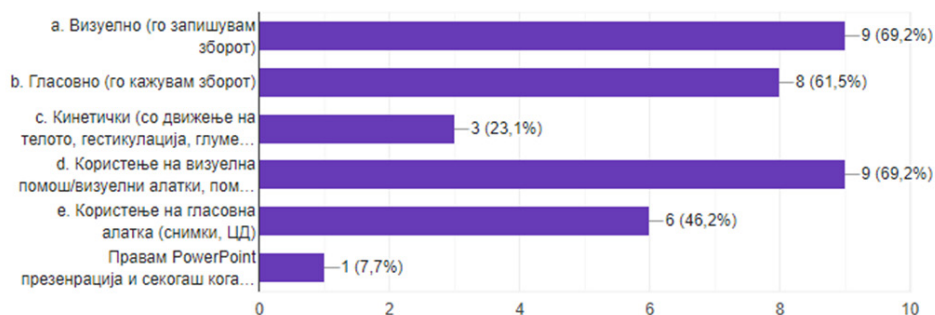
Вториот дел од прашалникот се однесува на наставата за вокабулар во училища. Првото прашање е за критериумите што наставникот ги користи при изборот на лексиката што треба да се усвои. Кој е клучниот фактор што определува кои лексички единици треба да се застапени, дали е тоа честотата на лексичката единица, нејзината припадност на лексичко поле што треба да се изучи на час, дали е тоа клучен збор за разбирање на одреден текст-инпут, дали се работи за зборови кои ќе се сретнуваат и во понатамошните текстови итн. Најголем број од испитаниците – 60%, се изјасниле дека припадноста на единицата на лексичкото поле што се изучува е детерминирачкиот фактор при изборот на лексиката што треба да се усвои. 40% од испитаниците поаѓаат од честата употреба на таа лексичка единица, по 33,3% ја одбираат единицата, бидејќи сметаат дека им е или ќе им биде корисна на учениците или бидејќи се работи за клучен збор за разбирање текст. 26,7% ги одбираат единиците што се сретнуваат во текстот што треба да го работат на час и 20% ја вклучуваат таа лексичка единица бидејќи ја опфаќа прирачникот.

2. Како го претставувате вокабуларот?

Го претставувам вокабуларот на следниве начини:

13 risposte

Второто прашање е поврзано со начинот на претставување на лексиката на часот. За најголемиот дел од наставниците, визуелниот аспект игра најголема улога, па така, 73,3% се решаваат за визуелно прикажување на зборот, односно го запишуваат зборот на табла – 66,7% од наставниците, се служат со слики, видеа, посочување на дадениот предмет, а исто толкав процент – 66,7%, му дава предност и на аудиотивниот аспект, па за нив од огромно значење е гласовното прикажување на зборот, пред сè, од страна на наставникот, а потоа следи и користење гласовни снимки, ЦД

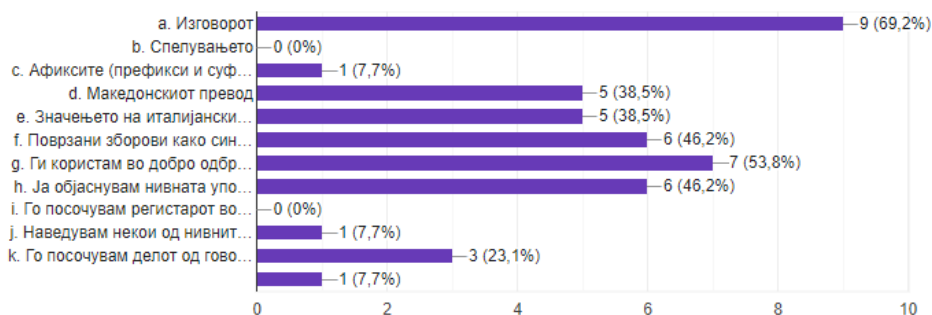
и сл. – 40%. За мал број испитаници – 20%, кинетичкиот аспект е битен, што непријатно нè изненадува ако помислиме на фактот дека се работи за ученици кај кои самата дидактика препорачува вклучување на сите сетила во наставата и дава особен акцент на активирање на движењата. Само 6% тврдат дека прават ППТ презентација во која,кога се во можност, додаваат слики за зборот.

3. На кои аспекти се фокусирате за време на наставата на лексичките единици?

Се фокусирам на следните аспекти на лексичките единици

13 risposte

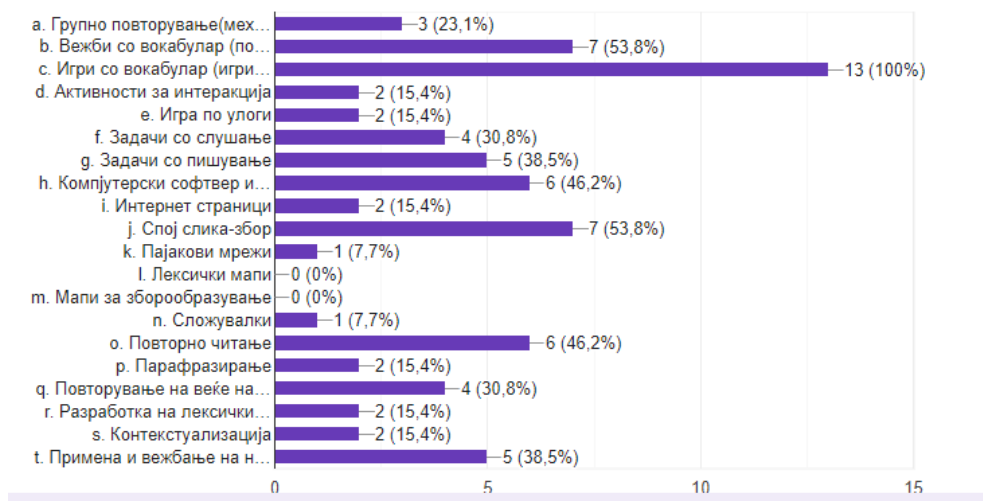

Следното прашање е, токму, за аспектите на кои наставникот се фокусира за време на наставата на лексиката. За 70% од испитаниците изговорот е клучниот аспект, зад нив следуваат објаснувања на синоними и антоними за дадената лексичка единица, давање соодветни примери во кои се сретнува таа лексичка единица и објаснувања за употребата на таа единица, на овие аспекти се фокусираат 53% од испитаниците. Еднаков број испитаници ги ставаат на исто рамниште македонскиот превод и објаснувањето на зборот на италијански (парафразирање), односно 34% од испитаниците. Сметаме дека секогаш треба да се даде предност на објаснувањето на италијански, парафразирање, наведување примери со таа лексичка единица, а дури потоа, доколку е навистина неопходно, да се даде и македонскиот превод. Ова го предлагаме бидејќи сметаме дека на тој начин учениците се постојано активни и се задржува нивното внимание на повисоко ниво. За мал дел од наставниците граматичката категорија на лексичката единица е битен елемент, само 27% навеле дека го вклучуваат тој аспект. Воведувањето на колокаците и афиксите и коренот на зборот се елементи за кои само еден наставник смета дека треба да бидат во фокусот за време на наставата, додека, сметаат дека регистарот воопшто не треба да биде споменат.

4. Кои активности или задачи ги користите за да ја олесните наставата и усвојувањето на вокабуларот?

Ги користам следниве активности или задачи за олеснување на наставата и учењето на вокабуларот

13 risposte

Четвртото прашање е за активностите или задачите што ги користат наставниците за олеснување на наставата и учење на вокабуларот. Сите испитаници (100%) на прво место ги сместуваат игрите со вокабулар (крстозбори, игри со погодување), зад нив се активностите и игрите во кои се бара спојување слика со збор – 60%. Следуваат активности со пополнување празнини и повеќекратен избор – 54%. Иста важност ѝ се дава на употребата на различни апликации и компјутерски софтвери и повторно читање – 47%. На петто место се задачи со слушање, пишување и примена и вежбање на научените елементи – 34%. Само 26% се за активности со повторување на веќе научените зборови. Активностите со контекстуализација, разработка на лексичкиот материјал со асоцијации и групно повторување се помалку застапени на часот – само 20% сметаат дека се корисни. На претпоследно место доаѓаат активностите за интеракција, игра по улоги, користење интернет-страници и парафразирање – 14% и на последно место ги сместуваат пајаковите мрежи и слојувалки, само по 7%. Испитаниците не ги применуваат лексичките мапи и мапите за зборообразување. Би сакале да напоменеме дека за ова прашање беа понудени навистина разновидни активности и сметаме дека изборот на наставниците за давање предност на одредени активности за сметка на

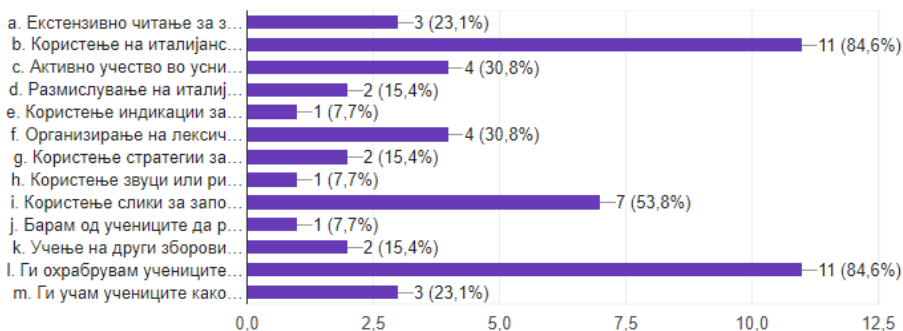
други зависи, пред сè, од возраста, интересите, контекстот и од предиспозициите на учениците.

5. Кои стратегии за учење им ги препорачувате на учениците или ги подучувате?

Им ги препорачувам или ги подучувам учениците на следниве стратегии за учење на вокабуларот:

13 risposte

Петтото прашање е поврзано со стратегиите за учење што наставниците им ги препорачуваат на учениците или ги подучуваат. Се работи за битно прашање бидејќи изборот на соодветна стратегија значи и поуспешно учење и постигнување подобри резултати. Улогата на професорот е клучна во овој процес. Охрабрувањето на учениците за користење на штотуку научениот вокабулар го зазема првото место – 87%, веднаш зад него доаѓа користењето на италијански филмови и песни за збогатување и утврдување на вокабуларот – 80% од испитаниците. Речиси половина од испитаниците препорачуваат користење слики за запомнување на вокабуларот – 47% и потоа се нижат активно учество во усни активности за збогатување и утврдување на вокабуларот – 34%, екстензивното читање за збогатување и утврдување на вокабуларот и организирање на лексичките информации на систематски начин, на пр., водење на тетратка-речник или картички за вокабуларот – 27%. По 20% препорачуваат стратегии за употреба на зборот во контекст за полесно запаметување и стратегии за учење на вокабуларот на систематски начин. Стратегиите кои наставниците најмалку им ги препорачуваат на своите ученици се: размислување на италијански, користење индикации за контекстот или слични форми за да го погодат значењето, користење звуци или рими за запомнување на вокабуларот, барање од учениците да размислуваат за нивниот напредок во учењето на вокабуларот и учење на други зборови во семантичка мрежа

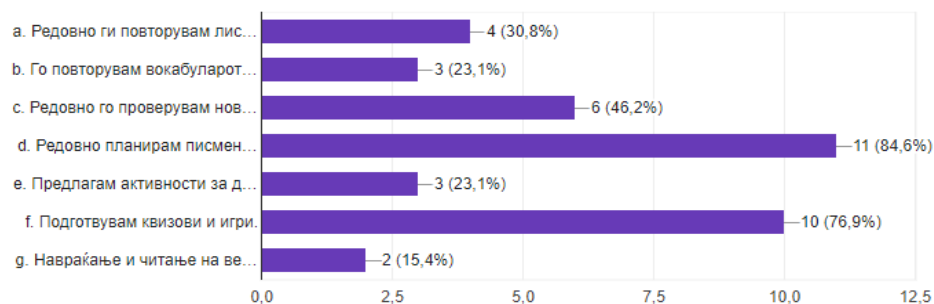
– видови превозни средства воз, автомобил, автобус, велосипед – 14%. Се забележува големо шаренило во изборот на стратегии кои се предлагаат.

6. Како го повторувате вокабуларот со учениците?

Го повторувам вокабуларот со учениците на следните начини:

13 risposte

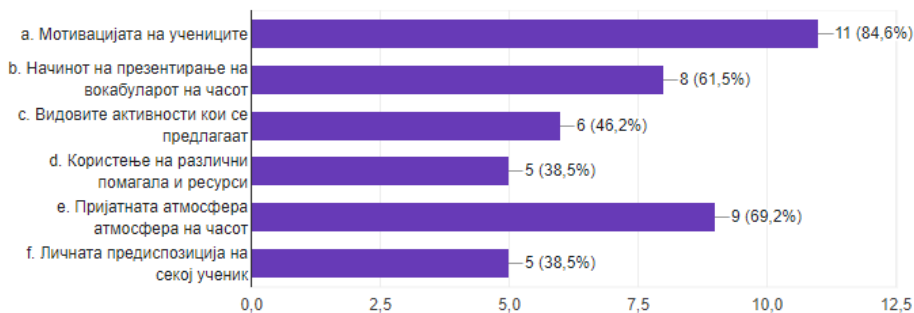

Претпоследното прашање е за начинот на кој се повторува вокабуларот со учениците. Редовно планирање писмени и усни активности за час што се фокусираат на повторување на неодамна научен вокабулар и подготовка на квизови и игри се начините со кои наставниците најчесто се служат за повторување на вокабуларот – по 74%. 40 % тврдат дека редовно го проверуваат вокабуларот, 27% од нив редовно ги повторуваат листите на нови зборови и предлагаат активности за дополнително слушање или читање во кои се јавуваат тие зборови. Мал број испитаници, само 20 % го повторува вокабуларот по семантички полиња или со навраќање и читање на веќе сработени текстови и вежби.

7. Од што е обусловено успешното усвојување на вокабуларот?

Според мое досегашно искуство во наставата успешното усвојување на вокабуларот е обусловено од:

13 risposte

Последното прашање од прашалникот има за цел да ги открие факторите што влијаат на успешното усвојување на лексиката. Мотивацијата на учениците несомнено го зазема првото место, со дванаесет испитаници или 80%, по него следува пријатната атмосфера на часот, не смееме да ја занемариме клучната улога и на афективниот филтер, во пријатна атмосфера се постигнуваат најдобри резултати. За 67%, или за десет испитаници, битен е начинот на презентирање на вокабуларот на часот. За половина од испитаниците успешноста во усвојувањето на лексиката зависи од видовите активности кои се предлагаат – 53%. Користењето на различни помагала и ресурси и личната предиспозиција на учениците се решавачки фактор за 40 % од испитаниците.

3.2. Анализа на прашалниците за ученици

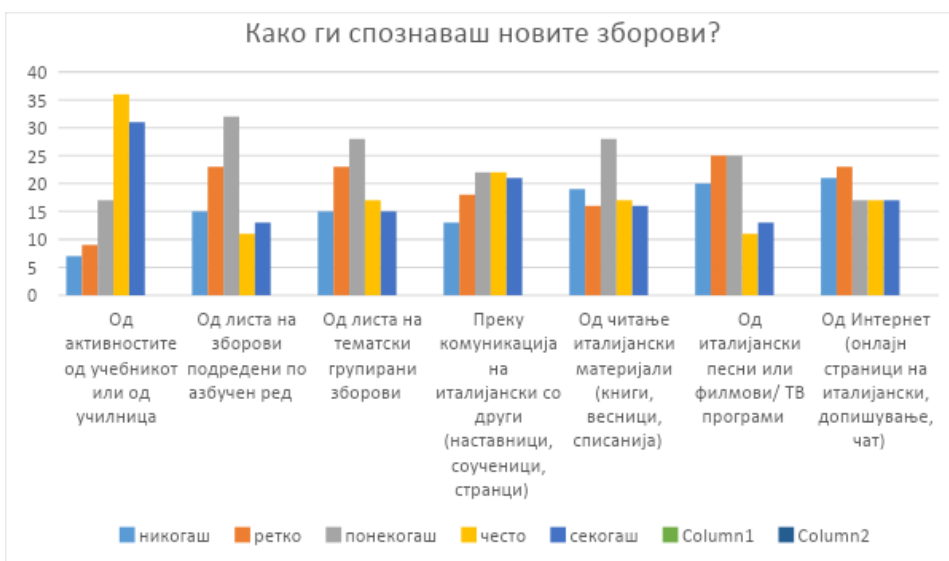
Прашалникот за ученици може да се најде на следниот линк: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeDLHvYvKiuCzT4YokEtAi_Y7N3SwJgEkxXQV_Nvx3beU4wwg/viewform?usp=sf_link

За разлика од прашалникот за наставниците, кој има за цел прибирање податоци за верувањата на наставниците поврзани со наставата на вокабуларот, стратегиите за учење, факторите што влијаат врз усвојувањето на вокабуларот, прашалникот за учениците е насочен кон прибирање податоци за учење на вокабуларот и стратегии за усвојување на вокабуларот. На секое прашање учениците треба да ја наведат честотата на секоја стратегија што ја користат.

Зачестеност на користење: 1 – никогаш, 2 – ретко, 3 – понекогаш, 4 – често, 5 – секогаш (Ликертова скала)

Прашалникот за ученици започнува со прашањето кое одделение се, за да можеме да добиеме слика за возраста на учениците. Радува големиот број испитаници кои го пополниле прашалникот – 93 ученици од сите одделенија. Најмал број испитаници се забележуваат од шесто одделение, осумнасет, или 19,4 %, додека бројот на испитаниците од седмо (27 т.е. 29%), осмо (20 т.е 21,5%) и деветто (28 т.е. 30,1 %) одделение може да се каже дека е сразмерен.

На прашањето како учениците ги спознаваат новите зборови:

- активностите од учебникот или од училиницата – за 7 испитаници не претставуваат извор за спознавање нови зборови, за 9 ретко, за 17 понекогаш, за 36 често и за 31 секогаш учебникот или училиницата се изворот за нови зборови;

- листата на зборови подредени по азбучен ред – 32 понекогаш, 23 ретко, 15 никогаш, 13 секогаш, 11 често;

- листа на тематски групирани зборови – 28 понекогаш, 23 ретко, 17 често, 15 секогаш и 13 никогаш;

- комуникација на италијански со други (наставници, соученици, странци) – 22 често и 22 понекогаш, 21 секогаш, 18 ретко и 13 никогаш;

- од читање италијански материјали (книги, весници, списанија) – 28 понекогаш, 19 никогаш, 17 често, 16 секогаш и 16 ретко;

- од италијански песни, филмови, програми – 25 ретко и 25 понекогаш, 20 никогаш, 13 секогаш, 11 често;

- од интернет (читање, допишување) – 23 ретко, 21 никогаш, 17 понекогаш, често и секогаш.

Од дадените одговори може да се заклучи дека за учениците учебникот и училиницата се главниот извор за спознавање на новите зборови. Понекогаш ги спознаваат новите зборови од листата на тематски подредени зборови и зборови подредени по азбучен ред; друг начин на осознавање на новите зборови, иако не многу чест, е комуникацијата на италијански со соучениците, наставникот и странците; многу ретко се читаат италијански материјали, не се гледаат италијански филмови, програми и песни и не се користи италијанскиот јазик за читање интернет-содржини или за допишување, т.е. не ги применуваат метакогнитивните стратегии.

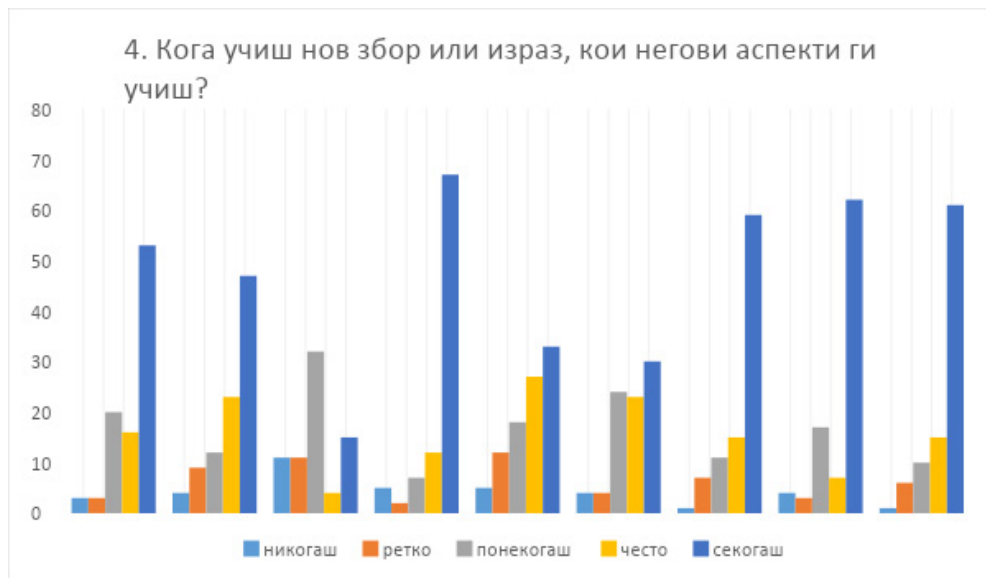

Што правиш кога ќе сретнеш нов збор:

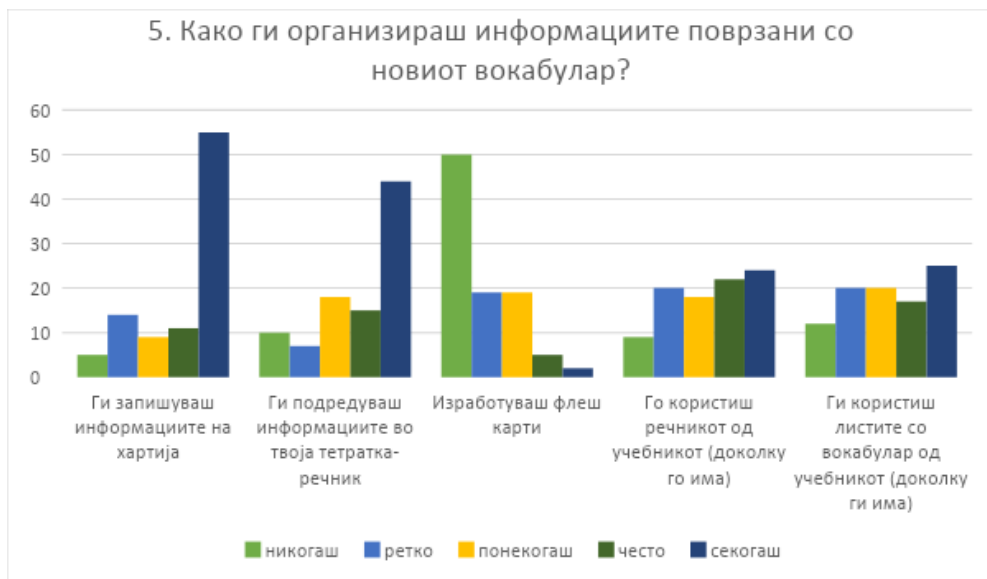
- го игнорирам – 54 никогаш, 25 ретко, 10 понекогаш, 3 секогаш и 2 често;
- првично го игнорирам, но подоцна се навраќам на него – 29 ретко, 27 никогаш, 26 понекогаш, 9 често и 6 секогаш;
- се обидувам да го одгатнам значењето од контекстот – 36 често, 23 понекогаш, 21 секогаш, 10 ретко и 6 никогаш;
- ги анализирам афиксите и коренот за значењето - 31 понекогаш, 23 често, 17 ретко, 16 никогаш и 7 секогаш;
- ги прашувам соучениците или наставникот за значењето – 44 секогаш, 23 често, 17 понекогаш, 12 ретко и 3 никогаш;
- консултирам двојазичен речник – 25 понекогаш, 24 ретко, 21 никогаш, 12 често и 12 секогаш;
- консултирам еднојазичен речник - 29 никогаш и 29 ретко, 17 понекогаш, 14 често, 7 секогаш.

Најголем дел од учениците никогаш не го игнорираат новиот збор, ретко или никогаш не се случува првично да го игнорираат, а потоа да се навратат на него. Фактот дека не ги игнорираат новите зборови особено нè радува, како и фактот дека најголемиот дел од испитаниците често се трудат да го одгатнат значењето на новиот збор од контексот. Ова укажува дека тие активно се вклучуваат во процесот на учење и ги применуваат компензациските стратегии за учење. Кога ќе сретнат нов збор, учениците немаат навика да дојдат до значењето на зборот преку анализа на афиксите и коренот. Сметаме дека ова се должи на пристапот на наставникот и на методот што тој го применува на часот. Позитивен податок е дека секо-

гаш го прашуваат наставникот или соученикот за значењето на новите зборови, отсуството на срам и соработката се сојузници, т.е. фактори што влијаат позитивно на процесот на учење. На крај, учениците немаат навика да користат речници, без разлика дали се работи за еднојазични или двојазични речници.

Кога учениците треба да научат нов збор или израз, секогаш се задржуваат на изговорот, 53 испитаници, секогаш учат како да го напишат зборот, понекогаш ги учат афиксите и коренот на зборот, секогаш го учат македонскиот превод, најголемиот дел од учениците секогаш или често го учат италијанското објаснување, често ги учат речениците наведени како примери, секогаш ги учат колокациите, начинот на кој се користи зборот и граматичката категорија на која ѝ припаѓа тој збор.

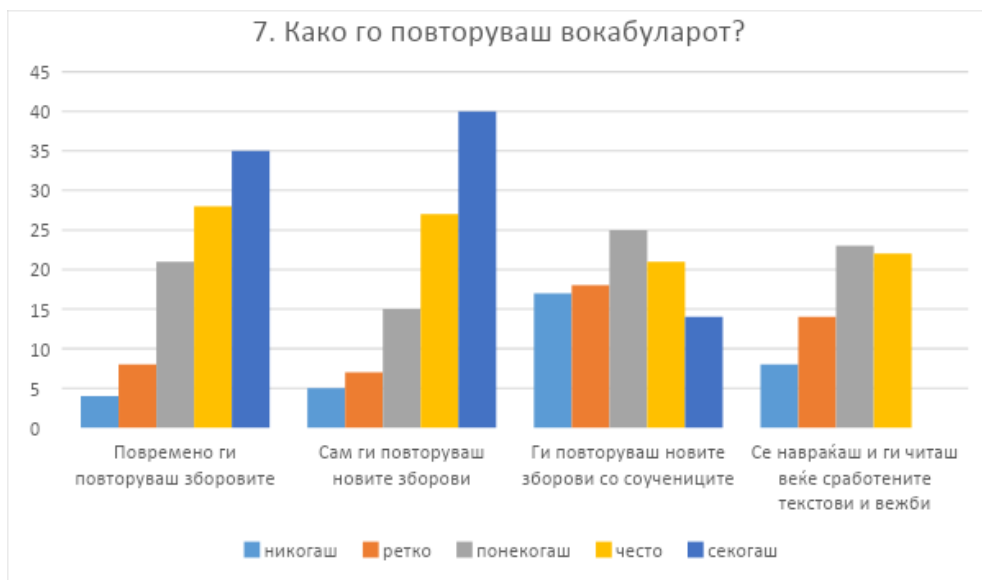

Од добиените податоци може да се заклучи дека учениците имаат многу систематски пристап во учењето на вокабуларот – 60% секогаш ги запишуваат новите зборови на хартија, 50 % секогаш ги подредуваат новите зборови во тетратка-речник, никогаш не изработуваат флеш карти, зачестено го користат речникот од учебникот. Последниот одговор е интересен за анализа бидејќи се забележува речиси рамномерна распределеност, од една страна се бележи голем број ученици кои никогаш, ретко и понекогаш ги користат листите со вокабулар од учебникот, а од друга страна, се бележи незначително зголемување на бројот на ученици кои често и секогаш ги користат листите од учебникот.

На прашањето поврзано со начините на меморирање, односно запомнување на вокабуларот, најголемиот дел од учениците секогаш (39) или често (26) практикуваат гласно да го кажуваат зборот неколкупати; зачестено (33 секогаш, 21 често, 19 понекогаш) се сретнува и препишувањето на зборот по неколкупати. Сево ова нè потсетува на важноста од аудитивниот и визуелниот аспект во процесот на учење и запомнување. Кај помнењето двојазични листи на зборови се бележи шаренило во одговорите и речиси сразмерна распределеност која осцилира од *никогаш* до *секогаш* (11, 27, 17, 20, 20). Голема зачестеност се сретнува во решавањето вежби за вокабулар – 27 секогаш го практикуваат тоа, 23 често и 25 понекогаш. Кај помнењето на зборовите преку поврзување со нивните синоними и антоними, има рамномерна распределба – 18 (не) го практикуваат никогаш или ретко, 23 понекогаш, 25 често и само 10 секогаш практикуваат да ги поврзуваат. Истото важи и за поврзувањето на новите зборови со веќе познатите и за споредбата на зборовите со слично значење и нивно заедничко запомнување. Се работи за дел од директните стратегии за учење, когнитивни и компензациски. Групирањето на зборови во низа, како дел од дедуктивното расудување, е стратегија која поретко се применува (12 никогаш, 32 ретко, 25 понекогаш, 18 често и 9 секогаш), групирањето и организирањето на зборовите по тематика/граматичка категорија се среќава ретко (22) или понекогаш (22). Иако кај составувањето реченици со нови зборови се бележат најмногу одговори за применување на оваа стратегија, не се забележува големо отскокнување во однос на

другите одговори. Слушањето гласовни снимки не се сретнува со голема зачестеност, смислување рими за поврзување на зборовите не се користи никогаш, освен понекогаш од страна на мал број ученици. Меморирање на зборовите преку нивно глумење и изготвување ментална слика за формата на зборот се одговори за кои имаме еднаква распределеност помеѓу понудените одговори, учениците немаат навика да изготвуваат цртежи за илустрација на значењето на зборот – 46 никогаш не го прават тоа, многу мал број создаваат ментална слика за формата на зборот и се трудат да ги запомнат афиксите и коренот на зборот. За многу од одговорите не можеме да констатираме што превладува, бидејќи се бележи рамномерна распределба на одговорите помеѓу понудените одговори, односно ниеден одговор не отскокнува значително.

Во врска со повторување на вокабуларот, тие секогаш се навраќаат на повремено повторување на вокабуларот, секогаш сами ги повторуваат новите зборови, често или понекогаш ги повторуваат со соучениците и често или понекогаш се навраќаат и ги читаат веќе сработените текстови и вежби.

За повикувањето на новите зборови понекогаш го користат делот што е носител на значењето, не ја применуваат секогаш когнитивната стратегија за дедуктивно расудување, а, од друга страна, секогаш се трудат да се сетат каде првпат го сретнале зборот, контекстуализацијата помага за повикување на зборовите.

Користењето на новите зборови е вистинскиот показател дали зборот е усвоен или не. Учениците секогаш се обидуваат да ги употребуваат новите зборови при зборувањето или пишувањето, понекогаш или ретко се

трудат да ги користат идиоматските изрази, исто толкав број испитаници никогаш не се труди да ги користи идиоматските изрази. За пофалба е податокот дека секогаш се трудат да размислуваат на целниот јазик и да ги употребуваат новите зборови и често во комуникацијата со соучениците, наставниците или нативните говорители ги употребуваат новите зборови.

Последното прашање од прашалникот е отворено прашање за кое се бара лично мислење што е она што најмногу им помага за запомнување на вокабуларот. Одговорите се пренесени во целост во табелата што следи³:

Nisto	Секојдневно повторување на зборовите	За да го запаметам вокабуларот најдобро ми е да ги пишувам зборовите на Италијански и превод на македонски	Povtoruvanje i pisuvanje na zborovite	Да ги пишувам и изговарам
со повторување на зборовите, со почесто повторување и користење, да ги слушам, читам почесто и така ги паметам	Комуникацијата со друга личност е нешто најдобро за да се запамти.	Za znaenje	Povtoruvanje na poveke pati	Прво ако имам некој нов збор, најчесто го поврзувам со некој друг збор
Постојано повторување на зборовите и поврзување со слични зборови	Da go povtoruvam po nekolku pati	Koga gi povtoruvam zborovite po nekolku pati	Da go zapisuvam I izgovaram	Пишување и учење
Vizuelno povrzuvanje zbor-slika, cesto povtoruvanje, povrzuvanje so nesto sto me asocira na zborot	Јас најдобро ги помнам кога ги пишувам и кога ги читам	Gi poftoruvam zborovite e nekolku pati	Најмногу ми помага тоа што ќе го повторувам често и се повеќе да го користам во изговорот на истиот за време на час и дома при учењето.	Најмногу ми помага за да го запаметам вокабуларот кога си претставувам слика пред себе-си.

³ Одговорите се пренесени во оригинал од прашалниците

Zapisuvanje vo tetratka	Da gi usam	Komunikacija so profesorkata	Според мене е повторувам вакабуларот често	Постојано потсетување
Dobrata rabota na profesorkata	Кога ги повторувам по неколку пати	да го запонам волабуларот најмногу ми помага кога ќе го напишам во тетратка, кога ќе го повторам неколку пати и кога ќе направам реченица со новиот вокабулар и со зборовите кои ги знам досега	внимавам на часот и наставничката добро објаснува	Да го пишувам повеќе пати.
Секојдневна комуникација	Мене највеќе ми помага често повторување на вокабуларот и новите зборчиња.	Ги пишувам сите зборови неколку пати во тефтер што ми е дома и си ги повторувам неколку пати во себе	Со повторување на зборот повеќе пати	Пишување-то на преводот на зборовите и консултацијата со наставничката
постојано повторување на зборовите	Домашното	Koga ke go povtoruvam zborot vo sebe povekje pati ili pak ke go zapisam vo tetratka povise pati	Koga citam poveke pati	Да ги повторувам зборовите по неколу пати и да ги пишувам неколку пати
Да ги пишувам и изговарам	Играњето игри со новите зборови.	Најмногу го памтам вокабуларот до диктати дадени од страна на наставникот.	Да ги повторувам веќе изучените зборови по често	Со читање на зборовите

Прво ако имам некој нов збор, најчесто го поврзувам со некој друг збор	Читајќи го преводот на нив, така најлесно го запомтувам	Пишување и изговарање	Povtoruvanjeto na novite izuceni zborovi i sozdavanjeto recenici so niv	Со пишување
Пишување и учење	Da go povtoruvam poveke pati	So objasnuvanje na casovite	Da gi ucam zborovite	Da gi povtoram ponekolku pati
Најмногу ми помага за да го запаметам вокабуларот кога си претставувам слика пред себеси.	Ucenje i citanje na zborovite	Nemam odgovor	Мене најмногу ми помага да го запишам на лист и да го повторам повеќе пати	Na mene najmnogu mi pomaga koga ke povtoram povejke pati zborovite
Постојано потсетување	Повторување-то и пишувањето	Со што завршуваат (пр. Are, ere и Др.)	пишување	Преку слушање на песни
Да го пишувам повеќе пати.	Po interesniot izgovor na zborovite	poveke komunikacija i vnimanie od strana na ucenikot i profesorot.	Jas secogas gi citam zborovite i gi pisuvam na list	najmnogu vezbanje
Пишувањето на преводот на зборовите и консултацијата со наставничката	Користење на интернет и користење дома	Пишување	Mi pomaga da sto go ucam toa	moe mislenje e deka na mene mi treba poveke vnimanie od strana na profesorot za da zapamtam neкои vokabular

Да ги повторувам зборовите по неколу пати и да ги пишувам неколку пати	Да го повторам повеќе пати	Наставниците	Да ги повторувам веќе изучените зборови по често	Моето лично мислење за да го запознам вокабуларот е кога често ќе ги употребувам новите зборови
Да ги пишувам и изговарам	Играњето игри со новите зборови.	Најмногу го памтам вокабуларот до диктати дадени од страна на наставникот.	Povtoruvanjeto na novite izuceni zborovi i sozdavanjeto recenici so niv	Со читање на зборовите
На мене најмногу ми помага да го запознам вокабуларот, да ги повторувам зборовите повеќе пати, или го користам преводот на македонски јазик	На мене најмногу ми помага да го запознам вокабуларот, да ги повторувам зборовите повеќе пати, или го користам преводот на македонски јазик			

Одговорите прикажани во табелата се поистоветуваат со одговорите на учениците на претходните прашања, повторувањето, пишувањето, изговорот, читањето, употребата на новите зборови, составување реченици со новите зборови, комуникација со наставникот или соучениците се одговорите кои доминираат. Иако се сретнуваат поретко, сметаме дека, сепак, треба да ги наведеме и другите одговори кои се наведени како добра работа на професорот – игри со новите зборови, диктат, вниманието од професорот, интернетот, домашните задачи и италијанските песни се стратегиите кои на учениците најмногу им помагаат за запознавање на вокабуларот.

4. Заклучок

Резултатите од истражувањето ги потврдија хипотезите што си ги поставивме на почетокот на истражувањето. Се бележи расчекор во твр-

дењата на наставниците и учениците, учениците не ги познаваат доволно стратегиите за учење и не секогаш истата стратегија е ефикасна и може да вроди со плод.

Библиографија:

- Димитров, В. Н., Митрева Е., Серафимова, М. (2017). *Методологија на научно истражувачка работа*, Штип, 322 стр.
- Митковска Јованова, С., *Посџайки и инструменти за собирање на податоци – Тестирање и тестови на знаења*, pdf.
- Никодиновска, Р. (2009) *Дидактика и евалуација на преведувањето од италијански јазик на македонски и обратно*, УКИМ.
- Oxford, R. (1990) *Strategy Inventory for Language Learning*, SILL, Oxford.

Branka Grivchevska

ANALYSIS OF QUESTIONNAIRES FOR DATA COLLECTION ABOUT LEARNING STRATEGIES AND VOCABULARY ACQUISITION

Abstract

The main goal of this paper is to present considerations related to the teaching and learning of vocabulary in primary schools in Macedonia, where Italian is taught as a second foreign language. For the purposes of the research, two types of questionnaires (surveys) were conducted, each consisting of a dozen questions, one intended for Italian language teachers and the other, for students from 15 elementary schools. Through the analysis of the data from the questionnaires, we tried to identify the strategies for studying and acquiring the vocabulary (lexical competence) applied by the students on the one hand, and on the other hand, the approaches and methods applied by their teachers in the teaching of the Italian language.

Keywords: vocabulary, lexical competence, learning and acquisition strategies, teaching techniques, questionnaire (survey).

Клучни зборови: лексика, лексичка компетенција, стратегии за изучување и усвојување, наставни техники, прашалник.

УДК 821.112.2-992

Милица Денковска

**ПРЕТСТАВАТА ЗА МАКЕДОНИЈА ВО
ГЕРМАНСКОЈАЗИЧНИТЕ ПАТОПИСИ
(експозе на одбранет докторски труд)**

Вовед

Во книжевната наука постојат многу различни дефиниции за поимот „патописна книжевност“, но, всушност, најнапред би требало да се нагласи дека станува збор за генерички термин за еден вид книжевен жанр во кој се прикажани вистински или измислени патувања. Од една страна, патописот ги вклучува практично ориентираните прирачници за патување, кои обезбедуваат корисни информации за патниците, како што се туристичките водичи, како и научните описи на патувањата (истражувачко патување) во форма на патописни дневници или скици. Од друга страна, пак, во патописната книжевност спаѓаат и книжевниот патопис, патописниот расказ и патописниот роман, во кои книжевно се креираат реалните или измислените искуства од патувањето. Значи, во прв план станува збор за жанр кој ги интегрира како реалните, фактографските, така и фикционалните аспекти и во овој контекст би се согласиле со стојалиштето дека „сериозната анализа на овој дифузен, би рекле, во многу аспекти хибриден и, за жал, долго време запоставуван книжевен жанр, всушност, изискува секако еден мултидисциплинарен пристап.“ (Николовска, 2018: 392)

Самата патописна граѓа вткаена во творештвото на патописецот е израз на субјективните аспекти – перцепцијата, претставата и целите на авторот и на поширокиот објективен културно-историски контекст. Овие аспекти не се однесуваат само на германскојазичните патописи за Македонија, кои се предмет на нашето истражување, туку, исто така, се

значајни и за истражувањето на патописот, воопшто, при што можат да дадат вредни претпоставки за условите и контекстот на настанувањето на еден патопис и за неговата книжевно-естетска интерпретација. Кон прашањата за перцепцијата, претставата и целите при сфаќањето на особеностите на патописниот текст, исто така, историскиот развој на жанрот може да биде од помош.

Патописот секогаш претставува документ што е збир на перцепциите на субјектот кој патува. Патникот запишува како ја восприемал и доживеал средбата со еден (повеќе или помалку туѓ) простор и светоглед, како го разбира, перципира и, потоа, како натаму книжевно го процесира при запишувањето на впечатоците. Оттаму, произлегува дека, кога се испитуваат „перцепциите“ претставени во патописот, треба подеднакво да се разгледаат и самиот субјект и „перципираниот“ свет на објекти. И субјектот и објектот подлежат на внатрешни и надворешни влијанија, а како резултат на нивната меѓусебна „средба“, можни се различни облици на повеќе или помалку реални, објективни или вистинити патописни впечатоци.

Објективноста во приказот на „туѓоста“

Во овој докторски труд дојдовме најнапред до заклучокот, дека перцепциите за една поинаква културна средина се, речиси, секогаш обременети со товарот на сопствениот културен авторитет што постои кај авторот на патописот. Процесот на восприемање, организацијата и обработката на восприемените информации не се случува на *tabula rasa*, напротив, тој е многу повеќе под влијание на категоризацијата на информациите и стереотипизирањето, кои не се засегнати само од информациите од и за природниот животен свет, туку го опфаќаат и социјалното опкружување на авторот. Централен механизам при настанувањето на стереотипите постои во генералната подготвеност на субјектот за социјална категоризација, како на пример, луѓето да се делат во припадници на свои или на туѓи групи. При контакт со туѓите култури, ова категоризирање и стереотипизирање во многу случаи во патописите игра одлучувачка улога.

Книжевното инсценирање на туѓоста мора да следи и одредена наративна драматургија што ја избегнува илузијата за разбирање, за да може туѓото, воопшто, да биде евоцирано како туѓо. Но, истовремено, инсценирањето на туѓото мора да се надврзе и на познатите шаблони, за да може туѓоста да ја прикаже како културолошки разбирлива. За оваа констелација на интеркултуролошко разбирање помеѓу туѓото и сопственото, парадигматично стои книжевното писмо, кое „од туѓина“ е адре-

сирано кон „домашниот простор“ и со тоа го маркира интермедиијарниот културолошки простор.

Патописецот го носи потенцијалот на некој што се труди да ја инсценира туѓоста без нејзино стереотипизирање. За Франсис Бекон, патниците на ренесансата откриле пред сè „нов континент“ на вистината, кој се базирал врз искуството и набљудувањето, а не врз авторитетот на претходниците. Токму патописите биле тие кои го обезбедиле спроведувањето на новите информации (или новите вистини) кои ги поставиле основите за научните и филозофските револуции на седумнаесеттиот век. Како странец во туѓа земја, патописецот, бидејќи не е врзан преку корените за сингуларните составни делови или за едностраните тенденции на локалната група, кон нив зазема пообјективен став, којшто не означува едноставно дистанцирање и неинволвираност, туку посебна формација од далечина и близина, рамнодушност и ангажираност. Но за да биде објективен, тој не смее да биде врзан со никакви предефинирани детерминанти кои би можеле да ги прејудицираат неговата пристрасност, неговото разбирање, неговата процена на даденостите.

Нашата научна дискусија покажа дека и за германскојазичните патописци кои го посетиле Балканот од крајот на осумнаесеттиот век, тоа било речиси невозможно. Некои го посетиле од љубопитност, како туристи, но повеќето дошле со одредена цел: да проучат одредена земја од политички, економски или воен агол. А, извештаите од патувањата најчесто биле напишани и објавени за широката јавност, која обичните факти ги сметала за злодејни, па оттука сликата за Балканот честопати била зачинета со пристрасност и предрасуди, а перцепцијата, исто така, била обоена и од политичките симпатии на авторот.

Македонија во германскојазичните патописи

Во теорискиот дел на оваа докторска дисертација укажавме на тоа кои се многубројните предуслови кои ќе ја оневозможат објективната перцепција на патописецот. Формите во кои патописот го опишува туѓото се одредени преку социјалниот статус на патописците и нивната инволвираност во менталитетот на општествените групи, а суштински зависат и од техничкиот и организацискиот стандард. Конечно, тие се и под влијание на личните диспозиции на патописецот, кои се кристализирани во образованието, предзнаењата, интересите, како и во општите перцептивни способности на авторот. И, секако, голема улога во инсценирањето на туѓата култура од страна на германскојазичните патописци е

тенденцијата да се потврди сопствениот „просветителски напредок“ и со тоа сопствената супериорност во однос на неразвиениот Балкан. Потврда за оваа констатација наоѓаме кај повеќето анализирани патописи во овој труд, на пример, кај Мајр и фон Хан, кои не навлегуваат во причините за состојбите поврзани со нивните заклучоци и споредби во однос на населението во Македонија за време на нивните патувања. Честопати авторите ги споредуваат посетените македонски места со германските, како на пример, Јохан Георг фон Хан (Hahn, 1868: 161) кој, патувајќи покрај Криволак и Пепелиште, ќе направи споредба помеѓу германскиот и, да го наречеме, христијанскиот менталитет на поднебјето. Одејќи токму под пепелишките куќи, на крајот на улицата тој и неговите сопатници виделе многу насобрани луѓе што ги набљудувале молчешкум и индиферентно – однесување коешто Хан нагласува дека често го забележувал кај Бугарите. Она што тој го смета за особено необично, биле самите селски деца, кои до некаде ги придружувале, но не прозборувале збор ниту меѓу себе. Тука авторот споредбата ја прави со малите селски Германчиња, кои, кога вака би здогледале за прв пат тесен барјак на бротче со куќичка и полно со странски луѓе кои пловат по нивната река, би ги пресретнале со таква викотница, па можеби нивното чудење би одело и дотаму што би почнале да фрлаат со камења на една ваква појава. Во секој случај, патописецот фон Хан воопшто нема да посвети ниту една од своите мисли на толкување на таквото детско однесување или на апатијата на локалните жители, ниту пак ќе навлезе во паралелна анализа на едниот и другиот менталитет, условен од општествените околности во кои овие групи живеат. На истиот начин ќе го коментира и „ниското културно знаење“ и големото губење време и сила поради нискиот степен на образование, коментирајќи ја неискористената сила на реката Вардар во селските воденици.

За разлика од фон Хан, Херман Вендел во своите „Југоисточноевропски прашања“ суштински навлегува во состојбата на македонскиот селанец (Wendel, 1918: 189), објаснувајќи дека е експлоатиран од двајца господари, од спахијата и од бегот, дека е згмечен од неописливиот притисок и товар, напуштен и оставен на милост и немилост од секаков вид насилство, тој под власта на големопоседникот водел живот што едвај заслужувал да се нарече живот. Без разлика дали тој копал во полињата и ливадите со своето семејство од утро до вечер или дали работел нешто друго, годишниот приход од напорите на целото семејство никогаш не обезбедувал доволно средства за еден човечки достоин живот.

Патописецот Хајнрих Барт е уште потемелен во своите опсервации, на пример, тој во неговиот патопис „Патување низ внатрешноста на европска

Турција“, при посетата на Радовиш, ќе запише дека „овде личниот имот е исклучително ограничен преку најсрамниот и најнемилоѕрдниот деспотизам практикуван одозгора“ (Barth, 1864: 113), каде што ќе биде сведок на срамен начин на зголемување на данокот на грозје. Патувањето на Хуго Гроте од Битола до Охрид во 1902 година е од географска и етнографска природа и изобилува со живописни впечатоци од природата, исполнети со позитивни чувства, а содржи и бројни фотографии од прекрасните предели кои ги опишува, како и од градовите кои ќе ги посети. Сепак, фотографијата насловена „Јужнословенка од Битолската област“ не е проследена со опис, и покрај нејзината живописна носија, а не е направен обид да се открие нејзината национална припадност. Затоа, пак, авторот (Groethe, 1913: 181) се задржува на детален опис на неговото јавачко искуство – јавање на дрвено седло од локална изработка – укажувајќи на неудобноста, потенцирајќи ја разликата со „европското седло“ до кое, за жал, не успеал да дојде во Битола. И Лудвиг Лесен во својот патопис „Вдолж и попреку низ Балканот“ смета дека „на Ориентот треба да му се постават фини европски стандарди, за да може во целост да се ужива во него“ (Lessen 1914: 92). За населението во Скопје ќе процени дека се, пред сè, Турци и Албанци, додека албанските христијани и Бугарите се ретки. Ханс Фридрих Блунк својот прирачник „Иднината на Македонија. Прирачник за трговци, новинари и патници“ го издава со цел, не само да се запознае германската јавност со условите во Македонија, туку и да се насочи вниманието на германската дипломатија кон Македонија, за да се спроведе економска доминација во Македонија. Авторот (Blunck, 1912: 11) овде прави разлика помеѓу Бугарите и - како што ги нарекува - „луѓето кои денес ги нарекуваме Бугари“, но единствените позитивни карактеристики кои ги наведува за Македонците се добриот семеен живот и воинствениот дух.

За разлика од него, германските истражувачи за време на Првата светска војна нудат сосема поинаква слика: Франц Дофлајн и Леонард Шулце Јена во своите монографии за Македонија даваат извонредни описи на природните убавини, за животот на населението, и (и покрај влијанието на нивните бугарски колеги) ги препознаваат Македонците како народ со посебен идентитет. Авторот кој најдобро ги опишува околностите со кои македонскиот народ се соочувал со векови, кои ги поткрепува како историчар, а за кои пишува како писател, филозоф и социјалдемократ, е Херман Вендел. Во неговите дела, средбите со населението се „од прва рака“, заклучоците се јасни: „Македонецот останува Македонец, независно од промените во неговото презиме: од Јордан, до Јордановиќ,

преку Јорданов до повторното Јордановиќ.“ (Wendel, 1920: 75) И покрај емоционалноста во неговите истражувања, како резултат на субјективната приврзаност кон идејата за обединување на Јужнословените, неговите трудови се со висок степен на објективност и критичност. А, личните емоционални интереси се најзастапени во современите патописи на Петер Хандке, со кои се вклучува во дебатата во врска со војните на Балканот во 90-тите години на минатиот век. Во „Патувајќи вчера“ Хандке не нуди само прекрасни описи на македонската природа на неговиот уникатен поетски начин, туку претставува голем дел од себеси, „размислувајќи инволвирано“ (Handke, 2005:27). А, неговото дело „Приказна за покривките за глава во Скопје“ наликува на еден вид постмодерна верзија на описот на народните носии, со кои Дофлајн во својата книга за Македонија се обидува да одгатне од кое село доаѓаат жените што ќе ги сретне на пазарот во Скопје. Емоционалното влијание се забележува и во „Воениот дневник“ на Волф Ошлис, но во неговата книга забележуваме прецизен и детален опис на случувањата во Македонија во периодот помеѓу 2001 и 2004 година, а што се однесува до деталите и веродостојноста, истото би можеле да го заклучиме и за туристичкиот водич „Северна Македонија“ на Филип фон Опелн.

Заклучок

На крајот можеме да го изведеме заклучокот дека согласно со историскиот развој на патописниот жанр, политичките и воените околности и сојузничките релации и интереси на земјите од германскојазичното подрачје, но и личните афинитети на писателите, приказот на Македонија во патописите што се предмет на анализа во овој труд, варираат од критички дистанцирана и напати стерописки исполнета претстава за Македонија, до голема емпатија и симпатии за овој простор и неговите жители. Додека патописите до деветнаесеттиот век се, главно, емпириски, а потоа преминуваат повеќе во дескриптивни, за патописите, пак, од дваесеттиот век и за современиот патопис е карактеристична емоционалната инволвираност на авторот. Сепак, како заедничка нишка се провлекува, освен автобиографскиот елемент како општо својство на патописот како книжевен жанр, елементот на дистанца во однос на источноевропското, односно балканското тло. Без разлика дали авторот свесно сака да ги истакне општествените разлики и степенот на развој, и со која цел, останува фактот дека до ден-денешен низ германскојазичната, како и, воопшто, западноевропската претстава за источна Европа и Балканот сè уште се

провлекува наследството од првичната идеја за овие простори создадена пред повеќе стотици години во земјите на просветителството.

Справувањето со далечни и непознати простори, како и сопствениот предизвик за преземеното патување, сè уште е еден од главните извори на инспирација за книжевните автори. Што се однесува пак до иднината на патописот во однос на веродостојноста, формите на восприемање повеќе не се потпираат на емпиријата, непосредното искуство може да се замени со помош на омилениот медиум. Првобитното прашање дали патникот лаже, во овие патописи повеќе и не се поставува: стандардизирањето на предметот на неговото искуство не му остава друг избор, освен да ја каже вистината – вистина која никој повеќе не сака да ја слушне, бидејќи сите веќе ја знаат.

Библиографија:

- Николовска, З. 2018. *Рефлекси на групоста – Македонија во германскојазичната иајнојисна литература*, XLIV Зборник на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид 17.-18. Јуни 2018. (391-396).
- Шулце Јена, Ј. 2010. *Македонија. Прегел и култура на живеење*. Скопје: Македоника.
- Васон, Ф. (1901) *Novum Organum*. New York: P. F. Collier and Son.
- Bart, H. (1864) *Reise durch das Innere der europäischen Türkei*. Berlin: Verlag von Dietrich Reimer.
- Blunck, H. F. (1912) *Die Zukunft Mazedoniens. Ein Handbuch für Kaufleute, Journalisten und Reisende*. Hamburg: Verlag von Richard Kermes.
- Brenner, P. (1989) *Der Reisebericht. Die Entwicklung einer Gattung in der deutschen Literatur*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Brenner, P. (1990) *Der Reisebericht in der deutschen Literatur*. Tübingen: Niemeyer.
- Doflein, F. (1921) *Mazedonien. Erlebnisse und Beobachtungen eines Naturforschers im Gefolge des deutschen Heeres*. Jena: Verlag von Gustav Fischer.
- Grothe, H. (1903) *Auf türkischer Erde: Reisebilder und Studien*. Berlin: Allgemeiner Verein für Deutsche Literatur.
- Grothe, H. (1913) *Durch Albanien und Montenegro*. München: Martin Mörikes Verlag.
- Hahn, J. G. von. (1867) *Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar im Auftrage der K.K. Akademie der Wissenschaften unternommen im Jahre 1863*. Wien: Aus der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei.
- Hahn, J. G. von. (1868) *Reise von Belgrad nach Salonik. Nebst vier Abhandlungen zur alten Geschichte des Morawagebietes*. Wien: Verlag von Tendler & Comp.
- Handke, P. (2005) *Gestern unterwegs, Aufzeichnungen November 1987-Juli 1990*. Salzburg und Wien: Jung und Jung Suhrkamp Taschenbuch Verlag.
- Handke, P. (1995) *Noch einmal für Thukydides*. Wien/Salzburg: Residenz.

- Lessen, L. (1914) *Kreuz und Quer durch den Balkan. Reisebilder von Ludwig Lessen*. Berlin: Verlag Buchhandlung Vorwärts Paul Singer GmbH.
- Oppeln, P. von. (2020) *Nordmazedonien. Mit Skopje, Ohridsee und allen Nationalparks*. Berlin: Trescher Verlag.
- Oschlies, W. (2004) *Makedonien 2001-2004. Kriegstagebuch aus einem friedlichen Land*. Berlin: Xenomoi Verlag.
- Wendel, H. (1918) *Südosteuropäische Fragen*. Berlin: S. Fischer Verlag.
- Wendel, H. (1920) *Von Marburg bis Monastir. Eine südslawische Reise*. Frankfurt am Main: Druck und Verlag der Frankfurter Societäts-Druckerei GmbH.

Milica Denkovska

THE REPRESENTATION OF MACEDONIA IN GERMAN-LANGUAGE TRAVELOGUES

Abstract

In the German-language travelogues, the term Macedonia is mostly used almost exclusively as a geographical designation. The reasons for this lie in the author's perception, which is basically burdened by his own mission, cultural background and already (subtly) imposed stereotypes built on the basis of previous knowledge (information that is also shaped according to these factors).

The missions are different: economic, political, natural-scientific, religious, sociological-ethnological, in some cases literary-scientific. That is why it is difficult to identify the literary genre in one of the established literary frameworks. What can be confirmed about this genre with absolute certainty is its multidisciplinary approach, and it will be investigated from this perspective.

In this doctoral dissertation, all the factors that influence the perception of the travel writer during his creation will be considered, while analyzing the very nature of the travel-writing genre, its development and goals. The aim is to present the representation of Macedonia in German-language travelogues from all aspects, focusing centrally on the travel writer and covering all the factors influencing his work as he presents Macedonia in his works.

Key words: travelogue, otherness, perception, representation, Balkans, Macedonia

Клучни зборови: патопис, туѓост, перцепција, претстава, Балкан, Македонија

УДК 82.0:316.74

Ведран Диздаревиќ**НЕОЛИБЕРАЛИЗМОТ И МЕТОДОТ НА „ДВОЈНА ИСТОРИЗАЦИЈА“
ВО ПРАВИЛАТА НА УМЕТНОСТА НА ПЈЕР БУРДЈЕ****Вовед**

Во посткриптот на *Правилата на уметноста* Бурдје експлицитно ги определува главните поттици за пишувањето на неговата книга посветена на францускиот книжевен XIX век, книжевната теорија, симболичкиот капитал, статусот на авторот и на делото во книжевното поле: имено, автономијата на книжевноста стекната (или подобро кажано, освоена) во XIX век, со сето тоа што тој процес го подразбира (харизматично „славење“ на авторот, фетишизација на книжевните текстови, етаблирање на естетскиот поглед, создавање на „анти-економската“ економија на книжевноста итн.), може да се загуби за миг, под притисок на хетерономните сили на полето на моќ.¹ Тоа значи дека поимањето на книжевноста единствено може да се сфати во тие рамки на прогресивно зголемување и регресивно опаѓање на автономијата.

¹Целосниот цитат од *Посијскрипцијата* гласи: „Јасно е... дека интелектуалното (или, уште појасно, автономното поле што го прави интелектуалецот возможен) не е институтирано еднаш за секогаш со Зола и дека другите поседници на културен капитал секогаш може да „регресираат“, како резултат на дезинтеграцијата на таа нестабилна комбинација што го дефинира интелектуалецот, кон една или друга навидум ексклузивна позиција, или кон улогата на „чист“ писател, научник или припадник на академската сфера, или кон улогата на политички актер, новинар или политички експерт. Згора на тоа, сосем спротивно од тоа што наивната Хегелијанска визија на историјата на интелектуалците не тера да го веруваме, правото на автономијата што е впишано во самата егзистенција на полето на културното производство мора постојано да мисли на пречките и моќите што постојано се обновуваат, без разлика дали се справуваме со надворешни моќи како што е црквата, државата или големите економски претпријатија, или внатрешни моќи, особено они коишто се поврзани со контролата на специфичните инструменти на производството и дистрибуцијата (издаваштво, радио, телевизија.“ (Bourdieu 1995: 243)

Во овој труд, најпрво ќе ја претставиме политичката и економската програма на неолиберализмот и ефектот што таа го има врз книжевноста. Ќе покажеме дека критиката на капитализмот на Бурдје може да се спореди со критиката на „културната индустрија“ на Адорно и Хоркхајмер и со критиката на доцниот капитализам на Фредерик Џејмисон. Во вториот дел ќе го претставиме централниот метод на Бурдје за анализирање на книжевните текстови и на книжевноста, на поимот „двојна историзација“, со која ја надминува опозицијата на „внатрешните“ и „надворешните читања“. Неговата методологија ќе ја споредиме со низа марксистички теоретичари кои ја поимаат книжевноста на сличен начин, како што се Валтер Бенјамин, Рејмонд Вилијамс, Тери Иглтон и Фредерик Џејмисон, но и ќе ги навестиме некои од разликите што постојат помеѓу нив. На крајот, ќе покажеме како методот на „двојна историзација“ е централен, истовремено, за правилно разбирање на книжевноста и на книжевните текстови и за формување функционална стратегија во борба против тиранијата на полето на моќ, манифестирано преку политичката и економската програма на неолиберализмот.

1. „Конзервативните револуции“, неолиберализмот и книжевноста

Главната закана за книжевноста на крајот на XX век, според Бурдје, е подемот на неолиберализмот во политиката и економијата. Во тоа тој е сличен со Фредерик Џејмисон, кој во своето централно дело – *Послџмо-дернизам, или, културнаиџа лџика на доцниџи кџиџиџализам* – исто така, се обидува да ја поима книжевноста по сериозните економски, политички и културолошки промени во Западното општество, во моменти кога „разменската вредност станува до таа точка генерализирана што е избришана и самата меморија на употребната вредност“. (Jameson 1991: 18) Но, поимањето на Бурдје е значително различно, иако сличностите помеѓу овие двајца автори заслужуваат подлабока анализа. Имено, методот на Бурдје иако е историски, во ниеден случај не може да се смета за дијалектички; а оној на Џејмисон, пак, е дијалектички во своето јадро; покрај тоа, двајцата автори имаат комплетно различна визија за стратегиите на отпор што треба да се преземат во однос на овие политички и економски закани.²

² Фредерик Џејмисон, на пример, не ја прифаќа тезата дека „полу-автономијата“ на културата во епохата на доцниот капитализам е уништена. Тој, од својата дијалектичка и марксистичка гледна точка зборува дека „разложувањето на автономната сфера на културата треба попрво да се замисли како експлозија: една запрепаствувачка експанзија на културата низ целиот општествен простор, до таа точка што може да се каже дека се во него – од економската вредност и државната моќ, до праксите до самата структура

тичкото размислување, двете повторно претставени како „објективни“, „неутрални“ и „универзални“ (Бурдје, 2006; Bourdieu, 1998). 4. Обид за нивелирање на автономијата на посебните, полу-автономни полиња, како што се оние на културата, уметностите и науката.⁷

Целиот овој процес е потпомогнат од полињата што историски не успеале да се изборат за својата автономија и не развиле свој партикуларен хабитус и *illusio*, какви што се полето на новинарството и полето на телевизијата, и заради тоа „природно“ се приклучуваат кон логиката на полето на моќ, односно на економијата и политика. (Бурдје, 2006). Последиците на неолиберализмот по автономните општествени полиња Бурдје ја ословува како „тиранија“: во неговиот вокабулар (под влијание на Паскал и Кант) тиранијата е всушност хетерономен принцип на владеење, кога полето на моќ ги преплавува и ги покорува посебните закони на автономните полиња (Bourdieu, 2014: 221). Во книжевноста⁸ неолбералната идеологија, речиси, целосно го елиминира производството на „долга патека“ (*à long terme*), што се стреми кон акумулација на симболички капитал, создавање авангардни дела и класици; а го фаворизира производството на „кратка патека“ (*à court terme*), коешто е исклучиво ориентирано околу акумулација на материјален профит и издавање на бестселери и комерцијални дела.⁹ Овие тенденции најдобро се гледаат во водењето на издавачките куќи, бидејќи Бурдје смета дека и таму се случуваат „конзервативни револуции“, под влијание на „конзервативните револуции“ во политиката и економијата.¹⁰ Исто така, нападната е автономијата на интелектуалецот –

⁷ „Беа потребни повеќе столетија, како што покажав во мојата книга *Правилата на уметноста*, за правниците, уметниците, писателите, научниците, да ја стекнат својата автономија во однос на властите – политичката, религиозната, економската – и да можат да ги наметнат своите сопствени норми, своите специфични вредности, особено на вистината, во нивниот сопствен универзум, нивниот микрокосмос... Овие придобивски на слободата се насекаде загроени, и тоа не само од полковниците, диктаторите и мафијата; загроени се од најподмолните сили, оние на пазарот...“ (Бурдје 2006: 104)

⁸ Во доменот на филмот, под притисок на големите продукциски куќи чија главна цел е да се направи профит, авторското кино исчезнува. Автономните режисери имаат се помалку моќ при одлучување на последниот рез на филмот. Режисорот потпаѓа под тиранијата на продуцентите и на останатите технички лица. Имаме регресија од уметничко дело кон производ, од автор кон инженер или техничар за специјални ефекти и од актер кон ѕвезда. Во доменот на музика – особено на поп музиката – случајот е сличен, бидејќи квалитетот на музиката се определува според слушаноста на топ-листите, а уметничката автономија е заменета исклучиво со барањата на публиката (Bourdieu, 2009: 343).

⁹ Во *Правилата на уметноста* Бурдје ја илустрира разликата помеѓу двата типа производство преку споредбата на француските издавачки куќи „Лафон“ и „Минус“. Наспроти бестселерите на „Лафон“ се поставени драмата *Чекајќи го Годо* од Семјуел Бекет и романот *Љубомора* од Алан Роб-Грије. Долгорочниот успех на двете авангардни дела Бурдје го илустрира преку графикон на продадени примероци низ текот на годините (1993: 97–98).

¹⁰ Во есејот *Конзервативна револуција во издавачкото* Бурдје забележува дека овој процес се манифестира со тоа што малите, авангардни и специјализирани издавачки

процес кој е најмногу потпомогнат од медимите и новинарството – кои во јавниот простор единствено го дозволуваат присуството на политизирани и комерцијализирани интелектуалци; а говорот на посебните полиња го хомогенизираат и го нивелираат.¹¹

За полето на моќ, накратко, книжевното дело не постои како автономен уметнички објект, туку како производ со кои треба да се тргува. До тука потфатот на Бурдје изгледа сличен со анализата на „културната индустрија“ и капитализмот од средината на XX век од страна на Хоркхајмер и Адорно во *Дијалектиката на просветителството* (Horkheimer, Adorno: 2002). Сепак, повторно, како и во случајот со Џејмисон, пристапот на Бурдје е суштински поразличен, затоа што се темели на целосно поинаква методологија и изведува суштински поразлични заклучоци.

2. „Двојното читање“ и моќта на „прекршувањето“

Ваквата состојба во книжевноста, кога „еколошките предуслови на уметноста се уништени“, изискува и нов методолошки пристап и темелно реосмислување на клучните категории во теоријата на книжевноста, теорија која истовремено ќе ги земе предвид и грубата комодификација на книжевноста и посебноста на книжевноста како автономна општествена стварност. Токму тоа го прави Бурдје во вториот дел на *Правилата на уметноста*, насловен *Втемелување на науката за уметничките дела*, преку воведување на централниот поим „двојна историзација“ (*la double historicisation*) (Bourdieu, 1995: 309-312). Овој поим не само што му помогнал на Бурдје во поимањето на книжевноста во времето на неолиберализмот, туку продолжил да биде корисен и за други теоретичари

куќи се проголтани од поголеми корпорации и холдинзи, „броењето“ го заменува „читањето“, главните уредници се заменуваат со менаџери, а уредничкиот сектор е доминиран од секторите за продажба и маркетинг. Накратко кажано, хетерономниот модел на функционирање избива во преден план на работењето на издавачката куќа. (Bourdieu, 2008: 123-153)

¹¹ Овој аспект на конзервативните револуции и на хомогенизацијата на полињата под притисок на неолибералната хегемонија, Бурдје најмногу го истакнува во своите разговори со писателите Гинтер Грас (Bourdieu and Grass, 2008), со Тони Морисон (Bourdieu and Morrison, 1998) и со визуелниот уметник Ханс Хааке (Bourdieu and Naacke, 1995). „Континуируваниот труд на демолирање на фигурата на интелектуалецот, како што беше елаборирана, во Франција, од Зола до Сартр“ што го прават медиумите и новинарите во медиумскиот простор се прави преку нападно поедноставување и вулгаризирање на интелектуалниот дискурс. Категориите како точно/погрешно, оригинално/банално и убаво/грдо се заменети со шик/нешик, ново/старомодно итн. – или со други зборови, автентичната интелектуална мисла се заменува со мода и со модни трендови. Индивидуалните ставови на интелектуалците се редуцирани на „луѓе од слама“ (марксист, фашист, радикал итн.), а уметничките дела се грубо извлечени од своите полиња и се редуцирани на полето на економијата или политиката. (Bourdieu, Naacke 1995: 52)

и по смртта на авторот. Одличен пример се делата на Паскал Казанова за Семјуел Бекет (Casanova 2006), Франц Кафка (Casanova 2016) и „светското поле на книжевноста“ (Casanova 2004), кои се темелат на двојната историзација на книжевноста и на книжевните текстови што Бурдје ја поставил во *Правилата на уметноста*.

Според Бурдје, кога автономијата на книжевноста е на својот врв, книжевните текстови се перципираат како фетиш, самодоволни и затворени естетски објекти кои мора да се поимаат исклучиво врз основа на своите интринсични законитости и својства. Фетишот на книжевниот текст станува основна *doxa* на книжевното поле, и имплицитно и несвесно претставува централна парадигма на сите оние теории „кои тврдат дека единствената цел на една поема е самата поема, како само-доволна структура на ознаки“. Експлицитно, пак, се манифестира во комплексните теории на англо-американската Нова критика, структурализмот, формализмот, интертекстуалноста и некои форми на херменевтиката. Овој корпус на теории Бурдје го нарекува „внатрешни читања“ (*es lectures internes*)¹². Она што на овие теории им измолкнува (или пак систематски го отфрлаат) е фактот дека го преземаат книжевниот текст на крајот од својата историја, кога битката за неговата автономија веќе била извојувана. Доминантноста на книжевната *doxa* во свеста на агентите е толку силна, што доведува до постоење на преетаблирана хармонија помеѓу текстот и естетскиот поглед на критичарот; фетишистички дискурс на овие *lectora* не само што го опишува статусот на текстот (самодоволност, „автотеличност“ автономност), туку истовремено и го создаваат објектот на нивниот интерес како таков. Заради тоа тие не можат да добијат објективна слика ниту за книжевноста како целина, ниту за книжевните текстови, а уште помалку можат да ја забележат и анализираат хетерономијата на книжевното поле и комодификацијата на книжевноста. Нивниот проблем е што не се доволно (или воопшто) историски, што не ја контекстуализираат книжевноста во општествени рамки и што не ги земаат предвид сите останати институции кои ја создаваат фетишизацијата на книжевното дело, а кои под притисоците на неолиберализмот полека го губат тлото под нозете (Bourdieu, 1995: 194-202).

¹² Бурдје наведува низа на имиња за да го илустрира корпусот на „внатрешни читања“. Т.С. Елиот и неговата збирка есеи *Светската шума* во којашто поезијата ја нарекува „автотелична“; писателите на *Нувел Реву Франсе*, особено поетот и критичар Пол Валери; потоа влијателната книжевна теорија на Рене Велек и Остин Ворен; теориите на Роман Ингарден, Џон Кроу Ренсом, Клинт Брукс и Алан Тејт од Новата Критика; чикашката школа на книжевна критика; руските формалисти, Роман Јакобсон, Жерар Женет, структуралистите, Гастон Башлар, нео-кантијанската теорија на симболички форми итн. (Bourdieu 1995: 194-202).

Од друга страна, кога автономијата на полето е на своето дно – или пак се перципира како воопшто да не постои – книжевните текстови се поимаат како експресија на некоја религиска догма, општествено-политичка тенденција или, пак, како производ со кој може да се тргува. Она што е заедничко за овој корпус на теории што Бурдје го нарекува „надворешни читања“ (*les lectures externes*) е дека го сметаат секој уметнички објект за „рефлексија“ или „симболичка експресија“ на општествениот свет и на тој начин го поврзуваат книжевниот текст со „општествените карактеристики на авторот, или на групата на којшто биле адресирани, или требало да бидат адресирани“. Овој корпус на теории Бурдје го поврзува со поортодоксните марксистички теоретичари, како Герг Лукач и Лисјен Годлман¹³, кои ја затекнале книжевноста во времето на интензивна комодификација на нејзините производи. Проблемот со „надворешните читања“ е што се пренагласено редуktivни и што се однесуваат како специфичната историја на книжевното поле воопшто да не постои: овие теоретичари го занемаруваат „ефектот на прекршување“ што полето го извршува (*l'effet de réfraction exercé par le champ*) врз сите фактори од полето на моќ кои делуваат врз него, какви што се политиката, економијата, националноста, религијата итн. (Bourdieu, 1995: 224) На тој начин – слично како „внатрешните читатели“ – тие го создаваат објектот што мислат дека го опишуваат, а нивните теории остануваат исто толку редуktivни, како и редуktivните сили на полето на моќ што не ја признаваат автономијата на уметничките полиња (не се чувствителни кон формата, на пример) – каков што е дискурсот на неолиберализмот, медиумите и новинарите за кои зборувавме претходно. Формулацијата што најчесто може да се најде во овие дискурси е: „книжевноста не е ништо освен...“ или „текстот не е ништо освен...“. Овој облик на редуkција и вулгаризација, Бурдје го нарекува „погледот на Терсит“, што е типичен за новинарското поле (Bourdieu, 1995: 202-204; 191-192).

Наспроти „двете алтернативи“ тој предлага трет метод, кој би ги надминал слабостите на двата пристапа, односно веќе споменатиот поим на „двојна историзација“. Користејќи се со тој метод, теоретичарот на книжевноста ниту несвесно би „сакрализирал“, како првата група на критичари, а ниту ненамерно (или намерно) би „демонизирал“ како втората група на критичари, туку би му пристапил на објектот на својот интерес

¹³ Во овој дел, Бурдје реферира – иако тоа експлицитно не го наведува – на текстовите посветени на реалистичката книжевност и есеите за модернизмот на Герг Лукач; и на *Кон социологија на романот* (Goldman 1975) и *Бојот сокриен* (Goldman 2013) на Лисјен Годлман, дела кои се под длабоко влијание на теориите на Лукач.

– имено, на книжевноста – рефлексивно¹⁴. Со помош на оваа алатка теоретичарот може да историзира на две рамништа: да ја поима книжевноста како историски феномен, и да го поима сопствениот поглед врз неа како историски феномен; симултано да го опишува објектот на интерес, но и да го објективизира сопствениот поглед што го определува тој објект како објект на интерес (Bourdieu, 1995: 309-312). Само така, смета Бурдје, единствено е можно на правилен начин да се разбере книжевноста во сета своја комплексност, како феномен кој постојано се движи помеѓу тенденцијата на автономизација и тенденцијата на хетерономизацијата. Всушност, овој метод претставува една форма на радикална контекстуализација што ја поима книжевноста како длабоко испреплетена со политиката и економијата. Но, за разлика од „надворешните читања“, Бурдје во центарот на своите истражувања ја поставува специфичната историја на книжевното поле коешто го генерира „прекршувањето“ на надворешните сили кои потекнуваат во полето на моќ и нив ги преведува на својот посебен, естетски вокабулар. На тој начин се задоволени барањата на двата претходно критикувани пристапи. Целта на критичарот – служејќи се со двојната историзација – е да ги пронајде хомологиите меѓу просторот на делата, дефиниран исклучиво преку симболичката содржина и „особено формата“ (барањето на „внатрешното читање“) и просторот на позициите во полето на производството (барањето на „надворешното читање“).¹⁵ Положбата на книжевното дело, на креативниот проект и на авторот треба да се определи во релација со играта на хомологиите што се оформуваат меѓу полето на книжевноста (автономијата) и полето на моќта (хетерономијата). Во тој случај, секој книжевен феномен во своето манифестирање ќе биде определен од два фактори: естетски и политички, внатрешни и надворешни – кои во него ќе се манифестираат во испреплетено единство (нивната поделба, секако е номинална и теоретска) (Bourdieu, 1995: 205-206).

Ваквиот пристап, особено во поглед на хомологиите и „созвучјата“, во некои елементи наликува на есеите на Валтер Бенјамин. Сличноста е

¹⁴ „За да се извлече на виделина тоа што е *par excellence* скриено, тоа што ѝ бега на погледот на науката затоа што е скриено во самиот поглед на научникот, односно, трансценденталното несвесно, мора да се историзира субјектот кој историзира, да се објективизира субјектот на објективизација, односно историското трансцендентално – објективизација која е предуслов за пристап на науката кон самосвесност или со други зборови, кон знањето на сопствените историски пресупозиции. (Bourdieu 2004: 86) Повеќе за рефлексивноста во делото *Наука за рефлексивност и рефлексивност* (Bourdieu 2004).

¹⁵ Најеклатантен пример на вакво читање можеме да најдеме на почетокот на *Правилата на уметноста* каде Бурдје го анализира романот *Сенјименитално образование* на Гистав Флобер; и на крајот на *Правилата на уметноста*, во анализата на *Една роза за Емили* од Вилијам Фокнер (Bourdieu 1995: 3-34; 322-329).

најизразена со *Уметничкото дело во епохата на техничката репродукција*, каде што постојано се посочуваат преклопувањата и прекршувањата на уметноста и на политиката, на економското производство и на уметничкото производство (Бејџамин, 2010: 147-189). Понатаму, Бурдје може да се спореди со специфичната англо-американска школа на марксистички критичари, какви што се Рејмонд Вилијамс, Тери Иглтон¹⁶ и Фредерик Џејмисон, кои во своите анализи заземаат слично теоретско стојалиште. Тие, како и марксистите од предвоената генерација ја анализираат книжевноста како историско-политички-идеолошки феномен; но, исто така, потенцираат дека таа, сепак, поседува своја особена автономија која мора да се земе предвид. Поимот на „политичкото несвесно“ на Џејмисон е најдобар пример на таа теоретска ориентација, каде авторот, слично како Бурдје, инсистира на двојна интерпретација и двојна историзација. (Jameson, 2002). Паралела, исто така, може да се направи и со делото *Нем џвор* на Жак Рансиер, во кое францускиот теоретичар од марксистичка провениенција забележува дека дискурсот на книжевноста и дискурсот на општествените науки неслучајно настанале истовремено и дека нивното постеење зависи едно од друго (Ranciere, 2011). Сличностите на Бурдје, очигледно, се најмногу навалени кон марксистичката книжевна теорија; секако, постојат значителни разлики, и тие треба подетално да се истражат.

Сепак, кај сите овие автори – особено кај Иглтон, Џејмисон и Рансиер – се поставува една централна теза, на која Бурдје комплетно се приклучува: дека интерпретацијата не е нешто што временски и онтолошки му претходи на делото, туку дека делото и интерпретацијата постојат во временска симултаност, генерирајќи се и репродуцирајќи се едно со друго. Тоа е нешто што „внатрешните читатели“ не можат да го прифатат, давајќи му естетски екслузивитет на уметничкото дело, кое за нив има статус сличен на монадите на Лајбниц¹⁷; а не можат да го прифатат ниту конзервативните критичари како, на пример, Џорџ Штајнер, кој инсистира на темпоралната и онтолошка примарност на делото, наспроти критичкиот дискурс во книгата *Реални ѝрисусѝва* (Steiner, 1989).

Бурдје дополнително ја засилува оваа централна теза, бидејќи покрај теоретичарот, на листата на неопходни чинители кои ја создаваат кни-

¹⁶ Реферираме кон *Култура и општество: 1780-1950* (Williams 1960), *Марксизам и либерална теорија* (Williams 1977) и *Долгата револуција* (Williams 1961) од Рејмонд Вилијамс; *Книжевна теорија: вовед* (2008), *Идеологијата на естетската* (Eagleton 1990) и *Насианост на либералната* (Eagleton 2012) од Тери Иглтон.

¹⁷ Еклатантен пример за тоа е истакнатиот критичар од школата на американската Нова критика Клинт Брукс, особено во првиот и последниот есеј на неговата најпозната книга, *Убаво искованата урна: студиум за стругурата на поезијата* (Brooks 1960).

жевноста и го оформуваат книжевниот текст, додава цела армија агенти и институции кои се непосредно или посредно вклучени во репродукцијата на полето на книжевноста: критичарите, рецензентите, издавачките куќи, уредниците, професорите, културните и образовните институции итн. Освен теоретското реосмислување на статусот на уметничкиот објект, тој дава и комплетно преиначување на улогата на авторот во продуцирање на книжевноста – критика која се движи на слична линија со критиката на внатрешните читања, и самодоволност на книжевниот текст. Овој аспект на неговата методологија – за која не зборувавме поопширно, заради недостаток на простор – се однесува на критиката на т.н. „идеологија на харизма“ и на теоријата на „првобитниот проект“ на Жан-Пол Сартр (Bourdieu, 1995: 187-191). Во суштина, двете критики – онаа на фетишизацијата на делото и на „идеологијата на харизма“ – се темелат на отфрлање на „субстанцијалното“ размислување во книжевната наука и нејзино заменување со „релациониот“ начин на мислење (*le mode de pensée relationnel*), преземен од Ернст Касирер во книгата *Субстанца и функција* (Bourdieu, 1995: 181; Cassirer, 1953).

Бурдје смета дека поимот на поле и поимот на „двојна историзација“ треба да ги надминат овие теоретски недоследности. Со нивна помош книжевноста ќе може најпрво правилно да се разбере во сета своја комплексност; а потоа, тие сознанија да помогнат во изнаоѓањето на правилни начини на заштита и отпор против тиранијата на полето на моќ, манифестирана преку сеопфатниот дискурс на неолиберализмот. Или, со други зборови, исклучиво преку правилно разбирање на начинот на кој книжевноста се создава, може да се оформат централните стратегии на одбраната од различните видови тирани – економски и политички. Така, проектот образложен во *Правилата на уметноста* може да се сумира во неколку точки:

1. Раскажувањето на историјата на едно поле е единствен начин правилно да се разбере неговата есенција.¹⁸ Историјата на полето ја открива неговата структура, централниот *conatus*, правилата на игра, *illusio*, економијата и хабитусот што се отелотворува во агентите. Но, можеби

¹⁸ „Невозможно е социолошки да се истражува еден современ феномен без да се даде генетичка историја и генетичка социологија на тој феномен. Социологијата, како што јас ја замислувам, е генетички структурализам или структурална генеза. Социологот е некој што се занимава со современа историја на партикуларен случај во сегашноста; социологот е историчар кој ја зема сегашноста како објект, со прикриен мотив да ја конституира сегашноста како партикуларен случај и да ја локализира во универзумот на можни случаи. (Bourdieu, 2014: 87) Повеќе за односот помеѓу историјата и социологијата во серијата разговори помеѓу Бурдје и Шартие објавени во книгата *Социологија и историчар* (Bourdieu and Chartier, 2015).

најважно за нашиот труд, е дека ги открива неопходните предуслови за постоењето на полето, и заканите и опасностите што може да ја нарушат тешко стекнатата автономија. Накратко, борбата за зачувувањето на полето е невозможна без разбирање на неговата есенција, односно историјата. Затоа Бурдје повторно – во 1992 година – ја раскажува добропознатата историја на францускиот книжевен XIX век, и стремежот на агентите за создавање на автономно книжевно поле, наспроти полето на моќ (индустрискиот капитализам, буржујската етика) и полемизира со делата на Жан-Пол Сартр и Ролан Барт, кои го делат неговиот интерес за оваа тема.¹⁹ Бурдје смета дека историјата на книжевното поле не се движи линеарно, туку дека многу често се повторува, пишува тој во еден од есеите вклучени во *Политички интервенции* (Bourdieu, 2009: 212). Токму таков е случајот со полето на книжевноста во XIX век и на крајот на XX век. Структурата на полето е определена, таборите се поделени, непријателот е познат – останува да се изиграат потезите, а за тоа е потребно да се познава историјата. Наездата на неолиберализмот и специфичната форма на неговата тиранија единствено може да се сфати во контекст на историјата на полето на книжевноста и со помош на методот на двојна историзација што го образложивме претходно. **2.** Борбата против хетерономните сили е возможна со повикување на „стариот поредок“ и преку црпење на ресурсите што тој ги содржи – „на старите солидарности“ и на „резервите на општествен капитал“ акумулирани во историјата на полето. Според Бурдје, тоа не се конзервативни сили, туку сили на отпор. (Bourdieu, 1998) **3.** Полињата мора да се репродуцираат за да продолжат да постојат. Тие не се апстрактни ентитети, туку нешто што ја црпи својата стварност од материјалноста на институциите и од хабитусот, влогот и интересот на агентите. Се додека колективна верба од овој вид постои и се репродуцира во материјалноста на институциите и на книгите, и во менталните схеми и отелотворените диспозиции на агентите, постоењето на полето ќе биде загарантирано. Затоа, мора да се надмине фетишистичкото поклонување пред книжевниот текст и харизматичното славење на идеологијата на авторот во тоеријата. Бројот на чинители кои ја произведуваат и репродуцираат книжевноста е многу поголем од авторите на делата, а интерпретацијата на книжевните текстови е многу повеќе од нивно едноставно опишување или коментирање. (Bourdieu, 1995: 172–173).

¹⁹ Најпрво, тука се авторите кои директно се занимаваат со автономијата на француското книжевно поле, со секој на различен начин и со различна цел: Жан Пол Сартр во *Што е литературата?* (Sartre 1988), Ролан Барт во *Книжевноста на нултиот степен* (Barthes 1970).

Заклучок

Во овој труд покажавме дека фетишистичкото поклонување пред книжевните дела и славењето на харизмата на авторите не можат да ја заштита книжевноста од тиранијата на слободниот пазар и на политичката програма на „конзервативните револуции“ и неолиберализмот. Во *Правилата на уметноста* и неговите текстови посветени на современата политичка и економска ситуација во Западниот свет, тој симултано формулира нова методологија за разбирање на книжевноста, книжевниот текст и авторот, и формулира стратегија – втемелена врз образложената теорија – за борба на книжевноста и на останатите културни полиња за зачување на нивната автономија. Методот на „двојна историзација“ влегува во дијалог – имплицитен и експлицитен – со речиси сите попознати теоретски модели во поновата книжевна историја и реско се спротивставува на двата вида редукции на книжевноста, „внатрешното“ и „надворешното“ читање. Само преку практикување на два поглед, а смета Бурдје, еден естетски и еден политички, книжевноста може да се разбере во сета своја комплексност – како поле од испреплетени релации, а не како супстанца, без историја и иднина – и само на тој начин таа може да се заштити од бескрупулозните закани и ургентните предизвици што неолиберализмот ги става пред сите сфери на културното производство.

Библиографија:

- Бурдје, П. (2006). *Противојнови / За телевизјата*. Скопје: Темплум.
- Adorno, W. T., Bernstein, J.M. (ed.). (1991). *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*. London and New York: Routledge.
- Barthes, R. (1970). *Writing Degree Zero*. London: Jonathan Cape.
- Bourdieu, P., Johnson, R. (ed.). (1993). *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, P. (1993). *Sociology in Question*. London: Sage Publications, 1993.
- Bourdieu, P., Haacke, H. (1995). *Free Exchange*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1995). *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2005). *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (2008). A Conservative Revolution in Publishing. *Translation Studies*, 1 (2): 123-151.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14781700802113465>
- Bourdieu, P. (2009). *Political Interventions: Social Science and Political Action*. London and New York: Verso.
- Bourdieu, P. (2014). *On the State – Lectures at the College de France (1989-1992)*. Cambridge: Polity Press.

- Bourdieu, P. (2020). *Habitus and Field: General Sociology, Volume 2 – Lectures at the College de France (1982-1983)*. Cambridge: Polity Press, 2020.
- Bourdieu, P. (2004). *Science of Science and Reflexivity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bourdieu, P., Chartier, R. (2015). *The Sociologist and the Historian*. Cambridge and Malden: Polity Press.
- Bourdieu, P., Wacquant, L.J.D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Brooks, C. (1960). *The Well Wrought Urn: Studies in the Structure of Poetry*. London: Dennis Dobson Ltd.
- Casanova, P. (2006). *Samuel Beckett: Anatomy of a Literary Revolution*. London and New York: Verso.
- Casanova, P. (2015). *Kafka, Angry Poet*. London, New York, Calcutta: Seagull Books.
- Casanova, P. (2004). *The World Republic of Letters*. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press.
- Cassirer, E. (1953). *Substance and Function / Einstein's Theory of Relativity*. Chicago: Dover Publications Inc.
- Eagleton, T. (2008). *Literary Theory: An Introduction*. Minneapolis: Minnesota University Press.
- Eagleton, T. (2012). *The Event of Literature*. New Haven and London: Yale University Press.
- Eagleton, T. (1990). *The Ideology of the Aesthetic*. Malden: Blackwell Publishing.
- Goldman, L. (1975). *Towards a Sociology of the Novel*. London: Tavistock Publications.
- Goldman, L. (2013). *The Hidden God: A Study of Tragic Vision in the Pensées of Pascal and the Tragedies of Racine*. London and New York: Routledge.
- Greenfell, M. (2004). *Pierre Bourdieu: Agent Provocateur*. London and New York: Continuum.
- Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Horkheimer, M., Adorno, T. (2002). *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham: Duke University Press.
- Jameson, F. (2002). *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*. London: Routledge.
- Lane, F. J. (2006). *Bourdieu's Politics: Problems and possibilities*. London and New York: Routledge.
- Lukač, G. (1956). *Gete i njegovo doba*. Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“: Sarajevo.
- Lukacs, G. (1964). *Realism in Our Time: Literature and the Class Struggle*. New York: Harper Torchbooks.

- Lukacs, G. (1964). *Studies in European Realism*. New York: Grosset & Dunlap Publishers.
- Marks, K. (1976). *Prilog kritici političke ekonomije*. Beograd: BIGZ.
- Rancière, J. (2011). *Mute Speech: Literature, Critical Theory, and Politics*. New York: Columbia University Press.
- Sartre, J.P. (1988). *“What is Literature” and Other Essays*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Speller, J.R.W. (2011). *Bourdieu and Literature*. Cambridge: Open Book Publishers.
- Thompson, P. (2008). Field. In Grenfell, M. (ed.). *Pierre Bourdieu: Key Concepts*, 199-212. Durham: Acumen Publishing Limited.
- Williams, R. (1960). *Culture and Society: 1780-1950*. New York: Anchor Books.
- Williams, R. (1961). *The Long Revolution*. London: Penguin Books.
- Williams, R. (1977). *Marxism and Literature*. Oxford and New York: Oxford University Press, 1977.
- Bourdieu, P., Grass, G. (2002). The ‘Progressive’ Restoration. *New Left Review*, Mar/Apr 14th. [Online]. Available from: <https://newleftreview.org/issues/ii14/articles/pierre-bourdieu-gunter-grass-the-progressive-restoration> [Accessed: December 19th, 2022]
- Bourdieu, P., Morrison, T. (1998) «Voir comme on ne voit jamais». *VACARME* 06, January 2nd. [Online]. Available from: <https://vacarme.org/article807.html> [Accessed: December 19th, 2022]
- Bourdieu, P. (1998). L’essence du néolibéralisme. *Le Monde diplomatique*. Mars. [Online]. Available from: <https://www.monde-diplomatique.fr/1998/03/BOURDIEU/3609> [Accessed: January 6th, 2023]

Vedran Dizdarevikj

NEOLIBERALISM AND THE METHOD OF "DOUBLE AUTHORIZATION" IN *THE RULES OF ART* OF PIERRE BOURDIEU

Abstract

In this paper, our aim is to show that there is an essential connection between *Rules of Art*, Pierre Bourdieu’s main work on literature, and his critique of neoliberalism present in his later works. Namely, starting from the *Postscript* at the end of *Rules of Art*, we will show that the autonomy of the literary field obtained in the XIX century (with all its implications: the charismatic “celebration” of the author, the fetishization of literary works, the establishment of the anti-economic logic of literature and symbolic capital, the establishment of an “aesthetic gaze”, etc.) does not guarantee that the field will remain forever autonomous. In the first part, we will present and analyze the critique of the politics and economy of neoliberalism in the works of Pierre Bourdieu, with a particular emphasis on its consequences on the autonomy of literature and the other cultural fields. We will argue (following Bourdieu) that the only way to understand the autonomy of the literary field and the autonomy

of literature in general today, is to place them in this context of neoliberal politics and economics. In the second and main part, we will present Pierre Bourdieu's notion of "double historicization", as a method through which he tries to respond to the challenges that neoliberalism poses to culture and literature. We will analyze this concept in detail, which Bourdieu sets up as an alternative to both "internal" and "external readings". In both cases – both in the first and in the second part – we will emphasize his theoretical similarities with certain currents of Anglo-American Marxism (Raymond Williams, Terry Eagleton, Frederic Jamieson) and some other theorists, such as Theodor Adorno, Walter Benjamin and Jacques Rancière. Finally, we will try to summarize the objectives of *Rules of Art* through three points in this wider context.

Keywords: Pierre Bourdieu, sociology of literature, neoliberalism, autonomy, literary field

Клучни зборови: Пјер Бурдје, социологија на литература, неолиберализам, автономија, книжевно поле

УДК 81'255:34
УДК 811.131.1'276.6:34]:811.163.3'255

Маја Јовановска

ПРЕВЕДУВАЊЕ ПРАВНИ ТЕКСТОВИ: МОСТ МЕЃУ СИСТЕМИ И КУЛТУРИ

Во секоја земја правото претставува еден вид еволуција на општествениот поредок. Сите историско-политички промени и културниот напредок на една земја се изразени преку правниот систем, кој, воедно, се пренесува во правниот јазик. Главна цел на преведувањето е да се постигне преводна еквиваленција меѓу текстовите, односно еквиваленција во комуникацијата меѓу јазиците и културите. За да се постигне правна еквивалентност во преведувањето, покрај јазичната еквиваленција меѓу изворниот текст и преводот, треба да се постигне и еквиваленција во влијанието на правните ефекти од изворниот текст.

Предмет на истражување на овој труд е преведувањето правни текстови и како примероци се анализираат судски пресуди од процес на кривична постапка од италијански и англиски јазик кон македонски. Текстовите се анализираат од аспект на формата и структурата на пресудата, лексичките и морфосинтаксичките карактеристики, како и можните еквиваленции при преведувањето правни текстови.

Целта на истражувањето е да се идентификуваат и да се класифицираат проблемите при преведувањето текстови со правна терминологија, поконкретно, судски пресуди од областа на организираниот криминал, кои се должат на различните правни системи, на интеркултурните разлики и на општествените околности што влијаат врз преводливоста.

Методологијата на истражување ќе се потпира на дескриптивниот приод предложен од Гидеон Тури (Toury, 1995), а се приклучува на принципите на функционалните теории, посебно на *Теоријата на скопос* (*Skopostheorie*) на Ханс Вермер, Катарина Рајс и Кристијане Норд.

Компаративниот приод на Гидеон Тури е одбран како стратегија за истражување и поради тоа што се потпира на поимот еквиваленција, што не претставува релација меѓу изворен и целен текст, воспоставена според надворешна норма која пропишува каков треба да биде преводот, туку на збир релации што овозможуваат дистинкција меѓу соодветни и несоодветни начини на преведување за културата примател. Корпусот врз кој се врши анализата е извлечен од базите на податоци на судовите во Италија и во Обединетото Кралство.

Во првиот дел од трудот, насловен *Јазичнојто толкување на правнојто и преведувањето*, се разгледува преведувањето на правни текстови преку преглед на поважните теории за преведувањето и на текстуалната типологија, потоа, се разгледува јазикот во правните текстови, лексичките и морфосинтаксички карактеристики.

Во вториот дел од трудот, под наслов *Интеркултурална и јазичније предизвици*, се фокусираме на односот меѓу јазикот и културата и на влијанието на тој однос врз изразувањето и преведувањето, како и интеркултурните разлики помеѓу правните системи.

Во третиот дел, *Еквиваленцијата и преводливоста на правни текстови*, се разгледуваат терминолошката наспроти правната еквиваленција, функционалната еквиваленција и степенот на еквиваленција.

Четвртиот дел, насловен *Традукциска анализа на правни текстови*, е посветен на анализа на преводливоста на извадоци од судски пресуди на италијански и на англиски јазик, при што ќе се разгледуваат јазичните, терминолошките и интеркултурните разлики во преведувањето од областа на организираниот криминал. Во состав на анализата ќе бидат дадени и образложени преводни решенија.

Споредба и анализа на преведувањето судски пресуди од два различни правни системи

Од анализата на двата примероци на судска пресуда од италијански и од англиски јазик при преведување кон македонски, можеме да извлечеме неколку заклучоци во однос на аспектите кои се разгледуваат за пресудата како правен текст. Разликите меѓу двата системи придонесуваат за неизбежни размислувања за начинот на кој се изразува пресудата како текст, начинот на пишување, логичката структура, како и толкувањето.

Кај пресудата во систем на граѓанско право преовладува бирократски стил, свеченост и формалност, концептуалност, апстрактност, безличност, правна техничност, аргументи главно насочени кон правници и стручни лица, како и догматска, формалистичка и техничка традиција околу на-

чинот на конципирањето на пресудата и толкувањето на законот, а има помалку образложенија за фактите од случајот. Се употребуваат правни изрази во секое обраќање на судството, архаични зборови, но и латинизмите имаат широка употреба и се поврзани со начинот на изразување на сите правници, како сведоштво за римската традиција. Од друга страна, пресудата од систем на обичајно право е повеќе колоквијална и неформална, со раскажувачки стил во делот на изнесувањето на аргументите на судијата, со поголем степен на придржување кон фактите на случајот, од што произлегува полесно разбирање на расудувањето на судијата. Тука, судскиот преседан е од фундаментално значење во решавањето на спорниот случај. Лексиката на кривичното право што се употребува во двата јазика, е во голем дел веќе позната за преведувачот и има соодветни преводни еквиваленти меѓу јазиците. Поради тоа што станува збор за ист вид правен акт, и во двата јазика се повторуваат речиси истите лексички избори.

Во двата текста има хиерархиски редослед и во структурирана поделба се изнесува текот на целокупниот судски процес. Италијанската пресуда се чини дека има поголем степен на формулизам и карактер, се наведуваат закони и се изведуваат заклучоци врз основа на законите. Од друга страна, англиската се чини дека нема фиксна структура изградена од формулирани изрази, туку има свој личен карактер.

Кај италијанските пресуди бирократската лексика, возвишениот регистар и традиционалните форми ги усложнуваат текстовите и ефективната комуникација, па преведувачот мора да користи различни средства за да му помогнат во преводот и стратегии со кои успешно ќе се пренесат информациите и целната порака. Англиската пресуда, иако поедноставна во форма и регистар, содржи долги реченици, кои многупати го усложнуваат преводот, па се прибегнува кон употребување дополнителни интерпункциски знаци заради подобро и појасно пренесување на пораката. Потоа, италијанската пресуда има мноштво на пасивни, безлични форми, сложени глаголски форми, особено со минати времиња, употреба на партиципни форми и инфинитив, номинализација, голем број различни морфолошки елементи, на кратко се одликува со долга и сложена морфосинтаксичка структура. Низ целиот текст се користат сложени глаголски форми кои ги претставуваат просторно-временските дејствија, со цел да се усогласи хронолошката секвенца на настаните. Воедно, има отстапувања од правилата на стандардниот јазик и приврзаност кон традиционалните структури. Сето тоа ја намалува читливоста и разбирливоста на текстот, што може значително да ја отежне преведувачката активност. Од друга страна, кај англиската пресуда може да се забележи дека одредени мор-

фосинтаксички карактеристики се повторуваат: номинализација, герунд, различни сложени глаголски времиња и форми; но, сепак, припадноста на системот на обичајно право придонесува за присуство на други аспекти, како зависните реченици и зачестената употреба на хипотетички реченици со кои се одликува размислувањето на судијата како одлучувач на конечната пресуда. Главно, најмногу внимание треба да се обрне на глаголските времиња и да се изберат соодветните форми во македонскиот превод, кои ќе придонесат за точно пренесување на информациите.

Разликите и особеностите на правните системи на кои припаѓаат пресудите, значително влијаат врз содржината и составот на пресудата како правен текст, што, воедно, влијае и врз преводните стратегии што се употребуваат. Во правниот италијански јазик се возвишува влијанието на пресудата како акт и се вбројуваат закони и регулативи како задолжителен дел од содржината и за оправдување за одлуката. Системот на обичајно право предвидува различен начин на донесување одлука, со разгледување на претходни случаи и извлекување заклучоци во согласност со одлуките донесени во претходните случаи, што придонесува за долгиот, исцрпен приказ на ставовите и размислувањата на судијата. Правилата што судијата ги диктира во случајот, мора да се применуваат во сите слични последователни случаи, при што самата пресуда создава право.

Можности за еквиваленција при преведувањето судска пресуда од италијански јазик

Поголемиот дел од пресудата од италијански јазик, особено делот каде што се изложува обвинението, текот на судењето и причините за донесување на одлуката, се преведуваат со формална еквиваленција. Во деловите каде што се изложуваат извадоци од поединечни судења и испрашувања, може да се забележат и повеќе различни морфолошки, синтаксички и семантички разлики, при што треба да се внимава на преведувачките стратегии за да може целосно и точно да се пренесе изворната порака. Во најголемиот дел стручната лексика има свои функционални или делумни еквиваленти, бидејќи основната судска и кривична терминологија кај изворниот и целниот јазик најчесто се совпаѓа и се задржуваат истите основни карактеристики на изворниот текст, но се приспособува на синтаксичките, граматичките структури на правилата на целниот јазик. Така, може да се постигне концептуална и функционална кореспонденција помеѓу изворниот текст и целниот текст на ниво на еден збор, една синтагма или дури и една реченица. Според анализата, може да се заклучи дека при преводот на судска пресуда од италијански кон македонски

јазик, најчесто се врши функционална еквиваленција и, во некои случаи, делумна еквиваленција. Функционалната еквиваленција е најзастапена поради тоа што концептите и термините што се употребуваат, иако се дел од различни јазици и национални системи, ги имаат истите функции и значења. Од аспект на општата стандардна лексика, се користи формална еквиваленција. При преведувањето на овој примерок, не се најде на значителни тешкотии за да се прибегне кон преформулирање, адаптација на текстот или транскрипција.

Можности за еквиваленција при преведувањето судска пресуда од англиски јазик

Во англиската пресуда неформалната наративна форма, со поголема употреба на стандардниот говорен јазик и начинот на лично обраќање на судијата, придонесува во преведувачкиот процес повеќе да се употребува буквалниот превод, па, особено во раскажувачките делови и кај општата лексика има формална еквиваленција. Иако речениците во англиската пресуда се понекогаш подолги, синтаксата не е многу сложена, јазикот е разбирлив и нема големо присуство на судски жаргон, формалност или возвишен стил. Се разбира, во деловите каде што е употребена специјалистичка терминологија, форензичка или правна лексика, зависно од контекстот, се употребува функционална и делумна еквиваленција, а во случаи на непостоен преведувачки еквивалент, се преминува на парафразирање. Во преведувањето од англиски јазик, честа е и употребата на калка во преведувањето, најмногу поради разликите меѓу правните системи. Оттаму, најголемите тешкотии во преведувањето од системот на обичајно право би се рефлектирале во правната терминологија за термини што пренесуваат правни концепти кои немаат еквиваленција во целниот јазик. Преводот од англиски јазик, како препознатлив меѓународен јазик што се употребува, во голема мера, и во меѓународни институции и судови, во значителна мера го употребува методот на транскрипција за бројни концепти, особено кога станува збор за судски процеси или постапки кои постојат само во системот на обичајно право.

Заклучоци

Правниот јазик е еден вид код преку кој се изразува правото и законодавството. Споредбата помеѓу правните јазици на два различни система ги истакнува разликите од концептуална природа, својствени за правните системи на кои тие им припаѓаат. Преведувачите не се соочуваат само

со два јазика и две култури, туку и со два правни система кои можат да бидат многу различни поради социокултурни и историски фактори што влијаат врз нив.

Поради тоа што пресудата како текст има правна сила, таа влијае врз повеќе страни и е решавачки акт со кој се реализира законот. Оттаму, преведувачот мора да изнајде соодветни, точни и разбирливи преводни решенија, кои ќе ја пренесат пораката и ќе ги задржат правните ефекти и во јазикот-цел. Пресудата како текст, може да биде значаен пример за автентичноста на една правна култура и таа би имала своја еквивалентна комуникативна функција и во изворниот и во целниот текст, бидејќи и во двата текста целта е пренесување информации во врска со правосилна одлука која влијае врз сите вклучени страни во судскиот процес.

Кога се преведува помеѓу два јазика кои припаѓаат на исто јазично семејство, полесно може да се постигне морфолошка или синтаксичка еквиваленција, додека, кога се преведува помеѓу земји кои користат ист правен систем, полесно може да се постигне лексичката еквиваленција, односно термиолошката еквиваленција во случаи кога поимите го имаат истото значење и во изворниот и во целниот правен систем. Но, апсолутна еквиваленција не може да се постигне во преведувањето меѓу различни правни системи, различни културни контексти, социоекономски и политички општества, кои негуваат различни вредности, дури и кога станува збор за два концепти кои го имаат истото јазично значење, тие не можат да бидат целосно идентични. Според анализата, може да се заклучи дека при преводот на судска пресуда од италијански кон македонски јазик, најчесто се врши формална и функционална еквиваленција и во повеќе случаи делумна еквиваленција, бидејќи целосна еквиваленција би се добила само кога двата јазика во употреба се дел од конкретно истиот национален и правен систем. Припадноста на различен правен систем е една од главните бариери во преведувањето од англиски кон македонски јазик. Во преведувањето кон македонски мора да се задржи формата и структурата на изворниот текст и не треба да се поистоветува со системот на јазикот-цел. Поради понискиот регистар и употребата на стандарден јазик во наративната форма кај англиската пресуда, во преведувањето се употребува повеќе формална еквиваленција во поголем дел од текстот. Во деловите каде што се употребува стручна лексика на кривичното право, постои, главно, термиолошка еквиваленција на јазично ниво или функционална еквиваленција. Единствените предизвици во преведувањето на англиската пресуда се појавуваат при преведувањето правни концепти кои немаат еквиваленти во македонскиот јазик.

Од изведената анализа и споредба на пресудите може да се заклучи дека бирократскиот карактер на италијанската пресуда, од кој произлегуваат повеќе лексички и морфосинтаксички изрази засновани на застарени модели на изразување што ја усложнуваат комуникацијата, придонесува за поотезнато преведување на една судска пресуда од италијански јазик, во споредба со судска пресуда од англиски јазик. Англиската пресуда има значително поедноставна форма и регистар, што во поголем дел го олеснува преведувачкиот процес. Најголемиот проблем кај англиската пресуда би биле долгите и сложени реченици, со дополнувања и меѓузависни реченици, сложени глаголски форми кои бараат внимателно разгледување за да може точно да се пренесе пораката. Освен тоа, во преведувањето на двете пресуди, поради долгите и сложени форми на речениците, се забележува дека понекогаш се користат и дополнителни интерпункциски знаци, многу пати може да се промени положбата на одреден елемент, наместо парафразирање како во изворниот текст, се користат конкретни, директни зборови и, главн,о се користи формална еквиваленција и функционална еквиваленција. Но, со цел точно да се пренесат информациите и да се спроведе комуникација меѓу страните, не треба да се имитира изворниот јазик и буквално да се преведува. Во преведувањето судска пресуда треба да се стремиме кон пренесување на пораката во контекст на јазикот-цел и во рамките на морфосинтаксичките и лексички правила на целниот јазик; само така може да се постигне соодветна преводна еквиваленција.

Библиографија:

- Nord, C. (1989) *Loyalität statt Treue: Vorschläge zu einer funktionalen Übersetzungstypologie*, Lebende Sprachen.
- Reiss, K. (1981) Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation. *Translation Theory and Intercultural Relations*, 4. Durham, Duke University Press.
- Toury, G. (1995) *Descriptive Translation Studies and Beyond*, Amsterdam, Benjamins Translation Library.
- Vermeer, H.J. (1992) *Is translation a linguistic or a cultural process?*, Heidelberg, University of Heidelberg.

Maja Jovanovska

**TRANSLATING LEGAL TEXTS: BRIDGE BETWEEN
SYSTEMS AND CULTURES**

Abstract

Translating legal texts is much more than transferring a message from one language to another. The language is a reflection of the legal system of a country, which reflects the history, culture, all laws, and legal norms of that country. The differences between legal systems and cultures affect the translation and the transfer of the legal force of all concepts, regulations, and the application of laws into the target language.

The subject of analysis of this thesis is the translation of legal texts, specifically court judgments as legal text. The analysis includes lexical and morphosyntactic characteristics, the structure and composition of the texts, in order to find the significant features that influence the translation. Furthermore, there is analysis of the legal systems to which the texts belong and their characteristics, as well as what differences between the systems affect the interpretation of the legal text. The goal is to compare the translation of court judgments from two legal systems in terms of the structure and composition of the legal text, the lexical characteristics, the morphosyntactic characteristics, and the differences between the legal systems.

The analysis is on samples of court judgments in criminal law taken from the judiciaries of Italy and the United Kingdom. At the end of the analysis, the possibilities for translation equivalence when translating a court judgment from a civil law system and the possibilities for translation equivalence when translating a court judgment from a Common law system are presented.

Keywords: legal language, intercultural differences, legal systems, translation equivalence, court judgment

Клучни зборови: правен јазик, интеркултурни разлики, правни системи, преводна еквиваленција, судска пресуда

УДК 811.163.3'35
УДК 811.163.3(091)

Билјана Маринова

**ПРАВОПИСНАТА ПРАКТИКА НА
ЈОРДАН ХАЦИ КОНСТАНТИНОВ-ЏИНОТ И НА НЕКОИ
НЕГОВИ СОВРЕМЕНИЦИ ВО МАКЕДОНИЈА И БУГАРИЈА**

1. Со зголемувањето на употребата на народниот јазик во писмената практика од 19 век, голем број македонски дејци започнале да се залагаат за упростување на графискиот систем и на некои правописни принципи што биле доминантни, односно популарни меѓу авторите што сакале македонскиот писмен јазик да го издигнат на повисоко ниво, како некои други словенски јазици. Правени се обиди за воспоставување некаква норма во писмото, некогаш со приклучување кон една или кон друга варијанта на словенската кирилица, како и со отфрлање на одредени графеме (Црвенковска, 2021: 32).

1.1. Кога се зборува за тенденциите што го зафаќаат правописот во македонската (и во бугарската) јазична средина, треба да се има предвид и реформата на српскиот јазик и правопис од страна на Вук Стефановиќ Караџиќ. Со реформите што ги воведува Караџиќ се поставени основите на современиот српски јазичен (и правописен) стандард (Николиќ, 1994: 220). Караџиќ во 1818 г. составува азбука со 30 букви врз основа на фонетски принцип – за секој глас по една буква, отфрлувајќи ги непотребните букви (*ю, ѝ, њ, џ, љ*) и воведувајќи шест нови (*ћ, ђ, љ, њ, ј и џ*) врз основа на претходно направената реформа на кирилицата од страна на Сава Мркаљ (Чигоја, 2010: 535). Вуковата азбука е официјално призната дури во 1868 г. Всушност, за реформатор во вистинската смисла на зборот се смета Сава Мркаљ, кој во 1810 г. во Будим ја објавил својата реформа на кирилицата во делото „Сало дебелога ера либо азбукопротрес“. Реформата на Мркаљ не се однесува на воведување нови букви, туку се однесува на исклучување на непотребните и на менување – одземање или додавање

одделни функции на веќе постојни графии или група графии (Младеновиќ, 2019: 126). Уште еден претходник на Караџиќ е Доситеј Обрадовиќ, кој, истакнувајќи го значењето на народниот јазик, прв пишува книги на народен јазик.

1.2. Во овој период и во Бугарија се води дискусија за идниот писмен јазик, особено за тоа дали да бидат прифатени јазичните елементи што ги има во народниот бугарски јазик, но ги нема во црковнословенската писменост и во рускиот јазик (Спасов, 2018: 32). Преродбенските бугарски писатели од најстарата генерација во својата книжевна практика се придржуваат, по навика, до писмената традиција изразена во ракописите од 17 и 18 век и пишуваат на јазик што претставува синтеза од црковнословенски зборови од руска или српска варијанта и, во помал или поголем степен, од бугарските народни говори (Мирчев, 1979: 369). И во бугарската јазична средина се поставува истото прашање, на кое како одговор има две алтернативи – да се подведе новиот правопис под правилата на црковнословенскиот јазик или да се изгради врз основа на народните говори. Мирчев (1979: 369) забележува дека во првата половина на 19 век доаѓаат до израз цртите на црковнословенскиот правопис дури и кај автори што се залагале за употреба на народниот говор.

И во Бугарија постои тенденција за упростување на правописот и за употреба на графемите кои имаат реален изговор. Едно од најважните прашања е прашањето што се однесува на темниот вокал. Хегемонистите во Бугарија се залагаат *ѣ* да не се прифати, бидејќи го има кај необразованите жители на Стара Планина и дека во азбуката се бележи различно: *ѣ, ѣ, ѣ, ѣ* (Спасов 2005: 43). Застапниците за создавање бугарски писмен јазик врз чисто народна основа сметале дека во него мора да има утврдени особености што се својствени за народните говори. Според тоа, Васил Априлов, Иван Богоров, Васил Стојанов, Најден Геров во 40-тите години на 19 век се застапувале за зачувување на темниот вокал во писмениот јазик, како важен белег на бугарскиот јазик (Венедиктов, 1990: 62).

1.3. И во македонската јазична средина постојат слични тенденции во врска со решавањето на прашањето за писмениот јазик. Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ, првите македонски писатели, со своите први печатени книги на македонски народен јазик ги поставуваат основите на оформувањето на идниот писмен јазик во Македонија. Во однос на прашањето за правописот, од анализата на македонските текстови од 19 век произлегува заклучокот дека еден автор може да примени различни графеме и правописни принципи во различни текстови, во зависност од околностите во кои се создава текстот и од неговата намена. Според

Спасов (2005: 67), традиционалните кирилски графиски системи кои се употребувани во ова време се неспецифизирани, што значи дека може да покријат повеќе од еден говор/дијалект/јазик.

Меѓу првите македонски претставници на 19 век што се занимаваат и со проблематиката на идниот писмен јазик на Македонците е Јордан Хаџи Константинов-Џинот. Голем број современици на Џинот од македонската јазична средина се залагале за упростување на правописот. Еден од нив е и Константин Миладинов, кој својот став за правописот на македонскиот писмен јазик го пишува во Предговорот кон Зборникот: „Правопис употребихме по можноста најлесен и најсходен со произношението од словата; напр. вместо трите букви, ъ, ѵ, љ, каи имает еднакво произношение, употребихме една: љ; напр. сџнце, сџрце, рџка, вм. сџонхуе, сџрчуе, рџка. К’де по грам. правила се пишит љ, но се произносит а, се употреби последново. Еднакво се грижехме да предадиме верно народното произношение, покое се водит тукашниов правопис...“ (Зборник, 1962: 6).

Со став за упростување на азбуката и правописните правила бил и Константин Петкович. Според Спасов (2005: 96), важна карактеристика на графијата и правописот со кои се служи Константин Петкович, е стремежот за осовременување и упростување во однос на црковнословенската писмена норма, што се јавува под влијание на Вуковите принципи, влијанието на И. И. Срезневски, како и традицијата, особено руската.

Во текот на 19 век се јавуваат автори кои создаваат сопствени литературни дела (Партениј Зографски, Рајко Жинзифов, браќата Миладиновци, Григор Прличев, Ѓорѓи Пулевски, Кузман Шапкарев, Марко Цепенков и др.), кои се трудат да воспостават еден поупростен систем (Црвенковска, 2021: 32). Пред да преминеме на анализата на правописната практика на Џинот, ќе го споменеме и Прличев со неговата „Кратка словенска граматика“ („Кратка Славјанска Грамматика“), која ја поврзуваме со неговиот стремеж за создавање еден општословенски јазик. Прличев се залагал за посилна архаизација на писмениот јазик и сметал дека традиционалниот македонски писмен јазик треба да заземе значајно место во еден писмен јазик заснован врз црковнословенска традиција, поради фактот дека најстарата словенска писменост е настаната во Македонија (Спасов, 2018: 31; Спасов 2005: 71–79). Пандев (2021: 45), правејќи споредба помеѓу Прличев и Константин Миладинов, наведува дека Прличев твори на различни јазици и варијанти, додека Константин му останува верен на македонскиот народен јазик на рамниште на препознатлив идеостил издигнат врз јазикот на народната песна, но и во контакт со рускиот јазик.

2.0. Во однос на правописот, Џинот се залага за осовременување, додека во однос на граматиката на писмениот јазик се залага за архаизација (Конески, 1987: 27). Своите ставови за јазикот најопширно ги образложува во статиите што се објавени во „Цареградски вестник“ („Цареградски вџстник“) под броевите 82¹, 83², 84³ и 85⁴ од 1852 г. Во споменативе статии ги изразува своите заложби (на за него својствен начин) за отфрлање на еровите и јусовите, сметајќи ги за сосема непотребни во графискиот систем. Тој воведува упростен правопис кој доста реално го одразува изговорот. Во контекст на ова, треба да се спомене и тоа дека тој, во духот на создавањето заеднички литературен јазик, се обидува да го отфрли темниот вокал. Прв во својата практика заклучува дека е економично вокалното *p* да се пишува без придружна буква и ваквата негова практика е наследена и од страна на Мисирков, а присутна е и во денешниот современ правопис на нашиот јазик (Конески, 1986: 23). Наспроти неговите предлози за упростување на правописот, стојат неговите идеи и практични реализации за извесна архаизација на граматиката, наклонувајќи се кон општословенската писмена традиција, преку задржувањето на инфинитивот и падежните наставки.

2.1. Пред да преминеме на јазичната анализа, да ги разгледаме и околностите во кои Џинот го градел својот јазичен израз. Една од најважните особености на македонскиот писмен јазик од 19 век е користењето елементи од соседните словенски јазици, како и елементи од црковнословенскиот јазик. Сето ова се однесува и на писмениот јазик на Џинот, кој во текот на својот работен век активно соработувал со познатиот „Цареградски вестник“, како и со Друштвото за српска словесност од Белград. Контактот со словенските јазици, со бугарскиот, српскиот и рускиот јазик, се рефлектира во јазичниот израз на Џинот и на нивото на правописот. Во овој контекст треба да се спомене и влијанието што кај него го вршат и старите ракописи што ги собирал и што ги објавувал, чиј список е објавен и во „Цареградски вестник“ под број 142⁵ од 10 октомври 1853 г., каде што се запишани дури 76 наслови на ракописи кои биле дел од личната збирка на Џинот. Занимавајќи се со собирање стари словенски ракописи, Џинот добро го запознавал црковнословенскиот јазик. Меѓу книгите од неговата библиотека се регистрирани неколку граматички на црковнословенскиот јазик што во тоа време претставуваат доста важни книги: „Полный грече-

¹ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=352> (пристапено на 23.11.2022 г.)

² <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=352> (пристапено на 23.11.2022 г.)

³ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=353> (пристапено на 23.11.2022 г.)

⁴ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=354> (пристапено на 23.11.2022 г.)

⁵ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=369> (пристапено на 23.11.2022 г.)

ско-россїјскїй словарь“, Москва 1838 г.; „Греческо-русскїй словарь“ од К. А. Косович, Москва, 1847 г.; „Словарь църковно-славянскаго и русскаго языка“, Москва, 1847 г., издаден од Руската академија на науките; „Славенска граматика“ од Сава Сретеновиќ, 1856 г.; „Славјанска граматика“ од Г. Захаријадис, 1832 г.; 60 – 70 таблици од Неофит Рилски (Шоптрајанов, 1949: 38–51). Присуството на елементи од соседните словенски јазици, од рускиот и од црковнословенскиот, не е особеност само на јазикот на Цинот, туку е една од позначајните карактеристики на писмените јазици и на други автори од неговото време (Димитровски, 1983: 50).

2.2. Несомнено е дека Цинот се обидел да направи упростување на азбуката и на правописните правила, но својот писмен јазик не го свел сосема на обичниот жив говор, туку користи елементи од црковнословенскиот, бугарскиот и српскиот јазик, со цел да го издигне својот стил на пишување и на тој начин да не биде премногу едноставен. Во основата на јазикот на Цинот е неговиот роден велешки говор, а се среќаваат елементи од црковнословенскиот, бугарскиот и српскиот јазик, односно неговиот јазик ги содржи белезите на јазикот на македонските дејци од средината на 19 век во специфичната општествено-политичка ситуација.

2.3. Во педесеттите години на 19 век Цинот е обземен од мислата да го напушти својот писмен јазик што го користи во соработката со „Цареградски вестник“ и, со писмото од 9 февруари 1855 г. до Белградското читалиште, бара да му дадат „една Српска граматика синтаксическа, и една Логика... и една свеска Шумадинка... Ова искам за да преокренам правописо ми на српски“ (Димитровски, 1983: 54).

3.0. Јазичниот материјал што се разгледува во овој труд произлегува од различни видови текстови со кои се пројавува Цинот: песната „Труд ми е името“ („Трудъ ми е Името“, избор од поезијата, објавена во „Цареградски вестник“ бр. 64⁶ од 8 декември 1851 г.); есејот под наслов „Болгарска писменост“ („Болгарска писменность“), објавен во „Цареградски вестник“ бр. 92⁷ од 19 јули 1852 г.; како и две писма на Цинот – првото е испратено до Друштвото за српска словесност од Белград со датум 6 јануари 1857 г.⁸, а второто е од 30 август 1876 г.⁹ и е еден од неговите подоцнежни записи, имајќи предвид дека неговиот живот завршува во

⁶ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=348> (пристапено на 23.11.2022 г.)

⁷ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=356> (пристапено на 23.11.2022 г.)

⁸ Поленаковиќ 1955 – Поленаковиќ Х., 1955: Кореспонденцијата на Јордан Хаџи-Константинов-Цинот со Друштво српске словесности. Скопје: Филозофски факултет, стр. 46.

⁹ Поленаковиќ 1971 – Поленаковиќ Х., 1971: „Неколку необјавени писма од Јордан Цинот“, 337–347, [во:] Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје. Скопје: Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје, Историско-филолошки оддел.

1882 г. Иако станува збор за мал текстуален корпус, сепак, материјалот е доволен за да се согледаат најважните правописни принципи на Џинот.

Имајќи ги предвид можните корекции од страна на редакциите на „Цареградски вестник“ и на списанието „Гласник“ на Друштвото за српска словесност, во анализата се вклучени и две писма на Џинот, што не се објавени во печатот, туку според Поленаковиќ (1955: 5; 1971: 340), се чуваат во архивата на Националната библиотека „Св. Кирил и Методиј“ во Софија (писмото со датум 30 август 1876 г.), односно во архивата на Српската академија на науките и уметностите во Белград (писмото со датум 6 јануари 1857 г.). Редакцијата на „Цареградски вестник“ се обраќа до своите читатели во изданието под бр. 149¹⁰ од 28 ноември 1853 г., информирајќи ги за нејзините цели да издаде посебна книга со собрани песни, приказни, пословици, гатанки итн., нагласувајќи дека на тој начин ќе се добие една книга во која ќе се содржат наречјата и белезите на јазикот од многу градови и села: „Мы нищо нема да измѣниме, ами ще напечатаме това вещество така както ны ся допраца отъ разны-те на Болгарія мѣста.“ Ваквата објав,а веројатно, следува по реакција на читатели во врска со јазикот на објавени текстови.

Правописот и правописните принципи на Јордан Хаџи Константинов-Џинот се мошне интересен проблем за истражување. Со оглед на начинот на кој живеел и дејствувал во бурниот 19 век, неговата комуникација со лица и институции од српската и од бугарската јазична средина влијаела на неговиот писмен јазик.

3.1. Врз основа на анализата на текстовите, може да се заклучи дека во нив, за гласовите во македонскиот јазик Јордан Хаџи Константинов-Џинот го употребува следниот инвентар на графеми:

А а

Б б

В в

Г г

Д д

Жд жд

/С-БП/ между; /С-БП/ чужди; /С-БП/ такожде; /ПИС-1/ граѓанство

Е е

/ПИС-1/ место

Ж ж

Ѕ ѕ¹¹

З з

/С-БП/ зидаме; /С-БП/ звукъ

И и

/С-БП/ учители; /ПИС-1/ ви; /ПИС-2/ очи; /ПИС-2/ сиромаси; /ПИС-2/ некои

¹⁰ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=371> (пристапено на 23.11.2022 г.)

¹¹ Во анализираните текстови Џинот не ја употребува графемата ѕ (сп. /С-БП/ зидаме).

І і	/П-ТИ/ приймай; /П-ТИ/ Йорданъ; /П-ТИ/ Българскій; /С-БП/ хладнокровіе; /С-БП/ Причастіе; /С-БП/ писаніе; /С-БП/ правописаніе; /ПИС-1/ іоштъ
Ы ы	/П-ТИ/ быдоха; /П-ТИ/ столицы; /П-ТИ/ вы; /П-ТИ/ свыриха; /С-БП/нашы; /С-БП/ мы; /С-БП/ похвалны; /С-БП/ Болгары; /С-БП/ человѣцы; /С-БП/ очы; /С-БП/ основы; /С-БП/ усты; /С-БП/ ушы; /С-БП/ бы (гледале); /С-БП/ рылки; /С-БП/ зубы; /С-БП/ вилицы; /С-БП/ колцы; /ПИС-1/ гы; /ПИС-1/ Турцы; /ПИС-2/ хиляды
Ј ј	/ПИС-1/ Ј. (се однесува на името Јордан); /ПИС-1/ Јануарій
Й й	/П-ТИ/ девойки; /П-ТИ/ дойдоха; /П-ТИ/ дай; /П-ТИ/ следуйте; /С-БП/ Цариградскій; /С-БП/ говорейки; /С-БП/ достойни; /С-БП/ кой; /ПИС-2/ мой; /ПИС-2/ той; /ПИС-2/ рай
Ѣ ѣ	/П-ТИ/ дѣло; /П-ТИ/ дѣчицыте; /С-БП/ рѣчникъ; /С-БП/ мѣсто; /С-БП/ отвѣтъ; /С-БП/ свѣтлость; /С-БП/ послѣ; /С-БП/ Мѣстоимѣніе; /С-БП/ Нарѣчіе; /С-БП/ сладкорѣчиваго; /ПИС-1/ Скопѣ; /ПИС-2/ дѣцата; /ПИС-2/ дѣте
Я я	/П-ТИ/ ябока; /П-ТИ/ ся; /С-БП/ другыя; /С-БП/ крыля; /С-БП/ языкъ; /С-БП/ отдаваятъ; /С-БП/ явиме; /С-БП/ имають; /С-БП/ собирають; /С-БП/ моя; /ПИС-1/ Я (со значење 'јас'); /ПИС-2/ ядагы; /ПИС-2/ пріятели; /ПИС-2/ история; /ПИС-2/ коя я; /ПИС-2/ пріятели
К к	
Л л	
Ля ля	/С-БП/ земля; /ПИС-1/ недѣля
Лю лю	/П-ТИ/ любимъ; /ПИС-2/ любовта; /ПИС-2/ пріятелю
М м	
Н н	
Нѣ нѣ	/П-ТИ/ ученѣ; /П-ТИ/ гнѣздо; /ПИС-2/ яденѣ
Ня ня	/П-ТИ/ просвещеня; /П-ТИ/ дѣчина
О о	/С-БП/ Болгарство
П п	
Р р	/ПИС-2/ срдце
ер	/П-ТИ/ срдце; /С-БП/ срдца; /С-БП/ держи
ро	/С-БП/ хладнокровіе

С с	
Т т	
Ке ке	/ПИС-1/ ке
Кя кя	/ПИС-2/ праќашъ; /ПИС-2/ куќа
Ф ф	
Х х	/П-ТИ/ станаха; /П-ТИ/ поеха; /П-ТИ/ ся преобразија; /ПИС-2/ имахъ
Ц ц	
Ч ч	/П-ТИ/ почтени; /С-БП/ что; /С-БП/ черватъ; /ПИС-2/ чколото
Ѓ ѓ	/ПИС-1/ ѓуѓа; /ПИС-1/ браѓа; /ПИС-1/ испраѓамъ
Џ џ	
Ш ш	/П-ТИ/ совершенно; /ПИС-1/ Пашошъ; /ПИС-1/ (да ми) пошлете; /ПИС-1/ јошъ
Щ щ	/П-ТИ/ прелщень; /П-ТИ/, /С-БП/, /ПИС-2/ ще; /С-БП/ обща; /С-БП/ щомъ; /С-БП/ училища
Ј ј	/С-БП/ имающе; /С-БП/ союзъ
Ъ ъ	/П-ТИ/ узъ; /П-ТИ/ васъ; /П-ТИ/ белъ; /П-ТИ/, /С-БП/ образъ; /П-ТИ/ сосъ; /П-ТИ/ Константиновъ; /П-ТИ/ трудъ; /П-ТИ/ трудъ-атъ; /П-ТИ/ се трудимъ; /П-ТИ/ гледахъ; /С-БП/ членъ; /С-БП/ носъ; /С-БП/ изобилень; /С-БП/ напаконъ; /С-БП/ нихъ; /С-БП/ Глаголъ; /С-БП/ единъ; /С-БП/ другъ; /С-БП/ онъ; /С-БП/ жалимъ; /С-БП/ четимъ; /С-БП/ падежъ; /С-БП/ никаковъ; /С-БП/ основъ; /ПИС-1/ студъ; /ПИС-1/ въ; /ПИС-1/ нихъ; /ПИС-1/ часъ; /ПИС-1/ таванъ; /ПИС-1/ азъ; /ПИС-1/ отъ (но и: /ПИС-2/ от); /ПИС-2/ Велесъ; /ПИС-2/ не знамъ; /ПИС-2/ оставамъ; /ПИС-2/ бехъ
Ь ь	/С-БП/ честь; /П-ТИ/ сумъ; /П-ТИ/ будимъ; /П-ТИ/ день; /С-БП/ Словаръ; /С-БП/ писменность; /С-БП/ благодарность; /С-БП/ радость; /С-БП/ путь; /С-БП/ каменъ; /С-БП/ ревность

3.2. Цинот се залагал за отфрлање на три графеме што се дел од црковнословенската традиција: ъ, ж и љ. Нив ги нарекува „три каравлашко-вретенарски букви“. Ненаучно и многу енергично објаснува дека овие букви се навлезени во азбуката „ради Власите и Цинцарете“ и дека се многу големо зло за јазикот, со што јасно го изразува својот став за народната

основа на идниот писмен јазик: „Той Болгаринъ кой то пише съ ъ, ж, љж, да не мечтава да се покаже високоученъ и писателъ...“ Во истата статија посветена на јазикот, објавена во „Цареградски вестник“ бр. 82¹² од 19 април 1852 г., Џинот настапува многу емотивно и го поврзува изговорот на овие гласови со „носове те имъ затулява“ и „вилици те имъ стега како на мртовецъ“, а самите букви за него „велико зло творатъ“. Исто така, тој истакнува дека не е осамен со ваквите негови сфаќања и наведува дека ја има истата граматика како „Смотринскій“¹³. Според Венедиктов (1990: 61) овој став на Џинот бил во контекст на неговиот предлог за чистата народна основа на писмениот јазик.

Но, наспроти ваквото тврдење, врз основа на анализираниот јазичен материјал може да се заклучи дека Џинот не бил сосема доследен во поглед на примената на правилото на чија употреба повикува. Графемата љж во анализираниот материјал не е употребена ниту еднаш; графемата ж е употребана само еднаш кога истакнува дека таа не треба да се употребува: „...отъ днеска, мѣсто сжмие, осавне осамие...“¹⁴ Од друга страна, честа е употребата на графемата ъ во финална позиција. Оваа графема ја користи дури и при пишувањето на името и презимето (/П-ТИ/ Јорданъ; /П-ТИ/, /ПИС-2/ Константиновъ). Сепак, во поглед на употребата на ъ постои извесно колебање, бидејќи низ неговите текстови се среќаваат и случаи каде оваа графема (што не покрива реален глас) не ја употребува.

Во анализираниот материјал редовно ја користи графемата ъ во прво лице еднина на сегашното време – ваквите примери кај него се најбројни бидејќи Џинот, всушност, најмногу пишува во прво лице. Се среќава и во второ лице еднина и третото лице множина на формите на истото глаголско време.

П-ТИ	С-БП	ПИС-1	ПИС-2
прво лице еднина на сегашното време			
сакамъ	пытамъ	страдамъ	Идамъ
любимъ	жалимъ	испраћамъ	Купимъ
се трудимъ	четимъ	испратамъ	Видимъ
се трудимъ ¹⁵	молимъ	(како) самъ (Србинъ)	оставамъ; оставамъ

¹² <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=352> (пристапено на 23.11.2022 г.)

¹³ Џинот мисли на ставовите на Мелетиј Смотрички, односно Максим Герасимович Смотрички (1577 – 1633), познат лингвист кој со својата лингвистичка работа влијаел на развојот на источнословенските јазици.

¹⁴ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=356> (пристапено на 23.11.2022 г.)

¹⁵ Во анализираниот материјал на некои места се воочува колебање во поглед на употребата на ъ и ь. Се случува и во рамките на еден ист текст да се сретнат исти зборформи кои во еден случај во финална позиција имаат ъ, а во следниот ь.

(азъ) сумъ	(азъ) неговоримъ	мутамаъ	Ядамаъ
судимъ	разбирамаъ	се крѣямаъ	Имамаъ
второ лице еднина и трето лице множина на сегашното време			
/	неоставаятъ	даватъ	Седишь
/	(не се) сложатъ	велятъ	Ядатъ
/	речатъ	изгонатъ	Молатъ

Графемата ъ се среќава и во форми на аористот, имперфектот и перфектот: /ПИС-2/ имахъ; /ПИС-2/ добихъ; /ПИС-1/ самъ оставилъ; /ПИС-1/ не сумъ учинилъ.

Џинот во најголем степен влијае на осовременувањето на правописот со тоа што не ги употребува ж и љж, а исто така, во поглед на црковнословенскиот јазик има значително поретка употреба на останатите графеме што не покриваат реален глас. Постои обид еден глас да се пишува со една графема – кај самогласното р, во врска со што се среќава формата /ПИС-2/ срдце (наспроти /П-ТИ/ сердце; /С-БП/ сердца – во неговите порани текстови објавени во „Цареградски вестник“). Во анализираните текстови, како решенија за еден ист глас/исти гласови понудува различни графеме (*И и* vs. *І і* vs. *Ы ы*; *Нѣ нѣ* vs. *Ня ня*; *Шѣ шѣ* vs. *Щ щ*).

3.3. Гласот *и* се изразува со три графеме. Џинот често ја користи графемата *ы* во множинските форми на именки и придавки како множинска наставка: /ПИС-1/ кнѣигы, новцы, старины; /ПИС-2/ ученицы, трговцы, денгубцы; /С-БП/ Грецы, зубы (v.s. зуби), похвалны; /П-ТИ/ столицы, дѣчицыте. Се среќава и кај личните заменски форми: /ПИС-1/ гы; /С-БП/ мы; /П-ТИ/ вы (v.s. /ПИС-1/ ви). Најдобар показател на колебањето во поглед на употребата на графемите *И и* vs. *І і* е следниов пример од писмото на Џинот од 30 август 1876 г.:

	ПИС-2		
еднина	/	пріятель, пріятель	/
множина	пріатели	пріатели	пріатели

3.4. Џинот ја користи и графемата *я* (*я = ја*): /ПИС-2/ история; /С-БП/ явѣме. Го користи и *ѣ* (*ѣ = је*): /ПИС-1/ Скопѣ; /ПИС-2/ дѣте; /С-БП/ сладкорѣчиваго. Под влијание на црковнословенскиот правопис, Џинот го пишува јатот на неговото етимолошко место. Иако ваквите форми не се во голем број, сепак, се важен дел од практиката до средината на 19 век. Ваквата јазична ситуација се среќава и во писмениот јазик на Неофит Рилски, кој го пишува *ѣ* на неговото етимолошко место, но во својата

граматика нагласува дека „ѝ не се слуша во народното произношение¹⁶“. Графемата *j* се среќава во името Јорданъ (писмо до Друштвото за српска словесност, 7 јуни 1856 г.¹⁷), додека некаде е и Јорданъ (/П-ТИ/, /С-БП/).

3.5. Во анализираниот јазичен материјал редовно е пишувањето на графемата *x* во аористната и имперфектната парадигма: /П-ТИ/ седнаха, станаха, преобразиѝа; /ПИС-1/ предадоѝа; /ПИС-2/ не оставиѝа, изложиѝа. Присуството на *x* во аористната и имперфектната парадигма се објаснува со проширувањето на дијалектната основа кон источното наречје, а исто така треба да се има предвид фактот што еден граничен говор како велешкиот е роден говор на Цинот.

3.6. Писмото што го упатува до Друштвото за српска словесност покажува дека Цинот свесно го менува својот правопис, во зависност од намената на текстот. Во трите текста што се разгледуваат во овој труд, од кои два се наменети за „Цареградски вестник“ и во него се отпечатени (песната „Труд ми е името“ и статијата „Болгарска писменост“), како и во писмото од 30 август 1876 г. – испратено до сограѓанин на Цинот, не се среќава ниту еднаш графемата *ћ*. Во писмото од 6 јануари 1857 г., што го упатува до Друштвото за српска словесност, се среќаваат следниве примери: /ПИС-1/ испраћамъ, поћућнина, ћућа. Но, и во однос на употребата на оваа графема покажува колебање, па во една реченица два пати повторува ист збор – еднаш го пишува со графемата *ћ*, а еднаш не ја употребува: /ПИС-1/ „По причыны що ви испраћамъ старины, кнѝгы и новцы, па ке ви испратамъ іошть 25 Стари кнѝгы и други писма...“ Формите ћућа (наместо: кућа) поћућнина (наместо: покућанство) покажуваат дека не го владеел добро српскиот јазик, а во овој контекст особено е интересен примерот: /ПИС-1/ „Да ми пошлете единъ Пашошъ Србски“. Овој пример, исто така, може да се толкува и како хиперкоректност.

4.0. Цинот ја избегнува употребата на членските морфеми¹⁸: „...пусти членове како терніа засадены... неоставаятъ нигде падежи да приклонатъ глава¹⁹“. Членските морфеми се среќаваат напишани разделено (наука та /, „Плачь на скопско-то училище многотрудное“/), со употребена цртичка

¹⁶ Рилски 1984 – Рилски Н., 1984: Българска граматика (фототипно издание на изданието од 1835 г.). София: Наука и изкуство, стр. 75.

¹⁷ Поленаковиќ 1955 – Поленаковиќ Х., 1955: Кореспонденцијата на Јордан Хаѝи-Константинов-Цинот со Друштво српске словесности. Скопје: Филозофски факултет, стр. 29–30.

¹⁸ Наспроти обидот за модернизација и упростување на правописот, Цинот во однос на граматиката на писмениот јазик се залага за архаизација (Конески 1987: 27). Во контекст на неговото сфаќање за членот како пречка за архаизација на јазикот, тој ја избегнува неговата употреба и употребува падежни наставки, но не користи цел падежен систем (Деспотовска 2014: 104).

¹⁹ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=356> (пристапено на 23.11.2022 г.)

(/П-ТИ/ трудъ-агъ) или слеано (/ПИС-2/ любовта, сестрите, старицата). Изделувањето на членските морфемии претставувало вообичаено правописно правило во овој период со цел да се истакне основната форма на зборот, а членот да се обележи како морфолошка наставка. Кога станува збор за употребата на членските морфемии во нашиот писмен јазик, а и во писмениот јазик на Бугарите, треба да се споменат и ставовите на бугарскиот граматичар Неофит Рилски кој во својата граматика членските морфемии ги пишува разделено (сп. вода та, земли те, любезна та²⁰).

4.1. Во врска со примената на принципот на едначење по звучност, може да се заклучи дека е навистина голем бројот на примерите во кои не се бележи едначењето по звучност. Од анализираниите текстови произлегуваат следниве формули и конкретни примери:

	СзСб > СзСб ²¹	СбСз > СбСз ²²
П-ТИ	разсуди, безсрамна, безценно	/
С-БП	сладкорџчиваго, пресладкое, новобезправилно	отдаваагъ
ПИС-1	Србски, Србсаго, Србско, Београдски ²³ , Дружство	/
ПИС-2	денгубцы	отбирашгъ, отбере

Во ПИС-2 се среќава еден редок пример каде што е извршено едначење по звучност – исчиталгъ.

Заклучок

Од спроведената анализа на текстовите можеме да заклучиме дека Јордан Хаџи Константинов-Џинот се залага за модернизација и упростување на правописот, но во практиката не го реализира целосно тоа за кое се застапува декларативно. Во поглед на модернизацијата и упростувањето на правописот направил и повеќе од доволно за времето во кое живеел, имајќи ги предвид сите околности, вклучувајќи ги и влијанијата на руската и црковнословенската традиција, јазиците со кои бил во контакт – српскиот и бугарскиот јазик, како и тешките услови за живот и работа во бурниот 19 век. Од примерите кои ги избравме, можеме да заклучиме дека:

²⁰ Рилски 1984 – Рилски Н., 1984: Българска граматика (фототипно издание на изданието од 1835 г.). София: Наука и изкуство, стр. 75–84.

²¹ Сз – согласка звучна; Сб – согласка беззвучна.

²² Idem.

²³ Според Правописот на македонскиот јазик од 2015 г., не се бележи едначењето по звучност на д пред суфиксот –ски.

1. Џинот се залагал за отфрлање на три графеме што се дел од црковнословенската традиција – ъ, ж и љж, но во својата писмена практика ја користи графемата ъ во финална позиција.

2. Во поглед на употребата на графемите, чести се случаите на колебање: ъ vs. њ vs. *оѿфрлање на ѿграфемаѿа шѿѿо нема реален изѿвор; Ии vs. I i vs. Ы ы; Нѿ нѿ vs. Ня ня.*

3. Кај Џинот постои обид самогласното *p* да се пишува со една графема (срдце), што претставува стремеж за упростување на правописот и, можеби, станува збор за влијание од правописните принципи на Вук Караџиќ.

4. Јордан Хаџи Константинов-Џинот ја избегнува употребата на членските морфеме, а таму каде што ги употребува, ги пишува на три начини: слеано со основната форма на зборот, разделено или со употреба на цртичка (-).

5. Во врска со примената на принципот на едначење по звучност, може да се заклучи дека е поголем бројот на примери во кои не се бележи едначењето по звучност (80 % од примерите во анализираните текстови), наспроти примерите во кои се бележи (20 % од примерите во анализираните текстови).

6. Современите на Јордан Хаџи Константинов-Џинот користат традиционални кирилски графиски системи и правописни принципи што не се специфизирани и, главно, се во некаков процес на модернизација и усовршување или, пак, имаат ставови за архаизација и обид за некаква практична реализација, со што даваат силен поттик за натамошни значајни промени кои ќе доведат до нормирање на правописот, што започнува со Петкович, а се остварува со Мисирков, Рацин, Конески и др.

5.1. Скратеници

П – поезија

ТИ – Труд ми е името (П-ТИ)

С – статии

БП – Болгарска писменост (С-БП)

ПИС – писма

(1) 6 јануари 1857 г. (ПИС-1)

(2) 30 август 1876 г. (ПИС-2)

Библиографија:

- Венедиктов (1990) – Венедиктов Г. К., 1990: Болгарский литературный язык эпохи возрождения – проблемы нормализации и выбора диалектной основы. Москва: Наука.
- Грамматика СБКЈ (1982) – 1984: Грамматика на съвременния български книжовен език. Фонетика. Морфология. Синтаксис. 1–3, София: Българска академия на науките.
- Деспотовска Б., (2014) Јазичниот синтетизам во писмениот јазик на Јордан Хаџи Константинов-Џинот (магистерски труд). Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Димитровски (1983) – Димитровски Т., (1983) „Јордан Хаџи Константинов-Џинот и јазикот на Македонците (говорен и писмен)“, 45–65, [во:] Прилози – VIII, 1–2; Одделение за лингвистика и литературна наука. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Илиевски (2006) – Илиевски П. Хр., 2006: Појава и развој на писмото – со посебен осврт кон почетоците на словенската писменост. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Зборник 1962 – Зборник, 1861 – 1961 / Миладиновци; ред. одбор: Д. Митрев, К. Пенушлиски и А. Спасов. Скопје: Кочо Рацин.
- Караџиќ 1814 – Караџиќ В. С. (1814) Писменица сербскога језика по говору простога народа написана. Виена: у печатњи Г. Јоанна Шнирера.
- Конески, Јашар-Настева (1972) – Конески Бл., Јашар-Настева О., 1972: Македонски текстови од X до XX век. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“.
- Конески 1982 – Конески Б. (1982) Историја на македонскиот јазик. Скопје: Култура.
- Конески 1986 – Конески Бл. (1986) Македонскиот XIX век (јазични и книжевно-историски прилози). Скопје: Култура.
- Конески 1987 – Конески Б. (1987) Јордан Хаџи Константинов-Џинот, избрани страници. Скопје: Матица македонска.
- Конески 2001 – Конески Бл. (2001) „Развиток на македонската азбука и правопис“, 125–130, [во:] Историска фонологија на македонскиот јазик – со општ поглед врз фонолошкиот развиток на македонскиот јазик и со карта на македонските дијалекти од Божидар Видоески. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Конески 2004 – Конески Б. (2004) Грамматика на македонскиот литературен јазик. Скопје: Просветно дело.
- Македонски правопис (1945), изработен од Комисијата за азбука и правопис при Министерството на народна просвета. Скопје: Државно издавачко претпријатие.
- Мирчев 1979 – Мирчев К., 1979: „Правописниот въпрос през време на Възраждането“, 369–378, [во:] Помагало по историја на българскиот книжовен език (възрожденски период), съставител В. Попова. София: Наука и изкуство.
- Младеновиќ 2019 – Младеновиќ А. (2019), „Филолошко дело Саве Мркаља, посвећено 200-годишњици рођења и 150-годишњици смрти Саве Мр-

- каља (1783 – 1833 – 1983)“, 120–149, [во:] Сава Мркаљ: пјесник и филолог (зборник); Библиотека „Српски преглед“, серија „Филологија“, посебна издања, Крајишки културни центар „Свети Сава“, књ. 3. Бања Лука: Графид.
- Николиќ 1965 – Николиќ Б. (1965) „Вукова Писменица и Мразовићева Славенска граматика“, 272–273, [во:] Наш језик, 14, бр. 4–5. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Николиќ 1994 – Николиќ М. (1994) „О променама савременог српског правописа“, 219–229, [во:] Јужнословенски филолог, 50. Београд: Институт за српски језик – САНУ.
- Пандев 2021 – Пандев Д. (2021) „Г. Прличев наспроти К. Миладинов“, 38–53, [во:] Предавања на ЛШ летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Пенев 1976 – Пенев Б. (1976) Историја на новата бугарска литература, том 1 – 4, Софија: Бугарски писател.
- Поленакоски 1951 – Поленакоски Х. (1951) „За библиотеката на Цинот“, 3–28, [во:] Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, книга 4. Скопје: Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје.
- Поленакоски 1955 – Поленакоски Х. (1955) Кореспонденцијата на Јордан Хаџи-Константинов-Цинот со Друштво српске словесности. Скопје: Филозофски факултет.
- Поленакоски 1963 – Поленакоски Х. (1971) „Неколку необјавени писма од Јордан Цинот“, 337–347, [во:] Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје. Скопје: Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје, Историско-филолошки оддел.
- Правопис на македонскиот јазик (2015)., редакција Ж. Цветковски (претседател) и др., Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Прличев 1994 – Прличев Г. (1994) Кратка славјанска граматика/Кратка славјанска граматика, приредиле: Д. Пандев и Д. Стефанија. Охрид: Коста Абраш.
- Рилски 1984 – Рилски Н. (1984) Бугарска граматика. Софија: Наука и изкуство. (фототипно издание на изданието од 1835 г.)
- Ристовски 1999 – Ристовски Бл. (1999) Историја на македонската нација. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Спасов 1982 – Спасов Љ. (1982) Поглед во јазикот. Скопје: Современост.
- Спасов 1985 – Спасов Љ. (1985) „Обид за дијахрониска типологија на македонскиот писмен јазик (втора половина на XIX в. – почетокот на XX в.)“, 33–40, [во:] Литературен збор, година XXXI, книга 1. Скопје: Сојуз на друштвата за македонски јазик и литература на СРМ.
- Спасов 2005 – Спасов Љ. (2005) Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик – Бојата на јазикот I. Скопје: Култура.
- Спасов 2006 – Спасов Љ., (2006) Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик – Бојата на јазикот II. Скопје: Култура.
- Спасов 2018 – Спасов Љ., (2018) Поглед во минатото – избрани теми од историјата на македонскиот писмен јазик. Скопје: Пагома прес.

- Стаматоски (1974) – Стаматоски Т., 1974: „Кирилицата во Македонија во XIX век“, 59–67, [во:] Предавања на VII семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“.
- Тушевски (2003) – Тушевски В., 2003: Јордан Хаџи Константинов-Џинот, живот и дело. Скопје: Менора.
- Црвенковска (2021) – Црвенковска Е., 2021: „Од глаголица до современа македонска кирилица (по повод 75 години од македонската азбука)“, 28–37, [во:] Предавања на LIII летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Фридман (1975) – Friedman V. A., 1975: „Macedonian Language and Nationalism During the Nineteenth and Early Twentieth Centuries“, 280–292, [in:] *Balkanistica*, Vol. 2, 1975.
- Чигоја (2010) – Чигоја Б., 2010: „Кратак преглед првих српских буквара“, 513–545, [во:] Јужнословенски филолог, бр. 66. Београд: Српска академија на ука и уметности и Институт за српски језик – САНУ.
- Шоптрајанов (1949) – Шоптрајанов Ѓ., 1949: „Библиотеката на Јордан Хаџи Константинов-Џинот“, 3–151, [во:] Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот – Скопје, книга 2. Скопје: Филозофски факултет.

Користен извор од интернет:

<https://digilib.nationallibrary.bg/slr/public/> (пристапено на 23.11.2022 г.)

(интернет-страница на Националната библиотека „Св. Кирил и Методиј“ – Софија, Р Бугарија)

Biljana Marinova

THE ORTHOGRAPHIC CONVENTIONS OF JORDAN HADŽI KONSTANTINOV-DŽINOT AND SOME OF HIS CONTEMPORARIES

Abstract

The evolution of the Macedonian language during the 19th century saw significant changes in orthography, particularly in the latter half of the century. During this period, there was a noticeable shift towards simplifying the alphabet and the orthographic principles. The literature from the 19th century reflects diverse perspectives on the alphabet and orthographic rules, rooted in the difference in the ideas about the form of the written language. Consequently, a unified form and codification remained elusive.

Jordan Hadži Konstantinov-Džinot stands out as one of the pioneering figures in addressing the matter of the Macedonian written language, encompassing concerns related to orthography. This paper explores Dž's perspectives on modernizing and simplifying the alphabet and orthographic principles. Additionally, it delves into the practical implementation of these ideas within his texts of diverse types. Further-

more, Džperspe orthographic practices are presented in the paper, in regards to the practices of his contemporaries in both Macedonia and Bulgaria.

Keywords: Jordan Hadži Konstantinov-Džinot; Orthographic Conventions in the 19th century; Simplification and Modernization of the Orthographic System; South Slavic Linguistic Area

Клучни зборови: Јордан Хаџи Константинов-Џинот; правописните практики во 19 век; упростување и модернизација на правописот; јужнословенски јазичен простор

УДК 821.163.3-93(049.3)

Марија Марковска**НОВОТО ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА
(Експозе од одбранет магистерски труд)**

Книжевноста за деца, нејзините импозантни и интригантни дела, со наизглед наивна тематика за розевиот и невин, фантастичен детски свет, како и моралните поуки што се неодделив дел од приказната, е предмет на интерес кај македонската писателска сцена, но и кај детската читателска публика. Авторите што беа дел од истражувањето за овој магистерски труд, „Новото во македонската книжевност за деца“, пишувале под ‘полна пареа’. Обидувајќи се да ја разбудат подзаборавената книжевност наменета за најмладите, Андова-Шопова, Георгиева, Голејшка Цикова, Костадиновска, Малеска, Мартиновски, Ќорвезироска и Црвенковска напишале приказни што го забавуваат, пренесуваат поука и создаваат искуство кај детето-читател. Тргувајќи од фактот дека суштински и значаен елемент во процесот на растење и на развој на детето е непресушниот извор на книжевноста за деца – сказната, посочените автори повремено се навраќаат (директно или индиректно) на делата на своите претходници, како што се Ванчо Николески, Васил Куновски, Славко Јанески, Оливера Николова, Видое Подгорец и др., притоа не заборавајќи ги и големците Шарл Перо, браќата Грим и Ханс Кристијан Андерсен.

Потребата за подлабоки анализи и истражувања во областа на македонската книжевност за деца и млади, на новите дела на овие автори, како и на улогата на книжевноста за деца во развојот на детето-читател, беа цел и стремеж на ова истражување.

Истражувањето се водеше во правец на обработка на секое од наведените дванаесет дела, па така, од „Кртот Свездан“, „Приказна за Ото, Ото и Ото“, „Лисичката-плетачка“, „Лепчето што расте“, „Вистинска

приказна за двете соседни кралства“, „Волшебните преградки“, „Арно ама“, „Шах со Бах“, „Хор во задниот двор“, „Кифличката Мирна“, „Мојот брат од тринаесетиот кат“ и „Супервештерката, мачката и шесте волшебни колачиња“ се роди една анализа за новото во македонската книжевност за деца, за новите теми и ликови, за нови автори во сегашната современа книжевност за деца и за тоа како тие придонеле за нејзиното развивање.

Доколку се земе предвид поделбата на книжевноста за деца според возраста на детето-читател, магистерскиот труд започнува со приказни, каде што главни ликови се животните и тематика што е интересна и наменета за најмладите. „Кртот Свездан“, „Приказна за Ото, Ото и Ото“, „Лисичката-плетачка“, „Лепчето што расте“ се приказни што го примамуваат детското срце. Ликот на животното, особено животното што има способност да говори, е централен лик во книжевноста за деца. Во овие приказни е застапена постапката на Ханс Кристијан Андерсен, кој им подарува способност на животните, растенијата и предметите да бидат оживеани. Па така, овие животни размислуваат, говорат, се смеат и тагуваат исто како и детето-читател. На пример, во „Лисичката-плетачка“ животните чувствуваат студ и загриженост за зимата, Лисичката умее да зборува и да плете, кртот Свездан успева да ја пронајде долго бараната Светлината во песната, музиката, играта, во секојдневието, во неговата љубена Сенка, но, пред сè, во себеси, а Ото, Ото и Ото ја осознаваат различноста и секој од нив го пронаоѓа своето ЈАС.

Понатаму следат „Шах со Бах“ и „Хор во задниот двор“, чија поезија е опеана преку гласот на музикалните животни кои пејат за нивните пасии и одиграна преку нивниот танц. Раѓањето на стихот на Мартиновски *настџанува од сенештџо и од нишџо. Шџо окоџо или увоџо ќе виде или чуе, се џреџџора во џесна.* (Идризовиќ, 1988: 217) Ритамот, мелодичноста и едноставноста се карактеристични за поезијата на Мартиновски, па така, детето-читател навлегува во светот на поезијата, се идентификува со неговите жители и ги осознава тајните на музиката преку пишаниот збор, при што се создава една топла атмосфера од која се учи, но и во која се ужива.

Следниот дел е наменет за приказни за повозрасни деца, кои се интересираат за подлабоки прашања од областа на развитокот на човекот, за тоа дали мора да се порасне и да се биде дел од светот на возрасните, за одговорноста и авторитетот, за етичко-моралните вредности и начела во општеството, но и за секојдневието и детската игра, како неизбежен елемент од детството. Па така, преминот од детството кон светот на возрасните го претставуваат ликовите на Мирна и Војдан, на Хана и Фран,

на Ведран и Мила, како и ликовите на Дамјан и Илина и нивната дружина. Нивните авантури и истражувања се проследени и со гласот на возрасниот, односно со гласовите на Мама и Тато, на родителите на Дамјан и на Илина, на Лошотилук и Нина, како и со оние на Чичко Продавач и госпоѓа Злоба. Приказните се одвиваат преку лесен и едноставен пристап кон детето-читател, така што тоа ќе биде водено во приказната како еден од главните учесници во дејството, ќе може да учи и да игра со нив, да сочувствува и да размислува, пред сè, да порасне со нив. Детската игра и фантазија се изразени преку авантурите на зелената вештерка Елена и волшебникот Павел преку кои детето-читател патува низ светот на фантастичното и волшебното.

Истражувањето го потврди одговорот за тоа во кој правец се движи македонската книжевност за деца, односно авторите создале приказни кои се примамливи за детето-читател, ликови со кои тоа може да се идентификува и дејства што се забавни и поучни. Приказните, ликовите и дејствата, како и начинот и стилот на секој од авторите го отворија прашањето: дали навистина има нешто ново во македонската книжевност за деца или тематиката на приказните е повторлива? Во приказните се опфатени елементи што се застапени во делата на нивните претходници, но се појавуваат и новости што создаваат интерес кај детето-читател. На пример, Ана Голешка Џикова ги зема за централни ликови лисицата и лепчето, што се дел од традиционалните јунаци во македонската книжевност за деца, додека, како новитет се појавуваат опасните пирани во приказната на Марија Костадиновска, волшебните колачиња во приказната на Билјана Црвенковска, музикалните животни кај Владимир Мартиновски итн. Но, тоа не алутира на ликови кои би му биле здодевни, неинтересни на детето-читател. Напротив, Лисичката во делото „Лисичката-плетачка“ е лик кој и претходно бил застапен низ приказните, но тука оваа лисица има свое сопствено име (Лисичка), таа не е крадливка, туку плетачка на шалови, капи, ракавици, Лисичката не ги надитрува животните во шумата, напротив, таа е добродушна, им помага, се грижи за студената зима, бувчињата Ото, Ото и Ото не се прикажани како мудри, туку како пронаоѓачи на сопственото Јас, или, крччето Свездан, кој не е штетник во нечија градина, туку авантурист што трага по Светлината. Оттука, се доаѓа до заклучокот дека авторите ја црпат својата инспирација од секојдневието на денешното дете, од оваа ‘нова’ сегашност, при што внесуваат нови елементи (ликови, дејства, начин и стил на пишување итн.), кои раѓаат интерес кај детето-читател. Тие го акцентираат психолошкиот профил на ликот, така што се создава ефект на препознавање со цел јунакот да биде

поблизо до детето-читател. Детето-читател најдобро може да се идентификува и препознае во детето-лик и во неговите секојдневни обврски, настани, проблеми и чувства. На пример, Мирна се радува на пиењето кафе со сосетката Оливера, но и лута е кога треба да пишува состави по предметот Македонски јазик, или, Дамјан е тажен кога се запишува во новото училиште, но и возбуден кога патува со своето семејство, Ведран е несреќен затоа што Мила е тажна и повредена итн.

Шарениот слободен свет на детето станува свет и на писателот. Набљудувајќи го детето и неговиот свет, писателот создава приказна каде што детето-читател ќе биде дел од главните ликови на приказната, дејствата ги гради врз основа на детската смеа и радост, но и низ неговата тага и лутина. Пишувајќи за детето-читател, авторот се обидува да биде набљудувач, раскажувач, родител, учител, но и дете.

„Добрата литература за деца става акцент токму на чувствителното и карактерното растење и созревање. Таа, незабележително, лесно, го пренесува читателот од брегот на детството до брегот на возрасните. Во тоа лежи нејзината порака – да му се помогне на малиот човек во сложениот процес на себеспознавањето и да му се покаже дека во тој процес тој не е сам (Мојсова-Чепишевска, 2019:143). Токму поради блискоста на тематиката на приказната или на онаа со ликот, детето-читател успешно ги продлабочува своите знаења, мисли и чувства, преку кои се воочува неговото созревање, односно чекорење кон *брегои на возрасније*.

Библиографија:

- Идризовиќ, М. (1988) *Македонската литература за деца*, Скопје: Наша книга.
 Мојсова-Чепишевска, В. (2019) *Клуч во клучалката на дејствието*, Скопје: Матица македонска.

Marija Markovska

THE NEWEST IN THE MACEDONIAN CHILDREN'S LITERATURE

Summary

The paper displays the newest Macedonian literature for children. It consists of story's and character's analyses, their mutual connectivity and character-child relationship. It makes a parallel between the traditional and modern approach of children's story writing and ventures throughout the thematic and motives from which they are led. The main goal of this research is to signify the impact that the authors had on children's literature and on the development of the child-reader.

Keywords: children literature, modern, latest, Macedonian literature for children

Клучни зборови: детска литература, модерна, најнова, македонска литература за деца

УДК 373.5.018.43.091.26:004(497.7)

Христина Марковска

**АЛТЕРНАТИВНИТЕ ФОРМИ НА ОЦЕНУВАЊЕ ВО
ОНЛАЈН НАСТАВАТА ПО АНГЛИСКИ ЈАЗИК
КАКО СТРАНСКИ ВО СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО
РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА**

Вовед

Учењето онлајн ја замени традиционалната настава и пасивната улога на учениците со интерактивен пристап, во кој учениците и наставникот заедно го креираат часот. Онлајн наставата ни овозможува поинакви услови за стекнување знаење и за развивање на критичкото и креативното мислење на учениците. Оттука и неопходноста да се преиспита соодветноста на традиционалното оценување и да се истражи примената на алтернативни форми на оценување кои одговараат на онлајн наставата. Фокусот на ова истражување е примената на самооценувањето, соученичкото оценување и портфолиото во онлајн наставата по англиски јазик како прв странски јазик во средното образование во Република Северна Македонија.

Краток преглед на досегашните истражувања

Претходни истражувања на темата (Rennert-Agiev, 2005; Талевски, 2011) посочуваат дека употребата на портфолио, самооценување и соученичко оценување ја збогатува наставата и го олеснува целиот процес на учење и оценување, учениците се помотивирани за учење и имаат чувство на автономност. Всушност, учениците се здобиваат со способноста да размислуваат критички, да стекнуваат знаења и умеења и да ги планираат следните чекори во процесот на своето учење преку креирање на план за акција, како и рефлексивност во однос на позитивните и негативните страни на своето учење (Николовска, 2015: 145). Токму затоа, користењето на

алтернативни форми на оценување во училищата носи успех, а е поврзано и со мотивацијата за учење на учениците (Bandura, 1994). Од друга страна, пак, несигурноста на учениците во однос на нивната способност за оценување, гледањето на соученичкото оценување како казна наместо како можност за нивна вклученост во унапредување на своите вештини за оценување и знаење, како и неподготвеноста на учениците за употреба на алтернативни форми на оценување и за интерпретација на критериумите за оценување се проблеми со кои се соочуваат наставниците и учениците во РСМ. Кога станува збор за мотивацијата за учење, истражувањата покажуваат дека со употребата на соученичкото оценување, учениците се мотивирани за учење во текот на целиот час (Мирасчиева, 2014; Николовска и др., 2022; Пеев, 2010). За жал, застапеноста на алтернативното оценување во онлајн наставата по англиски јазик, влијанието што го има врз мотивацијата за учење, како и ставовите на наставниците и на учениците кон употребата на овој вид оценување, не се доволно истражени во РС Македонија.

Методологија на истражувањето

Предмет на ова истражување е примената на алтернативните форми на оценување – портфолио, самооценување и соученичко оценување во онлајн наставата по англиски јазик како странски јазик во средното образование во Република Северна Македонија. Целта на истражувањето е да се одговори на следниве истражувачки прашања:

1. Каква е застапеноста на алтернативните форми на оценување во онлајн наставата по англиски јазик како странски во средното образование и кои се причините за тоа?
2. Какви се ставовите на наставниците и на учениците кон примената на портфолио, самооценување и соученичко оценување во наставата по англиски јазик како странски во средното образование?
3. Какво е влијанието на портфолиото, самооценувањето и соученичкото оценување врз мотивацијата за учење кај средношколците во РС Македонија?

Податоците за истражувањето беа собрани со спроведување на онлајн анкета преку два прашалника креирани за потребите на истражувањето, и тоа: прашалник за наставници по англиски јазик и прашалник за ученици од прва до четврта година од средното гимназиско и средното стручно образование од РСМ. Прашалникот беше спроведен во 14 средни училишта на територија на РСМ, и тоа во 8 гимназиски и 6 стручни училишта. Беа

опфатени вкупно 154 испитаници, од кои 50 наставници по англиски јазик кои предаваат во средните училишта во РСМ и 104 ученици од прва, втора, трета и четврта година.

Дискусија за резултатите

Во следниот дел накратко ќе дискутираме за анализата на резултатите добиени од прашалникот за наставници и од прашалникот за ученици, со што ќе ги одговориме истражувачките прашања.

Застапеност на алтернативните форми на оценување во онлајн наставата по англиски јазик како странски во средното образование

Во средните училишта на територија на РСМ најзастапена е употребата на електронско портфолио, како алатка за алтернативно оценување, а од резултатите добивме слика и за тоа каков тип материјали приложуваат учениците во своето дигитално портфолио, односно: домашни задачи, проекти и истражувања, пауерпоинт-презентации, есеи/пишани творби, изработени вежби од час, наставни ливчиња/тестови.

Помалку застапени во онлајн наставата по англиски јазик се самооценувањето и соученичкото оценување. Според анализата на добиените податоци од прашалниците, учениците се самооценуваат по изучување на една тематска единица или, пак, само еднаш во полугодие, што е погрешно, бидејќи, како што вели Ормонд, самооценувањето е континуиран процес што трае преку целата учебна година (Orsmond, 2004: 26). Како вежби/техники за самооценување, најчесто се користат: прашалник, табела „Знам-сакам да знам-научив“ и чек-листа за самооценување. За жал, самооценувањето не се користи доволно често во онлајн наставата по англиски јазик, а има и ученици кои воопшто не се самооценуваат. Што се однесува до соученичкото оценување на онлајн часовите по англиски јазик, учениците се оценуваат меѓусебно по изучување на две тематски единици, односно по изучувањето на еден модул. Најкористени вежби за соученичко оценување на онлајн часовите по англиски јазик се повратната информација на некоја од онлајн платформите, дискусија во ‘breakout rooms’, чек-листа, прашалник, како и техниката „метод на сендвич“.

Ставовите на учениците во однос на застапеноста на алтернативните форми на оценување ни укажуваат на фактот дека поради недоволно време на часовите и недоволна обука за користење на овој тип оценување, алтернативното оценување не се користи доволно на онлајн часовите по

англиски јазик. Поради тоа на учениците прво треба да им се објасни целата постапка на самооценување, соученичко оценување и креирање електронско портфолио, за да може алтернативното оценување да се практикува полесно и на правилен начин. Всушност, токму ова оценување може да им помогне на наставниците да се скрати времето за оценување на учениците. За тоа не мора да се одделува посебно време од часот, туку, едноставно, може да се вметнат вежби за самооценување и соученичко оценување во текот на учењето на часот.

Во наставата треба да се цели кон имплементирање разновидни вежби за алтернативно оценување, а како што посочуваат Бочер и Конрад (Boettcher & Conrad, 2016) во својот прирачник, тоа го овозможуваат интернетот и разновидните онлајн платформи. Од големо значење е и тоа наставниците по англиски јазик да ја искористат својата креативност и сами да креираат вежби според потребите на учениците, како и според материјалот што се изучува, за да може самооценувањето и соученичкото оценување да имаат поголема примена во наставата по англиски јазик.

Ставовите на наставниците и на учениците за примената на портфолиото, самооценувањето и соученичкото оценување во наставата по англиски јазик

Мнозинството наставници и ученици што одговорија на прашалниците, имаат позитивни ставови кон алтернативните форми на оценување и нив учениците сакаат да ги користат на онлајн часовите по англиски јазик. Секако, беа посочени и некои негативни страни на кои треба да се обрне внимание и за кои треба да се пронајдат решенија.

Што се однесува до самооценувањето, и учениците и наставниците го гледаат како корисна алатка на часовите по англиски јазик, бидејќи учениците можат лесно да го следат својот напредок во учењето; стануваат свесни за тоа колку навистина го знаат/разбираат материјалот, притоа имајќи чувство на автономност, како што ни потврдува и истражувањето на Ренерт-Ариев (Rennert-Ariev, 2005). Како проблем за овој тип оценување беше посочено дека учениците не ја разбираат целта на самооценувањето, ниту, пак придобивките од користењето на ова алтернативно оценување и настанува проблем со објективноста при оценувањето. Затоа учениците треба да разберат дека самооценувањето е процес на формативно оценување во кој прават рефлексивна на научениот материјал, а за истото да биде ефективно, треба да е направено објективно. Исто така, наставниците посочија дека самооценувањето не е еднакво ефективно со сите

возрасни групи ученици, односно дека не е ефективно со учениците од прва година средно образование, додека, пак, ефективно е со постарите ученици. Поради тоа потребно е време на привикнување на употребата на алтернативното оценување, а притоа потребно е и учениците да научат како да се самооценуваат правилно и да развијат самокритичност и објективност за да може максимално да се искористат придобивките од самооценувањето во онлајн наставата по англиски јазик.

Од анализата на податоците од прашалниците согледаваме дека учениците сакаат да го користат соученичкото оценување на онлајн часовите по англиски јазик, поради тоа што со овој тип алтернативно оценување добиваат поголема улога на часовите од вообичаеното извршување на задачите, односно добиваат улога на наставник; им овозможува длабоко да навлезат во процесите на оценување и во користењето критериуми за оценување; ги усовршуваат и своите вештини за комуникација, а се развива и голема соработка меѓу учениците, со тоа што си разменуваат мислења и си помагаат едни со други. Не е помалку важен и фактот дека со користењето соученичко оценување, учениците развиваат самокритичност и критичко размислување. Во ова истражување не произлезе како проблем тоа дека учениците го гледаат соученичкото оценување како казна, како што бил случајот во истражувањето на Мирасчиева (2014). Но, сепак, како проблем произлезе дека учениците преферираат поени и оценки дадени само од наставникот, а конструктивните коментари што ги добиваат од своите соученици, едноставно, немаат никаква важност, бидејќи се субјективни. Ова посочува на потребата од јасно дефинирани критериуми за оценување, со што би се зголемила валидноста на алтернативното оценување што понатаму би довело до максимално искористување на придобивките од истото во онлајн наставата по англиски јазик. Исто така, важно е учениците да научат како да го користат правилно, а уште поважно, и со која цел се користи соученичкото оценување, што верувам дека ќе резултира со објективен пристап кон оценувањето.

Анализата на податоците добиени од прашалниците покажа дека електронското портфолио е алатка што учениците најмногу ја сакаат и покрај тоа што беа наведени и некои негативни ставови за користењето на овој тип на оценување. Истражувањето покажа дека нема секогаш ефект од употребата на електронското портфолио, од причина што нема секогаш време да се провери портфолиото на часовите и да им се даде повратна информација на учениците, па затоа дел од учениците не го практикуваат, како што претходно се договориле со наставниците. Всушност, од страна на наставниците и учениците беше образложено дека процесот на

креирање електронско портфолио во голема мера придонесува за успехот на учениците во учењето на англискиот јазик и ги мотивира да го градат своето знаење, полнежќи го портфолиото со свои дела и изработки, притоа овозможувајќи им увид во својот успех преку целата учебна година.

Влијанието на портфолиото, самооценувањето и соученичкото оценување врз мотивацијата за учење кај средношколците во РС Македонија

Самооценувањето, соученичкото оценување и електронското портфолио, како алтернативни форми на оценување, имаат позитивно влијание и ја зголемуваат мотивацијата за учење поради тоа што учениците можат лесно да го воочат и да го следат својот напредок во учењето, имаат чувство на автономност, го гледаат овој вид оценување како креативен и интересен начин на оценување што не им предизвикува притисок или страв, што резултира со самоефикасност. Всушност, теоријата за самоефикасност на Бандура е во тесна корелација со алтернативните форми на оценување, со тоа што со самооценувањето и креирањето електронско портфолио ученикот се гледа себеси како успева и почнува да верува во своите способности, односно влијанието на успехот на претходно искуство ја зголемува мотивацијата за учење. Што се однесува до соученичкото оценување, ученикот добива повратна информација од соучениците, која го мотивира да работи уште повеќе на своето знаење за да постигне поголем успех, што значи дека влијание има општественото убедување (Bandura, 1994). Исто така, одговорите на учениците ја подржуваат теоријата за самомотивација на Дорни, односно дека со користењето алтернативни форми на оценување, тие замислуваат дека ефективно и успешно завршуваат некоја задача и сами се мотивираат да ја завршат дадената задача со успехот што го посакуваат (Dornyei & Ushioda, 2009). Но, тоа е возможно само ако овие форми на алтернативно оценување се користат регуларно (Mintah, 2003: 173), а притоа се воведуваат постепено и внимателно во онлајн наставата по англиски јазик, со дополнителни објаснувања во однос на целта на овој вид оценување и на начинот на употреба, како и на неговото зголемено користење, со цел ова оценување да се користи правилно.

Заклучок

Како заклучок може да се каже дека, иако резултатите од истражувањето покажаа дека наставниците и учениците имаат позитивни ставови кон имплементацијата на портфолиото, самооценувањето и соученичкото

оценување во онлајн наставата по англиски јазик, нивната застапеност во наставата е на ниско ниво и нужно е подобрување во таа насока. Исто така, се воспостави дека овие алтернативни форми на оценување имаат позитивно влијание врз мотивацијата за учење и успехот на учениците. Според тоа, потребно е да се осмисли квалитетна перманентна имплементација на овие форми на оценување во онлајн наставата, што би резултирало со поголем успех во учењето на средношколците во Република Северна Македонија.

Библиографија:

- Мирасчиева, С. (2014) *Самооценување на студентите во наставата по дидактика како современа тенденција на наставничките факултети*. Штип: Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“.
- Николовска, А. (2015) За самооценувањето на учениците: можности и предизвици. *Литературен збор*, 4-6, 141-150.
- Николовска, А., Бекар, М., Наумоска, Б., Трајкова, З. (2022) *Развивање на јазичните компетенции на идните наставници по англиски јазик со формално оценување*. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Пеев, А. (2010) Е-пошта, и се вежба, и се оценува. Во *Оценување за учење во 21 век: збирка на примери од практиката*. Скопје: Македонски центар за граѓанско образование, 46-49.
- Талевски, Ј. (2011) *Самооценување и оценување од соученици*. Битола: Педагошки факултет „Св. Климент Охридски“.
- Bandura, A. (1994) Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior*, 4, 73. New York: Academic Press.
- Boettcher, J. V. & Conrad, R. (2016) *The online teaching survival guide: simple and practical pedagogical tips (2nd ed.)*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Dornyei, Z., & Ushioda, E. (2009) *Motivation, Language Identity and the L2 Self*. Multilingual Matters.
- Mintah, J. (2003) Authentic Assessment in Physical Education: Prevalence of Use and Perceived Impact on Students' Self-Concept, Motivation, and Skill Achievement. *Measurement in Physical Education and Exercise Science*, 7, 161-174.
- Orsmond, P. (2004) Self- and Peer- Assessment: Guidance on Practice in the Biosciences. *The Higher Education Academy*.
- Rennert-Ariev, P. (2005) A theoretical model for the authentic assessment of teaching. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 10 (2).

Hristina Markovska

**THE ALTERNATIVES IN ASSESSMENT IN AN ONLINE EFL
CLASSROOM IN THE SECONDARY EDUCATION IN THE
REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA**

Abstract

Studying online exchanged the traditional approach of teaching and the passive role of the learners with an interactive approach in which the learners and the teacher create the lessons together. Therefore, it is of the utmost importance to reconsider the appropriateness of traditional assessment and to research the utilization of the alternatives in assessment, which correspond to online education. This study establishes the level of implementation of the alternatives in assessment in secondary schools in the Republic of North Macedonia, the impact of self-assessment, peer-assessment and portfolio on learners' motivation for studying, as well as EFL teachers' and learners' perceptions of these assessment techniques, by means of a survey-one for teachers and one for students. The results show the positive teachers' and learners' perceptions towards the implementation of portfolio, self-assessment and peer-assessment in an EFL online classroom, but also that their use is at a low level which requires improvement. What is more, these alternatives in assessment have a positive influence on learners' motivation for studying and their overall success. According to that, it is necessary to come up with an efficient permanent implementation of these forms of assessment in the EFL classroom.

Key words: alternatives in assessment, self-assessment, peer-assessment, digital portfolio, online assessment, secondary education

Клучни зборови: алтернативно оценување, самооценување, соученичко оценување, електронско портфолио, онлајн оценување, средно образование

УДК 811.163.3'27:811.161.1'27(049.3)

УДК 811.161.1'27:811.163.3'27(049.3)

Наталија Милчовска**ГОВОРНИОТ ЧИН ВЕТУВАЊЕ ВО РУСКИОТ И ВО
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК****(Експозе од одбранет магистерски труд)**

Темата *ветување* отсекогаш била интересна од гледна точка на етичката и на моралната филозофија бидејќи, кога даваме ветување некому, се обврзуваме себеси. Д. Хјум тврдел дека „ветувањето нема природно значење, т.е. не постои пред да се воспостави со договор меѓу луѓето и дека личноста што не е запознаена со општеството, никогаш не би можела да се обврзе со какви било обврски кон друга личност, дури и ако и двајцата би можеле преку интуиција меѓусебно да ги согледаат мислите“, односно „ветувањето е човечки изум, чиј извор се потребите и интересите на општеството“ (цит. во: Юрјев, 2014: 330). Соодветно, ветувањето има конвенционален карактер и зависи од социјалните норми на општеството. Притоа, секоја култура има свои норми на однесување и тие не се универзални. Пречки во комуникацијата се појавуваат бидејќи „на луѓето им е тешко да излезат од својата култура, па често, или не го разбираат однесувањето на припадниците на други култури, или погрешно го интерпретираат“ (Кусевска, Бужаровска 2020: 210). Поаѓајќи од фактот дека секоја култура наметнува свој начин на комуникација, сакавме да ја провериме хипотезата дека, покрај многу сличности, постојат суштински разлики во функционирањето на говорниот чин *ветување* во рускиот и во македонскиот јазик, кои можат да доведат до недоразбирање. Се согласуваме дека токму пронаоѓањето на разликите игра важна улога во однесувањето на меѓукултурната комуникација, затоа што „совпаѓањата не ги ни забележуваме, но отстапувањата ги сметаме за неучтивни, неодговорни, инфериорни“ (Кусевска, Бужаровска, 2020: 210). Ова, како и фактот дека

говорниот чин *вештување* не е поопсежно истражуван во македонскиот јазик, послужи како појдовна точка за избор на темата.

Структурата на трудот се состои од шест дела, и тоа: воведен дел, теориски дел, методологија, анализа на примерите од корпусот, заклучок и библиографија.

Во првата глава, под наслов *Теорија на говорниите чинови*, се дава краток преглед на историскиот развој на теоријата на говорните чинови, а подетално се разгледуваат ставовите на нејзините основоположници: Џон Л. Остин (Austin, 1962) и неговиот ученик Џон Серл (Searle, 1969; 1979).

Во првото потпоглавје се споредуваат класификациите на говорните чинови на Остин и на Серл и се потенцира дека во трудот се применува класификацијата на Серл, која се фокусира на илокуциската цел и во која се разликуваат: 1) асертиви; 2) директиви; 3) комисииви; 4) експрециви и 5) декларативи.

Во второто потпоглавје станува збор за директност и индиректност на говорните чинови. Директните говорни чинови се поврзуваат со буквалното значење на исказите, додека индиректните се маскираат со друг говорен чин. Во рамките на индиректните говорни чинови се издвојува инференциската индиректност, која се заснова на способноста на соговорникот да прави инференции по пат на расудување, поаѓајќи од заедничкото знаење и конвенционалната индиректност, која се препознава по вообичаената, конвенционалната употреба на исказите.

Третото потпоглавје му е посветено на принципот на кооперативност на Грајс, кој е од клучно значење за анализата и за интерпретацијата на директните, а уште повеќе на индиректните говорни чинови, особено имајќи предвид дека Грајс го воведува концептот *конверзациска имплицитур* и под него подразбира обид да се сфати способноста за „читање меѓу редови“, односно, за тоа како можеме да разбереме информација што не е експлицитно изговорена или напишана.

Во четвртото потпоглавје фокусот е ставен на теоријата на релевантност на Д. Спербер и Д. Вилсон, според која за успешна комуникација, единствената цел што треба да ја делат говорителот и слушателот, едниот да разбере и другиот да биде разбран. Затоа релевантноста се смета за главно комуникативно средство што го води процесот на заклучување, потребен да се идентификуваат комуникативните интенции кои се кријат зад искажувањето.

Во петтото потпоглавје се обработува учтивноста како прагматички феномен и се разгледуваат мислењата на Џ. Лич (Leech), П. Браун и С. Левинсон (Brown & Levinson), Џ. Лејкоф (Lakoff) и Р. Чен (Chen).

Втората глава е посветена на анализа на говорниот чин *ветување* и се започнува со дефинирање на предусловите за успешно изведување на говорниот чин *ветување* според Серл: 1. содржинскиот (пропозицискиот) предуслов; 2) подготовителниот предуслов; 3) предусловот за искреност; 4) основниот (конститутивниот) предуслов. Подетално внимание ѝ е посветено на искреноста како предуслов за успешна реализација на чинот *ветување*.

Во продолжение на оваа глава фокусот е ставен на дефинирањето на говорниот чин *ветување*. Анализата почнува од дефиницијата предложена од А. Вјежбицка (Wierzbicka), која го разгледува говорниот чин *ветување* во споредба со говорниот чин *тараниирање*, истакнувајќи ги сличностите и разликите меѓу овие говорни чинови. Оваа дефиниција, како и принципите на успешност на говорните чинови, се земени предвид во истражувањата на говорниот чин *ветување* во реална комуникација на В. Гладров и Е. Которова (2017; 2021), кои ја предложиле дефиницијата на говорниот чин *ветување* што е прифатена како основна во ова истражување, а имено:

- 1) *Знам дека сакаш да го најравам ѝоа;*
- 2) *Знам дека мислиш дека можам да не го ѝравам ѝоа;*
- 3) *Сакам да го најравам ѝоа бидејќи го ѝосакуваш ѝоа;*
- 4) *Зборувам: сакам да го најравам ѝоа;*
- 5) *Сакам да мислиш дека ќе го најравам ѝоа.*

Во следното потпоглавје се дава приказ на структурата на директниот и индиректниот говорен чин ветување. Според присуството или отсуството на показатели на илокуциската сила, говорните чинови се делат на експлицитни и неексплицитни. Експлицитните говорни чинови, за разлика од неексплицитните, содржат некој показател на илокуциската сила (најчесто тоа е перформативен глагол).

Серл ја истакнува следната формула за експлицитно-перформативни комисивни говорни чинови: *I verb (you) + I Fut Vol Verb (NP) (Adv)* (Searle, 1979: 22). Според оваа формула, експлицитната структура на говорниот чин *ветување* се состои од два дела, првиот дел е протаза или „перформативен вовед“, а вториот дел е аподоза или „вградено дополнување“:

1) Протазата вклучува перформативен глагол (прво лице, еднина, сегашно време) како задолжителна компонента на дејството, лична замена (прво лице, еднина) како компонента на говорителот, како и замена или именка како компонента на адресатот;

2) Аподозата ја содржи компонентата на намерата, која ја открива содржината на ветување, односно суштината на планираното дејство.

Глаголот во аподозниот дел има волитивна модалност затоа што изразува желба или намера на говорителот (Которова, 2017: 410).

Целосната усогласеност со предложениот семантички модел во кој протазата и аподозата се претставени експлицитно и слушателот ја разбира илокуциската цел на говорителот без никаков когнитивен напор, ја поистоветуваме со директен говорен чин *вeй̄ува̄ње*.

Соодветно, директниот говорен чин *вeй̄ува̄ње* во рускиот јазик ја има следната структура:

(1) *(Я) обещаю (тебе, вам), (что) я сделаю это/не буду делать этого.*

(2) *(Я) обещаю (тебе, вам) сделать это/не делать этого.*

Структурата на директниот говорен чин *вeй̄ува̄ње* во македонскиот јазик е аналогна:

(1) *(Јас) (ти, ви) ветувам (дека) ќе го направам тоа/нема да го правам тоа.*

(2) *(Јас) (ти, ви) ветувам да го направам тоа/да не го правам тоа.*

Во комуникацијата протазата или аподозата можат да се реализираат имплицитно (односно се откриваат во поширок контекст), а на соговорниците често им е потребен когнитивен напор за да ги пополнат пропуштените компоненти. Гашева, во своето истражување посветено на реализацијата на говорниот чин *вeй̄ува̄ње* во францускиот и во англискиот јазик (Гашева, 2007), предлага нов пристап кон распределбата на примерите на директни и на индиректни, односно какво и да е отстапување од семантичкиот модел на директниот говорен чин *вeй̄ува̄ње* се разгледува како индиректен начин на изразување на илокуциската намера на ветувањето, бидејќи востановувањето на овие компоненти бара вклучување на механизам на инференциско расудување.

На крајот на оваа глава се прави анализа на толкувањата на перформативните глаголи во речниците, што овозможува да се открие содржината на концептот *вeй̄ува̄ње*. Во центарот на групата промисиви во рускиот јазик се наоѓаат глаголите: „*обещать*“, „*обещаться*“, додека перформативната употреба, како показател за илокуциската цел на говорниот чин, е можна и за следните глаголи-номинации: *обязываться, гарантировать, ручаться, заверять, клясться, зарекаться, давать слово, давать честное слово, давать обещание, давать/братъ обязательство, давать обет, давать присягу, давать зарок, давать поруку* (уст.). Во македонскиот јазик, пак, јадро на промисиви претставува глаголот „*вeй̄и*“, а, исто така,

се разгледуваат глаголите: *завери (св.), се заколне (св.), зарече (св.), обрече (св.), одгаде (св.)*, како и изрази: *гаде/гава ветување / (чесен) збор (некому)*. Значењето што ги обединува сите овие единици е „*преземање обврска да се најрави нешто*“.

Третата глава се однесува на методологија на анализа на говорниот чин *ветување*, со примена на прагматичките теории и принципи. Што се однесува до начинот на собирање податоци, одлучивме да не применуваме набљудување, снимање и транскрибирање на разговорите, ниту контролирана драматизација на ситуации или пополнување прашалници за дискурсна анализа, бидејќи на тој начин не би добиле релевантен материјал. Имено, користењето прашалник би го ограничил бројот на ситуациите во кои можеме од испитаниците да ја очекуваме употребата на говорниот чин *ветување*. Составувајќи го прашалникот, истражувачот се ограничува себеси со одредени ситуации што може да ги очекува. Вакви измислени ситуации можат да покриваат „*ритуални ветувања*“ или „*учтиви ветувања*“, кои се употребуваат како јазични формули, но тогаш е голема веројатноста дека во анализата би биле испуштени индиректни ветувања, без употреба на експлицитен перформатив. Со оглед на тоа што во анализата на говорниот чин *ветување* значајна улога има поширокиот контекст, одлучивме да собираме материјал од уметничката литература, која, како прво, не нè ограничува во нашите очекувања и можеме да најдеме најразлични ситуации на употребата на говорниот чин *ветување* и, како второ, во интерпретацијата на индиректните ветувања можеме да се потпреме на описот на контекстуалните карактеристики на анализираните примери. Примерите на руски јазик се ексцерпирани од Националниот корпус на рускиот јазик (<https://ruscorpora.ru/>), а македонските примери – од корпусот на Дигитален речник на македонскиот јазик (<http://www.makedonski.info/>).

Во ова истражување се користат различни методи усвоени во прагматиката, семантиката на синтаксата и компаративната лингвистика: методот на анализа на јазикот заснован на теоријата на говорните чинови, се користат елементи на функционалносинтаксичка и контекстуална анализа на јазичните единици, методот на меѓујазична споредба, методот на опис на структурно-семантичките карактеристики на говорниот чин и се врши компонентна анализа. За анализа на дефинициите на речниците се користат податоци од толковните речници на руски и на македонски јазик (*Большой толковый словарь русского языка 1998*; *Дијален речник на македонскиот јазик*; *Мурџоски 2005*; *Толковен речник на македонскиот*

јазик). Покрај тоа, се користи методот на трансформација, што ни овозможува да ја вратиме вистинската структура на говорниот чин.

Четвртата глава е насловена *Индиректнација на примери со говорниот чин ветување*. Во неа се изделени следниве потпоглавја: *Директен говорен чин ветување*; *Индиректен говорен чин ветување*, во чии рамки се разработуваат квалитативните, квантитативните и квалитативно-квантитативните трансформации.

Анализата на примерите кои потполно се усогласени со предложениот семантички модел, односно кои ги поставуваме кон директниот говорен чин *ветување*, ја започнуваме со описот на компонентите на протазата во двата јазици и ги разгледуваме модификациите на перформативната формула со помош на модални глаголи, чија употреба доведува до намалување на степенот на обврска на говорителот, па затоа модалните глаголи се употребуваат за реализација на некатегорично ветување. Спротивно, поголем интензитет на намерата на говорителот се добива со употребата на синонимски фраземи со именки: (рус.) *давать обещание / (честное) слово*, (мак.) *давам ветување/(чесен) збор*. Освен тоа, во протазата на директниот говорен чин *ветување* може да се употребуваат таканаречените ‘семантички перформативи’ (Галлямова, 2010: 27), на пр.: (рус.) *вот мое слово, честное слово / (мак.) то имаме мојот збор, чесен збор*. На слушателот не му е потребен когнитивен напор, туку ги разбира како еквивалент на исказот ‘*ти ветувам*’. Понатаму, фокусот се насочува кон компонентите и модификациите на аподозата на семантичкиот модел. Во рускиот јазик компонентата на намера е претставена со: 1. инфинитив, 2. именка што ја изразува пропозицијата и може да се прошири со глаголите во идно време или 3. зависносложена исказна реченица со сврзникот *что*, кој може да се испушти. Во македонскиот јазик, за таа цел, се користи 1. *га*-конструкција, 2. именка што ја изразува пропозицијата и може да се прошири со глаголите во идно време или 3. зависносложена исказна реченица со сврзникот *дека*.

Во продолжение, се анализираат примерите на индиректен говорен чин *ветување*, во кои има одредено отстапување од предложениот семантички модел.

1) Квалитативната трансформација на семантичкиот модел на говорниот чин *ветување* е поврзана со употреба на друг синонимски глагол со значење ‘ветување’. Квалитативните трансформации пред сè се поврзани со покачување на интензитетот на ветувањето преку употреба на синонимски перформативен глагол со комисивно значење, кој содржи дополнителна нијанса: (рус.) *клянусь, обязуюсь / (мак.) се колнам, се обврзувам*.

2) Квантитативната трансформација на моделот подразбира отсуство на протаза или на аподоза. Елиптичните формули обично претставуваат реакции. За успешна комуникација е најважно да не биде прекршена максимата на квантитет на П. Грајс, која го регулира обемот на кажаното, односно соговорникот да може да ја сфати правилно намерата на говорителот. Така, исказите со глагол во идно време, кој означува пропозиција на идно дејство, недвосмислено се разбираат од страна на слушателот како *ветување* (Галлямова, 2010: 27). Тоа што недостасува во семантичкиот модел, се изразува во контекстот. Присутството на контекст, земајќи ги предвид претходните забелешки на учесниците во комуникацијата, како и објаснувањата на авторот, овозможува со сигурност да се утврди илокуциското значење на индиректниот исказ.

3) Комбинацијата на квалитативна и квантитативна трансформација е поврзана со употреба на синонимски перформатив со значењето на глаголот *обещать/ветувам* во отсуство на аподоза. Комбинацијата на квалитативна и квантитативна трансформација, од една страна, покажа најинтересни стратегии да се изрази ветување, но од друга страна, бара најголем когнитивен напор од страна на слушателот, а и демонстрира најмногу разлики во реализацијата на говорниот чин *ветување* во рускиот и во македонскиот јазик, што ја потврдува нашата хипотеза дека, и покрај многу сличности, постојат суштински разлики во функционирањето на говорниот чин *ветување* во рускиот и во македонскиот јазик, кои можат да доведат до недоразбирање. Токму затоа контрастивното проучување на говорниот чин *ветување* дава објаснување за јазичното однесување на припадниците од различни култури, а со тоа ја подигнува свесноста за интеркултурната комуникација и придонесува за избегнување на недоразбирањата и конфликтните ситуации.

Најзначајните резултати добиени во текот на истражувањето можеме да ги резимираме на следниот начин:

1) Карактеристиките на употребата на говорниот чин *ветување* во компаративен аспект, во современиот руски и во современиот македонски јазик, формираат критериуми за разликување на говорниот чин *ветување* од други говорни чинови со слична семантичка структура;

2) Беше предложен семантичкиот модел на директниот говорен чин *ветување* во рускиот и во македонскиот јазик, кој може да се користи во понатамошни истражувања на говорниот чин *ветување*;

3) Описот на три вида трансформации на семантичкиот модел на директниот говорен чин *ветување* (квалитативна, квантитативна, квалитативно-квантитативна трансформација) овозможи да се анализира

структурата на индиректната реализација на говорниот чин *вештување* и да се утврди неговото вистинско значење;

4) Компаративната анализа на директни и индиректни начини на изразување на говорниот чин *вештување* од гледна точка на семантички, прагматички и граматички аспекти ни овозможи да претставиме поширок спектар на стратегии што се користат за реализација на *вештувањето*.

Библиографија:

- Галлямова, Н.Ш. (2010) Речевой акт «обещание, клятва» в русской языковой картине мира: лингвокультурологический, функционально-прагматический аспекты. *Язык и культура. Томский государственный университет*. Томск. №3.
- Гашева, О.В. (2007) *Речевой акт обещания в современном французском и английском языках: семантико-прагматический и грамматический аспекты*. Авт. канд. дис. Екатеринбург.
- Которова, Е.Г. (2017) «Обещание» как модель речевого поведения: методика контрастивного анализа (на материале русского и немецкого языков). *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Лингвистика*. Т. 21. № 2.
- Кусевска, М., Бужаровска, Е. 2020. *Прајмајтика: јазик и комуникација*. Скопје, Арс Ламина.
- Юрџев Р.А. (2014) «Гильотина Юма» и теория действия в аналитической и феноменологической философии // *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*, 2014. № 2 (26). С. 180–189.
- Austin, J. (1962) *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press.
- Grice P. (1989) *Studies in the way of words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Searle, J. (1969) *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. (1979) *Expression and meaning. Studies in the theory of speech acts*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sperber & Wilson. (1986) *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Natalia Milchovska

THE SPEECH ACT OF PROMISE IN RUSSIAN AND MACEDONIAN LANGUAGES

Abstract

The purpose of the research is to analyze the linguistic means for direct and indirect expression of a promise in Russian and Macedonian languages and to compare the use of a range of strategies, which are used to realize the promise in both

languages. Contrastive study of the speech act of promise provides an explanation for the linguistic behavior of members of different cultures, thus raising awareness of intercultural communication and contributing to avoiding misunderstandings and conflict situations.

Key words: pragmatics, speech act, promise, directness and indirectness

Клучни зборови: прагматика, говорниот чин ветување, директност и индиректност

УДК 821.111(417).09
УДК 821.133.1.09**Дарко Митевски**

**БЕКЕТОВАТА АПСТРАКТНА МАШИНА:
ТОЛКУВАЊЕ НА ТРИЛОГИЈАТА НА СЕМЈУЕЛ БЕКЕТ ПРЕКУ
ФИЛОЗОФИЈАТА НА ЖИЛ ДЕЛЕЗ И ФЕЛИКС ГАТАРИ
(експозе на магистерски труд)**

Француските филозофи Жил Делез и Феликс Гатари создаваат нови форми на размислување за политиката и субјективноста. Нивната мисла препознава концепти именувани како слоеви, склопови, тела без органи, ризоми, територијалност и детериторијализација, апстрактни машини итн. Станува збор за експериментирање и вежба со мислата, а не за строго одредени принципи кои треба да се следат. Во ова оптегање на изразот до своите крајности или, пак, копање во неговата внатрешност можат да се видат и прозните експерименти на Бекет. Ова е мисла која не подразбира почеток и крај, секогаш зафаќајќи се од средината и проширувајќи се до крајност со максимум интензитет. Дихотомијата на природното и машинското е отстранета во филозофијата на Делез – една филозофија на иманентност и на еден специфичен монизам. Иманентност во појавите каде што не постои причинско-последични или еволутивни врски, туку сите се наоѓаат на една рамнина на постојаност. Монизам во кој наместо Едното како хомогена материја постојат хетерогени мултиплицитети, односно мноштва што се во постојана варијација. Трансцендентноста, дијалектиката, бинарноста, арборесцентноста не се исклучени како невалидни погледи на светот, туку се вклучени на едно друго рамниште поригидно и поугнетувачко – рамнината на организација. Оваа сеопфатна филозофија не функционира преку исклучувања и негација, туку преку афирмација, сврзувања и постојана модификација. Романите на Бекет важат како артефакти на ‘симптоматологијата’ (Deleuze, 2004: 132) на човечката психа или душа, но во трудов тие се разгледуваат како начини

на изразување и експериментирање со јазикот. Оваа иста симптоматологија е причината за поделените мислења на книжевната критика во однос на делото на Бекет, најсилно изразена во моментот кога му е доделена Нобеловата награда. Одредени критичари во делото на Бекет ја гледаат човечката состојба доведена до своето најголемо опустошување, додека, пак, други во ова опустошување наоѓаат надеж и доказ за некршливоста и непробојноста на хуманизмот.

Склопови

Под склопови Делез и Гатари подразбираат декодирани милјеа, односно територии. Овој концепт е клучен при анализирањето на ликовите на Бекет. Колку и да се апстрактни, тие секогаш имаат еден однос кон сопствената територијаланост. На пример, кога нараторот на *Неименливојто*, за кого се вели дека се наоѓа во едно посмртно чистилиште (Barnard, 1970: 57), се опишува себеси:

Јас, за кого не знам ништо, јас знам дека очите ми се отворени затоа што солзите ми течат без престан. Знаам дека сум седнат, со раце на колената, затоа што чувствувам притисок врз бедрата, врз стапалата, врз рацете, врз колената. Врз рацете притискаат колената, врз колената рацете, но што притиска врз бедрата, врз стапалата? Не знам. Грбот не ми се потпира на ништо. Ги изнесувам овие детали за да бидам сигурен дека не лежам на грб, со нозе свиткани нагоре, со затворени очи. Добро е да се знае уште во почетокот положбата на своето тело, пред да се мине на поважни работи (Бекет, 1970: 38).

Оваа фигура, која за себе не знае ништо, е седната, што означува едно пасивно тело кое набљудува. Солзите, покрај зборовите кои ги кажува, се нејзиниот израз – една непрестајна тага на субјектот кој набљудува, чита, забележува. Иако никогаш директно искажано, овие романи на Бекет, пишувани непосредно по Втората светска војна, се последица на најголемата траума на човештвото во 20 век. Овој склоп чувствува притисок од рацете на колената на бедрата на стапалата – тоа е аспектот на склоповите кој е свртен кон слоевите. Затоа фигурата чувствува необјаснив притисок, ликовите на Бекет секогаш истовремено се обидуваат да се детериторијализираат, како од органскиот склоп, така и општествениот склоп на субјектот. Или пак, спротивно од ова, територијалноста на Малон опишана во вториот роман:¹

¹ Преводите на текстовите се од страна на авторот на овој труд. Оригиналниот текст е даден во фусноти.

Моментална состојба. Ми се чини дека оваа соба е моја. Не можам да најдам други објаснувања зошто сум оставен овде. Сето ова време. Освен ако не е по налог на оние што одлучуваат. Тоа е тешко веројатно. Зошто тие би го смениле односот кон мене. Подобро е да се усвои наједноставното објаснување, макар и да не е едноставно, макар и да не објаснува многу. Не е потребна силна светлина, една тенка свеќа е сè што е потребно за да се живее во необичност, сè додека непрестајно гори. Можеби сум дошол во собата по смртта на оној што бил пред мене. Во никој случај не прашувам повеќе. Тоа не е соба во болница, ниту пак во лудница, можам да го осетам тоа. Слушав во различни часови од денот и ноќта и никогаш не чув нешто сомнително или невообичаено, секогаш се тоа мирните звуци на луѓето, како стануваат, си легнуваат, спремаат јадење, доаѓаат и си одат, плачат и се смеат, или пак сосема ништо, воопшто нема звуци. И кога ќе погледнам низ прозорецот, од одредени знаци ми е сосема јасно, дека не сум во одморалиште во ниту една смисла на зборот. Не, ова е само обична приватна соба очигледно, во нешто што изгледа како сосема обична куќа² (Beckett, 1956).

Малон расудува по однос на негација. Работите околу него се толку индиферентни, како и неговиот став кон нив. За разлика од солзите без престан на Неименливото, Малон постои во еден мир кој не сака никако да го наруши. Ова е најинтертниот лик во Трилогијата составена од едвај подвижни ликови. Клучни се оние кратки реченици: „Моментална состојба.“; „Сето ова време.“; „Тоа е тешко веројатно“; итн. – моменти на одмор и мир, сè додека продолжува парадоксалната реторика на сомнеж на Бекет движењето е неизбежно. Малон, кој ја чека својата смрт, е еден вид на зен вежба, постоење во моментот, тој го одбира „наједноставното објаснување, макар и да не е едноставно и да не објаснува многу“. Малон е преокупиран со една „динамична бездејност“ (Scher, 1967). Еден целосно територијален склоп – „...оваа соба е моја“. Еден морибунд, кој се обидува да си го задржи својот аспект свртен кон слоевите на кои им

² Present state. This room seems to be mine. I can find no other explanation to my being left in it. All this time. Unless it be at the behest of one of the powers that be. That is hardly likely. Why should the powers have changed in their attitude towards me? It is better to adopt the simplest explanation, even if it is not simple, even if it does not explain very much. A bright light is not necessary, a taper is all one needs to live in strangeness, if it faithfully burns. Perhaps I came in for the room on the death of whoever was in it before me. I enquire no further in any case. It is not a room in a hospital, or in a madhouse, I can feel that. I have listened at different hours of the day and night and never heard anything suspicious or unusual, but always the peaceful sounds of men at large, getting up, lying down, preparing food, coming and going, weeping and laughing, or nothing at all, no sounds at all. And when I look out of the window it is clear to me, from certain signs, that I am not in a house of rest in any sense of the word. No, this is just a plain private room apparently, in what appears to be a plain ordinary house.

припаѓа – сосема нормален во сосема нормална куќа го слуша сосема нормалниот тек на животот надвор.

Линии на бегство

Делез и Гатари зборуваат за ризоматските линии на движење. Тие создаваат една малцинска, односно мала филозофија. Таа подразбира постојана варијација, мултиплицитетите се менуваат при поминување на одреден праг, со што никогаш не се подредуваат на Едното. Формулата на ризомот е $n-1$, односно се одзема доминантната линија, правејќи ја само уште една варијација на склопот во прашање. Политички ова се мали заедници без постојан лидер; јазично ова се стилски експерименти кои подразбираат мноштво од јазици, сленгови, гестикации или медиуми на изразување; биолошки ова се животински видови кои создаваат структури со повеќе влезови и излези како мравките итн. Секој ризом е подложен на своја централизација: малите заедници можат да бидат гетоизирани или да создадат своја држава, еден писател може да се фиксира за еден вид на израз итн. Сите појави се изложени на три вида линии: понекогаш подредени на оската на Едното со своите бинарни или арборесцентни системи, понекогаш на ризоматската линија на мултиплицитети, а понекогаш на линиите на бегство на целосната детериторијализација. Наративите на ликовите на Бекет се, всушност, вакви линии, на пример, двојно артикулираната структура на *Молоа*, условно земено ризоматскиот Молоа наспроти арборесцентниот Моран.

Паѓаше убав дожд и ја симнав шапката за мојот череп да го искористи, мојот череп целиот испукан и избразден и запален, запален. Но исто така ја симнав бидејќи ми бодеше во вратот, бидејќи бев потпрен на сидот. Така што имав две добри причини за да ја симнам и тие не беа многу, сметам дека ниту една не можеше да преовлада без другата. Ја фрлив од мене со еден безгрижен раскошен гест и таа се врати назад, на крајот на нејзиниот конец или тантела, и по неколку маки застапа на мојата страна. На крај почнав да мислам, тоа значи да слушам посилено. Мали се шансите да се најдам таму, јас бев помирен онолку колку што можев да истрпам мир. За еден миг помислив да се сместам таму, да си направам мое дувло и светилиште, за еден миг. Го извадив ножот за зеленчук од мојот џеб и тргнав да си го расечам зглобот. Но болката набрзо ме надвлада. Првин извикав, а потоа се откажав, го затворив ножот и го вратив во џебот. Не бев особено разочаран, најискрено не се надевав на ништо подобро. Толку од тоа. Пправењето грешки секогаш ме депримираше, но животот изгледа

е создаден од правење грешки и смртта мора да биде еден вид на грешка, не би ме изненадило³ (Beckett, 1955).

Во оваа епизода од наративот на Молоа не може да се каже дека тој следи една ризоматска линија. Неговата мисла трепери меѓу заповедната моларна линија и линијата на целосна детериторијализација – да направи дувло или да се самоубие. Молоа е лик со висок степен на детериторијализаност, но тоа не значи дека тој создава ризом или мапа – „почнав да мислам, односно да слушам посилно“. Молоа е немоќен субјект, истрауматизиран од заповедните гласови („животот е создаден од правење грешки“), неговото постоење е блиско на постоењето на едно припитомено куче. Неговата поетична (во смисла чувствителна или патетична) реторика е резултат на двосмислената бинарна заповед која не може да ја соедини со неговите телесни желби. Воедно комичен и тажен, тој е човечкото животно под притисок на општествените норми. Високиот степен на детериторијализација го прави зависен од предметите кои ги наоѓа на својот пат и со кои влегува во една апсурдна поврзаност. Во споредба со ова може да се земе дел од наративот на Моран:

Факт беше дека имаше три, не, четири Молои. Тој што ме насели, мојата карикатура на истиот, Габер и човекот од крв и месо што некаде ме чека. На овие би ги додал и оние на Јуди да не била смртната верност на Габер на писмото од неговите пораки. Лошо расудување. Зашто, дали може сериозно да се претпостави дека Јуди му го доверил на Габер сè што знаел или мислел дека знае (едно исто за Јуди) за неговиот штитеник? Сигурно не. Тој само го откри она што го сметаше за важно за брзото и правилно извршување на неговите наредби. Затоа ќе додадам петти Молој, оној на Јуди. Но, зарем овој петти Молој не се совпаѓа со четвртиот, вистинскиот како што велат, оној што го прогонува неговата сенка? Ќе дадев многу за да знам. Имаше и други, се разбира. Но, да оставиме така, ако не ви пречи, групата е доволно голема. И да не се занимаваме ниту со

³ A fine rain was falling and I took off my hat to give my skull the benefit of it, my skull all cracked and furrowed and on fire, on fire. But I also took it off because it was digging into my neck, because of the thrust of the wall. So I had two good reasons for taking it off and they were none too many, neither alone would ever have prevailed I feel. I threw it from me with a careless lavish gesture and back it came, at the end of its string or lace, and after a few throes came to rest against my side. At last I began to think, that is to say to listen harder. Little chance of my being found there, I was in peace for as long as I could endure peace. For the space of an instant I considered settling down there, making it my lair and sanctuary, for the space of an instant. I took the vegetable knife from my pocket and set about opening my wrist. But pain soon got the better of me. First I cried out, then I gave up, closed the knife and put it back in my pocket. I wasn't particularly disappointed, in my heart of hearts I had not hoped for anything better. So much for that. And backsliding has always depressed me, but life seems made up of backsliding, and death itself must be a kind of backsliding, I wouldn't be surprised.

прашањето колку овие пет Молои биле константни и колку подлежат на варијации. Зашто за Јуди важеше дека тој многу лесно се премислува⁴ (Beckett, 1955).

Уште пред да тргне во својата потрага по Молоа, Моран веќе размислува ризоматски. За него Молоа е мултиплицитет, наоѓајќи го во себе, во сликата што ја има за него, во толкувањето на Габер за него и во Молоа, кој постои во стварноста. Моран покрај својата слоевитост – татко, детектив, католик итн., буквално размислува за варијации и константи. Неговата способност да ги расчлени и именува инстанците преку кои доаѓа заповедта, му ја дава можноста за расклопување и експериментирање со мислата. Неговиот однос кон авторитетот не е бинарен како кај Молоа (морам да ја слушам заповедта инаку ќе бидам казнет), неговиот авторитет Јуди е некој што „лесно се премислува“. Моран размислува за повеќе пристапи кон своето истражување. Овие два лика се разликуваат по нивната симптоматологија – хистеричниот примален Молоа наспроти аналниот параноичен Моран. Но, припадноста на склоповите (во случајов Молоа и Моран) кон слоевите не ги означуваат линиите по кои се движат – детериторијализираниот Молоа вкештен во строгата моларна линија и организираниот Моран, кој поминува низ една ризоматска линија на постанување.

Детериторијализација

Детериторијализацијата претставува напуштање на територијата. Секоја детериторијализација има соодветна ретериторијализација, која може да биде негативна (примарна целосна попреченост), релативна (второстепенa сегментирана попреченост) или, пак, апсолутна детериторијализација, која нема своја ‘сенка’ на ретериторијализација. И негативната и релативната детериторијализација ја содржат апсолутната детериторијализација како потенцијал. Полесно е да се направи разликата меѓу негираната детериторијализација и сегментираната релативна детериторијализација. Дали некој од ликовите на Бекет успева апсолутно

⁴ The fact was there were three, no, four Molloy's. He that inhabited me, my caricature of same, Gaber's and the man of flesh and blood somewhere awaiting me. To these I would add Youdi's were it not for Gaber's corpse fidelity to the letter of his messages. Bad reasoning. For could it seriously be supposed that Youdi had confided to Gaber all he knew, or thought he knew (all one to Youdi) about his protégé? Assuredly not. He had only revealed what he deemed of relevance for the prompt and proper execution of his orders. I will therefore add a fifth Molloy, that of Youdi. But would not this fifth Molloy necessarily coincide with the fourth, the real one as the saying is, him dogged by his shadow? I would have given a lot to know. There were others too, of course. But let us leave it at that, if you don't mind, the party is big enough. And let us not meddle either with the question as to how far these five Molloy's were constant and how far subject to variation. For there was this about Youdi, that he changed his mind with great facility.

да се детериторијализира? Дали е Неименливото пример за апсолутна детериторијализација или пак лежерниот Малон? До кој степен успеваат да се детериторијализираат Молоа и Моран? Би можело да се земат делови од крајот на наративите, но дали платото на апсолутната детериторијализација како што може да се достигне исто така може и да се изгуби?

Се спуштив до дното на ровот. Мора да беше пролет, утро во пролет. Мислев дека слушнав птици, чучурлиги можеби. Долго време немав слушнато птица. Како не слушнав ништо во шумата? Ниту пак видов некои од нив. Не ми изгледаше чудно. Слушнав ли нешто на брегот? Мјаукања? Не можев да се сетам. Се сетив на прдавците. Двајцата патници ми се вратија во сеќавањето. Едниот имаше палка. Ги имав заборавено. Повторно ги видов овците. Или така велама сега. Не се мачев, ми се вратија други сцени од мојот живот. Се чинеше дека има дожд, а потоа сончеви зраци, целосно свртување. Вистинско пролетно време. Копнеев да се вратам во шумата. О, не беше вистински копнеж. Молоа можеше да остане таму каде што се нашол⁵ (Beckett, 1955).

Крајот на наративот на Молоа е исполнет со низа од релативни, сегментирани детериторијализации, односно нивните соодветни ретериторијализации. Молоа конечно успева да се помири, „да остане таму каде што се нашол“. Ова е еден кружен наратив, откако Молоа е ретериторијализиран тој може да го започне своето пишување. Крајот на секој наратив доаѓа како еден чин на олеснување. Страдањето на Молоа завршува овде, иако тој ќе мора да го запише истраданото по заповед на инстанците кои го спасуваат. Неговото кружно движење никогаш нема да ја достигне својата апсолутната детериторијализација.

Зимата беше исклучително ригорозна, сите рекоа. Затоа имавме право на ова прекрасно лето. Не знам дали имавме право на тоа. Моите птици не беа убиени. Тие беа диви птици. А сепак доста доверливи. Ги препознав и тие како да ме препознаа. Но, човек никогаш не знае. Некои недостасуваа, а некои беа нови. Се обидов подобро да го разберам нивниот јазик. Без прибегнување кон моето. Тие беа најдолгите, најубавите денови во целата година. Живеев во градината. Зборував за глас кој ми кажува работи. Сега го запознав подобро, да разберам што сака. Не ги користеше

⁵ I lapsed down to the bottom of the ditch. It must have been spring, a morning in spring. I thought I heard birds, skylarks perhaps. I had not heard a bird for a long time. How was it I had not heard any in the forest? Nor seen any. It had not seemed strange to me. Had I heard any at the seaside? Mews? I could not remember. I remembered the corn-crakes. The two travellers came back to my memory. One had a club. I had forgotten them. I saw the sheep again. Or so I say now. I did not fret, other scenes of my life came back to me. There seemed to be rain, then sunshine, turn about. Real spring weather. I longed to go back into the forest. Oh not a real longing. Molloy could stay, where he happened to be.

зборовите што го учеле Моран кога бил мал и што тој пак го подучувал своето малечко. Така што на почетокот не знаев што сака. Но, на крајот го разбрав овој јазик. Го разбрав, го разбираам, можеби сосема погрешно. Тоа не е важно. Ми кажа да го напишам извештајот. Дали ова значи дека сега сум ослободен отколку што бев? Не знам. ќе научам. Потоа се вратив во куќата и напишав: Полноќ е. Дождот чука по прозорцит.е Не беше полноќ. Не врнеше⁶ (Beckett, 1955).

Во случајот на Моран, иако го завршува наративот во минато време, може да се зборува за апсолутна детериторијализација. Моран доаѓа до сознанието кај што веќе не е битна вистинитоста на извештајот. Јазикот кој тој го учи од птиците не е како јазикот кој го учеле како мал, тоа е јазик кој нема интерес за концептите на вистина и правилност. Споредено со крајните зборови на Молоа кој се обидува безуспешно да се сети на птиците и нивните звуци, Моран го има научено јазикот на дивите птици. Ова соединување со земјата е екстатично за Моран, тоа се „најдолгите и најубавите денови“. Се насетува едно помирување, но и едно откровение, Моран открива една нова територија, еден нов свет. Овие заклучоци на Моран дејствуваат како противотров на страдањето на Молоа. Ентони Улман во неговото толкување на *Молоа* доаѓа до слични заклучоци, сметајќи дека на крајот „Моран прекинува да восприема и почнува да разбира“ (Shields, 2005: 14).

Ноќта е расфрлана со апсурдни апсурдни светла, свездите, светилниците, плутите, светлата на земјата и во ридовите слабите огнови на распламената гума. Макман, мојот последен, мојата сопственост, се сеќавам, и тој е таму, можеби спие. Лемуел Лемуел е главен, ја крева секирата на која крвта никогаш нема да се исуши, но не за да удри некого, никого нема да удри повеќе, никого повеќе нема да удри, никого повеќе нема да допре, ниту со тоа или со тоа или со тоа или со или или со тоа или со неговиот чекан или со неговиот стап или со неговата тупаница

⁶ The winter had been exceptionally rigorous, everybody said so. We had therefore a right to this superb summer. I do not know if we had a right to it. My birds had not been killed. They were wild birds. And yet quite trusting. I recognized them and they seemed to recognize me. But one never knows. Some were missing and some were new. I tried to understand their language better. Without having recourse to mine. They were the longest, loveliest days of all the year. I lived in the garden. I have spoken of a voice telling me things. I was getting to know it better now, to understand what it wanted. It did not use the words that Moran had been taught when he was little and that he in his turn had taught to his little one. So that at first I did not know what it wanted. But in the end I understood this language. I understood it, I understand it, all wrong perhaps. That is not what matters. It told me to write the report. Does this mean I am freer now than I was? I do not know. I shall learn. Then I went back into the house and wrote, It is midnight. The rain is beating on the windows It was not midnight. It was not raining.

или во мислите на сон сакам да кажам тој веќе никогаш или со неговиот молив или со неговиот стап или или светлина светлина сакам да кажам никогаш повеќе таму тој веќе никогаш никогаш што било таму повеќе⁷ (Beckett, 1956).

Наративот на Малон завршува во една какофонија од повторливи зборови „никогаш“, „тоа“, „нема“. Овие испрекинати искази ни покажуваат дека смртта најавена од почетокот на наративот конечно доаѓа до Малон, двапати изјавената светлина може да се гледа како показател на тоа. Покрај секирата и чеканот се појавува и моливот што, повторно, може да се поврзе со улогата на фикцијата, во случајов, не како недоверлива алатка, туку како алатка на насилство. Последните грчевито напишани зборови на Малон покажуваат една негативна детериторијализација – „никогаш“, „нема“. Долгото одложување на Малон се покажува како начин на бегане од вината. Користејќи го раскажувањето за да сокрие, за да го пополни времето, Малон го носи кон извици на каење и вина – најголемите ретериторијализации на желбата... Пред недовршената реченица се редат определени извори на светлина – „свездите“, „светилниците“, „слабите огнови“ итн., Малон, кој на почетокот бараше само една млака светлина од свеќа, се наоѓа изложен на светлината во ноќта покрај морето, неговото криење доаѓа до својот крај.

...тоа го знам, не е мојата тишина, тоа е единствената што сум ја имал, не е вистина, треба да сум ја имал и другата, онаа што трае, но не траела, не разбирам, односно да, таа везден трае, везден сум во неа, се отпуштив во неа, се чекам во неа, не, во неа никој не се чека, никој не слуша, не знам, тоа е сон, можеби е сон, би ме чудело, ќе се разбудам, во тишината, и да не заспијам веќе, тоа ќе бидам јас или, пак, ќе сонувам, ќе сонувам тишина, тишина од соништата, полна шепоти, не знам, тоа се зборови, постојат само тие, треба да се продолжи, само тоа го знам, тие ќе застанат, го знам јас тоа, чувствувам како ме оставаат, тоа ќе биде тишината, за миг, за извесно време, или тоа ќе биде мојата тишина, онаа што трае, што не траела, што везден трае, тоа ќе бидам јас, треба да продолжам, не можам да продолжам, треба да кажувам, сè дури не ме најдат, сè дури не ми речат, чудна казна, чудна грешка, треба да продолжам, можеби е веќе

⁷ The night is strewn with absurd lights, the stars, the beacons, the buoys, the lights of earth and in the hills the faint fires of the blazing gorse. Macmann, my last, my possessions, I remember, he is there too, perhaps he sleeps. Lemuel Lemuel is in charge, he raises his hatchet on which the blood will never dry, but not to hit anyone, he will not hit anyone, he will not hit anyone any more, he will not touch anyone any more, either with it or with it or with it or with it or with it or with his hammer or with his stick or with his fist or in thought in dream I mean never he will never or with his pencil or with his stick or or light light I mean never there he will never never anything there any more

свршено, можеби веќе им кажале, можеби веќе ме однесле до прагот на мојата приказна, пред вратата што се отвора врз мојата приказна, тоа би ме чудело, ако се отвори, тоа ќе бидам јас, тоа ќе биде тишината, таму кај што сум, не знам, нема никогаш да го знам, во тишината ништо не се знае, треба да продолжам, јас ќе продолжам (Бекет, 1970).

Ова повторливо бладање, за разлика од наглиот прекин кај Малон, завршува со „јас ќе продолжам“. Ова е прилично светла нота за еден долг мачен наратив на Неименливото. Моран успеа да прикаже една апсолутна детериторијализација на субјектот со разбирање на јазикот на птиците и со создавањето нов јазик; Неименливото се стреми апсолутно да се детериторијализира преку парадоксот на тишината и на постојаното продолжување. Тоа прави разлика меѓу две тишини, една апсолутна и една што не трае везден. Првата треба да е постојано присутна, додека втората се појавува на моменти и исчезнува. Едната е иманентна, додека другата е трансцендентна. Сè завршува нејасно во „тишината, каде што ништо не се знае“, а каде што нараторот ветува дека „ќе продолжи“. Неименливото оперира со субјективизацијата, говорот и двата вида тишина. Наспроти насилното прекинување на текстот на Малон, Неименливото го завршува својот исказ, субјектот се претопува со тишината, ветувајќи дека ќе продолжи. Ова може да се толкува како апсолутна детериторијализација на јазикот, односно изразот. По овој роман Бекет оваа игра со тишината ја продолжува во други медиуми на изразување – театарот, филмот, телевизијата.

Тела без органи

Претставувајќи експеримент и програма, телото без органи може да се земе како рамката на изразувањето и како рамнината на која се случуваат сите поместувања и движења. Во прозата на Бекет, програмата е секогаш најавена на почетокот на наративот, а самиот наратив е експериментот што треба да ги придвижи интензитетите да се движат низ белиот лист, односно тишината.

Јас сум во собата на мајка ми. Јас сум тој што живее сега тука. Не знам како дојдов овде. Можеби во амбулантно возило, сигурно со возило од некаков вид. Ми беше помогнато. Никогаш не би дошол таму сам. Има еден човек кој доаѓа овде секоја недела. Можеби дојдов овде благодареејќи нему. Тој вели дека не. Ми дава пари и ги зема страниците. Толку многу страници, толку многу пари. Да, јас работам сега, не толку како што работев порано, а и не знам како да работам повеќе. Тоа очигледно не е

важно. Она за што би сакал сега е да зборувам за нештата кои останаа, да ги кажам моите збогувања, да завршувам со умирањето. Тие не го сакаат тоа⁸ (Beckett, 1955).

Во почетокот на наративот на Молоа се појавуваат неколку категории како рамка, односно тела без органи: регресот кон матката, односно мајчината соба; медицинскиот третман на неговата психопатологија, односно амбулантното возило; профитот, односно размената меѓу напишаните страници и парите; тишината, односно да се кажат последните зборови и да се заврши со процесот на умирање. Човекот, односно „тие“ е силата која истовремено го движи ова создавање и го блокира неговото кулминирање: „Тие не го сакаат тоа.“ Овој процес на празнење на себеси е зафатен од неколку аспекти на пишувањето – пишувањето како ‘исповед’, празнење на душевното страдање; пишувањето како профит, она што е посведочено е заменето со пари; пишувањето како празнење од говорот и субјектификацијата, односно „да се заврши со умирањето“ и силите кои не го дозволуваат тоа. Интензитетите што потоа ќе се придвижат на ова тело без органи се страдањата на Молоа, како субјект тој истовремено трпи и пренесува интензитети на болка, апсурден сомнеж и желба за тишина.

Каде сега? Кога сега? Кој сега? Без да се прашувам. Да речам јас. Без да мислам. Да го наречам тоа прашања, претпоставки. Да одам напред, да го наречам тоа одење, да го наречам тоа напред. Зар е можно еден ден, по првиот чекор, ете така, да сум останал таму, каде што, место да излезам, според еден стар навик, да ги минам денот и ноќта колку што може подалеку од мојот дом, не беше тоа далеку. Така можело тоа да почне. Нема веќе да си поставувам прашања. Мислиш дека се одмораш за да можеш потоа подобро да дејствуваш, или без задна мисла, а по малку време сфаќаш дека никогаш ништо не ќе можеш да сториш. Не е важно како се случило тоа. Тоа, да речам тоа, не знаејќи што (Бекет, 1970: 17).

Неименливото е поодалечено од конкретниот субјект на Молоа, каде што сè уште постојат поврзаности со мајката, парите, психопатологијата. Оваа програма е поодредена и поиспразнета од онаа на Молоа. Наративот директно е поврзан со пишувањето, говорот и изразот. Првите три прашања за местото, времето и субјектот го содржат прилогот ‘сега’. Не станува

⁸ I am in my mother's room. It's I who live there now. I don't know how I got there. Perhaps in an ambulance, certainly a vehicle of some kind. I was helped. I'd never have got there alone. There's this man who comes every week. Perhaps I got here thanks to him. He says not. He gives me money and takes away the pages. So many pages, so much money. Yes, I work now, a little like I used to, except that I don't know how to work any more. That doesn't matter apparently. What I'd like now is to speak of the things that are left, say my good-byes, finish dying. They don't want that.

збор за раскажување на она што било во минатото или на она што се случило, наративот е иманентен и на нивото на апстрактната машина, сè се случува сега. Прашањата и претпоставките се алатките со кои говорот се доближува до својот лимит. Ова движење преку прашања и претпоставки е механизмот во сите романи од Трилогијата, но во *Неименливото* тие се најчисто и најдиректно поставени како предмети на експериментирање. Оддалечувањето од ‘домот’, односно линиите на ретериторијализацијата се веднаш пресечени: „Така можело тоа да се почне. Нема веќе да си поставувам прашања.“ Прикажано е едно треперење помеѓу двата вида на телото без органи: едното исполнето со движење на интензитети на прашања и претпоставки, а другото со состојбата дека „никогаш не ќе можеш тоа да го сториш“. Означувачкиот елемент на изразот е истрошен со прифаќање на апсурдноста: „Тоа, да речам тоа, не знаејќи што.“ Неименливото понатаму продолжува со неговата програма:

Можеби само сум продолжил некаква стара состојба на работите. Но јас ништо не сум сторил. Се чини како да зборувам, не е тоа од мене, за мене, не зборувам за мене. Само неколку обопштувања за почеток. Како да сторам, што ќе сторам, што треба да сторам во положбава во која се наоѓам, како да постапам? Од чиста апорија, или афирмација и негација обесилени и двете едноподруго, рано или доцна. Тоа општо земено. Треба да постојат други заобиколени патишта. Инаку ќе очајуваш од сè. Всушност, сè е очајно. Треба да се забележи, пред да одам натаму, напред, дека велама апорија, без да знам што е тоа. Може ли да се биде ефективен, без да се знае? Не знам (Бекет, 1970: 17–18).

Неименливото тргнува од средината, продолжува од неодредена состојба на работите - една ризоматска линија на поврзување. Зборувањето, односно говорот/изразот, е десубјектифицирано – „не е од мене, за мене“. Апоријата, односно контрадикцијата, се користи без да се опфати нејзиното значење. Ова е апстрактната машина на Бекет: да се користи јазикот, без да се биде субјект, да се испразнат зборовите со самото зборување. Речениците се испразнети од контекстот и конкретноста: „Како да сторам, што ќе сторам, што треба да сторам во положбава во која се наоѓам, како да постапам?“ – прашање што е сосема иманентно, односно т.н. нулта интензитет. Секој субјект, секое постоење тргнува од ова прашање: како и што може да се стори од позицијата во која се наоѓа?, кои се постапките на дејствување и како можат да се искористат? Според Бекет тоа е апоријата, сите афирмации поставени до нивните негации; да се биде без да се знае да се биде. Неименливото упатува на линиите на бегство: „Треба да постојат други заобиколени патишта“; на замките на канцерогените

тела без органи: „Инаку ќе очајуваш од сè“; и на прифаќањето на нивната неизбежност: „Всушност, сè е очајно.“; секое движење мора да ја зема предвид постојаната вклетеност на територијалноста на склопот за да може да се ослободи себеси од неа и да продолжи низ контрадикторноста на постоењето со што може „да се биде ефективен, без да се знае“.

Јазикот и заповедта

Наместо здравиот разум како способност за централизација на информациите, јазикот има способност да емитира, прима и пренесува наредба-зборови. Според Шпенглер, основната форма на говорот не е расудливоста или изразувањето на чувства, туку „заповедта, изразувањето на послушност, испрашувањето, потврдата или негацијата“ (Spengler, 1932: 54). Тоа се покажува во кратки фрази како „лукај!“, „спремен?“, „да.“, „оди!“ итн. Јазичната стварност е политичка, а граматичките правила се првично маркери на моќта пред да бидат синтаксички или морфолошки маркери. Наредбата не реферира на претходни значења или на претходна организација на елементарни единици. Информацијата е само подлога за испраќање и пренесување на наредба-зборовите (Deleuze & Guattari, 1987: 76). На пример, во следниов извадок од *Молоа* е прикажан еден разговор помеѓу нараторот и еден полицаец. Каква улога имаат информативноста и комуникативноста на јазикот во ова пренесување на правилата на однесување?

Малку понатаму, слушав како некој ми довикува. Ја кренав главата и видов полицаец. Дури подоцна сфатив за што станува збор, со помош на индукција или дедукција, секогаш заборавам кое од двете. Што правиш таму? – рече тој. Навикнат сум на ова прашање и веднаш го разбрав. Одмарам, реков. Одмараш, рече тој. Одмарам, реков. Ќе ми одговориш ли на прашањето? - извика тој. Така е секогаш кога сум сведен на конфабулација, јас верувам дека имам одговорено на прашањето кое ми е поставено а во стварноста тоа не се случува. Нема да го реконструирам разговорот во сите негови детали. На крајот јас разбрав дека мојот начин на одмарање, мојот став додека одмарам, качен на мојот велосипед, моите раце на рачките, мојата глава на моите раце, беше прекршување на не знам што, јавниот ред, јавната пристојност. Скрмно покажав кон моите патерици и се осмелив да испуштам некој звук за мојата слабост, поради која морав да одмарам како што можам, а не како што треба. Но не постојат два закони, беше следното нешто кое мислев дека го разбрав, нема два закони, еден за здравите, еден за болните, туку еден закон на кој сите мора да му се потчинат, богати и сиромашни, млади и стари, среќни

и тажни. Тој беше елоквентен. Јас посочив дека не сум тажен. Тоа беше грешка⁹ (Beckett, 1955).

Молоа е детериторијализиран субјект што се наоѓа надвор од редокот и нема познавање од законот. Неинформираноста на Молоа за правилата на однесување е небитна за полицаецот. Тој не му се обраќа за да го информира, туку за да му наложи како треба да се однесува и за да ја спроведе казната која му следи. Одговорот на Молоа „Одмарам.“ на прашањето „Што правиш таму?“ не е задоволителен, не поради неговата слаба информативност, туку поради непочитувањето на наредба-зборовите кои ги испраќа полицаецот до него. Наредба-зборовите се пренесуваат од полицаецот како гласник на законот, а Молоа како субјект треба да реагира на нив. Молоа не треба да информира што прави и како се чувствува, тој треба да сфати дека греша и да се потчини на наредбите.

Телесни и бестелесни преобразби

Делез и Гатари прават разлика меѓу телесните промени и бестелесните преобразби. Првите, кои произлегуваат од склопот рака – алатка, ги поврзуваат со категоријата содржина и се однесуваат на нештата, а вторите, кои произлегуваат од склопот лице – јазик, се поврзуваат со категоријата израз и се однесуваат на знаците. Овие две формализирања се од различна природа, тие се независни и хетерогени. Со изразувањето на говорните чинови кои влијаат врз бестелесните особини на телата не се репрезентира и реферира туку се интервенира. Изразите се вметнуваат во содржините не за да ги репрезентираат, туку за да ги антиципираат или поместат назад, за да ги забрзаат или забават, за да ги соединат или одвојат (Deleuze & Guattari, 1987: 85–86). Од една страна, постојат содржински, односно телесни промени на телата (тоа се акциите и пасиите, односно дејствата и трпењето), а од друга страна, постојат изразни, односно бес-

⁹ But a little further on I heard myself hailed. I raised my head and saw a policeman. Elliptically speaking, for it was only later, by way of induction, or deduction, I forget which, that I knew what it was. What are you doing there? he said. I'm used to that question, I understood it immediately. Resting, I said. Resting, he said. Resting, I said. Will you answer my question? he cried. So it always is when I'm reduced to confabulation, I honestly believe I have answered the question I am asked and in reality I do nothing of the kind. I won't reconstruct the conversation in all its meanderings. It ended in my understanding that my way of resting, my attitude when at rest, astride my bicycle, my arms on the handlebars, my head on my arms, was a violation of I don't know what, public order, public decency. Modestly I pointed to my crutches and ventured one or two noises regarding my infirmity, which obliged me to rest as I could, rather than as I should. But there are not two laws, that was the next thing I thought I understood, not two laws, one for the healthy, another for the sick, but one only to which all must bow, rich and poor, young and old, happy and sad. He was eloquent. I pointed out that I was not sad. That was a mistake.

телесни преобразби на телата. Овие два аспекти на човечкото постоење се оформени од различни детериторијализации на различни аспекти од телата. Оформувањето на изразот се врзува со детериторијализацијата на главата во лице и бестелесните преобразби кои ги пренесуваат говорните чинови. Оформувањето на содржината е поврзано со детериторијализацијата на раката и нејзината можност да ги користи нештата околу неа. Содржината и односот со нештата и изразот и односот со знаците. Телата и склоповите се подложни на овие два аспекти, на пример Молоа:

Само ќе додадам дека околу секои сто јарди јас запирав за да си ги одморам нозете, и добрата исто како и лошата, и не само моите нозе, не само моите нозе. Јас технички кажано не се симнував од машината, останував качен на неа, моите стапала на земјата, моите раце на рачките, мојата глава на моите раце и чекав додека не се чувствував подобро¹⁰ (Beckett, 1955).

Молоа е, во основа, еден машински склоп, Хју Кенер го нарекува „картезијански кентавр“ – получовек-полувелосипед. Кенер го користи овој склоп од неподвижниот Молоа и неговиот велосипед за да образложи еден просветителски идеал на спој од картезијанскиот ум и можноста на движењето што ја нуди транспортната машина (Kenner, 1961). Картезијанскиот ум како идеал на изразот и склопот на нозете-велосипедот како идеал на содржината. Но, Молоа има еден ласцивен однос кон алатките околу него, кој не е резервиран само за велосипедот. Тој е фасциниран од сè што би можело да се искористи со рацете, од камчиња до кујнски прибор. Но, има едно држење на телото кое означува прекин на целата игра со рацете. На врвот од овој склоп на инвалид-велосипед, преку здрвените нозе на земјата, велосипедот помеѓу нив, рацете на рачките од велосипедот стои лицето нурнато во дланките. Тогаш сè запира. Тие се повикани назад, покажувајќи под чија припадност се – главата и нејзиното когито.

И кога ќе ги погледнам моите раце на чаршафот во чие туткање тие веќе уживаат, тие не се мои, помалку мои од кога било, јас немам раце, тие се пар, си играат со чаршафот, некоја љубовна игра можеби, се обидуваат можеби да се качат една врз друга. Но тоа не трае долго, ги враќам, малку по малку, кон мене, време е за одмор¹¹ (Beckett, 1955).

¹⁰ So I shall only add that every hundred yards or so I stopped to rest my legs, the good one as well as the bad, and not only my legs, not only my legs. I didn't properly speaking get down off the machine, I remained astride it, my feet on the ground, my arms on the handle-bars, my head on my arms, and I waited until I felt better.

¹¹ And when I see my hands, on the sheet, which they love to floccillate already, they are not mine, less than ever mine, I have no arms, they are a couple, they play with the sheet, love-play perhaps, trying to get up perhaps, one on top of the other. But it doesn't last, I bring them back, little by little, towards me, it's resting time.

Постои една дискрепанца кај Молоа помеѓу раката и лицето. Разединетоста на двата аспекти од склоповите е најмногу истакната кај него. Рацете прикажуваат висок степен на детериторијализација, за сметка на јазикот и мислата. Молоа не памти имиња, тој не е сигурен ни за неговото име, ни за градот од кај доаѓа, ни за името на мајка му. Јазикот кај него е во неговата најсирова форма, крут и бесмислен. Она што е специфично е неговиот либидинозен однос кон нештата околу него. Рацете се детериторијализираат до тој степен што тие стануваат предмети кои се екстерни на неговото тело и влегуваат во љубовна игра со чаршафот.

Така што тоа беше нешто повеќе од принцип што го напуштив, кога ја изгубив еднаквата распределба, тоа беше телесна потреба. Но да се цитаат камчињата на начинот што го опишав, не случајно, туку методично, мислам дека беше исто така телесна потреба. Во тој случај, овде постоа две неспојливи телесни потреби, во спор една со друга. Такви нешта се случуваат. Но, длабоко во себе, воопшто не ми беше гајле дали е нарушена рамнотежата, влечен кон десната рака и левата, наназад и нанапред. И длабоко во себе ми беше сеедно дали цитав различно камче или секогаш истото камче сè до крајот на времето. Зашто сите имаа целосно ист вкус¹² (Beckett, 1955).

Станува збор за одржување рамнотежа со распределување на камчињата низ џебовите на паналоните и палтото на Молоа. Ова одржување рамнотежа потсетува на одржувањето рамнотежа при возењето велосипед, но во една попримитивна, порудиментарна верзија. И покрај тоа, сепак, станува збор за машина која ја пушта во погон Молоа за да задоволи една телесна потреба. Се однесува на телесна потреба како онаа што ја задоволуваат патериците или велосипедот. Наспроти оваа потреба од нештата што би му овозможила да се движи, Молоа распознава и друга, спротивставена, телесна потреба за методично задоволување на неговата орална фиксација. Првата се однесува на содржинскиот аспект на телото и е поврзана со рацете и нивната замена со џебовите на облеката. Другата се однесува на изразниот аспект на лицето и е поврзана со устата и оралната фиксација. И двете одговараат на детериторијализирани состојби на телото, но, сепак, тие се валидни телесни потреби за неговото

¹² So it was something more than a principle I abandoned, when I abandoned the equal distribution, it was a bodily need. But to suck the stones in the way I have described, not haphazard, but with method, was also I think a bodily need. Here then were two incompatible bodily needs, at loggerheads. Such things happen. But deep down I didn't give a tinker's curse about being off my balance, dragged to the right hand and the left, backwards and forwards. And deep down it was all the same to me whether I sucked a different stone each time or always the same stone, until the end of time. For they all tasted exactly the same.

постоење. Одржувањето на рамнотежата е двојно артикулирана, од една страна за да се балансира тетеравењето лево-десно и напред-назад, од друга страна за да се балансира потребата од методичност со ова тетеравење. Цицањето на камчињата не е од алиментарен карактер, туку од ментален, умствен карактер. Станува збор за задоволување на потребата да се одржува редот. Ова е една пародија на оној просветителски идеал на 'картезијанскиот кентавр' кој одржува рамнотежа меѓу умот и телото. Бекетовата апстрактна машина апорично ги носи до нивната крајност овие две потреби на содржината и изразот и Молоа се помирува со нивната апсурдност и неважност.

Фацијалност

Фацијалноста е резултат од една економија и организација на моќ. Одредени склопови на моќ имаат потреба од производството на лицата, додека други не. Примитивните заедници не функционираат преку лицето, нивната семиотика е неозначувачка, несубјективна, таа е поливокална, колективна, телесна. Лицето не е универзално, тоа е белиот човек – Христос. Лицето е сосема специфична идеја која функционира преку биунивокализација и бинаризација. Апстрактната машина на фацијалноста, односно системот на белиот сид и црните дупки, има два аспекта: едниот се однесува на единиците или елементите, другиот на изборите. Во првиот црната дупка е централна, а белиот сид служи како површина за референцирање. Машината сочинува фацијална единица или елементарно лице кое е во биунивокална релација со други лица - маж или жена, богат или сиромашен, возрасен или дете итн. Се појавуваат многу дихотомии или арборесценции од овие поврзувања и врз основа на овие единици се произведуваат и трансформираат конкретни индивидуализирани лица.

Во мојата глава има неколку прозорци, за кои што знам, но можеби е секогаш истиот, отворен различно кон движечкиот универзум. Куќата беше зацврстена, тоа е можеби она што го подразбирам под овие различни соби. Куќата и градината беа зацврстени, благодарение на некој непознат механизам на компензација, и јас, додека не мрдав, што се случуваше во поголемиот дел од времето, исто така бев зацврстен, а кога се движев, од место до место, беше премногу бавно, како во кафеуз надвор од времето, како што велат во жаргонот на школите, и надвор од просторот со сигурност¹³ (Beckett, 1955).

¹³ In my head there are several windows, that I do know, but perhaps it is always the same one, open variously on the parading universe. The house was fixed, that is perhaps what I mean by these different rooms. House and garden were fixed, thanks to some unknown mechanism of

Во овој извадок од *Молоа* се насетува фацијализацијата како еден „механизам на компензација“. Компензацијата е оној чин на ретериторијализација што овозможува процесот на фацијализација да се проширува од главата кон средината во која се наоѓа. Се користи споредбата на главата со куќата, системот на црните дупки и белиот сид изразен преку сидовите и прозорците. Ефектот е оној на зацврстување и фиксирање. Како што лицето ја фиксира главата, така и пејзажот на куќата и градината ја фиксира околината. Движењето, односно ефектот на живата материја, е премногу бавно и попречено. Живото се помрднува како во кафез надвор од времето и просторот, односно во заробеноста на фацијалниот опфат.

Како може да се избега од фацијалното прекодирање? Како да се расклопи лицето? Структурализацијата на моќта и економијата сè повеќе се фацијализира, ширејќи се низ нови територии, опфаќајќи го постоењето уште подлабински. Фацијалноста ги пенетрира и механизмите што се создаваат против неа. Филозофските системи на Фуко, Делез и Гатари, иако создадени како отпор кон означувањето и субјектификацијата, денес можат да се видат фацијализирани и употребени во корист на империјалната машина на идентификацијата. Мора да се биде претпазлив, враќањето кон предозначувачките примитивни семиотки е погрешно, да се стане Африканец или Индијанец е ретериторијализација, тоа се чувствувања и слики што се веќе фацијализирани. Уметноста може да стане цел самата за себе. Шизофрениот процес, кој ги отфрла лицето, пејзажот, јазикот и доминантните ознаки, може да заврши со хоспитализација. Всушност, станува збор за процесот на создавање на тело без органи. Експериментација, но и претпазливост. Слоевите мора да бидат превртени, белиот сид и црната дупка да се искористат како алатки со нова намена. Неуспехот е неизбежен, но може да се земе советот на Бекет од *Ворјисварј Хо*: „Сè е старо. Ништо друго никогаш. Секогаш обидено. Секогаш неуспешно. Без разлика. Обиди се пак. Не успеј пак. Не успеј подобро.“¹⁴ (Beckett, 1983: 101)

Библиографија:

- Бекет, С. (1970) Неименливото. Скопје: Нова Македонија.
 Barnard, G. C. (1970). Samuel Beckett: A New Approach. London: J. M. Dent & Sons Ltd.

compensation, and I, when I stayed still, as I did most of the time, was fixed too, and when I moved, from place to place, it was very slowly, as in a cage out of time, as the saying is, in the jargon of the schools, and out of space too to be sure.

¹⁴ All of old. Nothing else ever. Ever tried. Ever failed. No matter. Try again. Fail again. Fail better.

- Beckett, S. (1955). *Molloy*. New York: Grove Press.
- Beckett, S. (1956). *Malone Dies*. New York: Grove Press.
- Beckett, S. (1983). *Nohow On*. London: John Calder Ltd.
- Deleuze, G. (2004). *Desert Islands and Other Texts 1953-1974*. Los Angeles: Semiotext(e).
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1987). *A Thousand Plateaus*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- Kenner, H. (1961). *Samuel Beckett: A Critical Study*. New York: Grove Press.
- Scher, L. (1967). *Samuel Beckett's Trilogy: A Study In Circles And Ciphers*. Greensboro: The University of North Carolina.
- Shields, P. (2005). *Beckett's victors: Quests without qualities*. The Florida State University.
- Spengler, O. (1932). *Man and Technics*. New York: Knopf.

Darko Mitevski

**BECKETT'S ABSTRACT MACHINE:
INTERPRETATION OF SAMUEL BECKETT'S TRILOGY THROUGH
THE PHILOSOPHY OF GILLES DELEUZE AND FÉLIX GUATTARI**

Abstract

This study describes and uses the philosophical concepts of Gilles Deleuze and Félix Guattari in conjunction with the prose works of Samuel Beckett (the novels *Malloy*, *Malone Dies*, and *The Unnamable*) in order to designate an abstract machine in Beckett's writing. Deleuze and Guattari's schizoanalysis and its' concepts, such as assemblages, lines of escape, deterritorialization, bodies without organs, order-words, faciality, etc., are utilized as interpretative tools in Beckett's novels. This intermixing of the writer's and the philosophers' ideas points towards a similar understanding of the usage of language and writing in relation to systems of oppression and constraint.

Keywords: Beckett, schizoanalysis, Deleuze, Guattari, abstract machine, faciality

Клучни зборови: Бекет, шизоанализа, Делез, Гатари, апстрактна машина, фацијалност

УДК 811.163.3'367.625
УДК 811.134.2'367.625.41

Марија Пандева

УПОТРЕБАТА НА ДА-КОНСТРУКЦИЈАТА СО МОДАЛНИТЕ И СО ФАЗНИТЕ ГЛАГОЛИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И НЕЈЗИНИТЕ ЕКВИВАЛЕНТИ ВО ШПАНСКИОТ ЈАЗИК

Особен интерес на функционалната лингвистика во најново време е предикацијата, а меѓу широкиот обем прашања што ги опфаќа оваа проблематика значаен сегмент отпаѓа на различните видови и типови синтаксички конструкции, меѓу кои голем интерес предизвикува *ga*-конструкцијата. Тоа особено се забележува во оние примери во кои партикулата *ga* се комбинира со модалните и со фазните глаголи, како и во нејзината самостојна употреба. Овие конструкции се погодни за компаративна анализа и со другите јазици со богат глаголски систем, како на пример, со шпанскиот јазик. *Да*-конструкцијата е специфична карактеристика на македонскиот јазик, која се појавила во употреба наместо инфинитивот во старословенскиот. Инфинитивот не се задржал во македонскиот јазик како во најголемиот број други словенските јазици. Од друга страна, во шпанскиот јазик, како и во сите романски јазици, инфинитивот активно се употребува. Токму при употребата на модалните и на фазните глаголи се забележува еквивалентноста на *ga*-конструкцијата во македонскиот и на инфинитивот во шпанскиот јазик.

Кон *ga*-конструкцијата во македонскиот јазик

Инфинитивот во македонскиот јазик постепено излегувал од употреба и се заменил со *ga*-конструкцијата. Овој процес на истиснување на инфинитивот е општобалкански, под дејство на грчкиот, романскиот и, делумно, на албанскиот јазик. Освен во македонскиот, се губи речиси целосно и во бугарскиот, а во српскиот неговата употреба е ограничена.

Според Конески (1965: 177), губењето на инфинитивот соодветствува со општиот стремеж некои синтетички именски форми да се заменуваат со аналитички конструкции.

Во современиот македонски јазик на местото на инфинитивот се јавува *ga*-конструкцијата. Според Минова-Ѓуркова (2000: 75), за *ga*-конструкцијата постојат неколку термини: оптатив-субјунктив, субјунктив, конјунктив. Таа може да се јави со сегашно и со минато определено и неопределено време. *Da*-конструкцијата се употребува со модални и со фазни глаголи, во негирани форми на некои времиња и начини, како и во зависни дел-реченици. Самостојно употребена изразува желба, молба, заповед, а се јавува и во клетви.

Гајдова (2002: 136) го дефинира субјунктивот како „глаголски облик или синтаксичка конструкција со која именуваното дејство се претставува како подредено на некој надреден предикат.“ Како надредени предикати се истакнуваат модалните глаголи: *сmee, мора, може, ѝреба*, како и фазните глаголи *ѝочнува, ѝродолжува, ѝресѝанува; усѝева*. И Георгиевски (2009: 18) вели дека „модалните спецификатори на сложениот предикат *мора, може, ѝреба, смее*, задолжително бараат конкретната содржина на дејството да биде изразена со *ga*-конструкција“.

Кон инфинитивот во шпанскот јазик

Инфинитивот, исто како и герундот и партиципот, е безлична глаголска форма, затоа што не го искажува лицето и бројот на вршителот на дејството, а исто така, не го искажува ни времето во кое се врши дејството. Освен како безлични, овие глаголски форми можеме да ги сретнеме и како инфинитивни или именски форми на глаголот.

Според Виња (Vinja, 1980: 330), старите граматичари инфинитивот го нарекувале *poimen verbi* и со тоа најдобро ја карактеризирале неговата вредност. Инфинитивот често има именски карактер и врши именска улога. Затоа, според Мишел Бреал (Bréal 1987), тој може да се определи како „доцен резултат на спојувањето на именката и глаголот“. Вршејќи ги истите функции на именката, односно подмет, дел од предикатот и негово дополнување, инфинитивот го прикажува глаголското дејство како идеја, мисла, на наједноставен начин, без никаква врска со личната, временската или модалната вредност. Може и да се смета за начин, иако како неодреден, инфинитивен облик, нема никаква врска со модалноста сè додека не се спои со модалните глаголи.

Во шпанскиот јазик, инфинитивните форми се делат во три групи, според нивните завршоци. Инфинитивните форми во шпанскиот јазик можат да завршуваат на –AR, на –ER и на –IR .

Според RAE (2010: 495), инфинитивот, традиционално, се смета за хибридна форма што има именски и глаголски својства. Во шпанскиот јазик разликуваме именски и глаголски инфинитив.

Во овој труд ќе се задржиме и на инфинитивните форми што се дел од глаголските перифрази во шпанскиот јазик, кои може да бидат фазни и модални. Со фазните глаголски перифрази се искажуваат фазите на дејството (почеток, траење и крај), а со модалните глаголски перифрази се искажува модалноста во јазикот (наредба, веројатност, можност итн.). Глаголските перифрази со инфинитив се прават така што првиот глагол (носител на фазата на дејството или на модалноста) е конјугиран во лице, број и време, а вториот глагол е во инфинитив и е носител на семантичкото значење на перифразата.

Употребата на *ga*-конструкцијата со модалните и со фазните глаголи во македонскиот јазик

Da-конструкцијата во македонскиот јазик, како што веќе кажавме, најчесто се среќава во комбинација со модални и со фазни глаголи. Исто така, се среќава и во самостојна позиција, на пример, при искажување желби, молби, клетви, наредби. Во следните потточки ќе ги разгледаме овие употреби на *ga*-конструкцијата и нивните еквиваленти во шпанскиот јазик.

Модалните глаголи го определуваат, го дополнуваат или го модификуваат конкретното значење на полниот глагол во *ga*-конструкцијата.

Според Георгиевски (2009: 18), најбројна група двочлени реченици со сложена неразделна предикатна *ga*-реченица се споевите составени од модални спецификатори, односно од помошни модални глаголи што изразуваат модална диспозиција – нужност, можност и намера. Овие три основни модални категории се познати под терминот волунтативен модалитет. Субјектот на овие реченици врши дејство што е искажано со полнозначен глагол од свршен или од несвршен вид, кој е дел од *ga*-конструкцијата. Модалните спресицификатори на сложениот предикат се: *може, мора, ѝреба, смее, како и сака*, што традиционално се означува како сопствено модален глагол. Наведените глаголи бараат конкретна ситуација за да бидат споени со *ga*-конструкција. Нивната употреба може да се проследи преку следните примери:

- (1) *Ние моравме да ѝ признаеме дека надвор од нашиоѝ хоризонѝ се наоѝа ѝрагоѝ.* (Конески, 2014: 205)

- (2) *Железничката врска со Прилеп е прекината, од невреме бил урнат некој мост на теснолинејката, така што треба да се бара некој друг излез.* (Конески, 2014: 225)
- (3) *Кога веќе решив да ви раскажам за Исак, Кејменовиот син, би имал толку убави, нежни и незаборавни спомени, толку чисти и светли мисли кои не верувам дека некогаш може да се забораваат.* (Чинго, 1980: 7)
- (4) *Како смееш ти да се искажуваш така? Од каде ти тебе право да лејаш етикетите?* (Конески, 2014: 296)
- (5) *Поодamna сакав да ви раскажам за другарката Оливера Срезоска, нашиот помошник-уравнител на домот. Сијурно тоа ќе беше по ред, тоа на крајот иако го заслужуваше, но вие ќе разберете дека човек понекогаш сака да избега од редот.* (Чинго, 1980: 105)

Според Тополињска (1995: 259), модалните глаголи *треба*, *може*, *мора*, *сме* и *сака* искажуваат „деонтичка модалност, т. е. модалитет на желба, волја, посакување со можен или задолжителен карактер на мислените (=нефактивни) дејства“. Желбата, волјата, можноста, обврската можат да бидат констатирани, комуницирани од страна на адресатот или, пак, можат да бидат директен поттик за некое дејство.

Фазните глаголи претставуваат синтаксичко-лексички средства и искажуваат фаза на дејство, т. е. се составени од фазен глагол што искажува почеток на дејство, продолжување или завршување на дејство и *да*-конструкција.

Според Георгиевски (1985: 43), фазните глаголи во македонскиот јазик можат да бидат и свршени и несвршени. При употреба во синтагма со *да*-конструкција од несвршени глаголи тие изразуваат фази во текот на придружено глаголско дејство; укажуваат најчесто на почетокот, а поретко на продолжување или на завршување на дејството.

Во македонскиот јазик фазните глаголи се izdelуваат на три основни групи:

- почетна фаза на придружено самостојно дејство (*почне – зайочне*, *фати – фака*, *зафати – зафака*, *земе – зема*);
- трајна фаза на главното дејство (*продолжи – продолжува*);
- завршна фаза на главното дејство (*престане – престанува*).

Ова можеме да го проследиме во следните примери:

- (6) *Мајсторот се налактува со две раце на шаховското столче и погледот почнува да му шари над фијурите како аероплан во низок лет над зградите.* (Конески, 2014: 42)
- (7) *И тој почна да му го расправа на Милета оној настан од есеноска, со заворот.* (Конески, 2014: 101)

- (8) *Сџариоџи џо раширил веќе весникоџи, џи џоздравува џреку очилаџа со џелена рамка, и џак џродолжува да чииџа.* (Конески, 2024: 100)
- (9) *Врие во себе, не ја окривува ни најмалку својаџа дрчосџи, а џо окривува само Пискулиева, коџо џресџана да џо вика кај себе и веќе досџа сџудено џо џоздравува.* (Конески, 2014: 109)

Инфинитивот како еквивалент на *да*-конструкцијата при искажување на фазноста и на модалноста со глаголи во шпанскиот јазик

Како што веќе кажавме, во шпанскиот јазик има именски и глаголски инфинитив. Именскиот инфинитив ја задржал формата на инфинитивот, но неговото значење е именско, односно тој е именка во реченицата. Глаголскиот инфинитив е оној што е предмет на наш интерес и чија употреба се преведува најчесто со *да*-конструкција во македонскиот јазик. Во најголем број случаи се среќава при искажување модални и фазни дејства.

Најчестите модални конструкции во шпанскиот јазик се составите со глаголите *poder*, *deber*, *haber* и *tener* (RAE, 2010), односно *може*, *мора*, *џреба* и *сmee* (точниот превод на овие четири глаголи зависи од контекстот). Модалните конструкции со овие глаголи се: *poder* + инфинитив, *deber/deber de* + инфинитив, *haber que* + инфинитив и *tener que* + инфинитив. Нивната употреба можеме да ја проследиме со следните примери:

- (16) *La peor desgracia de esta casa es que no se puede dormir.* (Márquez, 20)

Најџолемаџа несреќа во оваа куќа е џиџо не може да се сџие! (Маркес, 2015: 35)

- (10) *Estas cosas – le dijo – sólo se pueden hacer con amor.* (Márquez, 39)

џие рабоџи – му рече џаа – можайџи да се џраваџи само ог џубов. (Маркес, 2015: 69)

- (6) *Los idiomas hay que saberlos cuando uno va a vender algo – decía con risas de burla.* (Márquez, 89)

Јазик мора да се знае коџа се џрогава неџиџо – велеше џаа со џодбивлива смеа. (Маркес, 2015: 161)

- (7) *Lo que me duele es que se tiene que morir. – dijo.*

Todo el mundo tiene que morirse. – dijo él. (Márquez, 104)

Ме боли џоа џиџо мора да умреме. – рече џој.

Сџие мора да умреме. – рече џаа. (Маркес, 2015: 188)

- (8) *Se lo pregunto – dijo Florentina Arizo – porque me parece que la que tiene que decidir es ella.* (Márquez, 46)

Ве ѝрашувам – рече Флоренџина Ариса – зајџоа шџо смејџам дека џаа џреба да оглучи. (Маркес, 2015: 86)

Во шпанскиот јазик фазите на дејството, како и во македонскиот, се искажуваат со помош на фазните глаголи, односно воведувачките глаголи во комбинација со инфинитивот. Глаголите со кои се искажува инхоативноста (почеток на дејство) во шпанскиот јазик се: *empezar a + инфинитив*, *comenzar a + инфинитив*, *ponerse a + инфинитив*. Според Короминас (Corominas, 1980), употребата на глаголот *comenzar* е карактеристика на класичниот шпански јазик, кој денес му припаѓа само на (стариот) книжевен јазик и му дава возвишен тон на текстот, а *empezar* се користи во секојдневниот говор и во современата книжевност.

Acabar de + инфинитив и *terminar de + инфинитив* се синонимни терминативи преку кои се искажува крај на дејството (RAE, 2010: 545). Покрај фазните глаголи што искажуваат крај на дејството, во шпанскиот јазик се користат и глаголски конструкции со кои се искажува прекин на дејството (RAE 2010: 545), односно тие се користат за да се најави крајот на дејството. Такви конструкции се: *dejar de + инфинитив*, *cesar de + инфинитив* и *parar de + инфинитив*. *Dejar de + инфинитив* е најчестата од овие перифрази и онаа што искажува најмалку рестрикции.

Најчесто се преведуваат со фазните глаголи во македонскиот јазик, но понекогаш се преведуваат и со секундарните инхоативи и/или терминативи (односно инхоативите составени со префикси).

(9) *Empezó con la simplicidad de la rutina. El doctor Juvenal Urbino había regresado al dormitorio, en los tiempos que todavía se bañaba sin ayuda, y empezó a vestirse sin encender la luz.* (Márquez, 18)

Зајџочна со секојдневнаџа егносџавносџи. Докџџор ХувеналУрбино се враџџи во сџалнаџа соба, во времеџо коџа сџе ушџџе се каџџеше без џомош, џа џочна да се облекува, не џалејџи ја свеџџилкаџа. (Маркес, 2015: 35)

(10) *Empezó a arrojar sangre por la boca.* (Cela, 69)

Почна да исфрла крв од усџаџаџа. (Села, 2016: 112)

(11) *Por otra parte, el que quiera dejar de leer esta narración en este punto no tiene más que hacerlo.* (Sábato, 10)

Од друџа сџџрана, џој шџо сака да џресџане да џо чџџа овој расказ во овој момеџџи, нека џо најџрави џџоа. (Сабата, 2006: 19)

Модалните и фазните дејства кои во македонскиот јазик се искажуваат со *da*-конструкција, во шпанскиот се искажуваат со инфинитив и можеме да ги разгледуваме како еквиваленти. Со ова ја поставуваме основата за понатамошни истражувања на оваа тема, односно во други случаи кога

ga-конструкцијата и инфинитивот се јавуваат како еквиваленти, но и во оние случаи кога инфинитивот не соодветствува. Во случаите кога инфинитивот не соодвествува на *ga*-конструкцијата, најчесто ги среќаваме формите на субјунктив во шпанскиот јазик.

Библиографија

- Гајдова, У. (2002) *Темпоралната карактеристика на финитивите глаголски конструкции во југоисточните македонски говори*. Скопје: Институт за македонски јазик.
- Георгиевски, Г. (1985) „Кон фазните глаголи во македонскиот јазик“ *Литературен збор* 32/3, 45–55, Скопје.
- Георгиевски, Георги (2009) *Дареченицата во македонскиот јазик*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Конески, Б. (1965) *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Просвета.
- Миркуловска, М. (2000) *Почеток на дејство/соѕбоа како семантичка и граматичка категорија (врз материјал од македонскиот и полскиот јазик)*, во: *Studia linguistica Polono – Meridiano-slavica*, 10, Скопје: МАНУ.
- Минова-Ѓуркова, Л. (2000) *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Радинг.
- Тополињска, Зузана (1995) *Македонските дијалекти во Егејска Македонија, Книга прва, синтакса I дел*. Скопје: МАНУ.
- Bréal, M. (1897) *Essai de sémantique*, Librairie Hachette et Cie, Paris
- Corominas, J. (1980) *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid: Gredos
- Hernández Díaz, A. (2019) Gramaticalización y diacronía de las perífrasis comenzar a y empezar a + INFINITIVO. *Boletín de filología*, 54(2), 81-110. <https://dx.doi.org/10.4067/S0718-93032019000200081>
- Fernández de Castro, F., (1999) *Las perífrasis verbales en el español actual*, Madrid: Gredos
- Fernández, Luis G. (2006) *Diccionario de perífrasis verbales*, Madrid: Gredos.
- Real Academia Española (2010). *Nueva gramática de la lengua española*, Manual,. Madrid: Espasa libros.
- Vinja, V. (1989) *Gramatika spanskog jezika*. Zagreb: Skolska kniga
- Segura Munguía, S. (2006) *Diccionario por raíces del latín y de las voces derivadas*. Bilbao: Universidad de Deusto.

Извори:

- Андреевски, М. П. (2007) *Тунел*, Скопје: Табернакул.
- Конески, Б. (2014) *Целокујни дела: Проза*. МАНУ
- Сагато, Е. (2006) *Тунел*, превод на Ненад Велковски. Скопје: Табернакул.
- Села, К. Х. (2016) *Семејството на Паскуал Дуарте*. превод: Огнена Никуљски. Скопје: Арс Ламина.

- Сервантес, М. Де (1985) *Дон Кихот I-II*, превод Илија Корубин, консултант за шпански јазик и препев на стиховите д-р Александар Митевски, Скопје: Наша книга.
- Чинко, Ж. (1980) *Големата вода*. Скопје: Култура, Македонска книга.
- Camilo José Cela. *La Familia de Pascual Duarte*. Biblioteca Virtual: <https://www.suneo.mx/literatura/subidas/Camilo%20Jos%C3%A9%20Cela%20%20La%20Familia%20de%20Pascual%20Duarte.pdf>
- Miguel de Cervantes. *El hidalgo Don Quijote de la Mancha*. Biblioteca virtual: http://www.daemcopiapo.cl/Biblioteca/Archivos/7_6253.pdf
- Márquez, Gabriel García. *El amor en tiempos de cólera*: <http://web.seducoahuila.gob.mx/biblioweb/upload/Garc%C3%ADa%20Gabriel%20-%20E1%20amor%20en.pdf>
- Sábato, Ernesto, *El Túnel*: https://www.ues.mx/movilidad/Docs/MovilidadAcademica/Libro_El_Tunel.pdf

Marija Pandeva

THE USE OF THE DA-CONSTRUCTION WITH MODAL AND ASPECTUAL VERBS IN THE MACEDONIAN AND ITS EQUIVALENTS IN THE SPANISH LANGUAGE

Abstract

The da-construction in the Macedonian language, also known under the terms optative-subjunctive, subjunctive, conjunctive (Minova-Gjrkova 2000: 75), besides in its independent use, is most often found in combination with modal and phase verbs. The modal verbs in the Macedonian language *mora*, *mozhe*, *smee*, *treba* and *saka* and according to Georgievski (Георгиевски 2009: 18) they necessarily require the specific content of the action to be expressed with a da-construction. According to Georgievski (Георгиевски 2009), the phase verbs are used to determine the phases of an action, that is, they express the initial or inchoative phase (*pochne/pochnuva*), the continuation of the phase (*prodolzhi/prodolzhuva*) and the final or terminative phase (*prestane/prestanuva*). Both the modality and the phase of actions are linguistic universals, so we can review them in other languages as well. In the Spanish language, as our object of interest besides the Macedonian, we notice the use of the modal and the phase verbs with infinitive (in the place where the da-construction stands in Macedonian). Hence, we consider the da-construction in the Macedonian and the infinitive in the Spanish as equivalents in the indicated situations. In the Spanish language, the modal verbs are: *poder*, *deber*, *haber* and *tener* (RAE 2010), and the phase verbs are also divided into three groups: the initial (*empezar*, *comenzar*), the final (*terminar*, *acabar*), and the phase expression a pause in the action (*dejar*, *cesar*).

Keywords: *da*-construction, infinitive, modal verbs, phase verbs

Клучни зборови: *ga*-конструкција, инфинитив, модални глаголи, фазни глаголи

УДК 811.112.2'243'373.7:37(497.7)

Мирјана Пачовска**ФОРМУЛИ ЗА ПОЗДРАВУВАЊЕ ВО УЧЕБНИЦИТЕ ПО
ГЕРМАНСКИ КАКО ВТОР СТРАНСКИ ЈАЗИК ВО РС МАКЕДОНИЈА****Вовед**

Заедно со формулите за претставување, поздравите се први комуникативни фразеологизми (понатаму: КФ) со кои изучувачот на странски јазик се среќава при изучувањето на странскиот јазик.

Поздравот открива многу за манирите што ги има испраќачот, но и за односот што постои помеѓу испраќачот и примачот на поздравот, како и за поводот кога се употребува. Употребата на јазикот „во облик на формула“ е одамна опишана. Вреј и Перкинс (Wray&Perkins, през. од Qisheng, 2018: 168) истакнуваат дека 70% од говорните продукции на возрастните говорители на мајчин јазик, може да се сметаат за „*formulae*“, односно за едноставни формули. Тоа се покажува и со можноста говорителот со забрзано темпо во дел од секундата да се снајде во која било комуникативна ситуација и да искористи готови фрази. А, изучувачите на странски јазици уште во основното образование се среќаваат со различни комуникативни фразеологизми, како во учебниците, така и на часовите по странски јазик.

Во анализираните учебници се наведени многу формули за поздравување (понатаму: ФП). Дел од нив се формални, дел се неформални, голем број од нив постојано се повторуваат, а некои се употребени многу ретко, што е и нормално затоа што станува збор за дијалектните формули за поздравување.

Целта на ова истражување е да се испитаат видовите ФП што се среќаваат во учебниците по германски како втор странски јазик во нашата

земја и врз основа на ексцерпираните примери да се направи споредба помеѓу ФП на две нивоа: во основно и во средно образование.

За потребите на ова истражување во теоретскиот дел се применуваат: методот на дескриптивна и експликативна анализа и методот на дефинирање, а во практичниот дел, со помош на анализа на содржината, се ексцерпираат ФП од сите наставни единици во учебниците за основно и за средно гимназиско образование по предметот Германски јазик како втор странски јазик. Податоците ќе се обработуваат со примена на компаративниот метод.

Дефинирање на комуникативните фразеологизми

Се смета дека КФ припаѓаат на периферниот дел¹ од фразеологијата², а интересот за истражување на овие изрази започнува да расте во последните триесетина години.

Иако на лингвистите сè уште не им успева целосно да дадат точна дефиниција за КФ, според основната класификација на Бургер, овој вид фразеологизми, покрај референцијалните и структурните, се изделуваат како релевантен подвид на фразеологизмите што имаат „одредени задачи во воспоставувањето, дефинирањето, извршувањето и завршувањето на комуникативните дејства“³ (превод М. П.), а според Мајор (Mayor 2006: 103), тие се „изрази кои може да се користат во определена комуникациска ситуација и кои, исто така, може да бидат интеркултурно многу различни“⁴ (превод М. П.).

¹ Штумф (Stumpf 2017: 59–96) на оваа проблематика му посветува труд со наслов: „Ist das Zentrum-Peripherie-Modell in der heutigen Phraseologieforschung noch haltbar? (Дали моделот центар – периферија во денешните фразеолошки истражувања сè уште е издржлив?)“ Може да се заклучи дека во почетните фразеолошки истражувања моделот центар – периферија многу се применува, особено кога со негова помош се „редел“ исклучително хетерогениот предмет на истражувањата во фразеологијата. Со развојот на фразеологијата како самостојна научна дисциплината, сè почесто се актуелни легитимните сомневања за тоа дали овој модел сè уште е актуелен, современ и издржлив или, пак, може да се смета како „камен на сопнување“, па затоа, од многу лингвисти (дури и од самиот Штумф) се напушта ваквата строга поделба на фразеолошкиот материјал.

² Палм (Palm 1997: 1) ја дефинира фразеологијата како: [...] die Wissenschaft oder Lehre von den festen Wortverbindungen einer Sprache, die in System und Satz Funktion und Bedeutung einzelner Wörter (Lexeme) übernehmen können...“ (Наука или учење за неслободните зборовни состави на еден јазик, кои во еден јазичен систем и реченица може да преземат функција и значење на поединечни зборови (лексеми) (превод М. П.), а Симоска (2016: 265–266), под терминот фразеологизам ги подразбира „сите видови петрифицирани структурно-синтаксички јазични состави со преносно значење, што се преземаат како готови единици од лексиконот на еден јазик.“

³ Burger (2003: 36): „...bestimmte Aufgaben bei der Herstellung, Definition, dem Vollzug und der Beendigung kommunikativer Handlungen.“

⁴ Mayor (2006: 103) „...solche Ausdrücke, die in einer bestimmten kommunikativen Situation benutzt werden und die auch interkulturell sehr unterschiedlich sein können.“

Уште од самото појавување во фразеолошкото поле на истражување, овие изрази добиваат голем бројни конкурентни термини, за кои Ленк (Lenk 2014: 80–82) вели дека, на некој начин, повеќе или помалку, се синонимни, што се прифаќа и во ова истражување. На пример, Бургер (Burger, 2003: 37) ги нарекува *Kommunikative Phraseologismen* (комуникаџивни фразеолоџизми), *Routineformeln*⁵ (рутински формули), но и *pragmatischer Phraseologismus*⁶ (прагматски фразеологизми). Како рутински формули се познати, исто така, и кај Глезер (Gläser, 1986), кај Мајор (Mayor, 2006) и кај Кулмас (Coulmas, 1981: 65). Кемпке (Кемпске, 1994: 309 и 2000) зборува за *kommunikative Wendungen*⁷ (комуникативни изрази), Пилц (Pilz, 1978: 658) ги нарекува *phraseologische Formeln* (фразеолошки формули), а Лигер (Lüger, 2007), пак, се служи со терминот *pragmatische Phraseme* (џраџмаџички фраземи). Под терминот *festgeprägte Sätze* (заџврџени речениџи), се среќаваат кај Рајхштајн (Reichstein, 1973: 212, през. од Vivaldi 2022: 4), а Гилих и Хенке (Gülich & Henke, 1979 и 1980, през. Stei,n 2004: 265), зборуваат за *sprachliche Routinen* (џазични руџини). Фајлке (Feilke, 1996: 265) ги опишува како *pragmatische Prägungen* (џраџмаџички кованиџи), а *situative Schematismen* (сиџуаџиски шемаџизми) ги нарекува Цендеровска-Корпус (Zenderowska-Korpus, 2004). Хепнерова (Höppnerová, 2017: 11) се служи со терминот *kommunikative Wendungen und häufige Sätze* (комуникаџивни изрази и честџи речениџи), што се чини како прифатлив термин бидејќи сите тие фрази се изрази за комуникаџија, а и чести речениџи што како готови елементи се земаат и во усната и во писмената комуникаџија.

Дефиниџија и карактеристики на формулите за поздравување

Полеото на КФ е хетерогено и има бројни истражувачки пристапи и обиди за типологија на различни групи и подгрупи КФ. Во ова истражување, се фокусираме само на една група, а тоа се формулите за поздравување.

Кулмас (Coulmas, 1981: 140) напоменува дека оваа група и групата формули за преставување се најдобро истражуваните видови КФ, пред сѐ, од етнографски и од општествено-психолошки аспект. Според

⁵ Самиот Бургер (Burger 2003: 37) смета дека терминот рутински формули е попрактичен и полесен за паметење.

⁶ Терминот *pragmatische Phraseologismen* (прагматички фразеологизми), освен кај Бургер, се среќава и кај Бургер, Бухофер и Зиалм (Burger, Buchofer & Sialm 1982:41) и кај Бекман и Кениг (Beckmann & König 2002).

⁷ Под комуникативни изрази Кемпке (Кемпске) ја подведува и групата *Gesprächsformeln* (Ruusila 2014: 32).

него, изборот на поздравот зависи од многу фактори: формалноста на ситуацијата, блискоста на учесниците, нивните општествени односи, времето и местото на средбата итн. Кулмас (Coulmas 1981:144) заклучува дека „ФП се компоненти на ритуализирани модели рутини кои имаат многу различни специфични културолошки карактеристики⁸“ (превод М. П.).

Според Глезер (Gläser, 1990: 132), овие формули имаат фатичка (контактна) функција и со нив почнува (се отвора) и завршува (се затвора) разговорот, а притоа, соговорникот може да е присутен просторно или да е оддалечен, во случај на телефонски разговор.

Флајшер (Fleischer, 1982:135), на пример, групата ФП ја подведува под една друга група, кај него наречена *Höflichkeitsformeln oder Kontaktformeln* (учтивни формули или формули за контакт), а Глезер (Gläser, 1990: 132) ги обработува како заедничка група под името: *Begrüßungs- und Abschiedsformeln* (формули за ѝздравување и збојување).

Во ова истражување, кон оваа група ќе ги подведеме следниве подгрупи:

- *Grußformeln* (формули за поздравување),
- *Willkommensformeln* (формули за добре дојде) и
- *Begegnungsformeln* (формули при среќавање).

Цел на истражувањето

Емпириската анализа во ова истражување има за цел да одговори на следниве прашања:

- 1) Кои ФП се среќаваат во учебниците по германски јазик во основното и во средното гимназиско образование во РСМ?
- 2) Колку се застапени ФП во избраните учебници?
- 3) Кои се разликите и/или сличностите помеѓу ФП во овие учебници?

Со цел да се одговори на овие прашања, се прави ексцерпирање на примерите од учебниците што се анализираат, а потоа, примерите се класификуваат според лекциите и според критериумот дали се наоѓаат во учебниците за основно или за средно образование.

За разлика од Германија и германскојазичните земји, во кои се напишани голем број дисертации и научни трудови поврзани со ФП, во нашата земја, досега тие не се предмет на истражување. Исто така, и учебниците што се анализираат, досега, не се обработени.

⁸ Coulmas (1981: 144) „...sind bestandteile ritualisierter Routinen, die stark voneinander abweichende kulturspezifische Ausprägungen aufweisen.“

Критериуми што се земаат предвид при анализата на корпусот од овие учебници

При ексцерпирање на примерите забележани се над 20 групи КФ (на пр.: формули за повикување, формули за информирање, формули за реплицирање, формули за збогување, формули за честитање и сл.), но, во овој труд, се обработува само групата ФП.

Многу често, една ФП може да припаѓа и кон друга група (на пр., најчесто, таква симбиоза има помеѓу ФП и формулите за збогување или помеѓу ФП и формулите за претставување). Затоа при анализата се зема предвид и контекстот во кој е употребена ФП.

Анализата се ограничува само на корпусот ФП што се застапени во лекциите во учебниците и во сите придружни додатни делови од лекциите, односно во деловите што следат по лекциите. Во анализата, не е земен предвид снимениот материјал затоа што, генерално, истите формули што веќе се среќаваат во учебниците, се повторуваат.

Како основа за ексцерпираните примери служат две дефиниции за ФП: првата на Мајор (Maуor, 2006: 131), кој, првично, под овој тип фразеологизми ги подразбира сите изрази што се појавуваат на почеток, на крајот и во текот на комуникацијата, а имаат намена да го поздрават соговорникот. На пр.: *Guten Morgen* (добро утро), *Hallo* (здраво), *Tschüs* (чао) итн.; и втората на Глезер (Gläser, 1990: 132), која вели дека ФП го „отвораат“ односно го „затвораат“ разговорот, а притоа, соговорникот во комуникацијата може да е присутен просторно или да е оддалечен, во случај на телефонски разговор.

Анализа на учебниците во основно образование

1. Анализа на учебникот Planet A1

Учениците започнуваат со изучување на германскиот јазик како втор задолжителен избран предмет во шесто одделение. Првиот контакт со јазикот тие го имаат токму со овој учебник, кој ја има следнава структура: учебникот има 16 наставни единици и половина од нив, од 1. до 8. наставна единица, се наменети за VI одделение, а останатите осум наставни единици, од 9. до 16., се предвидени за VII одделение.

По секоја четврта тема има дел наречен *Das kann ich schon* (Тоа веќе ја знам) и *Zum Schluss* (За крај). Идејата е преку овие делови да се повторат најважните целини од материјалот што е изучен во наставните единици. Има повторување на граматички и лексички теми, а дел од материјалот што е сместен тука, е тесно поврзан и со темата цивилизација. Учебникот

завршува со *Wortliste* (Листа со зборови), што е листа со вкупниот број зборови од целиот учебник и во неа се наведени само зборовите, а не и синтагмите, па затоа ги нема ФП, како: Guten Tag, Guten Abend, туку само еднословните поздравни формули: Grüezi, Hallo и Servus.

1.1. Во продолжение се наведуваат сите ексцерпти од учебникот за VI одд. За основно образование и страницата на која се среќава ексцерптот.

Лекции и дополнителни делови	ФП	Учебник/одделение/стр.
1. лекција	He, Julia!	(Planet VI/7/8)
	Hallo	(Planet VI/7/8)
	Guten Morgen	(Planet VI/8)
	Guten Tag	(Planet VI/8)
	Guten Abend	(Planet VI/8)
2. лекција	Hallo, Hannes	(Planet VI/14)
	Tag, Günter.	(Planet VI/14)
	Guten Tag, Hanna.	(Planet VI/14)
	Hallo	(Planet VI/14)
	He, Hannes! Hallo	(Planet VI/14)
	Hallo, hallo, hallo	(Planet VI/16)
Das kann ich schon	Hallo	(Planet VI/17)
	Tag	(Planet VI/17)
	Guten Morgen	(Planet VI/17)
	Guten Tag	(Planet VI/17)
	Guten Abend	(Planet VI/17)
3. лекција	Der Moderator sagt Guten Tag	(Planet VI/18)
	Hallo Sara. Hallo Lisa	(Planet VI/22)
4. лекција	Hallo, Onkel Alfred.	(Planet VI/24)
	Hallo Lisa	(Planet VI/24)
	Guten Abend	(Planet VI/24)
	Hallo Opa	(Planet VI/24)
	Guten Abend	(Planet VI/24)
	Gute Nacht	(Planet VI/24)
Das kann ich schon	Hallo!	(Planet VI/28)
	Gute Nacht	(Planet VI/28)

Zum Schluss	Hallo	(Planet VI/30)
	Guten Morgen	(Planet VI/30)
	Guten Tag	(Planet VI/30)
	Guten Abend	(Planet VI/30)
	Gute Nacht	(Planet VI/30)
	Grüezi	(Planet VI/30)
	Grüß Gott	(Planet VI/30)
	Servus	(Planet VI/30)
5. лекција	Hallo	(Planet VI/31)
	Hallo	(Planet VI/36)
	Guten Morgen	(Planet VI/36)
	Guten Morgen	(Planet VI/36/38)
6. лекција	Hallo	(Planet VI/38)
	Liebe Maria	(Planet VI/44)
Das kann ich schon	-	
7. лекција	Guten Morgen	(Planet VI/47)
8. лекција	-	
Das kann ich schon	-	
Zum Schluss	Hallo, ich bin Maria P.	(Planet VI/60)

Табела 1: Преглед на сите ексцерпирани формули за поздравување од учебникот Planet за VI одд.

1.2. Следуваат сите ексцерпти од учебникот за VII одд. основно образование и страницата на која се среќава ексцерптот.

Лекции и дополнителни делови	ФП	Учебник/одделение/стр.
	-	
10. лекција	Hallo Maike.	(Planet VII/69)
	Hallo.	(Planet VII/69)
	Hallo, Lena, hier ist Jakob.	(Planet VII/70)
	Hallo Jakob	(Planet VII/70)
	Hallo, Tante...	(Planet VII/71)
Das kann ich schon	-	
11. лекција	-	
12. лекција	Hallo, Julia	(Planet VII/82)
Das kann ich schon	-	
Zum Schluss	-	

13. лекција	Hallo,	(Planet VII/94)
14. лекција	Hallo, Manu! Hier ist Uli.	(Planet VII/98)
	Hallo Uli.	(Planet VII/98)
	Hallo Christine!	(Planet VII/99)
	Hallo Uli.	(Planet VII/100)
Das kann ich schon	-	
15. лекција	-	
16. лекција	Hallo, Ane.	(Planet VII/106)
	Hallo, Alex!	(Planet VII/106)
	Hallo Jenny.	(Planet VII/106)
	Hallo	(Planet VII/106)
	Hallo Mama	(Planet VII/107)
	Hallo, sagt Mama.	(Planet VII/107)
	Hallo Papa	(Planet VII/107)
	Guten Tag! Karo, Karo, guten Tag	(Planet VII/107)
	Hallo, Tante Vera. Hier ist Alex.	(Planet VII/111)
	Hallo, Alex.	(Planet VII/111)
	Hallo Alex, Anna und Jenny	(Planet VII/111)
Zum Schluss	Hallo. Guten Tag	(Planet VII/116)
Wortliste (на крајот од учебникот)	Hallo	(Planet VII/117)
	Grüß Gott	(Planet VII/119)
	Grüezi	(Planet VII/119)
	Servus	(Planet VII/119)

Табела 2: Преглед на сите ексцерпирани формули за поздравување од учебникот Planet за VII одд.

2. Анализа на учебникот Logisch A2

За учениците од осмо и од деветто одделение во основното образование е наменет учебникот Logisch A2. Во овој случај треба да се напомене дека станува збор за учебник од друга издавачка куќа, што значи и сосема различна структура на учебник, споредено со структурата на учебникот од претходните две одделенија. Имено, овој учебник е конципиран на следниов начин: има 16 наставни содржини, од кои првите осум се

наменети како материјал за во VIII (осмо) одделение, а следните осум за во IX (деветто) одделение.

По секоја наставна единица, следува дел со наслов *Kannst du das schon?* (Дали сè уште го знаеш?), а на крајот од страницата, најчесто, се напишани и комуникативни фразеологизми кои не се секогаш вметнати во наставните единици. По секоја четврта наставна единица следи дел *Grammatikübersicht* (Преглед на граматиката) и *Fertigkeitstraining* (Тренинг) и се застапени четирите вештини: Hören, Lesen Sprechen Schreiben (слушање, читање, зборување и пишување). Единствено овој учебник не содржи листа со зборови на крајот.

2.1. Во табелата се претставуваат сите ексцерпти од учебникот за VIII одд. основно образование и страницата на која се среќава ексцерптитот.

Лекции и дополнителни делови	КФ	Учебник/одделение/стр.
1. лекција	Liebe Oma,	(Logisch VIII/11)
	Lieber/liebe	(Logisch VIII/11)
	Hallo	(Logisch VIII/11)
2. лекција	-	
Kannst du das schon	-	
3. лекција	Hallo Leute,	(Logisch VIII/21)
Kannst du das schon?	-	
4. лекција	-	
Kannst du das schon?	-	
Grammatikübersicht	-	
Fertigkeitstraining:Hören	-	
5. лекција	Hey...! So cool. Danke	(Logisch VIII/39)
	Hallo..!	(Logisch VIII/39)
	Lieber..!	(Logisch VIII/39)
	Hallo Paps,...	(Logisch VIII/41)
6. лекција	-	
7. лекција	Hi , Florian	(Logisch VIII/53)
	Hi , Flo,	(Logisch VIII/54)
	Hi , Marlene,	(Logisch VIII/54)
8. лекција	-	
Grammatikübersicht	-	
Fertigkeitstraining: Lesen	-	

Табела 3: Преглед на сите ексцерпирани формули за поздравување од учебникот Logisch за VIII одд.

2.2. Во следната табела се наведуваат сите ексцерпти од учебникот за IX одд. основно образование и страницата на која се среќава ексцерптитот.

Лекции и дополнителни делови	ФП	Учебник и стр.
9. лекција	Hallo	(Logisch VIII/70)
Kannst du das schon?	-	
10. лекција	Hallo, Mama	(Logisch VIII/76)
Kannst du das schon?	-	
11. лекција	-	
Kannst du das schon?	-	
12. лекција	Hallo	(Logisch VIII/90)
	Hi	(Logisch VIII/90)
Grammatikübersicht	-	
Fertigkeitstraining: Sprechen	-	
Kannst du das schon?	-	
13. лекција	Lieber Herr Dr. Winter,	(Logisch VIII/99)
	Lieber Robby,	(Logisch VIII/99)
14. лекција	Hallo ihr!	(Logisch VIII/108)
Kannst du das schon?	-	
15. лекција	Hallo Pia,	(Logisch VIII/111)
	Lieber Christian	(Logisch VIII/111)
	Liebe Eva	(Logisch VIII/111)
Kannst du das schon?	-	
16. лекција	Griß di!	(Logisch VIII/118)
Grammatikübersicht	-	
Fertigkeitstraining: Schreiben	-	
Sprechen 16 l.	Hallo,...	(Logisch VIII/125)
	Guten Tag,...	(Logisch VIII/125)
	Hallo, mein Name ist Dominik.	(Logisch VIII/125)
	Hallo Dominik,	(Logisch VIII/125)
Quellenverzeichnis	Учебникот завршува со извори што се користени и во него, воопшто не се застапени КФ	Стр. 128

Табела 4: Преглед на сите ексцерпирани формули за поздравување од учебникот Logisch за IX одд.

Следува целосен приказ на формулите за поздравување во учебниците што се користат во основното образование.

ФП во учебниците за основно образование			
Учебник Planet		Учебник Logisch	
VI	VII	VIII	IX
Hallo	Hallo	Hallo	Hallo
He		Hi	Hi
Guten Morgen		Hey	
Guten Tag	Guten Tag		Guten Tag
Guten Abend		Liebe/Lieber	Liebe/lieber
Gute Nacht			
Grüezi			Griß di
Grüß Gott			
Servus			
9	2	4	5

Табела 5: Преглед на формулите за поздравување во учебниците од основното образование

Врз основа на ексцерпираните примери доаѓаме до следниве резултати:

- Во учебникот за VI одд., се застапени следниве ФП: *Hallo*, *He*, *Guten Morgen*, *Guten Tag*, *Guten Abend*, *Gute Nacht*, *Grüezi*, *Grüß Gott* и *Servus*.
- Германскиот поздрав *Hallo* во еден случај е употребен неколкупати, односно се повторува како во ехо (*Hallo*, *hallo*, *hallo*), а за овој феномен, зборува и Кулмас (1981: 109). Всушност, во овие случаи, ист говорен чин се употребува и од соговорникот и од говорителот.
- Синонимни формули за поздравување на германското *Hallo* се: *He*, *Hi* и *Hey*. Овие формули се неформални и најчесто се упатуваат на личност која соговорникот лично ја познава, а поздравот се однесува на целиот ден, независно дали е ден или ноќ.
- Под влијание на англискиот се користат комуникативните фразеологизми: *Hi* и *Hey*. Притоа, *Hi* за првпат се користи дури во VIII одд., а тоа значи дека се користи во период кога тинејџерите зачестено користат англицизми, особено во друштво на своите врстници, како што е случајот со ликовите во учебникот.

- *Hey* се појавува за првпат во VIII одд. *Hey*⁹ може да има неколку значења:
- ФП, извик за обраќање и извик за да се искаже изненадување или гнев.
- *Guten Morgen, Guten Tag, Guten Abend, Gute Nacht* се основните поздрави што се изучуваат на првите часови по германски јазик.
- *Gute Nacht* во одредени контексти може да е и формула за збогување, но во контекстите каде што е употребен има функција на поздрав.
- Поретко се забележува ФП во скратена форма, имено само *Tag*, што е синонимен поздрав за *Guten Tag*. Оваа форма е неформална, а Германците имаат навика во неформални ситуации, наместо да се поздрават со долгата стандардна форма *Guten Tag*, да искористат само *Tag*. Во македонскиот јазик, тоа не е возможно и прифатливо, ниту во разговорниот јазик. Нема форма 'ден', како скратен поздрав од добар ден.
- Се користат дијалектните формули за поздравување: *Grüezi, Grüß Gott, Servus* и тие се прикажани на сликовит начин, преку географската карта од Германија, Швајцарија и Австрија, при што се алудира на регионот каде што се користат.
- Изненадува фактот што во учебниците се земаат предвид и дијалектни варијанти на ФП, кои се типични и специфични за одредена култура. Овој феномен се должи на плурицентричноста на германскојазичното подрачје затоа што не постои еден германски стандард, туку повеќе вариетети (германски, австриски, швајцарски).
- Во одредени случаи, или скоро во сите, тие претставуваат и проблем за точно преведување, но и за точно усвојување во јазикот цел.
- Во учебникот за VII одд. се застапени само две ФП: *Hallo* и само еднаш *Guten Tag*. Изненадува фактот што останатите ФП, воопшто, не се користат.
- Во учебникот за VIII одд. се застапени само четири ФП: *Liebe/lieber; Hallo, Hi, Hey!*
- *Liebe/lieber* секогаш е искористена во пишаната комуникација, т. е. во меил или во писмо и најчесто е дополнета со името на оној кому му е упатен меилот или писмото. Во учебникот, оваа ФП е поврзана со понеформални меилови и е упатена до близок соговорник.
- И во учебникот за IX одд. не се забележани многу поздравни формули. Тука се среќаваат само: *Hallo, Hi, Guten Tag* и *Liebe/Lieber*, која се користи или на почеток во пишан меил или во писмо. Новина е што за првпат се употребуваат и дијалектните ФП (*Griäß di*) што не се дел од задолжителната наставна програма, а тоа значи дека често, случајно или намерно, и се пропуштаат. Овој ФП не се забележува понатаму ни во учебниците од средно образование.

⁹ <https://www.wortbedeutung.info/hey>, Датум на пристап, 12.2.2023.

- Анализата покажува дека во учебниците за основно образование најмногу ФП се среќаваат во учебникот за VI одд., а најмалку во неговото продолжение, т. е. во VII одд.
- Во учебникот Logisch изненадува сознанието дека не е забележано користење на основните поздрави, како: *Guten Tag*, *Guten Morgen* или *Gute Nacht*.

Анализа на учебниците во средно гимназиско образование

1. Анализа на учебникот Prima A1, Band 4

Овој учебник е наменет за учениците што го изучуваат германскиот како втор странски јазик во прва година од гимназиското образование. Учебникот има свој претходник, Prima A1, кој, пак, не се користи во основното училиште. Тоа значи дека изучувачите за првпат се среќаваат со ликовите во учебникот и со овој модел на учебник. Учебникот има 7 наставни теми по третата лекција, дел со наслов *Kleine Pause Мала пауза*, што содржи игри и делови погодни за зборување. Учебникот завршува со делот *Große Pause* (Голема пауза, што е составен од приказни, слики, тест и преглед на содржината со најважните аспекти што се изучиле.

Во продолжение се прикажуваат сите ексцерпти од учебникот **Prima A1, Band 4** за I год. средно гимназиско образование и страницата на која се среќава ексцерптитот.

Лекции и дополнителни делови	ФП	Учебник/година/стр.
8. лекција	-	
Das kannst du doch	-	
9. лекција	Ja, guten Tag , ich bin Elina.	(Prima A2/I/18)
Das kannst du doch	-	
10. лекција	Hу, Toby	(Prima A2/I/22)
	Hallo! Во мејл	(Prima A2/I/25)
Das kannst du doch	-	
Kleine Pause	Hey, du!	(Prima A2/I/31)
11. лекција	Guten Tag. Guten Tag.	(Prima A2/I/39)
Das kannst du	-	
12. лекција	Hi, Freunde!	(Prima A2/I/46)
Das kannst du	-	

13. лекција	Guten Tag, wir hätten gern..	(Prima A2/I/54)
Das kannst du	-	
14. лекција	-	
Das kannst du	-	
Große Pause	Hallo Tina!	(Prima A2/I/70)
Wortliste	-	

Табела 5: Преглед на сите ексцерпирани формули за поздравување од учебникот Prima A1 за I г.

2. Анализа на учебникот Prima B1, Band 5

Овој учебник е продолжение на претходниот учебник и е наменет за втора година гимназиско образование, што значи дека изучувачите на германскиот како втор странски јазик веќе се запознаени со структурата на учебникот. Но, и овој учебник има делумно поинаква структура: имено, станува збор за 22 теми, по секоја трета тема има дел наречен *Training* (Повторување), во кој се обработуваат, генерално, сите изучени елементи од трите лекции како целина. Во овие делови има и ФП кои се земени предвид при анализата, особено ако тие, воопшто, не се претходно спомнати во лекциите.

Во табелата подолу се покажуваат сите ексцерпти од учебникот Prima B1, Band 5 за II год. средно гимназиско образование и страницата на која се среќава ексцерптитот.

Лекции и дополнителни делови	ФП	Учебник/година/стр.
1. лекција	-	
2. лекција	-	
3. лекција	-	
Training 1	Liebe Thea...	(Prima B1/II//20)
4. лекција	-	
5. лекција	-	
6. лекција	-	
Training 2	Hallo	(Prima B1/II//36)
	Hi	(Prima B1/II//36)
	Sehr geehrte Frau Langenfeld..	(Prima B1/II//36)
7. лекција	-	

8. лекција	Guten Tag , hier Praxis Dr. Meyer	(Prima B1/II/43)
	Guten Tag , Marco Petric am Apparat.	(Prima B1/II/43)
	Guten Tag , Herr P.. Was fehlt ihnen denn?	(Prima B1/II/44)
9. лекција	Hi , Lisa,	(Prima B1/II/46)
Training 3	-	
10. лекција	Guten Tag , kann ich Ihnen helfen?	(Prima B1/II/57)
	Guten Tag , ich möchte...	(Prima B1/II/57)
11. лекција	-	
12. лекција	Liebe Marina,	(Prima B1/II/63)
Training	Hallo , ich heiße Maria..	(Prima B1/II/66)
	Hallo Leute	(Prima B1/II/68)
13. лекција	-	
14. лекција	-	
15. лекција	Hallo zusammen,	(Prima B1/II/81)
	Hallo Andreas	(Prima B1/II/81)
Training 5	Liebe/r..	(Prima B1/II/85)
16. лекција	Liebe/r...	(Prima B1/II/88)
17. лекција	-	
18. лекција	-	
Training 6	-	
19. лекција	Sehr geehrte Damen und Herren	(Prima B1/II/104)
20. лекција	-	
21. лекција	-	
22. лекција	-	

Training 7	Hallo Lisa, hallo Alex	(Prima B1/II/118)
	Liebe Michi	(Prima B1/II/120)
	Lieber...	(Prima B1/II/120)
	Hallo zusammen,	(Prima B1/II/120)
	Hallo...	(Prima B1/II/120)
	Hi..	(Prima B1/II/120)
	Hallo, ihr alle!	(Prima B1/II/120)
	Hallo Jungs,	(Prima B1/II/120)
	Hallo,....,	(Prima B1/II/120)
	Sehr geehrter Herr Schulz	(Prima B1/II/121)
Liste der unregelmäßigen Verben	-	
Liste der Verben mit Präpositionen	-	
Wortliste	-	
Redemittel	-	

Табела 6: Преглед на сите ексцерпирани формули за поздравување од учебникот Prima B1 за II г.

3. Анализа на учебникот Beste Freunde B1.1.

Во трета година гимназиско образование учениците се среќаваат повторно со нов учебник од друга издавачка куќа. Овој учебник ја има следнава структура: започнува со лекција број 37, а завршува со лекција број 45.

По секоја трета лекција, со која, воедно, се прави целина од една наставна тема, следи делот со четири наслови: *Landeskunde* (Цивилизација), *Lesen* (Читање), *Auf einen Blick* (На прв поглед), *Weißt du noch?* (Дали уште знаеш?) Целта на овие делови е повторување на сè што е работено во трите лекции како завршена целина. Учебникот завршува со регистар на зборови.

Во продолжение се даваат сите ексцерпти од учебникот Beste Freunde B1.1. за III год. средно гимназиско образование и страницата на која се среќава ексцерптот.

Лекции и дополнителни пасуси	ФП	Учебник/година/стр.
Предговор на книгата	Liebe Leserinnen, liebe Leser	(BF B1.1/III/3)
37. лекција	Hi , ihr zwei	(BF B1.1/III/7)
	Hi Ana	(BF B1.1/III/7)
	Lieber Fabio	(BF B1.1/III/8)
	Hey Anna	(BF B1.1/III/8)
38. лекција	Hallo	(BF B1.1/III/14)
	Hallo , liebe Schülerinnen und Schüler	(BF B1.1/III/15)
	Wir begrüßen euch...	(BF B1.1/III/15)
39. лекција	-	
Landeskunde	-	
Lesen	Hi Hendik,	(BF B1.1/III/21)
Auf einen Blick	-	
40. лекција	Liebe Sofie!	(BF B1.1/III/27)
41. лекција	Liebes Tierhein-Team	(BF B1.1/III/31)
42. лекција	Liebe Schülerinnen und Schüler, liebe Lehrerinnen und Lehrer, liebe Eltern	(BF B1.1/III/34)
Landeskunde	-	
Lesen	Servus Leute!	(BF B1.1/III/39)
	Moin!	(BF B1.1/III/39)
Auf einen Blick	-	
43. лекција	Hi , mein Name ist Simon.	(BF B1.1/III/43)
44. лекција	-	
45. лекција	Hi , Nicole!	(BF B1.1/III/53)
Landeskunde	-	
Lesen	-	
Auf einen Blick	-	
Wortliste	-	

Табела 7: Преглед на сите ексерпирани формули за поздравување од учебникот Beste Freunde B1.1. за III г.

4. Анализа на учебникот Beste Freunde B1.2.

Овој учебник е наменет за учениците во четврта година гимназиско образование. Учебникот претставува продолжение на материјалот од

трета година, значи, ги има истите ликови и сосема истата шема во структурата на лекциите. Со овој учебник завршува процесот на средно образование на изучувачите и тие, на крај, во четврта година, треба да го постигнат нивото Б1.2.

Во табелата што следува, се дадени сите ексцерпти од учебникот *Beste Freunde B1.2.* за IV год. средно гимназиско образование и страницата на која се среќава ексцерптитот.

Лекции и дополнителни пасуси	ФП	Учебник/година/стр.
Предговор на учебникот	Liebe Leserinnen, liebe Leser	(BFB1.2/IV/7)
46. лекција	Hi, Laura, Wie geht's?	(BFB1.2/IV/7)
	Hey Laura, обраќање во мејл	(BFB1.2/IV/8)
47. лекција	Hey, toll!	(BFB1.2/IV/12)
48. лекција	-	
Landeskunde	-	
Lesen	-	
49. лекција	Hallo, Jonas, hallo Max	(BFB1.2/IV/28)
50. лекција	-	
51. лекција	-	
Landeskunde	-	
Lesen	Hallo. Grüßte sie mich	(BFB1.2/IV/39)
	Hallo, grüßte ich zurück	(BFB1.2/IV/39)
	Hallo, grüßte Tina wieder freundlich.	(BFB1.2/IV/39)
52. лекција	-	
53. лекција	Hey, was ist denn los?	(BFB1.2/IV/50)
	Hey, lusig!	
	Hi, alles okay?	(BFB1.2/IV/51)
54. лекција	Hi, Anna, das Konzert ist zu Ende.	(BFB1.2/IV/54)
Landeskunde	-	
Lesen	-	

Табела 8: Преглед на сите ексцерпирани формули за поздравување од учебникот *Beste Freunde B1.2.* за IV г.

Следува целосен приказ на формулите за поздравување во учебниците за средно гимназиско образование.

ФП во учебниците за средно гимназиско образование			
Учебник Prima A1, Band 4	Учебник Prima B1, Band 5	Учебник Beste Freunde B1.1.	Учебник Beste Freunde B1.2.
I година	II година	III година	IV година
Hallo	Hallo	Hallo	Hallo
Hi	Hi	Hi	Hi
Guten Tag	Guten Tag	Hey	Hey
Hу	Liebe/lieber	Liebe/Lieber	
	Sehr geehrte/r	Servus	
		Moin	
		Wir begrüßen euch	
4	5	7	3

Табела 9: Преглед на формулите за поздравување во учебниците од средно гимназиско образование

Резултати од анализата:

1. Во прва година средно гимназиско образование се започнува со нов учебник и во целиот учебник се застапени само четири ФП, и тоа: *Hу*, *Guten Tag*, *Hi* и *Hallo*.

На крајот од учебникот има листа со зборови, во која нема ФП.

2. Во учебникот за втора година преовладуваат текстови во кои воопшто нема комуникативни фразеологизми, а од ФП, се застапени само следниве: *Hallo*, *Hi*, *Guten Tag*, *Liebe/lieber* и *Sehr geehrte/r*.

Liebe/lieber и *sehr geehrte/r* се користат само во меилови, и тоа: *Liebe/lieber* е наменета за поздравување на блиско лице, а учтивата форма *Sehr geehrte/r*, која и за првпат се употребува во овој учебник, е наменета за поофицијални меилови или писма.

Од вкупно 22 лекции и 7 дополнителни пасуси на наставните единици со наслов *Training*, ФП воопшто не се употребени во 17 наставни единици/дополнителни пасуси.

3. *Hallo* е придружено со варијантите: *Hallo zusammen*, *Hallo Leute*, *Hallo Andreas*, *Hallo Jungs*.

4. Во учебникот за трета година, се застапени следниве ФП: *Hi*, *Liebe/r*, *Hey*, *Hallo*, *Wir begrüßen euch*, *Servus* и *Moin* како дијалектна ФП, а воедно и за првпат досега застапена во овој учебник.

5. Учебникот за четврта година избобилува со дијалози и текстови, но во него се забележани само овие ФП: *Hi*, *Hey*, *Hallo*, *Liebe*. Притоа, ФП *Hey* е употребена само еднаш како формула за поздравување (*Hey, Laura*), а двапати (*hey toll* и *hey lustig*) во поинаков контекст, односно *hey* има значење на извикот *ej*. Ако го прочитаме примерот (*hey, Laura*), без да го знаеме контекстот во кој е употребена оваа ФП, тогаш можеме да го сфатиме како извик, па, оттука, се заклучува дека контекстот и ситуацијата играат голема и значајна улога за точно класификување на ваквите формули.

6. Од анализата на овие четири учебници, се заклучува дека единствено *Hallo* и *Hu* се искористени како ФП во сите учебници.

7. Посложен поздрав се користи дури во трета година (*Wir begrüßen dich*), а во четврта година за првпат е искористен и дијалектниот поздрав *Moin*. Тоа е и единствениот пат кога овој дијалектен поздрав е употребен во учебниците.

8. Анализата не ги потврдува нашите очекувања дека во учебниците за средно гимназиско образование ќе се појават најголем број различни и посложени КФ за поздравување.

На крајот од анализата се прикажува и табелата со ФП одделно, односно оние што се среќаваат само во основно, оние што се среќаваат само во средно и заедничките ФП, т. е. оние што се застапени и во учебниците за основно и во учебниците за средно гимназиско образование.

Формули за поздравување		
во основно образование	во средно гимназиско и во основно образование	во средно гимназиско образование
<p>Hallo</p> <p>He</p> <p>Hi</p> <p>Hey</p> <p>Guten Morgen</p> <p>Guten Tag</p> <p>Guten Abend</p> <p>Gute Nacht</p> <p>Grüezi</p> <p>Grüß Gott</p> <p>Servus</p> <p>Griäß di</p> <p>Liebe/lieber</p>	<p>Hallo</p> <p>Hi</p> <p>Hey</p> <p>Guten Tag</p> <p>Liebe/lieber</p> <p>Servus</p>	<p>Hallo</p> <p>Hy</p> <p>Hi</p> <p>Hey</p> <p>Moin</p> <p>Guten Tag</p> <p>Sehr geehrte/r</p> <p>Servus</p> <p>Wir begrüßen euch</p> <p>Liebe/lieber</p>
Вкупно 13	Вкупно 6	Вкупно 10

Табела 10: Преглед на вкупниот број самостојни формули за поздравување од учебниците за основно и средно гимназиско образование

Врз основа на оваа табела, може да се заклучи дека исти ФП што се користат и во учебниците за основно и во учебниците за средно гимназиско образование се само шест, и тоа: *Hallo*, *Hi*, *Hey*, *Guten Tag*, *Liebe/lieber* и *Servus*. Овие резултати изненадуваат затоа што не се очекува ФП од типот *Guten Morgen* или *Gute Nacht* да не се употребени ниту еднаш во учебниците за средно гимназиско образование, имајќи предвид дека секојдневно се користат на часовите по германски јазик.

Од друга страна, во сите анализирани учебници воопшто не се искористени следниве ФП: *Grüß dich*, *Grüß Sie*, *Mahlzeit* или *Hallöchen*.

Заклучок

На некој начин, ФП претставуваат израз на човечката желба за социјална интеграција и често ја покажуваат подготвеноста и компетентноста на соговорниците да комуницираат едни со други.

Ова истражување, што се базира на ексцерпиран корпус од 6 учебници и со кој се обработени ФП, покажува дека прашањето за ФП во учебниците што се користат и во основно и во средно гимназиско образование е повеќе од актуелно, а тоа, секако, е поврзано со функционалните својства

на дадените ФП затоа што тие се користат во скоро сите контексти за да се започне разговор. И во учебниците за основно, а и во оние за средно гимназиско образование, генерално, се претпочитаат ФП, иако е очигледно дека се третираат многу различно и несистематски, а за тоа сведочи различниот број ФП се користат во анализираниите учебници.

Ова истражување дава можност за заклучок дека најмногу ФП се користат во VI одделение, а во погорните одделенија доаѓа само до нивно повторување, односно скоро целосна незастапеност на ФП, на пример, во учебникот за IV година гимназиско образование.

Кога и која ФП се користи, зависи од неколку фактори, и тоа: од возраста на изучувачите, од тоа дали станува збор за формална или неформална ситуација и сл.

Од истражувањето се гледа дека ФП се составен дел од анализираниите учебници и дека имаат голема и клучна улога при усвојување на германскиот јазик како втор странски јазик во нашето основно и средно гимназиско образование.

Поради важноста на овие изрази во усвојувањето на германскиот како втор јазик, секако, се потребни натамошни истражувања за останатите видови КФ и за нивната функција.

Библиографија:

Библиографија на кирилица:

- Велјановска, К. (2006) Фразеолошките изрази во македонскиот јазик со осврт на соматската фразеологија. Куманово: Македонска ризница.
- Симоска, С (2016) Библијата како непресушен извор на фразеологизми: германско-македонски паралели. во: Зборник на трудови од меѓународната научна конференција. 73-83. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Библиографија на латиница:

- Afonkin, Jurij N. (1983) *Konversationsformeln*. Moskau: Prosveščenie.
- Burger, H./Annelies B./Ambros S. (1982) *Handbuch der Phraseologie*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Burger, Harald (2003) *Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 2 überarbeitete Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Coulmas, F (1981) *Routine im Gespräch. Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik*. Wiesbaden: Athenaion.
- Fleischer, Wolfgang: *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut. 1982.

- Gläser, R. (1986) *Phraseologie der englischen Sprache*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Höppnerová, Věra (2013) Konventionalisierte Routineformeln. In: *Ference, Anja Edith und Libuše Spáčilová (Hrsg.): Deutsch als Sprache der (Geistes)Wissenschaften: Linguistik; Akten der Olmützer Tagung des Germanistenverbandes der Tschechischen Republik*. Kunstzentrum der Palacký-Universität Olomouc. Brno: Tribun EU.
- Hyvärinen, I., Liimatainen, A. (2011) *Beiträge zur pragmatischen Phraseologie*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Ivanetić, Nada: Pozdravne formule u rječnicima. In: *Filologija*. Zagreb. S. 221-234. 2001.
- Jääskeläinen, P (2017) „Sag mal, spinnst du?“ „Stehen bleiben! Polizei!“ – *Kommunikative Routineformeln in der Telenovela Sturm der Liebe und in der Krimiserie Der Staatsanwalt*“. Helsinki: Institut für moderne Sprachen Germanistik. Magisterarbeit.
- Kauffer, M (2013) Phraseologismen und stereotype Sprechakte im Deutschen und im Französischen. In: *Linguistik Online, Bern Open Publishing*.
- Kecskes, I (2010) Situation-bound utterances as pragmatic acts. In: *Journal of Pragmatics* 42.
- Kempcke, G.(1994) „Zur Darstellung der kommunikativen Wendungen in den gegenwartssprachlichen Wörterbüchern des Deutschen“. In: *Sandig, Barbara (ed.): EUROPHRAS 92. Tendenzen der Phraseologieforschung*. Bochum, Brockmeyer.
- Lenk, Hartmut E.H. (2014) Kommunikative Routineformeln in Zeitungskommentaren. In: *Kommunikative Routinen. Formen, Formeln, Forschungsbereiche. Festschrift zum 65. Geburtstag von Prof. Dr. Irma Hyvärinen*. S.77-98. Peter Lang Verla.
- Lenk, Hartmut E.H. (2015) ‘Pragmatische Phraseme im Pressekommentar: Probleme ihrer Klassifikation’ In: *Zeitschrift des Verbandes Polnischer Germanisten Czasopismo Stowarzyszenia Germanistów Polskich*. Kraków.
- Mahdi, Hussein A. (2010) *Die Routineformeln im Deutschen und im Irakisch-Arabischen*. Marburg: Philipps-Universität. Germanistik und Kunstwissenschaften. Dissertation.
- Mayor, Sosa I. (2016) *Routineformeln im Spanischen und im Deutschen: eine pragmlinguistische kontrastive Analyse*. Praesens Verlag. Dissertation. 2006.
- Mujzer-Varga, Krisztina: Korpuslinguistische Untersuchung kommunikativer Routineformeln. In: *Germanistische studien X*. S.
- Palm, C. (1997) *Phraseologie. Eine Einführung*, 2. Auflage, Gunter Narr. Tübingen.
- Pavelić, A. (2022): *Pragmatische und interkulturelle Aspekte von Routineformeln im Deutschen und Kroatischen*. Rijeka: Filozovski fakultet.
- Płomińska, M (2020) Routineausdrücke in deutschen Gesetzestexten – Versuch einer Klassifizierung. In: *Colloquia Germanica Stetinensia*, 29.
- Ruusila, A (2009): *Wie sollten pragmatische Phraseologismen lexikografisch dargestellt werden? Modell eines Wörterbuchartikels für pragmatische Phraseologismen in einem deutsch-finnischen Spezialwörterbuch in*

- elektronischer Darstellungsform*. Helsinki: Germanistisches Institut. Magisterarbeit.
- Ruusila, A. (2010) *Pragmatische Phraseologismen und ihre lexikografische Darstellung. Am Beispiel eines mehrsprachigen elektronischen Spezialwörterbuches für Übersetzer*. Helsinki: Germanistisches Institut. Doktorarbeit. 2014.
- Sava, Doris: Hoch soll er leben! Routineformeln als Forschungsaufgabe der phraseologische Kontrastivik. In: *Germanistische Beiträge* 27..
- Stein, S. (2004) „Formelhaftigkeit und Routinen in mündlicher Kommunikation“. In: *Steyer, Kathrin (ed.) (2004): Wortverbindungen – mehr und weniger fest*. Berlin/New-York, de Gruyter.
- Stumpf, S. (2016): *Formelhafte (Ir-)Regularitäten . Korpuslinguistische Befunde und sprachtheoretische Überlegungen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Zenderowska-Korpus, G. (2004) *Sprachliche Schematismen des Deutschen und ihre Vermittlung im Unterricht DaF*. Danziger Beiträge zur Germanistik 12. Frankfurt a. M.: Peter Lang.
- Vivaldi, Valentina/Zulategui, Juan Pablo L. (2019) Die Wunschformeln: eine kontrastive Analyse zwischen Standardspanischem und –deutschem. In: *Linguistica Pragensia* 29.
- Winzer-Kiontke, B (2016) „Gäbe es das Lehrwerk, würden wir es Ihnen empfehlen“. *Routineformeln als Lehr-/Lerngegenstand: Eine Untersuchung zu Vorkommen und didaktischer ... für Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*. München: Lidicium.

Извори:

- Czop, Magdalena Lisiecka: *Formuły rutynowe i ich dydaktyzacja w podręcznikach do nauki języka niemieckiego jako języka obcego w gospodarce i biznesie*. 2021. https://www.academia.edu/71057425/Formu%C5%82y_rutynowe_i_ich_dydaktyzacja_w_podr%C4%99cznikach_do_nauki_j%C4%99zyka_niemieckiego_jako_j%C4%99zyka_obcego_w_gospodarce_i_biznesie?from_sitemap=true&version=2 Датум на пристап: 22.10.2022
- Höppnerová, Věra: Kommunikative Wendungen in der mündlichen und schriftlichen Sprache. In: *International Journal of Philology*. 2017. <https://www.europub.co.uk/articles/kommunikative-wendungen-in-der-mundlichen-und-schriftlichen-sprache-A-368974>. Датум на пристап: 22.11.2022
- Höppnerová, Věra: *Konventionalisierte Routineformeln*. <https://d-nb.info/1105034739/34> Датум на пристап: 22.10.2022
- Hyyvärinen, Irma: *Kommunikative Routineformeln im finnischen DaF-Unterricht*. In: *Informationen Deutsch als Fremdsprache*, 30. 2003. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/infodaf-2003-0405/html> Датум на пристап: 22.10.2022
- Hartmut, Lenk E. H: *Kommunikative Routineformeln in Zeitungskomentaren*. 2014.

- https://www.researchgate.net/profile/Hartmut-Lenk/publication/343135442_Kommunikative_Routineformeln_in_Zeitungskommentaren/links/5f183f9e45851515ef3e5909/Kommunikative-Routineformeln-in-Zeitungskommentaren.pdf. Датум на пристап: 22.10.2021
- Qisheng, Lui. *Effektives Lehren und Lernen*. 2018.
- <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/litstr/article/view/86619>
- Viehweger, Dieter: *Semantische und pragmatische Aspekte äusserungskommentierender Gesprächsformeln*. <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2600> Датум на пристап: 13.12.2022
- Vivaldi, Valentina: *In bocca al lupo! / Hals und Beinbruch! Un'analisi contrastiva delle formule di augurio in tedesco e in italiano*. Universidad Pablo de Olavide de Sevilla. 2022.
- <https://www.scielo.br/j/delta/a/ZdmDgJySgNcs7B5PQywBQVs/abstract/?lang=en> Датум на пристап: 12.1.2023
- Vivaldi, Valentina: Was du nicht sagst! – ¡No me digas! Überraschung! Analyse deutscher und spanischer emotiver Formeln. S.241-268
- <https://docplayer.org/207578359-Was-du-nicht-sagst-no-me-digas-ueberraschung-analyse-deutscher-und-spanischer-emotiver-formeln.html> Датум на пристап: 22.12.2022
- Routineformeln.Iphras. http://www.iphras.eu/pdfs/for_teachers/routineformeln_a2b2_aufgabenmuster.pdf
Датум на пристап: 22.12.2022
- Redewendungen.
<https://www.geo.de/geolino/redewendungen/5851-rtkl-hals-und-beinbruch>.
Датум на пристап: 1.1.2023
- Redensarten.
https://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff=Die%2Blinke%2BHand%2Bkommt%2Bvom%2BHerzen&bool=relevanz&gawoe=an&sp0=rart_ou Датум на пристап :14.10.2022

Mirjana Pachovska

**GREETINGS FORMULAS IN GERMAN AS A SECOND LANGUAGE
TEXTBOOKS IN REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA**

Abstract

Greetings Formulas (hereinafter: GF) along with the Formulae of Introduction are the first communicative phraseological units (hereinafter: CFU) that the foreign language learner encounters during the foreign language acquisition. GF reveal greatly about the manners of the sender, as well as about the relationship between the interlocutors, as well as about the occasion when those greetings are used. Foreign language learners are being introduced with different CPU both in textbooks and in foreign language classes during FL classes in elementary school. The purpose of this

research is to examine the types of GF comprised in German as a second foreign language textbooks in Republic of North Macedonia and, based on the excerpted examples, to make a comparison between GF at two levels: in primary and secondary education.

Keywords: Communicative Phraseological Units, Formal Greetings, German as a Second Foreign Language, Textbooks

Клучни зборови: комуникаџивни фразеолоџизми, формули за џоздравување, џермански како виџор сџирански јазик, учебници

УДК 821.134.2-31.09

Игор Поповски**ВИСТИНАТА ВО ПРИКАЗНАТА НА ЗАРОБЕНИКОТ ВО
ПРВИОТ ДЕЛ ОД ДОН КИХОТ**

Целта на овој труд е да го разгледа начинот на кој Сервантес ја реинтерпретира стварноста во една од вметнатите приказни во првата книга на неговиот *Дон Кихот* (1605), односно во приказната на заробеникот („la historia del cautivo“). Руј Перес де Виедма доаѓа во крчмата во која престојуваат Дон Кихот и Санчо Панса, заедно со Сораида, пребегана Маварка, која сака да стане христијанка. Тој таму ја раскажува својата животна приказна од младоста до мигот кога доаѓа во крчмата. Искитувањето на биографијата на Сервантес вади на површина многу елементи што се преклопуваат со зборовите на заробеникот во врамената приказна во *Дон Кихот*. Се чини дека Сервантес го искористил своето животно искуство во елаборацијата на приказната на заробеникот. Оваа студија претставува увид во односот помеѓу историските и фиктивните елементи во приказната, во поглед на просторот и времето во кои таа се одвива, како и на ликовите што се спомнуваат во неа. Имајќи предвид дека Сервантес често се навраќа на годините поминати во Алжир во своето творештво за да ги информира шпанската јавност и шпанскиот двор за тамошните случувања и страдања на христијанските заробеници, значајно е да се утврди постапката што ја применува во мешањето на историските факти и фиктивните елементи.

1.

Перцепцијата за литературата во времето на Сервантес е поинаква од денешната. Како што коментира Франсиско Рико во контекст на еден дел од *Дон Кихот* во кој се зборува за витешките романи: „Во културите со недоволна писменост пишаниот збор носел или сè уште носи гаранција за

веродостојност: самото тоа што нешто е напишано, навидум ја гарантира стварноста на известеното или раскажаното [...] во XVII век, современата категорија на 'fikција', јазик што не е ни 'вистина' ни 'лага', туку има сопствен статус, сè уште не била цврсто утврдена“ (Cervantes, 2015: 325fn). Имено, кога зборуваме за современото поимање на фикцијата, често ќе речеме дека е „хибриден жанр“ делото што се нарекува роман, а во себе содржи и историски факти или обратно – мемоар што содржи и фиктивни елементи. Сложеноста на ова прашање нè наведува да се запрашаме дали воопшто постои „средишна точка помеѓу фикцијата и нефикцијата“ (Porter Abot, 2009: 232).

Проблемот на односот помеѓу вистината и книжевноста се разгледува уште од древните почетоци на книжевната мисла: колку можеме да се потпреме на книжевноста како извор на вистина, ако претходно можеме да се договориме што е тоа вистина, а што лага? Дали текстуалното преведување на стварноста е единственото нешто што може да се нарече вистинито кога толкуваме текст, како што постулира теоријата на кореспонденцијата, или е подеднакво вистинито во текстот сè што може да се поврзе во логичка целина, како што претполага теоријата на кохеренцијата? И каде може да се повлече граничната линија кога во некои книжевни дела се мешаат „вистината“ – стварноста, фактот, историјата, мемоарот – со фиктивни ликови и случки?

Одговорите на овие прашања се далеку од едноставни. За Платон постојат вистинити искази – тоа се исказите што кореспондираат со стварноста – но тој сепак покажува скептичност кон поетите, односно писателите, и ги смета за инфериорни во однос на другите човекови занимања и на сè што е опипливо и природно (Kvas, 2011: 11). За него, тие се двојно отстранети од стварноста бидејќи таа е „сенка на сенката“. Аристотел, пак, ја смета книжевноста за поважна и од историјата бидејќи таа е поопшта и покажува не само што се случило, туку и што би можело да се случи (Аристотел, 1979: 31). Така, кај Аристотел наоѓаме мешавина од теоријата на кореспонденцијата и на кохеренцијата.

Појдовната теза во овој труд ни е дека, сепак, можеме до некаде да се потпреме на одредени референци во стварноста – на историјата, како наратив поткрепен од надворешни извори – а кога тие ќе се најдат преведени во книжевен текст, се наметнува потребата за утврдување на нивната вистинитост во книжевниот текст, за нивната релација со фиктивните елементи, а потоа и за нивна категоризација и утврдување за каков вид вистина станува збор во книжевното дело.

За полесно да се движиме низ лизгавиот терен на утврдување на вистинитоста на даден книжевен текст, овде ќе се водиме според класификацијата на Ламарк (Lamarque) и Олсен (Olsen), проширена и реелаборирана од Корнелије Квас (Kvas, 2011: 44-54). Тие разликуваат пет модели на вистина во книжевноста: миметички модел, според кој книжевноста е подражавање на стварноста и е онолку вистинита колку што кореспондира со стварноста; епистемолошки модел, според кој книжевноста е извор на знаење, а оттаму, попатно, и извор на вистина; етички модел, според кој се проценува дидактичноста на книжевното дело и кореспонденцијата на неговата форма со вистината; модел на автентичност, според кој вистината на книжевното дело се проценува според искреноста на авторот и според универзалноста на содржината; и фигуративен модел, според кој има вистина, но метафоричка вистина, дури и во фиктивните дела, бидејќи тие претставуваат конфигурација на стварноста.

Во контекст на фигуративниот модел, интересен е и моделот на Пол Рикер, претставен во првиот том на *Time and Narrative* (Ricoeur, 1984), кој претставува обид за систематизација на постапката со која стварноста е претставена во фикцијата. Моделот на Рикер се базира на три видови мимезис: мимезис1, префигурација, е стварноста – објективноста на времето и просторот – и начинот на кој читателите ја перципираат стварноста и литературата како дел од неа, односно очекувањата од литературата; мимезис2, конфигурација, е начинот на кој таа стварност е преточена во книжевното дело, како времето и просторот биваат збиени во него и функционираат според сопствена логика; и мимезис3, рефигурација, подразбира враќање во објективната стварност по читањето на книжевното дело и неговото „влијание“ врз неа (Ricoeur, 1984: 52-87). Херменевтичкиот модел на Рикер е прилог кон давање смисла на книжевниот текст сам по себе, но и пошироко, како дел од сложениот систем на човековото искуство.

2.

Приказната на заробеникот е вметната во рамковната нарација на *Дон Кихот*. Додека главниот јунак и неговиот штитоносец Санчо Панса се во крчма, доаѓа војникот Руј Перес де Виедма со Маварката Сораида и ја раскажува својата животна приказна. Оваа приказна, како многу елементи во *Дон Кихот*, постојано се движи помеѓу историската вистина – таква каква што стигнала до нашето време – и фикцијата.

Во стилот на Сервантес приказната на заробеникот (како еден вид „новела“) почнува од самиот почеток на животот на раскажувачот или

јунакот за кого се раскажува, а завршува во времето и просторот каде што се наоѓа ликот во времето на раскажувањето. Во првиот дел, Руј Перес ни раскажува за своите младешки години, потоа за својот живот како војник и затвореник, а најголемиот дел од приказната е третиот, кој главно се врти околу авантурата на Руј Перес со Маварката Сораида, која сака да стане христијанка, и нивното бегство од Алжир. Првиот дел од приказната на Руј Перес де Виедма се движи по утврдени, формулаични линии на нарација, позајмени од фолклорната традиција, на кои нема овде да се задржиме; третиот дел, пак, позајмува елементи од традицијата на византиските романи, иако во него може да се најдат траги од историски референти (Хаџи Мурат и Сораида), на кои ќе се осврнеме подолу. Но, за нашата анализа најважен е вториот дел, во кој Руј Перес зборува за своите војнички години и за своето заробеништво во Алжир.

Во вториот дел од приказната на заробеникот има многу историски елементи уште од самиот почеток, во поглед на просторот, времето и лицата што се спомнуваат. Да почнеме прво со анализа на главните елементи од патешествието на војникот: тој се качува на галијата на „еден прочуен капетан од Гуадалахара, на име Диего де Урбина“ (Сервантес, 2010, I: 502) и учествува во Битката кај Лепанто, која произлегува од создавањето на т.н. Света лига, на иницијатива на папата Пиј V, помеѓу Ватикан, шпанската монархија, Венеција, Малта, Џенова и Савоја, со цел борба против експанзијата на Отоманската Империја, која веќе во јули 1570 година го зазема Кипар. Сите елементи што ни ги дава Руј Перес де Виедма на самиот почеток од неговите војнички патешествија, се, како прво, историски факт, а како второ, дел од биографијата на Сервантес.¹ Тој на 7 октомври 1571 година учествувал во Битката кај Лепанто, битка во која шпанската војска на дон Диего де Урбина излегува победоносна. Сервантес одлучува да се бори, иако токму во тие денови е болен и го тресе грозница. Победата за него е горка – бива ранет и ја губи функционалноста на левата рака. Како што ќе видиме во продолжение, и за Руј Перес победата е горка, но од сосема друга причина.

Се чини дека до оваа точка во приказната, животите на Руј Перес де Виедма и на Мигел де Сервантес се поклопуваат, но приказната на Руј Перес понатаму фаќа поинаков правец. Имено, Руј Перес раскажува дека веднаш по Битката кај Лепанто бива заробен и однесен прво во Цариград, а потоа во Алжир, а на Сервантес тоа му се случува четири години подо-

¹ За детали околу овие години во животот на Сервантес биографите се потпираат на книгата *Topografía e historia general de Argel* (1612), потпишана од Диего де Аедо, но за чие авторство сè уште се дебатира.

дна, кога во 1575 година решава да се врати во Шпанија, паѓа во рацете на Арнаут Мами и бива заробен во Алжир. Интересното е што случките кои потоа ќе ги раскажува Руј Перес де Виедма се сместени директно по Битката кај Лепанто во 1571 година, но ги раскажува од перспектива на заробеник (Сервантес бил слободен до 1575), а во деталите од неговото заробеништво вметнува елементи од времето кога Сервантес е заробеник, пет години подоцна. Очигледно е дека постои расчекор помеѓу историските факти, како што се опишани и во екстерни извори, и фиктивните елементи во приказната. Изместувањето на просторната рамка и компресијата на времето се значаен елемент во реелaborацијата на случките од животот на Сервантес.

Овој расчекор, како и сведувањето на Битката кај Лепанто на обична анегдота во целата приказна на Руј Перес, ја наведува Мери Малколм Гејлорд (Malcolm Gaylord, 2001) подетално да ја анализира вклученоста на битката во склоп на приказната на заробеникот, но и на главната приказна на *Дон Кихот*. Ја забележува промената на гледната точка – Руј Перес раскажува работи што како заробеник не можел да ги види, а Сервантес ги видел од слобода. Со тоа, тврди авторката, Сервантес сака на ироничен начин да ги прокоментира грешките и недостатоците во битките што следуваат по Лепанто, како Битката за Ла Голета, која шпанската круна ја губи. Дополнително, и самата Битка кај Лепанто, во склоп на другите елементи од приказната на заробеникот, останува занемарена и маргинализирана, „како победа што не го донела исходот што од неа се очекувал“ (ibid, 2001: 31). Сите овие елементи, вклучувајќи ја и контекстуалната поставеност на приказната – доаѓа веднаш по славниот говор на Дон Кихот за оружјето и за науката – ја наведува авторката на студијата да заклучи дека во приказната на заробеникот се крие „миметичка деформација“ (ibid, 2001: 35), или, со други зборови, реелaborација на доживелиците на Сервантес како војник и како заробеник во Алжир. Целта на „оддалечувањето од гордото претставување на триумфот на верата“ (ibid, 2001: 29), според авторката, е суптилно да се критикуваат тогашните власти и нивните потези.

Лицата што ги спомнува Руј Перес де Виедма во овој дел од својата приказна се сите историски – Хуан од Австрија, херцогот Алба, дон Алваро од Басан, Мулеј Ахмет, Мулеј Хамид, итн. – со исклучок на еден лик, поетот Педро Агилар, кој се појавува на крајот од 39. поглавје и кој преку два сонети елегично ја опева загубата на Ла Голета и тврдината. Вклучувањето на фиктивниот лик, за информираниот читател, служи како потсетник дека сепак треба да се направи дистинкција помеѓу оваа приказна во *Дон Кихот* и биографијата на авторот на романот.

Маварката Сораида и нејзиниот татко Хаџи Мурат (Agi Morato во изворниот текст) се, исто така, многу интересни ликови помеѓу историјата и фикцијата – тие навистина биле татко и ќерка во тогашниот Алжир: Хаџи Мурат во тоа време бил важен алжирски државник што имал ќерка Сахара (Zahara), која овде станува Сораида (Сервантес го користи нејзиното вистинско име во една од неговите алжирски драми, каде што, исто така, се фикционализираат овие ликови), за која, како што забележува Франсиско Рико, навистина постоеле индикации дека се колеба во своите „исламски убедувања“, а познато е и дека Сервантес бил заробен во близина на нејзината куќа (Cervantes, 2015: 416fn).

Со оглед на скудната историска документација за овие ликови, тешко може да се повлече јасна линија помеѓу историјата и фикцијата,² но сè укажува на тоа дека нивното вклучување во *Дон Кихот* е многу повеќе фиктивно одошто историско. Сораида, која сака да се вика Марија, и Руј Перес де Виедма си праќаат писма, тој го планира и го реализира бегството со неа кон христијански земји, а нејзиниот татко предочна дознава за „предавството“ на ќерката и последователно приредува вистинска драма. И покрај тоа што се историски ликови, Хаџи Мурат и Сораида добиваат сосема нов живот во *Дон Кихот*: Хаџи Мурат, како што коментира Канаваџо, има своја „поетска вистина“ во романот, односно е ослободен од „историската референца“ и е „прилагоден на императивите на фикцискиот расказ“ (Canavaggio, 2000, web).

Впрочем, сè повеќе станува јасна постапката на Сервантес во приказната на заробеникот: тој зема историски елементи, но не ги подражава верно, туку ги рефигурира во нова верзија, во еден нов можен свет со своја просторно-временска динамика и со своја вистина. Оваа „нова верзија“ на стварноста станува уште посложена кога меѓу историските ликови што ги спомнува Руј Перес де Виедма наоѓаме и:

еден шпански војник, некојси Сааведра, кој иако имаше направено дела кои кај оние луѓе ќе им останат долги години во паметот, а сè за да дојде до слобода. Него никогаш не го удри, ниту нареди да го тепаат, ниту лош збор му рече, а ние се плашевме дека за најмало нешто што ќе го направеше тој можеше да биде набиен на колец, а и самиот тоа го очекуваше не еднаш; и кога само би ми дозволило времето, би ви раскажал некои

² Мајкл Мекгаха (McGaha, 1996), во обид да покаже колку е важно да се анализира релацијата помеѓу историјата и фикцијата во овие страници на *Дон Кихот*, ги резимира историските наоди за овие и за други ликови што се спомнуваат во приказната на заробеникот, но во случајот на Сораида и Хаџи Мурат оди еден чекор подалеку и вели дека е „сосема веродостојно“ дека Сораида го видела Сервантес и се вљубила во него, а и интервенирала за него кај Хасан Баша, кој во 1580 ќе ѝ стане втор сопруг.

од неговите подвизи, кои сигурно би ве интересирале и би ве зачудиле многу повеќе, отколку расказот за мојот живот (Сервантес, 2010, I: 514).

Руј Перес го спомнува Сааведра – Мигел де Сервантес – во контекст на суровоста што христијанските заробеници ја трпат од страна на своите поробувачи. Но, кога зборува за Сервантес, вели дека тој никогаш не бил казнуван за обидите за бегство од заробеништво. Ова е во согласност со биографијата на Сервантес – по заробувањето во 1575 година, има четири неуспешни обиди за бегство, секоја година од 1576 до 1579, за на крај да биде ослободен од страна на свештени лица во 1580 година. Но, никогаш не бил (сурово) казнет за овие обиди, иако во повеќе наврати признавал дека бил и организатор,³ што ни дозволува, со извесна доза на сигурност, да потврдиме дека Сервантес пишува за себеси. Во овој поглед, биографијата на Сервантес и биографијата на Руј Перес повторно наоѓаат заеднички точки и Руј Перес вели дека, додека бил во Цариград:

каде што веќе се обидував на илјада начини да избегам, па ниту еднаш немав можност ни среќа. Мислев да барам во Алжир друг начин за да си ја остварам својата силна желба, зашто никогаш не ме напушташе надежта да се видам одново на слобода. Кога планот, што го подготвував, замислував и започнував, не успеваше, јас не паѓав со духот, туку веднаш измислував друг план, си давав нова надеж, што ме крепеше, колку и да беше слаба таа (Сервантес, 2010, I: 512-3).

Повторно го забележуваме просторно-временскиот расчекор помеѓу приказната на Руј Перес и биографијата на Сервантес. Иако е повеќе од очигледно дека Сервантес го конфигурира своето искуство низ алтер егото Руј Перес, тој тоа го прави поместувајќи ја временската и просторната рамка, со што се дистанцира од настаните што ги коментира. Руј Перес го спомнува Сааведра само еднаш и воопшто не навлегува во други подробности околу него, поради што оваа метафикциска постапка можеби има за цел само да му „намигне“ на читателот дека четивото е веродостојно.

Значи, во приказната на заробеникот, Сервантес наоѓа свое алтер его во Руј Перес де Виедма, ја конфигурира својата животна приказна во една нова приказна во која се испреплетуваат фиктивните и историските елементи. Во таа приказна самиот Сервантес се спомнува себеси преку своето алтер его, низ кое ги канализира сопствените искуства. За крај,

³ Биографите на Сервантес често го задираат прашањето околу тоа зошто тој никогаш не бил вистински и сурово казнет за обидите за бегство, а хипотезите најчесто се вртат околу тоа дека Берберите не сакале да жртвуваат роб со многу висока сума на откуп – 500 златници. За повеќе околу воениот живот и заробеништвото на Сервантес се потпираме на биографиите на Жан Канаваџо (Canavaggio, 2003: 87-148) и Антонио Реј Асас и Флоренсио Севиља Ароџо (Rej Asas & Sevilja Arojo, 2009: 8-16).

дополнителна сложеност на целиот проблем на вистинитоста на овој „ме-моар“ додава и фактот што тој се наоѓа вметнат во приказната за згодите и незгодите на Дон Кихот, која е, пак, прераскажана, преведена, од најден ракопис напишан на арапски. Во приказната на заробеникот, историјата, фикцијата и метафикцијата стануваат едно, границите помеѓу стварното и измисленото постојано се поместуваат.

3.

Во својата статија „Don Quijote: „historia o ficción?““, Брус Вордропер ја анализира класификацијата на *Дон Кихот* како „historia“ (приказна, но и историја), при што тврди дека авторот сакал со тоа да ѝ даде веродостојност на книгата, но и „ја брише поделбата помеѓу сегашното и можното, стварното и замисленото, историското и фиктивното, вистинското и лажното“ (Wardropper, 1984).

Забелешката е од особено значење во нашата студија, во која го разгледаме најважниот дел од приказната на заробеникот Руј Перес де Виедма, вметната во рамковната приказна на *Дон Кихот*. Во неа, како што видовме, има многу елементи што се поклопуваат со историските факти и што се дел од биографијата на Сервантес, со тоа што јасно се забележува расчекор на просторно-временската линија при претставувањето на овие елементи. Во приказната на Руј Перес нема само факти што кореспондираат со историската вистина, туку има и нивна реелaborација во нова приказна, која функционира според сопствени начела на кохеренција.

Со тоа можеме да заклучиме дека во приказната на заробеникот е најсилно присутен фигуративниот модел на вистина во книжевноста. Сервантес создава приказна што изгледа веродостојно кога се споредува со надворешни, историски факти, но има и внатрешна логика, односно метафоричка вистина. Следејќи ја методологијата на Пол Рикер, јасно можеме да ја согледаме постапката на Сервантес при елаборацијата на приказната: тој се повикува на историски факти, на сопственото минато и на очекувањата на читателите во врска со тоа што го знаат за борбите против Отоманската Империја, за сето тоа да го конфигурира во една нова приказна во која има просторни изместувања и компресија на времето, но чија внатрешна логика е доволно цврста за да може да остави впечаток кај читателската публика⁴ и, следствено, да ја смени перцепцијата на читателите. Овој аспект од творештвото на Сервантес е многу често

⁴ Мартин де Рикер забележува дека приказната на заробеникот се вклопува во „тогашната мода, кога биле популарни романите сместени во маварски краишта“ (Riquer, 1970: 126).

спомнуван кога се зборува за неговата „ангажираност“ со политичката стварност. Сервантистите се согласни дека Сервантес ги спомнува случките во Медитеранот во своите дела (особено во раните драми, како *El trato de Argel*, каде што, исто, има сплет на историски, фиктивни и метафиктивни елементи) за да ги предочи маките на тамошните заробеници и за да ги натера властите да преземат чекори за да го решат тој проблем.

Библиографија:

- Аристотел. (1979) *За поетиката*. Превод: Михаил Д. Петрушевски. Скопје: Македонска книга.
- Canavaggio, J. (2003) *Cervantes*. Madrid: Espasa Calpe.
- . 2000. “Agi Morato entre historia y ficción”. https://cvc.cervantes.es/literatura/quijote_antologia/canavaggio.htm. Пристапено на 16.11.2023.
- Cervantes, M. (2015) *Don Quijote de la Mancha*. Ed. Francisco Rico. Madrid: RAE.
- Сервантес, М. (2010) *Славниот благородник Дон Кихот од Ла Манча*. Превод: Илија Корубин. Скопје: Бегемот.
- Kvas, K. (2011) *Istina i poetika*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Malcolm Gaylord, M. (2001) “El Lepanto intercalado de *Don Quijote*. In *IV Congreso Internacional de la Asociación de Cervantistas*, pp. 25-36.
- McGaha, M. (1996) “Hacia la verdadera historia del cautivo Miguel de Cervantes”. In *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, Vol. 20, No. 3, pp. 540-546.
- Porter Abot, H. (2009) *Uvod u teoriju proze*. Beograd: Službeni glasnik.
- Rej Asas, A. & Sevilja Arojo, F. (2009). *Servantes. Život i književnost*. Prevod: Jasna Stojanović. Beograd: Ip Signature.
- Ricoeur, P. (1984) *Time and Narrative*. Volume I. Translated by Kathleen McLaughlin and David Pellauer. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Riquer, M. (1970) *Aproximación al Quijote*. Barcelona: Editorial Teide S. A.
- Wardropper, B. (1984) “Don Quijote: ¿ficción o historia?”. https://cvc.cervantes.es/literatura/quijote_antologia/wardropper.htm Пристапено на 16.11.2023.

Igor Popovski

LA VERDAD EN LA HISTORIA DEL CAUTIVO EN EL PRIMER LIBRO DEL QUIJOTE

Resumen

El presente trabajo de investigación pretende arrojar luz sobre la técnica narrativa que Cervantes emplea en la elaboración de la historia del cautivo Ruy Pérez de Viedma en el primer libro del *Quijote*. Las evidentes analogías entre la vida del cautivo y la biografía de Cervantes nos han motivado a investigar más a fondo, siguiendo el pensamiento teórico sobre la verdad y la veracidad en la ficción, hasta qué punto Cervantes se apoyaba en sus propias experiencias a la hora de construir

la historia que puso en boca del soldado Ruy Pérez. Tras analizar la cronología y los personajes de su historia y cotejarlos con la biografía cervantina, hemos llegado a la conclusión de que Cervantes emplea el modelo figurativo de representar la verdad en el marco de la ficción; es decir, reelabora algunas de sus experiencias —su participación en la Batalla de Lepanto, su cautiverio en Argel— para dar veracidad a la historia de Ruy Pérez, pero asimismo inventa otras tantas para construir una verdad ficticia que tiene su propia lógica interna.

Palabras clave: Cervantes, El Quijote, Ruy Pérez de Viedma, verdad, ficción

Клучни зборови: Сервантес, Дон Кихот, Руж Перес де Виедма, вистина, фикција

УДК 81'27
УДК 811.18'27

Нертиља Рамадани

МОЌТА НА ВЕТУВАЊАТА КАКО ГОВОРНИ ЧИНОВИ И КАКО ДЕЛА

Вовед

Широко е познат фактот дека теоријата на говорните чинови е развиена од страна на филозофскиот лингвист Џон Остин (John L. Austin, 1962), но, всушност, оваа теорија беше воведена четириесетина години пред Остин, од страна на германскиот филозоф Адолф Рејнах (Adolf Reinach) насловена *ојшџесџивени чинови (social acts)* во неговото дело *The Apriori Foundations of the Civil Law* (1983). Под терминот *ојшџесџивени чинови* тој подразбира отворено изразени дејства (обично вербални), вградени во мрежата на конвенции на општествената комуникација. Тие се доказ дека главните уреди се одговорни за постоењето на еден специфичен општествен свет (Chrudzimski, A., 2015: 282). Во рамките на општествените чинови, Рејнах му посветува поголема анализа на чинот на ветување. Истражувањата на Рејнах се ограничуваат во областа на социолингвистиката, а ги набројува следниве општествени чинови: барање, предупредување, испрашување и одговарање, информирање, одобрување и откажување на побарувањата, прифаќање на ветувањето итн. Голем број од нив беа основа за понатамошните истражувања на Остин и Серл.

Џон Остин, како еден од главните изучувачи на прагматиката, ветувањата ги класифицира во групата на комисиви. Комисивите се карактеризираат со ветување или со преземање активност; тие ве обврзуваат да направите нешто, но вклучуваат и изјави и кажувања за целта што не се ветувања, како и некои нејасни изрази, кои може да се наречат 'заклетва' (ang. espousals), како, на пример, поддршка. (Austin, 1962: 150). Говор-

ните чиновни Серл не ги класифицира врз основа на илокуторната сила (како Остин), туку врз основа на илокуторната цел (*illocutionary point*). И според класификациите на говорните чиновни од Серл, ветувањата спаѓаат во групата ‘комисиви’. Според него, „главната цел на комисивите е да се поттикне говорителот да реализира конкретно дејство (Searle, 1985: 8). Во оваа група спаѓаат дејствата како што се ветувања, заклетви, обврски, залози, преземени обврски, осигурување на соговорникот, гаранции итн.

А, што се, всушност, ветувањата? Тие се од особен интерес за филозофите, теоретичарите на етиката, лингвистите, психолозите и општествените научници. Филозофите, кои се потпираат на изразувањата функција на јазикот, го толкуваат овој чин како израз на одреден ментален чин, односно чинот на волја. Тие имаат улога во создавањето доверба и соработка меѓу поединците. Теориите околу феноменот на ветување, од каков било аспект, датираат уште од антиката. За Аристотел исполнувањето на ветувањата е наложено од доблестите, особено од чесноста и правдата (*Promises*. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2022).

Говорниот чин *ветување* е колку илокуторен, толку и перлокуторен чин, бидејќи не претставува само чин на дејството на говорникот, туку и чин на реакциите на соговорникот. Но, Остин го поддржува мислењето дека многу од илокуторните чиновни не се трудат да постигнат ниту еден перлокуторен чин, на пример, ветувањето не претставува обид да се направи нешто (Austin, 1962:125).

Некои ветуваат и сакаат да ги исполнат своите ветувања, други ветуваат и не се трудат да ги исполнат своите ветувања. Ветувањата може и мора да се исполнат, но тие може и да се прекршат, да се негираат, да се запоставуваат. Во текот на истражувањето се иницираа неколку прашања:

1. На кој тип ветување повеќе веруваат Албанците?
2. Дали контекстот, соговорникот, зборовите на соговорникот се доволни за верување или им веруваат само на конкретните дела?
3. Кои лингвистички форми и стратегии се поврзуваат со говорниот чин *ветување*?
4. Дали чинот *ветување* повеќе се поврзува со националниот или со верскиот фактор?
5. Дали може да се направат паралели на сличности и разлики помеѓу Албанците и другите народи во врска со ветувањето?

Овие прашања се тесно поврзани со главните хипотези на трудот:

- Искажувањето на глаголот *ми ветувам* (*të premtoj*) е различен од албанскиот фразеологизам *ta jap besën* ;

- Постарите генерации ги поврзуваат ветувањата со верските изрази *касмет* и *инишалах*;
- Албанците ветуваат, употребувајќи го идното време;
- Пишаната форма на ветувањето е најприфатлива.

Преглед на литературата

Истражувањата за говорниот чин *ветување*, во вид на интересни и нови теми на полето на прагмалингвистиката, датираат од последната деценија, и тоа, главно во светските истражувања. Мал е бројот на истражувања на Балканот или во потесниот регион. Некои научници (Antonio Blanco Sagueiro, 2010) и (Somar Sami, 2015) направиле чекор напред, споредувајќи ги ветувањата со заканите, кои, исто така, спаѓаат во групата комисиви. За разлика од нив, преку ова истражување ќе се обидеме да дадеме прагматички приказ на чинот *ветување*, реализиран од страна на Албанците во РСМ. Други научници го истражувале говорниот чин *ветување* и неговата употреба помеѓу политичките фигури (Dorine Rakaj, 2022). Посебно поглавје во „големата светска книга за говорните чинови“ опфаќаат и истражувањата посветени на најмладите, како ги прифаќаат и како реагираат на нив децата. Најчестите начини на собирањето на податоци во овие истражувања се DCT (Discourse Completion Test) и Role Play. Во истражувањата Promising Speech Act by the Tenth year students of SMAN STAR I (Tahunan Jepara, 2021), Pragmatic transfer in the speech act of promise among students (Benni Ichsanda Rahman, 2019) научниците докажале дека студентите ги употребуваат следниве стратегии: експлицитни ветувања и ветувања во идно време, а како можни фактори што влијаат, се набројуваат: социјалната дистанца, доминација и наметнување. Ariff и Mugableh во 2013г. направија студија во врска со стратегиите на ветување помеѓу јорданските Арапи. Според нив, се употребуваат девет стратегии на ветување: условување на дискурсот (Discourse Conditionals), тавтолошки изрази (Tautological-like Expressions), изрази што вклучуваат делови од телото (Body-part Expressions), самопофални изрази (Self-aggrandizing Expressions), временски изрази (Time expressions), љубезни изрази; комплименти за слушателот (Courtesy-like Expressions), колнење (Swearing Expressions), слични парови (Adjacency Pairs), лажни ветувања (False promises). Индонезиските научници Suci Anggraeni и Tofan Dwi Hardjanto (2021) во својата студија околу стратегиите на ветување во телевизиските серии, освен овие стратегии, ги предложуваат и следниве: чисти (вистински) ветувања (Pure Promise), тајни ветувања (Hidden Promise), саркастични ветувања (Sarcastic Promise).

Во продолжение ќе наброиме и неколку трудови, чија главна тема се ветувањата: Promises as invitation to trust (Robert Shaver, 2020), Shiffrin on Coerced Promises (David Owens, 2021); Promises, Intentions and Reasons for Action (Andrew Lichter, 2021), Realization of promises in an English as a Foreign Language Conversation Class (Lembaran Ilmu Kependidikan, 2016), Promises, threats and the foundations of speech act theory (Antonio Blanco Salgueiro, 2022), Speech Act of Promising among Jordanians (Tun Nur, Ahmad Mugableh, 2013), The differences between threat and promise acts (Somar Sami, 2015).

Рајнах ги нуди следните примери за она што, според него, подразбира суштински разбирлива структура во извршување на чинот *ветување*:

- преку *ветување* настанува *обврска*;
- во моментот на примање на ветувањето лицето има право на ветеното;
- таквите побарувања се гасат кога ќе се исполни ветувањето;
- таквите побарувања, исто така, може да се укинат ако говорникот се откаже од побарувањето;
- ветувањето е предмет на низа варијации или модификации, вклучувајќи условно ветување, ветување во име на некој друг или како претставник на некој друг, ветување на група, ветување од група итн. (*Adolf Reinach (Stanford Encyclopedia of Philosophy)*, 2018)

Методи на истражување

Во текот на истражувањето ги употребивме дескриптивната анализа (од групата на квалитативни методи) и методот на анкетирање, за собирање и обработка на податоците.

Преку дескриптивната анализа се обидовме да дадеме теоретски опис на проблемот на истражување (говорниот чин ветување), како и детален опис на поимите што се употребуваат во трудот (условен дискурс, тавтолошки изрази, чисти ветувања, лажни ветувања итн.). Го избравме овој метод на истражување бидејќи голем дел од трудот опфаќа анализа, дискусии и иновации за социјалниот феномен што го истражуваме.

За да ја постигнеме нашата цел, да им се даде одговор на клучните прашања на истражувањето, да се тестираат поставените хипотези, го применивме методот на анкетирање, како метод што се користи за да се соберат што повеќе податоци и да се донесат што поточни заклучоци. Податоците за начинот на застапеноста на ветувањето како говорен чин помеѓу Албанците во Република Северна Македонија, вклучувајќи ги и варијаблите: социјална дистанца, возраст, пол, доминација, наметнување

и низа слични прашања, се добиени од онлајн анкетата. Оваа анкета е спроведена во периодот од 9.12.2022 г. до 16.12.2022 година. На анкетата одговорија вкупно 400 лица од различна возраст, пол, регион. Пред да ја спроведеме главната анкета, спроведовме пилот-студија, собирајќи информации дали Албанците најчесто ветуваат или примаат ветувања, дали социјалната дистанца има улога врз чинот *ветување*, каква споредба би можеле да направиме со другите земји во областа на стратегиите што се користат, дали и како ги препознаваат лажните ветувања, кои глаголи се најчесто употребени, дали може да разликуваат директна форма на ветување со индиректната форма итн.

Бидејќи нашиот примерок на истражување беа лица постари од 15 години, кои живеат во Република Северна Македонија, одговорите на лицата што живеат надвор од РСМ, како и на лицата на помала возраст не беа земени предвид, така што конечниот број на испитаници е 360.

Анализата на податоците е извршена преку компјутерскиот софтвер SPSS.

Резултати од истражувањето

Кога некое лице се согласува да направи нешто, тоа, всушност, дава ветување. Ветувањето може да се даде усно или писмено, како договор. Прекршувањето на ветувањето често претставува и несериозност, а понекогаш може да биде и незаконско. Прашањето на која форма веруваат повеќе беше поставено за да се докаже дали се уште се потпираат на канонот и на дадениот збор, или, пак посакуваат ветеното да се напише во форма на спогодба, договор, за да не може да се поништи без последици. Се докажа дека Албанците повеќе веруваат на писмената форма на ветување, и тоа, во голем процент.

Табела бр. 1: На кој начин на ветување верувате најмногу?				
		Бр.	%	Valid Percent
Valid	Писмена форма (договор)	312	86.7	87.2
	Усна форма	46	12.8	12.8
	Вкупно	358	99.4	100.0
Missing System		2	.6	
Вкупно		360	100.0	

Фактот дека Албанците веќе не веруваат само на зборови, се докажува и со следното прашање: одржувањето на ветувањето е поубедливо во зависност од зборовите на соговорникот и контекстот – одговориле во просек 7.5% и 8.3%. Интересен е фактот што е мала разликата на одговорите помеѓу „соговорникот“ (41.4%) и „делата на соговорникот“ (42.2%),

со што се докажува дека довербата што сме ја создале за една личност не може лесно да се сруши, и очигледно дека и делата и дејствијата на соговорникот се фактор за верување, бидејќи и главната цел на перформативите и на говорниот чин *ветување* е да се поттикне соговорникот да преземе акција.

Табела бр. 2 Одржувањето на ветувањето е поубедливо во зависност од:

		Бр.	%	Valid Percent
Valid	Контекстот	30	8.3	8.4
	Соговорникот	149	41.4	41.6
	Употребените зборови на соговорникот	27	7.5	7.5
	Делата на соговорникот	152	42.2	42.5
	Вкупно	358	99.4	100.0
Missing System		2	.6	
Вкупно		360	100.0	

Потпирајќи се на истражувањето на Ариф и Мугаблех, кои во 2013г. предложија неколку стратегии на ветување што се употребуваат помеѓу јорданските Арапи, се обидовме да докажеме колку од овие стратегии и кои од нив се користат помеѓу Албанците во РСМ. Според наведените истражувачи при ветување се употребуваат зборови, изрази кои вклучуваат делови од телото (Body-part expressions), но во Албанската пракса тоа не се докажа. На прашањето колку често ги употребуваат заклетвите „Për kokë të fëmijëve, nënës/babait“ (Жими деца, мајка/татко), испитаниците одговорија дека скоро никогаш не ги користат овие изрази (192 испитаници, 53.3%), ретко (76 анкетирани или 21.1%), понекогаш (63 анкетирани или 17.5%) и по 14 (3.9%) одговориле секогаш и често.

Табела 3: Колку често ги користите следните заклетви како доказ дека ќе го одржите вашето ветување

„Për kokë të fëmijëve nënës/babait,,

		Бр.	%
Valid	Никогаш	192	53.3
	Понекогаш	63	17.5
	Ретко	76	21.1
	Често	14	3.9
	Секогаш	14	3.9
	Вкупно	359	99.7
Missing System		1	.3
Вкупно		360	100.0

Временските изрази (Time expressions) се употребуваат како во западната пракса, така и помеѓу нас. Ги прашавме испитаниците: за исполнување на ветеното, доколку дозволува ситуацијата, му давате рок на соговорникот: „ќе го исполнам тоа што ќе го побарате од мене“ и одговорите со употреба на следниве временски изрази: веднаш, почекај една минута, подоцна, утре, по една недела, ги наведуваме во табелата бр. 4.

		Бр.	%
Valid	Веднаш (за неколку секунди, минути)	154	42.8
	Подоцна	129	35.8
	Утре	42	11.7
	По една недела	34	9.4
	Вкупно	359	99.7
Missing	System	1	.3
Вкупно		360	100.0

Последниот дел од анкетата опфаќа прашања од отворен тип, употребувајќи ја Role Play техниката, според која анкетираниите се ставаат пред различни ситуации и се прашуваат како би реагирале, што би одговориле ако се најдат во такви случаи. Целта на оваа техника е да се покажат и да се изразат нивните реални навики и не се прави обид за промена на овие навики. Во продолжение ќе се обидеме да ги класифицираме одговорите од анкетата според стратегиите на ветување.

Условување на дискурсот (Discourse conditionals) – според истражувачите (Ариф и Мугаблех) постојат различни толкувања околу употребата на оваа стратегија. На пример, таа може да се употреби за убедување на јавноста, или како средство за двосмисленост да се одложи остварувањето на некои идни дејствија. Дискурсот може да се услови со употреба на верски специфични изрази, национални изрази итн. Во ова истражување како ‘условен дискурс’ може да се сметаат изразите: *иншалах*, *касмей*, *ти давам збор* (ta jap besën). За разлика од ‘чистите ветувања’ (pure premises), условната стратегија остава простор за нереализирање на ветувањето. Во врска со оваа стратегија, во прашањето *кои изрази ти смејтаат за ветувања?*, меѓу понудените опции, изразот *иншалах* беше избран 135 пати или 37.5%, изразот *касмей* 55 пати, а изразот *ta jap besën* (ти давам збор) 148 пати или 41%, што докажува дека најчеста стратегија на ветувањата е условениот дискурс.

Тавтолошки изрази (Tautological-like expressions) – овие изрази се составени од два идентични или приближно слични збора, кои се упо-

требуваат за да се потврди или демантира нешто. За разлика од светските примероци, во албанската пракса не се докажа употребата на тавтолошките изрази. Така на пример на прашањето кои изрази ги сметате за ветувања, тавтолошкиот израз: *Во ред. Во ред.*, го избрале само 14 испитаници.

Изрази што вклучуваат делови од телото (Body-part expressions) – изрази во кои се употребуваат зборови што вклучуваат разни делови на телото: очи, глава, усни... И овие изрази не се употребуваат многу во секојдневната комуникација. Доказ за ова е табелата бр.3 и прашањето: *кои изрази ти смејтаат за ветувања*, во кое изразот „Твоите очи ќе блескаат“ (ветување дека нема да ја/го разочара никогаш повеќе) беше избран само 12 пати.

Самопофални изрази (Self-aggrandizing expressions) – некои говорители имаат навика во својот говор да употребуваат пофалби кон самите себе на демонстративен начин. Според оваа стратегија се употребуваат изрази како: *осџави то џоа на мене, ќе најправам се*. Оваа стратегија не беше забележана во ниту еден случај.

Временски изрази (Time expressions) – изрази составени од временски прилози: *за крајко време, џодоџна, уџре, за неколку дена...*, а најчести форми на употребените глаголи е идното време. Во табелата бр. 4 е прикажана употребата на најчестите временски придавки, а на прашањето: *кои изрази ти смејтаат за ветувања*, изразот „утре ќе ти ги донесам клучевите“ е избран само 13 пати, што значи дека оваа реченица повеќе се смета за расказна реченица, а не како ветување.

Љубезни изрази, комплименти за слушателот (Courtesy-like expressions) – спротивни од самопофалните изрази, во овие стратегии се употребуваат пофални зборови и утехе за соговорникот. Според Ариф и Мугаблех, преку овие стратегии се создава некаков вид солидарност помеѓу соговорниците. На пример, се употребуваат изразите: „Оваа куќа и нејзиниот сопственик ви стојат на располагање“; „Повелете. Вашите нарачки, душо!“ Во врска со оваа стратегија, на прашањето: *кои изрази ти смејтаат за ветувања*, меѓу понудените опции изразот „не можам да дозволам да се вознемириш“ беше избран 51 пат или 14.16%, што е далеку од можноста да се смета како стратегија употребена помеѓу Албанците.

Колнење (Swearing expressions) – вклучуваат глаголи што се употребуваат за убедување, уверување со заклетва за вистинитоста на нешто. Во табелата бр.3 се докажа дека колнењата што вклучуваат делови од телото, не се употребуваат многу. Во врска со оваа стратегија, на прашањето: *кои изрази ти смејтаат за ветувања*, меѓу понудените опции, изразот „ти ветувам дека нема да ти барам помош друг пат“ беше избран 30 пати или 8.3%. А, на прашањето: „*со кој израз то уверуват соговорниците дека ќе*

то *исјолниѝе ветувањейо*“, опцијата „Се колнам“ беше избрана 50 пати или 13.8%, што подразбира просечен број на користење.

Слични парови (Adjacency pairs) – се изрази формирани од два исказа изречени од различни говорители, во кои вториот дел зависи од првиот или е задолжителен одговор на првиот. Пр: прашања – одговори; комплименти – заблагодарувања; барање – прифаќање или одбивање итн.

Лажни ветувања (False promises) – се слични со условениот дискурс, но во оваа стратегија условите за реализирање на ветеното се речиси невозможни. Според Остин, постојат сличности помеѓу лага и лажно ветување (Остин, 20). Во овие стратегии се употребуваат изразите: „кога ѕвездите ќе светат преку ден“, „кога сонцето ќе изгрева на запад“ итн.

Горенаведените примери беа извадени од прашања од затворен тип, во кои анкетираниите требаше да селектираат еден (или повеќе) од понудените опции. Преку овој тип прашања се докажа колку поединците ги препознаваат ветувањата и нивните форми. Стратегиите на одбивање и најчестите глаголи и изрази употребени при чинот ветување може да се соберат со прашања отворен тип, со кои анкетираниите се ставаат во различни ситуации со различни соговорници и тие одговараат онака како што би одговориле реално и што конкретно би кажале ако се наоѓаат во такви ситуации. Во анкетата имаше 4 различни ситуации:

Во првата ситуација поединците требаше да замислат дека се во позиција на преоптовареност со работа/учење, а нивен близок (пријател/сестра/брат) ќе им побара да се погрижат за нивното дете. Што ќе им одговорат? Најчестите одговори на кои може да се смета се: *ќе се обидам* (27 пати), *секако* (26 пати), *во ред* (15 пати), но чести се и изразите: *со сигурносӣ, ќе најравам се, да, ќе тӣӣ ѝомо̄нам, ќе то̄ најравам, ќе се ѝо̄рижам*, а помалку се употребени верските изрази: *касмей̄, иншалах, валах* и др. Во оваа ситуација се забележуваат и „одложени ветувања“, така што говорителот му ветува на соговорникот дека ќе му го исполни тоа што му е побарано „штом ќе се ослободи“, но има и голем број одбивања (62пати).

Ситуацијата број 2 се поврзува со интерлокуторот *гей̄е*, чие ветување тешко може да се прекрши. Имено, децата ви кажуваат дека сакаат да одат во кино да го гледаат најновиот цртан филм што се емитува. Вие сте уморни, но тие инсистираат на исполнување на ветеното. Што ќе им одговорите? Најчести изрази во оваа ситуација се: *во ред* (31 пати), *да, секако* или *секако* (18 пати), глаголи во идно време: *ќе тӣе однесам, ќе одиме, ќе заминеме* (се забележува скратена форма *do ikim* наместо соодветната форма *do t̄e ikim*), временските изрази: *веднаш, се̄а, ѝодоцна, ӯйре, следнио̄ӣ викенд*, еден тавтолошки израз: „*во ред, во ред, се̄а*

ке то лгедаме“ љубезни изрази: „*га, сриќа, ќе одиме бидејќи и јас имам ѿошреба од релакс*“.

Третата ситуација беше измислена за да се извлечат што поголем број временски изрази (*веднаш, ѿдоцна, сеќа, за X минути...*), како една од честите форми што се употребува во секојдневието. Во телефонски разговор со родителот, кој ве кара за големите трошоци што ги правите и чека објаснување, вие забележувате дека на другата линија ви се јавуваат да ви ги соопштат резултатите од стипендијата за која сте конкурирале. Како ќе реагирате? Што ќе одговорите? И, како што очекувавме, најголем број одговори вклучуваат временски изрази (*за неколку минути, за 1, 2, 3, 5, 10... минути, 1 секунда, за малку, неколку минути, моменти, веднаш, само малку, ѿдоцна* и сл.).

Во ситуацијата бр. 4 социјалната дистанца помеѓу соговорниците е поголема. Ситуацијата гласаше: Работите на еден проект што треба да го доставите следната недела. Во меѓувреме вашиот работодавач ви вели дека проектот треба да е готов утре, инаку ќе бидете отпуштени. Не сакајќи да го изгубите работното место, ќе направите сè за да ја довршите задачата. Што ќе му одговорите на работодавачот? Преку собраните одговори од оваа ситуација се докажува дека околностите играат важна улога при чинот ветување. Контекстот на дејството, соговорникот, притисокот и низа други фактори влијаат на начинот и изборот на зборовите во одговорите. Така, на пр., 35 пати одговориле *ќе најправам се* (кој е употребен тројно повеќе во споредба со другите ситуации), *ќе се обидам* (34 пати), *ви ветувам, ви ветувам дека до утре...*, *ќе то најправам, ќе то завршам, ви давам збор* и др.

Вреди да се истакне дека албанскиот фразеологизам “*ta jar besën*” не е употребен во ниту една од горенаведените ситуации, со што можеме да заклучиме дека култот на бесата не се употребува во секојдневната комуникација, туку цврсто е поврзан со традицијата и канонот.

Заклучок

Истражувањето на разните говорни чинови, особено на ветувањата, претставува културолошки одраз. Преку овие истражувања се покажува реалната слика на одговори и дејствија на поединците од одредена култура, и не се прави обид за нивно поправање.

Резултатите на истражувањето покажаа дека учесниците користат различни стратегии во зависност од видот на перформативи што се употребуваат во одреден случај. Најчестите стратегии се: условениот дис-

курс, чисти ветувања, временски изрази, љубезни изрази, а како најмалку употребени стратегии се набројуваат: тавтолошки изрази, самопофални изрази, заклетви кои опфаќаат делови на тело итн.

Не беа пронајдени значајни разлики според варијаблата возраст, затоа втората хипотеза: постарите генерации ги поврзуваат ветувањата со верските изрази *касмей* и *иншалах* не може научно да се докаже.

Пишаната форма на ветување доминира над усната форма, и тоа, со голема разлика 87% наспрема 13%, со која се докажува четвртата хипотеза.

Врз основа на правописно-синтаксичката анализа, можеме да потврдиме дека се среќаваат разни форми на изразување, а при реализација на овој чин најчесто се употребуваат глаголите: *обврзува, заколнува, се согласува, усвојува, се обидува, таранишира, веиува, врзува, ирифакка, ипрезема* и изразите: *секако, во ред* итн. Според правописната анализа вреди да се потенцира погрешната (скратена) употреба на идното време: *do shkojmë, do ikim, do e bëj, do shoh...*наместо *do të shkojmë, do të ikim, do ta bëj do të shoh* итн.

Библиографија:

- Anggraini, Suci, and Tofan Dwi Hardjanto. "Making Promises in the TV Series Gilmore Girls" *Lexicon*, vol. 8, no. 2, Universitas Gadjah Mada, Apr. 2022, p. 72, doi:10.22146/lexicon.v8i2.72788.
- Austin, L. (1962). *How To Do Things With Words*. Oxford University Press.
- Chrudzimski, A. (2015). "Reinach's Theory of Social Acts". *Studia Phaenomenologica*, 15, 281–302. <https://doi.org/10.5840/STUDPHAEN20151515>
- DuBois, J. and Barry S., "Adolf Reinach", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/reinach/>>. Датум на пристап 17.12.2022 г.
- Hidayat, A. (2016). A Critical Look At Speech Act Theory. *English Education: Journal Tadris Bahasa Inggris*, 9(1), 1–12. <https://media.neliti.com/media/publications/60843-EN-speech-acts-force-behind-words.pdf>
- Huang, Y. (2015). *Pragmatics (Oxford Textbooks in Linguistics)* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Huang, Y. (2015). *Pragmatics (Oxford Textbooks in Linguistics)* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics (Longman Linguistics Library)* (1st ed.). Longman Group Limited.
- Lichter, A. (2021). Promises, Intentions, and Reasons for Action. *Ethics*, 132(1), 218–231. <https://doi.org/10.1086/715285>
- Lloshi, Xh (2012). *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*. Albas.

- Milenkovska, S. (2018). Model na interpretacija na direktnite i indirektnite govorni činovi so primena na pragmatičkrite teorii (vrz primeri od makedonskiot dramski diskurs). *Slavia Meridionalis*, 18. <https://doi.org/10.11649/sm.1665>
- Mubais, A. (2021). Promising Speech Act by the Tenth Year Students of SMAN STAR I Tahunan Jepara. *Jurnal Sains Sosio Humaniora*, 5(1), 25–35. <https://doi.org/10.22437/jssh.v5i1.13140>
- Mugableh, A. I. (2013). Speech Act of Promising among Jordanians. *International Journal of Humanities and Social Science*, 11(2).
- Mulligan, K. (1987). Promisings and other Social Acts: Their Constituents and Structure. *Speech Act and Sachverhalt*, 29–90. https://doi.org/10.1007/978-94-009-3521-1_2
- Nur, Tun & Mugableh, Ahmad. (2013). Speech Act of Promising among Jordanians. *International Journal of Humanities and Social Science*. 3. 248-266.
- Owens, D. (2020). Shiffrin on Coerced Promises. *Mind*, 130(517), 259–263. <https://doi.org/10.1093/mind/fzaa038>
- Promises (Stanford Encyclopedia of Philosophy)*. (2022, June 17). <https://plato.stanford.edu/entries/promises/>; Датум на пристап 17.12.2022 г.
- Rahman, B.I. (2020). PRAGMATIC TRANSFER IN THE SPEECH ACT OF PROMISE AMONG STUDENTS. *Jurnal Vision* 15(2), 1-12
- Salgueiro, A. B. (2022). Promises, threats, and the foundations of speech act theory. *Pragmatics. Quarterly Publication of the International Pragmatics Association (IPrA)*, 213–228. <https://doi.org/10.1075/prag.20.2.05bla>
- Searle, J. R. (1969) *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1985). *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge University Press.
- Shaver, R. (2019). Promises as invitations to trust. *Philosophical Studies*, 177(6), 1515–1522. <https://doi.org/10.1007/s11098-019-01271-7>

Nertilja Ramadani

THE POWER OF PROMISES AS SPEECH ACTS AND ACTIONS

Abstract

The research of speech acts that are used in natural languages, which are spoken worldwide, is a new challenge in linguistics. In the new era, speech acts are studied not only as a linguistic problem but also as elements that make cultural differences.

The aim of this research is to highlight the cultural and linguistic characteristics of Albanians living in the RNM in making promises. This study investigates the strategies of promising, classification and probable factors that influence the use of a specific strategy. The strategies were identified and classified into 10 categories according to the proposal of the researchers Arrif and Mugableh and the data was collected by DCT and Role Play techniques. The research aims to answer questions

such as: language and verbs used in making promises, “*besa*” and promises, the strategies of promises etc.

The results showed that the most used (common) strategies are: pure promises, time expressions, courtesy-like expressions and as less used strategies are: tautological expressions, self-aggrandizing expressions, swearings that include body-part expressions etc.

Keywords: speech acts, commissives, promises, strategies, culture

Клучни зборови: говорни чинови, комисиви, ветувања, стратегии, култура

УДК 82-1.0
УДК 2-264:82-1.0

Калтрина Садики

ТРАНСФЕРОТ НА МИТОТ ВО ПОЕЗИЈАТА КАКО КНИЖЕВЕН ЖАНР

Вовед

Во овој докторски семинарски труд ќе се анализира трансферот на митот во поезијата како книжевен жанр. За полесно да се анализира оваа тема, излагањето ќе го поделиме на неколку дела. Прво ќе анализираме зошто е важно да се истражува оваа тема, што добиваме од оваа анализа; зошто е важна за литературните студии и зошто е важна за нашето истражување.

Во вториот дел на трудот ќе дадеме објаснувања за поезијата како книжевен жанр, ќе разгледаме како истражувачите ја дефинирале истата, ќе анализираме со што ја поврзуваат тие поезијата и како елементите што секој од нив може да ги види поврзани со поезијата, влијаат во тоа како ние денес ја читаме и ја интерпретираме неа. Исто така, ќе настојваме да анализираме како може да ги забележиме и да ги толкуваме митските симболи во поезијата.

Во третиот дел на трудот ќе понудиме објаснувања за тоа што е мит и што претставува овој збор за истражувачите и за општеството. Освен тоа, ќе го анализираме и трансферот на митот во литературата, како клучна научна преокупација во нашата студија.

Во четвртиот дел на трудот, откако ќе го проучиме односот меѓу трансферот на митот, генерално, во книжевноста, ќе го анализираме трансферот на митот специфично, во поезијата како книжевен жанр. Ќе анализираме како тоа се одвива, какво значење добива митот по ресемантизацијата и какво ново значење добива еден даден мит од дадена култура кога се поврзува со различни поетски писма и со различни култури.

Трудот ќе понуди обид да се објаснат трансферот и ресемантизацијата на митот и да ги проследи најзначајните промени што се случуваат со митот кога станува дел на еден поетски текст создаден во многу подоцнежното време од тоа кога се создал митот, а, со тоа, и со елементи од различна култура од онаа во која е создаден конкретниот мит.

Важноста на истражување на трансферот на митот во поезијата како книжевен жанр

Овој семинарски труд зборува за трансферот на митот во поезијата како книжевен жанр. Идејата за да се разговара за темата на трансферот на митот во поезијата и важноста на истражувањето на оваа тема доаѓа како резултат на тоа што среќаваме голем број мотиви од митовите интегрирани во поезијата, а среќаваме и песни со митски симболи и песни целосно базирани на митски теми.

Овој факт нè поттикнува да размислуваме за врската помеѓу поезијата и митот и за тоа како митот се трансферира во поезијата. Но, пред да дадеме објаснувања за трансферот на митот во поезијата, препорачливо е поезијата и митот да се разгледаат засебно, да се објаснат нивните клучни карактеристики и нивното значење во литературата и за денешното време. Затоа, ќе се анализира и начинот на кој функционира врската меѓу митот и поезијата во минатото.

За оваа комплексна тема Алберт Кук, во својата книга *Јазик и мит* (1980), вели: „Во неолитското време, митот и јазикот можеби биле неразделно споени; така што ниту една лексичка единица не би била неразделна од нејзината митска длабочина. Гледано од оваа гледна точка, цитатот на Емерсон би се применил во некоја друга смисла освен во тривијалната, етимолошка смисла, „Јазикот е фосил на поезијата“ „¹

Од оваа забелешка, би можеле да разбереме дека во минатото митот бил дел од поезијата и дека луѓето ја користеле поезијата за да изразат чувство или потреба и да зборуваат за некој настан. Митот и поезијата биле неразделни т.е. заедно како едно и така се обидуваале да дадат објаснување за комплексноста на работите што се случувале во човечкиот живот уште од почетокот на времето. Ова нè тера да мислиме дека јазикот во формата во која го имаме денес еволуирал од нешто пошироко и покомплексно, имено од спојувањето на митот во поезијата – како примарна форма на изразување на човековите мисли и емоционалните потреби, а исто така, како потреба на луѓето да дадат објаснувања за природата

¹Cook, Albert Spaulding, *Myth and Language*, Indiana University Press, Bloomington, 1980, Поглавје 11. <https://doi.org/10.2979/MythandLanguage>. (мој превод).

што ги опкружува, за животот и за она што ги донело на овој свет и што го контролира нивното време овде.

Од оваа премиса произлегува сознанието дека човекот, можеби, прво го создал овој вид на вербална комуникација што сега ја нарекуваме поезија. Во поезијата тој вклучувал мелодија, ритам, митови и слики кои еволуирале, па потоа станале дел од јазикот и добиле статус на симболи. Сепак, човекот го направил ова без да биде свесен за направеното, но бил воден од потребата да најде одговори за сите нешта што го преокупирале.

Ова мислење е поддржано и со дефиницијата на Нортроп Фрај за поезијата, кој ја дефинира поезијата прво како „занает со посебна структура, а понекогаш и како форма во форма на слични нешта”. Во *Анаџиомија на критиката* Фрај вели: „Во формалната фаза поезијата не припаѓа ниту на ‘уметноста’ ниту на ‘вербалната’ класа: таа претставува класа сама по себе. Така имаме два аспекта на неговата форма. На прво место, таа е уникатна, техника, занает, со посебна структура на слики што мора сами да се испитаат, без директен пристап до други слични работи. Овде критичарот тргнува од песните, а не од некој претходен концепт или каква било дефиниција за поезијата. Второ, поезијата е форма во формата на слични нешта”.²

Поезијата како книжевен жанр и митските симболи во неа

За да зборуваме за поезијата и за митот во прилично сложен контекст и за толку ран временски период во мугрите на цивилизацијата, прво мора детално да го објасниме секој концепт посебно и значењето што тие го имаат денес. Многумина истражувачи дале различни дефиниции за тоа што значи поезијата и што значи митот. Нортроп Фрај за поезијата вели: „Поезијата, земена како целина, повеќе не е збирка на пронајдоци кои ја имитираат природата, туку една од активностите на човечкото занаетчиство земена како целина”.³

Фрај ја гледа поезијата како еден од методите на цивилизацијата. Тој го анализира општествениот аспект на поезијата и ја гледа поезијата како центар на една заедница. Симболот во оваа фаза е пренослива единица на која тој ѝ го дал името „архетип”: тоа значи „типична повторлива слика”. Поточно кажано, Фрај го дефинира архетипот на следниов начин: „Под архетип подразбирам симбол кој поврзува една песна со друга и на тој начин придонесува за единство и интеграција на нашето книжевно иску-

²Frye, Northrop, *Anatomiya e kritikës*, Rilindja, Prishtinë, 1990, с. 133-134. (мој превод).

³*Ибуг*, с.139.(мој превод).

ство. И бидејќи архетипот е пренослив симбол, архетипската критика го зема начинот на комуникација. Проучувајќи ги конвенциите и родовите, таа се обидува да ги вметне песните во телото на поезијата како целина”.⁴

Доколку ги следиме овие согледби на Фрај, произлегува дека поезијата не е само литературен вид преку кој човечките чувства главно се изразуваат во стихови, туку средиште, јадро, центар на една заедница, таа е метод на цивилизација базирана врз симболи што тој ги нарекува „архетипи” вгнездени во поезијата. Попрецизно, Фрај за архетипите вели дека се „асоцијативни множества” и дека тие се разликуваат од знаците, бидејќи претставуваат „комплексни варијабли”. Во рамките на овој комплекс често се среќаваат голем број специфични научени асоцијации, кои се пренесуваат од голем број луѓе во дадена култура.

Бидејќи поезијата е „центар на заедницата”, таа ги вклучува овие симболи, кои за одредена општествена заедница создаваат значења што луѓето лесно ги идентификуваат.

Нортроп Фрај ни укажува дека: „Кога зборуваме за ‘симболизам’ во обичниот живот, вообичаено мислиме на овие научени културни архетипи, како што се крстот или круната, или на конвенционалните асоцијации, како што е белото со чистота или зеленото со љубомората”.⁵ Оттука, според ова теориско гледиште архетипите и симболите се толку важни што Фрај смета дека: „Структурните принципи на литературата треба да потекнуваат и од архетипската и анагошката критика, единечни типови кои заземаат поширок контекст на литературата во целина. Бидејќи модусите на фикцијата се движат од митскиот расказ кон ниската миметика и иронија, тие се приближуваат до точка на екстреман ‘реализам’ или репрезентативна сличност со животот”.⁶

Од оваа перспектива произлегува дека, според Фрај, базата на фикцијата е томку митот, кој подоцна во литературните жанрови еволуира во ниската миметика или дури во иронија, еволуирајќи и приближувајќи се до точката во која фиктивниот настан изгледа убаво, реално и слично на секојдневниот живот.

Покрај Нортроп Фрај, и други истражувачи исто така коментирале за поезијата и за нејзиното значење за општеството. Според Теодор Адорно, поезијата обезбедува особено засилена интеракција помеѓу поединецот и општеството; Бодлер, преку неговото „јас“ ја изразува светската болка (Weltschmerz), па затоа, според Алберт Кук: „Во лирската поезија, преку

⁴Ибид, с.143.(мој превод).

⁵Ибид. (мој превод).

⁶Ибид, с.186.(мој превод).

идентификацијата со јазикот, субјектот едноставно го негира своето голо монадолошко спротивставување на општеството”.⁷

Идејата да се гледа поезијата како однос помеѓу поединецот и општеството, при што поединецот во стихови ја изразува болката и ставовите на општеството и обратно, општеството се идентификува со искуствата на поединецот, исто така се совпаѓа со идејата на Кук: „секој јазичен чин колку е индивидуален толку е социјален, поточно, е чин на ‘говорење’ што користи јазик”⁸. Во овој случај и поезијата како јазичен чин е чин што е индивидуален колку што е социјален.

Митот, значењето и важноста на трансферот на истиот во литература

Постојат многу мислења за тоа што е мит и кое е неговото значење во архаичното и во современото општество, а и многу различни мислења зошто митот се пренесува во различни жанрови, како и за кои цели служи.

Дефинирањето на митот отсекогаш било предизвик за истражувачите. Проучувачот на религиите Мирча Елијаде во својата книга *Мити и реалносии* вели: „Тешко е да се формулира дефиниција за митот, која би била прифатлива за сите истражувачи, а и, истовремено, би била и разбирлива за неспецијалистите”.⁹ Причината за тоа, вели тој, е фактот што во современотиот говор митот добил ново семантичко значење, со што станал двосмислен збор. Така, денес зборот „мит” се користи во смисла на „фикција“ или „илузија“, како и во смисла добро позната на антрополозите, социолозите и историчарите на религијата, со еден збор, како „свет збор, античко откровение, примерен модел”.¹⁰

Ако го анализираме пристапот на Елијаде, доаѓаме до сознание дека оваа тешкотија во дефиницијата, како и оваа двосмисленост на зборот *мити*, се резултат на функцијата што ја има митот во современото општество и на функцијата што ја имал во архаичните општества.

Во однос на митот, Фрај, пак, вели дека: „Митовите се апстрактни измислени творби, во кои господарите и сличните суштества прават што сакаат, што во пракса значи што сака раскажувачот”.¹¹ Фрај вели дека: „Во смисла на наратив, митот е имитирање на дејства блиски или во рамките на можните граници на желбата”.¹²

⁷Cook, Albert Spaulding, *цит. раб.*, Поглавје 11.(мој превод).

⁸Cook, Albert Spaulding, *цит. раб.*, Поглавје 11.(мој превод).

⁹Elliade, Mircea, *Miti dhe realiteti*, Pika pa sipërfaqe, Tiranë, 2019, с.13.(мој превод).

¹⁰*Ибид*, с.9.(мој превод).

¹¹Frye, Northop, *цит. раб.*, с.187.(мој превод).

¹²*Ибид*, с. 188.(мој превод).

Така, Фрај смета дека митовите се фикции или пронајдоци кои ги опишуваат постапките на боговите. Со фактот дека митовите ги раскажуваат дејствата на натприродните суштества се согласува и Елијаде во неговиот обид да го дефинира митот.

Елијаде истакнува дека: „Митовите тврдат дека ни кажуваат што е веројатно вистина и дека точно опишуваат светаприказна, тие опишуваат како благодарение на дејствијата на натприродните суштества, во вечното време на почетокот, била создадена одредена стварност”.¹³

Истражувачите, покрај тоа што се обидуваат да дадат објаснувања за значењето на митот, на тоа што значи овој поим, поради промената на приемот на истиот, со текот на времето се принудени и да го објаснат значењето на митот во времето во кое тие живеат. Самите истражувачи зборуваат за овие разлики во пристапот кон митот од страна на истражувачите во различни времиња.

Елијаде, на пример, гледа разлика во начинот на пристапот кон митот од современите западни научници наспроти научниците од XIX век. За современите истражувачи Елијаде вели дека, за разлика од нивните претходници, кои го третираше митот во вообичаената смисла на овој збор, како „бајка“, „лажна илузија“ или „фикција“, тие го прифатиле како што се сфаќал во архаичните општества, каде што, напротив, митот значел „вистински настан“, приказна која претставува многу вредно богатство, бидејќи е света, сакрална.¹⁴

Во однос на поимите „фикција” наспроти „вистина“, преку кои научниците се обидуваат да го категоризираат и да го опишат митот, има многу мислења. Некои истражувачи објаснуваат зошто го категоризираат митот како „фикција” или како „вистински настан”, којшто се случил пред многу векови.

За овој проблем зборува и Алберт Кук во својата книга *Јазик и мит*, во која забележува: „Дека ентитетите на митот, прво од гледна точка на систематско упатување, подлежат на категориите на вистината и лагата – и исто така ги надминуваат истите – е поим што се наоѓа не само кај Хесиод, туку е карактеристичен за митските системи на многу народи, како што Елијаде наведува во своите студии.”¹⁵

Имено, од овие согледби воочуваме дека овие категоризации на митот од страна на истражувачите потекнуваат од категоризациите во кои самите различни народи ги ставаат митовите. Значи, во зависност од тоа

¹³Elliade, Mircea, *цит. раб.*, с.13.(мој превод).

¹⁴*Ибид*, с.139. (мој превод).

¹⁵Cook, Albert Spaulding, *цит. раб.*, Поглавје 11.(мој превод).

што значи митот за едно општество, односно, ако општеството го гледа како бајка или како вистински настан, така и го категоризира.

Во однос на тоа што е мит, Алберт Кук дава и објаснување, осврнувајќи се на постапката на Жак Лакан, која поаѓа од генерализацијата на емоционалниот контекст како комуникациски систем помеѓу психоаналитичкото Јас и Другиот. Од овој ракурс, митот станува само еден „начин“ на справување со односот меѓу симболичното, имагинарното и реалното; тогаш митот станува еден вид машина за метонимија/метафора, со референтна точка во јазикот.¹⁶

Бидејќи, според Кук, митот го има јазикот како референтна точка, тоа би имплицирало дека јазикот и митот се нераскинливо поврзани. Така, преку јазикот, митот ја открива својата тема и успева да се пренесува од генерација на генерација, јазикот што му служи на митот добива симболика, а зборовите што означуваат нешто митско стануваат симболи за одредена култура. Но, освен тоа што јазикот и митот влијаат еден на друг, тие влијаат и на тоа како се идентификуваме со нив.

Алберт Кук вели дека е оставено отворено за наша идентификација помеѓу она што во јазикот е познато како „знаење“ и она што митот го изразува како „моќ“. Се вели дека и знаењето и моќта се одредени атрибути на одреден тип на Бог, кои тешко се пренесуваат заедно преку еротскиот чин, кој главно ја пренесува една од нив, моќта.¹⁷

Од ова разбираме дека митовите како апстрактни творби, можеби, нема да ни овозможат и целосно да го пренесат целото знаење поврзано со почетокот, но ни даваат моќ да замислуваме, да живееме и да ги бараме одговорите што ни се потребни. Таквите описи стануваат алегорични. Генерално гледано, според Алберт Кук, „алегориските апстракции, принципот на антитеза и елементите на митот, стојат во непријатна врска,“¹⁸

Сепак, Кук вели дека самата песна едновременно ја оживува и ја нарушува оваа врска. Јазикот на поезијата има моќ колку што има знаењето. Тоа се должи на фактот што литературата карактеристично наоѓа зборови и во поезијата го наоѓа и ритамот за беззборната состојба на светот на перцепцијата, слична на состојбите предизвикани во племенскиот ритуал. Освен тоа, песните користат фонолошки обрасци различни од обичниот јазик.¹⁹

¹⁶Ибид.

¹⁷Ибид.

¹⁸Ибид.

¹⁹Ибид.

Оттука, знаењето што не може да се пренесе преку митската нарација, ни се пренесува преку јазикот на поезијата, кој има иста тежина како и знаењето. Тоа се постигнува со посебни алатки, како што е ритамот во поезијата, кој отвора нови опсеци и нè доближува до знаењето, кое се обидува да се постигне во племенските ритуали.

Сепак, според Кук, литературата, се разбира, ги трансформира состојбите што можат да бидат предизвикани од племенскиот ритуал, така што личноста што чита или слуша на тој начин не се спојува во племето. Ова одвојување од идентитетот со масивно чувство вклучува критичка состојба низ која поминува, така што и Хесиод во неговата *Теогонија* откако беше изложен на едно ритуално исмејување од страна на музите.²⁰

Така, според Кук, литературата ни помага да го зачуваме нашиот идентитет со омекнување на состојбите што можат да бидат предизвикани од некој племенски ритуал. Како што митовите стануваат дел од книжевноста, тие исто така се организираат и во различни форми во неа.

Нортоп Фрај разликува три типа организација на митовите и архетипските симболи во литературата. Тој вели: „Прво, го имаме раселениот мит, кој општо се занимава со господари и демони и кој има форма на два света на целосна метафорична идентификација, едниот пожелен, а другиот непожелен. Овие светови често се поистоветуваат со егзистенцијалните рајови и пеколите на религиите кои се современи со таа литература. Овие две форми на метафорична организација ги нарекуваме апокалиптични и демонски“.²¹ Всушност, Фрај смета дека митовите за рајот и пеколот стануваат архетипови на литературата: рајот станува архетип (или симбол) за посакуван свет, а пеколот за непожелен свет. Метафорично, таквите митови кои вклучуваат елементи од рајот и од пеколот, во литературата се познати како апокалиптични и демонски митови.

Како втор тип митови, според Фрај, ја среќаваме општата тенденција, која ја нарекуваме „романтична“, тенденција да сугерираме имплицитно митски чудовишта во свет поблиску поврзан со човечкото искуство“.²² Од ова разбираме дека литературата има тенденција да имплицира митски чудовишта во описот на човечкото искуство. Односно, човечкото искуство и митското однесување се тесно поврзани едно со друго во литературата, поради што изгледа дека човечкото искуство потекнува од некакво митско чудовиште.

²⁰ *Ибид.*

²¹ Frye, Northop, *цит. раб.*, с. 193. (мој превод).

²² Frye, Northop, *цит. раб.*, с. 193. (мој превод).

Трето, според Фрај, во книжевноста ја имаме тенденцијата на „реализмот“ да се потенцира содржината и презентацијата пред формата на расказот“. ²³ Од оваа визура, воочливо е дека, како и во реализмот, во организацијата на митовите во литературата ѝ се придава поголемо значење на содржината на митот и на најдобриот начин за прикажување на таа содржина, отколку на формата како и каде ќе биде вклучен даден мит.

Трансферот на митот во поезијата како книжевен жанр

Бидејќи поезијата има моќ најдобро да ја пренесе пораката до читателот со својот јазик и да го пренесе она што само митската нарација сама по себе не може да го пренесе и бидејќи литературата има способност да ни помогне да се отргнеме од племенскиот ритуал и да го зачуваме нашиот идентитет, во наше време многу писатели ја користат моќта на јазикот на поезијата и трансформативната способност на литературата за да го откријат знаењето што го содржи митот и да го вклучат во своите дела. Во овој случај, митот се трансферира на поезијата.

Различни научници даваат свои објаснувања во врска со прашањата за трансферирање на митови. Клучната идеја што ја пренесуваат истражувачите како Алберт Кук и Фрај, е дека митот не се трансферира на поезијата, туку некогаш бил неразделен од поезијата. Всушност, поезијата, јазикот, симболот и митот биле едно во античко време.

Алберт Кук вели дека единствениот поетски чин, во неговата поврзаност меѓу јазикот и митот, може да се гледа или како продолжение, сè додека доменот на митот се евоцира и изразува; или како дисконтинуитет, дотолку што разликата помеѓу исказот и митскиот референт не може да се даде со лексички опис кога тоа вклучува толку сложена евокација. ²⁴

Ова ни овозможува да разбереме дека прашањето за поврзаноста на митот и литературата се гледа од различни перспективи, во зависност од сегментите што ги земаме како основа за анализа. Во тој случај, ако ја анализираме врската помеѓу поетскиот чин, јазикот и митот, таа врска се гледа како континуитет, бидејќи одредени јазични изрази го вклучуваат митскиот домен, но ако го анализираме самиот специфичен јазичен израз од лексички аспект, сфаќаме дека тој не може да ја сумира целата сложеност на митот, па затоа поетскиот чин се гледа повеќе како прекин.

Кук смета дека филозофијата, поезијата, историјата и реализацијата на она што овие различни полиња можат да добијат моќ да кажат, мора

²³Frye, Northrop, *цит. раб.*, с. 193.(мој превод).

²⁴Cook, Albert Spaulding, *цит. раб.*, Поглавје 11.(мој превод).

да започнат со можноста да се направи разлика меѓу нив, да се одвои Хераклит од Пиндар и Херодот од Хомер. А поделбата мораше да се направи со трансфер на власта, а не со губење на власта, моќта беше она што за Грците беше вложено во митот.²⁵ Така, според Кук, митот имал моќ да каже нешто повеќе, да открие повеќе од она што овие полиња можат да откријат за човекот.

Тоа ни овозможува да разбереме зошто поетите и писателите го вклучуваат митот во нивните творби. Преку пренесувањето на митот, поетите на своите стихови им даваат изразна сила и тежина. Јазикот на поезијата, како јазик на високо ниво, пак, открива една сосема друга страна на митот. Впрочем, за овој феномен Алберт Кук вели: „Тоа значи дека јазикот на толку високо ниво овозможува да се допре до корените на митот. Персеј нуди анафорична река од лебдечки апстракции и слики. За сите овие, како и Херакле, Пиндар и Херодот, да успеат да создадат врска со митот и гномиката, како и сите грчки писатели да го преобразат Хомер, потребно е да се создаде посебна лингвистичка верзија. Во литературата се дефинира нова јазична верзија и ја дефинира врската помеѓу јазикот и митот”.²⁶ Всушност, за да има корист од моќта на митот, книжевната творба треба да создаде нова лингвистичка варијанта во случаите кога го вклучува митот во своите пазуви, поврзувајќи се со него.

Така, митот ѝ дава моќ на поезијата, додека јазикот на поезијата му дава на митот лингвистички изрази кои стануваат симболи за дадено општество. Меѓутоа, кога митот се трансферира на поезијата, тој се обидува да ја задржи својата сила, да стекне симболика и да ја зачува дури и кога не се повикуваме на стиховите од дадената песна, исто како што поезијата има тенденција да се одвои од егото на писателот и да создаде свој живот.

Нортоп Фрај докажува дека поезијата има тенденција да се одвои од поетот: „Поетот е одговорен за раѓањето на песната во најневознемирлива состојба, а ако песната е жива, поеднакво е заинтересирана да се ослободи од неа и вика да се ослободи од сите папочни врски и инкубатори на неговото его”.²⁷ Факт за ова е и тоа дека ревизијата е можна, и тоа дека поетот може да направи промени во песната, но не затоа што повеќе му се допаѓаат, туку затоа што се подобри, јасно докажува дека поетот мора да ја роди песната додека таа поминува во неговиот ум.

Во различни епохи на литературата, митот имал различни улоги и функции. Во денешната литература, според Кук, постои обид книжев-

²⁵Ибид.

²⁶Ибид.

²⁷Frye, Northop, *цит. раб.*, с.138. (мој превод).

носта да се врати кон моќта на митот: „Обидот да се врати моќта на митот во софистицираната литература во модерното време, обидот да се објасни митот како рационална структура и обидот да се дефинираат емоционалните и многу комплексните последици, кои, како што се знае, се веќе интуитивно дефинирани во митот”.²⁸ Впрочем, Кук ни укажува дека денешната софистицирана литература се обидува да ја врати моќта на митот објаснувајќи ги митовите како рационални структури и обидувајќи се да ги дефинира емоционалните последици од толку комплексните митски дејства во митот, за кои се знае дека се интуитивно определени.

При трансферирањето на митот во современата поезија се забележуваат повеќе појави, меѓу кои: промена на полот на инспираторот, што води кон ресемантизација на митот или кон демитизација. Според Нортон Фрај, една од промените што поетот има способност да ја направи при создавањето на поезијата е и промената на полот на инспираторот. Така, Фрај вели дека, кога поетот зборува за внатрешната душа што формира песна, тој е подготвен да го напушти традиционалниот повик на женската муза и да го смета само во женственото, или барем како приемчив, како врска со некој бог или крал, без разлика дали е тој Аполон, Дионис, Ерос, Христос или (како во Милтон) Светиот Дух.²⁹

Тоа значи дека ако инспирацијата традиционално доаѓала од музите, односно, изворот на вдохновението имал женски атрибути (музи, ќерки на Мнемозина и Севс), во современата поезија таа може да се пренесе и како атрибут на машка фигура. Вакви промени гледаме и при ресемантизацијата на митовите во современата поезија, во случаите кога авторите опишуваат митски фигури, традиционално познати како машки, со женски карактеристики или обратно. Еден таков пример е ликот на Орфеј во песните на современата израелска поетеса Хава Коен: во нејзината поезија Орфеј го зема името Орфеја, така што во овој случај се менува полот на митската фигура, со што митот за Орфеј се ресемантизира.

Процесот на ресемантизирање на митот не го опфаќа само овој аспект туку и други прашања и концепти. На пример, враќањето кон митовите со цел да се создаде нова реалност и враќањето кон митовите со цел да се збогатат со нови значења во поетскиот текст. Оваа цел на враќање на митот варира од писател до писател, како и од ера до ера.

За ова зборува и истражувачката Виола Исуфај, која во својата книга *Враќањето на митовите (во делото на Кагаре)* (2013), вели дека: „Романтизмот се карактеризира со враќање во грчката митологија - ова беше

²⁸Cook, Albert Spaulding, *цит. раб.*, Поглавје 11. (мој превод).

²⁹Frye, Northrop, *цит. раб.*, с.139. (мој превод).

реинтерпретација, враќање на изворите, до почетоците, до суштините или предлозите. Романтизмот, како чувствителност, беше и психолошко и духовно позиционирање на поединецот пред светот. Турбулентниот презир кон светот ги донесе романтичарите во пазувите на хероите на грчката митологија³⁰. Така, според Исуфај, во романтизмот авторите се вратиле на митовите за да најдат утеха во драмата и во чувствителноста на грчките митови, за разлика од немирниот свет во кој живееле. Всушност, авторите се враќаат на митовите за да создадат нова реалност, реалност во која светот ќе биде повеќе ориентиран кон чувствата, а помалку кон разумот.

За епохата на модернизмот, Исуфај вели дека: „Враќањето кон митот е поврзано со способноста да се преобрази реалноста – што заслужува посебно внимание (...) Светот на нештата се стопа, откако опипливите форми станаа супстанција. Од оваа супстанца што се топи, се појавуваат бескрајните метаморфози на битието и егзистенцијата. Има враќање кон потеклото, кон апокалиптичната состојба на светот, постои тенденција да се влезе во него; времето е циклично и крајот се совпаѓа со почетокот. Враќањето на митот во структурите на книжевните дела, особено во модернизмот, сведочеше токму за тоа”³¹. Во таа смисла, во циклусот романи *Јосиф и нејовиите браќа* на Томас Ман се оживуваат библиските митови, романите *Процес* и *Замок* од Франц Кафка се базирани на митот за Сизиф, *Својогдини самоишја* од Маркес го реактуелизира митот за Ојдип, а и романот *Бура од лисја* од истиот автор – митот за Антигона и нејзиниот брат Полиник³².

Оттука, би можеле да констатираме дека во периодот на модернизмот, митот се ресемантизира за да се докаже дека човечката реалност отсекогаш била иста за човечкото битие, бидејќи времето на нашиот менталитет е циклично, крајот и почетокот се среќаваат и ние секогаш се враќаме на потеклото и на првите мисловни структури, давајќи им нови значења на истите прашања во новите епохи.

Друг важен феномен присутен во современата литература е феноменот на демистификација. За оваа Кук вели дека Херакле ја поставува гномиката против митското; тој ја ползува гномиката за да ја врши работата на митот и на тој начин да претставува чин на демитизација. Кај Пиндар гномиката и митското содејствуваат, додека кај Херодот гномиката, под формата на експериментални максими што тој често ги изведува, не го покрива целото искуство, бидејќи од една страна, упадите на божественото

³⁰ Isufaj, Viola, *Rikthimi i miti (në veprën e Kadaresë)*, Onufri, Tiranë, 2013, с.31. (мој превод).

³¹ *Ибид.*

³² *Ибид.*

да го потисне искуството се тие што ги кодифицираат таквите максими; а од друга страна има и меѓуетнички и временски компликации кои треба *Историјата* да ги прикаже.³³ Чинот на демитизација се случува кога пред митот писателите ја поставуваат гномиката за да го избледат божествеността на митот и да свртат внимание на меѓуетничките и временските импликации на митот.

За темата на демистификацијата, Елијаде зборува во својата книга *Мити и реалности*. Почетокот на демистификацијата на грчката и браманската религија тој го гледа во ширењето на филозофската мисла и во учењето на Сократ и Платон. Во тоа време се верувало дека до вистината и до потеклото може да се дојде преку напрегање на мислата и дека настаните раскажани во митовите не се свети приказни, бидејќи суштинското не требало да се бараат во историјата на боговите, туку во „исконската држава“. Сократ и Платон, како што вели Елијаде, се обиделе да ја надминат митологијата како „божествена историја“ и да дојдат до исконскиот извор од кој извира вистината за да ја идентификуваат мајката на Битието.

Но, и покрај сето тоа, вели Елијаде, не можеме да кажеме дека митската мисла исчезнала. Како што ќе видиме, таа успеала да преживее, иако радикално изменета (да не речам, целосно маскирана).³⁴ Така, во литературата и во поезијата може да биде присутен обидот да се одвојат некои појави, истории и симболи од митските траги и обидот да се испразни значењето на митот, за одредени цели. Но, ниту поезијата, ниту кој било друг литературен жанр не може да се одвои од моќта на митот, што успева да се пренесе дури и ако се менува и трансформира од генерација на генерација.

Заклучоци

Од анализата на согледбите на Фрај, Кук, Елијаде и Исуфај доаѓаме до заклучни согледби:

- 1) Митот наоѓа различни форми за да се трансферира и да најде место во поезијата.
- 2) Вклучувањето на митот во поезијата било важно за авторите во различни епохи
- 3) Мотивите за вклучување на митот во поезијата се менувале од период во период.
- 4) Иако мотивот на романтичарите и современите автори да го трансферират митот на нивните песни, можеби, бил различен, целта, сепак, била иста: заедно со митот да се трансферира и моќта што го карактеризира.
- 5) Затоа што трансферот на митот значи, пред сè, трансфер на моќта на

³³Cook, Albert Spaulding, *цит. раб.*, Поглавје 11. (мој превод).

³⁴Elliade, Mircea, *цит. раб.*, с. (мој превод).

сознанието. Знаењето што се пренесува преку поетскиот јазик и моќта што го карактеризира митот, успеваат да откријат нова реалност за човекот. Тие се обидуваат да го доближат човекот до одговорот на прашањето што отсекогаш го мачело: Кое е „потеклото на сè” и каде е почетната точка на сè што постои?

Библиографија:

- Cook, Albert Spaulding (1980) *Myth and Language*, Indiana University Press, Bloomington,. <https://doi.org/10.2979/MythandLanguage>.
 Frye, Northrop (1990) *Anatomia e kritikës*, Rilindja, Prishtinë.
 Elliade, Mircea (2019) *Miti dhe realiteti*, Pika pa sipërfaqe, Tiranë.
 Isufaj, Viola (2013) “Rikthimi i miti (në veprën e Kadaresë)”, Onufri, Tiranë.

Kaltrina Sadiki

THE TRANSFER OF THE MYTH IN POETRY AS A LITERARY GENRE

Abstract

Myth intrigued researches for ages. Finding its meaning in different periods was challenging so it is today. Our research will tend to add more knowledge on the endless field of discovering the main characteristics of myth and the genre where it transfers. In this case the poetry.

This paper will give explanations about the nature of myth and nature of poetry. About the characteristics of each and about the main changes that happen when a myth is transferred into a poetry. There will be explained the main tendencies noticed when myths are transferred into contemporary poetry especially, such as resemantization, demystification and the tendency of changing the gender of the inspirator.

Keywords: transfer of myth, resemantization, demystification, contemporary poetry

Клучни зборови: трансфер на митот, ресемантизација, демистификација, современа поезија

УДК 821.111-31.09

Јусуф Санберк

**МЕТАФИКЦИЈА И НАРАЦИЈА ВО РОМАНОТ
ИСКУПУВАЊЕ НА ИАН МЕКЈУАН**

Несомнено е дека спецификите на метафикцијата и нарацијата во *Искупување* (2001) од Иан Мекјуан, придонесуваат за репутацијата на овој роман како еден од стожерните постмодернистички прозни дела на дваесет и првиот век. Поделбата на поглавјата во романот, иако навидум конвенционална, го принудува читателот да ги забележува ненадејните промени во дејството и да се навраќа на веќе прочитаното. На крајот испаѓа дека Брајони е раскажувачот и во првите три дела од романот. Ова согледување го принудува читателот да ја преиспита својата доверба во вистинитоста на раскажаната приказна. Постои вкрстување меѓу темите за потенцијалната деструктивна моќ на книжевната имагинација, од една страна и уметноста на романот, од друга, теми што се поврзани со процесот на пишување, впишан во саморефлексивноста на наративот. Откако ќе го прочита целиот роман, читателот верува дека е напишан од успешната романсиерка Брајони на крајот од нејзината кариера. Романот му наметнува на читателот внимателно да го бележи развојот и променливите особини на ликовите, со фокус на хероината Брајони. Освен тоа, влијанието на настаните и ситуациите врз свеста на ликовите, отсликано во нарацијата преку гледната точка на соодветниот лик, е важна преокупација во овој роман. *Искупување* опфаќа огромен период од 64 години, почнувајќи со предвоената атмосфера, продолжувајќи со почетокот на Втората светска војна и завршувајќи со зрелите години на Брајони, кога таа е во осмата деценија од својот живот. Големите случувања како војната, според писателите Кафка, Вулф и Џојс, имаат огромно влијание врз индивидуалната психологија. Ова поглавје има за цел да даде концизна анализа на важноста на метафикцијата и нарацијата во романот *Искупување*

преку конкретни примери од текстот врз кои се применети алатки од книжевната теорија на Патриша Во и Жерар Женет соодветно.

Доколку ја дефинираме метафикцијата како постмодернистичка форма на фикција што го нагласува и укажува на самиот процес на создавање книжевност, тогаш неизбежно е да се спомене овој елемент како клучен во романот на Мекјуан. Вообичаено, метафикцискиот елемент се користи во постмодернистичката проза, со цел да се сврти вниманието на читателот кон самиот статус на книжевното дело како фикција, како и кон мисловниот процес на писателот при носење одлука за текот на романот. Патриша Во ја дефинира метафикцијата како „фиктивно пишување кое самосвесно и систематски го привлекува вниманието кон својот статус како артефакт со цел да поставува прашања за односот меѓу фикцијата и реалноста“ (Во, 1984). Во *Искујување*, каде што има елементи на класичен реалистичен роман, метафикцијата дава ново гледиште за толкување на романот. Она што го прави романот *Искујување* различен од романите на реализмот е наративната техника што создава постмодернистички пресврт на крајот од делото, уривајќи ја илузијата на реализам. Читателот е известен за конструкцијата на наративот, како и за мисловниот процес на авторот додека го создавал книжевното дело. Брајони е претставена како писателка во почетокот на романот пред да се зборува за нејзините лични особини. Таа постојано стреми да се усовршува како авторка, а во меѓувреме, преку мислите на Брајони, читателот се запознава со потешкотиите со кои се соочува авторот во процесот на создавање книжевно дело. Покрај тоа, постои вкрстување помеѓу темите за потенцијалната опасност од писателската имагинација и уметноста на романот, бидејќи и двете теми се поврзани со процесот на пишување што е впишан во саморефлексивноста на наративот. Од самиот почеток на романот има навестувања за тоа кој го напишал романот, но дури на крајот јасно се посочува идентитетот на раскажувачот. Така, метафикцискиот наратив е препознатлив и преку постмодернистичкиот пресврт во епилогот, каде што јасно се разоткрива и посочува Брајони како автор и на претходните три дела на романот. Според тоа, метафикцијата во овој роман се користи како начин да се раскаже приказната на хероината, која се обидува да се искупи за грешката што ја направила во детството. Патот кон искупувањето на хероината продолжува во последниот дел со употреба на метанаративот во епилогот. Во овој дел Брајони ја презема улогата на имплицираниот автор на романот, информирајќи го читателот за вистината дека Роби Тарнер и сестра ѝ Сесилија Талис загинале во Втората светска војна. Така, испаѓа дека среќниот завршеток на романот е само плод на нејзината писателска

имагинација. Брајони одново и одново пишува нова верзија на приказната, секогаш имајќи го на ум среќниот завршеток којшто ѝ е потребен за да го постигне своето искупување. Таа размислува за начинот на кој ја напишала својата приказна и за одлуките кои ги донела во процесот на пишувањето и претставувањето на своето дело. Во последните страници од романот, Брајони го информира читателот за нејзиниот мисловен процес во однос на потенцијалниот крај и измените на одредени настани, со објаснување дека читателот не би бил исполнет и задоволен доколку во романот отсуствува среќниот завршеток. Таа, всушност, верува дека сè додека е крајот среќен, погрешното претставување на ликовите пред крајот нема да биде штетно за публиката: „Сè додека има и една останата копија, осамен ракопис од мојата последна верзија, сè до тогаш љубовта помеѓу мојата непретскажлива сестра и нејзиниот... принц ќе продолжи да живее.” (Мекјуан, 2001: 371) На овој начин, писателката Брајони создава заплет чијашто цел е таа да се искупи за грешките на својата писателска имагинација во детството. На крајот Брајони напоменува дека, иако ја променила приказната со цел Сесилија и Роби повторно да бидат заедно, тоа не го направила за да ѝ простат, оти тоа би било невозможно бидејќи обајцата се мртви. Оваа саморефлексија ги нагласува идеите и одлуките низ кои авторот поминува за да го заврши романот.

Дејвид К. О’Хара во своето дело „Briony’s Being-For: Metafictional Narrative Ethics in Atonement“ дава уште едно метафикциско гледиште на овој роман, образложувајќи ја сложеноста на односот помеѓу читателот и авторот, како и помеѓу текстот и светот. Односот на Брајони со другите во романот, како и нејзината перцепција на светот се очигледни на почетокот на романот, каде што Брајони ја подготвува драмата:

Заштитена, живеејќи го својот пријатен живот, таа никогаш претходно не се соочила со никого. Сега увиде дека тоа е како нуркање во базен на почетокот на јуни; едноставно мораше да се натера тоа да го направи. (Мекјуан, 2001: 15)

Би можело да се заклучи дека потребата на Брајони да изведе претстава пред нејзиното семејство е поттикната од желбата да ја наметне својата моќ врз другите. Критичарот О’Хара тврди дека сцената укажува на склоноста на Брајони да ги користи животот и уметноста како стратегија за справување со другоста (О’Хара, 2011:76-77). Сцената каде што младата Брајони подготвува претстава за своето семејство, ја истакнува нејзината потреба да ги контролира другите. Метафикцискиот елемент каде што Брајони презема контрола врз текстот и го раскажува од свој специфичен агол, ја навестува нејзината потреба да се искупи за штетата

што ја предизвикала како дете. Во првиот дел читателот може да забележи дека Брајони се прикажува себеси како тинејџерка која ги толкува настаните врз основа на тоа што го прочитала претходно, како и врз основа на нејзината бујна писателска имагинација од најрана возраст. Показател за ова би било нејзиното погрешно толкување на сцената помеѓу Сесилија и Роби кај фонтаната, каде што 13-годишната хероина се повикува на нејзините сопствени наративни шеми за да ја протолкува нивната интеракција. Меѓутоа, набргу потоа, таа открива дека нејзината имагинативна способност да наметне позната приказна на некој настан, всушност, не успева. Таа веќе не може да толкува, туку само гледа како нејзината сестра се соблекува и скока во фонтаната. О’Хара тврди дека ова е моментот кога Брајони разбира дека, наместо да биде низа од бајки, животот ги надминува однапред смислените идеи за тоа како треба да изгледа реалниот свет.

Во целина, неконвенционалниот наративен пристап и наративните техники, како и метафикциската компонента се поставуваат како централни елементи на суштината на овој роман. Гледната точка на ликовите во романот неминовно ја обликува нивната реалност. Презентирајќи различни гледни точки и перспективи преку кои се обидува да ја прикаже реалноста во романот, Мекјуан го става читателот на искушение. Индивидуалната перцепција на секој лик, кој е под влијание на сопствената пристрасност, претпоставки, предрасуди или незрелост, ја создава неговата реалност. Така реалноста се мултиплицира преку недоверливото раскажување на ликовите кои истиот настан го интерпретираат различно од сопствена гледна точка.

Клучниот елемент на метафикцијата е нераскинливо поврзан со уникатната наративна техника што Мекјуан ја применува во романот. Тој користи недоверлив раскажувач, наизменично раздвојувајќи ги и слевајќи ги раскажувачот, ликот и авторот. Постојат неколку причини поради кои Брајони може да се смета за недоверлив раскажувач. Прво, префрлувајќи ја вината врз невиниот Роби Тарнер, Брајони создава сомнеж кај читателите кои се прашуваат дали може да му веруваат на 13-годишното девојче со бујна писателска имагинација. Второ, на крајот од романот се открива дека Брајони, раскажувачот во сите четири дела, е старица која боледува од деменција, што значи дека таа, веројатно, не може правилно да се сети на вистинските настани. Трето, таа ја пишува оваа приказна во текот на целиот свој живот: „Најраната верзија [е напишана во] јануари 1940 година, а најновата во март 1999 година, а помеѓу нив, има половина дузина различни верзии“ (Мекјуан, 2001). Авторот ја прикажува Брајони како писателка што ја создава својата алтернативна реалност и

ја користи сопствената моќ за пишување со цел да ги убеди читателите во вистинитоста на својата приказна. Таа постојано ја менува вистинската приказна за да ги постигне своите креативни и психолошки цели, меѓу другото, претворајќи ја и во чин на искупување како што сугерира насловот на романот. Во најголем дел, Брајони раскажува во трето лице единина. Само во епилогот на крајот, таа му се обраќа на читателот во прво лице. Низ повеќето поглавја, од првите па до последното поглавје, читателот може да го забележи процесот на развојот и созревањето на хероината раскажувач. Неизвесноста, недостатокот на самоверба како и несмасноста од раните животни фази се заменуваат со мирен, духовит и сигурен раскажувачки тон кон крајот на романот. Во првиот дел од романот е прикажано „злосторството“ од гледна точка на младата Брајони. Фокален лик во вториот дел е Роби Тарнер, од чијашто гледна точка се прикажани неговите трауматични искуства, бруталноста и страшните сцени од Втората светска војна. Во третиот дел, додека работи во болница, Брајони прифаќа дека е виновна и одговорна за уништените животи на сестра ѝ Сесилија и на Роби и одлучува да се искупи за вината на својата писателска имагинација, пишувајќи фикција. Таа во последниот дел го известува читателот за судбината на Роби и Сесилија и имплицира дека третиот дел, каде што се тие повторно заедно, е, всушност, измислен. Начинот на кој приказната е раскажана создава дилема кај читателот, кој се двоуми меѓу реалноста и фикцијата, односно, читателот е принуден да оцени што од прикажаното од раскажувачот е вистинито, а што не. Раскажувајќи ја одново и одново приказната, Брајони ја реконструира реалноста со цел да се искупи за стореното злосторство и да се помири со самата себе. Карам Нејлбур укажува на тоа дека пишувањето и способноста да се замислат фиктивните мисли, перцепции, дејства на луѓето, па дури и влијанието на надворешни настани и ситуации врз начинот на нивното размислување, му овозможуваат на ликот, раскажувачот, авторот, во овој случај Брајони, да ги обнови настаните преку нивно прераспоредување и повторно да ја изгради преку својата имагинација мисловно прекинатата врска. Со други зборови, постојаната заемна мисла еден за друг меѓу Сесилија и Роби е претставена како централен копнеж во романот и тоа е успешно пренесено преку нарацијата (Нејлбур, 2017). Сепак, внимателниот читател прилично рано во романот може да ја насети несигурноста и недоверливоста на Брајони како раскажувач. Нејзиното незрело толкување на случувањата како 13-годишно девојче предизвикува нарушување на врската помеѓу нејзината сестра и Роби. Конкретно, толкувањето на Брајони на случката меѓу Сесилија и Роби кај фонтаната, може да се прикаже со примена на

фокализација, наративна алатка на Жерар Женет. Гледната точка на Брајони јасно ги изложува мислите и емоциите на хероината во однос на врската на Сесилија со Роби. Сцената кај фонтаната му е прикажана на читателот во две последователни поглавја. Најпрво, Сесилија влегува во водата за да ги собере скршените парчиња од вазната откако таа и Роби случајно успеваат да скршат дел од неа. Во следното поглавје читателот е воден од гледиштето и дилемата на Брајони. Имено, таа не може да се одлучи што навистина се случило и се двоуми дали тој, можеби, ѝ предложил брак или строго наредил да се соблече и да влезе во фонтаната. Следствено, доколку за дополнителен пример се земе сцената во библиотеката, каде што што интимниот дискурс на Сесилија и Роби е прекинат од Брајони, различната перцепција врз основа на гледиштето на секој од ликовите ќе стане очигледна. Брајони во овој момент како дете го прекинува она што мисли дека е сексуален напад на Роби врз нејзината сестра и ужасна сцена во целина. Нејзиното толкување на она што го гледа се заснова на шокот што го доживува како сведок на интимниот момент меѓу сестра ѝ и Роби:

Таа го прекина нападот, тепачката рака в рака... Левата рака ѝ беше зад вратот, се држеше за коса, а со десната ја држеше подлактицата која ѝ беше подигната во знак на протест или самоодбрана. Изгледаше толку огромен и див, а Сесилија со нејзините голи рамења и тенки раце толку изнемоштена... (Мекјуан, 2001:77)

Сцената повторно се прераскажува, но овој пат читателот може целосно да ја разбере вистинската природа на нивниот однос во библиотеката и да заклучи дека гледиштето на Брајони е преувеличено: „нивното минато беше заборавено... Тие беа надвор од сегашноста, надвор од времето, без спомени и без иднина. Немаше ништо друго освен исчезнувачка сензација, возбуда...” (Мекјуан, 2001:77) Откако недоверливоста на Брајони како раскажувач е препознаена од страна на читателот, сцената меѓу Роби и Сесилија изгледа спонтана и природна. Толкувањето на читателот на понатамошниот тек на романот ја зема предвид несигурноста и незрелоста на раскажувачот што ни ја пренесува приказната преку гледната точка на 13-годишната Брајони. Според тоа, овие примери се совпаѓаат со она што Женет го нарекува внатрешна фокализација, каде што раскажувањето е прикажано низ гледна точка на определен лик, во овој случај се работи за гледната точка 13-годишната Брајони. Префрлајќи ја гледната точка од еден лик на друг, Мекјуан вешто го менува очекувањето на читателот со тоа што ја развива приказната на повисоко ниво со разумен заплет, истовремено потенцирајќи ја недоверливоста на раскажувањето. Понатаму,

промените во наративната перспектива се забележливи и во вториот дел, каде што раскажувањето продолжува од гледната точка на Роби, кој се наоѓа во Данкирк, на почетокот на Втората светска војна. Неговата гледна точка ја изложува бруталноста на војната, лојалноста на љубовта и болката на разделбата. Истите теми се повторуваат и во третиот дел, во којшто раскажувањето се одвива од гледна точка на 19-годишната Брајони, која во оваа фаза од својот живот е болничарка во Лондон. Во овој дел гледната точка на Брајони станува доминантен агол и читателите се соживуваат со Брајони која чувствува вина за злосторството на нејзината писателска имагинација во детството. Тоа е моментот кога таа зачекорува на патот кон своето искупување, по кој ќе оди речиси шест децении. Мекјуан користи трето лице, раскажувајќи ја приказната на искупувањето од првиот до третиот дел, при што наративот, генерално, изгледа реално и автентично.

Во последниот дел раскажувањето ненадејно го менува лицето, односно, се одвива во прво лице еднина, со што авторот Мекјуан ја поништува приказната раскажана претходно. Целата приказна се заснова на сеќавањето на остарената Брајони, кое е недоволно доверливо, бидејќи таа страда од деменција и постепено го губи сеќавањето. Така, напуштајќи ја традиционалната гледна точка на трето лице еднина, Мекјуан го усвојува постмодерниот самосвесен раскажувач, односно приказната ја раскажува во прво лице еднина, принудувајќи го читателот да ја преиспита приказната и да ја доведе во прашање врската помеѓу фикцијата и реалноста. Мекјуан користи различна наративна перспектива, при што наративниот глас се усогласува со гледната точка. Раскажувачот во трето лице еднина создава илузија на објективен опис. Промените на гледиштето му овозможуваат на читателот да го види настанот од различни аспекти и да се подготви за финалниот пресврт, којшто се навестува и во првите три дела. Наративот во прво лице еднина му овозможува пристап на читателот до внатрешниот свет на ликот и ја открива природата на фикцијата. Така, низ очите на различни ликови, жртвите и виновниците, се прикажува темата на имагинацијата и метафикцијата во романот.

Наративните алатки на Жерар Женет што се применети во анализата на романот, ги изложуваат нарушувања на линеарното раскажување во делото. Во однос на редоследот на настаните и времето, потребни се речиси седум децении за да се заврши целата приказна, доколку таа воопшто завршува. Првиот дел од романот, што зафаќа речиси половина од книгата, се случува и завршува во жештината на еден летен ден во куќата на семејството Талис во 1935 година. Не би било погрешно да се утврди дека првиот дел од романот е приказна што се случила во еден

ден, којашто сама по себе може да се прочита како комплетен роман. Вториот дел од романот се одвива пет години подоцна, во 1940 година во Франција, за време на евакуацијата на британските трупи во Данкирк. Во исто време, но на различно тло, односно во Англија, се случува третиот дел од романот. Иако дејството се одвива на две различни места во вториот и третиот дел, овие две поглавја споделуваат слична тема поврзана со речиси истиот момент од војната и на тој начин формираат паралелна структура. Во однос на наративната перспектива, првиот дел од романот е раскажан од повеќе гледни точки, создавајќи атмосфера на неизвесност и недофатливост. Иако идентитетот на раскажувачот, кој раскажува во трето лице еднина, е непознат во првиот дел од романот, забележливо е дека гледната точка се менува, префрлувајќи се од Брајони на Сесилија, Лола и други ликови. Со тоа, писателот не само што му овозможува на читателот лесен пристап до ликот и самиот настан, туку и го засилува чувството на двосмисленост и неизвесност. Читателите го слушаат наративниот глас од гледна точка на различни ликови, како што се младите Брајони, Роби и Сесилија. Меѓутоа, сите верзии конечно се исцрпени кога ја препознаваме големата реконструкција на приказната, направена од зрелата писателка Брајони. Во романот за искупувањето на Брајони, таа не е само писателката на делото, туку истовремено е и протагонист и раскажувач.

Разоткривањето на зрелата Брајони како раскажувач и автор на целиот роман, којшто таа го пишува во обид да постигне искупување за злосторството на нејзината писателска имагинација во детството, ја потврдува недоверливоста на раскажувањето. Во последниот дел од книгата, кој е раскажан во прво лице еднина, седумдесет и седум-годишната писателка признава дека се обврзала да ги отстрани незгодните вистини и непријатните факти од својата приказна. Таа се воздржува да им каже на своите читатели за смртта на љубовниците, претпоставувајќи дека нејзината читателска публика ќе сака да нема никаква врска со една таква трагедија. Наративната имагинација на зрелата писателка Брајони на крајот од романот му ја презентира на читателот зголемената свест и стекнатата зрелост на хероината. Постепеното оддалечување од нејзиниот егоцентричен светоглед може да се интерпретира како предуслов за нејзиниот раст како уметник. Читателот станува свесен дека, како што се развива романот и како што продолжува дејството, така Брајони сè повеќе и повеќе се оддалечува и станува објективен набљудувач кој не се меша во случувањата и не прави погрешни толкувања додека ја раскажува приказната.

Недоразбирањето и погрешната перцепција на ситуацијата од страна на Брајони иницира низа настани што го трасираат текот на романот. Другите ликови, исто така, доаѓаат до погрешни заклучоци со своите одлуки кои влијаат на случувањата. Менувајќи ја гледната точка, Мекјуан ја прикажува клучната улога на нарацијата во приказната што ја создава илузијата за реалност кај читателот. Од друга страна, метафикцискиот елемент е најевидентен на крајот на романот, каде што се претставуваат клучни информации поврзани со дејството. Во текот на романот, читателот има можност да биде сведок на тоа како ги носи Брајони своите авторски одлуки и ја прикажува реалноста на животите на ликовите. Во последниот дел зрелата Брајони забележува: „Ги сакам овие мали нешта, овој пристап чијашто цел е веродостојноста, корекцијата на деталите коишто кумулативно даваат такво задоволство.“ (Мекјуан 2001:359).

На крајот на романот Брајони се покажува како автор на целата приказна, при што читателот е свесен за неверодостојните информации што биле презентирани преку раскажувањето. Така, метафикциските елементи се имплементирани за да се разбере конструираната природа на наративот. Мекјуан преку Брајони ја илустрира моќта што може да ја има фикцијата, но тој, исто така, покажува дека фикцијата е основата за нејзиниот наратив, слично како неговата сопствена почетна точка при пишувањето на романот. Со примена на наративните алатки на Женет во анализата на наративните и метафикциски карактеристики на романот, се разоткрива ефектот на шокантниот постмодернистички пресврт на крајот. Конструирајќи и етаблирајќи го својот роман како постмодернистичко дело, Мекјуан успева да создаде илузија на реалност, истовремено предупредувајќи го читателот да внимава на манипулативната моќ на писателот и раскажувачот. Читателот може да дојде до сознание дека фикцијата е, всушност, основата на раскажувањето на Брајони. Во целина, метафикциските елементи се имплементирани на начин на кој се нагласува моќта на фикцијата.

Библиографија:

- Cochran, Angus R.B. 1996. "Ian McEwan." *British Writers: Supplement IV*, edited by George Stade and Carol Howard 398-408. New York.
- Ellam, Julie. 2009, *Ian McEwan's Atonement*. London: Continuum.
- Genette, Gerard. 1980. *Narative Discourse: An Essay in Method*. New York: Cornell University Press.
- Jie Han, Pei Wang. 2015. "The Experimental Techniques in Ian McEwan's Atonement." *Open Journal of Social Sciences*. p. 164-165.

- McEwan, Ian. 2001. *Atonement*. London: Jonathan Cape.
- Nayebpour, Karam. 2017. *Mind Presentation in Ian McEwan's Fiction*. Stuttgart: Ibidem Verlag,
- O'Hara, David K. 2011. "Briony's Being-For: Metafictional Narrative Ethics in Ian McEwan's *Atonement*." *Critique: Studies in Contemporary Fiction*. p. 74-100. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00111610903380154>.
- Waugh, Patricia. *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. London: Methuen, 1995.

Jusuf Sanberk

**METAFICTION AND NARRATIVE IN THE NOVEL
REDEMPTION BY IAN McEWAN**

Abstract

This chapter analyzes the key elements of metafiction and narration that make the novel *Atonement* one of the pivotal works of the English postmodernist prose. Metafiction with its most significant properties, which directly deals with the relationship between the reader and the text, is one of the main points in this chapter. As a postmodernist tool, metafiction helps the reader to be warned about the unreliability of the narrator in the novel who often merges with the author. Patricia Waugh's definition of metafiction is also relevant to this chapter as it highlights both the possible consequences of critical interpretation and literary imagination on the characters as well as on the reader's perception of the fictional and the real. The implications of time disruptions, the leaps forward in time and the flashbacks in the novel, are among the key points discussed in this chapter. Gérard Genette's narrative tools are used to show Bryony's thought process in her young and mature age of life in a more precise manner. The narrative techniques are used to set the atmosphere and provide a thorough overview of the work. The novel, in which the process of novel-writing is highlighted, obliges the reader to decide whether or not to believe the narrator about what is true and what is not in the text itself. McEwan draws the reader in the story that he tells, at the same time reminding them repeatedly that his novel is fiction. The development of Bryony's character, through the use of different points of view, the specific organization of the structure, as well as the multiple levels of meaning in the novel, showcase McEwan's skill as a writer and make this work an exceptional example of a postmodern metafictional narrative.

Keywords: metafiction, fiction, reality, narration, point of view

Клучни зборови: метафикција, фикција, реалност, наратија, гледна точка

Виљдане Сељмани

ВЛИЈАНИЕТО НА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК ВРЗ ИЗУЧУВАЊЕТО НА АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК КАЈ МАКЕДОНСКИТЕ ИЗУЧУВАЧИ

Во последната деценија има зголемен интерес за проучување на влијанието на претходно научените лингвистички системи на усвојувањето трет јазик. Досега се третирани неколку фактори што се сметаат како ограничувачки тип на пренос во целниот (трет) јазик, како што се:

- редоследот на стекнување;
- (психо)типологијата;
- неодамнешната употреба;
- владеењето на целниот јазик и на сите претходно стекнати јазици;
- должината на престојот и изложеноста на целната јазична средина (De Angelis 2007: 118).

Лингвистите кои се занимаваат со оваа проблематика даваат неколку предлози за објаснување на тоа кој од претходните јазици ќе ја преземе водечката улога во стекнувањето на третиот јазик. Едни му доделуваат привилегиран статус на еден од постојните јазични системи (на пр., преносот на сценариото од првиот јазик, Hermas 2014a, 2014b, факторот на статусот на вториот јазик, Bardel and Falk 2007, 2012). Други сметаат дека и првиот и вториот јазик можно е да играат улога во стекнувањето на третиот јазик (the Cumulative Enhancement Model, Flynn et al. 2004: the Typological Primacy Model, Rothman 2010, 2011, 2013, 2015: Rothman and Cabrelli Amaro 2010).

Во нашиов случај се преклопуваат три јазика, македонскиот јазик е прв јазик, англискиот јазик е втор, а албанскиот јазик се изучува како трет хронолошки јазик.

македонски јазик (1 J) ↔ англиски јазик (2 J) ↔ албански јазик (2 J)

Цел на истражувањето е да се фокусираме на тоа како вториот изучуван јазик влијае на изучувањето на третиот јазик. Односно, се фокусиравме на тоа да провериме дали јазичниот систем на вториот јазик влијае врз

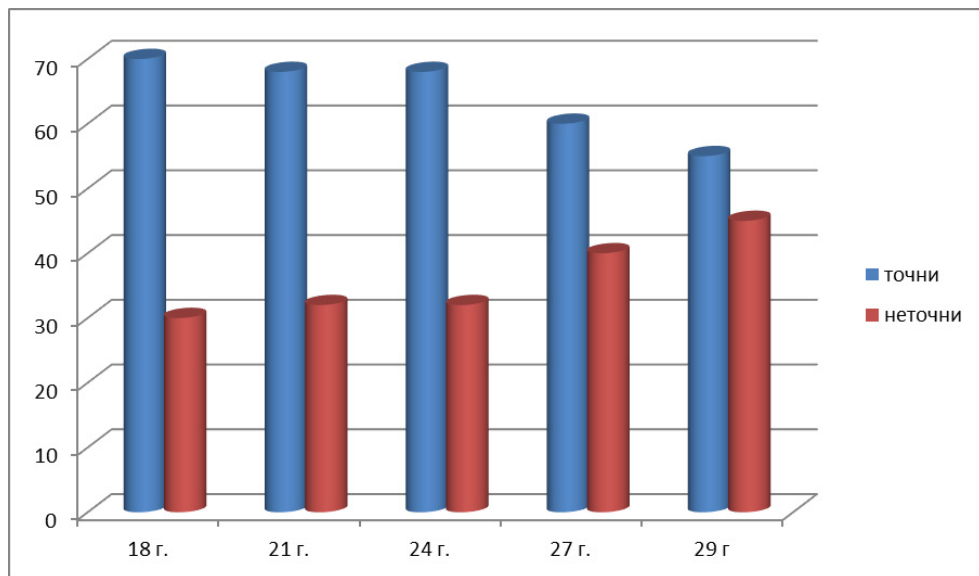
совладувањето на третиот јазичен систем (во нашиот случај една јазична структура). Притоа, се анализираа и сите вонјазични фактори кои можат да влијаат врз стекнувањето на третиот јазик, како што се: возраста, престојот во една државата кај што е официјален вториот јазик, угледот на вториот јазик итн.

Испитаниците се возрасни луѓе чиј мајчин јазик е македонскиот, и според нивните изјави и спроведениот тест по англиски јазик, утврдивме дека кај нив втор странски јазик е англискиот. Според различните истражувања, врз изучувањето трет јазик влијаат и првиот јазик и вториот јазик. Од нашите податоци забележавме дека тие испитаници што покажаа подобри резултати на тестот по англиски јазик, покажаа подобри резултати и на првиот посттест и, воедно, добиените знаења ги зачувале и во одложениот посттест, и кај нив утврдивме дека оваа јазична структура е усвоена.

Се поставува прашањето: каде се забележува улогата на англискиот јазик врз изучувањето на албанскиот јазик?

Некои знаци што покажуваат дека англискиот јазик, можеби, влијае врз изучувањето на една одредена јазична структура во албанскиот јазик, во нашиов случај формата за трето лице сегашно време, се и вонјазичните фактори, како што е возраста и престојот во земја каде што англискиот јазик е официјален.

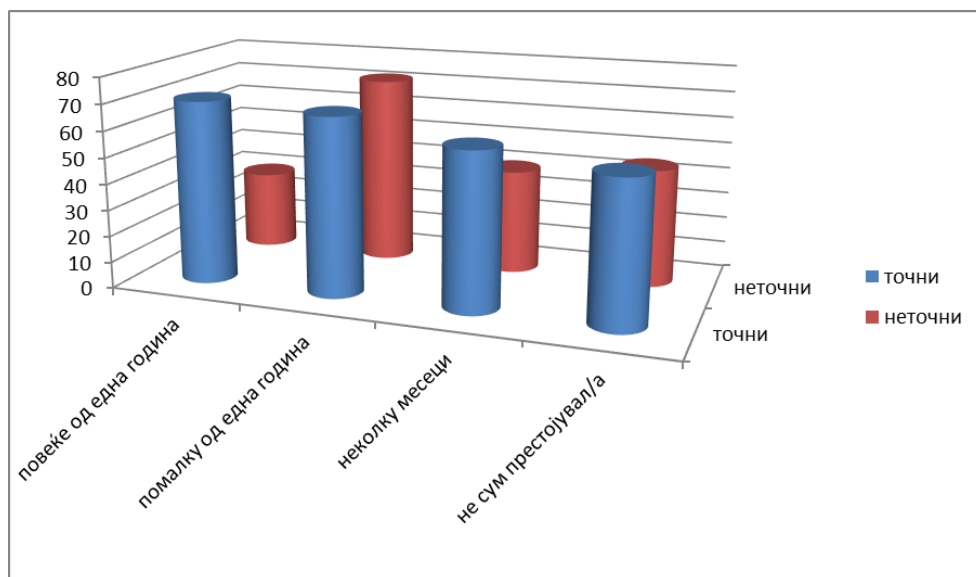
Во спроведениот експеримент целна група ни беше експерименталната група и со таа група ние ги анализиравме овие вонјазични фактори и, според добиените податоци, дојдовме до следниве резултати:

Табела 1 – возраст на испитаниците

Табелата покажува очекувани резултати. Помладите испитаници полесно ја усвоија структурата за трето лице еднина на албанскиот јазик. Тука се претпоставува дека дејствуваат следниве фактори: практикувањето на учење, флексибилноста на младите за побрзо учење итн.

Но, исто така, и престојот во држава каде што вториот јазик е официјален игра важна улога во совладувањето на некој трет јазик. Според изјавите на испитаниците, ги добивме следниве податоци:

Табела 2 – престојување во странство

Освен вонјазичните фактори врз изучувањето на еден јазик (трет јазик), влијаат веќе совладаните јазични системи (било да е тоа мајчиниот јазичен систем или странскиот јазичен систем). Ние се фокусиравме на тоа како совладуваниот странски јазичен систем како втор јазик влијае врз изучувањето на третиот јазичен систем. Во нашиот случај се обидовме да направиме една анализа на проверка како влијае англискиот јазик врз изучувањето на една јазична структура на албанскиот јазик.

Делумното успешно совладување на таа јазична структура (трето лице еднина/множина на глаголите) се покажа поради овие фактори:

- Сличната морфолошка поделба на глаголите во англискиот и албанскиот јазик. Во англискиот јазик според морфолошката класификација глаголите се делат на *прости*, *деривирани (изведени)*, *сложени* и *фразални глаголи*.

- 1. Простите глаголи (Simple verbs)** се составени само од основната морфема: *take, read, go* и др.

2. **Деривираниите глаголи** (Derived verbs) се составени од основната морфема и една или повеќе глаголски афикси: *-ise, -(i)fy, -en, -ate*, како во: *criticise, purify, enlarge, activate* и др.
3. **Сложените глаголи** (Compound verbs) се составени од најмалку две основи: *undertake, overtake, blackmail* и др.
4. **Фразалните глаголи** (Phrasal verbs) се составени од основата и од партикула: *come in, look out, bring up, give in* и др.

Во албанскиот јазик според морфолошката класификација глаголите, исто така, се делат на *јросити, деривирани (изведени), сложени и префиксно-суфиксни глаголи*.

1. **Прости глаголи** (folje të parme) не се составени од други зборови: *la-j, ble-j, mëso-j, thye-j, hap, mbyll, shëtit* и др.
2. **Деривирани глаголи** (folje të prejardhura) се составени, главно, од именки, од самите глаголи, но и од придавки. (Агалиу и други, 2002). На пр. *pun-o-j, vul-os, uj-it, për-hap, sh-qep, z-bukur-o-j* и др.
3. **Сложени глаголи** (folje të përbëra) се во мал број во албанскиот јазик. Главно тие се составени од прилог и глагол: *mirëkuptoj, mirëmbaj, mirëpres, keqkuptoj, keqtrajtoj, keqpërdor, buzëqesh, duartrokas, udhëheq* и др.
4. **Префиксно-суфиксни глаголи** (folje të përngjitura) се составени од сврзување на една фраза: *përballoj < për ballë, përvetësoj < për vete, mësyj < më sy vërej < vë re, bëzaj < bëj za* и др.

Сличноста на поделбата на глаголите во двата јазика влијае тие лесно да се препознаваат.

Англиските и албански сегашни времиња се еднакви според начинот на формирање.

Present Simple / Кога е tashme:

Сегашното време во албанскиот јазик се обврзува на синтетичен начин со употреба на суфикси. На пр.:

No one here calls me soldier. = Askush këtu s'më thërret ushtar.

Овој факт им овозможува на изучувачите полесно да дојдат до соодветната форма на еден глагол. Инаку, станува збор за различни суфикси, но, сепак, потпирајќи се на граматичките правила во англискиот јазик, може да се дојде до полесно препознавање на глаголите.

Иако е постигнат прогрес во препознавање на третото лице на глаголите од преттестот во посттест 1 и посттест 2, видливо е дека постои мал број неточни одговори, а солиден број одговори со алтернативата НЕ

ЗНАМ. Претпоставуваме дека до тоа дошло и според различностите што постојат меѓу англискиот и албанскиот јазик.

Во англискиот јазик неопходно е присуството на подметот (вршителот на дејството), но во албанскиот не мора да биде така. Според суфиксите што им се додаваат на глаголите, се подразбира подметот. На пр.:

*He lives with his parents for a long time. = Jeton me prindërit e tij
një kohë të gjatë.*

Ова е доволен доказ дека врз изучувањето на албанскиот јазик како трет јазик кај македонските изучувачи не влијае само мајчиниот јазик, туку и вториот усвоен јазик (во нашиот случај англискиот), бидејќи и во македонскиот јазик вршителот на дејството може да се подразбира од суфиксите што ги добива глаголот. На пр.:

Честито ти посејтува нејзините рогнини. = Shpesh i viziton familjarët e saj.

Заклучок

Од спроведениот експеримент што како главна алатка го имаше поучувањето со обработка на инпут, забележуваме дека инструкцијата беше делумно успешна и дека јазичната структура – формата за трето лице сегашно време, делумно е усвоена. Горенаведената алатка се покажа како успешна, но за да биде целосно успешна и применлива во наставата по албански јазик, треба да се направат уште истражувања што ќе ја потврдуваат нејзината реална вредност.

Библиографија:

- Сарачи, А. *Грешките на морфолошко ниво на албанско – англискиот меѓујазик во средното образование во Р. Македонија – Методи и техники на превенција и корекција* (докторат). Скопје – Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2013.
- Bardel, C. & Falk, Y. (2012). *The L2 status factor and the declarative/procedural distinction*.
- De Angelis, G. (2007). *Third or additional language acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Hermas, A. (2014a). *Multilingual transfer: L1 morphosyntax in L3 English*. *International Journal of Language Studies* 8(2). 1-24.
- Hermas, A. (2014b). *Restrictive relatives in L3 English: L1 transfer and ultimate attainment convergence*. *Australian Journal of Linguistics* 34. 361-387.

Vildane Seljmani

**THE INFLUENCE OF THE ENGLISH LANGUAGE ON
LEARNING ALBANIAN LANGUAGE AMONG MACEDONIAN
STUDENTS**

Abstract

Acquisition of a foreign language is a process in which people learn a foreign language in addition to their native language. A foreign language is a term used to describe the acquisition of any language after the native language is acquired . Over the past three decades, the number of different theories for foreign language acquisition has increased in order to make explanations available on how language learning takes place, to correctly identify the variables responsible for foreign language acquisition, and to provide assistance for foreign language teachers. Theories of foreign language acquisition have been developed in conjunction with theories of native language acquisition. Linguistic studies were focused on foreign language acquisition, trying to learn how can be it acquired, describing the different levels of development, and carefully considering whether the acquisition of a foreign language follows the same way as the acquisition of the native language.

Key words: impact, learning, second language, third language, cause, solution

Клучни зборови: влијание, изучување, втор јазик, трет јазик, причина, решение

УДК 811.18'373.611:821.18(497.7)-31

Селвије Селмани

СУФИКСНОТО ИЗВЕДУВАЊЕ ВО РОМАНИТЕ НЕСРЕЌНИЦИ И СТАНОТ НА ТРЕТИОТ КАТ НА МУРАТ ИСАКУ

Вовед

Во албанскиот јазик, изучувањето на зборообразувањето, главно на современо ниво, беше претставено како нова научна задача по Втората светска војна и со тоа започна нова етапа во оваа област на студии. Во оваа фаза се оживеани истражувањата од областа на зборообразувањето, каде што, покрај општите трудови за префиксите и суфиксите во албанскиот јазик, се направени посебни студии за афиксална деривација и за композитите (Hysa, 2004: 20).

Меѓу начините што се користат за збогатување на албанската лексика, не само во областа на именките, туку и во областа на придавките, глаголите и прилозите, централно место зазема формирањето со суфикси за поголема разновидност и за продуктивност. (Hysa, 2004:107). Изведените зборови се формираат со додавање префикси, суфикси или префикси и суфикси на зборообразувачката тема (Vesë, 2000:30). Со суфикси се образуваат именки, придавки, глаголи, прилози, од истата или од друга зборовна група (Gramatika e gjuhës shqipe I, 2002:64). Обично, со суфиксација се менува и лексичко–граматичката категорија на зборот (Gjuha shqipe për studentët, 1998:129).

Бидејќи изведените зборови го сочинуваат мнозинството зборови во нашиот јазик, решивме да ги проучуваме овие зборови во романите „Несреќници“ и „Станот на третиот кат“. Изборот не беше случаен, бидејќи со проучување на зборообразувањето во прозата на Мурат Исаку ќе имаме појасна слика за неговиот придонес како лингвист.

Лексиката на албанскиот јазик постојано се збогатува со изведени зборови со суфикси, феномен што можеме да го забележиме и при анализата на овие романи на Мурат Исаку. Суфиксите можат да се поврзат директно со основниот збор или преку изведена тема во формирањето на именките, придавките, глаголите и прилозите. При формирањето на зборовите со суфиксација не се сите суфикси подеднакво продуктивни. Некои од нив во книжевното творештво на Мурат Исаку имаат поголема употреба, а некои се поограничени.

Кога се образува еден збор, јазикот покренува комплексен механизам за именување, бидејќи треба да се означи смислата на зборот, да се обликува, да одговара на формите како дел од говорот (Lloshi, 1988:110).

Покрај суфиксите за основно зборообразување, албанскиот јазик има и наставки за давање дополнително значење. Се издвојува особеноста на потсмевачки, презирни и навредливи суфикси, кои се појавуваат во неколку варијанти, спојувани со истата тема и имаат исто значење (Lloshi, 2005:119).

Материјал и методи

Зборовите се поделени според начинот на зборообразување, поточно според суфиксите во двата романи на Мурат Исаку, „Несреќници“ и „Станот на третиот кат“. Најпрво, зборовите се делат на поддатокеи, а потоа се делат според групата на изведени зборови на која ѝ припаѓаат. Во текот на ова истражување ги користевме методите на анализа, опис, класификација и споредба на секој изведен збор, за потоа да ја одредиме зборообразувачката тема од која е формиран новиот збор. Зборовите се споредени со помош на неколку речници, како што се: *Речник на албанскиот јазик (1980)*, *Речник на албанскиот јазик (2006)*, *Правойисен речник на албанскиот јазик (2015)*, *Речник на албанскиот јазик (2020 година)*; зборовите се споредени и со помош на електронските речници.

Резултати

При проучувањето на типовите зборови според образувањето, важни се три прашања: а) алатки што се користат за зборообразување, б) местото на овие алатки во однос на продуктивната тема, в) видот на поврзаноста на овие зборообразувачки алатки со коренот на зборот (Thomai, 1999:153).

Со зборообразувачката анализа на изведените зборови со суфиксација во романите на Мурат Исаку, успеавме да најдеме исклучително голем број зборови кои се образувани на овој начин. Неговото творештво избобилува

со зборови создадени со суфикси кои сведочат за творечката способност на овој тетовски писател. Меѓу најпродуктивните суфикси се: *-im, -je, -ishte*, со кои се образуваат најголем број зборови. Мурат Исаку се покажа како вреден вистински лингвист поради создавењето на преголем број зборови формирани со суфиксација. Со оваа се докажува дека одлично го познава зборообразувачкиот систем на албанскиот јазик. Суфиксите што ги пронајдовме во романите „Несреќници“ и „Станот на третиот кат“ се: *-ac, -acak, -aç, -ajë, -ajkë, -ak, al (-ale), -alaq, -allë, -an, -anik, -ant, -anjak, -aq, -ar (-are), -arak, -as, -ash, -ashkë, -atar, -atë, -avec, -az (-azi), -azan, -azh, -çe, -çkë, -çko, -içkë, -ec, -el, -esë, -eshe, eshë, -ez, -(ë)ri, -(ë)s, -(ë)si, -(ë)sirë, -(ë)sor, -(ë)z, -(ë)zi, -grafi, -i, -icë, -ik (-ike), -im, -imë, -inë, -iq, -ist, -(i)sht, -ishte, -izëm, -je, -kë, -ki, -li, -log, -logji, -llëk, -m(ë), -nik, -oj, -ok, -onjar, -onjë, -ojë, -oqe, -or, -ore, -os, -oz, -osh, -qar, -shëm, -tar, -tinë, -tirë, -tor, -th, -thi, -ucë, -ues, -uese, -uq, -ush, -ushë, -ushe, -xhi, yes.*

Поради големиот број суфикси и зборови формирани на овој начин на зборообразување, врз основа на суфиксите кои се поразновидни за формирање нови зборови, решивме да анализираме некои од нив во образувањето на именките, како што се: *-im, -je, -(ë)si*, во формирањето на придавките суфиксите: *-ak, ale, -or*, во формирањето на глаголите суфиксите: *-o, -ato, -ëllo, -ëro, -ëso, -ëzo, -to, -ullo* и во образувањето на прилозите суфиксите: *-(i)sht, -az, -azi, -shëm, -thi*.

Подолу ги наведуваме суфиксите, како и зборообразувачки теми од кои се формираат изведени зборови во областа на именките, придавките, глаголите и прилозите.

Формирање на именките

Создавањето на именките во творештвото на Мурат Исаку е исклучително богато и може да се прави со различни суфикси. Ќе се обидеме да издвоиме некои што се истакнуваат според продуктивноста и некои кои се карактеризираат со разновидноста на формациските спојувања со различни зборообразувачки теми.

Формирање на именките со суфиксот *-im*

Со овој суфикс, еден од најчестите во албанскиот јазик, именки што означуваат дејство (*nomina actionis*) се образуваат од глаголи кои завршуваат со *-oj, -uaj, -ej*, т.е. кои означуваат дејство или негов резултат (Çabej, 1987:239).

Суфиксот *-im* има голема застапеност во употреба во романите што ги анализираме во однос на зборообразувањето. Зборовите создадени со префиксот *-im* се апстрактни именки и како зборообразувачка тема имаат глаголи што завршуваат на *-oj* и *-ej*, како: *abuzim (abuzoj)*, *adhurim (adhuroj)*, *aktrim (aktroj)*, *akordim (akordoj)*, *angazhim (angazhoj)*, *ankim (ankoj)*, *arsimim (arsimoj)*, *arsyetim (arsyetoj)*, *bekim (bekoj)*, *besim (besoj)*, *bigëzim (bigëztoj)*, *civilizim (civilizoj)*, *çrregullim (çrregulloj)*, *detyrim (detyroj)*, *dëshpërim (dëshpëroj)*, *dështim (dështoj)*, *diferencim (diferencoj)*, *diskriminim (diskriminuj)*, *disponim (disponoj)*, *dorëzim (dorëztoj)*, *drejtим (drejttoj)*, *durim (duroj)*, *dyshim (dyshoj)*, *fillim (filloj)*, *flertim (flertoj)*, *gabim (gaboј)*, *gëzim (gëztoj)*, *guxim (guxoj)*, *gjelbërim (gjelbëroj)*, *gjënim (gjëtoj)*, *gjykim (gjykoј)*, *hartim (hartoj)*, *hetim (hetoj)*, *hezitim (hezittoj)*, *këmbim (këmbej)* etj.

Кај именката *feksim* суфиксот *-im* се спојува со безличниот глагол *feks*. Врз основа на повратниот глагол *pendohem* е формирана именката *pendim*.

Формирање на именките со суфиксот *-je*

Суфиксот *-je* во делата на Мурат Исаку е доста продуктивен во образувањето на именките со спојување на партиципи, со спојување на скратените партиципи што не се разликуваат од формите за сегашно време, како и врз основа на повратните глаголи за да формираат глаголски именки.

Именки кои го имаат партиципот како зборообразувачка тема: *bujtje (buj, bujtur)*, *hamendje (hamendësoj, hamendësuar)*, *mbrojtje (mbroj, mbrojtur)*, *ndarje (ndaj, ndarë)*, *ndërhyrje (ndërhyj, ndërhyrë)*, *ngitje (ngre, ngritur)*, *parje (shoh, parë)*, *përmbajtje (përmbajtur)*, *psherëtitje (psherëtij, psherëtirë)*, *rrojtje (rroj, rrojtur)*, *sharje (shaj, sharë)*, *shkrepëtitje (shkrepëtin, shkrepëtirë)*, *shpërndarje (shpërndaj, shpërndarë)*, *thyerje (thyej, thyer)*, *urrejтje (urrej, urryer)*, *vdekje (vdes, vdekur)*, *vërejtje (vërej, vërejtur)*, *vuajtje (vuaj, vuajtur)*.

Именки формирани со суфиксот *-je* од скратен партицип што не се разликува од формите за сегашно време, како: *bindje (bind)*, *bredhje (bredh)*, *cicëritje (cicërit)*, *dënesje (dënes)*, *drobitje (drobit)*, *dhembje (më dhemb)*, *falje (fal)*, *ftohje (ftoh)*, *gërhitje (gërhas)*, *grabitje (grabis, grabit)*, *heqje (heq)*, *heshtje (hesht)*, *hukatje (hukas)*, *kapsallitje (kapsallit)*, *kanosje (kanos)*, *lëkundje (lëkund)*, *lëvizje (lëviz)*, *lidhje (lidh)*, *lindje (lind)*, *lodhje (lodh)*, *lutje (lus, lut)*, *mëkëmbje (mëkëmb)*, *mledhje (mbledh)*, *mbikëqyrje (mbikëqyr)*, *ndezje (ndez)*, *nuhatje (nuhat)*, *përbuzje (përbuz)*, *përdredhje (përdredh)*, *përflakje (përfla)*, *përkrаhje (përkrаh)*, *përmbytje (përmbyt)*, *përshëndetje (përshëndet)*, *rastisje (rastis)*, *renditje (rendis, rendit)*, *rrahje (rrah)*, *rrëshqitje (rrëshqas)*, *sjellje (sjell)*, *stërvitje (stërvis, stërvit)*, *shfarosje (shfaros)*, *shkaravitje (shkaravis)*,

shkaravit), *shkëputje* (*shkëpus*, *shkëput*), *shpifje* (*shpif*), *shprehje* (*shpreh*), *shpërfillje* (*shpërfill*), *shtrydhje* (*shtrydh*),), *tallje* (*tall*), *tërheqje* (*tërheq*), *tërhuzje* (*tërhuz*), *tronditje* (*trondit*), *topitje* (*topis*, *topit*), *tundje* (*tund*), *therje* (*ther*), *varrosje* (*varros*), *vjedhje* (*vjedh*).

Врз основа на повратните глаголи што формираат глаголски именки: *alivanosje* (*alivanosem*), *gjendje* (*gjendem*), *orvatje* (*orvatem*), *përhumbje* (*përhumbem*), *përkujdesje* (*përkujdesem*), *përleshje* (*përleshem*), *shkujdesje* (*shkujdesem*).

Формирање на именките со суфиксот **-(ë)si**

Најголем број зборови формирани со суфиксот **-(ë)si** ја имаат придавката како зборообразувачка тема во примерите што ги сретнавме во делата на Мурат Исаку.

Од основната форма на придавките се формирани именките: *bardhësi* (*i bardhë*), *butësi* (*i butë*), *dobësi* (*i dobët*), *drejtësi* (*i drejtë*), *egërsi* (*i egër*), *ëmbëlsi* (*i ëmbël*), *epërsi* (*i epërm*), *fshehtësi* (*i fshehtë*), *kompaktësi* (*kompakt*), *gjatësi* (*i gjatë*), *gjerësi* (*i gjerë*), *hollësi* (*i hollë*), *kotësi* (*i kotë*), *lartësi* (*i lartë*), *lashtësi* (*i lashtë*), *madhësi* (*i madh*), *mirësi* (*i mirë*), *ngrohtësi* (*i ngrohtë*), *ngurtësi* (*i ngurtë*), *njomësi* (*i njomë*), *poshtërsi* (*i poshtër*), *qartësi* (*i qartë*), *qetësi* (*i qetë*), *saktësi* (*i saktë*), *shakthësi* (*i shkathët*), *shpejtësi* (*i shpejtë*), *tërësi* (*i tërë*), *thellësi* (*i thellë*), *vështirësi* (*i vështirë*).

Од сложените форми на придавките се формирани именките: *fatkeqësi* (*fatkeq*), *gjakftohtësi* (*gjakftohtë*).

Од основните форми на именките се формирани именките: *hirësi* (*hir*), *kombësi* (*komb*), *letër* (*letërsi*), *miqësi* (*miq*), *pronësi* (*pronë*), *mal* (*malësi*), а именката *bashkëshortësi* е формирана од изведената именска форма *bashkëshort*.

Од глаголската тема со суфиксот **-(ë)si** се формирани именките: *kënaqësi* (*kënaqem*), *mundësi* (*mund*), *varësi* (*varem*).

Од прилошки теми се формирани именките: *afërsi* (*afër*), *bashkësi* (*bashkë*).

Формирање на придавките

Формирање на зборовите со суфиксот **-ak**

Во анализираните дела најголем број зборови со овој суфикс се придавки образувани со именски зборообразувачки теми. si: *dhelpërak* (*dhelpër*), *eshtake* (*eshtër*), *paranojake* (*paranojë*), *shtëpiak* (*shtëpi*), *ushtarak* (*ushtar*).

Се формираат придавки од глаголки теми, како: *dinak (di)*, *dështak (dështoj)*, *heshtak (hesht)*.

Се формираат придавки од придавски теми, како: *llapushak (llapush)*, *zezak (i zi)*.

Придавката *cullak* е формирана од прилогот *cull* што има значење на зборот гол. Придавката *tinëzak* го има прилогот *tinëz* како зборообразувачка тема.

Формирање на придавките со суфиксот *-al (-ale)*

Суфиксот *-al (-ale)* е доста продуктивен во анализираните дела. Со овој суфикс се формирани придавки од именски зборообразувачки теми, како: *aventurale (aventurë)*, *diktatorial (diktator)*, *emocional (emocion)*, *fatal (fat)*, *industrial (industri)*, *instrumenetale (instrument)*, *konvencionale (konventë)*, *momental (moment)*, *paradoksal (paradoks)*, *patriarkal (patriark)*, *personale (person)*, *profesionale (profesion)*, *provinciale (provincë)*, *territorial (territor)*, *tradicional (traditë)*.

Формирање на придавките со суфиксот *-or*

Со суфиксот *-or* во прозата на Мурат Исаку се формирани придавки од именски и глаголки зборообразувачки теми.

Суфиксот *-or* е споен со апстрактни именки за да формира придавки, како: *arsimor (arsim)*, *burrëror (burrëri)*, *disiplinor (disiplinë)*, *djallëzor (djallëzi)*, *edukator (edukatë)*, *kulturë (kulturor)*, *madhështër (madhështi)*, *mendor (mend)*, *meritë (meritor)*, *skamor (skamje)*, *shpirtëror (shpirt)*, *vajzëror (vajzëri)*.

Формирани се придавки од именска тема со значење на присвојност, како: *botëror (botë)*, *dimëror (dimër)*, *femëror (femër)*, *foshnjor (foshnjë)*, *guror (gur)*, *hekurudhor (hekurudhë)*, *malor (mal)*, *mashkullor (mashkull)*, *mëngjesor (mëngjes)*, *pupullor (popull)*, *qiellor (qiell)*, *qumështor (qumësht)*, *rendor (rend)*, *rinor (rini)*, *shkëmbor (shkëmb)*, *shkollor (shkollë)*, *tërkuzor (tërkuzë)*.

Суфиксот *-or* се спојува со глаголки зборообразувачки теми за да формира придавки кои покажуваат однос кон дејството: *lindor (lind)*.

Формирање на глаголите со суфиксот *-oj*

Во глаголкиот систем на денешниот албански јазик посебно место зазема суфиксот *-oj*, кој се рангира како најактивен и најпродуктивен суфикс (Vuxheli, 2008:186). Ретко може да се спојува и со глаголи (Çeliku, 2011:350).

Од именски теми се формирани глаголите: *ankoj (bëj ankesë)*, *aspiroj (aspiratë, dëshirë)*, *besoj (zë besë)*, *dashuroj (dashuri)*, *dëshiroj (dëshirë)*,

drekoj (drekë), falënderoj (falënderim), fluturoj (flutur), funksionoj (funksion), harroj (harresë), helmoj (helm), imagjinoj (imagjinatë), jetoj (jetë), konsideroj (konsideratë), konsumoj (konsum), kujtoj (kujtesë), kumtoj (kumt), kundërmoj (lëshon erë, kundërmim), lakmoj (lakmi), lakoj (lak), lëvroj (lavër), mendoj (mend), meritoj (meritë), mungoj (mungesë), ngarkoj (ngarkesë), ngulmoj (ngulm), pagëztoj (i vë një emër, pagëzim), pengoj (peng), preferoj (preferencë), regjistroj (regjistër), respektoj (respekt), raportoj (raport), sajoj (sajesë), simpatizoj (simpati), sulmoj (sulum), shijoj (shije), shoqëroj (shoqëri), shpresoj (shpresë), veproj (vepër), zëvendësoj (zëvendës).

Од придавски теми се формирани глаголите: *drejto (i drejtë), fërkoj (i fërkuar), kulloj (i kulluar), pastroj (i pastër), turbulloj (i turbullt), thelloj (i thellë), thartoj (i tharët), varfëroj (i varfër).*

Суфиксот *-oj* е споен со прилошките теми за формирање на глаголите: *bashkoj (bashkë), befasoj (befas), dyshoj (më dysh), ndryshoj (ndryshe), përjashtoj (përjashta), rehatoj (rehat), rrotulloj (rrotull), teproj (tepër).*

Од честичката *po* е формиран глаголот *pojoj*.

Суфиксите: *-ato, -ëllo, -ëro, -so, -ëzo, -to, -ullo* не се многу продуктивни во формирањето на глаголите.

Формирање на глаголите со суфиксот *-ato*

Со суфиксот *-ato* од глаголската тема *ledhe* е формиран глаголот *ledhatoj (ledhe-ato)*.

Формирање на глаголите со суфиксот *-ëllo*

Глаголот *ngushëlloj* има глаголска зборообразувачка тема *ngush*.

Формирање на глаголите со суфиксот *-ëro*

Суфиксот *-ro* споен со именска тема ги формира глаголите: *flakëroj (flakë), hapëroj (vë një veprim, hap), lajmëroj (lajm), numëroj (numër).*

Формирање на глаголите со суфиксот *-ëso*

Со суфиксот *-ëso* од именска тема е формиран глаголот *saktësoj (saktësi)*, а глаголот *plotësoj (plot + -ësoj)* е со прилошка тема.

Формирање на глаголите со суфиксот *-ëzo*

Суфиксот *-ëzo* е споен со именска зборообразувачка тема *kryq* и го формира глаголот *kryqëztoj (kryq + ëzo)*.

Формирање на глаголите со суфиксот *-to*

Суфиксот *-to* е споен со именска зборообразувачка тема и ги има формирано глаголите: *arsyetoj (arsye), shkaktoj (shkak), vajtoj (vaj).*

Формирање на глаголите со суфиксот *-ullo*

Со суфиксот *-ullo* се формирани глаголите: *qarkulloj* (*qark - ullo*), *zgurdulloj* (*zgurd - ullo*).

Формирање на прилози

Формирање на зборовите со суфиксот *-(i)sht*

Формирањето на прилозите со суфиксот *-(i)sht* е доста разновидно во прозата на Мурат Исаку. Прилозите се образуваат од основните форми и од изведени именски теми, од придавски теми и од теми што не постојат одвоени од суфиксот *-isht*.

Од апстрактни именки од женски род формирани со суфиксот *-(ë)si* се формирани прилозите: *fatkeqësisht* (*fatkeqësi*), *fatmirësisht* (*fatmirësi*), *miqësisht* (*miqësi*), *pavarësisht* (*pavarësi*), *rreptësisht* (*rrepëtësi*), *saktësisht* (*saktësi*).

Од апстрактни именки од женски род формирани со суфиксот *-(ë)ri* се формирани прилозите: *burrërisht* (*burrëri*), *skajshmërisht* (*skajshmëri*), *verbërisht* (*verbëri*).

Од апстрактни именки од женски род формирани со суфиксот *-i* се формирани прилозите: *befasisht* (*befasi*), *bujarisht* (*bujari*), *lirisht* (*liri*), *marrëzisht* (*marrëzi*), *tërësisht* (*tërësi*), *vëllazërisht* (*vëllazëri*).

Од основната форма на именки од машки и женски род се формирани прилозите, како: *fizikisht* (*fizik*), *mekanikisht* (*mekanik*), *natyrisht* (*natyre*), *rregullisht* (*rregull*), *zakonisht* (*zakon*).

Од апстрактни именки од машки род формирани со суфиксот *-im* се образуваат прилози, како: *fillimisht* (*fillim*), *gabimisht* (*gabim*), *intimisht* (*intim*), *përfundimisht* (*përfundim*), *qëllimisht* (*qëllim*), *shkurtimisht* (*shkurtim*), *vazhdimisht* (*vazhdim*).

Прилозите што го означуваат јазикот на еден народ со наставката *-isht* се: *arabisht* (*Arabi*), *hungarisht* (*Hungari*), *turqisht* (*Turqi*).

Од придавски теми се формирани прилозите, како: *brutalisht* (*brutal*), *definitivisht* (*definitiv*), *fatalisht* (*fatal*), *konkretisht* (*konkret*), *personalisht* (*personal*), *paraprakisht* (*paraprak*), *seriozisht* (*serioz*), *solemnisht* (*solemn*), *vertikalisht* (*veretikal*), *zyrtarisht* (*zyrtar*).

Во делото на Мурат Исаку најдовме и на прилози создадени од теми кои не постојат одвоени од суфиксот *-isht*, односно образувани по аналогија, како: *çuditërisht*, *diametralisht*, *gojarisht*, *mjerisht*, *përkohësisht*, *pikërisht*, *pjesërisht*, *plotësisht*, *singerisht*, *suksesivisht*.

Формирање на зборовите со суфиксите: *-az*, *-azi*

Суфиксот *-azi* е многу продуктивен во творештвото на Мурат Исаку. Се спојува со именски, придавски, глаголски и прилошки теми, исто така и со изведени теми за формирање на зборовите, како:

- со именски теми *të parme*: *gjunjaz*, *radhazi*,
- со глаголски теми: *dridhurazi*, *fshehurazi*, *mbyturazi*, *shkarazi*,
- со придавски теми: *qorrazi*, *tërthorazi*,
- со прилошки теми: *haptazi*, *heshtazi*, *heshtaz*, *kotazi*,
- со изведени теми: *përkundrazi*.

Формирање на зборовите со суфиксот *-thi*

Суфиксот *-thi* се спојува со изведени зборови кои се формираат со суфиксот *-im* и ги има формирано прилозите: *fluturimthi* (*fluturim*), *hutimthi* (*hutim*), *ledhatimthi* (*ledhatim*), *psherëtimthi* (*psherëtim*), *rrokullimthi* (*rrokullim*), *vegimthi* (*vegim*), *zgrapëllimthi* (*zgrapëllim*).

Со глаголска тема го имаме прилогот *nunuritthi* (*nunërit + thi*).

Формирање на зборовите со суфиксот *-shëm*

Со овој суфикс главно имаме формирано прилози.

Од именска тема се формирани прилозите: *lezetshëm*, *zëshëm*, *mënishëm*, *madhërishëm*.

Од глаголска тема се формирани прилозите: *lirshëm*, *shlirshëm*, *lodhshëm*.

Од прилошка тема е формиран прилогот: *rehatshëm*.

Од партиципи се формирани прилозите: *mendueshëm*, *gëzueshëm*.

Заклучок

Зборообразувањето во прозата на Мурат Исаку е доста богато и разновидно. Суфиксното изведување е доста продуктивно и го сочинува најголемиот број зборови што се формираат на овој начин.

Најпродуктивни се суфиксите: *-im*, *-je*, *-isht(e)*, *-ësi*, *-tar*, *-ore* итн., со кои се формираат најголемиот број на зборови. Суфиксот *-im* е најразновиден и најпродуктивен во формирањето на именките кои именуваат дејство, кои се спојуваат со глаголски теми што завршуваат со *-oj* и *-ej*: *adhurim* (*adhuroj*), *aktrim* (*aktroj*), *angazhim* (*angazhoj*) итн.. Второ место според затапеноста го има формантот *-je*.

Суфиксот *-(i)sht* е најпродуктивен прилошки суфикс во денешниот литературен албански јазик, додека во романите: „Несреќници“ и „Станот на трет кат“ од Мурат Исаку, овој суфикс го зазема третото место по употреба. Со суфиксот *-isht* најдовне на голем број прилози формиран

од именска зборообразувачка тема кои завршуваат со *-(ë)si, -ë(ri), -im, -i*: *Arabi (Arabisht), burrëri (burrërisht), fatkeqësi (fatkeqësisht)* итн., прилози формирани од придавска тема: *brutalisht (brutal), definitivisht (definitiv), fatalisht (fatal), konkretisht (konkret)* итн., и прилози формирани по аналогја: *çuditërisht, diametralisht, gojarisht, mjerisht, përkohësisht* итн.

Зборовите формирани со суфикси ја збогатуваат лексиката на нашиот јазик. Со нив се формираат именки, придавки, глаголи и прилози. Писателите се неуморни творци, внимателно го собираат нектарот на албанскиот јазик, се обидуваат да ги вратат во својата употреба зборовите и изразите од народниот извор, но и да создаваат нови зборови.

Библиографија:

- Veci, B. (2000). *Gramatika e gjuhës shqipe për të gjithë*. Shkodër: Camaj - Pipa.
- Buxheli, L. (2008). *Formimi i foljeve në gjuhën e sotme shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
- Çabej, E. (1987). *Studime gjuhësore III*. Prishtinë: Rilindja.
- Çeliku, M., Karapinjalli, M., Stringa, R. (2011). *Gramatika praktike e gjuhës shqipe*. Tiranë: Ilar.
- Fjalori drejtshkrimor i gjuhës shqipe*. (1976). Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë: Intituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.
- Gjuha shqipe për studentët*. (1998). Korçë: Universiteti „Fan Noli“, Korçë, Fakulteti i Mësuesisë.
- Gramatika e gjuhës shqipe I*. (2002). Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë: Intituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.
- Hysa, E. (2004). *Formimi i emrave me ndajshtesa në gjuhën shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë: Intituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.
- Lloshi, Xh. (1988). *Njohuri për stilistikën e gjuhë shqipe*. Prishtinë: Rilindja.
- Lloshi, Xh. (2005). *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*. Tiranë: Shtëpia Botuese Albas.
- Thomai, J. (2002). *Leksikologjia e gjuhës*. Tiranë: Shtëpia Botuese e Librit Universitar.

Selviје Selmani

THE SUFFIX DERIVATION IN THE NOVELS *THE UNFORTUNATE ONES* AND *THE APARTMENT ON THE THIRD FLOOR* BY MURAT ISAKU

Abstract

A lot of studies that have been done in the aspect of word formation are very important in the aspect of the language. Linguistic values of a words may be recognized

through a deep analyze of the aspect of word formation. The work of Murat Isaku has raised the interest of different language studies and critics, but not in the aspect of word formation. Until now there have been studies about this field only about poem.

Object of studies in this work is suffix origins in the novels *The Unfortunate Ones* and *The Apartment on The Third Floor* by Murat Isaku.

The words formed by suffixation in the Albanian language are more numerous than those formed with prefixation, because our language has more suffixes than prefixes (Thomai, 1999:157).

Words are grouped as suffixes. In this work we used different research method: Research method of reading and registration of the right words, descriptive methods of classification and comparison. The outcome of the research is that in the poem of Isaku Murat the word formation through the origin of the suffixes is very necessary in the formation of names, adjectives, verbs and adverbs from different subject of word formation. The big number of suffixes, even the words that we can't find in the dictionary prove for very rich leksic who is very dominant in the book of this writer.

Keywords: Murat Isaku, word formation, word formation subjects, derived words, suffixes

Клучни зборови: Мурат Исаку, зборообразување, зборообразувачка тема, изведени зборови, суфикси

УДК 811.18'373.45=16

Идаете Синани

СЛОВЕНСКИТЕ ЗАЕМКИ ВО ГОВОРОТ НА ЖИТЕЛИТЕ ОД СКОПСКИТЕ СЕЛА СО ПОТЕКЛО ОД ГОРНА РЕКА

1. Вовед

Односите меѓу Албанците и Јужните Словени траат речиси петнаесет века. Овие односи сигурно немале линеарен развој или ист интензитет во времето и просторот, но тоа што може да се каже е дека оставиле траги врз соодветните јазици. Во услови кога историските извори ни носат малку информации за овие односи, принудени сме, од една страна, да се свртиме кон анализата на јазичниот материјал, а од друга страна, да ги разгледаме овие односи во пошироки рамки.¹

Како и сите односи, и оној меѓу албанскиот јазик и словенските јазици има две страни, онаа на примање и онаа на давање. „Во односот што го имаат јазиците меѓу нив, тоа што се прима и тоа што се дава се од еднакво значење“. (Е. Чабеј).

Во конкретниот случај, според досегашните сознанија, овие две страни покажуваат асиметрични резултати: словенското влијание врз албанскиот јазик е поголемо во однос на албанското влијание врз словенските јазици.

Во овие петнаесетвековни односи на албанскиот и словенските јазици забележани се влијанија, пред сè, во областа на: фонетиката, морфологијата и лексикологијата, чии траги се забележуваат и ден-денес. Влијанието во секоја област има свои специфичности, но, денес, најпрепознатливи се лексичките влијанија.

Дијалектната лексика, како најотворен дел на јазикот и како споменик на народното паметење, претставува драгоцен извор за проучување на

¹ Xhelal Ylli, *Rreth përgatitjeve për një vlersim objektiv të huazimeve leksikore slave në gjuhën shqipe*, Shqipja dhe gjuhët e ballkanit, ASHAK, ASHSH, Prishtinë, 2012, f. 533.

јазиците во контакт, особено за појавите на јазичната и лексичката интерференција. Исто така, народната лексика претставува највреден споменик во ризницата на народното наследство на усната традиција, бидејќи му припаѓаат на разговорниот јазик, што подразбира дека преку одредена звукова форма – фонетски, идентификуваат и диференцираат определена личност или географски поим. Како важни јазични сведоштва, на планот на содржината, изобилуваат со битни податоци за материјалната, духовната и социјалната култура, а на планот на формата содржат драгоцени јазични податоци што јасно ги лоцираат во просторните и временските координати. Токму затоа нивното проучување ни ги открива загатките низ вековите што изминале и претставуваат драгоцен извор за проучување на историјата и дијалектологијата на јазиците во контакт.²

Лексичкиот состав на секој јазик содржи лексички заемки од јазиците со кои директно или индиректно доаѓал во допир. Во лингвистиката е општопознато дека од еден во друг јазик најбрзо навлегуваат, најдобро се утврдуваат и најтешко исчезнуваат лексичките заемки. Исто така, лексичките заемки прво навлегуваат во народните говори, а кога добро ќе се усвојат и ќе се утврдат, навлегуваат и во пишаниот јазик.³

Од ова не се исклучок ни словенските лексички заемки во албанскиот јазик. Во оваа наше истражување ќе се задржиме на еден од сегментите на влијанието на словенските јазичи врз албанскиот јазик, токму на лексичките заемки, со цел да докажеме дека нивното евидентирање и нивната повеќеслојна анализа ќе создадат услови за нивна објективна проценка. Нашиот интерес ќе го задржиме токму врз словенските заемки во албанскиот јазик на скопските села со горнореканско потекло, со цел да ја презентираме сегашната состојба на лексичката интерференција во еден повеќенационален и мултилингвален регион на Скопје.

Словенскиот јазичен елемент во дијалектниот албански јазик бил предмет на истражувања на многу познати лингвисти, како: Ф. Миклошич, кој со делото *Die slawischen Elemente im Albanischen* (1870), ги постави темелите на словенските студии во врска со албанскиот јазик. Неговата работа ја продолжија Г. Мајер, Н. Јокли, П. Скок, Х. Барич, но делото кое дава една вистинска синтеза на словенското јазично влијание врз албанскиот јазик е *Sllavianskee naselenie v Albanii*, Софија 1931, на советскиот лингвист, А.М. Селишчев.⁴ Словенската лексика во албанскиот јазик

² <https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/771/693>, пристапено на 27.12.2022.

³ <https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/586>, пристапено на 25.12.2022.

⁴ Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore III*, Rilindja, Prishtinë, 1987, f.60.

во Република Северна Македонија била предмет на истражување и на албански лингвисти од земјата, како што се О. Ј. Настева, Р. Несими, Ќ. Мурати, А. Полоска и др.

Освен делото на Хаки Имери, *Албанскиот јазик на Каршиака*, каде што многу површински е опфатен и говорот на селата што се наш предмет на истражување, лексиката со словенско потекло на селата: Крушопек, Грчец, Нерези, Света Петка, Чифлиг, Јаболце, Патишка Река, и Црни Врв, колку што можевме досега да утврдиме, останала на периферијата на научниот интерес. Затоа, се надеваме дека овој труд ќе претставува скроман прилог за пополнување на една празнина во проучувањето на говорот на овој крај, како и на словенско-албанските вкрстувања во овој дел на македонската јазична територија.

2. За хронолошкото раслојување на словенските заемки

Со досегашната работа на словенските албанолози е создадена една јасна слика за словенските заемки по албанските дијалекти. Уште од првите истражувања на терен на А. Десницкаја, која го отвора патот на ова поле со примена на новата методологија за проучување на словенските заемки во албанскиот јазик, предложена од Н. Јокли, па сè до целосните монографии на Гунар Сване и Целал Или, кои ја однеле и понатаму и го примениле на систематски начин определувањето на географското ширење на словенизмите во албанскиот јазик, создавајќи еден вид атлас на албанските словенизми за секоја лексичка единица, имаме јасен приказ на распространетоста на словенските заемки по дијалектите низ целата албанска јазична територија.⁵

За едно хронолошко раслојување на албанските словенизми, напротив, недостигаат точни податоци и покрај сите вложени напори, особено од Јокли, Треимер, Селишчев, Фасмер, Дуриданов, Сване итн., а што се однесува на бројот на словенските заемки во албанскиот јазик, може да се каже дека е пресметан во целост, без да се направи разлика според дијалектите, говорите, слоевите и сл. Во вкупниот број на овие заемки, Сване истражувал околу 1181 лексема, кај Целал Или оваа бројка не надминува 800, додека Децницкаја регистрирала 161 словенски заемка.⁶

Кога ги споредуваме картографските прикази на Ц. Или, нема толкав број на словенизми во сите области каде што се зборува албанскиот

⁵ Anila Aomari, Rreth shtresëzimit kronologjik dhe shtrirjes dialektore të huazimeve slave të shqipës së shek. XVII, Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit, Prishtinë, 2012, f. 552.

⁶ Rexhep Ismajli, *Studime për historinë e shqipës në kontekst ballkanik*, ASHAK, Prishtinë, 2015, f. 502.

јазик. Според тие прикази, некои словенизми се локални, некои други со поширока регионална дистрибуција, додека други со уште поширока дистрибуција.

Овие пресметки се сосема релативни, така што вкупниот број ќе изгледаше поинаку. Сепак, тие ја покажуваат релативната тежина што овој лексички слој го има во рамките на албанската лексика во актуелната употреба.

Во досегашните студии на полето на изучување на словенските заемки, значајна тема претставува издвојувањето на реалниот фонд (инвентар) на овој елемент, односно прашањето какви се тие словенски заемки во нивното квантитативно и квалитативно ниво што навлегле по различните говори на албанскиот јазик.⁷

3. Словенската лексика во говорот на албанските скопски села со потекло од Горна Река

За потполно дефинирање на поимот *словенска лексика* најпрво би требало да се осврнеме на неколку основни прашања од посебна важност и тоа: кои се причините и условите што довеле до феноменот заемање туѓи заемки, конкретно словенски заемки; видови заемки, преносител на заемките, кои јазични елементи се позајмуваат итн.

Според досегашните проучувања, причините за заемањата можат да се сведат на неколку основни групи:

Контактите меѓу луѓето од различни јазични средини, придонесуваат да се преземат предмети, појави и обичаи сврзани за тој народ.

Заедничкиот соживот на Словените со Албанците и Турците во Република Северна Македонија, го условуваше нивното меѓујазично влијание. Затоа во албанските и турските говори има многу словенски елементи.⁸

Словенско-албанските врски се тесно поврзани со низа историски, социјални, економски и културни настани на Балканот во минатото. Овие врски може да се согледаат од јазични, книжевни, фолклорни и од други форми на културно комуницирање.⁹

За овие контакти ни сведочат голем број лексички заемки и калки кои формираат едно јазично вкрстување наречено јазична интерференција. Во говорот што го истражуваме присуството на словенските заемки е

⁷ Qemal Murati, *Bashkëmarrëdhëniet gjuhësore shqiptare-maqedonase*, UT, Seminari i Albanologjisë, Tetovë, 2007, f. 293

⁸ Olivera Jashar-Nasteva, *Kontaktet gjuhësore në hapësirat ballkanike*, Shkup, Logos A, 1998, f. 11.

⁹ Агим Полоска, *Лексичка интерференција ма македонскиот и албанскиот дијалектен јазик*, Скопје, 1998.

овозможен од директниот контакт и долгиот соживот на жителите од скопските села со македонскиот народ. Словенските заемки ги среќаваме во сите лексички слоеви од материјалниот и духовниот живот како на пример: *vodnik* (водник), *mo:lb* (молба), *Bollovanje* (боледување), *Bollni:c* (болница), *zadru:g* (задруга) итн.

3.1. Заемки од службените јазици

Од направената анализа на планот на лексиката на нашиот говор, јасно може да се види како се одвивал процесот на заемање. Во определени периоди, кога некој јазик бил престижен (во зависност од општествено-политичката ситуација), сосема природно било заемањето од тој јазик. Тука може да се согласиме со мислењето на многу јазичари дека мнозинството на словенските заемки е поврзано со периодите на словенското владеење, што се прецизира со бугарското владеење на во IX-XI век на југ, со српската власт во XII-XIV век, словенската власт во рамките на бивша Југославија и македонската власт по Втората светска војна.

Бугарскиот, српскиот, српско-хрватскиот и македонскиот јазик во одредени периоди биле службени јазици на управата, на образованието, јазици на печатот и на културата, затоа во албанскиот јазик од овој регион, навлегуваа многу термини од споменатите јазици од разни сфери на животот, а посебно од административната терминологија.

Во сите овие фази албанскиот јазик што го истражуваме, стапувал во контакт со јазиците во престиж, постојано усвојувајќи низа зборови од тие јазици и надградувајќи се во исто време со свои изразни средства.

Во времето на српско-хрватско-словенечкото кралство, кога српско-хрватскиот бил службен и административен јазик во регионот, јазик на образованието, печатот и културата, во албанскиот говор на овој регион навлегле многу нови термини од различни области, особено од административната терминологија.

Населението од скопските села во својата лексика почнале да употребуваат нови зборови од различни области со кои првпат се среќавале. На пример, *nadzornik* (надзорник), *porez* (данок), *bukfi:c* (воена книшка), *kancelari:* (канцеларија), *opshti:n* (општина), *dërzha:v* (држава), *roka:n* (покана), *sud* (суд), *mo:llb* (молба), *zha:llb* (жалба) итн. Овие зборови влеголе и станале дел од лексиката на гореспомнатите жители.

По Втората светска војна, со формирањето на македонскиот литературен јазик, започнува и неговото влијание врз албанскиот говор на овие простори. Повеќето од српскохрватските зборови, се заменија со нови македонски зборови, па зборот *bukfi:c* е заменет со воена книшка, зборот

poroz е заменет со зборот данок (данок) и многу други зборови кои сега се користат на македонски јазик.

Со формирањето на примарните и секундарните здравствени установи во Македонија, кога Албанците првпат се сретнаа со нив, почнаа да ја користат целата терминологија поврзана со оваа област во оригинал, на македонски јазик. Бидејќи тогашната медицина била многу малку развиена, а населението се лечело преку алтернативна, народна медицина, новите зборови кои почнале да се користат во медицината, без никаква промена, влегле и во лексиката на албанските говорители на овие краишта.

Прмер: *Ambulla:nt* (амбуланта), *bolli:nc* (болница), *uput* (упат), *pregled* (преглед), *izvestaj* (медицински извештај), *medicina se:stër* (медицинска сестра), брза помоќ (прва помош) итн.

Од направените интервјуа со постари лица кои служеле воен рок во времето на поранешна Југославија, забележавме употреба на српско-хрватски заемки. Официјален јазик во војската бил српско-хрватскиот, затоа зборовите: *komandir*, *desetar*, *vodnik*, *graničar vojna slu:zhhb*, *pose:t*, *stra:zh*, *stroj*, *mirno*, *oruzhje*, *peshadi*, ги користат и ден-денес во комуникацијата.

Како што забележавме во гореспоменатите примери, најголемиот број словенски заемки припаѓаат на професионалните сфери. Тие се среќаваат во економско-здравствената сфера, во техничката номенклатура, во градежништвото итн. Истовремено, помалку словенизми се среќаваат во земјоделската и сточарската сфера, а многу малку во сферата на семејниот живот, во именувањето на делови од телото, украсите и други.

Повеќето од овие позајмени зборови се полнозначни зборови, како што се: именките, придавките, прилозите и глаголите, кои припаѓаат на различни области на материјалниот и духовниот живот, почнувајќи од семејниот живот, работата, храната, облеката, алатките за работа, земјоделството, сточарството и други области кои се директно поврзани со животот на жителите на овој крај.

3.2. Видови заемки според етимологијата

Кога станува збор за словенските заемки, овој говор не претставува некоја одделна посебност од другите албански говори во Северна Македонија. Општо земено, истите словенски заемки имаат општа распространетост кај сите говори во Северна Македонија.

Словенските заемки што навлегле во јужните говори и во говорите на централна Албанија, имаат некои карактеристики на бугарскиот, како на пример: *mezhdë* (меѓа), *oringë* (опинци), додека оние што навлегле во

северните дијалекти, имаат некои карактеристики на српско-хрватскиот јазик како: *grusht, kuç, kosë, kosh, kovë, lopatë, prag, strehë, zakon*¹⁰

Словенските заемки во албанскиот јазик, Селишчев ги дели на следните сфери од животот: куќа, двор, покуќнина, земјоделство, сточарство, животински свет, пчеларство, вода, рибарство, воденица, занаетчиство, облека и обувки, социјален живот, администрација, даноци, казнени права, накои појави на духовниот и културниот живот, земја, топономастика, човечко тело и други.

Во продолжение ќе дадеме некои од најчестите словенски заемки во истражениот говор, поделени според некои блиски тематски области, како во прашалниците за собирање дијалектен материјал на Спиро Флоќи и Божидар Видоески.

3.3. Видови заемки според тематските области:

а) **Семеен живот:** *domaqin, domazet, pobratim, ga:zd, gazdari:c, vërsnik, zemjak, bliznak, zo:llv, babi:c* итн.

б) **Означување делови на телото, облека и украси:** *gërklla:n, zhuç, gllavi:n, slepacre:v, plluga, kundra, vleçka, privërzak, llançe* итн.

в) **Куќа, двор и мебел:** *meže, shta:ll, kash, stre:h, kupati:ll, nameshtaj, kale:pk, sudoper, palic* итн.

г) **Кујна, јадења и садови:** *ku:jn, tanjir, ta:v), kampir, solenka, slladoled, masli:nk, përrzhi:t, sok* итн.

д) **Земјоделство и сточарство:** *krasi:t, prashi:t, kosi:t, vllaçi:t, prasadi:t, kari:t, tërsk, sha:tk, zha:b, ku:çk, gavedar, llapar, llopat, tinjak, popla:v, izvor, azbac* итн.

ѓ) **Дејности:** *shuma:r, gaveda:r, strazha:r, matiça:r, kuva:r, novina:r, palak, vozaç, struçnjak, sluzhbenik, çistaç, tërgovac, prodavac, sobraqaj, zhelezniça:r, elektriça:r, poshta:r, lima:r, farba:r, avtolima:r, zida:r, zemjodelec, afçar, stolar, zlatar, bravar, strujaxhi, golubá:r, desetá:r* итн.

е) **Зборови од областа на техниката:** *Zvuçnik, pajaçal, sijali:c, prekidaç, grejali:c, prekolic, koli:c, voz, dalekovo:d, trafostani:c, slik, prenos, signal, mre:zh, stru:j, cre:v, zvuk, frizhider, pegëll, zgra:d, vodovod, parnogra:enje, terka:ll, shajnk* итн.

ж) **Зборови од областа на здравството:** *bolli:c, bollovanje, uput, pritisak, prevë:rsrk, zavoj, mast, pregled, nesvest, snimak, medicinska se:stër, bërza pomoq, zaba:r, izveshtaj* итн.

¹⁰ Anila Aomari, Rreth shtresëzimit kronologjik dhe shtrirjes dialektore të huazimeve slave të shqipës së shek. XVII, Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit, Prishtinë, 2012, f. 552.

з) **Зборови од економскиот и општествениот живот:** *samoposlug, opshti:n, grani:c, cari:n, patari:n, znak, obllzhuvallni:c, autoput, mleka:r, zheleza:r, plla:t, nadnic:, deçki dodatok, peçat, zha:llb, mo:llb, kni:shk, knizha:r, porez, potpis, svedok, izvod, drzhavjanstvo, vençani:c, reshenje, dozvo:ll, prija:v, upra:v, vllast, borb, uzbu:n, bazhdar, parez, uverenje* итн.

с) **Зборови од воената терминологија:** *peshadi:, desetar, vodnik, kanti:n, graniçar, stroj, mirno, obu:k, ve:zhb, gagjanje, zanimanje, zakle:tf, stra:zh* итн.¹¹

и) **Зборови од областа на спортот:** *sudi, igraç, përvak, tërrk, vodi:t, utakmi:c, igralishte, lizgalishte, rakomet, mre:zh, kllupa, navija:ç, poluvreme, skijaç, skokalni:c, pliva:t, boraç, kopaçka* итн.

ј) **Зборови од разни области:** *javit, çudit, kaznit, produzhit, koçit, vozit, grashit, raspravit, zagllavit, vodit, pratit, zatek, çistat, raçun, pajaçi:n, stallno, prekinat, opasno, uvek, raspra:v, dogovori:t, slluzhi:t, sunçat, strog, popla:v, izvor, bërrzak* итн.

Заклучок

Туѓите јазични елементи се неизбежни во секој современ јазик. Од севкупната анализа на лексичкиот материјал собран по селата од Скопскиот регион што се со потекло од Горна Река-Гостиварско и во споредба со другите албански говори во Република Северна Македонија, можеме да заклучиме дека речничкиот фонд на оваа јазична област е меѓу најбогатите со словенски заемки.

Постојаните контакти со словенските соседи на жителите на спомнатите скопски села се главните причини поради кои овој јазичен ареал користи најмногу словенизми.

Контактот на словенските јазици со албанскиот јазик претставува интерес за изучување не само за албанската дијалектологија и лексикологија, туку и за дијалектологијата и лексикологијата на словенските јазици.

Од сето ова можеме да заклучиме дека значајна улога во развојот на јазичните контакти на албанскиот јазик со словенските јазици одиграл фактот што тие се развивале во една плурилингвална зона во Балканот.

Библиографија:

- Полоска, А. (1996) *Лексичка интeрфeрeнциjа на македонскиот и албанскиот дијалектeн јазик*, (докторска дисертација, машинопис), УКИМ, ФЛФБК, Скопје.
- Qamili -Hajdari A. (2022) *Të folmet shqipe të Strugës*, Iterlingua, Shkup.

¹¹ Hajdari Qamili A. (2022) *Të folmet shqipe të Strugës*, Iterlingua, Shkup.

- Omari, A. (2012) “Rreth shtresëzimit kronologjik dhe shtrirjes dialektore të huazimeve sllave të shqipes së shek. XVII”, *Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit*, Prishtinë.
- Çabej, E. (1987), *Studime gjuhësore III*, Rilindja, Prishtinë.
- Barić, H. (1955) *Hýmje ne historin e gjuhës shqipe*, Mustafa Bakija, Prishtinë.
- Jashar – Nasteva, O (1998). *Kontaktet gjuhësore në hapësirat ballkanike*. Shkup: Logos A.
- Jashar – Nasteva, O. (1989) *Kontaktet e të folmeve maqedonase me të folmet shqipe*. Gjurmime Albanologjike nr. 19, Prishtinë.
- Murati, Q (2018). *Fjalor i sllavizmave në të folmet shqiptare të Maqedonisë*. Tiranë: Albas, 2004.
- Qamili, Ajten. *Perla gjuhësore*, Shkup.
- Ylli, Xh (1997) *Das slavische Lehngut im Albanischen*, München.
- Ylli, Xh. (2012) “Rreth përgatitjeve për një vlersim objektiv të huazimeve leksikore slave në gjuhën shqipe”, *Shqipja dhe gjuhët e ballkanit*, ASHAK, ASHSH, Prishtinë.
- Ymeri, H. (1997) *E folmja shqipe e Karshiakës*. Shkup: Shkupi.
<https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/771/693>,
 пристапено на 27.12.2022.
<https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/586>,
 пристапено на 25.12.2022.

Idaete Sinani

SLAVIC LOANWORDS IN THE SPEECH OF INHABITANTS OF SKOPJE VILLAGES ORIGINATING FROM UPPER REKA

Abstract

The Albanians in the Republic of North Macedonia have always been in constant contact with the Slavic peoples of the Balkans - with the Macedonians, Serbs, Bulgarians, etc., and as a result of these contacts, the lexis of the Albanians from this region owns many Slavic loanwords.

As it follows from the title itself, the subject of this paper is the influence of Slavic languages on the Albanian language, with a special reference to the lexis of Slavic origin in the speech of the Skopje villages that speak in Upper Reka dialect.

In this paper, we pay a special attention to the increased presence of the Slavic linguistic element in the speech of the villages that are the subject of our research.

The main goal of this paper is to prove that the lexis of the speech of the above-mentioned villages is very rich with Slavic loanwords, which to date consist the active layer of this lexis.

In order to carry out this research in the best possible way, we used the interviewing method. From several conducted interviews in the field, we collected consider-

able lexical material. For interviewing, we chose elderly people due to the fact that it is the older generation that uses words of Slavic origin.

During the development of the lexical material, beside the collected material from the field, we consulted monographs and published works by well-known Albanian dialectologists and lexicologists, whose research is related to the speech area of the language we are researching.

We hope that the results we obtained will be of interest of not only in the field of Albanian dialectology and lexicology, but also in the field of mutual Albanian-Slavic linguistic influences.

Key words: speech, lexis, lexical fund, Slavic languages, Slavic loanwords, language contacts

Клучни зборови: *јовор, лексика, лексички фонд, словенски јазици, словенски заемки, јазични конџакџи.*

УДК 81'25

УДК 821.162.3-31:811.163.3'255.4

Наталија Тоневска-Каровска

**НАЧИНИТЕ И МОЖНОСТИТЕ НА ПРЕВЕДУВАЊЕ НА
ОПШТОРАЗГОВОРНИОТ, РАЗГОВОРНИОТ И ЛИТЕРАТУРНИОТ
ЧЕШКИ ЈАЗИК НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
(експозе од магистерски труд)**

Да се разбере текстот, да се преведе и истиот текст да остане разбирлив, читателот да го чувствува ритамот и емоцијата на авторот, изворната мисла, пораката, страдањето, уживањето. Текстот да остане верна репродукција на изворниот јазик.

Дали задачата на преведувачот е неблагодарна или прецената? Дали некогаш преведувачот, кој веќе знае каков ќе биде крајот на делото/текстот што го преведува и кој веќе создал врска помеѓу мислата и изразите, ќе биде достоинствен за преводот?

Зошто начините и можностите? Интересно е тоа што велат дека чешкиот јазик го има овој т.н. феномен, општоразговорен чешки јазик, што го сочинуваат и сленгот и жаргонот и се карактеризира со промени и појави во сите јазични сфери. Тој е јазикот што е типичен за разговорниот стил, како еден од функционалните стилови што се употребува во уметничката проза. Тоа е јазик што избобилува со елементи од општоразговорниот чешки јазик, односно *obecná čeština*, како што е наречен овој чешки феномен. Општоразговорниот јазик е нелитературната говорна форма на чешкиот литературен јазик, кој денес сè почесто е застапен во современата чешка проза. Ваквите разговорни елементи го доближуваат ликот до читателот, токму, со своето неформално однесување, со неформалниот јазик, украсен и со изрази од разни сленгови и жаргони (Роус, 1991: 33).

Главната поделба на чешкиот јазик е според д-р Марие Крхутова (Krhutová, 2009), во „Варијантите на чешкиот литературен јазик“ (*Útvary českého jazyka*). Тој се поделен на литературен чешки јазик (*spisovný český*

jazyk) и на нелитературни форми на чешкиот јазик (*něpisovné útvary*). Литературен чешки јазик (*spisovný český jazyk*) е т.н. разговорен чешки јазик (*hovorová čeština*), а под нелитературните форми на чешкиот јазик (*něpisovné útvary*) се класифицираат дијалектите, општоразговорниот чешки јазик, сленг (*nářečí, obecná čeština, slang*). Во педесеттите години имало различни мислења за постоењето на ваквите форми, нелитературни варијанти. *Hovorová čeština* се сметала за разговорна литературна, односно за нормирана говорна форма на литературниот чешки јазик, а *obecná čeština* за средочешки дијалект. (Роус, 1991: 37)

Прашањата поврзани со преведувањето и толкувањето не можат да ги одговорат другите науки, како лингвистиката, филозофијата, психологијата, науката за литература, затоа се јавила потреба од формирање нова наука. Науката што ги проучува преведувањето и толкувањето се нарекува наука за преведувањето и толкувањето, попозната како: транслатологија, традуктологија, *translation studies*. Таа денес ги обединува науката за преведувањето и науката за толкување. Транслатологијата се занимава со научното истражување на транслацијата, т.е. процесот на преведување и процесот на толкување. Притоа, мораме да водиме грижа за разграничувањето меѓу транслатологијата и нејзините компоненти. Транслатологијата ги истражува феномените преведување и толкување или готовите продукти на овие феномени, т.н. транслати. Поконкретно, предмет на истражување ѝ се многубројните теоретски пристапи кон преводот и видовите превод, преведувачката дејност и преведувачките размисли низ историјата, можните проблематики и тешкотии во поглед на соодветното дефинирање и класифицирање, расветлувањето на процесот на преведување и процесот на толкување, проценувањето на квалитетот на транслатот, методите за надминување на преведувачките проблеми. Покрај научните објаснувања на теми поврзани со преведувањето и толкувањето, една од главните цели на транслатологијата е на преведувачот/толкувачот да му обезбеди подобра рамка за преведувачки/толкувачки активности во насока на стекнувањето на сообразни знаења и вештини.

Чешкиот теоретичар Јиржи Леви (*Jiří Levý*) го сметаме за основач на чешката теорија на преводот, неговата работа за теориите на преводот се состои од досега ненадминати трудови што ја даваат основата на денешната *trádukytology* или „науката за преводот“, како што ја нарекол Антон Попович, кој имал огромно влијание врз Леви и кој заедно со него во Словачка се обидува да ја издвои како самостојна дисциплина. Претставниците на оваа школа се први кои теоретските важни сознанија за самиот процес на преведувањето не ги темелат врз други научни дис-

циплини, туку ги црпат од искуствата стекнати при преведувањето. Оттука, логично, тие ги проучуваат преводите, односно нивната површинска структура и доаѓаат до заклучоци важни не само за преведувањето како наука, туку и за сродните научни дисциплини.

При работата толкувачите, стручните и литературните преведувачи се соочуваат со заеднички проблеми што произлегуваат од разликата помеѓу двата јазика, изворниот и јазикот-цел, како и со техничките, психолошките и другите тешкотии при дешифрирањето на изворниот текст и пренесувањето на пораките на друг јазик.

Преведувачот е автор поврзан со своето време и со својот народ. Неговата поетика може да се испита како пример за разликите во литературниот развој на два народа, разликите меѓу поетиката на две епохи. Можеме да го бараме методот на преведувачот како израз на одреден стандард на превод, одреден став кон преводот. Правилата на преводот може да се определени како одлуки помеѓу спротивставените тези:

1. Преводот мора да ги репродуцира зборовите на оригиналот;
2. Преводот мора да ги репродуцира идеите на оригиналот;
3. Преводот треба да се чита како оригинал;
4. Преводот треба да се чита како превод;
5. Преводот треба да го рефлектира стилот на оригиналот;
6. Преводот треба да го покаже стилот на преведувачот;
7. Преводот треба да се чита како текст што припаѓа во времето на оригиналот;
8. Преводот треба да се чита како текст што му припаѓа на времето на преведувачот;
9. Во преводот може да се додаде или да се изостави нешто од оригиналот;
10. Во преводот никогаш не треба да се додава ништо и да се изостави ништо од оригиналот;
11. Преводот на стиховите треба да се изврши во проза и

Како и секоја еднострана врска, и оваа дихотомија понекогаш доведува до поедноставување и шематизација на целото прашање (затоа анализата на преводите е толку благодарна тема за дисертации).

Преводот е форма. За да се разбере како форма, мораме да се вратиме на оригиналот, зашто овој го содржи законот што го раководи преводот: неговата преводливост. Јасно е дека ниеден превод, независно колку е добар, не значи ништо за оригиналот. Преводот, така, во крајна линија, има за цел да го изрази средишниот, замен однос меѓу јазиците.

За оваа анализа без земени романи од чешки автори и преводите на македонски јазик, т.е. од современите чешки писатели Михал Вивег и Петра Соукупова. Зошто токму овие писатели? Ќе бидат земени за цел на истражувањето романите „Исчезнување“ од Петра Соукупова („Zmizet“ – Petra Soukupová), расказите „Раскази за бракот и сексот“ од Михал Вивег („Povídky o manželství a o sexu“ – Michal Viewegh), „Воспитувањето девојки во Чешка“ од Михал Вивег („Výchova dívek v Čechách“ – Michal Viewegh), „Тројца за никаде“ од Халина Павловска, Ива Херцигова, Михал Вивег („Tři v háji“ – Halina Pawlovská, Iva Hercíková, Michal Viewegh). Романите и расказите се напишани на чешки јазик, односно на општоразговорен чешки јазик, каде што изобилуваат нелитературните форми на чешкиот јазик, а сите се преведени на македонски јазик, и тоа од различни преведувачи.

Општоразговорниот чешки јазик сè повеќе се среќава во уметничката проза. Таму има мешање на две варијанти, нелитературната на општоразговорниот јазик и литературниот јазик.

Кога станува збор за примената на општоразговорниот чешки јазик во уметничката проза, поточно, за популарната употреба на разговорниот стил во современата книжевност, треба да се каже дека тоа не се првите почетоци на неговата примена. Кај претставниците на чешката преродба во чешката литература уште во 19 век наидуваме на елементи карактеристични за општоразговорниот чешки јазик (Роус, 1991: 63).

Чешката специфичност со која чешкиот литературен јазик се разликува од другите словенски јазици е во постоењето на разликите меѓу говорниот и писмениот чешки јазик, што не е случај со другите словенски јазици, барем не во толкава мера, пишува проф. д-р Донка Роус (Роус, 1991: 40).

Поинаква е ситуацијата со македонскиот јазик. Имаме нормиран, кодифициран литературен јазик, стандарден, но не и нормиран разговорен јазик, иако зборуваме за постоењето на разговорен стил (Роус, 1991: 50).

За чешкиот разговорен стил е карактеристично тоа што во него се среќаваат елементи што не се кодифицирани, но се дозволени со нормата. На пример, како фонолошките варијанти на $-í$ наспрема $-é$.

- алтернација $-é$ во $-i$ ($ý$),
- протетично $-v$ на почетокот во зборот пред $-o$,
- дифтонгизација $-ú$ во $-ou$ во истата позиција како протетичното $-v$,
- дифтонгизација на тврдото $-ú$ со $-ej$ на крајот и на средината на зборот.

Морфолошките варијанти кај глаголите во сегашно време за 1 л. ед.: *říšu-říši, děkuju-děkuji*, наставката за 3 л. мн.: *říšou-říši, děkujou-děkuji*.

Анализа на примери од романот „Исчезнување“ од П. Соукупова

- (1) *Naše město je placka, všude kolem taky, až pak hory, který sou vidět, jenom když je úplně jasno, ...* („Zmizet“, str. 13)

„Нашиот град е како тепсија, и околината исто така, а дури после се планините што може да видат само кога е сосема јасно, ...“ („Исчезнување“, стр. 11)

Формата на глаголот *сум* или за мн. *се*, литературната кодифицирана форма во чешкиот јазик *je/jsou* во овој пример, доколку би требало да биде напишана на литературен чешки јазик, тогаш фонолошката варијанта би била: *hory, které jsou vidět*. Тука има алтернација на *–é* во *–ý*, како и испуштање на *j* (*jsou*), односно *sou*.

- (2) *Je tam ale popsáný všechno, co sme měli na sobě a kde sme to vzali, co sme jedli a kam sme pak šli, to já už dávno nevím a číst mě to nebaví.* („Zmizet“, str. 93)

„Ама таму е опишано сè, што сме имале облечено и од каде сме го купиле, што сме јаделе и каде сме оделе, тоа јас веќе одамна не го знам и не ми е интересно да го читам.“ („Исчезнување“, стр. 88)

Во овој пример има алтернација *–é* во *–ý*, литературната форма е *popsané*, наспроти употребената разговорна форма *popsáný*, повторно разговорната форма на глаголот *сум* *sme měli, sme to vzali, sme jedli, sme pak šli*, наспроти литературната форма *jsme měli, jsme to vzali, jsme jedli, jsme pak šli*.

- (1) *„To ti dal von, že jo? Kdo to je? Je to von?“* („Zmizet“, str. 146)

„Ти ја даде тој, нели? Кој е тој? Тоа е тој?“ („Исчезнување“, стр. 139)

Во овој пример ја наоѓаме употребата на протетичното *–v* на почетокот на зборот пред *–o* кај заменката *von* наместо литературната форма *on*.

- (1) *„Hlavně mi nevypíchni voko! Pomyslel si Oskar.“* („Povídky o manželství a o sexu“, str. 36)

„Главно да не ми го истераш окото! Си помисли Оскар.“ („Раскази за бракот и сексот“, стр. 35)

Во овој пример ја имаме разговорната форма на именката *voko*, односно протетичното *–v* на почетокот на зборот пред *–o*, литературната форма на именката е *oko/oči* за множина.

- (1) „Do hajzla, ktorej dělal, že ji miluje, ale přitom šel jenom po penězích.“
(„Výchova dívek v Čechách“, str. 77)

„По ѓаволите, се правеше дека ја сака, но му беше само до парите.“ („Воспитувањето девојки во Чешка“, стр. 77)

Во овој пример во заменката *ktorej* ја имаме фонолошката варијанта што не е дозволена со нормата, односно дифтонгизација на тврдото –у со –ej. Така што литературната форма е *který*.

Поради комплексноста на преведувачката активност, очигледно е дека преведувачот не може да го ‘ земе ’ конкретниот текст и веднаш да почне со преводот. На преводот му претходи важна подготвителна фаза, која често се нарекува ‘ интерпретативна фаза ’, која се состои во таканареченото ориентациско читање на текстот. По фазата на подготовка доаѓа ‘ еквивалентната фаза ’, која се состои во тоа што преведувачот ги заменува односните еквиваленти на целниот јазик за информативните единици на оригиналниот текст. Овде веќе зборуваме за создавањето на преводот како спореден текст (Kufnerová, 1994: 12).

Преведувачот секогаш треба да ја почитува намерата на авторот, природата на текстот и типот на читател за кого е наменет преведениот текст. Затоа, главната цел на преводот е правилно пренесување на информациите и според содржината и според формата. Во однос на културните разлики, преведувачот секогаш треба да се стреми да создаде превод што ги задоволува потребите на културата и јазикот. Проблемот со овие разлики лежи главно во фактот што јазичната комуникација секогаш се одвива на одредено место, време и помеѓу одредени говорници, што исто така мора да се почитува од страна на преведувачот (Knittlová, 2000: 8).

Во овој пример би сакала да го објаснам преводот на именката *nanuk*. Преводот на *nanuk* во овој пример е лижавче, но станува збор за сладолед, млечен сладолед на стапче, познатиот „Снежец“. Иако преведувачот го употребил овој збор, мислам дека тоа во никој случај не го менува значењето на реченицата и на текстот, или идејата на авторот.

Cestou od doktorky mi ale mamka koupila nanuk. („Zmizet“, str. 22)

Пример 1. „Но, кога се враќавме од кај докторката мама ми купи лижавче.“ („Исчезнување“, стр. 19)

Во овој пример имаме, исто, нелитературна форма на прилог во македонскиот јазик, *с̄тварно*, во овој контекст е точно употребен, бидејќи се преведува *fakt*, а тоа е разговорна форма на чешкиот разговорен јазик. Доколку преведувачот го употребел прилогот *навис̄шина*, во ниту еден од

двете понудени решенија немало да се изгуби смислата, а, сепак, *сѝварно* е соодветен еквивалент во преводот на македонски јазик. И во двата примера го имаме во превод *сѝварно*, кој соодветно одговара на чешкиот разговорен еквивалент за прилогот *fakt*.

Sbírám se, že ji půjdu doprovodit, ale brácha to stihne rychlejc a fakt odejdou spolu. („Zmizet“, str. 49)

Пример 2. „Скокнувам, дека ќе одам да ја испратам, ама брат ми е побрз и стварно заминуваат заедно.“ („Исчезнување“, стр. 46)

Интересен пример за употребата на разговорниот чешки јазик се именките *гимназија*, *школо*, *средно*, *сѝручно средно*. Дали ќе слушнеме во разговорен македонски јазик употреба на *средно училишѝте за оѝшѝо образование*? Мислам дека нема да слушнеме. Што може да слушнеме секојдневно? Тоа се формите: *средно*, *факулѝетѝ*, *факс*, исто така, се употребува *школо*. Во овој пример, иако именките се разговорна форма на чешкиот разговорен јазик, преведувачот го употребил еквивалентниот збор *училишѝте*, форма што е литературна. Повторно велам дека тоа не ја менува смислата, можеби, доколку е дозволено со нормата, ако прочитаме *школо*, ќе ни биде поприродно, а притоа веќе ја имаме оформено сликата за раскажувачот, кој во овој пример е дете во основно училиште.

Jako kdyby na gymplu bylo něco tak vzácného, něco tak božsky jiného, co ona, Pavlína, na učňáku začit nemůže. („Zmizet“, str. 114)

Пример 3. „Како во гимназијата да беше нешто толку посебно, нешто толку божествено поинаку што таа, Павлина, во занаетчиското училиште не може да го доживее.“ („Исчезнување“, стр. 108)

Hele, já za to nemůžu, řek sem. („Zmizet“, str. 35)

Пример 4. „Еј, знаеш, јас не сум крив, реков.“ („Исчезнување“, стр. 33)

Глаголот *říct* во 1 л. ед. минато време на литературен чешки јазик е – (*já*) *jsem řekl*. Помошниот глагол *sum* е точен превод на македонски литературен јазик, а во изворниот разговорен чешки јазик е употребена разговорна форма *sem*. Станува збор за буквален превод, *hele* е преведено со „еј“. Точен е преводот, но можеби поприродно на разговорен македонски јазик би звучело или би ја слушнале формата *а бе, знаеш*.

Začne škola, chodim teda do třídy s malejma dětma, i když popravě pořád sem skoro nejmenší, koukaj na mě jako na nějaký zvláštní zvíře a já se tak asi chovám, ... („Zmizet“, str. 40)

Пример 5. „Почнува школото, значи одам во одделение со мали деца, иако вистината е дека сè уште сум најмалечок, зјапаат во мене како во некое ретко животно, ама јас така и се однесувам, ...“ („Исчезнување“, стр. 37)

Повторно ја сретнуваме разговорната форма на глаголот сум – *pořád sem skoro nejmenší* наспроти литературната форма *pořád jsem skoro nejmenší* и повторно преводот е точен, но буквален. Оваа реченица е преведена буквално, можел да се промени редоследот за да му звучи поприродно на читателот. На пример: „Почна школо, во одделението одам со помали деца од мене, иако вистината е таа дека сè уште сум најмал, ме зјапаат како да сум чудна сверка, изгледа јас така и се однесувам...“

„*Od Petřika jsem navíc věděl, že mu nejdou kšefty, a tak jsem musel mluvit obzvlášť opatrně.*“ („*Výchova dívek v Čechách*“, стр. 144)

Пример 6. „Згора на тоа, од Петрик дознав дека не му оди бизнисот, па, така, морав да зборувам особено претпазливо.“ („Воспитувањето девојки во Чешка“, стр. 142)

Во овој пример именката *kšefty* е разговорна форма на чешкиот разговорен јазик и има честа употреба. Литературната форма на оваа именка е *obchod, obchodování (transakce)*, а често со *kšefty* се мисли на незаконски бизнис/трговија.

Преводот на македонски јазик е точен и токму именката *бизнисот* е со истата конотација на незаконски бизнис. Преводот на личното име Петрик е неточен превод, според Цветковски (2017: 282), транскрипцијата и транслитерацијата на туѓите имиња од чешки јазик на македонски јазик, буквата *ř* зад незвучна согласка се предава со *ш*. Па, така, точниот превод на името *Petřik* е Петшиќ.

Како заклучок, да се обидам да одговорам на поставеното прашање: Колку е тешка задачата на преведувачот? Се разбира, многу и, се разбира дека не е доволно само да се познава изворниот јазик, туку треба повеќе од тоа – да се познава јазикот-цел. Задачата на преведувачот е, исто така, многу одговорна, а тој мора, или, би требало да се соживее и да го доживее книжевниот текст, односно текстот што го преведува. Мора да знае, да сфати што сакал да потенцира авторот, а тогаш и преводот ќе биде соодветен. Во никој случај не може да се преведува збор по збор. Мора да се преведе и точно и да се задржи замисленото од страна на авторот.

Целта на оваа анализа беше да се докаже дали општоразговорниот, разговорниот чешки јазик влијае на преводот на македонскиот литературен јазик. Затоа со примерите извадени од оригиналните текстови во еден дел се даде објаснување на фонолошките разлики помеѓу разговорниот чешки

и литературниот, односно кодифицираниот чешки јазик. Во анализата на преводот на македонски јазик уште еднаш, на истите примери, детално се објасни преводот на македонски јазик.

Ако ги погледнеме примерите кај секој автор, општоразговорниот чешки јазик е различно застапен. Кај Петра Соукупова е присутен во целиот книжевен текст и кај раскажувачот, нараторот и во дијалозите. Додека, пак, кај Михал Вивег во дијалозите преовладува разговорниот чешки јазик. Во секој пример се напишани разговорните фонолошки форми и нивните фонолошки форми на литературен чешки јазик. Оваа детална анализа беше направена со цел да им се објасни и на читателите кои не го познаваат чешкиот јазик и да им се помогне да ги согледаат разликите помеѓу разговорните и литературните форми. За истата цел беше направен и глосар на зборови, фрази што беа извадени од оригиналните текстови.

Во преводите на македонски јазик најдов одлични преводи, особено во дијалозите што беа преведени со одлични еквиваленти на разговорни, жаргонски изрази. Сметам дека тоа е одличен пример кога треба да се отстапи од стандардизираниот македонски јазик. Во некои примери, каде што можело, се задржала кодифицираната форма, но таму каде што имало простор, се отстапило и сметам дека треба да биде така. Мора да се задржи емоцијата, мора да се задржи стилот на авторот, мора, колку што може, да се пренесе пораката на авторот до читателот на преводот, односно на книжевниот текст.

Секој готов превод почнува да функционира како посебен артефакт, кој обичниот читател генерално го оценува како уметнички текст без никаква врска со неговиот оригинал. Така, на обичниот читател или му се допаѓа, или не му се допаѓа текстот на книжевниот превод, а тоа не кажува многу за неговите објективни квалитети. Меѓутоа, ако му се допадне на читателот, тоа не значи дека станува збор за добар и адекватен превод. Затоа, многу проценки за преводите имаат тенденција да бидат некомпетентни и површни.

Навистина е тешко преводот да биде со висок квалитет, а уште потешко е преводот да се анализира стручно. Потребно е совршено познавање, не само на изворниот и на мајчиниот јазик, туку и на литературниот и на културниот контекст.

Оправдана е употребата на разговорните форми и изрази и во преводите на македонски јазик. Во спротивен случај, преводите не би биле достоинствени на оригиналот. Да се обидуваме, колку што е можно повеќе, да ги задржиме формата, смислата, емоцијата на авторот низ преводите на книжевните текстови.

Задачата на преведувачот е да се нурне, да забуричка во процесот на зреене на јазикот на оригиналот, да чепка по очудувањата што јазичките творби на тој јазик ги прават големи книжевни дела жедни за превод, да го открива начинот на намисленото, но истовремено, вечно ненаспан и мамурен, да демне врз сопствениот јазик, да внимава (Михајловски: 81, 2008).

Библиографија:

Библиографија на кирилица:

- Бабамова, Ирина. *Интегрална теорија на преведувањето*. Зборник на трудови. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2005
- Бејамин, Валтер. „*Задачата на преведувачот*“. 1997
- Конески, Блаже. *Грамматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветно дело АД Редакција Детска Радост, 2004
- Конески, Кирил. *Зборобразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2003
- Лотман, Јуриј, М. *Структура на уметничкиот текст*. Превод од руски јазик: Евтим Манев. Скопје: Македонска реч, 2005
- Лотман, Јуриј, М. *Семјосфера: во световите не мислењето*. Превод: Марија Ѓорѓиева. Скопје: Три, 2006
- Минова-Ѓуркова, Л. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор, 2000
- Минова-Ѓуркова, Л. *Стилистика*. Скопје: Магор, 2003
- Михајловски, Драги. *Под Вавилон: Задачата на преведувачот*. Скопје: Каприкорнус, 2008
- Роус, Донка. *Докторска дисертација – „Јазикот во проза на Бохумил Храбал“*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1991
- Цветковски, Живко. *ПРАВОПИС на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“: Култура, 2017

Библиографија на латиница:

- Večka, V. Josef. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992
- Čermáková, Anna a kol. Autorů. *Jazykové paralely*. Praha: NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2017
- Čermák, František. *Jazyk a jazykověda, Přehled a slovníky*. Praha: Pražská imaginace, 1997
- Fišer, Zbyněk. *Překlad jako kreativní proces*. Brno: HOST, 2010
- Hečko, Blahoslav. *Dobrodružství překlada*. Praha: Ivo Železný, 2000
- Hrdlička, Milan. *Překladatelké miniaturny*. Praha: Karolinum, 2014
- Jettmarová, Zuzana. *Mozaiky překlada*. Praha: Karolinum, 2016
- Krhutová, Marie. *Útvary českého jazyka*. Institute of Education and Communications, 2009
- Levý, Jiří. *Umění překlada*. Praha 8: Apostrof, 2012

- Mračková-Varoušová, Petra. *Překlad a tlumočení jako most mezi kulturami*. Praha: Karolinum, 2016
- Muglová, Daniela. *Komunikace Tlumočení Překlad (aneb proč spadla Babylonská věž)*. Praha: Enigma, 2013
- Jakobson, Roman. *On Linguistic Aspects of Translation*, essay, 1959
- Steiner, George. *Po Bábelu: Otázky jazyka a překladu*. Triáda, 2010
- Štíha, František. *O věrnosti překladu*. Praha: Academia, 2019
- Hrdlička, Milan. *Odborný text a jeho translace*. In HRALA, M., ed. *Translatologica Pragensia IV. Acta Universitatis Carolinae. Philologica 4/1990*. Praha: Karolinum, 1992
- Kufnerová, Zlata a kol. *Překládání a čeština*. Jinočany: H & H, 1994
- Knittlová, Dagmar. *K teorii i praxi překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000
- Žváček, Dušan. *Kapitoly z teorie překladu: (Odb. Překl.)*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995
- Man, Oldřich. *Otázky ekvivalence v odborném překladu*. In POPOVIČ, A., ed. *Překlad odborného textu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977

Извори

- Вивег, М. (2000) *Раскази за браќоџи и сексоџи*. Скопје: Табернакул.
- Вивег, М. (2019) *Воспитувањеџио девојки во Чешка*. Скопје: Антолог.
- Павловска, Х.; Херцигова, И.; Вивег, М. (2008) *Тројца за никаге*. Скопје: Македонска реч.
- Сокупова, П. (2017) *Исчезнување*. Скопје: Македоника литера.
- Hercíková, I.; Pawlovská, H.; Viewegh, M. (2004) *Tři v haji*. Motto.
- Soukupová, P. (2009) *Zmizet*. Host.
- Viewegh, M. (2001) *Povídky o manželství a o sexu*. Petrov.
- Viewegh, M. (1994) *Výchova dívek v Čechách*. Československý spisovatel.

Интернет-страници

- <https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5> [3.2.2023]
- https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D1%83%D0%BB%D0%B0 [6.2.2023]
- <https://eprints.ugd.edu.mk/22421/1/%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D1%82%D0%B0%20-%D0%94%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D0%B0.pdf> [9.2.2023]
- <https://slavikalibris.mk/book-author/petra-soukupova/> [14.2.2023]
- <https://cs.wiktionary.org/wiki/zevlovat#synonyma> [17.2.2023]
- <http://drmj.eu/ensearch/limp> [22.2.2023]
- <https://www.korpus.cz/slovo-v-kostce/translate/cs—en/nanuk> [6.3.2023]
- <https://www.korpus.cz/> [10.3.2023]

<https://www.korpus.cz/slovo-v-kostce/search> [13.3.2023]

<https://www.slovník-synonym.cz/> [15.3.2023]

<https://slovník.seznam.cz/preklad/anglicky> [20.3.2023]

<https://www.nechybujte.cz> [23.3.2023]

<https://slovník-cizich-slov.abz.cz> [3.4.2023]

<http://www.dobryslovník.cz/cestina> [18.4.2023]

<https://prirucka.ujc.cas.cz> [24.4.2023]

Глосар

hovorová (obecná) čeština

bavorák
 běda
 bejt
 bejt doma
 bejvalej
 belhá
 blazeovanou
 blbej
 brácha
 cejtím
 cejtím ten hroznej smutek
 ceňták
 cigáro
 častějc
 čtvrťka
 čtyřkrát,štyrikrát
 čum
 děkujem, děkuju
 díky
 dobrej
 doktůrek
 dopijem
 dřív
 du
 dycky
 dyk
 dyť
 dyťs
 eště
 fakt
 fakt
 foťák
 fotr
 frňák

spisovná čeština

auto značky BMW
 zoufalství, hrůza
 být
 být doma
 bývalý
 ploužit
 znuděný
 blbý
 bratr
 cítím
 cítím ten hrozný smutek
 centimetr
 cigareta
 časteji
 čtvrtek
 čtyřkrát
 dívat se
 děkuji
 děkuji
 dobrý
 doktor (lékař)
 dopijeme
 dříve
 jdu
 vždy
 vždyť
 vždyť
 vždyť jsi
 ještě
 jasně, hrozně
 vážně
 fotoaparát
 otec/táta
 nos

furt	pořad
gauner	kriminálník
gympl	gymnázium
hezkýho	hekého
hory, který sou vidět	hory, které jsou vidět
já bych moh bejt	já bych mohl být
jakýho	jakého
jiný	jiné
jinýho	jiného
káča	hloupá žena
koukaj	dívají se
koukám	dívám se/rozhlížím
koukat	dívat se
kšefty	obchod, obchodování (transakce)
ksichtě/ksicht	obličej
ktorej	který
který	které
kulturáku	kulturní dům/v kulturním domě
kumpány	kamarád/kamarádi
kvádro	oblek (pánský společenský oděv)
letní dovolený	letní dovolené
lidí, co tu bylo	lidí, co tu byli
maj	mají
minulej	minulý
mlíkem	mlékem
možný	možné
můžem	mohli bychom
nádr	nádraží
nanuk	zmrzlina
názdárek	ahoj
nějaký zvláštní zvíře	nějaké zvláštní zvíře
nějakýho psa	některého psa
nemoh bejt	nemohl být
nemůžem bejt	nemůžeme být
nevaděj, nevadí	nepříjemný, na obtíž
nevotravuj, neotravuj	neobtěžuj
novýho	nového
obývák	obývací pokoj
očumuju	dívám se, rozhlížím se
odejít, zmizet	jdi pryč
okounim	loudat se
počtvrtý	počtvrté
pokaždý	pokaždé
poldy	policisté
pondělka	pondělí
popsaný	popsané
pořád sem skoro nejmenší	pořád jsem skoro nejmenší
pověšenej	pověšený

prachy	peníze
prchat	utíkat, běžet
před dvouma rokama	před dvěma roky
před pár dnama	před pár dni/dny
přehozený	přehozené
přemějšlel	přemýšlel
projet	projít se
propletenejch	propletených
protivnej	protivný
puč jí	půjčit/půjč jí
pudem	vstoupíme
pudeš	půjdeš
pudu	půjdu
půjdem	půjdeme
rozrejpál	promíchat
rychlejc	richleji
řek sem	řekl jsem (já)
říkalas	říkala jsi
s děckama	s dětmi
ségra	sestra
ségriny	sestřiny
sem	jsem
sem nemocnej	jsem nemocný
sem úplně	jsem úplně
sem v tý době	jsem v té době
sem zklamanej	jsem zklamaný
seš	jsi, ty jsi
shodnem	shodneme
sjezdovce	trať pro sjezd na lyžích
sme chtěli	jsme chtěli
sme jedli	jsme jedli
sme měli	jsme měli
sme pak šli	jsme pak šli
sme to vzali	jsme to vzali
sou	jsou
svítěj lampy	svítí lampy
šmejdí	pohybovat se z místa na místo
takový	takové
tejdně	týdně
tejdnů	týden, týdnů
tvrdilas	tvrdila jsi
tvý	tvé, tvój
tý (chvíli)	té (chvíli)
tý doby	té doby
ty lidi se na mě dívaj	ty lidi se na mě dívají
ty seš	ty jsi
tys	ty jsi
učňák	střední odborné učiliště (SOU)

ukrad	ukradl
váli	koulet se
věcech	věcí
venzte	přijměte
vo co	o (co)
voběda	oběd
vod	od
vokna	okno
voko	oko/oči
von	on
vona	ona
vošidiš	ošidiš, zpronevěřit
všecky	všechny
vylez, vylézat	vyjít/vyjdi
vystupujem	vystupujeme
základce	základní škola
zamilovali sme	zamilovali jsme
zas	zase
zbejvá	zbývá
zdrávkú	zdravotní škola
zejtra	zítra
zevluješ, čumět	dívat se
zimní dovolený	zimní dovolené
zítřka	zítřejší den/zítřejšího dne
zraněnej	(byl) zraněn
žes	že jsi

Natalija Tonevska-Karovska

**MANNER AND POSSIBILITIES OF TRANSLATING THE
COLOQUIAL AND LITERARY CZECH LANGUAGE IN TO
MACEDONIAN LANGUAGE**

Abstract

How difficult is the task of the translator? Is knowledge of the source and the target language sufficient to deliver quality translation? This study explores these questions through the theories of translation i.e., traductology or “the science of translation “. I also look at the feasibility of the translator to apply these theories in the translation process. Titled “The ways and possibilities of translating the common, colloquial language and literary Czech language into the Macedonian language”, the study looks at the colloquial Czech language, a non-literary spoken form of the Czech literary language, which today is increasingly represented in contemporary Czech prose, and explores if and how it affects the translation of the Macedonian literary language.

The analysis focuses on contemporary novels where the colloquial Czech language prevails and looks at their translations into Macedonian. Examples from the source text are shared as part of the analysis. The phonological form of the literary Czech language is presented under each example of colloquial Czech language, followed by an analysis of its translation into Macedonian literary language. The purpose of this research is to verify how the conversational phonological forms of the colloquial Czech language influence the translation into Macedonian language. The goal of the study is to confirm if the colloquialisms in the source language are carried across into the target language and, if not, to offer more suitable alternatives instead.

Keywords: Czech language, translation, Macedonian language, colloquial Czech language, literary language

Клучни зборови: чешки јазик, превод, македонски јазик, разговорен чешки јазик, литературен јазик

УДК 821.18(497.7)-31.09

Фљорентина Фетахи**ВРЕМЕТО И ПРОСТОРОТ ВО РОМАНОТ
ДОМАШНА ЗМИЈА ОД АРИЈАН ЛЕКА****За компаративната перспектива на читање на
просторот и на времето**

Просторот и времето, бесконечноста и границите кои се нивна одлика во филозофска смисла, ги интригираат луѓето со милениуми. Прашањата што се однесуваат кон аспектите на просторот и времето се навистина централни за филозофијата на романот *Домашна змија*, меѓутоа тие не се туѓи, ниту безначајни за делото на Франц Кафка. Различни аспекти во однос на просторот и времето се во сржта на делата на горенаведените автори низ призмата на филозофските, социолошките, антрополошките, психолошките категории кои ги впишуваат на исклучителен начин овие димензии, бидејќи во овие дела како да се тежнее кон пренебрегнување на календарските линеарни течења на времето и се прибегнува кон т.н. митологизација со доминација на една постојана сегашност сфатена во модерна и постмодерна смисла. Низ интердискурзивна релација на делата за кои времето и просторот добиваат исклучителни значења се чита литературата на овие автори.

Во литературата, времето и просторот стануваат клучни аспекти на сублимираните значења транспонирани преку сликата за т.н. *домашна змија* или за бубачката. Различни слики бараат различни просторно-временски координати. На пример, во литературата честопати, како на пример, во делото на Франц Кафка, во неговите раскази и во трите романи (*Процес*, *Замок*, *Америка*), се соочуваме со невообичаено стеснет простор. Мали соби, ниски тавани, многу ходници и мрачни кулоари. Грегор Самса живее во соба која наликува на ковчег. Се разбира, ова не е случајно. Писателот

се интересира за луѓе кои се наоѓаат во ќорсокак во животот, а тоа е нагласено преку сликата со која се открива нивната трансформација од хумани битија во животни. Отворањето на просторот е поврзано со копнежот за преминување на праговите и со потребата некогаш просторот да се измени, односно тој да се отвори. Истото чувство се појавува кај таткото, старецот во *Домашна змија* на Аријан Лека, кој живее во самоизолација и ги посматра „движењата“ или промените и метаморфозите во неговото семејство од истиот агол во собата, покрај вратата и до балконот. Истото место е тој агол од каде што тој ќе гледа како му ги носат работите до колата за да го преселат од таа соба. Ова е начинот на кој Грегор Самса од аголот на својата соба ги набљудува членовите на своето семејство и промените во своето семејство и како меѓу нив се појавува идејата за негово исклучување и елиминирање и од таа соба во која го минува денот.

За романот *Домашна змија* од Аријан Лека

Секое дело на современата литература има своја просторно-временска мрежа, свој координатен систем. Во исто време, постојат некои општи закони за развојот на уметничкиот простор и време. На пример, до 18 век естетската свест не му дозволувала на авторот да „се меша“ во временската структура на делото. Со други зборови, авторот не можел да ја започне приказната со смртта на херојот и потоа да се врати на неговото раѓање. Времето на делото е осмислувано во координатите на „реалното, календарско течење и мерење на времето“. Дополнително, авторите не го нарушувале текот на нарацијата за да биде некој лик „вграден“ во приказната на местото од некој друг лик без мотивација. Во праксата на пишувањето, овие постапки на практикување на случајни појавувања, немотивирани вградувања на непознати ликови, различно се практикувани во античката и во реалистичната литература и тие доведуваат до создавање на таканаречените „хронолошки некомпатибилности“. На пример, една приказна завршува со безбедно враќање на херојот, додека друга приказна започнува со фактот дека најблиските тагуваат поради неговото отсуство. Ова го среќаваме, на пример, во *Одисеја* на Хомер.

Во почетокот на 20 век се менува пристапот, а авторите кои се претставници на модернизмот го практикуваат „моделирањето“ на наративот, без да се задржуваат до логиката на течење на случувањата во животот на ликот. Од еднаш се раскажуваат многу случајно развиени, односно вметнати приказни, се праваат големи отстапувања и дигресији, а со тоа е нарушен хронолошкиот, линеарниот и календарскиот „реализам“.

Како и авторите на модернизмот, како на пример Франц Кафка, така и современите постмодернистички автори тежнеат да го изградат составот на делото со мешање или произволност на вградените епизоди по сопствена одлука или желба.

Токму тоа е феноменот кој се практикува при пишување на делото *Домашна змија*, а тоа значи примена на фрагментацијата на времето и просторот, немотивирани премини од една во друга состојба кои стануваат можни благодарение на изборите на нараторот кој транспарентно го објавува своето пишување книга и својата позиција на посредникот меѓу прикажаниот живот и читателите. Раскажувачот може да го стеснува, да го развлекува или да го запира течењето на времето со бројни описи и други видови на дискурси.

Кога станува збор за фрагментацијата и нејзиното присуство во наративната линија, Ј. Кристева го вели следново: *Наративната линија е тешка мембрана, која може да експлодира во секој момент, всушност, која современоста илти ја раскажува ќе стана нејоднослива, која траницата илти меѓу субјектот / предметот е уништена, траницата и надвор стана нејоднослива, и илти прво се доведува во прашање проблемот на течење на наративта. Ако, сепак, илти продолжи (наративта), содржината се менува: линеарноста на наративот се распада, а наративта се реализира низ делови, фрагменти, епифани, крајници, описи, незаокружени делови...*

Во романот на Аријан Лека присуството на фрагментарноста се забележува уште во неговото прво читање. Во него се среќава уништувањето на класичниот наратив. Повеќе нема течење како континуитет на настани и перипетии во јасно дефинирани времиња и простори, напротив, се појавуваат намерни фрагментации, каде што редот престанува да биде регулатор во рамките на логиката, а постапката на поврзувањата се засновува на произволности. Тука композицијата ги следи принципите на избор на авторот, така се брише јасноста, се случуваат поврзувања со примена на монтажа и се практикуваат преклопувања на настаните едни со други, се создава состојба на конфузија во свеста на читателот, еден вид хаос, меѓутоа секогаш структурата продолжува да опстојува преку внатрешната уникатна уметничка креација определена со сите свои специфичности кои уште повеќе ја надградуваат естетиката во настанување.

Клучни постапки на наративта на Аријан Лека

Една од главните постапки што се поврзува токму со времето е напуштањето на реалното време со имагинарно време во кое се случува

бегството на херојот со брод. Тоа е постапка со која се изразуваат бегството на главниот јунак на делото од стварноста и потрагата по утеха во светот на неговите визији и сништа. Неговата близина до себеси и неговата голема желба да ја промени својата горчлива реалност, неговото незадоволство и неможноста да ги контролира надворешните фактори во текот на неговиот живот ја засилува потребата за создавање сопствен свет од фантазии и имагинарни дејствија. Така се случуваат движењата со, условно речено, Ноевата арка, а паралелно со тоа и бегствата од предодредената судбина.

Составен дел на состојбите на имагинарно бегство во делото на Аријан Лека е состојбата на осаменост. Критичарот Р. Муслиу зборува за начинот на разработување на оваа тема во делата на Арија Лека на следниов начин: ... *Темаџа на осаменосџа се издвојува како оџфрлање на моделоџ на насочено социјално огнесување, болесџа сџанува каракџерисџична околносџ на едно оџшџесџво на уџоџија, а џоа не е нишџо друџо освен алџтернатџивна реалносџ, џросџор, но и време шџо џо џодразбираме џод симболџ на Ел Дорадо, уџоџиски џрад на среќаџа.*

Авторот ја најавува темата за осаменоста со следново мото: *Осаменосџа е судбина на извонредниџе души!* (Шопенхауер), со што, објаснува авторот Лека, за самотијата говорел како за негов постојан животен сопатник. Тој и кога се наоѓал меѓу луѓето, се чувствувал осамен, затоа неговиот опис е длабок и продорен и исполнет со чувство на студенило што се рефлектира и врз читателот.

Паралелно со состојбата на осаменоста, романот „Домашната змија“ ја актуализира темата за страдањето, за болката и за отуѓувањето на индивидуата, особено индивидуата на писателот кој ја пишува својата животна творба во времето на авторитарен систем. Ужасот, срамот, покајанието, тишината, измамата се клучни чувства, но и клучни мотивации кои ја проникнуваат кингата на Аријан Лека.

Постапките на нарацијата откриваат неколку временски гледни точки или два сосема различни погледи, на оној што живее во сегашниот момент, но исто така и на другиот, оној чии емоции се тесно поврзани со минатото, бидејќи тие понекогаш се појавуваат во форма на болни сеќавања, понекогаш во форма на несвесни реакции, што во голема мерка влијае врз начинот на кој во текот на нарацијата се претставува низа од различни ментални позиции, такви кои произлегуваат од сегашноста и други кои се сеќавања или состојби произведени од дејството на минатото врз свеста или несвесното. За среќа, она што се случува во делото како креација, настанува и потоа ги „гасне“ или ги потиснува негативните влијанија на минатото. Авторитарниот режим е уништен, а она што останува од

него се претвора во естетска храна, тоа е онаа граѓа од која произлегува пишувањето и рецепцијата, читањето.

Заклучок

Просторот во уметничкото дело во голема мера ги одредува врските на сликата на светот (временска, етичка, социјална, психолошка итн.), изведена како уметнички модел на светот. Просторот понекогаш метафорично прилега на целосно разнебитена, раскршена форма, изграден од навидум произволни и приватни агли на живеење кои се резултат на избор, а од нив се перципира и се опишува фрагмент од сликата на светот. Така, може да заклучиме, дека уметничкиот простор е избор, креација или модел на светот на авторот. Тој се изразува преку јазикот на просторните претстави како уметнички простор кој не е пасивно складиште на херои и епизоди од заплетот. Во просторот се вградени дејствувањата или пасивните состојби на набљудување на ликови. Општиот модел на светот создаден во уметнички текст се покажува дека со јазикот на естетиката се креира, а не се „исфрла“ произволната форма на некаков шуплив сад, туку една од компонентите и заедничкиот јазик што го зборува уметничкото дело е, токму, организацијата на просторните аспекти тесно зависни од смислата која авторот настојува да ја соопшти.

Од другата страна на просторот функционира времето, тоа може да биде „отворено“, вклучено во поширок временски тек или да биде „затворено“, затворено самото во себе. Во овие ситуации, во заплетот нема изобилство од настани кои се во корелација со стварноста и со историското, линеарно течење на времето. Авторот е тој што одлучува дали да го забави или забрза времето во своето дело, или дали да го запре, „да се концентрира на имагинарни описи“ во делото.

Така се обликува сфаќањето за аспектите на категориите на времето и на просторот. Нивното проучување овозможува да откриеме нови смисли во делата и да рефлектираме врз решенија на проблемот за кој пишува авторот, да побараме нови перспективи и призми, а преку кои ќе откриеме нови погледи на светот, дефиниција на жанрот, постапки на креација. Фокусот врз проучувањето на просторот и времето влијае, генерално, и врз начинот на кој можеме да ја разбереме историјата на литературата.

Библиографија:**Библиографија на кирилица:**

- Бојадиевска, Маја (2002), *Мии, идентитет и книжевност*, Скопје: Сигмапрес.
- Лека, А. (2016) *Домашна змија*. (прев. од алб. јазик Мирјана Илиева Јашари). Готен: Скопје.
- Лукач, Ѓ. (1978) *Теорија на романот*. Македонска книга: Скопје.
- Србиновска, С. (2003) *Низ ѓризмаи на групот*, Сигмапрес, Скопје.
- Србиновска, С. (2006) *Субјект, книжевност, култура*, Сигмапрес, Скопје.
- Ќулавкова, К. (2003) *Теорија на интертекстуалноста*. Култура, Скопје.
- Солар, М. (1978) *Теорија на книжевноста (Teoria e letërsisë)*. Рилинджа, Приштина.

Библиографија на латиница:

- Carr, D. (1991) *Time, narrative, and history*. Indiana University Press, Bloomington/Indianapolis.
- Culler, J. (1997) *Literary theory – A very short introduction*, O. U. P. I., New York.
- Дадо, Ф. (2007) *Каков е ѓекој на книжевноста во '90-иите? (Si rrjedh letërsia e viteve '90?)*, во Mehr Licht, бр.30, Идеарт, Тирана.
- Наџон, Л. (1996) *Poetika postmodernizma*, (прев. V. Glozden, L. Stanković). Svetovi, Novi Sad.
- Hegel, G. V. F. (1986) *Estetika III*, (прев. Nikola Popović). Beograd: Beogradski Izdavačko-Grafički Zavod.
- Хедајат, С. (1977) *Слејот буг (Bufi i verbër)*, (прев. на алб. јазик Муса Рамадани). Приштина: Рилинджа.
- Jauss, H. R. (1978) *Estetika recepcije: izbor studija*. Beograd: Nolit.
- Крифца-Беќири, М. (2013) во *Studime letrare* (прев. *Книжевни сѓугии*). Цит: на Јулија Кристева, *Моќи ужаса*. Вагра, Скопје., стр. 53.
- Lloyd, G. (1993) *Being in time: Selves and narrators in philosophy and literature*. Routledge, UK,.
- Nelson, K. E. (1969) *The Concept of Time in the Novels of Virginia Woolf*. (Thesis). Texas: Graduate Faculty of Texas Technological College.

Florentina Fetahi

**TIME AND SPACE IN THE NOVEL “DOMESTIC SNAKE”
BY ARIAN LEKA**

Abstract

“I do not define time, space, place and motion, as being well known to all.”
- Isaac Newton in *Scholium to the Principia*, 1687

As a narrative structure, as a discourse that neatly animates in itself a spectrum of feelings, dreams, hopes, faith, revolt, from which it weaves a metaphor for the

existence of a parallel world, the approach to a world so close and far away at the same time, is one of the most special works in contemporary Albanian and, in general, Balkan literature.

The two parallel streams in the portraying of a world that is shown and that which is implied, which is intended, to connect a parable of known and unknown codes that communicate with each other. Arian Leka invents a different world, transformed, disintegrated, maybe even in a way deformed to specify the ironic and grotesque expressiveness, to show the reality as loudly as possible. Paradoxicality as the internal substance of the metaphor, as ironic and grotesque expressiveness, in the novel *The House Snake* as the first reflection, the transition to the apostrophe of the human being appears as the first appearance, therefore in this narrative it is the blindness of love that gives meaning to this world, the reason for existence, even in the world of the blind men.

This is a story about a confrontation with oneself, with history, with the fate of isolation in space and time, with the intrusive and isolationist ideology. Here, the sea shows the author the way to the inevitable personal and collective catharsis, the way to freedom.

Keywords: Arian Leka, time, space, isolation, the sea

Клучни зборови: Аријан Лека, време, простор, изолација, море

УДК 811.163.3'373.45=111
УДК 81'271-053.6(497.7)Ж

Изабела Целевска

**УПОТРЕБАТА НА АНГЛИЗМИ ВО СЕКОЈДНЕВНИОТ ГОВОР НА
АДОЛЕСЦЕНТИТЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
(експозе од магистерски труд)**

1. Вовед

Јазикот како средство за општење е подложен на постојани промени со цел задоволување на комуникациските потреби на едно општество – како што се менуваат потребите на говорителите, така се менуваат и јазиците. Во тие промени се подразбира и навлегувањето на нови единици во речничкиот состав за нови предмети или појави во општеството. Тие нови единици се преземаат директно, со одредени адаптации, за да се вклопат со морфосинтаксичките и фонолошките правила на јазикот во кој влегуваат или се преведуваат. Иако преземањето туѓи зборови и нивната адаптација е природен процес што се јавува кај сите современи јазици, при збогатувањето на речникот треба да се имаат предвид неколку работи пред директно да се преземат туѓите зборови, како на пример, развојните стремежи на јазикот, објективната потреба, како и сопствените изразни можности на тој јазик.

Влијанието на англискиот јазик врз други современи јазици е глобален процес што го опфаќа и современиот македонски јазик, со оглед на тоа што англискиот јазик во последните децении станува сè подоминантен во комуникацијата на луѓето. Несомнено е дека нашиот јазик е под огромно влијание на англискиот јазик на разни јазични рамништа, како лексикологија, синтаксата, морфологијата и слично, па токму затоа ја истражуваме употребата на англизмите кај групата што, од разни причини, е најподложна на овие влијанија – адолесцентите.

Не може да се најде литературен јазик што е потполно „чист“, т. е. без лексика и примеси од други јазици и оваа практика е вообичаен начин на збогатување на речничкиот состав на еден јазик и целта на овој труд не е да се брани чистотата на јазикот или отфрлање на сите заемки, туку од еден аспект да се истражи причината за употреба на англизмите, кога веќе имаме постоен македонски збор.

2. Теориска рамка

При проследување на меѓуврсничките разговори на адолесцентите може да се забележи дека англизмите се значително застапени и дека македонскиот јазик во комуникацијата е под огромно влијание на нагласена интерференција на овие јазични елементи. Кога се разгледува говорот кај младите, сè почесто може да се слушнат фразите како „ме хејта“, „вајбаме“, „мјутна“ и слично. Тие се преземени од англиските зборови *hate*, *vibe* и *mute* и притоа се модифицирани и им се додадени афикси според граматичките правила на македонскиот јазик. Тоа се усогласува со тврдењето на Конески дека новите зборови полесно се шират во народот и се восприемаат доколку одговараат на својствата на дадениот јазичен систем. Тој утврдува дека „во јазикот дејствува стремежот за адаптација на новите зборови кон системот. Така е секогаш во однос на заемките од туѓи јазици“ (Конески, 1986: 212–213). На тој начин, во македонскиот јазик сме презеле многу зборови, но прашање е дали англизмите ќе успеат да навлезат потполно, особено оние англизми за кои имаме веќе постоен македонски збор. Тука би се разгледувале причините за употребата, на пример, на „хејта“ наместо „мрази“, како и употребата на „вајба“, којшто нема конкретен и сеопфатен македонски еквивалент, а може да биде преведен како „вибрира“, „ужива“, кои, сепак, не можат целосно да го опфатат оригиналното значење на англискиот збор *vibe*. Покрај „вајба“, слична е ситуацијата со „мјутна“, кој може да се преведе како „го исклучи микрофонот“, „исклучи звук“ и слично. Токму затоа е многу важно да се утврдат причините кои адолесцентите ќе ги наведат за нивниот избор.

Важно е и да се разгледаат евентуалните последици кои би произлегле од прекумерната употреба на англизмите. Крамер смета дека напливот на заемки го загрозува македонскиот јазик и дека „англизмите се витамини или вируси за македонскиот јазик“ (Нестороска, 2018). Од една страна, заемките од други јазици можат да го збогатат целниот јазик, но, од друга страна, доколку заемките навлегуваат во целниот јазик неконтролирано, тие може да ја загорзат неговата автентичност. Лазарова-Никовска смета

дека е нормално да има одредени влијанија врз јазикот со оглед на тоа што е од менлив и минлив карактер, меѓутоа смета дека не треба да се предизвика хаос кај јазикот домаќин кој треба да ги прими странските зборови. Додава дека треба „да се одржи рамнотежа, да се води грижа и контрола колку англицизми и други странски зборови навлегуваат во мајчиниот јазик“ (Тоевски, 2011).

Конески (1987: 72) укажува на фактот дека „речникот на литературниот јазик се богати со зборови не од еден кој било, ами од сите наши дијалекти“ и токму поради тоа треба да се согледа врската помеѓу дијалектите и литературниот јазик. Како што истакнува и Николовска (2012: 29), карактеристика на разговорниот стил е зборовниот фонд, или лексиката, којашто се употребува, а тоа се најчесто дијалектизми и жаргонизми. Дијалектите се основата на стандардниот јазик, па доколку некој збор навлезе во дијалектот, има можност да стане и дел од стандардниот јазик. Токму поради тоа го разгледуваме разговорниот стил, т. е. секојдневниот говор на адолесцентите како плодотворно место за употреба на нестандартни зборови, меѓу кои и англизми, со потенцијал за навлегување во речничкиот состав на македонскиот стандарден јазик.

Веновска-Антевска смета дека на македонскиот јазик му недостига следењето на формата на одредена лексема при самиот влез во јазикот и понатамошна адаптација во рамките на нашиот јазичен систем. Таа смета дека не е потребна строгост и исфрлање, туку е потребна грижа, бидејќи „тоа е збогатување, но збогатување без адаптација е скрнавее“ (Јованоски, 2011). Шкиљевиќ смета дека треба да се прифати тоа што може да се најде како наш термин, бидејќи едни од основните одлики на стандарднојазичната норма се конзервативноста и стабилноста. Таа смета дека не треба да се има стремеж кон пуризам, но „ако може да се помакедончи еден збор – тоа треба да се стори“ (ibid.).

3. Методологија

Овој труд е базиран на три истражувачки прашања. Првото истражувачко прашање е: *Дали адолесцентите се повеќе наклонети кон употреба на англизми во секојдневниот говор или користајќи македонски зборови?*, при што ја поставивме хипотезата дека адолесцентите би биле повеќе наклонети кон користење англизми во одредени сфери. На второто истражувачко прашање кое гласи: *Кои се причините за употребата на англизмите?* Ја поставивме хипотезата дека е причина постојаната изложеност на англискиот јазик, или, дополнително, недоволното познавање и владеење

на мајчиниот јазик. Третото истражувачко прашање е: *Дали ѝосѝојанаѝа уѝоѝреба на анѝлизмиѝе би имала ѝослеѝици, какви би биле ѝиѝе и од кој каракѝер би биле?*, при што ја поставивме хипотезата дека постојаната употреба на англизми во секојдневниот говор на адолесцентите би имала последици од лингвистички и социјален карактер и се претпоставува дека тие зборови би се одомаќиниле во македонскиот јазик, додека зборовите што веќе постојат, би се исфрлиле од употреба во корист на англизмите.

Истражувањето е спроведено со адолесценти од 13 до 19 години кои во моментот го изучуваат англискиот јазик како странски јазик, преку прашалник дистрибуиран низ основните и средните училишта на територијата на целата држава. Во прашалникот на испитаниците им се понудени 30 пара англизми и нивните македонски соодветници и тие треба да одберат кој збор би го искористиле во својата секојдневна комуникација. Насоките гласат: „Одбери реченица“ и зборовите се поставени во реченица за да се добие поверодостојна информација за нивната употреба во дискурс, наспроти употребата како самостоен збор. Исто така, по секој пример им се понудени неколку причини за нивниот избор, а некои од понудените причини се: ми звучи поприродно; почесто го слушам/употребувам и слично. Понуден е и одговор *груѝо*, каде што испитаниците можат да напишат сопствен одговор за својата причина. Зборовите што се искористени во истражувањето се од различни сфери, како, музика, спорт, видеоигри, социјален живот и слично, како сфери најблиски до секојдневниот живот на адолесцентите.

Ова истражување се спроведуваше за време на ковид-рестрикции поради кои беше ограничен физичкиот контакт, па прашалникот го спроведовме онлајн. Со самото тоа што прашалникот беше спроведен онлајн, а не со физички копии, постои можност да има последици врз резултатите. Овие можни последици се наведени во делот *Дискусија*. Тука можеме да наведеме една олеснителна околност која произлезе од начинот на кој се спроведе прашалникот, а тоа е достапноста. Поради тоа што прашалникот беше спроведуван преку интернет, ни овозможи да имаме пристап до многу поголем број испитаници одошто би имале доколку го спроведувавме со физички копии.

4. Резултати и анализа

На прашалникот добивме 156 одговори од ученици на возраст од 13 до 19 години. Во прашалникот поставивме прашање за полот на испитаниците, со цел да се утврди дали можеби полот има влијание врз употребата на

англизмите. Добивме одговор од 75 испитаници од женски пол, или 48,1 % и 81 испитаник од машки пол, или 51,9 %. Се забележа незначително повисока наклонетост кон употреба на англизми кај испитаниците од женски пол низ сите категории.

Во истражувањето имавме и прашање за да дознаеме дали адолесцентите мислат дека употребата на англизми има позитивно или негативно влијание на македонскиот јазик. 54 испитаници, што претставува 34,6 %, сметаат дека употребата на англизми има позитивно влијание врз македонскиот јазик, а некои од образложенијата се дека е полесно за изразување, или дека поубаво им звучи, или го прават речникот поинтересен. Некои мислат дека англизмите имаат позитивно влијание врз македонскиот јазик бидејќи тие зборови не можат да се најдат во нашиот речник или дека македонскиот јазик нема доволен фонд на зборови со коишто можеш да се искажеш, па така се збогатува речникот, а некои сметаат дека така изразот е покултурен и слично. Најголемиот дел од адолесцентите што сметаат дека употребата на англизми има негативно влијание врз македонскиот јазик образложија дека така ги забораваме македонските зборови и го загрозуваме својот мајчин јазик, некои сметаат дека е негативно бидејќи поголемо значење му се дава на друг јазик наместо на нашиот, а некои сметаат дека поради прекумерната употреба веќе и го забораваат сопствениот мајчин јазик.

За појасен преглед и подобра анализа, прашањата беа поделени во четири категории, според кои беа класификувани и зборовите. За изборот на овие категории се водевме најмногу од возраста на испитаниците, односно, со оглед на фактот што се разботи за адолесценти, сметавме дека ова се категориите кои им се од најголем интерес.

4.1 Категорија социјален живот и социјални медиуми

За оваа категорија определивме десет примери и англизмите што беа избрани за проверка на оваа категорија се *хејџа* (*hate*), *ливна* (*leave*), *хајџа* (*hype*), *флекса* (*flex*), *скролни* (*scroll*), *криџи* (*creepy*), *сингл* (*single*), *кринџи* (*cringe*), *ивентџи* (*events*) и *тарџет* (*target*), со нивните еквиваленти на македонски јазик *мрази*, *најушџи*, *возбуди*, *фали*, *џрелисџај*, *морничаво*, *во врска*,¹ *засрамувачки*, *насџани* и *џел*. Со анализа на добиените резултати се забележува дека во оваа категорија од десет примери, кај пет преовладува изборот за македонскиот збор, додека кај другите пет изборот е англизам. Може да се утврди дека во оваа категорија испитаничките се

¹ Иако значењето на сингл е дека некој не е во врска, речениците ги формулиравме такашто на местото на сингл ставивме во врска за реченицата да звучи поприродно.

понаклонети кон избирање англизам. Најголемата разлика се забележува кај изборот помеѓу *синл* и *во врска* каде што 53,3 % од испитаничките го избрале примерот со англизам, додека кај испитаниците тоа е само 33,3 %. Најмала разлика се забележува кај примерот со *цел* и *шартеј*, каде што и изборот на англизам е многу низок – само 4 % од испитаничките и 2,5 % од испитаниците.

4.2 Категорија технологија и видеоигри

За оваа категорија, исто така, беа избрани десет примери: *мјуџни се* (*mute*), *банира* (*ban*), *џејмаме* (*game*), *рипорџна* (*report*), *килна* (*kill*), *шаскови* (*tasks*), *фолгер* (*folder*), *скороџ* (*score*), *бекграунд* (*background*) и *левел* (*level*), со нивните македонски варијанти: *исклучи ѓо микрофоноџ*, *ми забрани да иџрам*, *иџраме видеоиџри*, *иџриџави*, *уби*, *загачи*, *иџајка*, *резулџиџаџоџ*, *загнџина* и *ниво*. Во оваа категорија може да се забележи дека процентуално англизмите се подоминантни за разлика од македонските зборови, од десет примери адолесцентите одбраа седум примери што содржат англизми, наспроти три што содржат македонски зборови. Во оваа категорија нема истакнување на еден пол што има поголеми тенденции да избере англизам. Единствената позначителна разлика е кај примерот *килна* и *уби*, каде што испитаничките се понаклонети кон избирање англизам за 15,5 % повеќе од испитаниците. Во останатите примери процентуалната разлика е незначително мала.

4.3 Категорија музика

За категоријата музика беа избрани пет примери каде англизмите *скиџни* (*skip*), *вајбааџ* (*vibe*), *на риџиџ* (*repeat*), *биџ* (*beat*) и *реџв* (*rave*) беа ставени во пар со нивните македонски соодветници: *иџрескокни*, *уживааџ*, *џа слушам иџосџоџано*, *риџиџам* и *џурка*. Во оваа категорија преовладува изборот на македонски зборови, од пет примери испитаниците процентуално повеќе се одлучија за македонски збор на три од нив. И во оваа категорија, испитаничките се понаклонети кон избирање англизам за разлика од испитаниците. Најголемата процентуална разлика се забележува кај реченицата која го содржи англизмот *вајбааџ* наспрема соодветникот *уживааџ*, во која 58,7 % од адолесцентките избрале англизам, наспроти 33,3 % од адолесцентите, додека најмалата разлика се забележува кај реченицата со англизмот *реџв* и соодветникот *џурка*, каде што и изборот на англизам е најнизок, само 10,7 % од испитаничките одбраа англизам наспрема 11,1 % од испитаниците. Овој пример е единствениот пример

од оваа категорија каде што машките испитаници се понаклонети кон избирање англизам.

4.4 Категорија спорт

Последната од четирите категории ги содржи петте англизми: *аџаќ* (*attack*), *лигоџ* (*lead*), *џрандмасџер* (*grandmaster*), *кам-бек* (*comeback*) и *мидфилџер* (*midfielder*), поставени во пар со нивните македонски еквиваленти: *наџаќ*, *џовеџоа*, *велемаџџер*, *враќање* и *везен иџрач*. Во три од петте примери во оваа категорија процентуално преовладува изборот на македонските зборови. Како и во другите категории, може да се заклучи дека испитаничките се понаклонети кон користење англизми за разлика од испитаниците. Најголемата процентуална разлика во изборот може да се забележи кај единствениот пример каде што испитаниците се посклони кон избор на англизам за разлика од испитаничките – реченицата која го содржи англизмот *мидфилџер* поставен во пар со соодветникот *везен иџрач*, каде што 50,6 % од адолесцентите избраа англизам наспрема 21,3 % од адолесцентките. Најмалата разлика се забележува кај реченицата со англизмот *аџаќ* и соодветникот *наџаќ*, која истовремено има процентуално најнизок избор на англизми – 5,3 % од испитаничките наспрема 4,9 % од испитаниците.

5. Дискусија

Со оглед на обемот на анализираните резултати, во овој дел се осврнуваме само на одредени примери кои се истакнуваат меѓу другите, а тоа се примери каде што процентуалната разлика за избор на речениците е значително голема. Со цел полесна дискусија, овие реченици можеме да ги групираме според изборот кој преовладува – англизам или македонски соодветник.

Ќе започнеме со речениците каде што поголемиот дел од адолесцентите се одлучиле за реченицата која го содржи македонскиот соодветник. Од овие примери се забележува дека адолесцентите не ги прифаќаат сите англизми. Кај реченицата која го содржи англизмот *ивенџи* во пар со соодветникот *наџџани*, нецели 20 % од испитаниците се одлучија за примерот со англизам, а како причина најчесто се јавува дека почесто ја слушаат или ја употребуваат избраната реченица. Од испитаниците кои ја избраа реченицата со македонскиот соодветник, одреден број се имаат изјаснето дека не ја разбираат другата реченица, или пак, дека речениците немаат исто значење. Кај реченицата која го содржи англизмот *аџаќ* во пар со соодветникот *наџаќ*, за англизам се одлучија само 5 % од испитаниците,

а најчестата причина е дека почесто ја слушаат или ја употребуваат. Кај испитаниците кои ја избраа реченицата која го содржи македонскиот соодветник се јавуваат причините дека поради тоа што имаме наш збор, нема потреба од странски. Кај реченицата која го содржи англизмот *шартеј* во пар со соодветникот *цел* се забележува најголемиот контраст – само 3,2 % од испитаниците се одлучија за реченицата со англизам поради тоа што почесто ја слушаат или ја употребуваат, или бидејќи поприродно им звучи. Кај испитаниците кои ја избраа реченицата со македонскиот соодветник може да се забележи дека некои од нив имаат наведено дека не ја разбираат другата реченица. Кај реченицата која го содржи англизмот *рејв* во пар со соодветникот *журка*, за разлика од останатите реченици, испитаниците ни дадоа содржајни одговори за својот избор – имаат наведено дека речениците немаат исто значење и ја објаснуваат разликата во значење, така што кај овој пример може да се заклучи дека изборот на адолесцентите зависи од тоа како ја разбираат реченицата. Речиси 11 % од испитаниците се одлучија за реченицата која го содржи англизмот, а нивниот избор се должи на тоа што почесто ја слушаат или ја употребуваат или, пак, поприродно им звучи.

Преку овие четири примери може да се изведе заклучок дека, иако адолесцентите се наклонети кон употреба на англизми, сепак, тие прават одредена селекција на англизмите што ги употребуваат. За последниот пример дознаваме дека нивниот избор се должи на разликата во значење помеѓу *рејв* и *журка*, додека за останатите наведени примери адолесцентите не ни дадоа некои поконкретни одговори, така што можеме само да претпоставиме дека или не ги прифаќаат англизмите *ивенџ*, *аџак* и *шартеј* бидејќи не им звучат природно или не ги разбираат, или речениците што ги дадовме се така поставени што ги навеле да го изберат македонскиот соодветник.

Следно се осврнуваме на речениците каде што поголемиот дел од адолесцентите се одлучиле за реченицата која го содржи англизмот. Од овие примери се забележува дека социјалните медиуми и технологијата и видеоигрите, како категории на кои им припаѓаат овие примери, имаат многу големо влијание врз речникот на адолесцентите. Кај реченицата која го содржи англизмот *ливна*, ставен во пар со соодветникот *најушџи*, малку повеќе од 20 % од испитаниците се одлучија за реченицата со македонскиот соодветник поради тоа што им звучи поприродно, или почесто ја слушаат или ја употребуваат. Може да се забележи дека многу честа причина на испитаниците кои ја избраа реченицата со англизам е дека друштвото така им се изразува. Истото може да се забележи и за

реченицата со англизмот *кринџи* и соодветникот *засрамувачки* – многу од адолесцентите кои се одлучија за реченицата која содржи англизам како причина имаат наведено дека друштвото така им се изразува. За реченицата која го содржи англизмот *скороџи* ставен во пар со соодветникот *резулџаџоџи* може да се забележи дека, исто така, многу честа причина кај испитаниците што ја избраа реченицата со англизам е дека друштвото така им се изразува. Во овој пример имаме само еден испитаник кој се изјасни дека причината за неговиот избор е тоа што во играта така го пишува, па затоа избира англизам. Кај последната реченица, која ги содржи англизмот *левел* и соодветникот *ниво*, за испитаниците кои ја избраа реченицата со англизам не е толку честа причина дека друштвото така им се изразува за разлика од горенаведените примери, а најчеста причина е дека им звучи поприродно.

Преку овие четири примери може да се забележи дека покрај социјалните медиуми и технологијата и видеоигрите, многу големо влијание врз речникот на адолесцентите има и нивното друштво. Кај првите три примери се забележува друштвото како многу честа причина за избор на англизмите *ливна*, *кринџи* и *скор*, додека кај последниот пример се забележува како најчеста причина дека англизмот *левел* им звучи поприродно. Оттука, може да се извлече заклучок дека англизмот *левел* има добро утврдено место во речникот на адолесцентите, што му дава можност во иднина да стане дел од речничкиот состав на македонскиот литературен јазик.

Како што може да се утврди од анализите на резултатите, адолесцентите многу често избираат реченица која содржи англизам, дури и кога им е понудена истата реченица која содржи македонски соодветник. Кога ќе се разгледаат наведените причини од страна на адолесцентите за нивниот избор, може да се утврди дека тие се под огромно влијание на англискиот јазик и дека ги избираат англизмите бидејќи почесто ги слушаат за разлика од нивните македонски соодветници. Тука можеме да се согласиме со тврдењето на Ѓуркова (2002) дека англискиот јазик е поставен во доминантна позиција поради неговата сеприсутност во светот на сите нивоа и сфери од човековото живеење, поради што без познавање на англискиот јазик е невозможно да се биде вклучен во која било научна, економска или политичка област од светските текови. Оттука, можеме да заклучиме дека употребата на англизми кај адолесцентите е оправдана до одреден степен, меѓутоа, треба да се има умереност и да не се претерува со употребата на англизмите, особено кога веќе имаме полнозначен соодветник и на македонски јазик.

Во врска со истражувачките прашања и хипотези кои ги разгледаваме подетално во делот *Методологија*, можеме да ги согледаме следните заклучоци. Првото истражувачко прашање, поврзано со наклонетоста кон употреба на англизми во секојдневниот говор од страна на адолесцентите, беше одговорено преку потврдување на првата хипотеза. Преку анализа по категории и анализа по реченици се согледа дека адолесцентите се наклонети кон избор на реченица која содржи англизам, особено во сферите како што се технологија и видеоигри, додека во други сфери на животот избираат незначително повеќе англизми наспрема нивните соодветници на македонски јазик. Се забележува дека кај примерите со англизмот *ливна* од категоријата социјален живот и социјални медиуми, како и со англизмот *левел* од категоријата технологија и видеоигри, многу голем број од адолесцентите избираат реченица со англизам, или поточно дури 79,5 % ја избрале реченицата која содржи англизам. Според овие резултати, може да се изведе заклучок дека овие два англизми се прилично навлезени во македонскиот јазик.

За второто истражувачко прашање, наменето за дознавање на причините за употребата на англизмите, одговорот го добивме преку потврдување на втората хипотеза. Причините за користење англизми наместо македонски зборови се постојаната изложеност на англискиот јазик, како што утврдивме преку анализата на резултатите каде што најчеста причина дадена од испитаниците кои ја избрале реченицата која содржи англизам е дека почесто ја слушаат или ја употребуваат, а како втора најчеста причина која се јавува е дека поприродно им звучи. Покрај понудените причини, како на пример, *друштво што така ми се изразува*, која беше исто така често избрана, испитаниците дадоа и сопствени причини за одлуката – од нив може да се издвои дека многу често причината за нивниот избор е дека зборот е покус или полесен за изговор. Самите адолесценти, преку отворениот тип прашања во прашалникот, изнесуваат мислење дека модернизацијата и напредокот на технологијата го менува начинот на кој зборуваат, па полесно им е да се изразат и да се разберат меѓусебно преку употреба на англизми.

За третото истражувачко прашање можеме да извлечеме одредени претпоставки бидејќи се однесува на можните последици од постојаната употреба на англизми. За третата хипотеза, каде што се претпоставува дека со постојаната употреба на англизми во секојдневниот говор тие зборови би се одомаќиниле во македонскиот јазик, а зборовите што веќе постојат би се исфрлиле од употреба во корист на англизмите, ќе се осврнеме на дел од речничкиот состав на македонскиот јазик, каде што се забележани

замены или, поконкретно, архаизмите. Архаизмите се застарени зборови по форма или значење, односно, „застарени називи за современи предмети, појави и слично“ (Велковска 2020: 133). Турцизмите можат најчесто да се сретнат во групата архаизми како најбројни, меѓутоа архаизмите, во никој случај, не се ограничени на турцизми. Како некои архаизми можеме да ги наведеме *еким*, кој е заменет со *лекар*, *безбожие* – заменет со *аџеизам*, *џрамоџен*, кој е заменет со *џисмен*, *даскал* – заменет со *учиџел*, *свездочаџец*, кој е заменет со *асџиролоџ* и многу други. Доколку сме невнимателни со употребата на македонскиот јазик, многу македонски зборови би можеле да станат архаизми, а нивното место да го препуштат на англизмите. Во контекст на оваа хипотеза можеме, исто така, да се осврнеме на мислењата на адолесцентите за влијанието на употребата на англизми врз македонскиот јазик. Како што утврдивме во анализата, голем број од адолесцентите сметаат дека постојаната употреба на англизми може да има негативно влијание врз македонскиот јазик бидејќи така се загрозува мајчиниот јазик и со текот на времето можеме, дури, и да ги забораваме македонските зборови кои сè почесто се заменуваат со англизми. Ова се согласува со нашата претпоставка дека преку постојана употреба на англизми може тие одредени англизми да се одомаќинат во нашиот јазик, па дури и да го заземат местото на нивните македонски соодветници.

Кога се размислува за последиците, Тантуровска смета дека „не само што сме ја прифатиле таа, условно кажано, јазична 'дембелаана' да не поминуваат зборовите низ филтер, туку ги забораваме и нашите зборови со словенски корени, кои веќе сме ги имале“ (Смаиловиќ, 2017). Ова може да се поткрепи со мислењето на неколку испитаници кои го навеле токму тоа дека ги забораваат македонските зборови поради зачестената употреба на англизмите. Во согласност со тврдењето на Касаповска дека најдобар чувар на културата на еден народ е јазикот (2008: 42), треба да се размисли за последиците кои би ги предизвикала постојаната употреба на англизми врз македонскиот јазик, како и врз македонската култура. Николовска укажува дека преку јазичната политика и јазичното планирање има обид кај државите за заштитување и негување на своите јазици како дел од националниот идентитет (2012: 53), а особено е важно доброто креирање на јазичната политика бидејќи од тоа зависи опстанокот на еден јазик (Николовска, 2020: 431). Во оваа насока, јазичната политика и јазичното планирање во нашата држава треба да се издигнат на повисоко ниво, со цел да се зачува и добро да се одржува, како македонскиот јазик, така и македонската култура.

Ограничувањето на ова истражување е тоа што е спроведено во писмен формат, така што е можно избегнување на автентичноста и спонтаноста на говорот. Писмениот формат може да влијае врз изборот на испитаниците на тој начин што им дава можност и време за размислување за одговорот, додека во секојдневниот говор го користат зборот на кој прв ќе помислат. Исто така, како ограничување може да се смета фактот што истражувањето е спроведено на литературен македонски јазик, што може да ги наведе адолесцентите на формалност и избегнување на англизмите што би ги искористиле во секојдневното дијалектно зборување. Доколку во иднина се спроведува слично истражување, би било корисно да се спроведе во формат на интервју, со цел задржување на спонтаноста на говорот и неговата автентичност.

Заклучок

Преку нашето истражување ја разгледувавме употребата на англизмите во секојдневниот говор на адолесцентите, како и причините за употребата. Англизмите ги дефиниравме како позајмени зборови или изрази од англискиот јазик и ги ограничивме на оние кои сè уште не се официјално вклучени во речникот на македонскиот јазик. Адолесцентите, како целна група на ова истражување, ги ограничивме на возрастната група од 13 до 19 години, како возрастна група кај која најмногу се забележува влијанието на англискиот јазик. Со помош на прашалник, составен од прашања од отворен и од затворен тип, ја истраживме оваа тема и преку анализа на добиените резултати извлековме одредени заклучоци. Нашето прво истражувачко прашање беше одговорено со тоа што се утврди точната застапеност на англизмите во секојдневниот говор на адолесцентите и се утврди дека адолесцентите се наклонети кон избор на реченица која содржи англизам, особено во категоријата технологија и видеоигри, како што беше поставено и во нашата прва хипотеза. Исто така, второто истражувачко прашање беше одговорено со тоа што се утврдија и причините за избор на реченица која содржи англизам наместо реченица која го содржи македонскиот соодветник, а тоа е дека почесто ја слушаат или ја употребуваат таа реченица, како што беше поставено во нашата втора хипотеза. Од анализата на резултатите и дискусијата може да се заклучи дека нашите истражувачки прашања се одговорени, а хипотезите се потврдени. Третото истражувачко прашање, како и третата хипотеза, немаат конкретен одговор, туку само претпоставки базирани на мислења од разни научници, како и мислења од испитаниците. Добиените резултати од истражувањето се

значајни за зачувувањето и понатамошното развивање на македонскиот јазик. Преку разгледувањето на третото истражувачко прашање и третата хипотеза може да се заклучи дека постојаната употреба на англизмите како замена за одредени македонски зборови може да доведе до замена на македонските зборови, кои понатаму би станале архаизми.

Библиографија:

- Велковска, С. (2020) 'Лексиката во македонскиот јазик од историски аспект (архаизми, историзми и неологизми)' во *Погледи за македонскиот јазик, Зборник на трудови*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 132–146.
- Јованоски, М. (2011) *Македонскиот јазик без современи лексеми?!*. Deutsche Welle. <https://p.dw.com/p/118o1>
- Касаповска, Б. (2008) Помодарство, тренд или потреба, *Шестти научен собир на млади македонисти*. 41–50.
- Конески, Б. (1986) *Историја на македонскиот јазик*. Култура Скопје.
- Конески, Б. (1987) *Грамајтика на македонскиот литературен јазик: Дел I и II*. Култура Скопје.
- Нестороска, Б. (2018) *Идиот и морон се најкористени англизми во „бомбите“, покажа истражувањето на канадската лингвистика Крамер*. Сакам Да Кажам. <https://sdk.mk/index.php/kultura/idiot-moron-se-najkoristeni-anglizmi-vo-bombite-pokazha-istrazhuvaneto-na-kanadskata-lingvistika-kramer/>
- Николовска, В. (2012) *Култура на изразувањето*. Скопје: Министерство за култура на Република Македонија.
- Николовска, В. (2020) Јазик и јазици (социолингвистички аспекти на постоењето на јазикот/апологија на постоењето на еден јазик). *Погледи за македонскиот јазик, Зборник на трудови*. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје. 425–435.
- Смаиловиќ, Х. (2017) *Јазичен пуризам и јазична „гембелаана“*, Нет Медиа Груп ДООЕЛ Скопје. <https://lokalno.mk/jazichen-purizam-i-jazichna-dembelaana/>
- Тоевски, С. (2011) *Македонскиот јазик профитира од глобализацијата*. Deutsche Welle. <https://p.dw.com/p/13Crj>

Izabela Celevska

USAGE OF ANGLICISMS IN THE EVERYDAY SPEECH OF ADOLESCENTS IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

Abstract

The widespread use of the English language has impacted a number of languages, such as French, German, Spanish, etc. in the form of new vocabulary, uncharacteristic for the receiving language. Numerous linguists and researchers have debated

about this occurrence, and in recent years it is becoming a hot topic once again. We decided to look into the usage of anglicisms, as well as the reasons for it, among adolescents in the Republic of N. Macedonia, since this group is the most prone to the influence of English. Anglicisms are defined as words or phrases borrowed from the English language into a foreign language.

We hypothesised that adolescents would opt for an anglicism rather than the Macedonian equivalent, and their reasons would be either because it sounds more natural to them or because they are more acquainted with it through their peers or social media. To test our hypotheses, we conducted an online survey, which contained open questions, where the adolescents could express themselves in more detail, and fixed questions containing pairs of sentences. The analysis of the results confirmed our hypotheses – adolescents do opt for an anglicism even when given the choice of a Macedonian equivalent, and their reasons to do so are mainly that it sounds more natural to them or that they are more acquainted with it.

It can be concluded that adolescents are quite influenced by English either through their peers or the media, and, even when given the choice, they feel more comfortable using an anglicism rather than a Macedonian equivalent.

Keywords: anglicisms, adolescents, loanwords, language planning

Клучни зборови: англизам, адолесцент, заемки, јазично планирање

ХРОНИКИ

811.133.1(062)
821.133.1(062)
811.133.1:316.734(062)

Ирина Бабамова

**ХРОНИКИ ОД ПЕТТОТО И ШЕСТОТО ИЗДАНИЕ НА
КУЛТУРНО-ОБРАЗОВНАТА МАНИФЕСТАЦИЈА ДЕНОВИ НА
ФРАНКОФОНИЈАТА НА ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ
КОНЕСКИ“ – СКОПЈЕ**

***1. Петти Денови на франкофонијата на Филолошкиот
факултет „Блаже Конески“ – Скопје***

Во периодот од 2 март до 8 април 2022 г., Катедрата за романски јазици и книжевности ја реализира програмата на уште една манифестација, во низата културно-образовни манифестации под името *Денови на франкофонијата на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје*. Надоврзувајќи се на веќе традиционалните манифестации одржани во изминатите четири години, наставниот кадар на Групата за француски јазик и книжевност со активно учество на своите студенти, по петти пат го одбележа 20 Март, Меѓународниот ден на Франкофонијата, останувајќи доследен на своите заложби за промовирање на францускиот јазик и на франкофонските култури и цивилизации во високообразовната средина, но и надвор од неа. Манифестацијата се одржа во пандемиски услови, но хибридно, со онлајн-активности и со активности со физичко присуство, кои не само што ја истакнаа туку и ја потврдија предноста на познавањето француски јазик. Во програмата на манифестацијата беа застапени содржини што ги дополнуваа содржините на наставните програми на Групата за француски јазик и книжевност. Тие придонесоа и за многу корисна размена на мислења меѓу наставниот кадар од оваа Група и студентите, особено за време на дебатата за содржините на студиските планови и програми на КРЈК – Група за француски јазик и книжевност. Во рамките

на презентацијата на Универзитетската агенција на Франкофонијата, што ја одржа практикантката по француски јазик Шарлен Жув, беа претставени можностите за студентско учество на франкофонски фестивали и за реализирање преведувачка практикантска работа во Радио Франс Ентернационал со седиште во Букурешт. Содржини со франкофонски книжевен карактер беа опфатени за време на активноста *Да читаме драми! Да читаме романи! Да читаме сè што нè интересира!*, што ја реализираа д-р Снежана Петрова, д-р Елисавета Поповска и м-р Ника Гавровска заедно со студентите. Мошне интересно искуство за студентите беше настанот *Гојвиме заедно со шефот Марк де Јонџ*, одржан со физичко присуство во СУ „Лазар Танев“ – Скопје, во организација на д-р Снежана Петрова и д-р Ирина Бабамова, коракководителки на Центарот за универзитетска успешност „Ле тре-ФЛЕ“. Не помалку интересна беше и *Работилницата за креативно пишување (сенциментална драматика)*, што ја подготви и реализира м-р Анита Кузманоска и која ја поттикна кај студентите поетската креативност на француски јазик. Програмата на манифестацијата овозможи реализирање разговор со кафе помеѓу студентите и директорот на Францускиот институт во Скопје, г. Иго Бештел, како и средба за онлајн-игри на француски јазик со практикантката по француски јазик Шарлен Жув. Назаборавно дружење помеѓу студентите и наставниците од Групата за француски јазик и книжевност, документирано со многубројни фотографии, претставуваше т.н. *Франкофонска прошетка на Водно*, чиј иницијатор беше м-р Анита Кузманоска. Ова дружење во природа им овозможи на учесниците да комуницираат на француски јазик надвор од училишните и електронските платформи за настава и да го збогатат својот зборовен фонд со нова француска лексика. Интересно искуство за студентите по француски јазик беше и работилницата за хаику поезија што ја организира и спроведе лектор д-р Милена Касапоска-Чадловска.

Во рамките на петтото издание на *Деновите на франкофонијата* се одржаа и две презентации на значајни проекти реализирани во пандемиски услови. Едната презентација се однесуваше на научноистражувачкиот проект на тема *Термини и термилошки изрази од доменот на пандемијата на Ковид-19 во македонскиот, во францускиот и во италијанскиот јазик*, ТЕРМАКФРИТ, подготвен и реализиран од страна на д-р Славица Велева, д-р Ирина Бабамова и д-р Александра Саржоска од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и финансиски поддржан од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Другата презентација се однесуваше на проектот за учебно помагало *Léo et Sophie vont au college* – во авторство на колеги од

ЗПФРМ под раководство на д-р Снежана Петрова и објавено од страна на ова Здружение.

Програмата на петтите *Денови на франкофонијата на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“* (2021) ја подготви Катедрата за романски јазици и книжевности во рамките на макропроектот *Јазици, книжевности, култури: образовни политики во служба на современото општество*, чиј носител е Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје. Таа беше реализрана со партнерско учество на Центарот за универзитетска успешност „Ле Тре-ФЛЕ“ на УАФ при УКИМ, Францускиот институт во Скопје и СУ „Лазар Танев“ во Скопје.

Во комисијата за организирање на манифестацијата учествуваа следниве членови на Катедрата за романски јазици и книжевности: Ирина Бабамова (претседател), проф. д-р Мира Трајкова, проф. д-р Мирјана Алексоска-Чкатроска, проф. д-р Снежана Петрова, проф. д-р Јоана Хади Лега Христоска, виш лектор м-р Анита Кузманоска и Шарлен Жув, практикантка по француски јазик.

II. Шести Денови на франкофонијата на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Програмата, чиј носител, како и минатите пет години, беше Катедрата за романски јазици и книжевности, беше подготвена во соработка со ЦУУ „Ле тре-ФЛЕ“ на УАФ при УКИМ и Францускиот институт во Скопје и реализирана во периодот помеѓу 8 и 29 март 2023 г. Особено забележано беше учеството на студентите кои во рамките на подготвените активности покажаа одлично познавање на францускиот јазик. Под менторство на практикантката Сара Грим, тие подготвија илустрирани презентации за познати франкофонски и македонски жени чии дела оставиле печат во историјата на човештвото. Со карактеристики на варијантите на францускиот јазик во различни региони во светот, студентите имаа можност да се запознаат преку забавните активности што ги организира м-р Милена Недевска. Програмата на овогодинашната манифестацијата беше збогатена со омаж во чест на Ацо Шопов и 100 годишнината од неговото раѓање <https://www.ifs.mk/home/image-a-aco-shopov14-03-2023/> организиран од страна на Француски институт во Скопје и Општината *Центар*, со учество на д-р Ирина Бабамова и д-р Весна Мојсова Чепишевска од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје. Настанот се одржа во Музејот на македонската борба на 14.3.2023 г.

Предвидените содржини во програмата овозможија запознавање со новитетите во ЗЕРПЈ, поточно со *медијацијата* во наставата по француски јазик како странски, како и со педагошките материјали подготвени и достапни на интернет-страницата на КРЕФЕКО (CREFECO). Запознавањето на студентите и професорите со поимот *медијација* и со нејзината примена во наставата по француски како странски јазик го реализираа м-р Анита Кузманоска и д-р Милена Касапоска-Чадловска од Катедрата за романски јазици и книжевности и м-р Кети Димковска, советник за француски јазик во Бирото за развој на образованието при МОН. Студентите имаа можност да учествуваат во работилница за книжевно преведување од француски на македонски јазик, преку преведување извадоци од романот „La Cle sur la porte” од Мари Кардинал. Работилницата ја спроведоа проф. д-р Ирина Бабамова и м-р Анита Кузманоска. Франкофонскиот карактер на манифестацијата го дополни проф. д-р Петар Атанасов со своето претставување на ликот и делото на Емил Сјоран и со документарниот филм за овој романски филозоф кој живеел во Франција. Шестото издание на Деновите на франкофонијата беше збогатено и со друштвените игри *Dixit*, *Jeu des 7 familles*, *Jeu du bac*, како и со франкофонски пикник и дружење преку играње „Петанк“ во скопскиот градски парк кај „Школка“. Целта беше да се овозможи неформална комуникација на француски јазик и забава преку играта позната во Франција.

Со најновото, шесто издание на *Деновиџе на франкофонијата на Филолошкиот факултет* „Блаже Конески“, Групата за француски јазик и книжевност при Катедрата за романски јазици и книжевности ѝ се придружи на меѓународната франкофонска заедница која секоја година во март го одбележува културниот, политичкиот и економскиот дијалог меѓу народите што го споделуваат францускиот јазик како јазик на комуникација.

УДК 811.131.1(062)(049.3)

УДК 821.131.1(062)(049.3)

Анастасија Ѓурчинова**НАУЧЕН СОБИР ПО ПОВОД 100 ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА
ИТАЛО КАЛВИНО: КАКО ГО ЧИТАМЕ КАЛВИНО ДЕНЕС:
НАСЛЕДСТВО, РЕЦЕПЦИЈА, ПРЕВОДИ**

На 17 октомври 2023 година на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје се одржа научниот собир *Како го читаме Калвино денес: наследство, рецепција, преводи*, со што свечено се отвори и XXIII Недела на италијанскиот јазик во светот. Со оваа конференција нашиот Факултет се вклучи во меѓународната програма на манифестации по повод стогодишнината од раѓањето на Итало Калвино (1923-1985), славејќи ја креативноста, луцидноста и фантазијата на еден од најголемите италијански писатели на 20 век. По тој повод, Катедрата за италијански јазик и книжевност се поврза со Националниот комитет на Италија за одбележување на оваа годишнина и особено со „Лабораторијата Калвино“ од Универзитетот Ла Сапиенца од Рим, која ги собира и се грижи за преводите на овој автор на странски јазици, меѓу кои и на македонски. Патувачката изложба *Калвино дома и во светот*, подготвена од оваа институција, беше поставена и на нашиот Факултет, благодарение на заложбите на Италијанската амбасада во Скопје. На овој начин и нашиот научен собир беше дел од богатата програма која во текот на годинава опфати конференции, семинари, тркалезни маси и јавни читања во триесетина градови на сите пет континенти, каде што реномирани специјалисти за Калвино дискутираа заедно со професори-италијанисти, преведувачи и писатели од односните земји и култури.

Научниот собир под наслов *Како го читаме Калвино денес: наследство, рецепција, преводи* постави некои суштински прашања од типот: што ни кажува делото на Калвино нам, денес и тука, и дали е тој навистина и наш современик, како што сугерираше пленарното предавање на проф.

Рино Капуто од Универзитетот „Тор Вергата“ во Рим, покрај тоа што е веќе признат како класик на италијанската книжевност на 20 век? „Преку алатките на имагинацијата“, забележа проф. Капуто, „Калвино дејствувал во сите аспекти на реалноста, до тој степен, да стане, како малкумина други европски автори, предвесник на индивидуалните и општествените процеси кои дури денес ги покажуваат своите вистински резултати.“ Беа покренати и прашањата за тоа дали Калвино бил соодветно интерпретиран во нашата критичка мисла и дали и колку го познавале македонските писатели, на што се осврна акад. Влада Урошевиќ. Тој изнесе сведоштва за откривањето на овој автор за време на неговите патувања во Париз и укажа на некои сродности на сопственото дело со она на Калвино, што беше подетално елаборирано и од страна на писателот Гоце Смилевски. Импозантната бројка од дури единаесет наслови од Калвино преведени на македонски јазик, пак, нè обврза да посветиме посебна сесија за неговите преводи и за рецепцијата во македонската средина, што беше од повеќе аспекти согледано од неколкумина наши професори и истражувачи. Од друга страна, фактот дека нашиот Факултет е еден од ретките во кои се предава специјален монографски курс за Итало Калвино, нè поттикна да предвидиме сесија на млади истражувачи, апсолвенти и дипломци на нашата Катедра, кои ги изнесоа своите читања и сведочеа за тоа што им кажува делото на Калвино на новите генерации негови читатели.

Работни јазици на конференцијата, на која зедоа учество вкупно петнаесет учесници, беа македонскиот и италијанскиот. На крајот од научниот дел, ученици од италијанската паралелка на гимназијата „Никола Карев“ од Скопје прочитаа фрагменти од делото *Марковалдо*. Во прилог ја наведуваме целосната Програма за собирот:

**КАКО ГО ЧИТАМЕ КАЛВИНО ДЕНЕС: НАСЛЕДСТВО,
РЕЦЕПЦИЈА, ПРЕВОДИ**
(COME LEGGERE CALVINO OGGI: EREDITÀ, FORTUNA,
TRADUZIONI)

Научен собир по повод 100 години од раѓањето на Итало Калвино во организација на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“ и во соработка со Италијанската амбасада во Скопје

17 октомври 2023

9.30 Воведна сесија (модератор Анастасија Ѓурчинова)

Пленарно предавање на Рино Капуто: “Italo Calvino, nostro contemporaneo”

- Лидија Капушевска-Дракулевска: „Итало Калвино во македонската критика и есеистика“
- Гоце Смилевски: „Грамот и поетиката на имагинарното: *Egen grupi trag* (1959) од Влада Урошевиќ и *Невидливи tragови* (1972) од Итало Калвино“
- Влада Урошевиќ: „Краток омаж за Калвино“

Отворање на изложбата **Calvino qui e altrove/ Калвино дома и во светот** во аулата на Факултетот

11.30 Сесија *Преводи* (модератор Ирина Талевска)

- Радица Никодиновска: “Tradurre Calvino: sfide e soluzioni traduttive”
- Ирина Талевска: “Una comunicazione metafisica: Liliana Uzunović e Italo Calvino”
- Јована Караникиќ Јосимовска: “Lo strano e lo straniamento nella narrativa di Calvino in lingua macedone: strategie traduttive nelle traduzioni di Anastasija Gjurčinova”
- Александра Саржоска: “Gli equivalenti traduttivi della preposizione italiana A nelle traduzioni macedoni di Radica Nikodinovska dei romanzi *Il barone rampante* e *Palomar*”
- Теодора Јосифовска: “Gli strumenti sintattici di focalizzazione ne *Le città invisibili* e i loro equivalenti nella traduzione macedone”

13.30 Сесија на млади истражувачи (модератор Теодора Јосифовска)

- Сара Деспотовска: “L’intreccio tra la scienza e la letteratura nelle *Cosmicomiche*”
- Драгана Марковиќ: “Le idee di Calvino saggista sui classici e sui *bestseller*”
- Христијан Стојановски: “Le categorie del fiabesco ne *I nostri antenati* di Calvino”
- Марија Муратовска: “Italo Calvino e la sua ‘riscrittura’ delle *Fiabe italiane*”
- Џулија Костандинова: “La guerra e l’ottica bambinesca nell’opera di Italo Calvino”

15.00 Затворање на собирот.**Патувачката изложба „Калвино дома и во странство“**

Книгите патуваат слично како и вината, пишуваше Итало Калвино; тие имаат свое контролирано потекло, но вистинските сладокусци низ светот, сепак, успеваат да ја препознаат нивната арома. И патувањето на неговите книжевни дела има своја посебна траекторија, која беше претставена на десетте панели од изложбата *Калвино дома и во странство*, која годинава навистина патува низ светот, тргнувајќи од Милано, преку Осло, Брисел, Перт, Софија, стаса и во Скопје, за да продолжи понатаму во други градови. На првите осум панели изложбата го следи патувањето на најпопуларните книги на Калвино низ светот, кое непрекинато трае веќе цели шеесет и осум години, преку цитати од осум најпознати книги на овој автор и список на сите нивни преводи на различни јазици, во кои педантно се наведени и преводите на македонски. Малку статистика: првиот превод на некое дело од Калвино е направен на француски јазик; тоа а *Прејоловениот виконџ*, објавен во 1955 година (само три години по италијанскиот оригинал) кај издавачот Албен Мишел во Париз. Оттогаш делата на Калвино се преведени во дури шеесет и пет земји, на педесет и четири јазици во светот. Преводите особено се интензивираат по смртта на писателот во 1985 година, кога тој станува, навистина, познат низ целиот свет и особено влијателен во рамките на книжевноста на Постмодернизмот. Најпреведувано дело на Калвино е *Невидливиот трагови*, од кои има четириесет и три преводи на различни јазици, потоа следи романот *Ако една зимска ноќ некој ѝајник* со триесет и осум преводи, *Баронот на дрво* со триесет и седум итн.

Како допатувал Калвино на македонски јазик, можеше да се види од последниот панел, за чие успешно дизајнирање се заслужни проф. Ладислав Цветковски од Факултетот за ликовни уметности и младата дизајнерка Линда Илиевска. Тука беа наведени насловите, преведувачите, издавачите, кориците и годините на објавувањето на единаесетте дела од Итало Калвино на македонски, почнувајќи од првиот превод, *Марковалдо*, објавен во 1995 година. Меѓу неговите преведувачи од италијански јазик се Лилјана Узуновиќ, Радица Никодиновска и Анастасија Ѓурчинова, сите со по три преведени наслови, додека, со по еден наслов се јавуваат Марија Грација Цветковска и Наташа Бошкова.

Да се преведува Калвино воопшто не е едноставна работа, особено имајќи ја предвид парадоксалната „прецизност на неговата фантазија“, како и неговиот избрусен и кристално чист стил и јазик. Но, исто така е и еден од најголемите предизвици, бидејќи преведувачот се нафаќа на речиси невозможна мисија, да го „преведе непреводливото“, особено ако се знае дека и самиот Калвино бил скептичен во однос на можноста неговите зборови да се престорат во други, т.е. бил престашен од идејата дека низ светот еден ден ќе циркулираат книги кои, веројатно, нема да имаат многу допирни точки со она што тој навистина го напишал. Сепак, благодарение на овие единаесет преводи, заедно со Умберто Еко и Алесандро Барико, Итало Калвино е, дефинитивно, најпреведуваниот италијански писател кај нас. И, како што убаво велеше критичарот Алберто Азор Роза, се чини дека Итало Калвино беше навистина предодреден за планетарен успех, бидејќи едновремено умееше да биде и совршено италијански писател, но и природен космополит.

Изложбата „Калвино дома и во светот“ поставена во аулата на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје

УДК 316.774:378.4(497.711)

Кристина Н. Николовска**ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ – СКОПЈЕ
ГИ ОТВОРИ ВРАТИТЕ ЗА МЕДИУМСКАТА ПИСМЕНОСТ**

Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје на почетокот од јуни 2022 г. беше избран, заедно со уште три други високообразовни установи, да ја внесе медиумската писменост во наставните програми. Меѓународниот проект *Воведување на медиумската писменост за идните филолози*, кој го раководеше доц. д-р Кристина Н. Николовска, беше поддржан во рамките на петгодишната програма *Младите размислуваат* на Американската агенција за меѓународен развој (USAID), а го реализираа Меѓународниот одбор за истражување и размена (ИРЕКС), во соработка со локалните партнери – Македонскиот Институт за Медиуми, Институтот за Комуникациски Студии и Младинскиот образовен форум. Во рамките на едногодишниот проект, на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ се спроведоа неколку активности.

Во рамките на проектот се подготви наставната програма по предметот *Медиумска писменост и критичко читање*, кој за првпат студентите ќе имаат можност да го следат од академската 2024/2025 година. Значајно е да се истакне дека во подготовката зедоа учество и осум студенти, кои во истражување со фокус-група демонстрираа како медиумската писменост

ќе им помогне на идните студенти да бидат активни чинители во демократските процеси во земјава.

На 27 октомври 2022 година се одржа првиот јавен настан, панел-дискусијата *Медиумската*

писменост и *сигурен*тише, во која седуммина говорници анализираа значајни аспекти врзани за медиумската писменост на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје. Настанот го отвори проф. д-р Маја Бојациевска, продекан за наука и меѓународна соработка, која истакна дека концепциите за лагата и вистината, за авторитетот и одговорноста се сега значајни „буквално, од егзистенцијални причини“. Кристина Н. Николовска додаде дека за сите студенти ќе биде корисно да стекнат знаења за тоа како функционираат медиумите, како се создаваат и дистрибуираат пораките и како да се разберат наративите што од сите страни доаѓаат до нас. Таа нагласи дека предметот медиумска писменост ќе биде корисен за секој студент, но особено за оние кои по завршувањето на студиите ќе го бараат професионалниот ангажман во медиумите или во наставата по мајчин јазик. На панел-дискусијата говореше и Гордана Алексова, вонреден професор на Катедрата за македонски јазик и учесник во проектот, која истакна дека преку проектот ќе се подобри подготовката на идните наставници по јазик и книжевност. Со оглед на тоа дека панелот се одвиваше во рамките на *Денови*те на *медиумска писменост* 2022 (25 октомври – 1 ноември), кои минатата година Мрежата за медиумска писменост ги посвети на медиумската писменост и различностите, неколкумина говорници дискутираа за тоа како да се подобри пристапот до информации за ранливите групи граѓани. Кристијан Лазарев, поранешен студент на Филолошкиот факултет, кој заедно со професорот Бранислав Геразов од ФЕИТ работи на подобрување на пристапот до информации за лицата со оштетен вид, истакна дека проблемот не е во ранливите групи граѓани, туку во тоа што општеството сè уште не е подготвено да ги следи и применува препораките од Европската Унија што се однесуваат на пристапот до медиумските содржини. На оваа дискусија се надоврзаа и Бојан Шашевски, новинар од Радио МОФ, кој известува за предизвиците на лицата со посебни потреби и Викторија Волак, преведувачка на знаковен јазик. Саранда Мехмеди, студентка на Филолошкиот факултет, поетеса и препејувачка, осврнувајќи се на лажните вести кои минатите години се објавуваа за бегалците, истакна дека, кога пораките се конструирани креативно (низ стрипот како уметничка форма), тие можат суштински да допрат до публиката, особено до младите, и на тој начин да се придонесе кон менувањето на перцепциите и стереотипите за ранливите групи. На панелот зборуваа и Блејк Смит, професор од Универзитетот во Чикаго, кој се осврна на проблемот со лажни вести во САД низ историјата.

На 27 и 28 февруари 2023 година Ирина Талевска, вонреден професор од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, одржа дводневна работилница под наслов *Пропаганда во Третиот рајх*, на која учествуваа шеснаесет студенти од факултетот. Во првиот дел од работилницата (27 февруари) студентите имаа можност да добијат

основни информации за тоа што е пропаганда, кои се нејзините механизми на функционирање и какви облици таа зазема, а беше направен и осврт кон пропагандата во Третиот Рајх и медиумите низ кои таа се изразувала. Во вториот дел од работилницата (28 февруари), беа проектирани исечоци од пропагандните (псевдо)документарни филмови изготвени во Третиот Рајх, кои беа проследени со анализа на стратегиите на пропагандата: нарацијата, како и фокусот на определени кадри. Дополнително, беше проектиран и документарен филм што се однесува на пропагандата на денешен Израел во однос на холокаустот и „еврејството“. Оваа работилница имаше за цел да им овозможи на студентите да се запознаат со механизмите на пропагандата и нејзиното управување со (дез)информациите низ примерот на Третиот Рајх, кој постави историски преседан во развојот на пропагандата на дваесеттиот век.

Во рамки на проектот, на 2 март 2023 г., Кристина Н. Николовска одржа отворено предавање со наслов *Појавата на „лажните вести“: првите кирилични печатени книги на Балканот како првостепено за антиосманлиско позиционирање*, во Амфитеатар 1 на Филолошкиот факултет. Предавањето се фокусираше на појавата на првите

печатени книги на кирилица на Балканот, од крајот на петнаесеттиот век, и анализираше како новата европска технологија го олеснила испраќањето политички пропагандни пораки на владејачките и црковните елити во раномодерниот период.

Во текот на проектот се подготвија и два зборника. Под менторство на проф. д-р Калина Малеска, избрани студенти од Катедрата за англиски јазик и книжевност преведоа значајни есеи и поглавја кои се однесуваат на медиумската писменост. Така, некои од познатите автори што пишуваат

на оваа тема, како Стјуарт Хол и Рене Хобс, за првпат ќе бидат објавени на македонски јазик. Вториот зборник, пак, содржи статии во кои се истражуваат значајни аспекти на медиумската писменост и пресеците кои оваа област ги има со други подрачја, како литературата, филмот, студиите за холокаусот и јавната дипломатија. Двата зборника ќе бидат објавени и промовирани на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје во првата половина од 2024 година.

УДК 821.163.3-1.09(049.3)

УДК 929Шопов, А.(049.3)

Трајче Стамески**ПРИКАЗ КОН 100 ГОДИНИ ШОПОВА СВЕТИНА
ОД КРИСТИНА НИКОЛОВСКА**

Почитувани,

Ми претставува голема чест што имам можност да кажам неколку збора за најновата книга *100 години Шојова светилина* на проф. д-р Кристина Николовска, која во самиот наслов ја сугерира посветата на големиот јубилеј пред кој е исправена нашата севкупна книжевна, научна и културна сцена – 100 години од раѓањето на великанот на македонската книжевност и култура, еден од оснивачите на современата македонска поезија, амбасадор на нашата култура низ светот – големиот поет Ацо Шопов.

Токму во оваа, 2023 година, свечена година за сите нас љубопитни истражувачи, толкувачи и читатели на поезијата на Ацо Шопов, македонската книжевна продукција се збогати со книгата на Кристина Николовска, која внесува нов и значаен интерпретативен влог во науката за книжевноста и предизвик, кој, според зборовите на авторката е мисија на „откривањето на Шоповата светилина, растајнувањето на неговата поетика“.

Уште од овие зборови може да се насети огромна почит и, би рекол, света љубов на авторката Николовска кон поетското дело на Ацо Шопов. Па, така, низ страниците на оваа книга, читателот е во перманентно чувствување на интерпретативниот занес и креативниот влог на авторката да ги долови и да ги протолкува клучните поетолошки концепти на неговата арс поетика на најдобар можен начин.

Од формално-композициски аспект книгата *100 години Шојова светилина* е составена од деловите: *Вовед*, *Кон лирскиот дом на Шојов*, *Критикајќи за Ацо Шојов*, *Асијекти*, *Доминанти*, *Заклучни сопледби* и *Разговорница со Јасмина Шојова*. За полесна експликација, во овој текст

ние ќе се обидеме нив да ги синтетизираме на две подеднакво важни книжевно-теориски области:

1. метатекстуалност и
2. поетски доминанти.

Што се однесува до метатекстуалноста, се чини дека авторката поставила цел да истражи и да интерпретира една книжевна проблематика што честопати била релативно некохерентно третирана во минатото од страна на книжевната наука. Соочена со предизвикот на умножениот метатекст, авторката на мошне успешен начин прави неопходна селекција и систематизација на метатекстовите, употребувајќи ја цитатноста, како клучна оперативна методолошка алатка, и тоа, на најмалку две рамништа:

- ијахрониска функција на метатекстот и цитатот и
- метатекстот во функција на поетиката.

Како специјалист од областа на теоријата на книжевноста, авторката Николовска имплицитно нè потсетува на неопходните релации меѓу (мета)текстот и реципиентот, артикулирани преку општоприфатеното мислење за природната предност на современиот читател-истражувач во достапноста на постојните метатекстови за потребите на истражувањата. Селекцијата на метатекстовите во овој дел од книгата ни дозволува да ја согледаме нивната ефективност на дијахрониски план, најчесто, преку постапката на последователност на разни форми на цитатност. На тој начин, авторката Николовска ги проследува сите развојни фази на творештвото на Ацо Шопов: од поезијата на револуцијата, периодот на интимизмот и интроспекцијата, па сè до поезијата на апстрактното и метафизичкото, што претставува неопходна научна поставеност на проблематиката.

Втората улога на метатекстот е да ја артикулира севкупноста на поетските особености на поезијата на Ацо Шопов. Тука метатекстот е во корелација со природата на предметот на интерпретацијата и ги иницира толкувањето и вреднувањето на клучните есенцијални поетички карактеристики и естетски квалитети на неговото поетско творештво. Токму поради тоа авторката Николовска ја постулира парадигмата на неодминливите значенски феномени како: тишината, зборот, огнот, небиднината, црното сонце и др., како појдовно и конечно рамниште на нејзината херменевтика. Но, важно е да се напомене, дека во овој дел, предметот на нејзиниот научен интерес е реинтерпретацијата на посочените метатекстови од важни авторитети, како, Гане Тодоровски, Анте Поповски, Димитар Митрев, Георги Старделов, Илинка Митрева, Александар Прокопиев и други, збогатувајќи ја сопствената интерпретација преку можностите на метаметатекстуалноста.

Според, тоа, иако е индикативна интенцијата на авторката Николовска за реактуелизацијата на метатекстовите за целите на сопственото научно истражување на проблематиката, исто така видлива е и јасната намера за интерпретативно надоврзување на претходните ставови и перспективи, како и за креативно (современо) толкување на оние „празнини“ или „нагорени“ места во метатекстовите на претходниците, кои авторката Николовска одлично ги познава, издржано ги детектира и научно ги реинтерпретира.

Поетски доминанти – Аспекти

Од теориските дискурси е познато дека целината може да се опфати само доколку се истражуваат сите нејзини аспекти. Авторката Николовска посочува: „Шопов – може да се растолкува преку повеќе аспекти, од кои владувањето во носечките симболи би значело да се објасни нивната природа, функционалност и оперативност. Наша цел е да навлеземе во внатрината на дискурсивните процеси на оваа величествена поезија – преку научни херменевтички процедури.“ Очигледно, мултидимензионалноста на научниот објект на опсервација наложила методолошка неопходност од длабинска потрага по генезата на значењата во поезијата на Ацо Шопов. Експлицитната страна на овие вертикални, длабински процеси, авторката ги согледува преку доминантите симболи: тишина, нетишина, збор, оган, молитва, небиднина, црно сонце и др.

Тишина

Интерпретирајќи ја тишината како филозофема од пресвртничката стихозбирка *Слеј се со тишината* од 1955 год. на Ацо Шопов, авторката, всушност, ја актуализира клучната егзистенцијално-филозофска дилема: дали може да се одгатне, да се растајни тишината? Каква е поврзаноста на тишината и раѓањето на зборот? Каква е врската меѓу тишината и нетишината?

Во своите филозофски промислувања, Платон го постулира концептот на ноуменот, како сè она промислено што може да се осознае само со духот или со чистата мисла. За Платон ноумените се сите интелегибилни појави, особено идеите, за разлика од сè она што може да се забележи со сетилата и што претставува појава или феномен. Подоцна и Кант го постулира терминот *ноуменал* за да го опише сето она што духот го открива во феномените, но кое не може да се перципира. Токму затоа, според оваа теорија, секоја идеја може да биде осознаена само со помош на интелектуалната интуиција.

Ако ја препрочитаеме антологиската песна на Ацо Шопов *Во тишина* низ ваквиот филозофски објектив, уште во првиот стих „Ако носиш

нешто неизречено“ е содржана идејата за осознеаниот субјект или оној кој ЗНАЕ. Но, интересно е тоа што во песната знаењето не создава дистанца со незнаењето, напротив, осознениот субјект, колку и да е во состојба на контемплација, саморазговор, имплицира тивка комуникативност со реципиентот. Длабоката сугестивност на песната го поставува читателот во интроспективен процес на себеосознавање, на себеоткривање. Когнитивноста е во совршена корелација со емоционалноста. Ноуменот, како апсолутна идеја на авторот, се трансформирал во феноменот на искуственото сознание „тишината сама ќе го рече.“, кое потоа, поетот го манифестира, преку можностите на поетскиот јазик, во песна-слика, како контемплативна драма на човековата личност.

Не случајно авторката Николовска вели: „И така сите ние, вљубени и внесени во поезијата, од таа важна 1955 година почнавме да ги читаме тишините поинаку, подлабоко, повеќеслојно.“

Но, зошто?

Затоа што во тишината, па и во нетишината се создава смислата. За авторката Николовска тишината е ‘креативен феномен’, активен процес со силна антрополошка вредност и се поврзува со епистемолошкото сфаќање за генезата на прапостоењето, на раѓањето на зборот во праегзистенцијата. И, токму во овој дел книгата нуди мошне убедливи експликации на феноменот на раѓањето и на антропоморфизација на зборот, преку интерпретирањето на симболиката на долгото патување на огнот во поезијата на Ацо Шопов. Раѓањето на зборот/песната се поврзува со првата искра, а таа со првиот оган, т.е. со праогнот.

Оттука произлегува и важната констатација на авторката дека феноменот на раѓањето на зборот во поезијата на Ацо Шопов „не е само негова поетолошка константа, туку и значајна појава во современите текови на македонската поезија.“

Слична асоцијација на концептот на праегзистенцијата може да не упати и кон еден друг великан на јужнословенската книжевност – Петар Петровиќ Његош и неговата философско-религиозна поема „Лачот на Микрокосмосот“, каде што е содржана идејата за „бесмртната божествена искра“, како своевидна симболизација на светлината, добрината, љубовта во човекот, чие потекло е детерминирано од праегзистенцијата, т.е. од апсолутната стварност. Николовска, во стиховите за долгото надоаѓање на зборот од тишината, темнината, од небиднината, препознава вистинска космогонија на создавањето во песните на Шопов: „зборот се двои од темнината/ модар јаглен му гори во утробата“, а раѓањето на зборот

се поврзува со „првата искра, со првиот оган“ на праматеријата, како иманентна и неопходна супстанција на песната.

Јулија Кристева зборува за меланхолијата како за „тага слична на бездна, за неискажлива болка која понекогаш и четопати долготрајно, нè обзема до таа мера што не тера да ја изгубиме желбата за зборување и дејствување...“ и прашува: „Од каде доаѓа ова црно сонце? Од која ли бемислена галаксија неговите невидливи и тешки зраци ме окувуваат за земјата, за креветот, за молкот, за одрекувањето?“ (Кристева: 9).

Темата ‘црно сонце’ е присутна повеќепати во стихозбирките на Шопов. Во книгата на Николовска црното сонце е „знак на познавање, не само на поезијата на Шопов, туку и на нашата поезија во светот“. Според авторката, „во срцевината на синтагмата „црно сонце“ – лежи моќен длабински оксиморон, како најинтензивен метафорички израз во кој владеат спротивностите.“ (Николовска: 161)

Сепак, како клучна одлика на целокупното поетско творештво на Ацо Шопов, авторката ја посочува небиднината – како симбол на пресврт, перманентно враќање на поетот кон супстанцијалниот базичен топос, но и како своевидна трансцендентална антиципација на неговото подоцнежнo творештво или, искажано со зборовите на поетот: „Небиднината јас ја сфаќам како остварување низ неоствареност... До тоа сознание не дојдов наеднаш и свесно, туку тоа е резултат на моето поетско искуство, до кое јас со секоја песна се доближувам.“ (Николовска: 152)

Основниот став на Николовска во толкувањето на концептот на небиднината е позицијата на ‘центар’, ‘среде’ со аргументирана тежина таа се повикува на сфаќањето на небиднината како метафора на еден „примордијален егзистенционалистички концепт“, заради кој повеќето толкувачи го поистоветуваат трагичното чувство на небиднината со димензија на нашето колективно постоење.

Сепак, авторката Николовска со право нè потсетува и на чудесната способност на јазикот на поезијата (на уметноста) да го именува ништото, недофатливото, неименуваното, сонуваното, што најдобро се отсликува со нејзините зборови: „Неговата поезија, пред сè плени како контемплативна лирика која всушност длаби, необично длабоко, темелно и суштински. Тоа ја доведува поетиката на Шопов до постојани процеси на распластување на значењата, но и умножување на толкувањата кои емитуваат прекрасна лирско-интимистичка енергија кон нас.“ (Николовска: 170)

Последниве зборови на авторката се уште една важна афирмација на вонвременската поезија на Ацо Шопов, затоа што таа во многу нешта навистина ја задолжи, не само македонската поезија, туку и јужносло-

венската, европската и светската книжевност. Затоа што и во светски рамки само кај исклучителните писатели-поети може да говориме за автохтона поетика која ги поминала сите развојни фази до нејзиното конечно конституирање како лирика со највисоки уметнички квалитети. Токму, студијата *100 години Шојова свейлина* на Кристина Николовска, со сета сериозност, квалитет и широчина на научниот пристап, одново го покажува и го докажува тоа.

Библиографија:

- Крестева, Ј. 2021. *Црно сонце*, Скопје, Артконект.
Николовска, К. 2023. *100 години Шојова свейлина*, Скопје, Панили.
Dictionary of Philosophy. 1964, Larousse.

УДК 811.162.1'255.4

УДК 811.161.1'255.4

УДК 811.162.3'255.4

Лидија Танушевска**ПРЕЗЕНТАЦИЈА НА СТУДЕНТСКИ ПРЕВОДИ ОД ПОЛСКИ,
ОД РУСКИ И ОД ЧЕШКИ ЈАЗИК**

На 27 октомври 2023 г. Катедрата за славистика одржа презентација на студентски преводи во Салата за седници на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“. Презентацијата беше осмислена како мултимедијален настан, на кој зедоа учество актуелните студенти на катедрата, како и апсолвенти и дипломци, кои остануваат во контакт со активностите на својата матична катедра. Комплетната реализација беше дело на самите студенти.

Од преводите од полски јазик беа избрани поетски препеви, кои биле работени на часовите по Практика на преведување и Книжевен превод кај проф. д-р Лидија Танушевска. Со музичко-сценски настап беше претставен оригиналот на песната „Ништо двапати“ од нобеловката Вислава Шимборска, во изведба на полската пејачка Санах и балетска интерпретација на студентка од прва година на студиската група Руски јазик и книжевност, а препевот, кој е групен труд на постари студенти, го прочитаа актуелните студенти на полски јазик и книжевност. Следна беше популарната брзозборка „Бумбар“, на авторот на поезија за деца Јан Бжехва, во одлична изведба на полски и на македонски јазик на двајца студенти, од кој едниот е и автор на препевот. Оригиналот на следната песна, „Слонидарност“ од Марќин Швјетлицки, беше аудио-визуелен приказ на песната на музичката група „Швјетлики“, чиј фронтмен е и автор на стиховите, препевот беше, повторно, во изведба на наша студентка, а авторството на преводот на веќе дипломиран студент на оваа група. Исто така, како заеднички труд на повеќе студенти од претходна генерација, беше претставена и песната „Што да ѝ кажам“ од Ципријан Камил Норвид. А, на крајот беше прикажан и оригиналот на песната „Сезона“ од

Рафал Војачек и препев во авторство и изведба на актуелна студентка на двојазичните студии по руски и полски јазик.

Студентите на групата за руски јазик и книжевност ги претставија преводите на драмите „Невеста без мираз“ и „Седи си на свое место“ од Александар Николаевич Островски и извадок од расказот „Сонот на смешниот човек“ од Фјодор Михајлович Достоевски. Изведбата и изговорот на оригиналот беа работени под надзор на лекторките по руски јазик, м-р Ирен Алчевска и м-р Екатерина Терзијоска. Преводите на македонски јазик и на двата автора се делови од поголеми проекти на групата за руски јазик и книжевност. Имено, расказот „Сонот на смешниот човек“ од Достоевски е еден од студентските преводи од изданието „Достоевски: 200 години“ на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, кое беше објавено во 2021 г. како проект на Катедрата за славистика, чии координатори беа проф. д-р Биљана Мирчевска-Бошева, д-р Наталија Лапаева-Ристевска и Андреј Јованчевски, а во чија реализација учествуваа и лекторите: Ирен Алчевска, Екатерина Терзијоска и Роза Тасевска. Преводот на овој расказ е на студентка што е на завршната година на студии. Во тек е и сличен ваков проект за одбележување на 200-годишнината од раѓањето на драматургот Александар Николаевич Островски, чиј раководител е Андреј Јованчевски, се разбира, во соработка со актуелните лектори по руски јазик на катедрата и со нови студенти. Оваа презентација беше можност да се слушнат и веќе објавени преводи, но и да бидат инспирација за нови вакви проекти, како за студентите, така и за менторите што работат со нив.

Од чешки јазик беа претставени извадоци од „Стари чешки легенди“ на Алојз Јирасек. Преводите биле работени на часовите по чешки јазик и превод кај проф. д-р Јасминка Делова-Силјанова. И овие преводи се замислени и подготвувани за посебно издание и во тек е пронаоѓањето начини за негова реализација. Изведбата на извадоците од легендите беше проследена со интересна илустративна интерпретација, која доминираше со квиз на крајот од презентацијата, кој се однесуваше на содржината на прочитаните извадоци, а главната награда за погодените прашања од публиката беше чешко пиво. За забавниот дел од чешката презентација се погрижи лекторката по чешки јазик Ружена Хенкрикова.

Целиот настан беше проследен со посебно внимание и интерес на факултетот, но особено претставуваше мотивација за студентите, кои учествуваа во него, но и за тие што се најдоа во публиката да продолжат да се ангажираат, не само во преведувачката дејност, туку и во студентскиот живот, воопшто, и во воннаставните активности.

АКТУЕЛНОСТИ

УДК 821.111-31.09
УДК 821.111(73)-31.09

**Соња Витанова-Стрезова
Тамара Јолевска-Попов
Анастасија Ангеловска
Јана Христовска**

**ПРОЕКТ-РАБОТИЛНИЦА: КОЛОНИЈАЛНИТЕ И
ПОСТКОЛОНИЈАЛНИТЕ ДИСКУРСИ ВО РОБИНЗОН КРУСО ОД
Д. ДЕФО, ВО ГУЛИВЕРОВИТЕ ПАТУВАЊА ОД Џ. СВИФТ И
ВО ИГРА НА ТРОНОВИ ОД Р. Р. МАРТИН (10.11.2023)**

Тематска преокупација на овој напис е проект-работилницата од насловот. Таа беше прифатена и вклучена во календарот на јавни настани што овој семестар се одржуваат на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Трудот насловен „Проект- работилница: колонијалните и постколонијалните дискурси во *Робинзон Крусо* од Д. Дефо, во *Гуливеровите патувања* од Џ. Свифт, и во *Игра на тронове* од Р. Р. Мартин“ е осврт на истоимената проект-работилница што се одржа во форма на јавен настан во Салата за седници на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје на 10.11.2023 година. Координатор на проект-работилницата беше проф. д-р Соња Витанова-Стрезова, под чие менторство истата беше реализирана. Реализатори беа студентите од втора година Анастасија Ангеловска и Јана Христовска, како и докторантката м-р Тамара Јолевска-Попов. Модератор на настанот беше Александра Трајковска, студент од втора година.

Целта на проект-работилницата беше студентите да ги издвојат и минуциозно да ги проучат колонијалните теми и односи, особено во романите *Робинзон Крусо* и *Гуливеровите патувања*, вклучени во студиската програма за предметот Англиска книжевност 3 (англискиот роман на 18-от и 19-от век), што го предава проф. д-р Соња Витанова-Стрезова. Меѓутоа, како што покажува и самиот наслов, темата, исто така, ги вклучува

и постколонијалните дискурси, иако тие не се соодветни за романите од осумнаесеттиот век. Се разбира дека постколонијалните односи најмногу му соодветствуваат на постмодерниот роман од втората половина на дваесеттиот век или од дваесет и првиот век, којшто се занимава со истите. Таков е серијалот романи *Песнаџа на мразоџи и оџноџи*, што започнува со романот *Иџра на џџронови* (1996). Вметнувањето на постколонијалниот контекст во проект-работилницата имаше за цел студентите уште подлабински да ги истражат колонијалните теми и релации и од современа перспектива, односно, низ призма на постколонијалниот контекст во романот од поново време. Впрочем, овој серијал, со своите филмски адаптации во континуирани продолженија, е исклучително популарен и привлечен за сите генерации, особено за младите луѓе, така што многу студенти веќе детално беа запознаени со романите од серијалот и нивните филмски адаптации.

Проф. д-р Витанова-Стрезова одржа воведна реч. Соодветно на програмата за настанот, Анастасија Ангеловска, студент од втора година на Катедрата за англиски јазик и книжевност, го презентираше својот реферат на тема „Колонијалниот дискурс во *Робинзон Крусо* од Д. Дефо“. Јана Христовска, студент од втора година на Катедрата за англиски јазик и книжевност, во својата презентација ја анализираше темата „Колонијалниот дискурс на антиколонијалниот колонизатор“. Докторантката м-р Јолевска-Попов ја претстави својата презентација со наслов „Постколонијалниот дискурс во *Иџра на џџронови* од Р. Р. Мартин“.

Во својата воведна реч проф. д-р Витанова-Стрезова најпрво ѝ посака добредојде на многубројната публика, главно составена од студенти. Исто така, на настанот присуствуваа и професори од факултетот, вклучувајќи ги и деканот и продеканката за настава. Потоа, таа објасни дека целта на проект-работилницата е на студентите да им пружи можност подетално да ги проучат колонијалните теми и односи, како во романите од осумнаесеттиот век што ги изучуваат, така и во популарниот постмодерен роман, што се занимава со тие теми и односи. Презентациите на студентите беа плод на внимателно менторство на проф. д-р Витанова-Стрезова, која им даде задача да изберат една слика од романот што го анализираат и преку истата да ја пренесат поентата и пораката на својата презентација. Сликите од *Робинзон Крусо* и *Гуливеровиџе џаџувања* беа вметнати во позадината на соодветната внатрешна страница од програмата, составена од две страници што се преклопуваат. Програмата на едната внатрешна страница беше напишана на македонски јазик, а на другата, на англиски. Во позадината на двете надворешни страници од програмата беше поста-

вена картата од *Игра на ѿронови*, којашто целосно можеше да се види со отворање на двете преклопени страници. Така, наместо да образложува со многу зборови, проф. д-р Витанова-Стрезова ја искористи позадината на програмата и на интересен визуелен начин ги претстави рефератите на студентките преку сликите од соодветниот роман.

Како што се гледа и од самиот наслов на трудот, темата во рефератот „Колонијалниот дискурс во *Робинзон Крусо* од Д. Дефо“, презентирани од Анастасија Ангеловска, е колонијалниот дискурс што провежува низ целиот роман. За да го идентификува и илустрира колонијалниот дискурс во романот, Ангеловска одбира неколку релевантни извадоци како предмет за анализа. Таа најпрво наведува некои релевантни информации за улогата на Дефо во развојот на британскиот роман за потоа да се фокусира на темата. Во контекст на темата, Ангеловска се навраќа на реномираниот модерен писател Џејмс Џојс, кој смета дека Робинзон Крусо е олицетворение на британски колонизатор и симбол на Британската империја. Анализата на внимателно одбраните извадоци од романот потврдува дека Крусо е отворен застапник на колонијализмот. Ангеловска во својата презентација ја истакнува големината и моќта на Британската колонијална империја на почетокот на дваесеттиот век, кога таа ја постигнува својата кулминација, опфаќајќи речиси една четвртина од целокупното население на планетата и една четвртина од површината на Земјата. Оттука и изреката: „Сонцето никогаш не заоѓа во Британската империја.“ Понатаму таа се навраќа на критиката, за да го дефинира значењето на концептот „колонијален дискурс“ како збир на комуникации што се поврзани со колонијалните односи воспоставени меѓу колонизаторот и колонизираниот, или што изложуваат одредени аспекти од тие односи. Ангеловска го илустрира колонијалниот дискурс во анализата, фокусирајќи се најпрво на односот меѓу домородното момче Ксури и Крусо, при што таа ги истакнува двојните стандарди на Европејците. Кога Крусо и Ксури ја делат истата судбина во заробеништво, се чини дека тие се еднакви, но штом Крусо се доберува до слобода, без око да му трепне, го продава својот поранешен другар. Тој ја зема здраво за готово подреденоста на Ксури, само поради тоа што момчето е домородец. Ангеловска се навраќа и на Крусо како сопственик на плантажа за шеќер во Бразил, а подоцна и за тутун. Откако ќе се збогати во Бразил, тој решава да оди до африканскиот брег за да донесе црнци. Планот му е да ги претвори црнциите во робови за да ги експлоатира како бесплатна работна сила на неговите плантажи.

Односот меѓу Крусо и Петко најдобро го изложува колонијалниот дискурс во романот. Првиот збор што Крусо го учи Петко да го каже

е „господар“. Тој бара од Петко да му се обраќа со тој збор, ставајќи се во позиција на негов сопственик. Крусо, исто така се смета самиот себеси за господар на островот. Понатаму тој го преобразува Петко во христијанство, моделирајќи го својот слуга според стандардите и нормите на големото европско „јас“. Очигледно е дека за да биде прифатен, Петко мора да се преобрази во модерен, цивилизиран Европеец и да прифати сè што бара Крусо од него: нова религија, нов јазик и нова култура. Вака поставените односи го прикажуваат Крусо како припадник на супериорната колонизаторска култура, додека Петко ја олицетворува инфериорната култура на колонизираниот домородец. Во романот се чини дека богатството е најважно од сè. Дури и жената и децата на Крусо се одвај спомнати. Ангеловска истакнува дека романот завршува со колонизаторски тон бидејќи островот на Крусо постанува голема и просперитетна колонија, населена со Шпанци и бунтовници. Таа заклучува дека нејзината анализа го потврдува ставот на Џојс: Робинсон Крусо е навистина олицетворение на британски колонизатор.

Во рефератот „Колонијалниот дискурс на антиколонијалниот колонијалист“ Јана Христовска го опишува Свифт како еден од најголемите критичари на неговото време. Таа го истакнува парадоксот на Свифт во *Гуливеровиите патувања* (1726), којшто побудува интерес кај многу критичари. Христовска објаснува дека, за разлика од Дефо, кој е отворен застапник на колонијализмот во *Робинзон Крусо* (1719), позицијата на Гуливер не е јасна. Некои критичари го негираат присуството на колонијални дискурси во *Гуливеровиите патувања*. Спротивно на тоа, други критичари бараат скриени значења меѓу редовите на речениците, каде што ги пронаоѓаат колонијалните дискурси.

Роден во Даблин, Ирска, но во англиско семејство, Свифт поседувал право да се поистоветува со културите на двете земји. Така, семејството му потекнувало од колонизаторска држава, а бил роден во колонија на таа држава. Исто така, една од причините зошто постои амбигвитет околу ставот на Свифт кон колонијализмот била неговата политичка позиција, којашто не му дозволувала да се наклони само кон еден дефинитивен став.

Христовска се осврнува и на друга интересна тема за дискусија: контрадикторноста на претпоставената колонијалистичка природа на ликот на Гуливер. Свифт го гради Гуливер како комплексен лик низ делото, но не го категоризира. Од аспект на колонизиран предмет, Грејс Паркер ги издвојува колонијалните дискурси во сите четири делови од книгата во својот есеј „Внатрешна супериорност и инфериорност: Улогата на колонијализмот во *Гуливеровиите патувања*“ (Грејс, 1994). Во првото патување

во Лилипут, Гуливер е исфрлен од морето на брегот по страотна ноќна бура. Кога ќе се освести следното утро, сфаќа дека не може да мрдне бидејќи секој дел од неговото тело е закован за земјата. Тој е третиран како непозната појава од страна на жителите кои се дванаесет пати помали од него. Кон него се постапува строго и слободата му е одземена. Во второто патување во Бробдингаг, Гуливер е експлоатиран од страна на неговиот газда бидејќи улогите се сменати. За разлика од Лилипут, во ова општество тој е минијатурното суштество, опкружено со цинови. Неговиот газда профитира од него само поради тоа што Гуливер е различен од останатите и претставува еден забавен спектакл за гледачите. Во третото патување колонијалниот дискурс во Лапутанското општество се забележува во контрастот на супериорноста на летечкото кралство и инфериорноста на териториите што тоа ги владее. Во случај на револуција или бунт од страна на покорените територии, кралот го навигира летечкото кралство над побунетата територија, одземајќи им го сонцето и уништувајќи им ги житните култури, сè додека повторно не му се покорат. Во последниот дел каде што Гуливер завршува во земјата на Хуиинхмите, колонијалниот дискурс доминира, и тоа преку поробувањето на Јахуите од страна на Хуиинхмите. Во ова општество има замена на улогите, Јахуите, кои наликуваат на луѓето, ја претставуваат нискоинтелигентната популација, а коњите ја претставуваат високоинтелигентната популација. Јахуите се робови на Хуиинхмите, кои ги поробиле за да ги контролираат. Преку оваа аналогија се чувствува критичкиот пристап на Свифт.

Карл Томас Рис е еден од критичарите што го претставуваат Гуливер како колонизатор. Тој ја обработува оваа тема во неговиот есеј “Колонизираниот колонијалист: Гуливер и кризата на колонијалниот дискурс”. Во есејот Рис приложува два аргументи од коишто едниот претставува стереотип дека секоја цивилизација надвор од Европа е “туѓа” и “дива”. Другиот аргумент е јазикот што некои критичари го поистоветуваат со инструментот со чија помош Гуливер го наметнува своето колонијалистичко влијание. Меѓутоа, сепак, Рис во неговиот есеј забележува дека, ако теоријата на Гуливер како колонијалист е точна, тој, сепак, не успеал да колонизира никого.

Христовска согледува дека контроверзноста на темата, како и разновидноста на критичарските ставови, го компликуваат заклучокот на оваа презентација. Бидејќи Свифт никогаш јасно не го искажал својот став за колонијализмот, присуството на колонијалниот дискурс во *Гуливеровите патувања* останува отворено за дискусија.

Во рефератот насловен „Постколонијалниот дискурс во *Игра на ѝронови* од Р. Р. Мартин“ м-р Јолевска-Попов се навраќа на серијалот романи *Песна за мразоѝ и оѝноѝ* на американскиот писател кој е под силно британско влијание, Р.Р. Мартин. Овој серијал и успешната телевизиска серија *Игра на ѝронови*, во продукција на HBO, којашто е направена според серијалот, јасно ги отсликуваат теориите на постколонијалниот дискурс во литературата, филмската уметност и уметноста во целост. Со длабоки корени во британската империјалистичка историја и во идеите за светска експанзија, особено кон Ориентот, во *Игра на ѝронови* јасно ги гледаме ефектите на постколонијалниот период од варијабилни точки на гледање, но највеќе од онаа на сеприсутен, но не и сезнаечки гледач или читател, во зависност од медиумот на примање на ова маестрално дело на фантазијата.

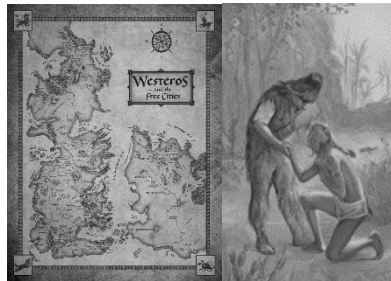
Според м-р Јолевска-Попов, постколонијалниот дискурс за неукото око е најочигледен во симболиката на огромниот Сид од мраз што го дели цивилизираниот од нецивилизираните свет (ние и тие). Меѓутоа, сепак, според главниот мислител на постколонијалната теорија, Едвард Саид, највпечатливиот пример за последиците од колонизирањето се наоѓа на континентот Есос. Овој континент е целосна спротивност на континентот Вестерос. Тука се наоѓа и загатливиот лик на Дајенерис Таргериен, белокосата ќерка на Лудиот крал на Вестерос, подоцна позната како мајка на змејови, како и нејзиниот најлош кошмар, робовладетелот и силувачот, кого подоцна го припитомува за да стане нејзиното „сонце и ѕвезди“, односно, љубовта на нејзиниот живот: Кал Дрого. Како другата страна од паричката на постколонијалната бинарност, според теоријата на Саид, Дрого е висок, мускулест, импозантент дивјак и воин со долга црна сплетена коса која ја симболизира неговата непобедливост. Тој има темна кожа, како и целото негово племе. Неговиот лик, како и неговото племе, со фини контури ја исцртуваат идејата за мистериозниот Ориент.

Нивниот брак со робовладетелски примеси најјасно ја прикажува симболиката на дихотомијата меѓу идеите за Ориентот и Окцидентот, како две водечки сили во постколонијалната теорија, односно на Другиот и Другоста, што го претставуваат сето она што се наоѓа надвор од себе, односно Ориентот (непознатото, мистериозното) и она што е домашно, односно Окцидент (познатото, јасното, дефинираното).

М-р Јолевска Попов објаснува дека трудот ги разгледува идеите на дихотомијата или бинарноста на *ние* и *ѝие*, преку западноцентричниот Вестерос и ориенталниот и див Есос, Другоста и односот кон жената во постколонијалниот период, повторниот разочарувачки круг на аспираци-

ите кон нови откритија со територијални претензии и миграцијата како постколонијален конструкт.

Презентациите побудија интерес и се разви плодна дискусија преку прашањата што ги поставуваа студентите и присутните колеги. Ја користиме можноста да ја пофалиме идејата за јавни настапи од различна природа на новата деканатска управа, која многу им се допадна на студентите и чија дејност, очигледно, вродува со плод.

Библиографија:

- Defoe, D. 2003. *Robinson Crusoe*, London, William Taylor.
- Elnahla, N. 2016. The Other Beyond the Wall: A Post-colonial Reading of G. R. R. Martin's *A Song of Ice and Fire* and HBO Series *Game of Thrones*, JAAR Publishing Centre, vol. 2, no. 12, pp. 37-44.
- Martin, R. R. 1996. *A Game of Thrones*, London, Voyager Books.
- Parker, G. (2010) "Internalized Superiority and Inferiority: The Role of Colonialism in *Gulliver's Travels*" London, Penguin.
- Said, E. 2012. PEDAGOGY of the Other: Postcolonial Theory, and Strategies for Critique, *Counterpoints* Vol. 417, pp. 23-39
- Swift, J. 2010, *Gulliver's Travels* London, Collins Classics.

Sonja Vitanova-Strezova
Tamara Jolevska-Popov
Anastasija Angelovska
Jana Hristovska

**PROJECT WORKSHOP: COLONIAL AND POSTCOLONIAL
DISCOURSES IN D. DEFOE'S *ROBINSON CRUSOE*, J. SWIFT'S
GULLIVER'S TRAVELS AND R. R. MARTIN'S *A GAME OF THRONES*
(10.11.2023)**

Abstract

This article under the title “Project Workshop: Colonial and Postcolonial Discourses in D. Defoe’s *Robinson Crusoe*, J. Swift’s *Gulliver’s Travels* and R. R. Martin’s *A Game of Thrones*” overviews the project workshop which was realized at “Blaze Koneski” Faculty of Philology in Skopje, on 10.11. 2023. Prof. Vitanova-Strezova was the project workshop coordinator and mentor of the students. It was realized by Anastasija Angelovska and Jana Hristovska, second-year students at the Department of English Language and Literature, as well as by Jolevska-Popov, MA. Aleksandra Trajcevska, second-year student at the Department of English Language and Literature, was the moderator. Prof. Dr. Vitanova-Strezova held the event introduction speech. Angelovska presented her paper under the title “Colonial Discourse in D. Defoe’s *Robinson Crusoe*”. Hristovska gave a speech entitled “Colonial Discourse of the Anti-Colonial Colonizer”. Jolevska-Popov, MA gave a speech under the title “Postcolonial Discourse in *A Game of Thrones*”. The goal of this project workshop was to help students identify and study colonial discourses, focusing on *Robinson Crusoe* and *Gulliver’s Travels*, the novels studied within Prof. Dr. Vitanova-Strezova’s course, 18th and 19th Century English Novel, but also to broaden their knowledge of the topic in the different postcolonial context of *A Game of Thrones*. The presentations incited interesting discussion among the student and the colleagues.

Keywords: colonialism, postcolonialism, colonial relations, colonizer, colonized, Orient, Occident, the Other, wester-centric, postcolonial binary

Клучни зборови: колонијализам, постколонијализам, колонијални односи, колонизатор, колонизиран, Ориент, Оксидент, Другиот, вестерцентрично, постколонијална бинарност

УДК 811.163.3:001.102-028.27

Руска Ивановска-Наскова**ПРОЕКТ ЕЛЕКТРОНСКИ РЕСУРСИ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК:
СОСТОЈБА И ПЕРСПЕКТИВИ
(NIP.UKIM.21-22.20)**

Проектот *Електронски ресурси за македонскиот јазик: состојба и перспективи (ЕРМак)* на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје се реализираше во периодот од 31.1.2022 до 31.1.2023 година во рамките на програмата на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ за поддршка на научноистражувачката дејност на единиците.

Пошироката цел на проектот ЕРМак беше да се направи преглед на електронските ресурси за македонски јазик, да се разгледаат во поширок контекст што се однесува и на други јазици и да се одредат правците во кои треба да се насочат идните истражувања за македонскиот јазик на ова поле. Потесната и главна цел на проектот беше да се размисли подетално за идејата за создавање референтен корпус на македонскиот јазик, да се испита како би требало да изгледа еден ваков ресурс и да се даде предлог како би можел да се реализира. ЕРМак беше, исто така, можност да се испитаат капацитетите на УКИМ за реализација на проект од вакви размери.

Во реализација на проектните активности учествуваа:

– д-р Руска Ивановска-Наскова, редовен професор, Филолошки факултет „Блаже Конески“, главен истражувач

– д-р Анета Дучевска, редовен професор, Филолошки факултет „Блаже Конески“, истражувач

– д-р Бранислав Геразов, вонреден професор, Факултет за електротехника и информациски технологии, истражувач и

– д-р Николче Мицкоски, асистент-истражувач, Лексикографски центар „Георги Старделов“ во МАНУ, и стручњак од практиката, Филолошки факултет „Блаже Конески“, истражувач.

Целите на проектот беа остварени преку самостојни и заеднички истражувачки активности што се одвиваа во две фази. Во првата фаза беше направена анализа на постојните електронски ресурси за македонски јазик и на јазични корпуси на други јазици, додека, во втората фаза беа дефинирани параметрите на иден референтен корпус на македонскиот јазик. Истражувачките активности подразбираа анализа на електронски ресурси и на стручна литература, пишување научни трудови и изготвување елаборат. Во текот на проектот беа одржани вкупно пет работни средба на тимот, а дел од резултатите беа претставени на XLIX меѓународна научна конференција на LV летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, одржана на 4.9.2022 година во Охрид. Резултатите на проектот се претставени во три статии во печат и во текст-елаборат за иден референтен корпус на македонскиот јазик. Од истражувањето произлезе уште еден дополнителен резултат, а тоа е преглед на библиографски единици за електронски ресурси за македонскиот јазик, поднесен како прилог за објавување во стручно списание.

Истражувањата спроведени во рамките на проектот покажаа дека терминот *електронски* или *јазични ресурси* (англ. *language resources*) опфаќа различни видови јазични податоци и описи во електронски формат што се користат во автоматската обработка на јазиците. Во проектот беа земени предвид повеќе видови вакви ресурси за македонскиот јазик создадени во последните две децении: различни видови корпуси (еднојазични, паралелни, споредливи), програми за обработка на корпуси (тагери, парсери, лематизатори), електронски речници и термилошки бази на податоци, алатки од доменот на говорните технологии, конјугатори итн. Во прегледот се опфатени околу 30 електронски ресурси и 60 библиографски единици што го опишуваат нивниот развојот и примена. Анализата покажа дека во изминативе години има напредок на ова поле во однос на алатките за македонски јазик и дека тие најчесто преставуваат резултат на индивидуални иницијативи или, пак, се дел од поголеми проекти во кои учествуваат, пред сè, истражувачи од странство. Прегледот на ресурсите укажа дека е потребно создавање нови алатки, а кога станува збор за покомплексни и пообемни електронски ресурси, дека би било добро во нивната реализација да се вклучат повеќе истражувачи и институции. Исто така, истражувањето ја истакна и неопходноста ресурсите да бидат направени според воспоставените светски стандарди, што ќе го олесни процесот на создавање, а ресурсите ќе ги направи споредливи и компатибилни со ресурси за други јазици.

Анализата на корпусите на други јазици беше фокусирана на референтни јазични корпуси, односно на корпуси чија цел е што поверодостојно да ги претстават карактеристиките на стандардната варијанта на јазикот. Овие корпуси се составени од текстови од различни функционални стилови, имаат големи диманзии и дозволуваат различни видови пребарувања. Прегледот на состојбата со ваков вид ресурси укажа на тоа дека голем број јазици имаат свој референтен корпус. Во словенски и балкански јазичен контекст македонскиот јазик е еден од ретките без ваков јазичен ресурс. Анализата на референтните корпуси на повеќе јазици беше направена врз основа на следните параметри: обем, внатрешна структура (број и видови поткорпуси), длабочина на означување, можности за пребарувања и обработка на резултатите, пристапност. Исто така, за остварување на главната цел на проектот беше важно и да се дојде до податоци за тоа кои институции биле вклучени во нивната изработка, со колкави човечки и материјални ресурси учествувале и дали биле создадени како самостоен проект или, пак, биле дел од проект со друга главна цел. Истражувањето покажа дека квалитетните референтните корпуси честопати се плод на соработка на повеќе институции и на големи тимови на истражувачи и стручњаци од доменот на лингвистиката и информациските технологии. Изработката на референтен корпус вообичаено се смета за стратешки долгорочен проект од национален интерес и затоа поголемиот дел од овие проекти во значителен дел се поддржани, пред сè, од државата.

Главната цел на проектот ЕРМак беше остварена преку изготвување *Елаборациј за воспоставување основни параметри на иден корпус на македонскиот јазик*. Текстот на Елаборатот е артикулиран во девет поглавја, претставени на 30 страници текст. Автори на Елаборатот се сите учесници во проектот. Во првата глава насловена *Вовед* објаснета е мотивацијата за подготовка на ваков документ, претставени се истражувачите-автори на Елаборатот и целната група за која е наменет овој документ. Во втората глава, *Состојбата со електронски ресурси за македонскиот јазик и потребата од нивно развивање*, се дава кус осврт на развојот на интересот на оваа проблематика во научната и академската средина кај нас и пошироко, даден е преглед на ресурсите и идентификуван е токму недостатокот на референтен корпус на македонскиот јазик, како најгорливо прашање поврзано со оваа тема. Третата глава дава одговор на прашањето: што претставува јазичен корпус? Првиот дел од третата глава се однесува на примената на овие електронски ресурси, додека, вториот дава преглед на различни видови корпус. Во последниот дел детално е претставен процесот на консултирање корпуси преку конкретни примери за различни

видови пребарувања (основни и напредни пребарувања, пребарувања во означен корпус, лексичка честота, колокации, пребарување поткорпуси). Четвртата глава се однесува на лингвистичките параметри на референтните корпуси. Во неа се разгледува прашањето за видот на текстовите (пишани и говорни), за времето на создавање на текстовите, како и за нивниот домен и големина. Оваа глава се осврнува, исто така, и на степенот на обработка на текстовите, односно на процесот на означување на текстовите, на длабочината на означувањето и на неопходноста за рачно коригирање на автоматски означениот корпус. Тука се разгледува, исто така, и прашањето за обемот на корпусот, а на крајот е даден и конкретен предлог за можен профил на референтен корпус на македонскиот јазик. Во петтата глава, *Технички параметри на јазичен корпус*, се претставени главните технички аспекти на референтните јазични корпуси, особено, како ќе биде обработуван, чуван и користен материјалот. Поконкретно, тука се опишани практиките на именување датотеки, обележување заглавие на текст, прашања поврзани со форматот на текстот, на звучните записи и на транскрибираните текстови. Во овој дел се разгледуваат, исто така, и хостирањето, користењето, изработката, управувањето и одржувањето на корпусот. И овој дел, како и претходниот, дава можен профил на иден референтен корпус на македонскиот јазик во однос на техничките параметри. Во шестата глава се наведени потребните чекори за обединување на досегашните потфати во еден голем национален проект за македонски јазичен корпус. Во седмата глава, која се однесува на рамковната финансиска и временска конструкција за остварување на проектот, се констатира дека првата голема етапа на овој долгорочен проект би траела три години и дека е потребна дополнителна студија за изводливост на проектот, која излегува од рамките на овој проект. Во осмата глава се претставени неколку главни заклучоци и препораки. Последната глава содржи библиографски единици на кои се упатува во Елаборатот.

Активностите во проектот го актуализираат прашањето за изработка на референтен корпус на македонскиот јазик, како неопходен чекор во осовременувањето на методологијата со која се истражува македонскиот јазик и во заштита на македонскиот јазик. Сознанијата од проектот ќе послужат како основа за подготовка на подетално разработен предлог-проект за создавање електронски корпус на македонскиот јазик, како и за поттикнување на интересот за оваа проблематика кај пошироката научна јавност и кај институциите што се грижат за македонскиот јазик.

УДК 378.4(497.711):027.54(497.711):004.6/.7
УДК 021.4:027.54(497.711):378.4(497.711)

Горан Ивковиќ

АКТИВНОСТИ НА ОДДЕЛЕНИЕТО ЗА БИБЛИОТЕЧНО РАБОТЕЊЕ

Прилогот се однесува на активностите на Одделението за библиотечно работење при Стручната и административна служба, што произлегуваат од дејноста на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје во периодот октомври–ноември 2023 г.

Соработка со Националната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје

Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје и Националната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје на 28.9.2023 г. потпишаа Меморандум за соработка за развивање на читателската култура кај студентите, размена на искуства, знаење, едукација и усовршување на кадри, учество и реализација на заеднички проекти и други активности од заеднички интерес.

Наставно-научниот совет на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје на својата прва редовна седница, одржана на 18.10.2023 г., донесе Одлука за внесување на библиотечниот фонд на Факултетот на платформата COBISS (Кооперативен онлајн библиографски систем и сервис) на Националната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје.

Целта на вклучувањето на библиотечниот фонд на Факултетот во националниот интегриран библиотечно-информациски систем преку платформата COBISS е унапредување на работењето на библиотеките и создавање услови за унапредување на наставната и на научно-истражувачката дејност на Факултетот.

Согласно со начинот и формите за остварување на соработката од Меморандумот, НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје во Центарот за обука (нов објект) организираше курсеви за библиотечно работење за вработените од Одделението за библиотечно работење на Факултетот.

Првиот основен курс за библиотечно работење, „Техничка обработка на библиотечен материјал“, се одржа од 16 до 17 октомври 2023 г. Курсот го реализира предавачите м-р Зорица Јаковлеска-Спироска и м-р Владимир Илиевски. Програмата на првиот дел од курсот ја опфати следната проблематика: библиотечни фондови; техничка обработка на библиотечен материјал; сигналирање, инвентарирање и редување монографски публикации; информативни инструменти (каталози) во библиотеките; сместување, чување и заштита на библиотечен материјал; библиотечна опрема; ревизија на библиотечни фондови и вежби. Вториот дел од курсот ја опфати проблематика за сервиски публикации: поими и норми; набавка и комплетирање; акцесорна обработка (евидентирање, сигналирање и инвентарирање); видови каталози и вежби. Курсот го следеа дел од вработените од Одделението, односно, Горан Ивковиќ (раководител) и библиотекарите Андреа Делипапаз (Катедра за македонски јазик), Маида Рахте (Катедра за турски јазик и книжевност), Ана Димевска (Катедра за романски јазици и книжевности), Зоран Симоски (Катедра за германски јазик и книжевност), Дарко Митевски (Катедра за општа и компаративна книжевност) и Филип Набаков (Катедра за преведување и толкување).

Вториот основен курс за библиотечно работење, „Каталогизација на монографски публикации“, се одржа од 30 октомври до 3 ноември 2023 г. Курсот го реализираше предавачката Јелисавета Костадинова. Програмата на курсот ја опфати следната проблематика: каталогизација на библиотечен материјал; ISBD стандарди; рамковна шема на ISBD(M); шема на каталожни картончиња; интерпункција; извори на податоци; определница, авторска (индивидуална/корпоративна), стварна и формална определница; составни елементи на одделите; шема на каталожни картончиња и на споредни каталожни картончиња; формална обработка на прилози, додатоци, повеќетомни дела, некнижна граѓа и вежби. Курсот го следеа дел од вработените од Одделението, односно, Горан Ивковиќ, Андреа Делипапаз, Маида Рахте, Ана Димевска, Зоран Симоски, Дарко Митевски и Филип Набаков.

Третиот курс, „Користење на програмската поддршка COBISS3/Преземање записи и фонд“, се одржа од 15 до 17 ноември 2023 г. Курсот го реализира предавачките м-р Жаклина Ѓалевска и Јелисавета Костадинова. Програмата на курсот ја опфати следната проблематика: основи на систе-

мот и сервисите COBISS и основи на програмската поддршка COBISS3; кориснички интерфејс (прелистувач, пребарувач, уредувач, прикажувач); основни постапки (ажурирање објекти, пребарување, преглед на карактеристиките на објектите...); COBISS3/Управување со апликациите (домашна библиотека, партнери...); основи на форматот COMARC/В, форматот COMARC/Н, COBISS3/Фонд; пребарување и преземање записи од заемната во локалната база на податоци; дополнување на локалните библиографски податоци и на локалните шифрарници; дефинирање на внесот на податоци за состојбата на фондот (ПСФ); иницијализациска датотека, поставувања и користење бројачи, испис на налепници од редица за испис, копирање на податоци, инвентарирање, пренос на податоци за фондот и други постапки; презентации на исписите во сегментот COBISS3/Исписи и практична работа. Курсот го следеа вработените од Одделението, односно, Горан Ивковиќ, Андреа Делипапаз, Блерант Мехмети (Катедра за албански јазик и книжевност), Маида Рахте, Ана Димевска, Климент Ристески (Катедра за славистика), Зоран Симоски, Марија Цветковска (Катедра за англиски јазик и книжевност), Дарко Митевски, Ванкица Кочоска (Катедра за италијански јазик и книжевност) и Филип Набаков.

Членство во Библиотекарското здружение на Македонија

На 49-то годишно собрание на Библиотекарското здружение на Македонија (БЗМ), што се одржа на 7 ноември 2023 г. во НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје, по претходно доставената институционална пристапница на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ - Скопје до БЗМ, донесена е позитивна одлука, со која Факултетот е член на Библиотекарското здружение на Македонија (БЗМ). Веб-сајтот на БЗМ е bzm.mk

Пријава за проект на Годишниот конкурс на Министерството за култура

Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје поднесе Пријава за проект на Годишниот конкурс за финансирање проекти од национален интерес во културата од областа на библиотечната дејност за 2024 година на Министерството за култура, под наслов „Унапредување на библиотечната работа на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје“. Проектот опфаќа обука на библиотекарите на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје, која во соработка со НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје би се реализирала преку четири курса:

1. Каталогизација на сериски публикации;
2. Библиографска обработка на библиотечен материјал што вклучува и обработка на статии;
3. Каталогизација во COBISS и
4. Систематизација и предметизација на библиотечен материјал.

Целта на Проектот е унапредување на библиотечното работење на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје преку вклучување на фондот на библиотеките на катедрите во системот COBISS.

Очекувани резултати од Проектот се: едукација и усовршување на библиотекарите; евидентирање на библиотечниот фонд во системот COBISS; обезбедување достапност на фондот за пошироката читателска и стручна публика и унапредување на научно-истражувачките капацитети на пошироката академска средина.

Клучни зборови: библиотечен фонд, COBISS, курс за библиотечно работење, членство во БЗМ

УДК 811.134.2(4)

Сања Михајловиќ-Костадиновска**ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА ОД УЧЕСТВОТО ВО
МЕЃУНАРОДНИОТ ИСТРАЖУВАЧКИ ПРОЕКТ
„ШПАНСКИОТ ЈАЗИК ВО ЕВРОПА“**

Во периодот од 2020 до 2023 година проф. д-р Сања Михајловиќ-Костадиновска и ас. м-р Игор Поповски од Катедрата за романски јазици при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје учествуваа во меѓународниот проект „Шпанскиот јазик во Европа“, кој се спроведуваше под раководство на професори и истражувачи од Центарот за ибероамерикански студии од Универзитетот во Хајделберг и Универзитетот во Цирих, а со поддршка на Институтот Сервантес. Двајцата истражувачи од РС Македонија учествуваа на повеќе работни средби и симпозиуми одржани во рамките на проектот, а во крајна фаза е подготовката на текстот за томот под наслов „Шпанскиот јазик во Јужна Европа“, каде што ќе бидат преставени резултатите од следниве земји: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Грција, Кипар, РС Македонија, Малта, Молдавија, Романија, Словенија, Србија, Хрватска и Црна Гора. Координатори на групата истражувачи од Јужна Европа беа проф. д-р Барбара Филер Циглиќ од Универзитетот во Љубљана и проф. д-р Јелена Филиповиќ од Универзитетот во Белград.

Целта на проектот беше да се процени бројот на потенцијални корисници на шпанскиот јазик (GUP – Grupo de Usuarios Potenciales) во земјите надвор од шпанското говорно подрачје, сумирајќи ги податоците од три големи групи: GDN (Grupo de Dominio Nativo), што вклучува говорители со шпански јазик како мајчин јазик, како и говорители што се стекнале со познавање на шпанскиот јазик блиско на рамниште на роден говорител; потоа GCL (Grupo de Competencia Limitada), односно група говорители со ограничени компетенции во однос на познавањето на шпанскиот јазик

и GALE (Grupo de Aprendices de Lengua Extranjera) или група говорители што во дадениот момент спаѓаат во категорија изучувачи на шпанскиот јазик. Во рамките на секоја група беше потребно да се најдат податоци за повеќе поткатегории, односно во првата група се прибираа податоци за:

- GDN1 – мигранти од шпанско говорно подрачје што немаат македонско државјанство;
- GDN2 – потомци на мигранти од шпанско говорно подрачје растени во средина каде што шпанскиот јазик се одржувал и негувал;
- GDN3 – мигранти од шпанско говорно подрачје кои се стекнале со македонско државјанство;
- GDN4 – изучувачи на шпанскиот јазик кои се стекнале со компетенции на роден говорител.

Во втората група постоеја пет подгрупи:

- GCL1 – потомци на мигранти од шпанско говорно подрачје од втора или трета генерација кои не растеле во средина каде што се одржувал и негувал шпанскиот јазик;
- GCL2 – Македонци што живеат во земји од шпанско говорно подрачје;
- GCL3 – мигранти од Ибероамерика и од Пиринејскиот Полуостров, односно говорители на португалскиот јазик кои поради блискоска на јазиците имаат ограничени компетенции во однос на познавањето на шпанскиот јазик;
- GCL4 – ученици што го изучувале шпанскиот јазик во средно и во високо образование, но не го познаваат јазикот на рамниште на роден говорител;
- GCL5 – ученици што го изучувале шпанскиот јазик во рамките на неформалното образование.

Во третата група беа земени предвид податоци за следниве четири поткатегории:

- GALE1 – ученици во основно образование;
- GALE2 – ученици во средно образование;
- GALE3 – ученици во високо образование;
- GALE4 – ученици во приватни училишта (неформално образование)¹.

Главен извор за прибирањето на податоците беше Државниот завод за статистика, преку базата на податоци МАКСТАТ, а за податоци што не беа достапни на овој начин, се консултираа базите на податоците од Заводот за статистика на Европската Унија, (ЕУРОСТАТ), базите за миграциските движења достапни на интернет-страницата на Обединетите Нации, или беа упатени барања за податоци од јавен карактер до Министерството за

¹Оваа методологија е дефинирана од Морено Фернандес и Отеро Рот во Годишникот на Иститутот Сервантес (El Anuario del Instituto Cervantes) од 1998 г. (Loureda Lamas et al. 2020: 23-27) и беше применета во случајот на сите земји коишто учествуваа во проектот.

внатрешни работи на РСМ, Министерството за образование и наука на РСМ, Амбасадата на Кралството Шпанија во РСМ, средните училишта „Георги Димитров“ од Скопје и „Гоце Делчев“ од Куманово.

При прибирањето на податоците најдовме на многу предизвици. Во однос на првата група говорители (GDN), најголемата пречка да се добијат информации од Државниот завод за статистика беше непостоењето можност да се пребарува низ базите со променливите, што нам ни беа потребни за целите на проектот. Односно, постоеја и историски и актуелни податоци за бројот на мигранти од дадена земја од шпанско говорно подрачје, но немаше подетални информации за оваа група на населелние во однос на тоа колку време престојуваат, во кој регион од Македонија се населиле, дали се имаат стекнато со државјанство, дали го зборуваат шпанскиот јазик во кругот на семејството, или, пак, во некои случаи не можеа да се вкрстат повеќе променливи, како на пример, земја на потекло, пол, возрасна група, причини за миграција и сл.

Причините за недостигот на информации, според нас, се повеќекратни. Од една страна, бројот на мигранти од земјите од шпанскот говорно подрачје е незначителен во однос на мигранти од други земји (претежно од Балканот), па така, при пребарувањето, честопати овие категории беа вклучени во графата „други“, што оневозможуваше пристап до прецизни информации². Од друга страна, постоеше голем вакуум помеѓу последниот попис на населението, спроведен во 2001 година и времето кога го започнавме нашето истражување, односно во 2020 г. (податоците од пописот спроведен во 2021 г. не беа земени предвид), па претпоставуваме дека информациите од Државниот завод на статистика не ја отсликуваа секогаш реалната состојба. Дополнителна отежнувачка околност беше и фактот дека голем дел од истражувањето се спроведуваше за време на пандемијата со КОВИД-19, па комуникацијата со институциите се одвиваше претежно преку мејл или преку телефон, односно немавме можност за директен увид во некои архиви, каде што веруваме дека ќе успејеме да извлечеме дел од информациите.

На слични предизвици најдовме и во однос на прибирањето податоци за изучувачите на шпанскиот јазик, како во формалното, така и во неформалното образование. Со оглед на тоа дека шпанскиот јазик се изучува како избран јазик во средните училишта (во основното образование сè

² Постоеше можност за пристап до овие информации во вид на платена услуга, но сумата беше прилично висока, а во рамки на проектот не ни беа доделени средства, па затоа не успеавме да дојдеме до нив, иако нашата претпоставка е дека со оглед на малиот број мигранти од шпанско говорно подрачје во нашата земја, добиените резултати немаше да придонесат значително во крајните проценки потребни за ова истражување.

уште нема одобрено програма за изучување шпански јазик како изборен предмет), а бројот на изучувачи е мал, повторно наидовме на проблемот да не можеме бројот на овие изучувачи да го издвоиме од категоријата „други“ од статистичките прегледи на Државниот завод за статистика, а од Министерството за образование и наука не можеме да извлечеме историски податоци за годините наназад, туку само за тековната година кога се правеше истражувањето. Оттаму, беа потребни вонредни напори да се извлечат податоци од училиштата каде што се изучувал шпанскиот јазик, да се пишуваат многу барања по електронски пат до средните училишта, факултетите и приватните училишта за да се дојде до некакви приближни проценки за бројот на изучувачи на шпанскиот јазик во РС Македонија.

Имајќи ги предвид наведените околности, сепак, од истражувањето успеавме да извлечеме одредени релевантни податоци. Во РС Македонија заедницата на мигранти од земјите од шпанско говорно подрачје не е голема. Заостанува зад најбројаната заедница што ја сочинуваат мигранти од регионот, односно од земјите каде што се зборува српско-хрватски-босански-црногорски јазик, но затоа е побројна во однос на мигранти што доаѓаат од Кина или од арапските земји. Шпанија како земја на потекло преднички во однос на другите земји од шпанско говорно подрачје и како најчест мотив за преселба во РС Македонија се наведени *работи* или *семејно обединување*. Македонците, пак, што живеат во земји од шпанско говорно подрачје, најбројни се во Шпанија, Чиле и Аргентина. Аргентина била земја што уште од почетокот на дваесеттиот век примила голем број мигранти од овие простори и постојат податоци дека Македонците во оваа земја се организирале во културни друштва, дека, дури, објавувале и свои списанија³, но, за жал, не можеме да дојдеме до прецизни податоци за тоа во колкава мера македонскиот јазик се негува и денес меѓу потмоците на овие доселеници.

Како што споменавме погоре, шпанскиот јазик не се изучува во основните училишта во РС Македонија, а во средните училишта нашата проценка е дека околу 500 ученици го изучувале шпанскиот јазик од 2006 година до денес, поточно, во СУГС „Георги Димитров“ во Скопје и во СУГС „Гоце Делчев“ во Куманово, денес единственото средно училиште каде што се изучува шпанскиот јазик како изборен предмет во трета и четврта година. Во рамките на високото образование шпански јазик како

³ Би го издвоиле списанието „Македонски глас“, кое се објавувало во периодот од 1935-1939, според извори на Македонската енциклопедија, заглавје „Македонски друштва во Аргентина“. (Дигитална верзија достапна на <https://macedonism.org/>, пристапено на 10.11.2023)

изборен предмет можел да се изучува од 1981 година на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, но нема прецизни податоци колку студенти го изучувале овој јазик низ годините. Состојбата е поопиплива од 2004 година до денес, откако во 2001 година е воведен шпанскиот јазик како втор студиум (тригодишни студии), па според архивите на Факултетот, во периодот од 2004 до 2015 година дипломирале 146 студенти со шпански јазик како втор јазик, а во периодот од 2015 до 2020 година, односно по издигнувањето на студиите по шпански јазик на ниво на прв јазик, дипломирале 47 студенти, како преведувачи или професори по шпански јазик.

На други факултети низ републиката шпански јазик се изучува и на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, како изборен предмет во текот на шест семестри и на приватниот универзитет „АУЕ-ФОН“. Не успеавме да добиеме информации за бројот на изучувачи на шпанскиот јазик на овие факултети низ годините.

Во однос на изучувачите на шпанскиот јазик во неформалното образование, беше невозможно да се дојде до релевантни податоци бидејќи ни една државна институција не прибира ваков вид податоци. Идејата да се направи анкета меѓу регистрираните училишта за странски јазици во државата не вроди со плод бидејќи според директориумот на правни лица достапен на страницата Златна книга (www.zk.mk), регистрирани се околу триста правни лица чија дејност е изучување странски јазици, но беше невозможно да се контактираат сите бидејќи дел од нив повеќе не ја ни извршуваат таа дејност или, пак, немаат евиденција за точниот број слушатели по шпански јазик и за стекнатото ниво на познавање. Единственото специјализирано училиште за шпански јазик, што, воедно претставува и овластен центар за спроведување на меѓународно признати дипломи за шпански јазик (DELE), е училиштето „Каста Дива“ во Скопје, но и оттаму не добивме прецизни информации за бројот на изучувачи низ годините. Единствените релевантни податоци можевме да ги добиеме од Институтот Сервантес во Белград, како надлежен за испитниот центар во Скопје, од каде што нè информираа дека во периодот од 2017 до 2021 година бројот на изучувачи што се здобиле со диплома за рамништето B2 изнесува 58, за рамништето C1 изнесува 17, а за рамниште C2 – 5.

Други извори што ги зедовме предвид за проценка на бројот на говорители на шпанскиот јазик беа: списокот на судски преведувачи при Министерството за правда на РСМ, списокот на книжевни и стручни преведувачи и толкувачи при Здружението на преведувачи и толкувачи на РСМ и системот за интербиблиотечно пребарување cobiss.mk, каде

што може да се издвојат имињата на преведувачите на книжевни дела од шпански јазик. Бевме свесни дека ваквите извори не се сосема веродостојни, од една страна, бидејќи критериумите за добивање лиценца за судски преведувач во минатото не беа строги и списокот сам по себе не мора нужно да укажува и дека лицето активно се занимава со превод од шпански јазик и дека е добар познавач на јазикот, а од друга страна, недостаток на системот за интербиблиотечно пребарување е тоа што не се регистрира секогаш дали преводот е направен од оригиналниот јазик или со помош на посреден јазик, па и тука бројката на преведувачи од шпански јазик (а со тоа и добри познавачи на шпанскиот јазик) не мора нужно да ја отсликува реалната состојба. Сепак, имајќи ги предвид овие посочувања, направивме проценка дека од 1970 до 2020 г. во Македонија имало 126 преведувачи од шпански јазик.

Со оглед на тоа дека низ историјата Македонија, како дел од Отоманската Империја, била една од дестинациите каде што се населувале Сефардите протерани од Шпанија во 1492 г., па во нашето истражување беа земени предвид и говорителите на ладино јазикот, односно оваа средновековна варијанта на шпанскиот јазик. Во Македонија, особено во градовите Битола, Скопје и Штип, во минатото постоеле бројни заедници на Сефардите, но во текот на Втората светска војна околу седум илјади Евреи биле депортирани во концентрациониот логор Треблинка и ниеден од нив не се вратил. Најголемиот дел од преживеаните Евреи (околу двесте), кои успеале да се скријат или кои учествувале во војната, во 1950 г. се преселиле во новоформираната држава Израел, па денес, според податоци на Еврејската заедница во Македонија, речиси и да нема потомци што го зборуваат ладино јазикот.

Како што може да се согледа од досега изложеното, проценките за бројот на говорители на шпанскиот јазик во РС Македонија се само приближни. Потребна е поголема ажурност на институциите, за овие податоци (не само за овој јазик, туку и на други демолингвистички состојби) во иднина да бидат достапни и подобро обработени. Секако, како што наведуваат и авторите на проектот во цитираниот том „Шпанскиот јазик во Германија“, овие проценки се само моментна слика за една динамична состојба на бројот на говорителите на шпанскиот јазик и дека способноста да се говори на еден јазик може да се развива или да се изгуби, односно дека податоците што се однесуваат на една од категориите може набргу да преминат во друга категорија, во зависност од тоа дали говорителите ја зајакнале или не својата јазична компетенција (Loureda Lamas et al. 2020: 28). Сепак, ваквите статистички истражувања се важни и можат да послу-

жат за креирање образовни политики, можат да помогнат во следење на миграциските трендови, но се од особена важност за проценка на човечкиот капитал и јазичните компетенции, за оттаму да се прават посеопфатни економски стратегии и да се градат културни мостови меѓу нациите.

Библиографија:

- Романо, М. (1995). По повод 500-годишнината од изгонот на Евреите од Шпанија. *Сефардски огласи*. Скопје: Ѓурѓа.
- Loureda Lamas Ó., Moreno Fernández F., Héctor, Álvarez Mella, H. y Scheffler, D. (2020). *Demolingüística del español en Alemania*. Instituto Cervantes, Universidad de Heidelberg y Universidad de Zúrich. Преземено од: https://cvc.cervantes.es/lengua/espanol_europa/espanol_alemania/demolingüística_espanol_alemania.pdf (пристапено на 16.10.2023)

УДК 81'322:81'255
УДК 81'255:004.912

Наташа Стојановска-Илиевска

ИЗРАБОТКА НА ЕЛЕКТРОНСКИ КОРПУС ОД ПРЕВОДИ ОД СТУДЕНТИ ВО РАМКИТЕ НА ПРОЕКТОТ MUST

1. Општи информации за проектот

Меѓународниот проект „Повеќејазични студентски преводи“ (Multilingual Student Translation - MUST) на Центарот за англиска корпусна лингвистика, којшто функционира во рамките на Католичкиот универзитет во Лувен, Белгија, датира од 2016 година, а негови раководители се проф. Силвиане Грејндер (Sylviane Granger) и проф. Мари-Од Лефер (Marie-Aude Lefer) од Католичкиот универзитет во Лувен, Белгија.

Целта на овој меѓународен проект е да се создаде обемен повеќејазичен корпус од студентски преводи со богати, стандардизирани метаподатоци, при што ќе се искомбинираат сознанијата од истражувањата на корпуси со текстови од изучувачи на странски јазик и од преведувачки студии базирани на корпуси. Од основањето до денес на проектот MUST му се имаат приклучено истражувачки тимови од деветнаесет земји учеснички. Партнери на проектот се над четириесет светски универзитети, меѓу кои и Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, преку учеството на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“.

Корпусот MUST, кој моментално е достапен само за директните учесници во проектот MUST, опфаќа широк опсег на јазични парови и неговиот обем изнесува околу два милиони токени. Може да се пребарува преку интерфејс наречен Nupal4MUST, што е всушност прилагодена верзија на софтверската алатка Hybrid Parallel Text Aligner (Nupal). Во Nupal4MUST е интегриран и стандардизиран систем за аотирање на преводите. Грејндер

и Лефер (2020) даваат детален опис на карактеристиките на корпусот MUST и на можностите за истражување што тој ги нуди.

2. Оправданост на потребата за реализација на проектот

Учеството во овој проект следеше по успешната соработка со Католичкиот универзитет во Лувен, Белгија во академските години 2016 – 2017, кога во склоп на проектот *International Corpus of Learner English* (Интернационален корпус на англискиот јазик на изучувачиите) беше создаден обемен електронски корпус од есеи на англиски јазик на студенти од Катедрата за англиски јазик и книжевност при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Од досегашното искуство, овој корпус има значителна апликативна вредност бидејќи има послужено како основа за истражувања за изработка на дипломски трудови од студенти, како и за научни трудови од професори.

Центарот за англиска корпусна лингвистика во Лувен има долгогодишно искуство во реализирање прогресивни проекти, а нивната работа на полето на корпусната лингвистика го трасира правецот во кој ќе се развива овој приод во иднина. Со учеството на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во проектот MUST се овозможува кадарот од УКИМ да биде дел од напредните движења на полето на лингвистиката, но и да се направат споредбени и контрастивни истражувања кои би можеле да го унапредат процесот на наставата.

3. Цели на проектот

Проектот ги имаше следниве цели:

- да се создаде обемен електронски корпус од двонасочни преводи од студенти по англиски јазик од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, до кој ќе имаат пристап истражувачи на англискиот јазик од нашата земја и од светот;
- да се овозможат споредби и контрастивни проучувања на оригинални текстови напишани на македонски и англиски јазик и на нивните преводи од голем број на студенти, кои би помогнале да се согледаат јазични феномени што заслужуваат повеќе внимание во процесот на наставата;
- да се спореди англискиот меѓујазик на македонските изучувачи со меѓујазикот на изучувачите од други земји и
- да се популаризира корпусната лингвистика преку нејзината практична примена во истражувања.

4. Реализација на проектот

Проектот се состоеше од три главни етапи: запознавање на студентите со проектот и потпишување формулари за согласност од страна на заинтересираните студенти, постапно прибирање преводи на платформата HYPAL4MUST во двете јазични комбинации во тек на повеќе заеднички онлајн сесии со студентите на платформата Zoom, како и уредување на преводите и нивно порамнување според пасусите и речениците од оригиналниот текст од страна на координаторот.

Прибирањето на преводите за корпусот на повеќејазични студентски преводи се одвиваше во текот на академските години 2022/2023 и 2023/2024. Беа опфатени повеќе текстови во две преводни комбинации: англиско-македонска и македонско-англиска, а учествуваа над седумдесет студенти од Катедрата за англиски јазик и книжевност. За потребите на овој корпус беше потребно да се соберат најмалку сто превода во електронски формат од студенти по англиски јазик, а како резултат на овој проект беше создаден корпус од сто и еден студентски превод, кои понатаму ќе им стојат на располагање на истражувачите. Во реализацијата на проектот беа вклучени професори од Катедрата за англиски јазик и книжевност при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје: проф. д-р Наташа Стојановска-Илиевска (координатор на проектот), проф. д-р Анастасија Киркова-Наскова и проф. д-р Милан Дамјаноски.

Учеството на студентите во проектот беше на доброволна основа. Преводите се работеа строго наменски, за потребите на проектот и тие не беа дел од редовните работни обврски на студентите. Од секој студент чиј превод е вклучен во корпусот, претходно беше земена писмена согласност за учество во проектот. Преводите се внесуваа на платформата HYPAL4MUST на интернет, а на изработката на самите преводи им претходеше внесување на истата платформа обемни демографски и други податоци во врска со образованието и јазичните познавања на студентите. Додека студентите ги внесуваа податоците и преводите на HYPAL4MUST, истовремено присуствуваа и во сесија на Zoom за координаторот да може да ги води низ целиот процес и да ги отстрани евентуалните технички проблеми.

По внесувањето на преводите на платформата, тие требаше да се подложат на еден процес на специфично уредување, според барањата на Центарот за англиска корпусна лингвистика од Лувен. Имено, координаторот на проектот требаше да спроведе рачно порамнување (alignment) според пасуси и според реченици за секој поединечен превод, заради точност и прегледност во понатамошните јазични истражувања и анализи.

5. Резултати од проектот

Проектот MUST опфати собирање преводи од студенти од Катедра-та за англиски јазик и книжевност при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, со цел собраниот корпус да послужи како основа за различни контрастивни проучувања на англискиот и македонскиот јазик, но и за проучувања од областа на преведувањето и усвојувањето на англискиот јазик како странски. Корпусот создаден во рамките на проектот MUST е прв од ваков вид во Република Северна Македонија и моментално вклучува сто и еден превод од студенти. Секако, постои можност за негово понатамошно проширување и надградување.

Според податоците за учесниците во базата на податоци, се утврди дека во англиско-македонската комбинацијата засега се опфатени 62 превода направени врз основа на два текста, со вкупно 12659 токена на изворниот јазик и 11629 токена на целниот јазик. Од друга страна, пак, македонско-англиската комбинација вклучува 39 превода, кои се изработени врз основа на еден текст и содржат вкупно 6966 токена на изворниот јазик и 7925 токена на целниот јазик.

6. Придобивки од проектот

Во рамките на проектот MUST студентите имаа можност да учествуваат во меѓународен проект и на тој начин да дадат свој придонес во унапредувањето на лингвистичката наука во нашата земја. Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје се вброи во партнерските универзитети што учествуваат во проектот, заедно со над четириесет други универзитети од светот. Примената на овој корпус за научни истражувања би го осовременила процесот на настава по англиски јазик во високото образование, бидејќи ваквите проучувања ќе овозможат наставата да биде прилагодена кон потребите на македонските студенти по англиски јазик.

Исто така, од приклучувањето на УКИМ кон проектот MUST во 2021 г., па досега, одржани се две работилници преку платформата Microsoft Teams, на кои се претставуваа истражувања спроведени со помош на корпусот MUST, а се спроведуваа и обука за новоприклучените партнерски универзитети за користење на програмата Hupal4MUST. Преку редовното организирање вакви настани од страна на раководителите на проектот MUST, континуирано се разменуваат искуства и идеи меѓу координаторите од различни универзитети, а се поттикнува и соработката меѓу нив.

Библиографија:

Granger, S. & Lefer, M.-A. (2020). 'The Multilingual Student Translation corpus: a resource for translation teaching and research' in *Language Resources and Evaluation*, 54: 1183-1199.

УДК 811.16:378

УДК 821.16:378

Лидија Танушевска**„МОДЕРНИ СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ“ –
ПРОЕКТ НА КАТЕДРАТА ЗА СЛАВИСТИКА**

Проектот „Towards Modern Slavic Studies” е одобрен и поддржан од програмата Еразмус на Европската Унија во рамките на програмите КА2 – Соработка за иновации и размена на докажани постапки и КА203 – Стратешко партнерство во областа на високото образование во 2020 г. На македонски јазик проектот е прифатен под името „Модерни славистички студии“, а во широка меѓународна употреба е и кратенката од англискиот назив – NEWSLA. Проектниот тим го сочинуваат: Малгожата Калита, Јоана Дердовска, Дариуш Ткачевски (од бохемистиката при Шлезискиот Универзитет) и Каролина Поспишил-Хофмањска (од полонистиката на истиот универзитет); Јиржи Муриц, Симона Мизерова и Ирена Богочова (од полонистиката при Остравскиот Универзитет); Јасминка Делова-Силјанова (од бохемистиката при УКИМ) и Лидија Танушевска (од полонистиката при УКИМ).

Иницијативата за проектот започна и произлезе од Шлезискиот Универзитет уште во 2019 г. од реалниот проблем на намалување на бројот на студентите на студиската програма Славистика, наспроти фактот дека на пазарот на трудот постои побарувачка на кадар со познавање на словенските јазици. Исто така, мотивирачки двигател е блискоста и испреплетеноста на чешко-полските културни релации како подлога за заеднички студии, како и потребата за спознавање и прифаќање на другоста, што се однесува на македонскиот прилог во заедничката програма. Целта на проектот е да се направи програма за втор циклус заеднички интегрирани студии на овие три универзитета во траење од две години, односно, од четири семестри, со тоа што целата група запишани студенти би ја следеле

наставата – еден семестар во Полска, еден семестар во Македонија, еден семестар во Чешка и последниот семестар, секој од својата матична земја, главно, преку онлајн часови. Со ваквата вклученост, и на наставници и на студенти, оваа насока би овозможила меѓународен дијалог, подобра асимилација на мигрантите, отвореност кон другиот, толеранција за другите, односно, социјална кохезија. Планираната програма претпоставува образование на Европеец што не се плаши да прифати работа во друга земја, не чувствува страв од другоста и не е воден од стереотипи и предрасуди. Модерното во проектот се силабусите во кои се вклучени т.н. „меки вештини“ или „суштински способности што вклучуваат развој на база на знаења и креативно размислување“, значи, важно ни е студентите не само да имаат тесно специјализирано знаење, туку и вештини што ќе им овозможат да се приспособат на модерниот пазар и модерното општество. Современите дидактички форми на тандемска настава овозможуваат да се прикажат различни гледишта, перспективи на претставниците на различни земји и да се претстават различни дискурси.

Проектот беше во траење од две години и предвидуваше три работни средби во секој од универзитетските центри вклучени во проектот, но со оглед на тоа што речиси целиот проектен тек се одвиваше во пандемиски услови, повеќето од тие средби се одржаа на платформата Мајкрософт Тимс. Во рамките на работните средби имаше различни активности, покрај консултации и план на работа, се одржа и обука за современата настава со две работилници: проектирање на високообразовен курс врз основа на модерната дидактика и методологии и техники на модерната дидактика во пракса; имаше и културолошки предавања за македонската етнографија во корелација со словенските контакти, кои ги одржа проф. д-р Милица Миркуловска, полонистка од Катедрата за славистика при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – овие предавања беа осмислени и адаптирани за учесниците на проектот од Чешка и од Полска, како инволвирање на другоста и поттик за спознавање нешто ново и поинакво од културолошки аспект, со цел да ги инспирира учесниците да го вметнат и македонскиот елемент во програмските содржини што се изработуваа во овој проект. Последната проектна средба се одржа на 16 и 17 октомври 2022 г. во Острава, како заокружување на проектот, со настан на кој беше изложена „пресметката“ за сработеното и за очекувањата за во иднина, наречен Multiplier Event. Во настанот беше вклучено и предавањето на професорката Ирена Богочова за огледувањето на културата и менталитетот на народот во јазикот, како и презентацијата на студентите од Остравскиот Универзитет за искуствата здобиени на летната школа во рамките на

проектот. Средбата со физичко присуство ги зајакна професионалните односи меѓу учесниците, вроди со други нови идеи и го отвори прашањето за нови проекти по завршувањето на овој.

Освен главните средби, предвидени во проектот, беа одржани уште неколку значајни состаноци и реализации на поставени работни задачи. На 22 април 2021 г. се одржа онлајн пилотна преведувачка работилница, на која учествуваа наставници и студенти од сите три универзитета. Работилницата ја осмислија и ја модерираа Јасминка Делова-Силјанова, Јоана Дердовска, Малгожата Калита и Јиржи Муриц. Содржеше вовед во преведувањето, презентација на македонски јазик насочена кон еквиваленцијата, колокациите и фразеологијата, анализа на превод и работа врз превод во мешани групи со различен прв или мајчин јазик. На концептот на ваквиот мешан, меѓународен час по преведување се работеше неколку месеци и му претстојеа средби на меѓународниот проектен тим во март и април. На 18 јануари и на 19 февруари 2022 г. тимот се состана и во врска со „Бележникот на добри практики“, кој како готов резултат се појави во септември 2022 г. Во оваа книшка од триесетина страници се поместени сите наставни методи применети во креирањето на наставните содржини во рамките на проектот, како и целите кои треба да се постигнат со нивното имплементирање и искуствата на придобивка во развојот на наставата.

Проектот „Модерни славистички студии“ предвиде и Летна школа, која се реализираше од 9 до 12 јули 2022 г. во Скопје и во Охрид. На Летната школа учествуваше проктниот тим од трите земји, по десетмина студенти од студиските насоки бохемистика и полонистика на Остравскиот и на Шлезискиот Универзитет, како и поканетите студенти полонисти и бохемисти од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Целта на школата беше да се применат часови со интегрирани студенти од различни земји и да се испробаат некои од сценаријата на силабусите подготвувани претходните две години. Самото патување би било дел од овие студии, со оглед на таа интеграција на студенти и наставници од различни земји, кои привремено би мигрирале во различни универзитетски центри. Па, така и оваа летна школа, освен мериторните дидактички содржини, беше и вежба на меките вештини, односно соочување со реалноста и снаоѓање во животот. Беа одржани пет предавања, засновани на подготвените предмети во рамките на проектот: за историјата на регионот од Ирена Богочова, за јазичните контакти и двојазичноста од Јиржи Муриц, работилница за туристички водач од Дариуш Ткачевски, како и две тандем предања – на Лидија Танушевска и Малгожата Калита за градот во книжевноста и на Јоана Дердовска и Каролина Поспишил-Хофмањска за културолошки замис-

лената географија. Освен тоа, во текот на петте работни дена студентите имаа и основен курс по македонски јазик за почетници, кој го спроведе проф. д-р Сташа Тофоска-Јанеска од Катедрата за македонски јазик при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“.

Резултатите од овој проект се и дваесетина сценарија за предмети, кои опфаќаат не само опис на содржината на предметот, туку и распоред на активности на часот, почнувајќи од вовед, презентација, главни активности, интерактивни вежби, материјали за конкретниот час, целокупна библиографија и материјали во електронска форма. Планирани се предметите: Фразеологија – поим и превод; Култура и стилистика на јазикот; Мотивот на митот во полската, чешката и македонската книжевност; Темата на градот во книжевноста; Книжевноста и сеќавањето; Реторика – умешност на говорење друг јазик; Интерперсонална комуникација; Јазичната етикета – учтивите форми во јазикот; Социокултурни и психолошки аспекти во јазиците; Преведувачки семинар; Популарната култура; Книжевноста и миграциите; Словен во посета на друг Словен (културен туризам и наука за реалиите); Работилница по методика на предавање јазик; Лингвистички работилници; Современи лингвистички теории; Книжевниот превод во дијалог на културите и Словенски јазични традиции, Основи на издавачката дејност. Македонскиот тим е заслужен за сценаријата од областа на фразеологијата, книжевноста и преводот.

Иновацијата и придобивката за нашиот универзитет е што со овие славистички студии би се изучувал македонскиот јазик на Остравскиот Универзитет во Република Чешка, каде што досега не бил изучуван, а би се зацврстила и мотивирала и македонистиката во Катовице, на Шлезискиот Универзитет, којашто во моментот е во криза, како и полонистиката, па и славистиката, воопшто, на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Придобивки од проектот се, секако, и интернационализацијата на студиските програми и на самите универзитети што учествуваат во проектот, а придобивка за студентите е двојната диплома која би се добивала, особено за македонските студенти, бидејќи тоа ќе биде и диплома од земји членки на ЕУ. Се разбира, иновативноста и современите наставни методи ќе придонесат за поголема мобилност на студентите и на академскиот кадар, како и за зголемување на интересот за изучување на словенските јазици.

Со надеж дека овие студии ќе заживеат и ќе се реализираат наскоро, останува стратешкото партнерство на овие три универзитети како солидна основа за плодна и успешна соработка.

**ИНИЦИЈАТИВА ЗА ОСНОВАЊЕ МАКЕДОНИСТИЧКА МРЕЖА НА
ЦЕНТРАЛНОЕВРОПСКАТА ПРОГРАМА ЗА РАЗМЕНА
ЗА УНИВЕРЗИТЕТСКИ СТУДИИ (СЕЕПУС)**

*Македонистичкиите студии во централноевропски, словенски и
балкански контексти / Macedonian Studies in Central European, Slavic
and Balkan context*

На иницијатива на деканот и на продеканката за наука и меѓународна соработка на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје, Катедра-та за македонски јазик и Катедрата за македонска книжевност и култура покренуваат постапка за основање македонистичка мрежа на Централноевропската програма за размена за универзитетски студии / Central European Exchange Program for University Studies (СЕЕПУС), со назив *Македонистичкиите студии во централноевропски, словенски и балкански контексти / Macedonian Studies in Central European, Slavic and Balkan context* и за пријавување на годишниот повик за мрежни апликации при СЕЕПУС. Мрежата се планира да ја сочинуваат факултети, институти и други академски институции што ќе ја прифатат поканата на иницијаторот да бидат негови партнери и да го поддржат при аплицирањето. Според правилата на Програмата, една институција на мрежата е координатор на активностите и одговорна за целокупната постапка за пријавување. Во случајов, тоа ќе биде Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје.

Целта на мрежата е да ја поттикне соработката меѓу академските институции од земјите каде што македонистиката се изучува како студиска програма или како студиски предмет во рамките на постојните лекторати по македонски јазик, литература и култура, или преку задолжителни и изборни предмети во состав на универзитетски студиски програми. И во едниот и во другиот случај акцентот ќе биде ставен на разни форми на мобилност на студентите и на академскиот кадар што ќе придонесуваат за теоретска и практична размена и примена на искуства, како и на проширување и надградување знаења и способности од областа на: македонскиот

јазик, македонската литература и култура, дидактиката во овие области, усвојувањето на македонскиот јазик као странски, преведувањето и сл.

Некои од предвидените активности се следните: курсеви по македонски јазик како странски на сите рамништа на изучување во факултетски услови и во рамки на летни и зимски студентски школи; студентски конференции – самостојни и во рамки на постојните, *Млади македонисти* и *Како си ми*; македонистички студентски средби – литературни, театарски, музички, медиумски; студентски натпревари од областа на македонистиката; преведувачки работилници; студентско меѓусебно менторирање – како можност за интерактивност на студенти од различни студиски степени или студиски години; заедничко менторирање дипломски, магистерски и докторски трудови со двајца или повеќе професори од различни партнерски универзитети; изработка на двојазични или повеќејазични разговорници, термилошки и други видови речници, збирки поезија, збирки раскази; изработка на тематски и авторски каталози и библиографии од разни области на македонистиката и на споредбената филологија; изработка на инклузивни наставни материјали, аудиоснимки и видеоснимки, за студенти со оштетен вид или слух итн.

Долгорочната цел на македонистичката мрежа се гледа во осмислување студиски програми по македонски јазик и по македонска литература и култура што би воделе до двојна диплома, како еден од приоритетите нагласени во договорот СЕЕПУС III.

И покрај тоа што Централноевропската програма за размена за универзитетски студии се заснова на физичка мобилност, ќе бидат разгледувани и разни можности за интерактивност на далечина, т.е. за онлајн мобилност.

Имајќи ја предвид долгогодишната меѓународна соработка на полето на македонистиката, како и интересот за изучување на македонскиот јазик, литература и култура на бројни универзитети во странство, во подготвителната фаза за пријавување за македонистичка мрежа на годишниот повик за мрежни апликации при Централноевропската програма за размена за универзитетски студии (СЕЕПУС), беа испратени покани за партнерство до повеќе универзитети. Притоа, се водеше сметка тие да бидат активни и континуирани соработници, т.е. домаќини на лекторатите по македонски јазик, или во своите студиски програми да имаат внесено и заживеано задолжителни или изборни македонистички предмети на повеќе степени (на пр.: Македонски јазик 1, МЈ2, МЈ3, МЈ4; Македонска литература 1, МЛ2, МЛ3, МЛ4). Покани беа испратени до универзитетите во: Брно и Храдец Кралове (Чешка); Загреб и Ријека (Хрватска); Ниш и Белград (Србија); Љубљана и Марибор (Словенија); Братислава и Нитра

(Словачка); Катовице, Вроцлав и Познањ (Полска); Букурешт (Романија) и Будимпешта (Унгарија). До моментот на поднесувањето на овој материјал за печатење беа пристигнати неколку позитивни одговори од поканетите универзитети, со поздрави за идејата и со најсрдечни желби за соработка во македонистичката мрежа на СЕЕПУС и за успех при аплицирањето.

За координатори на македонистичката мрежа на СЕЕПУС се планираат проф. д-р Гордана Алексова и проф. д-р Јасна Котеска, со ротирачки мандатни периоди од две години.

Од работната група на иницијативата за основање македонистичка мрежа на Централноевропската програма за размена за универзитетски студии (СЕЕПУС):

проф. д-р Владимир Мартиновски, декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“

проф. д-р Руска Ивановска-Наскова, продекан за наука и меѓународна соработка на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“

проф. д-р Искра Пановска-Димкова, раководител на Катедрата за македонски јазик

проф. д-р Трајче Стамески, раководител на Катедрата за македонска книжевност и култура

проф. д-р Јасна Котеска, претставник од Катедрата за македонска книжевност и култура

проф. д-р Гордана Алексова, претставник од Катедрата за македонски јазик

ISSN 1409-8571

9 771409 857007 >